

Міністерство освіти і науки України
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини
Хмельницький національний університет

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису
ГОНЧАРУК ОЛЬГА ВАЛЕРІЇВНА

УДК 378.018.8:373.3.011.3-051]:379.8](043.5)

ДИСЕРТАЦІЯ

**СИСТЕМА ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ
ШКОЛИ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ДОЗВІЛЛЄВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ**

13.00.04 – теорія та методика професійної освіти

Подається на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело
_____ **О. В. Гончарук**

Науковий керівник: Осадченко Інна Іванівна, доктор педагогічних наук
, професор.

Умань – Хмельницький – 2021

АНОТАЦІЯ

Гончарук О. В. Система підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів. –
Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти».

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, Хмельницький національний університет. Умань, Хмельницький, 2021.

Дисертацію присвячено актуальній темі підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає у тому, що уперше розроблено систему професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів, що інтегрує навчальну, позааудиторну (науково-дослідну, виховну, практичну, самоосвітню) складники освітнього процесу, котрі ефективно взаємодіють в інноваційному середовищі закладу вищої освіти педагогічного спрямування; теоретично обґрунтовано концепцію та розроблено модель системи підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів, що охоплює методологічно-цільову (мета, завдання, методологічні підходи, принципи підготовки), змістово-процесуальну; моніторингово-результативну (критерії, показники та рівні готовності) підсистеми. Визначено педагогічні умови ефективної підготовки майбутніх учителів початкової школи до означено виду педагогічної діяльності, а саме: цілеспрямована позитивна мотивація студентів до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів в інноваційному середовищі закладів вищої освіти; удосконалення змісту професійної підготовки студентів до організації дозвілля учнів початкової школи; застосування інтерактивних та інтегрованих художньо-педагогічних технологій у процесі підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів; інтеграція управління та самоуправління суб'єктів системи підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності учнів.

Розроблено критерії (мотиваційний, інформаційно-пізнавальний, діяльнісно-комунікативний, рефлексивно-саморегулятивний) з відповідними показниками та рівні готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілля молодших школярів (елементарний, базовий, конструктивний і творчий).

Уточнено сутність понять «дозвілєва діяльність молодшого школяра», «організація дозвілєвої діяльності молодших школярів», «підготовка вчителя початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів», «готовність вчителя початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів», «творча суб'єктність учителя початкової школи», «система підготовки майбутніх учителів початкової школи до дозвілєвої діяльності молодших школярів».

Удосконалено зміст підготовки майбутніх учителів початкової школи (тематичне оновлення змісту обов'язкових та вибіркових навчальних дисциплін: «Педагогічна майстерність», «Інноваційні виховні технології», «Інноваційна діяльність організатора початкової освіти» та ін.); форми, методи й технології підготовки майбутніх учителів початкової школи до вказаного виду діяльності; діагностичний апарат визначення рівня готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів.

Підготовку майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів визначено як цілеспрямований процес оволодіння студентами загальними та фаховими компетентностями щодо продуктивної організації та проведення дозвілєвої діяльності у початковій школі, виховання молодших школярів як її суб'єктів та формування у них основ визнання цінності дозвілля.

Дозвілєву діяльність молодших школярів представлено як самокеровану діяльність, спрямовану на їхній духовний розвиток, що надає можливість вільного вибору суспільно значимих ролей, забезпечуючи умови діяльності, які сприяють доцільному використанню її безмежних можливостей. Організація дозвілєвої діяльності молодших школярів – це керований, цілеспрямований, процес взаємодії педагогів, батьків учнів та інших суб'єктів дозвілєвої діяльності з активною самодіяльністю учнів, з метою виховання суб'єктності молодших школярів у виборі видів, форм та способів дозвілля й формування їхнього ціннісного ставлення до дозвілєвої діяльності.

Готовність майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів потрактовано як сформоване інтегральне ціннісно-особистісне утворення, що забезпечує професійний розвиток особистості студента шляхом свідомого гармонійного поєднання компетентностей продуктивної організації дозвілєвої діяльності молодших школярів, сприяє успішній комунікації у колективній діяльності на основі усвідомлених морально-етичних норм, переконань, передбачає здатність до постійного професійного самовдосконалення, самовираження задля навчання , виховання та розвитку молодших школярів як суб'єктів дозвілєвої діяльності.

Компонентами готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів визначено мотиваційний, когнітивний, діяльнісний і рефлексивний.

Обґрунтовано концепцію системи підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів. Провідною ідеєю дослідження є положення, що теоретичні та методичні засади підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів: детермінуються сучасними методологічними підходами до реалізації соціально-освітніх потреб суспільства у висококваліфікованих учителях – модераторах змін; відповідають вимогам нової української школи щодо розвитку культурно-

освітніх інтересів особистості учня; орієнтовані на активізацію навчально-пізнавальної діяльності майбутніх учителів початкової школи у контексті організації культурного дозвілля учнів; ґрунтуються на врахуванні перспектив розвитку шкільної освіти та реалізацію інновацій у закладах вищої освіти, що передбачають осучаснення змісту, розроблення адекватних форм, методів та технологій навчання організації дозвілєвої діяльності молодших школярів. Результати теоретичного аналізу проблеми, власний практичний досвід підготовки майбутніх учителів початкової школи дозволили визначити такі концептуальні основи системи їхньої підготовки: цілеспрямованість і системність; орієнтування системи підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів на формування творчої суб'єктності студентів; урахування у цьому процесі вітагенного досвіду студентів.

Практичне значення дослідження полягає у розробленні та впровадженні авторських програм: навчальних дисциплін за вибором студентів («Організація дозвілєвої діяльності молодших школярів», «Система виховної роботи вчителя в закладах освіти нового типу»), роботи студентського клубу «Цікаве дозвілля молодших школярів „Розважайко“», діяльності проблемної групи «Умови успішної організації дозвілєвої діяльності молодших школярів» (модифікованих завданнями, спрямованими на розвиток компонентів готовності майбутніх учителів початкової школи організовувати дозвілєву діяльність молодших школярів), проходження майбутніми вчителями початкової школи різних видів практик (педагогічної в дитячих оздоровчих таборах, навчально-виховної, педагогічної, науково-дослідної та асистентської); а також комплекту ділових ігор і кейсів, системи мультимедійних презентацій, засобів контролю й візуалізації навчальної інформації до них.

Ключові слова: система, професійна підготовка, майбутні учителі початкової школи, організація дозвілєвої діяльності, молодші школярі.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографія

1. Гончарук О. В. Підготовка майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів: теорія та практика: *монографія*. Луцьк: Вежа-Друк, 2020. 399 с.

Навчальні посібники

2. Гончарук О. В. Організація дозвілєвої діяльності молодших школярів: *навч. посіб.* Луцьк: Вежа-Друк, 2018. 128 с.

3. Гончарук О. В. Діагностика готовності майбутніх учителів до організації дозвілля дітей: *навч.-метод. посіб.* Луцьк: Вежа-Друк, 2019. 164 с.

4. Гончарук О. В. Інтерактивні форми й методи професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілля дітей: *навч.-*

метод. посіб. Луцьк: Вежа-Друк, 2019. 119 с.

5. Гончарук О. В. Підготовка майбутніх педагогів до дозвіллевої діяльності в дитячих закладах оздоровлення та відпочинку: навч.-метод. посіб. Луцьк: Вежа-Друк, 2020. 114 с.

Наукові праці, у яких опубліковано основні наукові результати дисертації

Статті в наукових фахових виданнях України

6. Гончарук О. Теоретичні основи формування культури поведінки сучасних школярів в умовах дозвіллевої діяльності. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки*. 2011. № 8. С. 4–8. URL: <http://bo0k.net/index.php?p=achapter&bid=17742&chapter=1>

7. Гончарук О. Людинознавчий підхід у педагогіці: ретроспективний погляд. *Вісник Прикарпатського університету*. Серія: Педагогіка. Вип. 37. 2011. С. 21–24. URL: <http://lib.pnu.edu.ua/files/Visniki/visnyk-pedagogika-2011-37.pdf>

8. Гончарук О. Аспекти формування моральних цінностей особистості за В. О. Сухомлинським. *Молодь і ринок: науково-педагогічний журнал*. Дрогобич, 2012. Вип. 7 (90). С. 75–78. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mir_2012_7_19

9. Мельник І., Гончарук О. Етапи професійного становлення майбутнього педагога. *Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького*. Серія: Педагогічні науки. 2012. № 24. (237). С. 100–103. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/153576367.pdf>

10. Гончарук О. Аспекти формування професійно-педагогічної готовності студентів до роботи з батьками молодших школярів. *Вісник Житомирського державного університету ім. Івана Франка*. Житомир, 2012. Вип. 65. С. 25–30. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/9180/1/10s.pdf>

11. Гончарук О. Організація роботи в групі продовженого дня. *Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького*. Серія: Педагогічні науки. 2013. № 40 (293). С. 29–32.

12. Гончарук О. Авторські школи України як феномен інноваційної освітньої практики. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2015. № 1 (302). С. 21–26. URL: <http://esnuir.eenu.edu.ua/bitstream/123456789/6562/1/5.pdf>

13. Гончарук О. Комунікативність особистості вчителя як складова його професійної майстерності. *Молодь і ринок: науково-педагогічний журнал*. Дрогобич, 2016. Вип. 7 (138). С. 33–34. URL: http://dspu.edu.ua/biblioteka/wp-content/uploads/2016/10/7_138_2016.pdf

14. Гончарук О. В. Дослідження стану підготовленості майбутніх учителів початкової школи до організації дозвіллевої діяльності молодших школярів. *Педагогічні науки: збірник наукових праць*. Херсон, 2017. Вип. LXXIX. С. 126–131. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znppn_2017_79%281%29_27

15. Гончарук О. В. Змістовий потенціал навчальних дисциплін професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілля школярів. *Педагогічний часопис Волині: науково-педагогічний журнал*. Луцьк, 2017. № 4 (7). С. 62–66. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pchv_2017_4_12
16. Гончарук О. В. Суб'єктивність молодшого школяра у дозвіллевій діяльності. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка*. Сер. Педагогічні науки. 2018. № 1 (315). С. 219–228. URL: <http://dspace.luguniv.edu.ua/xmlui/handle/123456789/3365>
17. Гончарук О. В. Функційне призначення дозвіллевої діяльності молодших школярів. *Педагогічний часопис Волині: науково-педагогічний журнал*. Луцьк, 2018. № 4 (11). С. 178–183. URL: <http://esnuir.eenu.edu.ua/handle/123456789/15921?mode=full>
18. Гончарук О. В. Видо-типова характеристика дозвіллевої діяльності молодших школярів. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*. Умань, 2019. Вип. 2. С. 2431. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpudpu_2019_2_5
19. Гончарук О. В. Критерії діагностики готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілля молодших школярів. *Педагогічний часопис Волині: науково-педагогічний журнал*. Луцьк, 2019. № 3 (14). С. 73–79. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pchv_2019_3_15
20. Гончарук О. В. Модель системи підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвіллевої діяльності учнів. *Науковий вісник Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка*. Серія: Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. 2019. № 9 (93). С. 167–177. <https://repository.sspu.edu.ua/bitstream/123456789/8533/1/Honcharuk.pdf>
21. Гончарук О. В. Дослідження мотиваційно-ціннісного складника готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвіллевої діяльності дітей. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 5 : Педагогічні науки : реалії та перспективи : зб. наук. праць. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2019. Вип. 71. С. 78–83. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/28183>
22. Гончарук О. В. Інтегративна художньо-педагогічна технологія в підготовці майбутнього вчителя до організації дозвілля дітей. *Інноваційна педагогіка: науковий журнал*. 2020. № 24. С. 131–136 URL: http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2020/24/part_1/27.pdf
23. Гончарук О. В. Реалізація педагогічних умов системи підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілля молодших школярів. *Педагогічні науки: збірник наукових праць*. Херсон, 2020. Вип. 90. С. 79–86 URL: <https://ps.journal.kspu.edu/index.php/ps/article/download/4310/3808>
24. Гончарук О. Інноватизація системи професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвіллевої діяльності

учнів. *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького. Серія: Педагогіка*. 2020. Вип. 1(24). С. 62–68. URL: <http://magazine.mdpu.org.ua/index.php/nv/article/view/2848>

Статті в іноземних наукових періодичних виданнях

25. Гончарук О. Досуг как фактор развития личности. *Современное образование Витебщины*. № 1 (19). 2018. С. 47–51. URL: <https://lib.vsu.by/jspui/bitstream/123456789/13764/1/47-51.pdf> (Білорусія)

26. Honcharuk O. V. Conceptual principles of the professional training system of future teachers of primary school to organization of leisure activities of primary schoolchildren. *Scientific Vector of the Balkans*. 2019. Т. 3. № 2 (4) URL: <https://sci-vector-balkans.com/wp-content/uploads/2020/11/SVB-2019-T.3-24.pdf> (Болгарія)

27. Гончарук О. В. Модифікація позааудиторної роботи у контексті підготовки майбутніх учителів до організації дозвілля учнів початкової школи. *Revistă Științifică Progresivă*. 2020. № 4 (6). С. 5–8. URL: <https://sci-vector-balkans.com/wp-content/uploads/2020/11/SVB-2019-T.3-24.pdf> (Молдова)

28. Гончарук О. В. Профессиональная подготовка будущих учителей начальной школы к организации досуговой деятельности как объект теоретического анализа. *Jurnal Ulumanitar Modern*. 2020. № 4 (6). С. 14–17. URL: <https://sci-vector-balkans.com/wp-content/uploads/2020/11/SVB-2019-T.3-24.pdf> (Молдова)

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

29. Гончарук О. В. Аспекти формування професійно-педагогічної готовності студентів до роботи з батьками молодших школярів. *Теорія і практика підготовки майбутніх учителів до педагогічної дії*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю (Житомир, 20–21 травня 2011 р.). Житомир : Вид-во ЖДУ ім. Івана Франка. С. 75–80.

30. Гончарук О. В. Формування компетентності майбутнього педагога з організації дозвілєвої ігрової діяльності учнів. *Актуальні проблеми педагогічної освіти: європейський і національний вимір*: матеріали І Міжнародної науково-практичної конференції (Луцьк, 3–5 травня 2016 р.). Луцьк : ФОП Покора І. О. С. 97–105.

31. Гончарук О. Психопедагогічні умови виховання у молодших школярів шанобливого ставлення до людей. *Актуальні проблеми сучасної психодидактики: філософські, психологічні та педагогічні аспекти*: матеріали І Міжнар. Інтернет-конф. (м. Умань, 27 квітня 2017 р.). Вісник Польсько-української науково-дослідницької лабораторії психодидактики імені Я. А. Коменського / [гол. ред. І. І. Осадченко]. Умань : ФОП Жовтий О. О., 2017. С. 25–28.

32. Гончарук О. В. Народнознавчі традиції в організації дозвілля молодших школярів. *Актуальні проблеми педагогічної освіти: європейський і національний вимір*: матеріали ІІІ Всеукраїнської науково-практичної

конференції з міжнародною участю (Луцьк, 31 травня – 1 червня 2018 р.).
Луцьк : ФОП Покора І. О. С. 77–79.

33. Гончарук О. Компоненти готовності дитини до школи. *Модернізація освітнього середовища: проблеми та перспективи: матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції* (Умань, 11–12 жовтня 2018 р.). Умань : ВПЦ «Візаві», 2018. С. 44–46.

34. Гончарук О. В. Педагогические условия организации работы младших школьников с раздаточным материалом. *Личность. Образование. Общество. Инновационная деятельность субъектов образования как фактор устойчивого развития региона: материалы Междунар. науч.-практ. конф.* (Белорусь, Гродно, 29–30 ноября 2018 г.). Гродно: ГУО «Гродненский областной институт развития образования», 2019. С. 6–9.

35. Гончарук О. В. Організація виховної роботи в навчальному закладі нового типу. *Освіта XXI століття: теорія, практика, перспективи: матеріали Першої міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції* (Київ, 18 квітня 2019 р.). Київ: Фенікс, 2019. С. 140–143.

36. Гончарук О. В. Готовность будущего учителя начальной школы к конструктивному решению конфликтов. *Личность. Образование. Общество. Формирование педагога будущего: от компетентности к самореализации : материалы Междунар. науч.-практ. конф.*, (Гродно, Беларусь, 31 октября 2019 г.) : в 2 ч. / ред. кол.: С. А. Сергейко [и др.]. Гродно : ГУО «Гродненский областной институт развития образования», 2020. Ч. 1. С. 81–84.

37. Гончарук О. Формування педагогічної креативності майбутніх учителів початкової школи. Сучасні проблеми обдарованості особистості: *матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Умань, 20–21 травня 2020 р.). Умань : ВПЦ «Візаві», 2020. С. 29–32.

38. Гончарук О. Підготовка майбутніх учителів початкової школи до формування основ моральної свідомості молодших школярів засобами дитячої літератури у процесі дозвілля. *Модернізація освітнього середовища: проблеми та перспективи: матеріали П'ятої Міжнародної науково-практичної конференції* (Умань, 8–9 жовтня 2020 р.). Умань: ВПЦ «Візаві», 2020. С. 39–43.

Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

39. Гончарук О. В., Гац Г. О. Організація дозвілля молодших школярів (в інтернатному закладі): *робоча навчальна програма та методичні рекомендації*. Луцьк: Редакційно-видавничий відділ „Вежа” Волинського національного університету ім. Лесі Українки. 2012. 58 с.

40. Гончарук О. В., Гац Г. О. Педагогіка сімейного виховання: *робоча навчальна програма та методичні рекомендації*. Луцьк: Редакційно-видавничий відділ „Вежа” Волинського національного університету ім. Лесі Українки. 2012. 40 с.

ANNOTATION

O. V. Goncharuk. The System of Preparing Future Primary School Teachers to Organize Leisure Activities for Younger Pupils. Qualification research (retaining manuscript rights).

Thesis for an academic degree of Doctor of Science in Pedagogy. Specialty 13.00.04 Theory and Methods of Professional Education. Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, Khmelnytsky National University. Uman, Khmelnytsky 2021.

The thesis deals with the relevant issue of preparing future primary school teachers to organize leisure activities for younger pupils.

The scientific novelty of the thesis is as follows: for the first time, a system of professional training for future primary school teachers to organize leisure activities for younger pupils, which integrates educational, extracurricular (research-oriented, educational, practical, self-educational) components of the educational process interacting within the innovative environment of higher education institutions has been developed; the concept and the model of the system of preparing future primary school teachers to organize leisure activities of younger pupils, which includes such sub-systems as methods and goals (aim, objectives, methodological approaches, principles of training), content and procedures, monitoring and results (criteria, indicators and levels of readiness) have been, respectively, theoretically justified and developed. The thesis determines pedagogical conditions for effective professional training of primary school teachers to the specified pedagogical activity. They are as follows: boosting students positive motivation to organize leisure activities for younger pupils during their higher education study; improving the content of professional training to organize leisure activities in primary school; using interactive and integrated artistic-pedagogical technologies in professional training of future primary school teachers to organize leisure for younger pupils; integrating management and self-management of the actors in the system of preparing future primary school teachers to organize leisure activities for pupils.

The thesis presents relevant criteria (motivational-axiological, informational-cognitive, pragmatist-communicative, reflexive-regulatory) with the corresponding indicators and levels of readiness of future primary school teachers to organize leisure activities for younger pupils (elementary, basic, constructive and creative).

The thesis clarifies such concepts as leisure activities of younger pupils, organization of leisure activities for younger pupils, preparation of primary school teachers to organize leisure activities for younger pupils, readiness of primary school teachers to organize leisure activities for younger pupils, creative primary school, system of preparing future primary school teachers to organize leisure activities for younger pupils.

The content of teacher training has been improved by supplementing professional and practical training with relevant topics; by introducing the course, titled Organizing Leisure Activities for Younger Pupils; by reinforcing methods of theoretical, practical and methodical training of future primary school teachers based on the developed educational and methodical support; by identifying

effective forms and methods of preparing students to organize leisure activities for younger pupils.

It is important to note that theoretical provisions on professional training of future primary school teachers, content characteristics of leisure activities in school, methodological approaches, general didactic and specific principles of preparing future primary school teachers to organize leisure activities for younger pupils have been further developed.

Professional training of future primary school teachers to organize leisure activities for primary school pupils is presented as a purposeful process of mastering general, professional and subject-specific competences required for productive organization of leisure activities in primary school.

Such training should result in high levels of readiness of future primary school teachers to organize leisure activities for younger pupils. In turn, the specified readiness acts as an integral axiological-personal quality that ensures professional development of students personality through a conscious harmonious combination of competences to organize leisure activities for younger pupils. Besides, it promotes successful communication during collective activities based on conscious moral and ethical norms and beliefs. Finally, it covers the capacity for continuing professional development and self-expression concerning primary school pupils as the actors in leisure activities.

The leading components of primary school teachers readiness to organize leisure activities are motivational, axiological, cognitive, behavioural and reflexive

Leisure activities of younger pupils are presented as self-directed activities aimed at their spiritual development, which ensures a free choice of socially significant roles and provides conditions for such activities, thus promoting appropriate use of their limitless possibilities.

The analysis of leisure activities organization in primary school shows that it is a controlled, purposeful, two-way interaction between teachers, parents and other actors in leisure activities in terms of developing their values-based attitude towards such activities.

The structure of leisure activities organization in primary school includes the aim, actors, content, interaction, forms, methods, results, adjustment of results and reflection of actors in leisure activities. The main functions of leisure activities are the following: recreational, hedonistic, cognitive, developmental (self-knowledge and self-realization), axiological, communicative, social, educational, compensatory-psychotherapeutic and creative.

The thesis justifies the concept of the system for preparing future primary school teachers to organize leisure activities for younger pupils. The concept relies on the leading ideas of pedagogical theory and practice, which act as the priorities in younger pupils activities. The main idea of the concept is defined as a systematic, holistic, dynamic and dialectical process of developing future primary school teachers general, professional and subject-specific competencies needed to perform multifunctional professional tasks in primary school and, in particular, organize leisure activities for younger pupils.

A theoretical analysis of the issue in question and relevant practical experience of teacher training for primary school has allowed one to determine the following conceptual principles of the system of professional training for future primary school teachers: the purposefulness and systematization of professional training; the focus of the system of future teachers professional training to organize leisure activities for younger pupils on the development of creative subjectivity; the incorporation of pupils life experience in this process.

The practical significance of the thesis lies in developing and implementing the authors programme of the course, titled Organizing Leisure Activities for Younger Pupils, the programme of the pupils club Interesting Leisure of Younger Pupils Rozvazhayko; determining relevant pedagogical conditions for the successful organization of leisure activities aimed at developing the components of future teachers readiness to organize leisure activities for primary school pupils; outlining guidelines for preparing future primary school teachers to organize leisure activities for primary school pupils; presenting a set of business games and cases, systems of multimedia presentations, ways of visualizing educational information to them; reinforcing methods of identifying (criteria, indicators, levels) the effectiveness of professional training of future primary school teachers to organize leisure activities for primary school pupils; improving the content of research, educational work and practical training programmes for future primary school teachers. The main results and conclusions of the thesis can be incorporated into academic psycho-pedagogical courses, specialized courses, training sessions and educational work with students (future primary school teachers), teaching practice in primary school. Besides, one can use them to improve the teaching skills of primary school teachers in the system of graduate teacher education to develop their readiness to organize leisure activities for younger pupils.

Keywords: system, professional training, future primary school teachers, organization of leisure activities, younger pupils.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографія

1. Гончарук О. В. Підготовка майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів: теорія та практика: *монографія*. Луцьк: Вежа-Друк, 2020. 399 с.

Навчальні посібники

2. Гончарук О. В. Організація дозвілєвої діяльності молодших школярів: *навч. посіб.* Луцьк: Вежа-Друк, 2018. 128 с.

3. Гончарук О. В. Діагностика готовності майбутніх учителів до організації дозвілля дітей: *навч.-метод. посіб.* Луцьк: Вежа-Друк, 2019. 164 с.

4. Гончарук О. В. Інтерактивні форми й методи професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілля дітей: *навч.-метод. посіб.* Луцьк: Вежа-Друк, 2019. 119 с.

5. Гончарук О. В. Підготовка майбутніх педагогів до дозвілєвої діяльності в дитячих закладах оздоровлення та відпочинку: *навч.-метод. посіб.* Луцьк: Вежа-Друк, 2020. 114 с.

Наукові праці, у яких опубліковано основні наукові результати дисертації

Статті в наукових фахових виданнях України

6. Гончарук О. Теоретичні основи формування культури поведінки сучасних школярів в умовах дозвілєвої діяльності. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки*. 2011. № 8. С. 4–8. URL: <http://bo0k.net/index.php?p=achapter&bid=17742&chapter=1>

7. Гончарук О. Людинознавчий підхід у педагогіці: ретроспективний погляд. *Вісник Прикарпатського університету*. Серія: Педагогіка. Вип. 37. 2011. С. 21–24. URL: <http://lib.pnu.edu.ua/files/Visniki/visnyk-pedagogika-2011-37.pdf>

8. Гончарук О. Аспекти формування моральних цінностей особистості за В. О. Сухомлинським. *Молодь і ринок: науково-педагогічний журнал*. Дрогобич, 2012. Вип. 7 (90). С. 75–78. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mir_2012_7_19

9. Мельник І., Гончарук О. Етапи професійного становлення майбутнього педагога. *Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького*. Серія: Педагогічні науки. 2012. № 24. (237). С. 100–103. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/153576367.pdf>

10. Гончарук О. Аспекти формування професійно-педагогічної готовності студентів до роботи з батьками молодших школярів. *Вісник Житомирського державного університету ім. Івана Франка*. Житомир, 2012. Вип. 65. С. 25–30. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/9180/1/10s.pdf>

11. Гончарук О. Організація роботи в групі продовженого дня. *Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького*. Серія: Педагогічні науки. 2013. № 40 (293). С. 29–32.

12. Гончарук О. Авторські школи України як феномен інноваційної освітньої практики. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2015. № 1 (302). С. 21–26. URL: <http://esnuir.eenu.edu.ua/bitstream/123456789/6562/1/5.pdf>

13. Гончарук О. Комунікативність особистості вчителя як складова його професійної майстерності. *Молодь і ринок: науково-педагогічний журнал*. Дрогобич, 2016. Вип. 7 (138). С. 33–34. URL: http://dspu.edu.ua/biblioteka/wp-content/uploads/2016/10/7_138_2016.pdf

14. Гончарук О. В. Дослідження стану підготовленості майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів. *Педагогічні науки: збірник наукових праць*. Херсон, 2017. Вип. LXXIX. С. 126–131. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znppn_2017_79%281%29_27

15. Гончарук О. В. Змістовий потенціал навчальних дисциплін професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілля школярів. *Педагогічний часопис Волині: науково-педагогічний журнал*. Луцьк, 2017. № 4 (7). С. 62–66. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pchv_2017_4_12
16. Гончарук О. В. Суб'єктивність молодшого школяра у дозвіллевій діяльності. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка*. Сер. Педагогічні науки. 2018. № 1 (315). С. 219–228. URL: <http://dspace.luguniv.edu.ua/xmlui/handle/123456789/3365>
17. Гончарук О. В. Функційне призначення дозвіллевої діяльності молодших школярів. *Педагогічний часопис Волині: науково-педагогічний журнал*. Луцьк, 2018. № 4 (11). С. 178–183. URL: <http://esnuir.eenu.edu.ua/handle/123456789/15921?mode=full>
18. Гончарук О. В. Видо-типова характеристика дозвіллевої діяльності молодших школярів. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*. Умань, 2019. Вип. 2. С. 24–31. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpu_2019_2_5
19. Гончарук О. В. Критерії діагностики готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілля молодших школярів. *Педагогічний часопис Волині: науково-педагогічний журнал*. Луцьк, 2019. № 3 (14). С. 73–79. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pchv_2019_3_15
20. Гончарук О. В. Модель системи підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвіллевої діяльності учнів. *Науковий вісник Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка*. Серія: Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. 2019. № 9 (93). С. 167–177. <https://repository.sspu.edu.ua/bitstream/123456789/8533/1/Honcharuk.pdf>
21. Гончарук О. В. Дослідження мотиваційно-ціннісного складника готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвіллевої діяльності дітей. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 5 : Педагогічні науки : реалії та перспективи : зб. наук. праць. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2019. Вип. 71. С. 78–83. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/28183>
22. Гончарук О. В. Інтегративна художньо-педагогічна технологія в підготовці майбутнього вчителя до організації дозвілля дітей. *Інноваційна педагогіка: науковий журнал*. 2020. № 24. С. 131–136 URL: http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2020/24/part_1/27.pdf
23. Гончарук О. В. Реалізація педагогічних умов системи підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілля молодших школярів. *Педагогічні науки: збірник наукових праць*. Херсон, 2020. Вип. 90. С. 79–86 URL: <https://ps.journal.kspu.edu/index.php/ps/article/download/4310/3808>
24. Гончарук О. Інноватизація системи професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвіллевої діяльності

учнів. *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького. Серія: Педагогіка*. 2020. Вип. 1(24). С. 62–68. URL: <http://magazine.mdpu.org.ua/index.php/nv/article/view/2848>

Статті в іноземних наукових періодичних виданнях

25. Гончарук О. Досуг как фактор развития личности. *Современное образование Витебщины*. № 1 (19). 2018. С. 47–51. URL: <https://lib.vsu.by/jspui/bitstream/123456789/13764/1/47-51.pdf> (Білорусія)

26. Honcharuk O. V. Conceptual principles of the professional training system of future teachers of primary school to organization of leisure activities of primary schoolchildren. *Scientific Vector of the Balkans*. 2019. Т. 3. № 2 (4) URL: <https://sci-vector-balkans.com/wp-content/uploads/2020/11/SVB-2019-T.3-24.pdf> (Болгарія)

27. Гончарук О. В. Модифікація позааудиторної роботи у контексті підготовки майбутніх учителів до організації дозвілля учнів початкової школи. *Revistă Științifică Progresivă*. 2020. № 4 (6). С. 5–8. URL: <https://sci-vector-balkans.com/wp-content/uploads/2020/11/SVB-2019-T.3-24.pdf> (Молдова)

28. Гончарук О. В. Профессиональная подготовка будущих учителей начальной школы к организации досуговой деятельности как объект теоретического анализа. *Jurnal Ulumanitar Modern*. 2020. № 4 (6). С. 14–17. URL: <https://sci-vector-balkans.com/wp-content/uploads/2020/11/SVB-2019-T.3-24.pdf> (Молдова)

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

29. Гончарук О. В. Аспекти формування професійно-педагогічної готовності студентів до роботи з батьками молодших школярів. *Теорія і практика підготовки майбутніх учителів до педагогічної дії*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю (Житомир, 20–21 травня 2011 р.). Житомир : Вид-во ЖДУ ім. Івана Франка. С. 75–80.

30. Гончарук О. В. Формування компетентності майбутнього педагога з організації дозвілленої ігрової діяльності учнів. *Актуальні проблеми педагогічної освіти: європейський і національний вимір*: матеріали І Міжнародної науково-практичної конференції (Луцьк, 3–5 травня 2016 р.). Луцьк : ФОП Покора І. О. С. 97–105.

31. Гончарук О. Психопедагогічні умови виховання у молодших школярів шанобливого ставлення до людей. *Актуальні проблеми сучасної психодидактики: філософські, психологічні та педагогічні аспекти*: матеріали І Міжнар. Інтернет-конф. (м. Умань, 27 квітня 2017 р.). Вісник Польсько-української науково-дослідницької лабораторії психодидактики імені Я. А. Коменського / [гол. ред. І. І. Осадченко]. Умань : ФОП Жовтий О. О., 2017. С. 25–28.

32. Гончарук О. В. Народнознавчі традиції в організації дозвілля молодших школярів. *Актуальні проблеми педагогічної освіти: європейський і національний вимір*: матеріали ІІІ Всеукраїнської науково-практичної

конференції з міжнародною участю (Луцьк, 31 травня – 1 червня 2018 р.).
Луцьк : ФОП Покора І. О. С. 77–79.

33. Гончарук О. Компоненти готовності дитини до школи. *Модернізація освітнього середовища: проблеми та перспективи: матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції* (Умань, 11–12 жовтня 2018 р.). Умань : ВПЦ «Візаві», 2018. С. 44–46.

34. Гончарук О. В. Педагогические условия организации работы младших школьников с раздаточным материалом. *Личность. Образование. Общество. Инновационная деятельность субъектов образования как фактор устойчивого развития региона: материалы Междунар. науч.-практ. конф.* (Белорусь, Гродно, 29–30 ноября 2018 г.). Гродно: ГУО «Гродненский областной институт развития образования», 2019. С. 6–9.

35. Гончарук О. В. Організація виховної роботи в навчальному закладі нового типу. *Освіта XXI століття: теорія, практика, перспективи: матеріали Першої міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції* (Київ, 18 квітня 2019 р.). Київ: Фенікс, 2019. С. 140–143.

36. Гончарук О. В. Готовность будущего учителя начальной школы к конструктивному решению конфликтов. *Личность. Образование. Общество. Формирование педагога будущего: от компетентности к самореализации : материалы Междунар. науч.-практ. конф.*, (Гродно, Беларусь, 31 октября 2019 г.) : в 2 ч. / ред. кол.: С. А. Сергейко [и др.]. Гродно : ГУО «Гродненский областной институт развития образования», 2020. Ч. 1. С. 81–84.

37. Гончарук О. Формування педагогічної креативності майбутніх учителів початкової школи. Сучасні проблеми обдарованості особистості: *матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Умань, 20–21 травня 2020 р.). Умань : ВПЦ «Візаві», 2020. С. 29–32.

38. Гончарук О. Підготовка майбутніх учителів початкової школи до формування основ моральної свідомості молодших школярів засобами дитячої літератури у процесі дозвілля. *Модернізація освітнього середовища: проблеми та перспективи: матеріали П'ятої Міжнародної науково-практичної конференції* (Умань, 8–9 жовтня 2020 р.). Умань: ВПЦ «Візаві», 2020. С. 39–43.

Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

39. Гончарук О. В., Гац Г. О. Організація дозвілля молодших школярів (в інтернатному закладі): *робоча навчальна програма та методичні рекомендації*. Луцьк: Редакційно-видавничий відділ „Вежа” Волинського національного університету ім. Лесі Українки. 2012. 58 с.

40. Гончарук О. В., Гац Г. О. Педагогіка сімейного виховання: *робоча навчальна програма та методичні рекомендації*. Луцьк: Редакційно-видавничий відділ „Вежа” Волинського національного університету ім. Лесі Українки. 2012. 40 с.

ЗМІСТ

ВСТУП	26
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ДОЗВІЛЛЕВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ	43
1.1. Підготовка майбутніх учителів початкової школи як об'єкт сучасного теоретичного аналізу	43
1.2. Сутність, структура та функції дозвіллевої діяльності молодших школярів	56
1.3. Критеріально-рівнева характеристика готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвіллевої діяльності молодших школярів	103
1.4. Аналіз стану готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвіллевої діяльності молодших школярів	131
Висновки до першого розділу	174
РОЗДІЛ 2. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ДОЗВІЛЛЕВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ	178
2.1. Методологічні підходи до досліджуваного напрямку професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи	178
2.2. Концепція підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвіллевої діяльності молодших школярів	195
2.3. Педагогічні умови підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвіллевої діяльності молодших школярів	214
Висновки до другого розділу	229
РОЗДІЛ 3. МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ РЕАЛІЗАЦІЇ СИСТЕМИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ДОЗВІЛЛЕВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ	233
3.1. Модель системи підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвіллевої діяльності молодших школярів	233
3.2. Методичні особливості реалізації системи підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвіллевої діяльності молодших школярів	252
3.3. Інноватизація підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвіллевої діяльності молодших школярів у процесі аудиторної роботи	280
3.4. Особливості підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвіллевої діяльності молодших школярів у процесі позааудиторної роботи	312
Висновки до третього розділу	343

РОЗДІЛ 4. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ СИСТЕМИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ДОЗВІЛЛЕВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ	346
4.1. Методика організації експериментального дослідження	346
4.2. Аналіз результатів експериментальної перевірки ефективності системи підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвіллевої діяльності молодших школярів	365
4.2.1. Дослідження мотиваційного компонента готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвіллевої діяльності молодших школярів	365
4.2.2. Діагностування когнітивного компонента готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвіллевої діяльності молодших школярів	376
4.2.3. Виявлення діяльнісного компонента готовності студентів до організації дозвіллевої діяльності молодших школярів	386
4.2.4. Вивчення рефлексивного компонента готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвіллевої діяльності молодших школярів	404
4.2.5. Динаміка готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвіллевої діяльності молодших школярів ...	416
Висновки до четвертого розділу	427
ВИСНОВКИ	430
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	437
ДОДАТКИ	493

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. В умовах нової соціально-економічної та культурної політики нашої держави організація культурно-дозвілєвої діяльності покликана не тільки врахувати природні здібності дітей та молоді, а й створити сприятливі умови для творчого розвитку та формування повноцінної особистості громадянина України, відтворити його національний характер, спосіб мислення та світогляд. Одним з актуальних напрямів модернізації національної освіти, окреслених у Законах України «Про освіту» (2017), «Про повну загальну середню освіту» (2020), «Про вищу освіту» (2014), Концепції «Нова українська школа» (2016), Концепції розвитку неперервної педагогічної освіти (2018) та ін., є формування сучасного культурного дозвілля громадян України, відродження, утвердження і подальший розвиток національної системи культурно-дозвілєвої діяльності підростаючого покоління.

Натомість недосконалість механізмів реалізації державної політики щодо організації культурно-дозвілєвої діяльності дітей, послаблення соціального контролю за її комерціалізацією провокують відхід від традиційного для українського народу погляду на дозвілля як часу формування в учнів закладів загальної середньої освіти (далі – ЗЗСО) унормованих соціальних потреб, пов'язаних з відтворенням патріотичних, культурних цінностей шляхом його усвідомленого проведення. Вочевидь, організацію такого виховання, враховуючи вікову специфіку, доцільно провадити з початкової ланки ЗЗСО, оскільки тотальна робоча зайнятість батьків учнів спричинює неорганізованість дозвілєвої діяльності їхніх дітей. Надалі це стає основою організації загалом стилю життєдіяльності дітей молодшого шкільного віку. Зазначене, насамперед, потребує відповідної підготовки майбутніх учителів початкової школи до ефективної організації культурно-дозвілєвої діяльності молодших школярів з урахуванням сучасних тенденцій розвитку соціокультурної сфери українського суспільства.

Актуальні проблеми професійної підготовки вчителів, зокрема початкової школи, а також шляхи їх розв'язання представлено у наукових роботах вітчизняних та зарубіжних дослідників. Наукову й практичну цінність становлять праці, що висвітлюють: методологічні аспекти професійної підготовки майбутніх учителів (Г. Васянович, Л. Вахоцький, І. Гавриш, С. Гончаренко, Р. Гуревич, Н. Дічек, О. Дубасенюк, І. Зязюн, А. Кузьмінський, В. Кушнір, Г. Тарасенко, В. Чайка, М. Чобітько, В. Шахов та ін.), особистісно орієнтовану підготовку майбутніх учителів (Ю. Боловацька, Т. Гуменникова, Т. Сущенко, М. Чобітько, Т. Шанскова, E. Dębska, L. Hurlo та ін.), розвиток педагогічної творчості (І. Бужина, Н. Кічук, С. Корнієнко, І. Осадченко, Д. Половения, С. Сисоева, Н. Чувасова, Jo Nowak, U. Sokal та ін.), психологічні механізми використання особистісно-діяльнісного підходу до організації освітнього процесу (Г. Балл, А. Бондар, Ю. Журат, П. Горнов, Н. Городецька, П. Горностай, Т. Кириленко, О. Киричук, С. Корнієнко, Г. Костюк, І. Маноха, В. Пискун, В. Рибалка, В. Роменець, В. Семиченко, С.

Смирнов, В. Татенко, Г. Томе, Н. Чепелева, Т. Щербан, Т. Яценко та ін.); формування готовності вчителів до інноваційної педагогічної діяльності (І. Бех, Т. Волобуєва, І. Гавриш, Н. Городецька, І. Дичківська, О. Коберник, І. Коновальчук, О. Красовська, О. Мариновська, О. Пометун, В. Сластьонін, D. Garrahy та ін.). Особливу увагу приділено вивченню наукового доробку вітчизняних дослідників, які безпосередньо займалися обґрунтуванням теоретичних і методичних засад підготовки майбутніх учителів початкової школи (Н. Бібік, О. Біда, В. Бондар, О. Буднік, О. Буздуган, Ю. Вторнікова, Н. Глузман, Л. Гусак, О. Демченко, О. Кіліченко, Л. Коваль, Я. Кодлюк, О. Комар, А. Коломієць, О. Кучерявий, С. Литвиненко, М. Марусинець, С. Мартиненко, О. Олійник, З. Онишків, І. Осадченко, І. Пальшкова, Р. Пріма, С. Ратовська, О. Савченко, С. Скворцова, М. Федоренко, О. Хижна, Л. Хомич, Л. Хоружа, О. Шквир, О. Яструб та ін.).

Теоретичні засади дослідження становлять наукові праці вітчизняних та зарубіжних учених у рамках проблематики щодо: особливостей розвитку особистості у сфері вільного часу (М. Аріарський, І. Белецька, В. Кірсанов, В. Піча, Ю. Стрельцов, Е. Nozdrenko та ін.); сутності і специфіки дитячого дозвілля (В. Бочелюк, А. Воловик, А. Гриньків, В. Кірсанов, Т. Ковальчук, І. Петрова, Н. Путіловська, Т. Скорик, Н. Цимбалюк, Т. Черніговець, J. Smorawinski та ін.); сценарно-режисерських основ дитячої художньо-ігрової діяльності (М. Татаренко та ін.); проектування нових форм культурно-дозвілєвої діяльності школярів (В. Балахтар, Т. Голоवेशкіна, О. Демченко, Ю. Жданович, Н. Забабуріна, С. Ізбаш, Н. Краснова, О. Мариновська, Д. Малков, В. Молочний, Н. Флегонтова та ін.); позакласної виховної роботи з учнями (Т. Дем'янчук, С. Литвиненко, П. Щербань та ін.); організації дозвілєвої діяльності студентів (Ю. Баранецька, Ю. Боловацька, О. Вернік, О. Голік, М. Максимовська, І. Олійник, С. Пішун, І. Сидор та ін.) та школярів (В. Кириченко, В. Кузь, А. Макаренко, В. Сухомлинський та ін.), зокрема для школярів з особливими освітніми потребами (L. Melbøe, D. Kfir, H. Klibanski, G. Orit, B. Ytterhus та ін.). Особливе значення для дослідження мають наукові розробки в галузі педагогічної культурології і педагогіки дозвілля. Зокрема встановлено, що дозвілля є специфічною сферою соціалізації та інкультурації особистості (М. Аріарський, М. Поплавський та ін.). Проблема дозвілля знайшла відображення і у дисертаційних роботах останніх років щодо визначення педагогічних умов гуманістичного виховання підлітків у сфері культурно-дозвілєвої діяльності (О. Бездверня-Хомеріка); підготовки майбутніх учителів, соціальних педагогів до організації культурно-дозвілєвої діяльності учнів / учнівської молоді (Ю. Бардашевська, І. Бойчев, В. Звекова, Г. Олійник, С. Пащенко, Н. Яременко та ін.), зокрема учнів сільської школи на засадах українознавства (В. Кириченко) та ін.

Результати наукового пошуку дали змогу виявити розрізненість підходів до розв'язання проблеми підготовки майбутніх учителів початкової школи. Однак вказані вище науковці одностайні у висновку, що система підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів недостатньо досліджена в теоретико-

методологічному та методичному аспектах, а традиційна система вищої педагогічної освіти не може забезпечити набуття новою генерацією педагогів компетентностей, пов'язаних із задоволенням природних потреб дозвілєвої діяльності сучасних дітей молодшого шкільного віку.

Аналіз наукової літератури і практичного досвіду підготовки майбутніх учителів початкової школи дозволив окреслити низку *суперечностей* між: зрослими соціокультурними суспільними вимогами до забезпечення дозвілєвої діяльності молодших школярів та реальним станом її організації у системі шкільної освіти; об'єктивно високим ціннісно-розвивальним потенціалом дозвілєвої діяльності у початковій школі і практично недостатнім рівнем готовності майбутніх учителів початкової школи організовувати дозвілля молодших школярів; об'єктивною важливістю проблеми професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів і недостатнім станом її розв'язання в педагогічній науці та практиці; необхідністю удосконалення змістового та процесуального компонентів професійної підготовки учителів початкової школи на засадах індивідуально-творчого характеру, креативності, ініціативності, інноватики та традиційними підходами до підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів; необхідністю цілісного наукового та практичного осмислення підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності учнів та нерозробленістю концептуальних засад системної підготовки майбутніх учителів до організації дозвілля молодших школярів та її навчально-методичного супроводу. У розв'язанні цих суперечностей важлива роль належить сучасним методологічним підходам, теоріям, освітнім технологіям розвитку творчої особистості, що застосовуються у підготовці майбутніх учителів початкової школи. Забезпечення ефективності та результативності підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів потребує системних педагогічних дій та заходів, впливів на професійно-особистісний розвиток суб'єктів дозвілєвої діяльності.

Актуальність зазначеної проблеми, її недостатнє вирішення на теоретико-методологічному і методичному рівнях, а також необхідність усунення визначених суперечностей зумовили вибір теми дослідження – **«Система підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів».**

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційна робота виконана відповідно до плану науково-дослідної роботи кафедри педагогіки та освітнього менеджменту Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини «Формування компетентного вчителя в умовах освітнього середовища педагогічного вищого навчального закладу» (номер державної реєстрації: 0116U007536). Тема дисертації затверджена вченою радою Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (протокол № 9 від 22.03.2016 р.) й узгоджена в Раді з координації наукових досліджень у галузі педагогіки та

психології в Україні (протокол № 4 від 26.04.2016 р.).

Мета дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні та експериментальній перевірці ефективності системи підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів.

Відповідно до поставленої мети визначено **завдання дослідження**:

1) обґрунтувати теоретико-методологічні засади підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів;

2) з'ясувати особливості дозвілєвої діяльності молодших школярів та стан готовності майбутніх учителів початкової школи до її організації;

3) обґрунтувати структуру, компоненти, критерії, показники та рівні готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів;

4) розробити концепцію підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів;

5) обґрунтувати педагогічні умови підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів;

6) теоретично обґрунтувати, розробити та експериментально перевірити ефективність системи підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності учнів, змоделювати означений процес;

7) створити та запровадити в освітній процес навчально-методичний комплекс підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів.

Об'єкт дослідження – підготовка майбутніх учителів початкової школи в закладах вищої освіти.

Предмет дослідження – теоретичні і методичні засади підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів.

Концепція дослідження. Провідною ідеєю дослідження є положення, що теоретичні та методичні засади підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів: детермінуються сучасними методологічними підходами до реалізації соціально-освітніх потреб суспільства у висококваліфікованих учителях – модераторах змін; відповідають вимогам нової української школи щодо розвитку культурно-освітніх інтересів особистості учня; орієнтовані на активізацію навчально-пізнавальної діяльності майбутніх учителів початкової школи у контексті організації культурного дозвілля учнів; ґрунтуються на врахуванні перспектив розвитку шкільної освіти та реалізацію інноваційних підходів у вищій педагогічній освіті, що передбачають осучаснення змісту, розроблення адекватних форм, методів та технологій навчання організації дозвілєвої діяльності молодших школярів. При цьому навчання та виховання майбутніх учителів початкової школи

забезпечують активний і цілеспрямований розвиток особистості, мають міждисциплінарний соціокультурний характер, спрямовані на розв'язання складних, професійно важливих завдань організації дозвілєвої діяльності молодших школярів, а також виконання вимог стандартів вищої освіти та професійного стандарту, в яких закладено підходи до формування та розвитку професійної компетентності майбутніх учителів початкової школи.

Концепція дослідження розкриває науково-педагогічні основи оптимізації системи підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів на трьох рівнях (*методологічному, теоретичному та методичному*) і містить відповідні положення.

Методологічний рівень репрезентує підготовку майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів, що ґрунтується на провідних засадах сучасної філософії освіти та інтерпретації основних методологічних підходів до педагогічної освіти (системний, синергетичний, акмеологічний, культурологічний, аксіологічний, компетентнісний, суб'єктно-діяльнісний, комунікативний) з урахуванням психолого-педагогічних особливостей навчання майбутніх учителів та організації дозвілєвої діяльності учнів у початковій школі. Актуальним у методологічному та значущим у науковому і соціокультурному аспектах є всебічне вивчення сутнісних характеристик і феноменологічної специфіки дозвілєвої діяльності молодших школярів та професійної діяльності вчителів початкової школи. Сутність концепції визначають закономірності духовного соціокультурного розвитку українського суспільства, потреби сучасного шкільництва, системи педагогічної освіти. Сучасні підходи до підготовки майбутніх учителів початкової школи ґрунтуються на особистісно орієнтованій парадигмі освіти, у центрі якої постає дитина, її духовний розвиток, система цінностей, формування її особистісних якостей, творчої свободи, що передбачає спрямованість на задоволення її інтересів і прагнень, гуманізацію освіти, синтез процесів соціалізації. Особливо важливим у рамках досліджуваної проблеми є системний підхід, мета якого полягає у підвищенні якості та удосконаленні змістового, організаційного, технологічного, навчально-методичного, особистісного, управлінського системних складників підготовки майбутніх учителів початкової школи, шляхом створення інноваційного освітнього середовища, реалізації найдоцільніших технологій індивідуально-творчого характеру навчання, забезпечення цілеспрямованої практичної та самоосвітньої підготовки майбутніх учителів зазначеної спеціальності тощо.

Теоретичний рівень унаочнює систему загальних положень, що послуговували основою для обґрунтування вихідних положень концепції, характеристики терміносистеми дослідження, розроблення системи підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів та моделі її реалізації; а також дали змогу виявити провідні ідеї й теорії, закладені в основу процесу організації дозвілєвої діяльності учнів указанного віку. Визначення теоретичних основ

оптимізації процесу підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів передбачає урахування загальнопедагогічних (наочності, науковості, свідомості, виховуючого навчання, активності, індивідуалізації, доступності, системності та послідовності) та специфічних (проблемності, розвивального навчання, ініціативності й творчості, суб'єкт-суб'єктної зорієнтованості, самостійності, моделювання умов і змісту майбутньої професійної діяльності) принципів; моделювання інноваційної системи підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів. Обраний цільовий вектор окреслює шляхи формування мотиваційного, когнітивного, діяльнісного та рефлексивного компонентів готовності майбутніх учителів організовувати дозвілєву діяльність молодших школярів з урахуванням психологічних та індивідуальних особливостей й специфіки організації дозвілля учнів цього віку.

Методичний рівень передбачає розроблення й експериментальну перевірку ефективності обґрунтованої системи, реалізацію педагогічних умов, структурування змісту, добір форм, методів, засобів, освітніх технологій упровадження компонентів розробленої системи; вибір необхідних діагностичних показників і адекватних методів оцінювання ефективності запропонованих інновацій; створення відповідного навчально-методичного забезпечення.

Загальна гіпотеза дослідження полягає в тому, що підготовка майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів досягне ефективності внаслідок опосередкованого й безпосереднього впливу на особистість (її властивості та здібності, форми вияву в різних видах діяльності, насамперед у дозвілєвій) шляхом реалізації авторської системи, створення педагогічних умов підготовки, а також розроблення критеріїв оцінювання готовності до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів. Загальну гіпотезу конкретизовано в **часткових**, відповідно до яких підготовка майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів буде ефективною, якщо: забезпечити підготовку майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів на основі розробленої й обґрунтованої на теоретичному, методологічному, методичному рівнях авторської концепції; розробити систему такої підготовки та змодельовати процес її реалізації; створити педагогічні умови для забезпечення ефективного процесу підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів (цілеспрямована позитивна мотивація студентів до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів в інноваційному середовищі закладів вищої освіти (далі – ЗВО); удосконалення змісту професійної підготовки студентів до організації дозвілля учнів початкової школи; застосування інтерактивних та інтегрованих художньо-педагогічних технологій у процесі підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів; інтеграція управління та самоуправління суб'єктів

системи підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності учнів); реалізувати об'єктивну діагностику, корекцію, удосконалення рівня готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів; підготувати й упровадити в освітній процес ЗВО відповідне навчально-методичне забезпечення.

Методологічна основа дослідження ґрунтована на положеннях філософії людиноцентризму в освіті; теорії пізнання; діалектичних принципах взаємозв'язку та взаємозумовленості закономірностей і явищ об'єктивної дійсності, єдності загального й особливого, теоретичного знання і практичної діяльності; принципах взаємозв'язку свідомості, самосвідомості та соціального розвитку людини в культурно-історичному просторі; соціально-культурних та психолого-педагогічних положеннях теорії особистості й діяльності; використанні комплексу наукових підходів щодо підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів; концептуальних положеннях педагогічної культурології, педагогіки дозвілля, педагогічної інноватики.

Теоретичну основу дослідження становлять: фундаментальні положення сучасної філософії освіти (В. Андрущенко, І. Зязюн, В. Кремень та ін.) та системного аналізу педагогічних явищ (В. Беспалько, О. Коберник, Н. Кузьміна та ін.); концептуальні основи професійної підготовки вчителів (А. Алексюк, Н. Бідюк, Г. Білецька, С. Гончаренко, О. Гомонюк, П. Гусак, О. Дубасенюк, А. Кузьмінський, О. Лавріненко, С. Сисоєва, О. Сухомлинська, В. Чайка та ін.) та їхньої неперервної освіти (Р. Гуревич, Т. Дерека, Н. Ничкало, М. Солдатенко, та ін.); теорії та технології підготовки майбутніх учителів початкової школи (Н. Бібік, О. Біда, Л. Бірюк, В. Бондар, М. Вашуленко, С. Мартиненко, М. Марусинець, І. Осадченко, І. Пальшкова, Р. Пріма, Т. Потапчук, О. Савченко, С. Скворцова, Г. Тарасенко, Л. Хомич й ін.); теорії культурно-дозвілєвої діяльності школярів (В. Балахтар, Т. Головешкіна, О. Демченко, Ю. Жданович, Н. Забабуріна, С. Ізбаш, Н. Краснова, В. Кірсанов, В. Кириченко, В. Кузь, А. Макаренко, О. Мариновська, Д. Малков, В. Молочний, Н. Флегонтова та ін.) та студентів (Ю. Баранецька, Ю. Боловацька, О. Вернік, О. Голік, М. Максимовська, І. Олійник, С. Пішун, І. Сидор та ін.); теоретичні основи організації позакласної виховної роботи з учнями (Т. Дем'янюк, С. Литвиненко, П. Щербань та ін.).

На різних етапах дослідження для розв'язання поставлених завдань і досягнення мети, використано такі **методи дослідження**: *теоретичні* (аналіз, узагальнення порівняння, систематизація філософської, психолого-педагогічної, навчально-методичної літератури) для обґрунтування теоретико-методологічних засад дослідження, характеристики поняттєво-термінологічного апарату; розроблення методичних основ та виокремлення педагогічних умов; моделювання для розроблення моделі системи підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів; *емпіричні* – педагогічне спостереження, вивчення

досвіду роботи, анкетування, тестування, інтерв'ювання, опитування, експертне оцінювання, самоаналіз, діагностування, педагогічний експеримент, бесіди, технології діагностики для апробації педагогічних умов та системи підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів; *статистичні* – кількісний і якісний аналіз експериментальних даних, методи математичної статистики для оцінювання достовірності результатів педагогічного експерименту (статистичний критерій Колмогорова-Смирнова, метод лінійної кореляції Пірсона, метод Є. Пустильніка для перевірки відповідності розподілів емпіричних даних законам нормального розподілу, факторний аналіз (за допомогою пакету SPSS Statistics 17.0).

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає в тому, що:

- *уперше*: обґрунтовано теоретичні й методичні засади підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів; розроблено концепцію підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів; обґрунтовано та змодельовано систему підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів (методологічно-цільова, змістово-процесуальна, моніторингово-результативна підсистеми); виокремлено й теоретично обґрунтовано педагогічні умови підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів (цілеспрямована позитивна мотивація студентів до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів в інноваційному середовищі закладів вищої освіти; удосконалення змісту професійної підготовки студентів до організації дозвілля учнів початкової школи; застосування інтерактивних та інтегрованих художньо-педагогічних технологій у процесі підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів; інтеграція управління та самоуправління суб'єктів системи підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності учнів); *уточнено* сутність понять «дозвілєва діяльність молодшого школяра», «організація дозвілєвої діяльності молодших школярів», «підготовка майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів», «готовність майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів», «система підготовки майбутніх учителів початкової школи до дозвілєвої діяльності молодших школярів»;
- *удосконалено* зміст підготовки майбутніх учителів початкової школи (тематичне оновлення змісту обов'язкових та вибіркових навчальних дисциплін: «Педагогічна майстерність», «Інноваційні виховні технології», «Інноваційна діяльність організатора початкової освіти» та ін.); компонентну структуру готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів (мотиваційний, когнітивний, діяльнісний і рефлексивний); форми, методи й технології підготовки майбутніх учителів початкової школи до вказаного виду діяльності;

діагностичний апарат визначення рівня готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів (критерії: мотиваційно-ціннісний, інформаційно-пізнавальний, діяльнісно-комунікативний, рефлексивно-саморегулятивний);

– *подальшого розвитку набули теоретичні положення щодо організації дозвілєвої діяльності молодших школярів; планування позааудиторної самоосвітньої діяльності майбутніх учителів початкової школи; розвитку освітнього інноваційного середовища у закладах вищої освіти педагогічного спрямування.*

Практичне значення дослідження полягає у розробленні та впровадженні авторських програм: навчальних дисциплін за вибором студентів («Організація дозвілєвої діяльності молодших школярів», «Система виховної роботи вчителя в закладах освіти нового типу»), роботи студентського клубу «Цікаве дозвілля молодших школярів „Розважайко”», діяльності проблемної групи «Умови успішної організації дозвілєвої діяльності молодших школярів» (модифікованих завданнями, спрямованими на розвиток компонентів готовності майбутніх учителів початкової школи організовувати дозвілєву діяльність молодших школярів), проходження майбутніми вчителями початкової школи різних видів практик (педагогічної в дитячих оздоровчих таборах, навчально-виховної, педагогічної, науково-дослідної та асистентської); а також комплекту ділових ігор і кейсів, системи мультимедійних презентацій, засобів контролю й візуалізації навчальної інформації до них. Основні результати та висновки дослідження можуть бути використаними в освітньому процесі ЗВО педагогічного спрямування під час вивчення психолого-педагогічних дисциплін, читання курсів основних методик, тренінгів, організації виховної роботи зі студентами – майбутніми вчителями початкової школи; проведенні виробничої практики в початковій школі, а також для підвищення педагогічної майстерності вчителів початкової школи у системі післядипломної педагогічної освіти з метою формування їхньої готовності до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів; у процесі розробки нормативних і варіативних навчальних курсів з педагогічних дисциплін підготовки майбутніх учителів початкової школи.

Результати дослідження впроваджено в освітній процес Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (довідка про впровадження № 06/30-1 від 17.06.2020 р.), Луцького педагогічного коледжу (довідка про впровадження № 303 від 04.09.2020 р.), Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (довідка про впровадження № 03-28/01/2729 від 20.10.2020 р.), Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (довідка про впровадження № 965/61 від 15.06.2020 р.), Харківської гуманітарно-педагогічної академії (довідка про впровадження № 01-13/346/1 від 22.06.2020 р.), Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди (довідка про впровадження № 01/10-729 від 02.09.2020 р.), Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії (довідка про впровадження № 451 від 25.09.2020 р.).

Особистий внесок автора. У фаховій статті «Етапи професійного становлення майбутнього педагога» (2012, співавтор І. Мельник), автором проаналізовано та схарактеризовано проблему самовиховання майбутнього педагога як наскрізного явища кожного з етапів професійного становлення (автор. стор. 101–103); у робочій програмі та методичних рекомендаціях «Організація дозвілля молодших школярів (в інтернатному закладі)» (2012, співавтор І. Гац), автором обґрунтовано теоретичні засади організації дозвілєвої діяльності молодших школярів, укладено зміст програми щодо організації такої діяльності у закладах інтернатного типу (автор. стор. 3–33, 46–58); у робочій програмі та методичних рекомендаціях «Педагогіка сімейного виховання» (2012, співавтор І. Гац), автором обґрунтовано теоретичні засади організації дозвілєвої діяльності молодших школярів в умовах родини, укладено зміст вказаної програми (автор. стор. 3–44); у публікації «Організація виховної роботи у навчальних закладах нового типу» (2017, співавтор Ю. Гринович), автором визначено та схарактеризовано педагогічні умови організації дозвілєвої діяльності молодших школярів як складника виховної роботи у навчальних закладах нового типу (автор. стор. 124–125); у публікації «Формування пізнавальної активності старших дошкільників засобами дидактичної гри» (2019, співавтор О. Дорошук), автором обґрунтовано значущість для подальшого навчання у початковій школі та педагогічні умови формування пізнавальної активності старших дошкільників засобами дидактичної гри як елемента дозвілєвої діяльності дітей (автор. стор. 56–57).

Апробація результатів дослідження. Основні положення і результати дослідження обговорювалися на науково-практичних конференціях, семінарах, тренінгах, круглих столах різного рівня: *міжнародних* – «Психолого-педагогічні проблеми становлення сучасного фахівця» (Харків, 2013), «Підготовка конкурентоспроможного фахівця дошкільної та початкової освіти: реалії й перспективи» (Луцьк, 2013), «Професійна підготовка вчителя початкових класів: актуальні проблеми філології та лінгводидактики» (Луцьк–Світязь, 2014), «Сучасні тенденції використання дидактичних ідей Яна Амоса Коменського» (Умань, 2014), «Актуальні проблеми педагогічної освіти: європейський і національний вимір» (Луцьк, 2016–2019), «Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень» (Луцьк, 2017), «Актуальні проблеми педагогіки і соціальної роботи» (Луцьк, 2017–2019), «Модернізація освітнього середовища: проблеми та перспективи» (Умань, 2017–2020), «Актуальні проблеми сучасної психодидактики: філософські, психологічні та педагогічні аспекти» (Умань, 2017–2020), «Актуальні проблеми формування творчої особистості педагога в контексті наступності дошкільної та початкової освіти» (Вінниця, 2018), «Україна і Польща: минуле, сучасне, майбутнє» (Умань, 2018), «Личность. Образование. Общество» (Гродно, Білорусія, 2018–2020), «Освіта ХХІ століття: теорія, практика, перспективи» (Київ, 2019), «Особистісне зростання: теорія і практика» (Житомир, 2020), «Сучасні проблеми обдарованої особистості» (Умань, 2020); *всеукраїнських* – «Теорія і практика

підготовки майбутніх учителів до педагогічної дії» (Житомир, 2011), «Особливості створення освітнього середовища для формування творчої особистості молодшого школяра» (Умань, 2017), «Психодидактичні засади реалізації концепції “Нова українська школа”» (Умань, 2018), «Педагогіка партнерства та її реалізація у сучасній школі» (Умань, 2018), «Модернізація мовно-літературної освіти у початковій школі: надбання, пошук і перспективи розвитку» (Луцьк, 2018), «Педагогічна спадщина В. О. Сухомлинського» (Харків, 2019), «Усунення психолого-педагогічних проблем навчання дітей в умовах НУШ» (Умань, 2019), «Актуальні проблеми особистісного зростання» (Житомир, 2019), «Реалізація профільного навчання в умовах Нової української школи» (Київ, 2019), «Актуальні проблеми сучасної педагогічної науки» (Дрогобич, 2020). Основні положення, результати дослідження обговорювалися на засіданнях кафедри педагогіки та освітнього менеджменту, звітних наукових конференціях Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (2016–2020).

Матеріали кандидатської дисертації «Формування самосвідомості учнів початкової школи у процесі навчання інтегрованих предметів» була захищена в 2010 р. Її матеріали і результати в тексті докторської дисертації не використовувалися.

Публікації. Основні результати дослідження викладено у 40 публікаціях автора (5 – у співавторстві), з них: 1 – монографія, 4 – навчально-методичних посібники; 23 – статті, що відображають основні результати роботи, з них 4 – у іноземних наукових періодичних виданнях; 10 – публікацій апробаційного характеру; 2 – робочі навчальні програми та методичні рекомендації у співавторстві.

Структура й обсяг дисертації. Робота складається з анотацій, вступу, чотирьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг дисертації – 563 сторінки, із них 414 – основного тексту, 21 додаток. Робота містить 81 таблицю, 37 рисунків. Список використаних джерел налічує 495 найменувань, з них 17 – іноземними мовами.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ДОЗВІЛЛЕВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ

1.1. Підготовка майбутніх учителів початкової школи як об'єкт сучасного теоретичного аналізу

У системі загальної середньої освіти особливе місце посідає її базовий складник – початкова освіта, якість якої визначає ефективність подальшого становлення особистості школяра. Це спонукає повсякчасну актуальність підготовки майбутніх учителів початкової школи, здатних активно та компетентно реагувати на постійні зміни у суспільстві, адаптуючи до них й освітній процес молодших школярів.

Підготовка майбутніх учителів початкової школи (спеціальність 013 Початкова освіта) здійснюється у коледжах, інститутах, університетах – закладах вищої освіти педагогічного спрямування – на засадах імплементації Законів України «Про освіту» [186], «Про вищу освіту» [185], Державного стандарту вищої освіти [360], Концепції «Нова українська школа» [304], Концепції розвитку неперервної педагогічної освіти [236], Концепції розвитку освіти України на період 2015–2025 рр. [237] та ін. нормативно-правових документів. Домінантою вказаних документів є орієнтація на підготовку майбутніх учителів, зокрема майбутніх учителів початкової школи, як висококваліфікованих фахівців, спроможних забезпечити не лише надання якісних освітніх послуг, а й всебічний розвиток здобувачів закладів загальної середньої освіти, організовуючи їхнє як шкільне, так і позашкільне дозвілля з урахуванням постійно змінних середовищних умов. Водночас, нині досі не затверджено Державний стандарт підготовки майбутніх учителів початкової школи, що значно ускладнює проведення досліджень у сфері їхньої підготовки, як і сам процес підготовки у закладах вищої освіти.

Завдання цього етапу дослідження – з'ясувати стан досліджуваності проблеми підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвіллевої діяльності молодших школярів у сучасних наукових джерелах.

Здійснений аналіз наукових джерел кола досліджуваної проблеми умовно розподілений за такими напрямками:

1. Загальні аспекти підготовки майбутніх учителів.
2. Загальні аспекти підготовки майбутніх учителів початкової школи.
3. Підготовка майбутніх учителів початкової школи до окремих аспектів виховання та розвитку молодших школярів.
4. Підготовка майбутніх учителів та готовність учителів-практиків до організації дозвіллевої діяльності школярів різновікових груп та молоді.

Водночас наголосимо на тому, що аналіз зарубіжного досвіду підготовки майбутніх учителів початкової школи у руслі досліджуваної

теми визначений двома напрямками: аналізом власне зарубіжних джерел та аналізом праць вітчизняних науковців з порівняльної педагогіки.

Розпочнемо з аналізу понять: «підготовка», «професійна підготовка».

У «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» поняття «підготовка / підготувати» означає надавати потрібний обсяг знань, набуття навичок, умінь, досвіду тощо у процесі навчання та практичної діяльності [77, с. 767].

У Законі України «Про вищу освіту» [185] зазначено, що професійна підготовка є здобуттям особистістю кваліфікації за відповідним напрямом підготовки за спеціальністю. Водночас, в «Енциклопедії освіти» це поняття розглядається як сукупність оволодіння особистістю спеціальними знаннями, уміннями, навичками, необхідними якостями, надбанням трудового досвіду і норм поведінки, які забезпечують можливість успішної праці за обраною професією [265, с. 390].

Професійна підготовка, на думку Р. Вайноли, – це сукупність соціального, професійного та особистісно-морального розвитку майбутніх фахівців у сприятливих умовах технологічного та науково-методичного забезпечення підготовки в освітніх середовищах закладів вищої освіти [69, с. 17]. У цьому випадку привертає увагу акцент ученої на важливості задіяння відповідного забезпечення у процесі підготовки, що відповідає сучасним вимогам та можливостям здійснення цього процесу в рамках закладу вищої освіти та створення відповідного середовища. Авторка визначає професійну підготовку як сукупність соціального, професійного та особистісно-морального розвитку майбутніх фахівців, не акцентуючи уваги на сформованості професійних знань, умінь і навичок, а пріоритетним визначає розвиток особистості. Проте, вважаємо, оскільки професійні компетентності, що формуються у процесі підготовки майбутнього вчителя, є пріоритетними, то саме професійне навчання спонукає розвиток особистості.

Заслуговує уваги визначення, запропоноване Л. Хомич, яка наголошує, що професійно-педагогічна підготовка – це, передусім, система, що поєднує відносно самостійні, але взаємозалежні системи підготовки, до котрих належить спеціально-наукова, психолого-педагогічна й загальнокультурна підготовки. Авторка підкреслює значимість поєднання під час підготовки майбутніх педагогів фундаментальної освіти з основами професійної діяльності [448, с. 23–24] та необхідність поєднання у професійній підготовці підсистем, що забезпечують усебічність підготовки майбутніх учителів. Л.

Хомич переконливо доводить, що підготовка студентів педагогічних спеціальностей має здійснюватися в єдності фахової та загальної підготовки, які, у підсумку, забезпечують належний рівень оволодіння майбутніми учителями важливими складниками педагогічної професії [448, с. 24]. Таким чином, дослідниця розглядає професійну підготовку як цілісну систему, я складається з різних підсистем, що в єдності забезпечать цілісний результат – належний рівень готовності до педагогічної діяльності.

На єдності загальної й фахової підготовки майбутніх учителів акцентує увагу й Л. Гусак, яка визначає підготовку процесом набуття соціального

досвіду шляхом засвоєння певної навчальної інформації, що приводить до формування готовності як сукупності певних компетенцій. Професійну підготовку майбутніх фахівців дослідниця трактує як процес здобуття професійної освіти з окремого напрямку його підготовки, у результаті якого формуються загальнопрофесійні й фахові компетентності [154, с. 13].

Узгоджуючи поняття «професійна підготовка» з поняттям «професійна діяльність», робимо висновок, що *професійна підготовка – це процес оволодіння системою знань, умінь і навичок, досвіду діяльності та розвиток професійно важливих якостей, необхідних для спільної професійної діяльності певного фахівця.*

Однак зауважимо, що у наукових джерелах [147; 160; 221; 383] та нормативних документах [185; 186] словосполучення «професійна підготовка» спрощено до поняття «підготовка», що надалі у нашій роботі також буде дотримано.

Проаналізуємо стан дослідженості загальних аспектів підготовки майбутніх учителів.

Аналіз наукових джерел показав, що обґрунтовані сучасні психологічні умови організації освітнього процесу підготовки майбутніх учителів: суб'єкт-суб'єктного становлення особистості студента (А. Бондар [60], Ю. Журат [181] та ін.), з метою подолання інноваційних бар'єрів у подальшій педагогічній діяльності (Н. Городецька [145]), підготовки до розв'язання психологічних задач у педагогічній діяльності (С. Корнієнко [238], Г. Костюк [240], С. Смирнов [408], В. Татенко [427], Т. Щербан [468] та ін.), зокрема формування професійної рефлексії (М. Марусинець [283] та ін.). Сучасними вітчизняними та зарубіжними дослідниками зацентовано на необхідності особистісно орієнтованої підготовки майбутніх педагогів з метою формування: їхньої подальшої ефективної виховної взаємодії з учасниками освітнього процесу у закладах загальної середньої освіти (І. Бех [39], Т. Шанскова [460] та ін.); професійно важливих якостей у студентів педагогічних університетів (Ю. Боловацька [59], Т. Сущенко [425], М. Чобітько [457] та ін.), зокрема у процесі позааудиторної виховної роботи (Т. Гуменникова [152]), з точки зору необхідності урахування глобалізаційних аспектів майбутньої педагогічної діяльності (Е. Debska [480], L. Hurlo [481] та ін.).

У монографії за редакцією О. Дубасенюк [226] обґрунтовано особливості розробки й упровадження в освітній процес закладу вищої освіти технологій підготовки майбутнього педагога. Автори аналізують специфіку підготовки вчителя-вихователя у теорії та практиці роботи педагогічного закладу вищої освіти, динаміку розвитку професійно-педагогічної спрямованості майбутніх педагогів, зміст професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів; обґрунтовують сутність та специфіку виховної діяльності майбутніх учителів; визначають низку базових компетентностей з курсу «Педагогіка»; розкривають цілісні педагогічні технології контекстового навчання у процесі викладання педагогічних дисциплін. Значна увага у посібнику приділена розгляду професійно-

педагогічної компетентності, яка охоплює: 1) компетентність у галузі теорії і методики виховного процесу, зокрема, його цілей, завдань, принципів, закономірностей, змісту, засобів, форм, методів, прийомів; 2) компетентність у галузі фахових предметів і знання того, як зробити процес навчання, зміст предмету провідним засобом виховання учнів; 3) соціально-психологічну компетентність у галузі процесів спілкування; 4) диференціально-психологічну компетентність у сфері мотивації, здібностей, спрямованості учнівської молоді; 5) аутопсихологічну компетентність у сфері гідності, досягнень і недоліків власної діяльності особистості. Згідно з визначенням авторів, зріла сформована особистість – професійна необхідність, зумовлена процесом пошуку способів формування особистості вихованця [226, с. 7]. Авторським колективом розроблено концептуальну модель професійної виховної діяльності педагога загальноосвітньої професійної школи, що дала можливість виявити моделі її рівнів, які виступають еталоном, вершиною, котрих мають досягнути майбутні вчителі [226]. Водночас, поза увагою залишено питання розкриття особливостей підготовки майбутніх учителів до організації діяльності школярів у навчальний та позанавчальний час відповідно до їхнього вікового періоду.

Значущості у підготовці майбутніх учителів вітчизняними та зарубіжними дослідниками також надано розвитку педагогічної творчості студентів шляхом: спеціальної організації навчального процесу у закладах вищої освіти педагогічного спрямування (Н. Кічук [214], Н. Чувасова [458], Jo Nowak [487], U. Sokal [487] та ін.), насамперед, завдяки застосуванню сучасних технологій навчання (О. Комар [229], І. Осадченко [319], О. Пометун [200], С. Сисоєва [395] та ін.); розв'язанню комунікативних завдань (І. Бужина [64]) та психологічних задач (С. Корнієнко [238]) тощо. Дослідженнями (Т. Волобуєва [85], Н. Городецька [145], І. Дичківська [164], О. Дубасенюк [172], О. Коберник [217], І. Коновальчук [234], О. Красовська [244], О. Мариновська [277], В. Сластьонін [404], В. Третько [438] та ін.), у тому числі й зарубіжними (D. Garrahy [479]), доведено, що розвиток педагогічної творчості становитиме готовність майбутніх учителів до інноваційної педагогічної діяльності. Водночас, науковці наголошують на тому, що підготовка майбутніх учителів кожної окремої спеціальності потребує конкретних педагогічних умов, зважаючи на специфіку фахового профілю.

Аналіз вказаних вище досліджень загальних аспектів підготовки майбутніх учителів показав, що науковці розглядають таку підготовку як спеціально організований процес набуття студентами у закладах вищої освіти педагогічного спрямування компетентностей, необхідних для ефективної подальшої педагогічної діяльності відповідної спеціальності та спеціалізації.

Змістовно, на наш погляд, поняття «готовність» визначає І. Осадченко, розуміючи його як дієвий стан особистості, що виражається в здатності до продуктивної реалізації знань, умінь та навичок і дозволяє особистості швидко орієнтуватись, продуктивно реалізовувати рішення, що було

прийнято, створювати творчі обставини [319, с. 12]. Саме таке трактування, на нашу думку, характеризує найважливіші складники готовності особистості, особливо в контексті професійної діяльності педагога.

Під готовністю до педагогічної діяльності розглядають О. Біда, О. Кучай складне особистісне утворення, що забезпечує високі результати педагогічної роботи і охоплює професійно-моральні погляди та переконання; професійну спрямованість психічних процесів; професійні знання, уміння, навички; настроєність на педагогічну працю, здатність до подолання труднощів; самооцінка результатів такої праці; потреба в постійному професійному самовдосконаленні [48, с. 22].

На думку Л. Дзюба-Шпурик, готовність до педагогічної діяльності є формою складного особистісного утворення, котре обумовлює бажання займатися педагогічною роботою, а також є важливим показником становлення випускників закладів вищої освіти педагогічного спрямування; вона розглядається науковцями у єдності двох компонентів: морального та психологічного; значущість надається якостям особистості вчителя, якому необхідно володіти не тільки обсягом професійних знань, але й такими особистісними якостями, що забезпечують успішність виконання професійних функцій [169, с. 84].

Вужче, на наш погляд, готовність розглядає Л. Кондрашова, аналізуючи її як рису особистості, як регулятор поведінки та як умову результативності педагогічної діяльності [233, с. 6]. Учена наголошує, що необхідною характеристикою педагога-професіонала є морально-психологічну готовність до педагогічної діяльності [233, с. 8].

Поняття «підготовка майбутніх учителів початкової школи» потрактовано, переважно, дослідники конкретизують певним напрямом підготовки майбутніх учителів початкової школи у закладах вищої освіти.

Приміром, підготовку майбутнього вчителя початкової школи до групової діяльності С. Ратовська розглядає як цілісний педагогічний процес взаємопов'язаної діяльності суб'єктів: викладача (викладання, організація та управління груповою навчальною діяльністю студента) й майбутнього вчителя (учіння, організація самостійної навчальної діяльності в малих групах) [372, с. 3]. На наш погляд, у цьому випадку трактування поняття «підготовка» не є повним: не завжди лише взаємодія суб'єктів освітнього процесу у закладах вищої освіти сприятиме формуванню готовності майбутніх фахівців до ефективної педагогічної діяльності. Наприклад, не враховано рівень підготовки суб'єктів, впливу зовнішніх та внутрішніх чинників на результативність цього процесу.

Нам імпонує визначення підготовки майбутніх учителів початкової школи до соціально-педагогічної діяльності, запропоноване О. Буднік. Учена визначає підготовку до цього виду діяльності як комплексний, цілеспрямований процес, що передбачає набуття майбутніми учителями початкової школи цілісними, міжпредметними знаннями, уміннями, навичками, цінностями, професійними якостями та відповідного досвіду [63, с. 199]. Тобто чітко окреслено результати навчання – знання, уміння, навички

, які, згідно з вимогами сьогодення, можна трансформувати у компетентності. Продовжуючи далі, вчена зазначає, що мета означеної підготовки полягає у формуванні готовності студентів педагогічних університетів до вирішення спеціальних завдань соціально-педагогічної діяльності в умовах початкової школи. Підготовку майбутнього вчителя розглядає як складну багатоаспектну систему, спрямовану на здобуття та розвиток достатнього для продуктивної професійної діяльності рівня компетентності у процесі навчання у закладах вищої освіти [63].

Аналізуючи готовність студентів до застосування технології інтерактивного навчання у початковій школі, О. Комар зазначає, що вона може розглядатись як результат підготовки до цього виду діяльності і як складник їхньої підготовки до педагогічної діяльності загалом. Готовність вона розглядає як цілісне особистісне утворення, яке передбачає наявність у студентів сукупності певних якостей особистості майбутніх учителів, компетентностей, що забезпечують ефективну реалізацію навчальної діяльності інноваційного типу молодших школярів, зокрема педагогічних знань, умінь, навичок, потреб та інтересу до ефективного застосування інтеракції, відповідальності за її результати та впевненості у собі [228, с. 31]. Такий вид готовності, на думку вченої, не тільки проявляється у професійно-педагогічній діяльності, а й формується і розвивається в ній.

Отже, узагальнюючи погляди вчених резюмуємо, що готовність фахівця, розглядається і як особливий психічний стан (В. Сластьонін), і як риса особистості, як регулятор поведінки та як умова результативності педагогічної діяльності (Л. Кондрашова); цілісне особистісне утворення (О. Комар); складне, особистісне утворення (І. Осадченко) та ін.

Відповідно до цього, аналізуючи також наукові доробки О. Біди, Л. Кондрашової, О. Кучая визначимо і ієрархічно представимо підходи вчених до трактування поняття «готовність»:

- функціональний (готовність – стан особистості, що забезпечує швидкість та ефективність діяльності) [46];
- особистісно-діяльнісний (готовність – особистісне утворення, що складається з професійного спрямування поглядів, потреби у самовдосконаленні та самовихованні, здатності до самооцінки та подолання труднощів) [46];
- особистісний (готовність – прояв особистості, який має складну динамічну структуру, компоненти якої функціонально взаємопов'язані та становлять єдине цілісне утворення) [46];
- результативно-діяльнісний (готовність – результат процесу підготовки особистості до певного виду діяльності) [46].

Досліджуючи технологічний складник підготовки майбутніх учителів початкової школи, Л. Коваль зазначає, що професійна готовність – це інтегрована особистісно-професійна якість, котра передбачає технологічну компетентність – технологічно-проектувальні вміння для організації спеціального технологічно-навчального процесу в початковій школі [220, с. 117].

На думку Е. Зеєра [193], І. Зязюна [198], Н. Кузьміної [251], О. Овчарук [43], О. Пометун [348], О. Савченко [381], Ю. Татура [429] та ін.

компетентність – це сукупність знань фахівця у дії, тобто система знань, яка орієнтована на практичне застосування.

У пораднику для вчителя нової української школи зазначено, що компетентність часто тлумачать через усталені поняття: «здатність до...», «комплекс умінь», «готовність до...», «знання в дії», «спроможність», «індивідуально-особистісна рефлексивна функція» тощо [355, с. 13].

Вужче поняття – «компетенція», оскільки це об'єктивна категорія, суспільно визнаний рівень знань, умінь, навичок, ставлень тощо у певній сфері діяльності людини як абстрактного носія. У довідниковій літературі компетенція визначена як коло питань, явищ, в яких дана особа володіє авторитетом, знаннями, досвідом; як єдність теоретичного знання і практичної діяльності, що характеризує працівника на ринку праці [305, с. 218]. Компетентність позиціонована як глибоке досконале знання сутності виконуваної роботи, способів і засобів досягнення намічених цілей, а також наявність відповідних умінь і навичок [305, с. 178]; динамічна комбінація знань, способів мислення, поглядів, цінностей, навичок, умінь, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність [305, с. 289].

Так, наприклад, Н. Степанченко професійно-педагогічну компетентність учителя фізичного виховання розглядає як інтегроване, багаторівневе і багатокомпонентне утворення, що охоплює: світоглядні позиції особистості, професійні знання й уміння, особистісні якості, власний досвід, які мають відображення у здатності самостійно, ефективно та якісно виконувати освітню діяльність і розв'язувати складні педагогічні завдання, керуючи багатогранним процесом фізичного виховання молоді. Вона виступає найважливішою якісною характеристикою теоретичної та практичної підготовленості, здатності та готовності до творчої педагогічної діяльності в галузі фізичної культури і спорту, прагнення до гармонії духовного та фізичного саморозвитку, самовдосконалення, розвитку соціально-педагогічної активності вчителя [416, с. 30].

У Концепції нової української школи, серед компетентностей, якими має бути наділений учитель початкової школи визначені:

- професійно-педагогічна – обізнаність із новітніми науково обґрунтованими інформаціями з педагогіки, психології, методик, інноватики для створення освітньо-розвивального середовища, що сприяє цілісному індивідуально-особистісному становленню дітей молодшого шкільного віку;
- здатність до продуктивної професійної діяльності на основі розвиненої педагогічної рефлексії відповідно до провідних ціннісно-світоглядних орієнтацій, вимог педагогічної етики та викликів початкової школи;
- соціально-громадянська – розуміння сутності громадянського суспільства – володіння знаннями про права і свободи людини;

усвідомлення глобальних (зокрема й екологічних) проблем людства і можливостей власної участі у їх розв'язанні; усвідомлення громадянського обов'язку та почуття власної гідності; вміння визначати проблемні питання у соціокультурній, професійній сферах життєдіяльності людини та віднаходити шляхи їх розв'язання; навички ефективної та конструктивної участі в цивілізаційному суспільному розвитку; здатність до ефективної командної роботи; вміння попереджувати та розв'язувати конфлікти, досягаючи компромісів;

- загальнокультурна – здатність сприймати та розуміти твори мистецтва, самостійно виражати творчо-культурні ідеї та почуття засобами мистецтва на засадах сформованих мистецьких смаків; усвідомлення особистої національної ідентичності шляхом поваги до творчо-культурного вираження інших людей;
- мовно-комунікативна – володіння системними знаннями про норми і типи педагогічного спілкування у процесі організації колективної та індивідуальної діяльності; вміння вислуховувати, обстоювати власну позицію, використовуючи різні прийоми розміркувань та аргументації; розвиненість культури професійного спілкування; здатність досягати педагогічних результатів засобами продуктивної комунікативної взаємодії (відповідних знань, вербальних і невербальних умінь і навичок залежно від комунікативно-діяльнісних ситуацій);
- психологічно-фасилітативна – усвідомлення ціннісної значущості фізичного, психічного і морального здоров'я дитини; здатність сприяти творчому становленню молодших школярів та їхній індивідуалізації;
- підприємницька – вміння генерувати нові ідеї й ініціативи та втілювати їх у життя задля підвищення як власного соціального статусу та добробуту, так і розвитку суспільства і держави;
- інформаційно-цифрова – здатність орієнтуватися в інформаційному просторі, отримувати інформацію та оперувати нею відповідно до власних потреб і вимог сучасного високотехнологічного інформаційного суспільства [304].

На нашу думку, зміст кожної з указаних компетентностей, певний чином, спрямований на формування фахових компетенцій майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності учнів.

У наукових доробках вітчизняних дослідників вивчено особливості підготовки майбутніх учителів початкової школи до:

- застосування технологій: інтерактивного навчання (О. Комар [228], О. Пометун [348]), інформаційно-комунікаційного навчання (О. Дзюба-Шпурик [169]), загальнонавчальних технологій (Л. Коваль [220]), ситуаційного навчання (І. Осадченко [316]) та ін.;
- окремих видів діяльності: соціально-педагогічної (О. Буднік [63],

- С. Литвиненко [263]), діагностичної (С. Мартиненко [281]), рефлексійної (М. Марусинець [282]) та ін.;
- суб'єкт-суб'єктної взаємодії: з учнями (Ю. Журат [181], О. Ліннік [264]), з батьками учнів (О. Буздуган [65]); виконання обов'язків класовода (О. Шквир [464]) та ін.;
- створення виховних ситуацій (О. Демченко [157]) та ін.;
- професійної діяльності у закладах освіти сільської місцевості (З. Онишків [312]) та ін.

Як показали результати численних досліджень, ефективними виявилися різні засоби підготовки майбутніх учителів початкової школи: інноваційні технології навчання (О. Красовська [244], В. Радул [371]), моделювання педагогічних ситуацій (Л. Красюк [245]), веб-технологій навчання (А. Крижановський [248]), технологія ситуаційного навчання (І. Осадченко [316]), позааудиторна робота (О. Яструб [475]) та ін.

Формуванню окремих якостей майбутніх учителів початкової школи присвячені дослідження Л. Красюк – професіоналізму [245], О. Олійник – національної свідомості [311], І. Пальшкової – професійно-педагогічної культури [329], Р. Пріми – професійної мобільності [357], М. Федоренко – професійно-значущих якостей [441], О. Яструб – культури міжособистісної взаємодії [475] та ін.

Науковий інтерес сучасних дослідників також зосереджений на формуванні різноаспектної компетентності майбутніх учителів початкової школи у процесі підготовки: діалогічної (Н. Антонюк [19]), самоосвітньої (Н. Бібік [44], О. Біда [46], Н. Воропай [88], А. Кузьмінський [250], О. Кучай [48]), професійної (А. Крижановський [248], Д. Пащенко [333]), рефлексійної (М. Марусинець [283]), технологічної (О. Дзюба-Шпурик [169], Л. Коваль [220], О. Комар [228], І. Осадченко [316], О. Пометун [348]), професійно-комунікативної (Ю. Вторнікова [399], С. Скворцова [399]), етичної (Л. Хоружа [449]) та ін.

Заслуговує уваги розроблена Л. Коваль концепція загальної підготовки майбутніх учителів початкової школи не лише засобами загальнонавчальних технологій навчання, а й до їх застосування у початковій школі, метою чого стало теоретичне та експериментальне обґрунтування системи відповідної підготовки в умовах вищої ступеневої педагогічної освіти [221, с. 82].

Підтримуємо думку Л. Коваль, яка підкреслює: по-справжньому успішного фахівця можна підготувати лиш за умови здійснення ним своєї професійної діяльності не тільки краще або швидше за інших, а й коли він робить інакше, постійно розвиваючи й оновлюючи себе. Саме тому треба перебудовувати педагогічну свідомість та готувати студентів до роботи в умовах жорсткої конкуренції [221, с. 82]. Саме ідеї вченої зможемо використати й у своєму дослідженні, наголошуючи на необхідності постійного самовдосконалення майбутніх учителів початкової школи, поетапності управління процесом підготовки студентів до організації дозвілєвої діяльності учнів, неперервного моніторингового супроводу на критеріальній основі.

З урахуванням специфіки діяльності вчителів початкової школи О. Комар характеризує зміст педагогічної підготовки студентів – майбутніх вчителів у процесі реалізації ними провідних професійно-педагогічних функцій, оскільки учитель початкової школи застосовує інтеракцію на міжпредметній основі, виокремлюючи кожну інтерактивну вправу до кожного з предметів початкової школи; враховує вікові особливості учнів при проектуванні і застосуванні інтерактивних вправ; піднімає (в 1-му класі) і вирівнює (у наступних 2–4-тих класах) рівень соціалізації та комунікативні вміння молодших школярів [228, с. 12–13]. Ученою визначено, обґрунтовано етапи підготовки майбутніх учителів вказаної спеціальності до застосування технології інтерактивного навчання: орієнтувальний, пробно-діагностичний, основний, закріплення, завершальний. Розроблено їх змістове та методичне забезпечення, здійснено прогнозування основних результатів розвитку такої системи підготовки. О. Комар значні вимоги ставить перед учителем початкової школи, особливо в контексті його інноваційності, оскільки саме інноваційність майбутніх учителів початкової школи базована на розвитку в нього базових, найважливіших професійних умінь, а саме: уміння організовувати розвиток пізнавальних здібностей у дітей, процес навчання так, аби учні навчались конструктивно опрацьовувати та застосовувати її у нових ситуаціях, тобто усвідомлювати сутність явищ та понять, висловлюючи власну думку. Сучасного вчителя початкової школи неможливо уявити без глибоких знань вікових, індивідуальних особливостей учнів та умінь їх діагностувати й організовувати на цій основі диференційоване навчання [228, с. 18]. Безсумнівно, здійснене дослідження О. Комар має теоретико-практичну значущість у площині підготовки майбутніх учителів початкової школи, зокрема щодо набуття ними технологічної компетентності – застосування технології інтерактивного навчання. Однак, завданнями дослідження не було передбачено підготовку зазначених фахівців до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів. Натомість, для нашого пошуку наукову цінність ця робота має також тому, що організація дозвілєвої діяльності, за своєю суттю, – інтерактивна, що й обґрунтуємо надалі, а, значить, педагогічні умови та модель вказаної вище підготовки – дотичні нашому дослідженню.

Аналіз указаних вище досліджень загальних аспектів підготовки майбутніх учителів початкової школи показав результативність вивчення теоретичних та практичних засад їхньої підготовки: до застосування сучасних технологій навчання, окремих видів подальшої професійної діяльності та суб'єкт-суб'єктної взаємодії; засобами інноваційних технологій навчання; формування окремих якостей майбутніх учителів початкової школи (професіоналізму, професійно-педагогічної культури тощо) та різноаспектних компетентностей (діалогічної, самоосвітньої, рефлексійної, технологічної, професійно-комунікативної, етичної тощо). Водночас цідеспрямованого дослідження підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів досі не було здійснено.

Досліджуючи проблему кола дисертаційної роботи, проаналізуємо наукові доробки сфери готовності учителів-практиків до організації дозвіллевої діяльності школярів. Так, питання педагогічної організації дозвілля школярів стало предметом посібника Н. Флегонтової [444], як засоб у формування професійних компетентностей сучасних учителів. У ньому обґрунтовано необхідність відповідного оновлення змісту підготовки майбутніх учителів; сформульовано методичні рекомендації до викладання спецкурсу стосовно організації культурного дозвілля здобувачів закладів загальної середньої освіти. Авторкою схарактеризовано: а) шляхи виявлення усвідомлених школярами інтересів та потреб, для розвитку яких необхідно створювати організаційні та психолого-педагогічні умови; б) визначення переліку технологій, застосування яких варто здійснювати для досягнення мети якісної організації дозвілля школярів тощо [444, с. 23]. Цінними для нашого дослідження є визначені Н. Флегонтовою основні принципи організації культурно-дозвіллевої діяльності, серед яких: гуманізація змісту виховуючого складника дозвілля; орієнтація на розвиток особистості; рух від стандартизації до строкатості та різноманітності форм дозвілля; децентралізація та демократизація дозвілля; урахування у змісті дозвілля місцевих традицій та звичаїв; наступність форм дозвілля упродовж життя особистості; єдність зусиль державно-соціальних та громадських організацій і сім'ї; оновлення технології та форм роботи; забезпечення розвитку і самоорганізації дозвілля; естетизація заходів; пріоритет духовності тощо [444, с. 24]. *Проте, на нашу думку, недостатньо повно у посібнику розкрито питання врахування вікових особливостей учнів у процесі організації дозвілля школярів. Оскільки кожен віковий період має свої, специфічні саме для цього періоду, новоутворення, котрі потрібно враховувати в організації дозвіллевої діяльності учнів.*

Цікавим у контексті вивчення нашої проблеми є соціологічний погляд на проблему організації дозвілля, сформульований у дисертації Н. Цимбалюк щодо вітчизняної культурно-дозвіллевої сфери. Авторкою вперше встановлено сучасні інституціональні риси дозвілля, зокрема напрями та механізми модернізації культурно-дозвіллевої діяльності населення, зумовлені суспільною трансформацією; виявлено і описано інституціональну модернізацію дозвілля як механізму взаємозалежностей спонтанної та соціально-організованої культурно-дозвіллевої діяльності; удосконалено класифікацію функцій дозвілля; доведено, що культурно-дозвіллі запити реалізуються як формування і прояви особистісної культурно-дозвіллевої активності та як соціально-культурна діяльність, спрямована на вдосконалення культурно-дозвіллевої сфери. Заслужують уваги і можуть активно впроваджуватися в освітньому процесі запропоновані ученою інноваційні технології, що сприяють активізації процесу модернізації дозвілля; соціально-культурне програмування, спрямоване на удосконалення теоретичних засад і управлінських впливів як технологій прийняття та реалізації владних рішень у сфері культури на регіональному рівні. Дослідниця доводить, що суб'єкти дозвілля виступають промоутерами

соціальних змін, спрямованих на модернізацію інституту дозвілля [451]. Ідеї Н. Цимбалюк є цінними для нашого дослідження, в якому відводимо важливу роль для майбутніх учителів початкової школи, як основним промоутерам, модераторам організації дозвілєвої діяльності молодших школярів, виховуючи у них суб'єктів – ініціаторів – цієї діяльності.

Значним доробком у вивченні соціально-педагогічної роботи у сфері дозвілля є дисертація Н. Максимовської [271], в якій подано обґрунтування теоретичних засад соціально-педагогічної діяльності зі студентською молоддю у сфері дозвілля, динаміку студентського дозвілля у філогенезі: щодо реалізації дозвілєвих потреб та щодо просторово-інституціонального середовища. Авторкою досить ґрунтовно проаналізовано особливості студентського дозвілля в інформаційному суспільстві; визначено соціальну педагогіку дозвілля студентської молоді як напрям розвитку сучасної соціальної педагогіки у закладах вищої освіти. Значна увага приділена висвітленню сутності анімаційної соціально-педагогічної діяльності зі студентською молоддю та анімаційного підходу до цієї діяльності; методичні засади, що зумовлюють ефективність запровадження системи анімаційної соціально-педагогічної діяльності зі студентською молоддю у сфері дозвілля й виявляються у цілісній єдності структурно-функціональних її компонентів.

Викликає науковий інтерес дослідження Ю. Бардашевської стосовно організації дозвілля учнівської молоді, в якому конкретизовано визначення дозвілля як проміжку часу, що суб'єктивно оцінюється людиною як такий, котрий належить їй, наповнюється цілеспрямовано корисною діяльністю [25, С. 65]. Погоджуємося з авторкою, що дозвілля має суб'єктивно оцінюватися людиною, поповнюватися певною діяльністю, і, відповідно, робимо висновок , що дозвілля кожної особистості має суб'єктивний характер. Проте, зазначаємо, що у самому понятті дозвілля не визначається його позитивний чи негативний напрям. Тому, не завжди вільний вибір людини є корисним і собі, і суспільству.

У дисертаційній роботі Ю. Баранецька обґрунтувала модель виховання у студентів закладів вищої освіти культури дозвілля засобами музичного мистецтва; визначила, аргументувала й експериментально перевірила організаційно-педагогічні умови виховання у студентів вищих педагогічних навчальних закладів культури дозвілля засобами музичного мистецтва [24].

Методику особистісно орієнтованого виховання студентів у культурно-дозвілєвій діяльності у закладах вищої освіти розробила Ю. Боловацька. Така методика передбачає залученість студентів за всіма напрямками культурно-дозвілєвої діяльності, а саме: проведення культурно-дозвілєвих заходів різних за формою і змістом, спираючись на авторську технологію їх конструювання; популяризація духовно-моральних цінностей у студентському середовищі; сприяння залученню майбутніх учителів до діяльності в гуртках, секціях, клубах за інтересами, творчих командах; комплексна робота з розвитку у студентів креативних здібностей, організаторських та комунікативних умінь; здатності до експромту, імпровізації, взаємозаміни командних ролей; сприяння особистісному

розвитку майбутніх учителів у культурно-дозвіллевій діяльності у рамках молодіжного проєкту «Школа культурного дозвілля студентської молоді») [59]. Очевидно, що правильна організація студентського дозвілля у процесі підготовки сприятиме формуванню у майбутніх педагогів основних засад розуміння сутності та методики такої діяльності. Однак організація дозвілля молодших школярів кардинально відрізняється не тільки за змістом, а, передусім, за психолого-фізіологічними особливостями від дозвілля студентської молоді. Отже, підготовка до організації дозвілля молодших школярів потребує також особливих умов її реалізації.

Змістову, структурну і критеріальну характеристику готовності соціального педагога до організації освітньо-дозвіллевої діяльності розкрила й обґрунтувала у дисертаційній роботі С. Пащенко [333]. Учена чітко окреслила етапи навчання студентів до організації дозвілля учнів, розробила та експериментально перевіряє зміст, психолого-педагогічні умови та технології, що забезпечують ефективне формування професійних якостей соціального педагога, здатного до діяльності в освітньо-дозвіллевій сфері, та окреслює основні параметри організаційно-методичної підготовки соціального педагога до діяльності в освітньо-дозвіллевій сфері (програмне забезпечення, методичні рекомендації, творчі завдання [333, с. 20]. Варто зазначити, що діяльність соціального педагога закладу освіти охоплює різні вікові періоди (молодший, середній та старший шкільний вік). Проте авторкою не зацентовано увагу на специфіці підготовки соціального педагога до організації дозвіллевої діяльності учнів різного віку, що різниться як за змістом, так і за тривалістю.

Проблему підготовки фахівців до організації дозвілля учнівської молоді аналізує у дослідженні О. Бардашевська. Дослідницею здійснено наукове обґрунтування педагогічних умов та шляхів спеціальної теоретичної та практичної підготовки майбутніх учителів до організації дозвіллевої діяльності старшокласників. Досить цінним у дисертації є акцент на врахування індивідуальних особливостей студентів та вимог до сучасного гуманістичного напрямку освітнього процесу. Заслугує на увагу й розроблена та експериментально підтверджена методика підготовки студентів цього напрямку під час навчання у закладах вищої педагогічної освіти, що спрямована на формування у студентів педагогічних умінь та навичок, необхідних для організації дозвіллевої діяльності (діагностично-аналітичні, конструктивно-проективні і комунікативно-організаційні) [25]. Перспективою подальших досліджень авторка визначила аналіз педагогічних умов підготовки майбутніх учителів до організації дозвіллевої діяльності учнів різних вікових категорій, кожна з яких має свою специфіку.

Вивчення досвіду американської школи показало, що організацію змістовного дозвілля дітей у родині консультують у рамках різноманітних освітньо-просвітницьких та соціально-профілактичних програм соціальні педагоги, а також працівники специфічних шкільних посад, таких, як учитель компенсаційного навчання, соціальний медіатор, консультант щодо роботи з конкретних проблем, шкільний радник та ін. (В. Безлюдна) [29]. *Отже,*

підготовка таких штатних осіб у зарубіжних закладах вищої освіти передбачає набуття ними відповідної компетентності щодо організації дозвілля не лише у закладах освіти, а й у родинних умовах.

Здійснюючи порівняльний аналіз діяльності учителів-практиків у країнах Західної Європи, зокрема Бельгії, Італії, Німеччини, Швеції та ін., А. Колупаєва зробила висновок, що окремим напрямом їхньої діяльності є культурнодозвілєва робота з учнями з особливими освітніми потребами [231].

Таким чином, аналіз досліджень підготовки майбутніх учителів до організації дозвілєвої діяльності школярів різновікових груп та молоді показав необхідність цілеспрямованої освітньої діяльності закладів вищої освіти щодо вказаного напрямку.

Серед окреслених напрямів соціально-педагогічної діяльності майбутніх учителів початкової школи значна увага О. Буднік приділена такому виду дозвілєвої діяльності, як соціокультурна анімація, яку розглянуто соціально-педагогічним супроводом учнів у різнобічній позаурочній діяльності, створення в початковій школі спеціального освітньо-культурного середовища шляхом організації співпраці з працівниками закладів позашкільної освіти та центрів дозвілля [63, с. 165]. Одним з видів знань про різні аспекти соціально-педагогічної діяльності майбутніх учителів початкової школи Авторка визначає знання культурно-дозвілєвих форм цієї діяльності [63, с. 253]. Попри зазначення необхідності підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації культурно-дозвілєвої діяльності молодших школярів, авторка не конкретизує цей напрям підготовки і окреслює його лише критерієм загальної підготовки фахівців згадуваної спеціальності.

Як засвідчив проведений аналіз, проблема підготовки вчителя загалом та до організації дозвілєвої діяльності учнів зокрема, є предметом наукових досліджень. Проте недостатньо цілісних досліджень, що б розкривали специфіку підготовки вчителя початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів, яка відрізняється й за змістом, і за формами проведення від дозвілля підлітків, старшокласників чи студентів, що й актуалізує досліджувану проблему.

Підготовку майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів визначено як цілеспрямований процес оволодіння студентами загальними та фаховими компетентностями щодо продуктивної організації та проведення дозвілєвої діяльності у початковій школі, виховання молодших школярів як її суб'єктів та формування у них основ визнання цінності дозвілля.

У ході дослідження з'ясовано, що зазвичай, учені, розглядаючи поняття «професійна підготовка», його сутність визначають не через процес, а як результат цього процесу – готовність / професійна готовність. У контексті нашого дослідження аналізуємо підготовку майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілля учнів та його готовність організовувати дозвілєву діяльність молодших школярів. Враховуючи

результати наукових досліджень [172; 221; 302], беремо за основу твердження, що, оскільки, готовність майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів є результатом їхньої фахової професійної підготовки, то зупинимось на аналізі цього поняття.

У цьому контексті, заслуговують уваги погляди Е. Зеєра, який розглядає професійну готовність як складну особистісну якість відносно двох рівнів: на першому готовність розглядається як бажання, прагнення оволодіти якоюсь професією, спеціальністю, на другому – як здатність, підготовленість до професійної діяльності. Відповідно до першого рівня, компонентний склад визначається в єдності складників:

- мотиваційний: потреба в праці, зацікавленість професією, спеціальностями; уявлення про соціальний статус, престижність професії, матеріальна зацікавленість
- пізнавальний: розуміння соціальної значущості, необхідності обраної професії, знання шляхів досягнення мети;
- емоційний: гордість за професію, естетичне ставлення до професійної майстерності;
- вольовий: уміння мобілізувати свої сили, подолати труднощі на шляху досягнення мети.

На другому рівні, як зазначає вчений, готовність до професійної діяльності розглядається як сформованість необхідних для її успішного здійснення якостей (професійних, особистісних), умінь, навичок, знань [193]. Підтримуємо думку Е. Зеєра, оскільки вважаємо, що ефективність професійної діяльності буде результативною за поєднання глибокої вмотивованості особистості до педагогічної діяльності та її відповідального ставлення до засвоєння професійних знань, умінь і навичок [193].

Грунтуючись на різних авторських визначеннях сутності понять «компетенція» і «компетентність», резюмуємо, що компетентність – це суб'єктна характеристика фахівців, у нашому випадку – майбутніх учителів початкової школи, що відображає його глибоку обізнаність у сфері професійної діяльності у нашому дослідженні – з організації дозвілля школярів, і відображає її якість.

На основі проведеного аналізу узагальнюємо, що загалом професійна готовність майбутніх учителів, зокрема майбутніх учителів початкової школи, до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів у такому трактуванні, найповніше розкриває надзвичайно важливі аспекти зазначеної дефініції, і, відповідно, стає підґрунтям для визначення сутності поняття готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності учнів.

Отже, проведений аналіз сутності, структури професійної підготовки майбутнього вчителя початкової школи, врахування вимог до такого фахівця в контексті реалізації Концепції нової української школи, дає змогу узагальнити, що професійна підготовка майбутнього вчителя початкової школи до організації дозвілля учнів передбачає формування в студентів усіх

компонентів готовності організовувати змістовне й цілеспрямоване дозвілля дітей.

Отже, ґрунтуючись на результатах аналізу наукових джерел вітчизняних та зарубіжних учених визначили, що дослідники характеризують різні аспекти підготовки майбутніх учителів початкової школи, організації дозвілля учнів, виховання особистості засобами дозвіллевої діяльності тощо. Однак досі немає цілісних досліджень, які розкривали б специфіку підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвіллевої діяльності молодших школярів, що відрізняється від дозвілля підлітків, старшокласників чи студентів за змістом, формами проведення тощо.

1.2. Сутність, структура та функції дозвіллевої діяльності молодших школярів

Модернізація політичного, економічного й суспільного життя в Україні створює нові умови для розвитку національної культури, задоволення духовних інтересів та рекреаційних потреб особистості, залучення її до соціального життя й творчості. Вказане підтверджено на нормативно-правовому рівні: у Законах України «Про освіту» [186], «Про повну загальну середню освіту» [187], «Про вищу освіту» [185], Концепції «Нова українська школа» [304] та ін. Це посилює необхідність ґрунтовного дослідження сутності, структури, специфіки організації сучасного дозвілля / дозвіллевої діяльності, оскільки в їх просторі можна прослідкувати зміни загалом системи ціннісних орієнтацій особистості, створення чи руйнування традиційних норм і цінностей тощо. З метою ефективної організації дозвілля та дозвіллевої діяльності, необхідним є розуміння цього інтегрованого, складного поняття.

Проблеми дозвілля та вільного часу людини стали цікавити вчених Заходу ще наприкінці XIX – на початку XX ст. До перших праць у цій галузі належить книга Т. Веблена «Теорія бездіяльного часу» (1899 р.) [495]. У подальшому вивчення вільного часу інтенсивно розвивалося у 20-ті роки XX ст. у США. У XX ст. ця проблема стала однією із значущих і зумовила появу перспективного напрямку дослідження – «соціології дозвілля» (С. Пішун) [346, с. 44]. Хвиля досліджень охопила майже всі розвинуті країни. У 60-х роках минулого століття було проведено міжнародне дослідження бюджетів часу міського населення 14 країн світу. У 1969 р. стали видавати міжнародний журнал «Суспільство і дозвілля» (І. Олійник) [310, с. 7].

Дослідження вчених викликали значні зрушення у свідомості людства щодо розуміння цінності дозвілля. О. Панарін, доповнюючи думки Т. Веблена [495], наголосив, що саме в 60-ті роки XX ст. відбулась переорієнтація суспільної свідомості: «людина праці» змінилась на «людину дозвілля». Людина дозвілля – це індивідуалістична особа, що свідомо утворила бар'єр у житті між індивідуальними насолодами та тим, що уособлює її причетність до відтворення колективної дії. Таким чином, дозвілля – це проміжок часу,

що людина «відвоювала» у соціуму виключно для власних гедоністичних цілей та не запланувала, й не буде повертати суспільству певними колективно-корисними дивідендами, на кшталт, трудової відновленості, культурної розвиненості, чи політично-цивільної активності тощо [330]. Значення дозвілля було оцінено людством настільки, що сучасне суспільство стали називати «цивілізацією дозвілля».

З початку XXI ст. спостерігається істотне зростання значущості дозвілля як суспільної цінності. Вільний час за своїм обсягом розпочав перевищувати час праці. Резерви виховного впливу суспільства на особистість у цьому зв'язку перерозподілили, і дозвілля нині перетворюється на таку ж важливу сферу формування особистості, якими традиційно були навчання чи праця. Дозвілля набуває все суб'єктивнішої цінності для людей, бо володіє широкими можливостями для самореалізації особистості, для задоволення її різноманітних потреб та інтересів. Однак, за своєю організацією дозвілля помітно відстає від праці. Науковим забезпеченням праці суспільство займалося протягом тисяч років, а наукова організація дозвілля увійшла до обігу інтересів учених і практиків порівняно недавно (М. Аріарський) [20].

Наприкінці XX – на початку XXI ст. виникли наукові концепції вільного часу, розвинулися такі напрями наукового знання, як: дозвіллезнавство та педагогіка дозвілля. У цей період суттєво змінилися не тільки ідеали особистості, але й її суспільний ідеал взагалі. Зокрема, цікаві, на нашу думку, висновки вітчизняного вченого Ю. Терещенка, який у людині нашого часу виокремив такі риси:

- по-перше, це людина економічно вільна, заповзята, ініціативна, діяльна. Їй притаманна самостійна творчість, пов'язана з організацією нової справи і постійно зростаючою кількістю можливостей прикладання власних сил;
- по-друге, це людина глибоко зацікавлена в особистій причетності до політичної незалежності. Така людина характеризується розвинутою правовою і моральною відповідальністю, вона здатна захистити себе і інших;
- по-третє, це людина з оформленою світоглядно-екологічною орієнтацією;
- по-четверте, це людина з національно орієнтованою свідомістю. Така людина кохає свій народ, для неї рідна мова і інші ознаки рідної культури є засобами національної самоідентифікації [430].

Проте, серйозною проблемою людини сьогодення є значний відсоток пасивного дозвілля, незадоволеність його змістом та формами. Відповідно, актуалізована проблема змістовно організованого й цілеспрямованого дозвілля людини, постійного розширення його обріїв, підвищення рівня організації.

Нині поняття «дозвілля» та «дозвіллева діяльність» є предметом досліджень філософії, соціології, культурології, психології й педагогіки. Так, значення вільного часу й дозвілля для розвитку людини досліджували

представники філософи (О. Бойко [57], Г. Орлов [314] та ін.), економісти (Т. Абанкіна [1], В. Патрушев [332] та ін.), культурологи (М. Аріарський [20], І. Арнольд [83], А. Жарков [83], В. Дуліков [83], В. Піча [345], Ю. Стрельцов [418], В. Туєв [83] та ін.), соціологи (Л. Акімова [5], М. Вебер [76], Г. Зборовський [189], Н. Цимбалюк [451] та ін.) та педагогоги (В. Бочелюк [62], А. Воловик [86], В. Кірсанов [213], Н. Максимовська [271], С. Пішун [346], Б. Титов [83] та ін.).

Сутність, структура та функції дозвілля діяльності аналізуються І. Бойчевим [58], В. Бочелюк [62], О. Голіком [97], І. Петровою [341], Ю. Стрельцовим [418], Н. Яременко [470] та ін.); психолого-педагогічні аспекти дозвілля, його роль у розвитку та самореалізації особистості вивчають М. Аріарський [20], І. Зязюн [198], В. Кірсанов [213] та ін.; організація дозвіллевой діяльності є в полі зору А. Капської [206], С. Литвиненко [263], Н. Максимовської [271], П. Щербаня [469] та ін.

Значний внесок в розвиток питання організації дозвіллевой діяльності особистості зробили зарубіжні вчені:

- D. Garrahy (особливості управлінських процесів дозвілля особистості) [479];
- M. Kaplan (системний підхід в організації та проведенні вільного часу сучасної особистості) [483];
- Yu. Klayberg (трансформаційні засади девіантної поведінки молоді у контексті їхньої дозвіллевой діяльності) [484];
- G. Orit, H. Klibanski, D. Kfir (подолання труднощів в організації дозвілля для дітей з особливими освітніми потребами) [489];
- L. Melbøe, B. Ytterhus (особливості змісту та організації дозвілля для молоді з обмеженими інтелектуальними можливостями) [486];
- E. Nozdrenko (роль реклами в організації та створенні попиту на культурно-дозвіллеву діяльність учнівської та студентської молоді) [488];
- J. Smorawinski (глобалізаційні аспекти організації дозвілля сучасної людини) [493] та ін.

Дозвілля (від лат. *«licere»* – бути дозволеним; франц. *«loisir»* – вільний час; та англ. *«leisure»* – свобода вибору дій (І. Петрова) [341, с. 6]. Отже, дозвілля можливе лише у вільний час; передбачає свободу вибору дій, тому є складника вільного часу. З огляду на це, фактично, у вивченні дозвіллевих проблем тісно стикаються такі поняття, як: «вільний час», «відпочинок», «дозвілля», «дозвіллева діяльність», тлумаченні яким притаманні спільні, подібні та відмінні риси.

Так, поняття «вільний час» походить від давньогрецької *«shole»* – школа, що підкреслює належність дозвілля до освіти. Російське значення поняття «досуг» підкреслює те, що в процесі дозвілля потрібно до чогось прагнути, прикладаючи зусилля, й чогось досягати [175].

На думку Т. Ковальчук, раціонально організований вільний час виступає простором для відновлення сил та розвитку можливостей і здібностей людей. Поряд з робочим часом, вільний час є формою соціального

буття, фізичного, морального, духовного вдосконалення людиною себе та оточуючого її мікро- і макросередовища [222, с. 28].

Як частину позаробочого часу, що використовується індивідом для різнобічного духовного та фізичного розвитку, для громадської діяльності, підвищення освітнього та культурного рівня, спілкування, розумного відпочинку, художньої творчості, фізкультури та спорту аналізує вільний час В. Патрушев. Автор наголошує, що вільний час є тією частиною часу за рамками робочого, що використовується людиною з метою підвищення свого культурно-технічного рівня, для занять фізичною культурою та спортом, для культурного відпочинку, товариського спілкування [332].

У процесі аналізу вказаних вище наукових джерел констатовано, що бюджет часу особистості складають якісно різні, проте органічно взаємопов'язані компоненти. Узагальнено інформацію подано у таблиці (табл. 1.1).

Доповнюючи вказаний у табл. 1.1 аналіз компонентів бюджету часу, узагальнюємо, що необхідний позавиробничий час не має настільки чітко визначених рамок, як виробничий, але і він обумовлений низкою соціально-економічних і фізіологічних чинників, перебуває в прямій залежності від спрямованості, змісту і структури виробничого часу.

Таблиця 1.1

Характеристика науковцями компонентів бюджету часу особистості

Компоненти бюджету часу	Характеристика компонентів бюджету часу
Виробничий час (для учнів, студентів –навчальний)	– частина загального бюджету часу, обумовлена правилами розпорядку/статутами, іншими обов'язковими приписами, що чітко регламентують параметри трудової, навчальної або іншої регламентованої діяльності. Хоча особистість самостійно обирає професію чи шляхи її опанування, але вже трудова чи навчальна діяльність, її форми, зміст, технології зумовлюються суспільством, керівними органами, педагогами, майстрами або іншими особами, що надає відведеному на ці заняття часу формалізованого характеру (В. Піча) [345, с. 11].
Необхідний позавиробничий	час, витрачений на задоволення фізіологічних та санітарно-гігієнічних потреб (сон, прийом їжі, фізична зарядка, догляд за собою тощо); час, що потрібен для підготовки до роботи, виконання домашніх завдань, пересування до місця роботи або навчання і назад, а також всього іншого, що органічно впливає з професійно-трудова або навчальної діяльності; час для самообслуговування, допомоги сім'ї і товаришам або для інших видів господарсько-побутової діяльності (приготування їжі, прибирання, закупівля необхідних продуктів, товарів) (І. Белецька) [40, с. 21].
Вільний час	частина загального бюджету часу, що залишається у людини після виконання нею професійно-трудова, громадянських, сімейних обов'язків, задоволення фізіологічних, санітарно-

	гігієнічних та інших стійких потреб, який вона може використовувати на свій розсуд у відповідності зі своїми інтересами і можливостями (І. Бєлицька) [40, с. 21].

У своїй основі він має на меті збереження життєдіяльності і працездатності особистості і є фактором відновлення фізичних сил, витрачених у ході праці. Це означає, що протягом необхідного позавиробничого часу відбувається процес простого відтворення сил індивіда. Якщо у виробничий й необхідний позавиробничий час поведінка людини обумовлена певними професійними та іншими обов'язками й сталими фізіологічними, санітарно-гігієнічними, побутовими, матеріальними потребами, то у вільний час ця поведінка характеризується рівнем духовних й фізичних потреб, почуттям громадянського обов'язку, умінням раціонально його використовувати.

По-іншому до визначення компонентів бюджету часу підходить В. Піча, який визначає робочий час (час виробництва матеріальних та духовних цінностей) і позаробочий [345]. Позаробочий час науковець розділяє на складові частини. Це витрати часу:

- пов'язані з працею на виробництві (пересування до місця роботи і додому, різні витрати часу на виробництві, які не входять до оплачуваного часу, до та після роботи – вмивання, прибирання, перевдягання тощо);
- на домашню працю та самообслуговування як в особистому домашньому господарстві, так і при використанні послуг комунально-побутових підприємств (закупи, приготування їжі, догляд за дітьми; догляд за приміщенням та меблями, одягом, білизною, взуттям);
- на задоволення фізіологічних потреб;
- вільний час [345].

З означених вище складників, на наш погляд, саме вільний час, а не позаробочий, створює передумови для різнобічного розвитку особистості.

Підкреслюючи сутність вільного часу, С. Пішун наголошує, що вільний час є тією частиною соціального часу, в тому числі і позаробочого часу, яка вивільнена від невідкладних справ і є «часом свободи», простором вільної діяльності і вільного розвитку особистості [346, с. 44].

Вільний час, як узагальнює В. Піча, – це частина соціального часу, вивільнена від термінових справ, та є сферою довільної особистої діяльності людини, детермінованою сукупністю суспільно-соціальних стосунків та рівнем культурно-духовної сформованості окремої особи [345, с. 9].

Грунтуючись на вказаному вище, визначаємо такі характеристики вільного часу особистості, а саме: соціальна зумовленість; перебіг відповідно до духовності кожної особи; залежність від ціннісного спрямування кожної людини та соціальних умов її життя (рис. 1.1)

Якщо характеризувати вільний час, то в його структурі, на думку Н. Флегонтової, умовно можна визначити два рівні: 1) суспільно необхідний

час (робочі дні; професійна діяльність та діяльність, що забезпечує життя; види дозвіллевих занять тощо); 2) індивідуальний вільний час (духовні потреби, соціально-політична активність, ментальність; схильність до самотності, мотивація активної участі у масових формах дозвілля, переваги активного та пасивного відпочинку тощо) [444].

Рис. 1.1. Характеристика вільного часу

Дозвілля визначається як «вільний від праці час; час відпочинку» [77, с. 167]. Варто зазначити, що поняття «дозвілля» і «відпочинок» у тлумачному словнику української мови подано як синоніми в означенні часу, вільного від роботи, будь-якої діяльності. При цьому слово «відпочинок» має дещо ширше значення: відновлення сил через зміну або припинення діяльності з короткою перервою [77, с. 167, 289]. Однозначним є те, що дозвілля розглядається в контексті вільного часу або ж повністю ототожнюється з ним. Безперечно, вільний час є простором для здійснення дозвіллевих уподобань. Але, як зазначає Н. Максимовська, в таких трактуваннях кількісні характеристики (темпоральні) превалюють над змістовими. Виникає враження, що виключно розваги та відпочинок мають наповнювати дозвілля [271]. Мабуть саме тому, неповне трактування цього поняття заважає усвідомити можливості дозвілля, не вказує на його спрямування.

Узагальнюючи, можемо констатувати, що у вільний час людина займається різними справами. Коли ж характеризуємо дозвілля, то воно виступає певним змістовим виміром вільного часу. Отож, компоненти бюджету часу (табл. 1.1) доповнимо ще одним компонентом – дозвілля (рис. 1.2)

Рис. 1.2. Компоненти бюджету часу особистості

С. Гончаренко тлумачить дозвілля як «вільний від обов'язкової діяльності час. Використовуючи години дозвілля для читання, займаючись мистецтвом, технікою, дитина розвивається морально, розумово та фізично. Активне розумове дозвілля – важливий засіб збереження та підвищення працездатності, бо саме у вільний час від бездіяльності діти можуть набути поганих звичок [103, с. 56].

Тривекторну модель дозвілля, яка названа автором інтегрованою й відбиває систему ідентифікації дозвілля через усвідомлення часу, діяльності, психоемоційного стану особистості, пропонує В. Кірсанов [213]. Автор розглядає дозвілля в педагогічному контексті й здійснює семантичний аналіз терміну «дозвілля», зважаючи на полісемантичність його трактування та підкреслюючи, що це спонукає усвідомити власне поняття дозвілля найширше: з урахуванням мовної культури певного народу та фіксування у цій культурі ментальності [213, с. 61]. На прикладі зіставлення російського (досуг) та українського (дозвілля) семантичних значень, автор визначає специфіку сприйняття цього явища в культурі народу. В українському «дозвіллі», на думку вченого, відчувається важливий момент, що відрізняє його від діяльності, яка просто подобається і не зазнає «зовнішнього впливу» – це відповідальність за свій вибір і прагнення долати обставини [135, с. 64].

Дослідники дозвіллезнавства В. Бочелюк і В. Бочелюк вважають, що дозвілля як складник вільного часу – це сукупність занять, за допомогою яких відновлюються фізичні, розумові та психічні сили людини, але час дозвілля, на їхню думку – це й час розвитку особистості. Науковці пропонують до нього зарахувати індивідуальне споживання культури, публічно-видовищне споживання культури, фізичні заняття, розваги й ігри, заняття, які варто вважати явищами антикультури [62]. Отже, з цього випливає, що дозвілля може бути культурним або антикультурним.

Дозвілля як такий вид діяльності, який надає можливість людині цілеспрямовано формувати й виявляти власну сутність, унікальність на благо особистісного й суспільного благополуччя, аналізує В. Звекова. Це є та грань життя, на думку авторки, в якій людина сама собі приписує систему завдань для досягнення власного внутрішнього розквіту – духовно-морального, інтелектуального, емоційного, фізичного – та втілення своєї індивідуальності у продуктах діяльності [190, с. 9–10].

Характеризуючи дозвілля, як складову часового простору, І. Петрова описує час життєдіяльності людини на робочий та позаробочий (неробочий). У цьому випадку, дозвілля ототожнюється з позаробочим часом, вивчається як вільний час людини; розглядається як істотний складник вільного часу, що звільняє людину від усіх побутових, робочих та сімейних обов'язків, має рекреаційне та розважальне наповнення. Тобто, дозвіллевий час використовується людиною за її власним бажанням. Як психологічний стан дозвілля розглядається крізь емоційне сприйняття людиною дозвіллевих занять, тобто таких, які сприймаються нею позитивно. Інтеграційним, на думку авторки, є розгляд дозвілля як цілісного способу життя, коли всі сфери людського життя (сім'я, навчання, робота, релігія тощо) мають дозвіллевий

потенціал, тобто можливості для творчості, саморозвитку та самовдосконалення [341, с. 6]. Отже, узагальнюючи ідеї І. Петрової можемо відмітити, що дозвілля проводиться людиною лише в позаробочий час, звільняє її від усіх обов'язків, має рекреаційне наповнення і носить позитивний характер, оскільки приносить людині задоволення і сприяє розвитку.

Дозвілля як проміжок часу, який суб'єктивно оцінюється людиною як такий, що належить їй, наповнюється цілеспрямовано корисною діяльністю, визначає Р. Азарова [16, с. 65].

Описуючи дозвілля як єдність занять вільного часу для задоволення фізично-психічних, духовних потреб людини, Г. Зборовський наголошує, передусім, на його відновлювальному характері, узагальнюючи, що дозвілля є специфічно соціальним способом регенерації вільного часу. Піднесеніша діяльність – це заняття вільного часу для розвитку і реалізації особистого творчого потенціалу, коли людина найефективніше удосконалює себе, бере участь (за рамками непорушних видів тимчасових витрат) у виробництві матеріальних і духовних цінностей [189, с. 57].

Нам імпонує думка Н. Максимовської, яка на основі аналізу різних підходів науковців до трактування поняття «вільний час» зазначає, що жоден з дослідників не заперечує, що дозвілля певним чином пов'язане з вільним часом особистості: від повного ототожнення, до нівелювання будь-яких часових рамок у нових соціокультурних умовах [270, с. 174]. Безперечно, вільний час є простором для здійснення дозвіллевих потреб. У сфері вільного часу особистість самостійно виявляє свої вподобання щодо вибору діяльності, яка зумовлена рівнем духовного розвитку, ціннісними потребами. Певним чином людина опановує простір і засвоює час. Отже, ця темпоральна ознака дозвілля, переважно, є ймовірнісною й характеризує можливість здійснення діяльності, але не власне діяльність.

Проте, на наш погляд, не можна ототожнювати дозвілля з вільним часом. Лише часом вимірювати поняття «дозвілля» неможливо, адже вільний час може або набути форми дозвілля, або не набути його. На підтвердження цього варто сказати, що Г. Зборовський вільний час називає простором, тоді як дозвілля – його змістом [189, с. 48].

З метою чіткого трактування поняття «дозвілля» узагальнимо думки науковців щодо *характерні ознаки* цього поняття у табл. 1.2.

Таблиця 1.2

Аналіз характерних ознак поняття «дозвілля»

№	Автори	Тлумачення поняття «дозвілля»	Характерні ознаки
1.	В. Воловик [86]	частина вільного часу, використання якого пов'язане з активним освоєнням культурних цінностей, розважальною діяльністю та фізичною активністю.	- частина вільного часу; - активне освоєння культурних цінностей; - взаємозв'язок з фізичною активністю та розважальною діяльністю.
2.			

	Н. Максимовська [270]	історичне та соціально-культурне явище, ґрунтоване на задоволенні дозвіллевих потреб у відповідній діяльності соціальних суб'єктів у вільний час у спеціальному просторовому середовищі.	- історичне й соціально-культурне явище; - задоволення дозвіллевих потреб; - вільний час; - спеціально-створений простір.
3.	І. Сидор [393]	заняття людини у вільний час як особлива потреба і цінність, реалізовані у сфері послуг.	- відновлення фізичних і психічних сил; - активність заради задоволення, розваг, самовдосконалення; - власний вибір; - заняття у вільний час; - особлива потреба; - цінність, реалізована у сфері послуг.
4.	Г. Олійник [311, с. 7]	сукупність занять у вільний час, за допомогою яких задовольняються безпосередні фізичні, психічні та духовні потреби, що є специфічним, соціальним способом регенерації сил людини.	- сукупність занять у вільний час; - специфічний, соціальний спосіб регенерації сил; - задоволення психічних, фізичних, духовних потреб.

Продовження табл. 1.2

5.	С. Пашенко [335]	діяльність молоді у вільний час, обрана за власними інтересами і нахилами, в якій вона може проявити себе як особистість.	- діяльність у вільний час; - відповідність інтересам і нахилам; - прояв себе як особистості.
6.	В. Піча [345]	єдність занять для поновлення фізично-психічних сил особистості.	- сукупність знань; - поновлення фізично-психічних сил.
7.	Н. Цимбалюк [451]	вільний час, на противагу професійній діяльності, відповідно до психофізіологічних характеристик людини для задоволення культурних потреб особистості.	- контраст з професійною діяльністю; - відповідність психофізіологічним особливостям людини; - спрямованість на задоволення культурних потреб та інтересів.

Проаналізувавши поняття «вільний час» та «дозвілля» сформульовано такі узагальнення:

- 1. Дозвілля асоціюється з вільним часом, проте ці поняття різняться між собою.*
- 2. Вільний час – поняття ширше, і визначає певний часовий вимір дозвілля.*
- 3. Є певне протиставлення праці та дозвілля, зорієнтоване переважно на особистісну діяльність за власним розсудом, оскільки у сфері вільного часу особистість самотійно виявляє свої*

уподобання щодо вибору діяльності, задля задоволення особистістю свого рівня духовного розвитку.

Отже, проведений аналіз поглядів учених засвідчив, що на сьогодні дозвілля визначається як: вид діяльності; складник вільного часу; психологічний стан, емоційне сприйняття дійсності; спосіб оволодіння досвідом; історичне та соціально-культурне явище та ін.

Звідси логічним є порівняльний аналіз визначених категоріальних ознак поняття «дозвілля», поданий в таблиці 1.3.

Отже, на основі категоріально-порівняльного аналізу поняття «дозвілля» (табл. 1.3), робимо висновок, що вченими поняття «дозвілля» трактується як частина вільного часу, що, на основі власного вибору людини орієнтована на задоволення культурних потреб, регенерацію її фізичних, духовних та психічних сил і прояву себе як особистості.

Таблиця 1.3

Порівняльний аналіз категоріальних ознак поняття «дозвілля»

№	Категоріальна ознака поняття «дозвілля»	Абс. к-сть	У %
1.	Частина вільного часу; час, що залишається після реалізації усіх необхідних видів діяльності; діяльність (сукупність занять) у вільний час	9	90
2.	Спрямованість на задоволення культурних потреб та інтересів, відповідність інтересам.	6	60
3.	Відновлення (регенерація) фізичних, духовних та психічних сил	4	40
4.	Прояв себе як особистості, активність заради самовдосконалення	4	40
5.	Вільний вибір	2	20

Узагальнивши погляди науковців, та зважаючи на те, що в основі дозвілля є *добровільне суб'єктивно спрямоване проведення вільного часу, дозвілля визначено як сукупність різних суб'єктивних видів занять людини у вільний час, спрямованих на задоволення її власних потреб та інтересів і відновлення фізичних, духовних та психічних сил задля прояву себе як особистості; як активність заради самовдосконалення. Особистість, яка обрала свободу для творчої діяльності, зокрема соціальної самореалізації, тобто засвоїла цінності культури на досить високому рівні, стає суб'єктом дозвілля.*

З проаналізованих вище визначень поняття «дозвілля» виокремлюємо такі специфічні ознаки дозвілля особистості, зокрема дітей молодшого шкільного віку:

- *свобода вибору дозвілля, оскільки дозвілля передбачає звільнення людини від тих обов'язків, покладені на неї різними соціальними інститутами;*
- *добровільна участь, оскільки дозвілля ініціатива виявляється не просто в діяльності, а в діяльності добровільній і свідомій, що узгоджується з інтересами та уподобаннями особистості, заради самореалізації. Дозвілля діяльність особистості залежить*

- переважно від внутрішніх потреб та мотивів;
- *спонтанність та гнучкість дозвілля*, що передбачає добровільне включення особистості у дозвілєву діяльність, можливість у будь-який час розширити або звузити самостійно визначене коло дозвілєвих занять або вийти за його рамки чи взагалі відмовитись від участі в них;
 - *бажання отримати радість та задоволення*. Фундаментальними ознаками дозвілля вважаються отримання задоволення, розваги та відпочинок, урізноманітнення життя. Особистість обирає конкретний вид дозвілєвої діяльності з різних причин: прагне набути нового досвіду, поспілкуватися з друзями, відпочити від роботи, поглибити свої знання, принести користь суспільству, зміцнити здоров'я, розвинути вміння та здібності;
 - *компенсаційність дозвілля*, яка виявляється у самоствердженні та реалізації тих творчих потенцій молодшого школяра, які не можуть розкритись у освітній, сімейній сферах.

Дозвілля, на думку І. Петрової, як явище соціальне та культурне, в контексті людської життєдіяльності передбачає багато параметрів розгляду, основні з яких відображені у таблиці 1.4 [341, с. 6].

Таблиця 1.4

Основні параметри дозвілля особистості як соціально-культурного явища (за І. Петровою [341])

№	Параметри	Сутність параметрів дозвілля особистості як соціально-культурного явища
1.	Сімейний	охоплює широке коло людських потреб, зокрема, виховання дітей, облаштування сімейного життя, участь у різноманітних формах «колективного побуту» (як святково-обрядового, так і утилітарного).
2.	Освітній	відображає дозвілєву діяльність як об'єктивно необхідну й усвідомлену потребу здобувати знання та набувати вмінь для

Продовження табл. 1.4

		успішної професійної діяльності. Це зумовлено, глобалізацією виробництва та жорсткою конкуренцією на ринку праці.
3.	Політичний	виявляється в бажанні людини долучитися до певної політичної діяльності, подій, виявляти активну громадянську позицію в житті країни, етносу, нації.
4.	Моральний	відображає установку на задоволення морально-етичних, альтруїстичних, волонтерських потреб особистості у процесі організації життєдіяльних та дозвілєвих заходів у соціальному середовищі
5.	Естетичний	виражає потребу особистості в естетичних переживаннях, творчості. Головною особливістю естетичних концепцій дозвілля є його змістове наповнення.
6.	Науково-технічний	зумовлений науково-технічним прогресом, гострими потребами людини у природничо-науковій інформації, у технологічних знаннях, у знаннях з екології щодо гармонізації відносин з природою.

7.	Спортивний	як засіб оздоровлення, зміцнення здоров'я, адаптації людини до змінюваних соціальних та природних умов, зменшення психологічної напруги особистості.
8.	Соціальний	виявляється у потребі людини пристосовуватись до особливостей суспільства. Саме дозвілля визначається як основний фактор «соціального зв'язку» між різноманітними соціальними інститутами: сім'єю, роботою, навчальними закладами, мистецькими установами.
9.	Економічний	передбачає кооперування інтересів дозвіллевої та економічної сфер. Це відкриття творчих майстерень, надання комерційних послуг, проведення дозвіллевих заходів на замовлення, створення великої кількості робочих місць шляхом відкриття дозвіллевих центрів з їх розгалуженою інфраструктурою.

Дозвіллю, на думку Ю. Жданович, характерні такі показники, як:

- обсяг – це кількісний показник вільного часу, який вимірюється в годинах (хвилинах) і показує, скільки часу школярі займаються вибраним ними видом діяльності за власними інтересами чи уподобаннями;
- структура дозвілля має індивідуальний характер, охоплює головні та другорядні види діяльності школяра у вільний час;
- зміст дозвілля – якісний показник використання вільного часу, що відображає спрямованість інтересів і потреб школяра та мотиви того чи іншого виду діяльності [179, с. 115]. Отже, дозвілля є змістовним складником вільного часу людини, групи, суспільства в цілому, яка використовується для відновлення і розвитку фізичних та духовних сил. Принципово важливо, що вільний час може бути змістовно різним. Людина на свій розсуд, добровільно обирає дозвіллеві заняття відповідно до власних цінностей.

На думку С. Пішуна, саме у дозвіллі (окрім усіх обмежень вільної волі), незалежно від його параметрів, індивіди можуть відчувати, що вони мають певний вибір у якихось певних рамках [346, с. 44]. Іншими словами, дозвілля передбачає вільний вибір реалізації дозвіллевих потреб, які й зумовлюють діяльність на їхнє задоволення.

Отже, враховуючи розвивальну мету дозвілля, у сфері його дослідження вдалішим був визнаний термін «дозвіллева діяльність», яким, переважно, користуються останнім часом дослідники. Ця діяльність, як зазначає Ю.

Бардашевська, визначається як вільна, як така, що обирається індивідом за його потребами та інтересами, а не є викликаною тиском зовнішніх обставин. Проте «вільна» – не є безконтрольна: адже, якщо вона не спрямовується педагогом, то опиняється під впливом негативних чинників [25].

Аналіз психолого-педагогічної літератури засвідчив, що вченими дозвіллева діяльність потрактована як:

- спосіб існування і розвитку соціальної дійсності, прояв соціальної активності, цілеспрямоване віддзеркалення і перетворення навколишнього світу (В. Балахтар) [22, с. 15];

- свідомо активна діяльність людини, спрямована на задоволення потреб у пізнанні власної особистості й навколишнього світу, що здійснюється в умовах безпосередньо й опосередковано вільного від праці часу (Ю. Баранецька) [24, с. 11];
- ціннісно зумовлене вільне обрання та здійснення активних дій соціальними суб'єктами з метою задоволення духовних і соціальних потреб у дозвіллевому просторово-інституціональному середовищі (О. Бездверна-Хомерікі) [28, с. 74].

У дозвіллевій діяльності реалізуються різні прояви особистості, здійснюється непримусовий вибір, відповідно до ціннісних орієнтацій, мотивів, уподобань людини. Не примусовий, тобто вільний вибір діяльності уможливорює аналіз змісту дозвілля як «свободу для ...», але не «свободу від ...» правил соціального життя, як зазначає Н. Максимовська. [273]. Тобто, основним у дозвіллевій діяльності є задоволення соціальними суб'єктами власних духовних і соціальних потреб у дозвіллевому середовищі, дотримуючись вимог соціального життя.

Нині, як зазначає О. Голік, дозвіллева діяльність має відчутний дефіцит позитивних моральних орієнтирів, тому вона поділяється на культурну і антикультурну, асоціальну, а, в гіршому випадку, – злочинну [96, с. 10]. На думку І. Петрової, основні розбіжності між цими видами дозвіллевої діяльності полягають у тому, що культурна дозвіллева діяльність орієнтована на особистісний розвиток, створення суспільно значущих цінностей, а антикультурна дозвіллева діяльність – на руйнування особистості, що суперечить духовній сутності особистості і, врешті, призводить до самознищення внутрішнього духовного світу людини [341, с. 3].

Аналіз психолого-педагогічної літератури [134; 222; 393] дає підстави для твердження, що, окрім поняття «дозвіллева діяльність», нині в науковому обігу використовуються такі поняття, як: «освітньо-дозвіллева діяльність», «культурно-дозвіллева діяльність», «позакласна дозвіллева діяльність», а також «здоров'язберігаюче дозвілля». Освітньо-дозвіллева діяльність – це діяльність індивіда у вільний час, спрямована на створення соціально значущих знань і цінностей, розвиток творчого потенціалу, інтелектуального збагачення, усвідомлення себе як особистості. Вважаємо, що в освітньо-дозвіллевій діяльності її цілі й зміст обираються людиною залежно від її морального розвитку й культурного рівня.

Водночас, Г. Олійник освітньо-дозвіллеву діяльність визначає як частину соціально-культурної діяльності, що здійснюється під час дозвілля й вирізняється свободою вибору, активністю, ініціативою; стимулює розвиток творчих здібностей, сприяє самоосвіті, самовихованню і саморозвитку особистості [309, с. 7].

Уже культурно-дозвіллева діяльність, на думку І. Бойчева, – це любительська діяльність, пов'язана з організацією вільного часу та відпочинку особистості (зокрема молодших школярів реалізує певну виховну мету, шляхом виконання інформаційно-освітньої творчо-розвивальної, рекреаційно-розважальної та соціально-педагогічної функцій [58].

Крім того, лише в культурно-дозвіллевій діяльності є елементи творчості, коли особистість із суб'єкта споживання перетворюється на суб'єкт творення [58, с. 11]. Доречною в контексті цього є думка Н.

Максимовської, яка констатує, що особистість, котра обрала свободу для творчої, зокрема соціальної самореалізації, тобто засвоїла цінності культури на достатньо високому рівні, стає суб'єктом просоціальної дозвіллевої діяльності.

Отже, поняття «вільний час», «дозвілля», «дозвіллева діяльність» не пояснюють сповна сутність і рівень розвитку особистості у сфері дозвілля. Ученою введено ще одне поняття – «соціально-корисне дозвілля», що, на її думку, є засобом формування в особистості соціально-значущих якостей, які сприяють діяльнісному, непримусовому та творчому засвоєнню й розвитку культурних цінностей, духовному збагаченню [271]. Тобто, дозвіллева діяльність характеризує постійний рух особистості на шляху її цілісного вдосконалення себе й соціуму.

Позакласна дозвіллева діяльність, на думку О. Голік, розглядається як досить динамічний багатомірний процес, що передбачає поступовий розвиток організаційних та інших умінь, трансформацію репродуктивного рівня пізнавальної самостійності у творчий, набуття певного обсягу знань на сучасному рівні культури. Автором зазначено, що позакласна дозвіллева діяльність старшокласника є цілеспрямованою самокерованою пізнавальною діяльністю, сприяючи розвитку умінь та навичок здобувати знання; сукупністю занять для задоволення фізично-психічних та духовних потреб (при цьому молода людина самостійно визначає мету і зміст певного виду діяльності, обсяг та організацію цієї роботи) [97, с. 42].

Поняття «здоров'язберігаюче дозвілля» введено В. Звековою і розглядається як такий вид позанавчальної діяльності школярів, який спрямований на розвиток їхніх духовно-моральних якостей, формування системи знань про фактори активізації здоров'язбереження, безпеку життєдіяльності, анатомію та фізіологію людини, правила гігієни, засоби зміцнення здоров'я, усвідомлення дітьми важливості занять фізичною культурою та спортом [190, с. 9–10].

Проаналізувавши різні тлумачення змісту дозвіллевої діяльності, стверджуємо, що освітньо-дозвіллева, культурно-дозвіллева, позакласна дозвіллева діяльність та здоров'язберігаюче дозвілля мають на меті розвиток особистості та задоволення її індивідуальних потреб, а, отже, відображають той чи той аспект дозвіллевої діяльності особистості.

Ураховано багатогранність поглядів на діяльнісну характеристику дозвілля, про що засвідчують наукові доробки М. Аріарського [20], О. Бойко [57], Т. Кисельової [215], Н. Максимовської [271], Н. Флегонтової [444] та ін.), і дозвіллеву діяльність визначено, як активну й творчу діяльність особистості, спрямовану на задоволення її духовних і соціальних потреб з метою суб'єктивного й суспільного пізнання.

Стосовно дозвілля, а, отже, і дозвіллевої діяльності, В. Бочелюк, В. Бочелюк пропонують такі структурні компоненти: індивідуальне

СТРУК
ТУРНЕ
Спожива
культури, публічно-видовищне споживання культури, фізичні
заняття, ігри, заняття, які варто вважати явищами антикультури [62
]. Ефективність виховного чи самовиховного процесу у вільний час
підвищується лише за умови його раціонального використання або
організації, тобто змістовно проведеного дозвілля (Ю. Жданович) [179]. Тому
, раціонально організована структура дозвілля людини служить підставою
для її всебічного й гармонійного розвитку і включає такі компоненти (рис. 1.
3).

Рис. 1.3. Структура дозвілля в контексті розгляду вільного часу особистості

Аналізуючи наукові доробки О. Голіка [97], визначаємо, що дозвілля має свої обсяги та структурне наповнення (рис. 1.4).

Рис. 1.4. Структура дозвілля дозвіллевої діяльності (за О. Голіком)

Структура дозвілля, на його думку, охоплює споживання культурних цінностей, спілкування, творчі заняття, рекреаційні та оздоровчі заходи, суспільно-корисну роботу, самоосвіту, пасивний відпочинок, асоціативні прояви і пропонує таку структуру дозвілля Як засвідчує аналіз рис. 1.4, структура дозвіллевої діяльності – це сукупність видів діяльності, які характеризують проведення вільного часу. Складником структури дозвіллевої діяльності за О. Голіком є самоосвіта, саморозвиток; спілкування; споживання культурних цінностей; творчі заняття; рекреаційні та

розважальні заходи; суспільно-корисні справи; пасивний відпочинок; асоціальні прояви [97].

Оскільки дозвіллева діяльність є реалізацією особистістю дозвілля, то Ю. Бардашевська до структури дозвіллевої діяльності зараховує три основні сфери:

- перша – рекреація фізичних і розумових сил, тобто розваги, відпочинок, спілкування з друзями тощо;
- друга – задоволення пізнавальних та розвивальних особистих потреб – передбачає заняття цікавими і корисними справами на кшталт читання, хобі, екскурсій, спілкування тощо;
- третя – задоволення емоційно-духовних потреб – це різного роду творчі дії, захоплення тощо [25, с. 11].

Таким чином, до структури дозвіллевої діяльності Ю. Бардашевська зараховує такі компоненти, як: відпочинок, розваги, спілкування з друзями, читання, хобі, екскурсії, спілкування, творчі дії, захоплення [25].

Значно менше компонентів у структурі освітньо-дозвіллевої, як одного з видів дозвіллевої діяльності, визначають Г. Олійник [309] та С. Пашенко [334], а саме: відпочинок, розваги, освіту, творчість, наголошуючи, що кожна з цих підструктур має у своїй основі педагогічний аспект – розвиток особистості [334, с. 18]. Поряд з цим, аналіз поглядів О. Голика, засвідчив, що окреслені компоненти Т. Veblen [495] названі функціями дозвілля (відпочинок, розваги, розвиток особистості).

Зовсім по-іншому підходить до визначення складників дозвіллевої діяльності І. Сидор, виділяючи такі її компоненти:

- психологічну (відчуття свободи, радості, участі та зміні діяльності);
- освітню (потреба в знаннях та інтелектуальній діяльності);
- соціальну (взаємодія з іншими людьми);
- релаксаційну (звільнення від напруги та втоми);
- фізіологічну (здоров'я, самопочуття);
- естетичну (сприйняття краси навколишнього світу) [393].

Як засвідчив проведений аналіз, визначені І. Сидор компоненти структури дозвіллевої діяльності у дослідженнях О. Голика, Н.

Максимовської [393] та ін. учених названі функціями дозвіллевої діяльності.

У контексті нашого дослідження важливим є визначення складників організації дозвіллевої діяльності молодших школярів.

Звернемося до трактування поняття «організація». Так, термін «організація» (англ. *organization*) походить від давньогрецького, яке означає внутрішню упорядкованість, узгодженість взаємозалежних елементів цілого (системи); сукупність процесів або дій, що забезпечують досягнення цілей системи [4, с. 378].

На думку О. Дурманенко, організації, як системі, притаманні такі ознаки:

- цілісність, що передбачає розгляд системи як сукупність конкретних елементів з притаманними тільки їм властивостями і характером взаємозв'язку (у цьому значенні організація розуміється

вченою як структура);

- подільність – передбачає, що система допускає розподіл її на підсистеми й елементи, що, водночас, мають системні властивості. Сама ж досліджувана система входить у ширшу сукупність елементів, тобто в систему вищого рівня. Тоді організація, за її трактуванням розглядається, як процес, що є проявом суспільної діяльності. Тому організувати, зазначає авторка, – значить створити нову систему або поліпшити стан колишньої в процесі її функціонування відповідно до мінливих внутрішніх і зовнішніх умов. Поняття «організація», на її думку, включає в себе сукупність компонентів, дій (систему), з метою реалізації поставлених цілей [174, с. 14–15].

Здійснений аналіз поглядів науковців (І. Бойчев [58], О. Голік [97], Т. Чернігівець [83] та ін.), дозволив нам узагальнити, що однозначності у трактуванні феномену «організація дозвілєвої діяльності» молодших школярів немає. Це поняття науковцями визначається як:

- двосторонній процес з органічним поєднанням опосередкованого педагогічного впливу педагога з активною самодіяльністю школярів, їхньою свободою вибору форм, видів та методів дозвілля (І. Бойчев [58]);
- проектування, організація, контроль та коригування спеціальної діяльності, що передбачає урахування особливостей учнів, їхніх думок щодо змісту й форм проведення дозвілля; при цьому роль педагога – опосередкована (О. Голік [97]);
- наповнення вільного часу учнів змістом, що особливо сприяє формуванню їхньої духовності, національної свідомості, загальнолюдських якостей, творчих здібностей та ін. (Т. Чернігівець [83]).

На суб'єктний характер організації дозвілєвої діяльності вказує Т. Скорик, зазначаючи, що організація дозвілля – це спрямована діяльність вихователів, соціальних аніматорів та самої особистості, а також освітніх і соціокультурних інститутів (навчальних закладів, музеїв, дозвілєвих центрів, гуртків, клубів, театрів, кінотеатрів, оздоровчих та спортивних закладів тощо), яка передбачає керівництво, планування та змістове, методичне, інформаційне, кадрове, матеріальне забезпечення умов для активного відпочинку [400, с. 3]. Вона наголошує, що під організацією культурно-дозвілєвої діяльності варто розуміти *двобічний процес*, в якому органічно поєднуються опосередкований педагогічний вплив учителя з активною самодіяльністю учнів, їхньою свободою у виборі видів і форм дозвілля та способів заповнення його змісту [400, с. 3]. Ми підтримуємо думку вченої про те, що сутність організації дозвілєвої діяльності полягає в заміні особистісної позиції молодших школярів у сфері дозвілля з пасивної, яке потребує безпосереднього педагогічного керівництва, на активну, що є наслідком розвитку їхнього самоуправління в цій сфері шляхом опосередкованого педагогічного впливу [400, с. 3]. Саме на цій ідеї ми

будемо акцентувати увагу в процесі підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвіллевої діяльності учнів, у якій сам вихованець стає активним суб'єктом дозвіллевої діяльності.

Призначення «організації» культурно-дозвіллевої діяльності, підкреслює І. Бойчев (*примітка*: у автора – як виду дозвіллевої діяльності), характеризується процесом залучення школярів до засвоєння соціальних та культурних цінностей, активного відпочинку, не подавляючи їхньої ініціативності, самостійності в дозвільний час, натомість сприяючи їхній самореалізації творчих сил, пробудженню самодіяльності, активності та інтенсивності розвитку індивідуальних здібностей [58, с. 12].

Аналізуючи структуру організації дозвіллевої діяльності, на нашу думку, найконструктивнішим буде врахування структури діяльності як сукупності дій, кожна з яких має свою мету. Саме мета є системоутворювальним чинником дії. Традиційною є структура діяльності, що відображає відповіді на запитання «Для чого робити?», «Що і як робити?» і «Що вдалося зробити?», тобто, іншими словами, структурою дозвіллевої діяльності є: мотив, мета, зміст, спосіб, засіб і результат.

Відповідно до цього, О. Коваленко визначає дві групи суттєвих мотивів, які є вагомими у виборі засобів організації дозвілля:

- з потребою повнішого відновлення сил після трудової діяльності, з чим пов'язаний релаксаційний мотив (перше місце в усій системі мотивацій);
- з необхідністю духовного розвитку індивіда (мотиви потреби у спілкуванні, розширенні кола друзів, естетичні потреби, пошук новизни, потреби в самореалізації, розвитку особистості). Ці потреби задовольняються багатьма шляхами: у спілкуванні з природою, з колом друзів, через мистецтво, у різноманітних формах творчості. Однак, продовжує аналізувати О. Коваленко, розуміння дозвілля як форми відпочинку (перша група мотивів) максимально наближене до його сприйняття як вільного часу. Тому можна стверджувати, що соціальне значення дозвілля певною мірою недооцінюється. Тому учена й наголошує на необхідності у перегляді питання дозвілля як соціально значимого явища [223, с. 428].

У свою чергу Ю. Жданович в організації змістовного дозвілля дітей, визначає такі структурні компоненти:

- суб'єкти (вихователь або організатор, який виступає носієм соціокультурного досвіду і посередником між дитиною і культурою, тобто є суб'єктом педагогічного супроводу й опосередкованого керівництва; дитина, яка є суб'єктом у контексті вільного вибору видів, змісту, форм та методів реалізації дозвілля);
- взаємодія між суб'єктами;
- мета (очікувані досягнення завдяки зазначеному виду дозвіллевої діяльності);
- зміст (наповнення дозвіллевої діяльності, спроектованої суб'єктами);
- форми і методи (варіанти організації позитивної активності школярів);
- результат (досягнення або недосягнення поставленої мети певної діяльності) [179, с. 119–120].

Аналізуючи структурні компоненти організації дозвіллевої діяльності молодших школярів, насамперед, зауважуємо, що освітній процес у початковій школі здійснюється шляхом організації освітньої діяльності учнів, а життєва активність молодших школярів виявляється у різноманітних її видах – навчальній, ігровій, трудовій, творчій, фізичній та дозвіллевій. Кожен із цих видів діяльності молодших школярів має спеціально організовуватись учителями початкової школи відповідно до психолого-педагогічних вимог та фізіологічно-вікових особливостей учнів.

Нам імпонує думка О. Савченко, який наголошує, що в процесі різних видів дозвілля розвиваються такі якості молодших школярів, як: самостійність та ініціативність, які не зводяться до рефлексивності. Водночас, поняття «рефлексія» і «вміння розвиватися» пов'язані між собою через поняття «суб'єкт»: людина, яка вміє навчати себе, сама визначає рамки свого знання (незнання) і сама знаходить засоби розширити рамки відомого, доступного [382]; у молодших школярів з'являється здатність діяти не лише відповідно до вимог дорослого, але й відповідно до самостійно вироблених вимог, вона навчається свідомо, самостійно регулювати свою поведінку, свої дії, володіти собою, зокрема і під час дозвіллевої діяльності.

Тому, враховуючи погляди Н. Флегонтової [444] та О. Голік [97], а також особливості молодшого шкільного віку, визначено такі головні характеристики дозвіллевої діяльності молодших школярів, подані в ієрархічній послідовності:

- мотивація задоволення від дозвілля у вияві індивідуального чи групового інтересу;
- ціннісна спрямованість, оскільки у процесі дозвіллевої діяльності молодші школярі розвивають свої цінності, котрі в подальшому розвитку можуть трансформуватися у їхні ціннісні орієнтації;
- дозвіллева активність, що виявляється в добровільній і свідомій діяльності, узгоджуючись з інтересами та уподобаннями молодших школярів, заради самореалізації. Як правило, дозвіллева діяльність молодших школярів має ігровий характер, тому в її організації потрібно враховувати цю особливість молодшого шкільного віку;
- довільність правил, що виявляється у високому ступені варіативності видів, форм, методів дозвіллевої діяльності та почуття здатності вільного їх вибору. Як правило, діти молодшого шкільного віку не завжди усвідомлюють цю характеристику дозвіллевої діяльності, тому важливим є регулювання та координація дозвіллевої діяльності молодших школярів з боку інших її суб'єктів (батьків, педагогів тощо);
- компенсаційність, яка виявляється у самовираженні та реалізації тих творчих потенцій учнів початкової школи, які, за певних обставин, не розкриваються у інших сферах. Провідним видом діяльності молодших школярів є навчальна діяльність, проте, не завжди дитина такого віку може відразу проявити значні успіхи у навчанні, тоді різні види дозвіллевої діяльності можуть на певний

- час компенсувати недостатні здібності навчальної діяльності;
- символізм, що забезпечує умовність дозвілєвої діяльності;
- гнучкість, що передбачає можливість розширити або звузити самотійно визначене коло дозвілєвих занять;
- можливість зупинки (припинення, закінчення) у будь-який час, що дозволяє молодшим школярам припиняти певну дозвілєву діяльність у випадку, коли це не відповідає мотивації задоволення;
- зміщення мети на процес, тобто регуляція дозвілєвої діяльності молодших школярів загальним (особистим / колективним) задумом чи за координації / допомоги інших суб'єктів.

Отже, враховуючи сутність дозвілєвої діяльності, її основних характеристик, та беручи до уваги психологічні особливості молодшого шкільного віку, під дозвіллям молодших школярів розуміємо діяльність учнів початкової школи у вільний час, що обрана за власними інтересами і нахилами, приносить їм задоволення, адже у ній вони може проявити себе як особистості – суб'єкт цієї діяльності. Дозвілєву діяльність молодших школярів представлено як самокеровану діяльність, спрямовану на їхній духовний розвиток, що надає можливість вільного вибору суспільно значимих ролей, забезпечуючи умови діяльності, які сприяють доцільному використанню її безмежних можливостей. Вказані положення свідчать про те, що у процесі дозвілєвої діяльності молодші школярі мають бути не стільки її об'єктом, а, насамперед, – суб'єктом діяльності. Успіх справи в організації дозвілля молодших школярів залежатиме від спроможності учителів початкової школи створити відповідне психолого-педагогічне середовище для задоволення учнівських потреб, інтересів та запитів.

Розглядаючи організацію дозвілєвої діяльності дітей-переселенців, Ю. Жданович зазначає, що цей процес значною мірою залежить від їхньої самоорганізації та вміння раціонально використовувати вільний час, а не лише від забезпечення можливості змістовного проведення дозвілля. Спираючись на це, авторка організацію змістовного дозвілля дітей вимушених переселенців розглядає як створення сприятливих умов для соціалізації та соціальної адаптації цих дітей, задоволення їхніх духовних і фізичних потреб, повноцінної самореалізації їх творчих сил і потенцій, спонукання до прояву соціальної активності, самодіяльності, інтенсивного розвитку індивідуальних здібностей [180, с. 119].

Водночас О. Голік зазначає, що організація дозвілля передбачає індивідуальний підхід, попередню роботу з формування потреб, звичок, уміння розумно проводити дозвілля. Вдосконалювати цю роботу, на його думку, – означає урізноманітнювати самодіяльність школярів, їхніх занять за інтересами, розширення форм позакласної роботи, заповнення проведення часу реальною роботою, корисною справою. Це може зробити лише організатор дозвілєвої діяльності, а саме – професіонал, який досконало володіє теоретичними знаннями з національної і світової культури, практичними навичками організації і проведення дозвілєвих заходів: а також особистість, здатна до творчих нестандартних рішень. Здійснювати

ефективне керівництво дозвіллевою діяльністю вчитель-організатор може лише в тому випадку, коли в нього є чітке і правильне уявлення про неї [97, с. 45].

Отже, враховуючи погляди вчених щодо трактування поняття «організація дозвіллевої діяльності» та вікові й індивідуальні особливості молодшого шкільного віку, під *організацією дозвіллевої діяльності молодших школярів – це керований, цілеспрямований, процес взаємодії педагогів, батьків учнів та інших суб'єктів дозвіллевої діяльності з активною самодіяльністю учнів, з метою виховання суб'єктності молодших школярів у виборі видів, форм та способів дозвілля й формування їхнього ціннісного ставлення до дозвіллевої діяльності.*

У контексті висловленого вище можемо зазначити, що цінність часу дозвілля для дитини полягає в тому, що саме він виступає індикатором результатів навчання і праці, як провідних видів діяльності для розвитку особистості; індикатором сфери самовиховання, самоствердження і самовираження. І. Белецька наголошує, що самовираження є об'єктивізацією внутрішнього світу особистості, яка розвивається. Особистісний внутрішній досвід школяра відображає індивідуально неповторне самовираження через ідентифікацію «Я»-суб'єкта, через рефлексію власної дозвіллевої поведінки, рівень розуміння та осмислення дозвіллевої культури [40]. Час дозвілля, як зазначає Д. Малков, – особисте надбання особистості, важливий фактор демократизації дітей у нових умовах розвитку суспільства. З точки зору соціальної педагогіки, формування у молоді уявлень про вагомість часу дозвілля важливе тому, що вони стають підґрунтям свідомого ставлення до змістовної дозвіллевої діяльності. Тому творча соціально значуща діяльність виступає і критерієм оцінки, і результатом організації вільного часу. Продовжуючи, автор констатує, що будь-яка людська діяльність може здійснюватися задля досягнення конкретної й корисної мети, а може здійснюватися заради насолоди від самого процесу діяльності незалежно від кінцевого продукту. Саме в цьому випадку індивід, неначе подвоює своє життя, працюючи й займаючись дозвіллям [274].

Узявши за основу погляди Ю. Жданович [180] та враховуючи особливості молодшого шкільного віку, основними в організації дозвіллевої діяльності молодших школярів запропоновано такі *структурні компоненти*:

- *мета (задоволення дозвіллевих потреб молодших школярів);*
- *суб'єкти (класовод або організатор, який є суб'єктом педагогічного супроводу й опосередкованого керівництва; молодші школярі, які є суб'єктами вільного вибору видів, змісту, форм та методів дозвіллевої діяльності);*
- *зміст (наповнення дозвіллевої діяльності, спроектованої суб'єктами);*
- *взаємодія між суб'єктами (діалогічність, взаєморозуміння і повага, чуйність, виключення безпеліційного вказівного тону);*
- *форми і методи (способи організації позитивної активності молодших школярів);*
- *результат (ідеальне досягнення поставленої мети);*
- *корекція результату;*

– *рефлексія суб'єктів дозвілєвої діяльності.*

Розглядаючи проблему організації дозвілєвої діяльності, важливо визначити її функції. У перекладі з латинської мови слово «функція» означає «обов'язок, коло діяльності, призначення ролі» [419, с. 490]. Аналіз поглядів вітчизняних та зарубіжних науковців цієї проблеми засвідчив неоднозначність у їх визначенні та трактуванні, що представлено у таблиці (табл. 1.5).

Таблиця 1.5

Погляди вчених щодо визначення функцій дозвілєвої діяльності особистості

Учені Компоненти	Ю. Бардашевська [25]	Ю. Кротова [249]	І. Сидор [393]	Н. Цимбалюк [451]
Рекреаційна / Гедоністична	+	+	+	+
Пізнавально- розвивальна / Творча	+	+	+	+
Емоційно й духовно збагачувальна	+	+		
Самопізнання й самореалізації	+		+	
Формування життєвих перспектив	+			
Соціалізації	+			

Продовження табл. 1.5

Психотерапев- тична				
Соціальна				+
Економічна				
Психологічна		+		
Естетична		+		
Компенсатор-но- творча		+	+	
Комунікативна			+	+
Освітня			+	
Стимулювальна				

Отже, Ю. Бардашевська серед функції дозвілєвої діяльності виокремлює: рекреаційну, пізнавально-розвивальну, емоційно та духовно збагачувальну, функцію самопізнання та самореалізації, функцію формування життєвих перспектив і можливості вибору майбутньої професії, функцію соціалізації у плані задоволення потреби у спілкуванні, входження в інші соціальні групи за інтересами, а також психотерапевтичну функцію, тобто можливість відволіктися від складних життєвих ситуацій [25]. У дослідженні Є. Яценко зазначено, що французький учений Р. Сю, пріоритетними вважає соціальну, економічну й психологічну функції дозвілєвої діяльності. При цьому він визначає різні види дозвілєвої діяльності, а саме: фізичну (спрямовану на зняття фізичної і розумової напруги, спортивні й рекреаційні заняття); практичну й соціальну діяльності [477, с. 1–10].

Пріоритетними характеризують такі функції дозвілєвої діяльності: рекреаційну, розважальну, фізичного та духовного розвитку особистості. Водночас, дослідниця вказує на значущість інших функцій дозвілєвої діяльності: психологічну, що слугує для зняття напруги у стресових ситуаціях, отримання задоволення; пізнавальну – для задоволення пізнавальної потреби; естетичну – для зв'язку учнів з природою та мистецтвом; комунікативну – для задоволення потреб особистості школяра у спілкуванні; компенсаторно-творчу – для самоствердження школярів у різних видах діяльності (Ю. Кротова) [249, с. 213].

Підкреслює такі функції дозвілєвої діяльності Н. Цимбалюк, як: інформаційно-просвітницьку, соціалізації, функцію неформального спілкування, творчо-розвивальну, рекреаційно-гедоністичну. Дослідниця вказує, що зазначені функції дозвілля загалом пов'язані із суспільно-соціальними потребами та обов'язками особи [451].

Функції дозвілля особистості будь-якого віку визначає І. Сидор: розвивальну, освітню, гедоністичну (розважальну), компенсаторну (рекреаційну), комунікативну, пізнавальну, творчої самореалізації, стимулювальну [393, с. 10]. Проте, наш погляд, І. Сидор помилково ототожнює рекреаційну й компенсаторну функції, що за змістом відображають зовсім іншу сутність.

Групуючи певні функції культурно-дозвіллевої діяльності, Ю. Жданович визначає такі: комунікативну; соціально-адаптаційну; пізнавально-креативну; ціннісно-орієнтаційну; виховну; рекреаційно-розважальну. Учена зазначає, що комунікативна функція має на меті формування інтелектуальної, психологічної і соціальної здатності до налагодження контактів з іншими людьми і освоєння способів практичної реалізації цієї здатності, встановлення товариських контактів з ровесниками у місці нового поселення; виховання культури спілкування. Соціально-адаптаційну функція передбачає створення умов для адаптації дітей вимушених переселенців до нових умов поселення, культурної інтеграції в суспільство; набуття соціального досвіду. Пізнавально-креативна функція – стимулювання активного набуття знань самостійним шляхом; актуалізацію потреб щодо творчого самовизначення та самовираження; розвиток пошуково-творчих здібностей та вмінь; набуття навичок практичного застосування отриманих знань. Ціннісно-орієнтаційна – прилучення до певного рівня соціальної культури, формування загальнолюдських цінностей; залучення до активної соціально спрямованої, корисної діяльності. Виховна функція – сприяння гармонійному, творчому, духовному розвитку особистості. Рекреаційно-розважальна функція – забезпечення фізичної розрядки, зняття інтелектуально-нервової втоми; насичення дитини позитивними емоціями [179, с. 118].

Вказані вище функції дозвілля та дозвіллевої діяльності взаємно відтворюють особистісні, суспільні потреби та спрямовані на максимальне залучення особистості до культурного дозвілля, сприяючи її розвитку, її самостійності, ініціативи й активності.

На основі аналізу сутності, основних ознак та психологічних характеристик дозвіллевої діяльності, враховуючи підходи Ю. Бардашевської [25], Ю. Кротової [249], І. Сидор [393], Н. Цимбалюк [451] та ін. щодо визначення функцій дозвілля та враховуючи вікові особливості молодшого шкільного віку, визначено *такі функції дозвіллевої діяльності молодших школярів:*

- *рекреаційну* – оскільки, дозвіллева діяльність, насамперед, передбачає відпочинок дитини молодшого шкільного віку орієнтуючись на зняття психологічної та фізичної втоми, відтворення інтелектуальних, фізичних та емоційних сил, зміцнення здоров'я шляхом реалізації системи ігрових, розважальних, оздоровчих, туристично-екскурсійних, спортивних програм тощо. Цю функцію визначаємо однією з провідних для сучасних закладів дозвілля, орієнтуючись на пріоритет – неформальне спілкування дітей;
- *гедоністичну (розважальну)* – оскільки дозвіллева діяльність молодших школярів – вільна, то вона передбачає отримання

- почуття задоволення й піднесення емоційного стану дитини;
- *емоційно та духовно збагачувальну*, адже дозвіллева діяльність сприяє задоволенню різноманітних емоцій молодших школярів й збагачує їхні духовні потреби. Дозвілля пов'язане, насамперед, з поняттям духовної свободи, тому потрібно допомогти молодшим школярам віднайти ці духовні опори, передусім, у собі самих, оскільки їм з раннього дитинства притаманний «рефлекс волі». Найповніше цей рефлекс виражається у дозвіллі. Дозвіллеву свободу молодших школярів можна розглядати в таких аспектах: відображення духовно-особистісного потенціалу учнів; забезпечення форм та методів організації дозвіллевого часу, розмаїтості виборів, і умов дозвілля;
 - *пізнавально-розвивальну (самопізнання та самореалізація)*, оскільки дозвілля постає складником неперервної освіти, та підкреслюючи важливість самовдосконалення й самоосвіти, духовного збагачення учнів початкової школи, то необхідно задовольняти потреби в додатковій пізнавальній інформації, у набутті нових знань;
 - *ціннісно-орієнтаційну* – спрямовану за забезпечення інтенсивного розвитку молодших школярів, оскільки усвідомлення нових фактів, подій, процесів, поточної оцінки цієї інформації;
 - *комунікативну*, спрямовану на поглиблення можливостей для спілкування, подолання самотності, пошуку нових друзів тощо у процесі дозвіллевої діяльності молодших школярів;
 - *соціальну*, що сприяє тому, щоб кожен молодший школяр відстоював власну гідність, міг зрозуміти сенс свого існування, що сприятиме його інтеграції в суспільство, задовольнятиме можливість самоідентифікації, дозволить відчувати свою приналежність до певної спільноти,
 - *компенсаторно-психотерапевтичну*, що передбачає самоствердження молодших школярів у різних видах самодіяльності та компенсацію тих емоцій і потреб, що в інших видах діяльності (навчальній, спортивній тощо) не були задоволені;
 - *творчу*, оскільки дозвіллева діяльність сприяє створенню умов для вияву й розвитку творчого потенціалу молодших школярів за рамками сімейно-побутової діяльності, шляхом їхньої участі у виставках,
 - різноманітних гуртках, хобі-групах тощо. Творча функція дозвілля забезпечить не просто відпочинок та розваги дитини, а й самовдосконалення у вільний час;
 - *виховну*, що має специфічні особливості, які полягають у добровільному включенні дитини в дозвіллеву діяльність і проявляється у цілеспрямованому розвитку особистісних потенціалів (пізнавального, ціннісно-орієнтаційного, творчого, комунікативного).

Функції дозвіллевої діяльності визначають рівні проведення дозвілля молодшими школярами: *пасивне, розважальне, пізнавальне, творче дозвілля*. Оскільки, дозвіллева діяльність особистості загалом та молодшого школяра зокрема визначається ступенем активності суб'єкта, його ставленням до цієї діяльності, то вона може мати пасивний чи активний характер. Рівень реалізованої діяльності визначається рівнем розвитку особистості молодшого школяра, а педагогічною діяльністю у сфері дозвілля – є підвищення цього рівня, що й подано схематично (рис. 1.5).

Рис. 1.5. Рівні дозвіллевої діяльності молодших школярів

Аналіз психолого-педагогічних досліджень (В. Бочелюк [62], О. Голік [97], Н. Цимбалюк [451] та ін.) дозволяє зробити висновки, що, в свою чергу, споживання може бути: пасивне (як нижчий рівень розвитку складається з таких видів занять, як: перегляд телепередач, прогулянки тощо); активне (риболовля, полювання, туризм, відвідування театрів, виставок, спортивних змагань тощо) та цілеспрямовано активне споживання (складається з різних захоплень – занять спортом, подорожей, колекціонування тощо) [24; 86].

Творчість як рівень дозвіллевої діяльності дитини з достатньо високим ступенем узагальнення, охоплює ті види занять на дозвіллі, коли молодший школяр із суб'єкта споживання перетворюється в суб'єкт творення.

Категорія (творчий)

Екстеріоризація дозвіллевої діяльності може здійснюватися

(організація) поширенням знань, ідей, художніх цінностей та іншої інформації з метою формування відповідних поглядів, уявлень, а також як організація соціально корисної дозвіллевої діяльності інших людей.

Організація дозвіллевої діяльності має бути спрямована на підвищення рівня змістовного дозвілля молодших школярів. Основними ознаками, притаманними дозвіллевій діяльності молодших школярів, є можливість вільного вибору видів діяльності на основі власних інтересів, бажань, цінностей і потреб та отримання задоволення від неї. Тому, педагогічний процес у сфері дозвілля є цілеспрямованою організацією дозвіллевої діяльності, планомірним переведенням її на вищий рівень. З огляду на це, важливою є цілеспрямована підготовка майбутніх учителів початкової школи до організації активної дозвіллевої діяльності школярів.

Дозвіллева діяльність є сферою розвитку особистості, розкриття й збагачення її духовного потенціалу. За такої умови різко зростають вимоги до школи, як соціального інституту і, відповідно, до підготовки педагогічних працівників у контексті організації дозвіллевої діяльності молодших школярів. *Головну роль в організації дозвіллевої діяльності молодших школярів належить учителям початкової школи як основному промоутеру, модератору організації дозвілля учнів.*

Тому, взявши до уваги специфіку дозвіллевої діяльності учнів молодшого шкільного віку, *готовність майбутніх учителів початкової школи до організації дозвіллевої діяльності молодших школярів* потрактовано як сформоване інтегральне ціннісно-особистісне утворення,

що забезпечує професійний розвиток особистості студента шляхом свідомого гармонійного поєднання компетентностей продуктивної організації дозвілєвої діяльності молодших школярів, сприяє успішній комунікації у колективній діяльності на основі усвідомлених морально-етичних норм, переконань, передбачає здатність до постійного професійного самовдосконалення, самовираження задля виховання молодших школярів як суб'єктів дозвілєвої діяльності.

1.3. Критеріально-рівнева характеристика готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів

Провідною умовою дослідження результативності професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів є здійснення моніторингу освітнього процесу, системне дослідження й аналіз його критеріїв і показників, які виявляються у зміні якісних особистісних характеристик майбутніх фахівців, зокрема, сформованості їхньої готовності до організації такої діяльності.

Насамперед, проаналізуємо структуру готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої готовності молодших школярів. Зазначимо, що дослідники [19; 48; 316;] конкретизують готовність майбутніх фахівців до певного виду професійної діяльності саме через визначення компонентів, критеріїв, показників та рівнів зазначеної готовності.

Так, трьохкомпонентну структуру готовності соціального педагога до організації освітньо-дозвілєвої діяльності визначено С. Пащенко: морально-педагогічний блок (загальні вимоги, що ставляться до фахівця відповідно до наявних професійних знань), інформаційно-змістовий (наявність теоретичних знань людинознавчого плану) та технологічний (дозволяє простежити за розвитком професійних умінь, чому сприяє використання спеціальних дисциплін, методик і технологій). Саме така структура закладена в основу системи навчання та орієнтації студентів на особливу сферу їхньої діяльності. Критерієм сформованості професійних якостей спеціаліста, на думку вченої, постають його уміння здійснювати діагностику, корекційну роботу, консультувати, виявляти здібності особистості до самоосвіти та саморозвитку, якими він оволодів за одним з трьох рівнів (високий, достатній, середній) за всіма блоками готовності студентів до професійної діяльності [335, с. 19].

Цікавим є підхід О. Бардашевської до розробки структурної схеми особистості майбутнього вчителя як організатора дозвілєвої діяльності старшокласників, що складається з трьох сфер: 1) мотиваційно-ціннісної (аксіологічні орієнтації, позитивна мотивація до педагогічної діяльності, творчий потенціал); 2) змістовно-операційної (знання, уміння, навички, гуманістичне виховання, індивідуальний підхід); 3) сфери рефлексії (самосвідомість, самопізнання, самоаналіз) [25, с. 9].

Якщо розглядати професійну готовність, то О. Комар визначила у ній взаємопов'язані та взаємозалежні елементи, кожний з яких тією чи тією мірою самостійний, має специфічне призначення та інтегративно належить до загальної системи професійно-педагогічної готовності майбутніх учителів початкової школи. Тому її можна розглядати як окремий цілісний феномен у структурі готовності майбутніх учителів початкової школи до застосування технології інтерактивного навчання, визначивши три основні компоненти: мотиваційно-ціннісний (ставлення і особистісні цілі), інформаційно-змістовий (знання), операційно-комунікативний (уміння й навички). Кожен із компонентів має загальні для професійно-педагогічної готовності елементи. Проте тут виокремлюються специфічні елементи, характерні для майбутньої організації студентом навчально-пізнавальної діяльності молодших школярів на засадах інтерактивності [229, с. 19].

У свою чергу О. Буднік, у структурі готовності майбутніх учителів початкової школи до соціально-педагогічної діяльності визначає когнітивний, мотиваційний, соціально-комунікативний, морально-естетичний і діяльнісно-технологічний компоненти [63].

У структурі підготовки фахівця Л. Гусак чільне місце надає саме загальнопрофесійній (засвоєння навчальної професійно орієнтованої інформації), фаховій (формування компетенцій, які безпосередньо сприяють виконанню конкретних професійних функцій та компетентностей у певному виді професійної діяльності: спеціальної, технологічної й практичної (відповідно до структури професійної підготовки фахівця)) підготовці [154, с. 13]. Спеціальна фахова підготовка, як зазначає вчена, передбачає формування теоретико-методологічних знань і вчень, що визначають основні сфери професійної діяльності фахівця (найчастіше це відбувається у вигляді засвоєння фундаментальних дисциплін, що характеризують певну професію); технологічна – пов'язана з формуванням процесуальних аспектів реалізації професійних функцій фахівця, забезпечується через освоєння певних методик, технологій, тренінгів, управлень тощо; практична – спрямована на формування прикладних компетенцій у трудовій діяльності майбутнього педагога за окремою спеціальністю. Це найчастіше відбувається у формі розв'язування практичних завдань, різноманітних практик, стажувань тощо [154, с. 14].

На думку Е. Зеєра і С. Максименка, показниками готовності можуть бути:

- зміст потреб та мотивацій педагогічної діяльності, рівень знань про сутність професій;
- ступінь усвідомлення відповідальності за результати педагогічної діяльності;
- рівень мобілізації та активізації знань, умінь, навичок і професійно значущих якостей особистості;
- якість соціальних установок на педагогічну діяльність, рівень стабільності професійних інтересів [193, с. 68–72]. Підкреслимо, що професійна діяльність майбутніх учителів початкової школи у

процесі організації дозвілєвої діяльності учнів, передбачаємо буде результативною за поєднання глибокої його вмотивованості до педагогічної діяльності загалом й до організації дозвілля молодших школярів зокрема, та його відповідального ставлення до засвоєння професійних знань, умінь і навичок й сформованості компетентностей у процесі професійної (загальної та фахової) підготовки.

Взявши за основу компоненти в структурі компетентності, запропоновані В. Семиченко [392], Ю. Татур [429], А. Хуторським [450] та ін., які визначили компетентність як актуальну, сформовану особистісну якість, що ґрунтується на знаннях і є інтелектуально та особистісно зумовленою соціально-професійною характеристикою людини, *визначаємо такі компоненти готовності вчителя початкової школи до організації дозвілєвої діяльності учнів:*

- 1) *мотиваційний – мобілізація суб'єктних сил майбутнього вчителя початкової школи до необхідності оволодіння компетентностями організації дозвілля учнів; ставлення до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів як до однієї з цінностей у професійній діяльності;*
- 2) *когнітивний – володіння знаннями змісту компетентностей дозвілля та організації дозвілєвої діяльності учнів;*
- 3) *діяльнісний (поведінковий) – прояв сформованості компетентності у різноманітних стандартних і нестандартних ситуаціях;*
- 4) *рефлексивний – емоційно-вольова рефлексія та регуляція процесу і результату організації дозвілєвої діяльності учнів.*

У психолого-педагогічній літературі існує чимало підходів до визначення поняття критерію й показника (О. Василенко [70], С. Сисоєва [397], Г. Олійник [309] та ін.). У дослідженні керуватимемося визначенням критерію як сукупності показників, що розкривають норму, вищий рівень розвитку відповідної якості (в дисертаційній роботі – готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів). Тобто, показник є конкретним проявом однієї зі сторін критерію, сутність якого є значно ширшою, ніж показника і може розкриватися як через один, так і через цілу низку показників. Саме показник і передбачає якісну й оцінну характеристику досліджуваного об'єкта [309].

Аналіз психолого-педагогічної літератури [114; 209; 227] свідчить про те, що мотиваційно-ціннісна сфера особистості є визначальною в організації життєдіяльності людини. Мотиви виконують функцію спонукання та спрямування діяльності людини, цінності ж її регулюють, зумовлюють вибірковість ставлення до суб'єктів соціальної дійсності. Отже, критерій сформованості мотиваційного компонента готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів характеризує наявність потреби в оволодінні знаннями з організації дозвілєвої діяльності, потреби в спілкуванні з дітьми; прагнення до

міжособистісної взаємодії з молодшими школярами й позитивного ставлення до них; наявність та ієрархію професійних інтересу й мотивів; мотивацію студентів до оволодіння професією; ціннісні орієнтації майбутніх учителів, ціннісне ставлення до організації дозвілля молодших школярів як важливого фактора їхнього особистісного розвитку. Цей критерій визначено як *мотиваційно-ціннісний* і відповідно його *показниками* є: наявність стійкого інтересу до організації дозвіллевої діяльності молодших школярів; його поєднання з професійним інтересом; позитивна внутрішня мотивація до професійної діяльності; прагнення залучати молодших школярів до дозвіллевої діяльності; потреба в організації дозвілля дітей; віра в можливості та здібності учнів; уміння усвідомлювати потреби, мотиви й цінності школярів; позитивне ставлення до соціальних норм і цінностей; сформованість загальнолюдських цінностей; наявність професійних цінностей; усвідомлення майбутніми учителями початкової школи готовності до організації дозвіллевої діяльності молодших школярів як особистісної й професійної цінності.

Критерієм когнітивного компонента готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвіллевої діяльності молодших школярів є знання, методи пізнання навколишньої дійсності й гностичні вміння. У дисертаційній роботі цей критерій визначено як *інформаційно-пізнавальний*, що відображає наявність у майбутніх учителів початкової школи філософських, педагогічних, психологічних, методичних, соціально-професійних знань про сутність, функції, типи, види та форми дозвілля, його специфіку організації в середовищі молодших школярів; про технології організації дозвіллевої діяльності в початковій школі; усвідомлене володіння цими знаннями; інтегроване володіння студентами методами наукового пізнання навколишньої дійсності й гностичними вміннями.

Показниками інформаційно-пізнавального критерію сформованості готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвіллевої діяльності молодших школярів є: знання теоретичних основ організації дозвіллевої діяльності, її психолого-педагогічного забезпечення (наявність у студентів знань про дозвілєву діяльність, її структуру, функції, типи та види, форми та методи роботи з дітьми, специфіку міжособистісної взаємодії «вчитель-учень»; про психо-фізіологічні особливості особистісного становлення в молодшому шкільному віці та роль дозвілля в цьому процесі; про специфіку спілкування між педагогом та вихованцями); володіння майбутніми учителями початкової школи методами наукового пізнання (аналіз, синтез, індукція, дедукція, узагальнення, систематизація, абстрагування, порівняння тощо); активність у пізнанні нової інформації з дозвіллезнавства; володіння знаннями з технологій і методик організації дозвіллевої діяльності молодших школярів (як на уроках, так і в позаурочний час); володіння гностичними вміннями, як-от: пошуку нової інформації, аналізу літератури, педагогічної ситуації, соціальної події життєдіяльності молодшого школяра, його поведінки; вивчення психо-фізіологічних індивідуальних і вікових особливостей тощо.

Зміст *діяльнісного* компонента готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів визначається його власною поведінкою, свідомим та активним виконанням професійних обов'язків, наявністю в майбутніх учителів умінь організовувати дозвілєву діяльність учнів молодшого шкільного віку, суб'єкт-суб'єктно взаємодіяти з ними; формувати суб'єктність молодших школярів у процесі дозвілєвої діяльності. Оскільки діяльнісний компонент готовності майбутнього вчителя початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів базується на комунікативності особистості майбутніх фахівців (як їхньої здатності не лише комунікувати зі школярами, але й взаємодіяти й взаємовпливати), то для його дослідження визначено *діялісно-комунікативний критерій*.

Показниками цього критерію є: моделі соціальної поведінки і діяльності майбутнього вчителя, вміння визначення й проектування найдоцільнішого алгоритму дій в організації дозвілєвої діяльності молодших школярів, уміння організації та проведення дитячого дозвілля, а саме уміння: організаторські; комунікативні; формувати цілі й завдання, прогнозувати програму індивідуальної участі дитини в дозвіллі та її розвитку; моделювати зміст, форми та методи дозвілєвої діяльності й можливі виховні ситуації; реалізувати поставлені завдання; добирати оптимальні види, форми, методи дозвілля; взаємодіяти, співпрацювати в групі та команді, виконувати різні ролі й функції; проявляти ініціативу; володіти лідерськими якостями; встановлювати доцільні, доброзичливі стосунки, проявляти педагогічний такт, вимогливість і принциповість, контролювати свої дії; об'єктивно оцінювати результати діяльності й розвивати власну суб'єктність і суб'єктність вихованців; проявляти творчий потенціал.

Досліджуючи готовність майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів, було виділено її *рефлексивний* компонент. Адже саме професійна рефлексія орієнтована на самоусвідомлення (себе) як особистості та водночас фахівця-професіонала; осмислення власних дій, іміджу, поведінки й прогнозування наслідків власної діяльності [48, с. 3–6]. Як зауважують учені, особливого значення набуває розвиток професійної рефлексії для вчителів початкової школи. Адже педагог є суб'єктом, що самоорганізується і наділений такими характеристиками, як: 1) здатність не лише привласнювати світ предметів та ідей, а й виробляти їх, перетворювати, створювати нові; 2) усвідомлення і прийняття завдань, установок діяльності на всіх етапах її здійснення, здатність і прагнення особистості в необхідних випадках самотійно їх визначати; 3) здатність до морального вибору в ситуаціях колізій, прагнення визначитися, обґрунтувати вибір всередині свого «Я»; 4) здатність до рефлексії, потреба в ній як умові усвідомленого регулювання своєї поведінки, діяльності відповідно до бажань і прийнятих цілей, з одного боку, і усвідомленням рамок «власної несвободи», з іншого; 5) активна позиція особистості, прагнення і здатність ініціативно, критично і інноваційно рефлексувати результати діяльності і сточунків; 6) спрямованість на саморозвиток; 7) здатність самотійно здійснювати корективи своєї діяльності, внутрішня незалеж

ність від «зовнішнього світу», незалежність не в сенсі його ігнорування, а в стійкості поглядів, переконань, смислів, їх корекція, зміни; 8) творчий потенціал, унікальність, неповторність тощо [25, с. 32–37].

Оскільки вчительська діяльність у цілому, й зокрема – організація педагогом дозвілєвої діяльності молодших школярів, передбачає постійне самовдосконалення, пошук нових змісту, форм і методів роботи зі школярами, залучення їх до дозвілєвої діяльності, активізації дітей у дозвіллі, то досліджуючи рефлексивний компонент готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів виокремлено ще й саморегулятивні аспекти й визначено *рефлексивно-саморегулятивний критерій*. Педагогічна саморегуляція є особистісним професійним новоутворенням учителя, що дає змогу йому не лише усвідомлювати власні дії, почуття, емоції, але й прагнути їх змінити, оптимізувати, залежно від умов, обставин і конкретної ситуації.

Показниками рефлексивно-саморегулятивного критерію визначено: наявність у майбутніх учителів рефлексії як уміння аналізувати способи та результати власної діяльності з організації дозвілля дітей, адекватність самооцінки; володіння навиками саморефлексії – самоаналізу, саморегуляції, самооцінки і самоконтролю, самоактуалізації, спрямованими на розвиток власної суб'єктності у професійній діяльності.

Визначені критерії (мотиваційно-ціннісний, інформаційно-пізнавальний, діяльнісно-поведінковий і рефлексивно-саморегулятивний) та їх показники є взаємозалежними, взаємообумовленими, взаємодоповнювальними й становлять цілісне утворення, що відображає готовність майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів. Кількісно-якісний аналіз показників (за частотою, інтенсивністю, яскравістю їх прояву) для кожного із визначених критеріїв, на основі аналізу наукових джерел [49; 108; 126], дав можливість диференціювати чотири рівні готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів: *елементарний, базовий, конструктивний і творчий*.

Елементарний рівень готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів *характеризується* (за критеріями):

- 1) браком інтересу до організації дозвілєвої діяльності учнів молодшого шкільного віку; пасивним ставленням до професійної діяльності загалом й організації дозвілля молодших школярів зокрема; браком потреби в організації дозвілля дітей; ігноруванням потребами, мотивами й інтересами молодших школярів; зовнішньою мотивацією до професійної діяльності; загалом позитивним ставленням до соціальних норм і цінностей; сформованістю загальнолюдських цінностей; ситуативними проявами сформованості професійних цінностей;
- 2) репродуктивним відтворенням професійних знань (майбутні учителі володіють навчальною інформацією, можуть її переказати,

відтворити готові визначення; однак мають труднощі у виділенні категорійних ознак основних досліджуваних понять; педагогічні й дозвілєві процеси аналізують ізольовано, не прослідковують зв'язків між основними явищами в організації дозвілєвої діяльності молодших школярів); ситуативним і частковим володінням методами наукового пізнання; пасивність у пошуку навчально-методичної інформації з організації дозвілля молодших школярів; поверхневі знання з технологій і методик організації дозвілєвої діяльності учнів молодшого шкільного віку; фрагментарне володіння гностичними вміннями, насамперед, у виборі способу розв'язку певної педагогічної задачі, аналізу педагогічної ситуації тощо;

- 3) пасивною моделлю соціальної поведінки і діяльності майбутнього вчителя, браком вміння визначати й проєктувати оптимальний алгоритм дій в організації дозвілєвої діяльності молодших школярів ; елементарними комунікативними й організаторськими вміннями проведення дитячого дозвілля; браком вміння формувати цілі й завдання, прогнозувати програму розвитку й індивідуальної участі дитини в дозвіллі; труднощами у моделюванні змісту, форм і методів дозвілєвої діяльності у середовищі початкової школи й у виборі продуктивних видів і форм організації дитячого дозвілля; частковими вміннями співпрацювати в групі та команді; безініціативністю, пасивністю, байдужістю майбутніх учителів до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів; невмінням адекватно оцінювати результати дозвілєвої діяльності й елементарними вміннями проявляти творчий потенціал (застосування традиційних форм і методів роботи з дітьми);
- 4) браком у майбутніх учителів рефлексії як вміння аналізувати власні педагогічні вміння, способи та результати власної діяльності з організації дозвілля дітей; наявністю заниженої або завищеної самооцінки; елементарним володінням студентами прийомами самоаналізу, саморегуляції та самоактуалізації.

Майбутнім учителям початкової школи з *базовим рівнем* готовності до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів *властиві*:

- 1) вибірковий інтерес і ситуативно позитивно-емоційне ставлення до організації дозвілєвої діяльності дітей, ситуативне його поєднання з професійним інтересом; зовнішня (позитивна у поєднанні з негативною) мотивація до професійної діяльності, ситуативне прагнення залучати молодших школярів до організації дозвілєвої діяльності, ситуативне усвідомлення потреб, мотивів і цінностей молодшого школяра; позитивне ставлення до соціальних норм і цінностей, сформованість загальнолюдських цінностей, наявність вибіркових професійних цінностей;

- 2) володіння базовими професійними знаннями (наявні вміння виділяти деякі категорійні ознаки досліджуваних понять; ситуативний аналіз основних причинно-наслідкових зв'язків між основними явищами в організації дозвілєвої діяльності молодших школярів); володіння методами наукового

пізнання (однак без їх поєднання); вибіркова активність у пошуку навчальної, методичної, пізнавально-розвивальної інформації з організації дозвілля дітей; володіння базовими знаннями з технологій і методик організації дозвілєвої діяльності дітей молодшого шкільного віку; поверхнєве володіння гностичними вміннями;

3) ситуативно активна модель соціальної поведінки майбутніх учителів початкової школи і його професійної діяльності (зокрема й організації дозвілля молодших школярів); наявність базових умінь визначати й проєктувати алгоритм дій з організації дозвілєвої діяльності молодших школярів; часткове володіння комунікативними й організаторськими вміннями проведення дитячого дозвілля; примітивні вміння ситуативно формувати цілі та завдання й частково прогнозувати програму розвитку молодшого школяра й його індивідуальної участі в організації дозвілля; вибіркєве моделювання змісту, форм і методів дитячої дозвілєвої й вибір оптимальних видів і форм організації дитячого дозвілля; вміння співпрацювати в групі та команді; ситуативна ініціативність і вибіркова активність та зацікавленість організацією дозвілєвої діяльності молодших школярів; примітивні вміння адекватно оцінювати результати дозвілєвої діяльності й належні вміння проявляти творчий потенціал (оволодіння традиційними технологіями організації дозвілєвої діяльності молодших школярів);

4) наявність елементів педагогічної рефлексії як умінь аналізувати власні педагогічні вміння, способи та результати власної діяльності з організації дозвілля молодших школярів; переважальна неадекватна самооцінка майбутніх учителів (занижена або завищена); часткове володіння прийомами самоаналізу, примітивний рівень саморегуляції та самоактуалізації.

Студенти з *конструктивним рівнем* готовності до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів вирізняються:

1) наявністю стійкого інтересу до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів, який поєднується з професійним інтересом, ситуативною потребою в організації дозвілля дітей і прагненням залучати молодших школярів до організації дозвілєвої діяльності; позитивною зовнішньою з елементами внутрішньої мотивацією до вчительської діяльності; позитивним ставленням до соціальних норм і цінностей, сформованістю системи загальнолюдських цінностей, наявністю професійних цінностей;

2) усвідомленими знаннями теоретичних основ організації дозвілєвої діяльності і їх практичним застосуванням (перетворенням теоретичних знань у прикладний аспект), системними психолого-педагогічними й методичними знаннями продуктивної організації дитячого дозвілля; інтуїтивним володінням аналітико-синтетичним, індукційно-дедукційним, узагальнювально-систематизаційним, порівняльно-узагальнювальними методами пізнання навколишньої реальності; активністю в пізнанні нової інформації; володінням гностичними вміннями (наприклад, пошуку нової

інформації, аналізу педагогічної ситуації, соціальної події життєдіяльності молодшого школяра, його поведінки, однак при вирішенні певної педагогічної проблеми (зокрема й дозвіллевої) студенти стереотипно тлумачать її й шукають традиційних шляхів вирішення);

3) активною моделлю соціальної поведінки і професійної діяльності майбутніх учителів початкової школи, наявністю вміння алгоритмізувати педагогічні дії в організації дозвіллевої діяльності учнів молодшого шкільного віку; сформованими комунікативними й організаторськими вміннями організації та реалізації дозвіллевої діяльності дітей; ситуативним умінням формувати цілі й завдання дозвіллевої діяльності, а також програмувати індивідуальну участь і розвиток молодших школярів (їхньої суб'єктності) у діяльності; вмінням моделювати зміст, форми й методи дитячого дозвілля, вибираючи найпродуктивніші види й форми її організації; вмінням працювати в команді; ініціативністю, зацікавленістю майбутніх учителів до організації дозвіллевої діяльності молодших школярів; умінням адекватно оцінювати результати дозвіллевої діяльності й проявляти творчий потенціал, наприклад, застосовуючи традиційні форми і методи роботи з дітьми в поєднанні з інноваційними технологіями;

4) сформованою рефлексією, переважаючою адекватною самооцінкою майбутніх учителів початкової школи; володінням елементарними прийомами самоаналізу, саморегуляції та самоактуалізації, спрямованими на розвиток професійної майстерності й суб'єктності в організації дозвіллевої діяльності молодших школярів.

Творчий рівень готовності майбутніх учителів до організації дозвіллевої діяльності молодших школярів характеризується:

1) поєднанням стійкого інтересу студентів до організації дозвіллевої діяльності молодших школярів з їхнім професійним інтересом; емоційно-позитивним прагненням залучати дітей до організації дозвіллевої діяльності й професійно-особистісною потребою в організації їх дозвілля; вірою в можливості й здібності учнів й умінням усвідомлювати потреби, мотиви й цінності молодших школярів; позитивною внутрішньою мотивацією до професійної діяльності загалом й до організації дозвіллевої діяльності як важливої її складової; позитивним ставленням до соціальних норм і цінностей, сформованістю загальнолюдських цінностей, наявністю ієрархії професійних цінностей і усвідомленням майбутнім учителем готовності до організації дозвіллевої діяльності молодших школярів як особистісної й професійної цінності;

2) цілісними й системними психолого-педагогічними й методичними знаннями та знаннями теоретичних основ організації дозвіллевої діяльності з трансформацією їх у практичне застосування; усвідомленим володінням новими способами та прийомами мислительної діяльності, а також інтегративним володінням усіма методами наукового пізнання (аналітико-синтетичним, індукційно-дедукційним, узагальнювально-систематизаційним, порівняльно-узагальнювальним тощо); творчою активністю в пізнанні нової інформації; усвідомленим та оцінним володінням гностичними вміннями (

аналізу педагогічної ситуації на основі різнобічних її зв'язків та суперечностей, вирішення педагогічної проблеми оригінальним способом тощо);

3) творчою моделлю соціальної поведінки і професійної діяльності майбутніх учителів, практичним умінням алгоритмізувати педагогічні дії в організації дозвілєвої діяльності молодших школярів; сформованими комунікативними й організаторськими вміннями організації та реалізації дозвілєвої діяльності молодших школярів; практичними вміннями формувати цілі й завдання дозвілєвої діяльності, програму індивідуального розвитку молодших школярів (їхньої суб'єктності) в дозвілєвій діяльності; вмінням моделювати організацію дозвілля дітей з прогнозуванням її результатів; умінням здійснювати моніторинг дитячої дозвілєвої діяльності; вмінням реалізовувати творчий потенціал, використовуючи інноваційні технології в дозвілєвій діяльності молодших школярів;

4) сформованою рефлексією, адекватною самооцінкою студентів; володінням прийомами самоаналізу, саморегуляції та самоактуалізації, спрямованими на розвиток суб'єктності в організації дозвілєвої діяльності молодших школярів.

Характеристику рівнів готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності школярів за визначеними критеріями подано в таблиці 1.6–1.9.

Таблиця 1.6

Характеристика рівнів готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів за мотиваційно-ціннісним критерієм

ЕЛЕМЕНТАРНИЙ РІВЕНЬ	БАЗОВИЙ РІВЕНЬ	КОНСТРУКТИВНИЙ РІВЕНЬ	ТВОРЧИЙ РІВЕНЬ
Мотиваційно-ціннісний критерій			
брак інтересу до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів; пасивне ставлення до професійної діяльності в цілому й організації дозвілля молодших школярів зокрема; брак потреби в	вибірковий інтерес і ситуативне позитивно-емоційне ставлення до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів, ситуативне його поєднання з професійним інтересом;	виявлення стійкого інтересу до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів, який поєднується з професійним інтересом, ситуативна потреба в організації дозвілля дітей і прагнення залучати молодших школярів до організації дозвілєвої діяльності; позитивна	поєднання стійкого інтересу студентів до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів з професійним інтересом; емоційно-позитивне прагнення

Продовження табл. 1.6

організації дозвілля дітей; ігнорування потребами, мотивами й інтересами молодших школярів; зовнішня мотивація до професійної діяльності; загалом позитивне ставлення до соціальних норм і цінностей, сформованість загальнолюдських цінностей; ситуативні прояви сформованості професійних цінностей.	зовнішня (позитивна у поєднанні з негативною) мотивація до професійної діяльності, ситуативне прагнення залучати молодших школярів до організації дозвіллевої діяльності, ситуативне усвідомлення потреб, мотивів і цінностей молодших школярів; позитивне ставлення до соціальних норм і цінностей, сформованість загальнолюдських цінностей, наявність вибіркового професійних цінностей.	зовнішня з елементами внутрішньої мотивація до педагогічної діяльності; позитивне ставлення до соціальних норм і цінностей, сформованість системи загальнолюдських цінностей, виявлення професійних цінностей.	залучати молодших школярів до організації дозвіллевої діяльності й професійно-особистісна потреба в організації їхнього дозвілля; віра в можливості й здібності учнів й уміння усвідомлювати потреби, мотиви й цінності молодших школярів; позитивна внутрішня мотивація до професійної діяльності загалом й до організації дозвіллевої діяльності як важливого його складника; позитивне ставлення до соціальних норм і цінностей, сформованість загальнолюдських цінностей, наявність ієрархії професійних цінностей і усвідомлення.

Таблиця 1.7

Характеристика рівнів готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвіллевої діяльності молодших школярів за інформаційно-пізнавальним критерієм

ЕЛЕМЕНТАРНИЙ РІВЕНЬ	БАЗОВИЙ РІВЕНЬ	КОНСТРУКТИВНИЙ РІВЕНЬ	ТВОРЧИЙ РІВЕНЬ
Інформаційний-пізнавальний критерій			
репродуктивне відтворення професійних знань (майбутні учителі)	володіння базовими професійними знаннями	усвідомлені знання теоретичних основ організації дозвіллевої діяльності й їх	цілісні й системні психолого-педагогічні й методичні знання та
володіють навчальною інформацією, можуть	(притаманні вміння виділяти деякі категорійні ознаки	практичне застосування (	знання теоретичних основ організації дозвіллевої

Продовдження табл. 1.7

її переказати, відтворювати готові визначення, однак мають труднощі у виділенні категорійних ознак основних досліджуваних понять; педагогічні й дозвілєві процеси аналізують ізольовано, не прослідковують зв'язків між основними явищами в організації дозвілєвої діяльності молодших школярів); ситуативно і частково володіють методами наукового пізнання; пасивність у пошуку навчально-методичної інформації з організації дозвілля дітей; поверхнєві знання з технологій і методик організації дозвілєвої діяльності учнів молодшого шкільного віку; фрагментарне володіння гност. вміннями, насамперед у виборі способу розв'язку певної педагогічної задачі, аналізу пед. ситуації тощо.	досліджуваних понять; ситуативний аналіз основних причинно-наслідкових зв'язків між основними явищами в організації дозвілєвої діяльності молодших школярів); володіння методами наукового пізнання (однак без їх поєднання); вибіркова активність у пошуку навчальної, методичної, пізнавально-розвивальної інформації з організації дозвілля дітей; володіння базовими знаннями з технологій і методик організації дозвілєвої діяльності дітей молодшого шкільного віку; поверхнєве володіння гностичними вміннями.	перетворення теоретичних знань у прикладний аспект), системні психолого-педагогічні й методичні знання продуктивної організації дитячого дозвілля; інтуїтивне володіння аналітико-синтетичним, індукційно-дедукційним, узагальнювально-систематизаційним, порівняльно-узагальнювальним методами пізнання навколишньої реальності; активність у пізнанні нової інформації; володіння гностичними вміннями (наприклад, пошуку нової інформації, аналізу педагогічної ситуації, соціальної події життєдіяльності молодшого школяра, його поведінки, однак при вирішенні певної педагогічної проблеми (у тому числі й дозвілєвої) студенти стереотипно тлумачать її й шукають традиційних шляхів вирішення)).	діяльності з трансформацією їх у практичне застосування; усвідомлене володіння новими способами та прийомами мислительної діяльності, а також інтегративним володінням загалом методами наукового пізнання (аналітико-синтетичним, індукційно-дедукційним, узагальнювально-систематизаційним, порівняльно-узагальнювальним тощо); творча активність у пізнанні нової інформації; усвідомлене та оцінене володіння гностичними вміннями (аналізу педагогічної ситуації на основі різнобічних її зв'язків та суперечностей, вирішення педагогічної проблеми оригінальним способом тощо).

Таблиця 1.8

Характеристика рівнів готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів за діяльнісно-комунікативним критерієм

ЕЛЕМЕНТАРНИЙ РІВЕНЬ	БАЗОВИЙ РІВЕНЬ	КОНСТРУКТИВНИЙ РІВЕНЬ	ТВОРЧИЙ РІВЕНЬ
Діяльнісно-комунікативний критерій			

пасивна модель соціальної поведінки і діяльності майбутніх учителів, брак уміння визначати й проектувати оптимальний алгоритм дій в організації дозвілєвої діяльності молодших школярів , елементарні комунікативні й організаторські вміння проведення дитячого дозвілля; брак уміння формувати цілі й завдання, прогнозувати програму розвитку й індивідуальної участі молодших школярів в дозвіллі; труднощі у моделюванні змісту, форм і методів дозвілєвої діяльності у середовищі початкової школи й у виборі продуктивних видів і форм організації	ситуативно активна модель соціальної поведінки майбутніх учителів початкової школи й їхньої професійної діяльності (зокрема організації дозвілля молодших школярів); виявлення базових умінь визначати й проектувати алгоритм дій в організації дозвілєвої діяльності молодших школярів; часткове володіння комунікативними й організаторськими вміннями проведення дитячого дозвілля; примітивні вміння ситуативно формувати цілі та завдання й частково прогнозувати програму розвитку молодшого школяра й його індивідуальної участі в організації дозвілля; вибіркоче моделювання	активна модель соціальної поведінки і професійної діяльності майбутнього педагога, наявність вміння алгоритмізувати педагогічні дії в організації дозвілєвої діяльності молодших школярів; сформовані комунікативні й організаторські вміння організації та реалізації дозвілєвої діяльності молодших школярів; ситуативні вміння формувати цілі й завдання дозвілєвої діяльності, а також програмувати індивідуальну участь і розвиток молодших школярів (її суб'єктність) у діяльності; вміння моделювати зміст, форми й методи дитячого дозвілля, вибираючи найпродуктивніші види й форми її організації; вміння працювати в команді; ініціативність, зацікавленість майбутніх учителів до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів; уміння	творча модель соціальної поведінки і професійної діяльності майбутніх учителів, практичні вміння алгоритмізувати педагогічні дії в організації дозвілєвої діяльності молодших школярів ; сформовані комунікативні й організаторські вміння організації та реалізації дозвілєвої діяльності молодших школярів ; практичні вміння формувати цілі й завдання дозвілєвої діяльності, програму індивідуального розвитку молодших школярів (їхньої суб'єктності) в дозвілєвій діяльності; вміння моделювати організацію дозвілля молодших

Продовдження табл. 1.8

дитячого дозвілля; часткові вміння співпрацювати в групі та команді; безініціативність, пасивність, байдужість майбутніх учителів до організації дозвіллевої діяльності молодших школярів; невміння адекватно оцінювати результати дозвіллевої діяльності й елементарні вміння проявляти творчий потенціал (застосування традиційних форм і методів роботи з дітьми).	змісту, форм і методів дитячої дозвіллевої діяльності й вибір оптимальних видів і форм організації дитячого дозвілля; вміння співпрацювати в групі та команді; ситуативна ініціативність і вибіркова активність та зацікавленість організацією дозвіллевої діяльності молодших школярів; примітивні вміння адекватно оцінювати результати дозвіллевої діяльності й належні вміння проявляти творчий потенціал (оволодіння традиційними технологіями організації).	адекватно оцінювати результати дозвіллевої діяльності й проявляти творчий потенціал, наприклад, застосовуючи традиційні форми і методи роботи з дітьми в поєднанні з інноваційними технологіями.	школярів з прогнозуванням її результатів; уміння здійснювати моніторинг дитячої дозвіллевої діяльності; вміння реалізовувати творчий потенціал, використовуючи інноваційні технології в дозвіллевій діяльності молодших школярів.

Таблиця 1.9

Характеристика рівнів готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвіллевої діяльності молодших школярів за рефлексивно-саморегулятивним критерієм

ЕЛЕМЕНТАРНИЙ РІВЕНЬ	БАЗОВИЙ РІВЕНЬ	КОНСТРУКТИВНИЙ РІВЕНЬ	ТВОРЧИЙ РІВЕНЬ
Рефлексивно-саморегулятивний критерій			
брак у майбутніх учителів рефлексії	виявлення елементів	сформована рефлексія, переважально адекватна	сформована рефлексія,

Продовження табл. 1.9

як уміння аналізувати власні педагогічні вміння, способи та результати власної діяльності з організації дозвілля молодших школярів; наявність заниженої або завищеної самооцінки; елементарні вміння володіння прийомами самоаналізу, саморегуляції та самоактуалізації.	педагогічної рефлексії як уміння аналізувати власні педагогічні вміння, способи та результати власної діяльності з організації дозвілля дітей; переважальна неадекватна самооцінка майбутніх учителів (занижена або завищена); часткове володіння прийомами самоаналізу, примітивний рівень саморегуляції та самоактуалізації.	самооцінка майбутніх учителів; володіння елементарними прийомами самоаналізу, саморегуляції та самоактуалізації, спрямованими на розвиток професійної майстерності й суб'єктності в організації дозвіллевої діяльності молодших школярів.	адекватна самооцінка студентів; володіння прийомами самоаналізу, саморегуляції та самоактуалізації, спрямованими на розвиток суб'єктності в організації дозвіллевої діяльності молодших школярів.

Педагогічне діагностування визначається як вид діяльності, що полягає у встановленні і вивченні ознак, які характеризують стан та результати процесу здобуття освіти. Це дозволяє прогнозувати можливі відхилення, визначати шляхи їх попередження, а також коригувати процес навчання з метою підвищення його якості [93; 198]. Зміст діагностування готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвіллевої діяльності полягає у виявленні якісних та кількісних характеристик, які відображають реальний стан сформованості її основних компонентів: мотиваційного, когнітивного, діяльнісного й рефлексивного на основі визначених показників відповідних критеріїв (мотиваційно-ціннісного, інформаційно-пізнавального, діяльнісно-поведінкового та рефлексивно-саморегулятивного), а також динаміку цих характеристик як результат оптимізації освітнього процесу в закладах вищої освіти.

Визначення рівня готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвіллевої діяльності молодших школярів як результату професійної підготовки у закладі вищої освіти здійснюється за допомогою комплексу методів педагогічної діагностики.

Педагогічна діагностика розглядається у дослідженні як цілісний процес, який спрямований на:

- 1) визначення покомпонентних рівнів готовності майбутніх учителів початкової школи
- 2) до організації дозвілєвої діяльності;
- 3) дослідження рівня готовності студентів як результату їхньої професійної підготовки до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів та визначника реального стану досліджуваної проблеми (на етапі констатувального експерименту);
- 4) обробку й кількісно-якісний аналіз одержаних результатів, формулювання висновків, що засвідчують об'єктивне існування проблеми й окреслення конкретних шляхів її вирішення (з'ясування педагогічних умов освітнього процесу, реалізація яких забезпечить конструктивне вирішення проблеми);
- 5) визначення ефективності спеціально організованої освітньої діяльності студентів з формування їхньої готовності до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів шляхом повторного дослідження їх рівня готовності до цього виду професійної діяльності.

Для здійснення діагностики були застосовані різні методи: інформаційно-констатувальні (бесіда, анкетування, тестування); оцінювальні (рейтинг): експертна оцінка, оцінка, самооцінка; вивчення творчості й аналіз продуктів діяльності студентів; педагогічне спостереження; аналіз дій у взаємодії, у ситуації; психодіагностичні методики. Схематично цей процес зображено на рис. 1.6.

Рис. 1.6. Структура готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвіллевої діяльності молодших школярів

При діагностуванні мотиваційно-ціннісної сфери особистості доцільно, наприклад, враховувати сформованість мотивів діяльності людини та міру сформованості ієрархічної структури цінностей і їх спрямованість.

Для визначення рівня готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвіллевої діяльності молодших школярів за *мотиваційно-інформаційно-пізнавальним* критерієм були застосовані такі *методи*: бесіда, анкетування, аналіз студентських робіт (есе, міні-проекти).

З метою модифікації А. Реана дослідження мотивації професійної діяльності молодших школярів ґрунтована на виявленні внутрішньої і зовнішньої мотивації професійної діяльності; експрес-діагностика соціальних цінностей особистості, дослідження цінностей особистості (методика М. Рокича) [291] (додаток А).

Для визначення рівня готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвіллевої діяльності за *інформаційно-пізнавальним* критерієм були застосовані такі *методи*: аналіз творчих робіт студентів, бесіда, тест «Незакінчені речення», оцінювання контрольних робіт у вигляді виконання тестових завдань (додаток Б), що уможливорює дослідити рівень засвоєння знань за формулою:

$$K_3 = \frac{P}{N}, \quad (1.1)$$

де K_3 – коефіцієнт рівня знань;

P – число правильно означених елементів знань;

N – загальна кількість елементів знань.

Для дослідження рівня готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвіллевої діяльності за *діяльнісно-поведінковим* критерієм були застосовані такі методи: бесіда, анкетування, спостереження, аналіз дій у взаємодії, у ситуації; аналіз творчих робіт; експертні оцінки; методика виявлення творчого потенціалу особистості студента (Н. Кіршевої, Н. Рябчикової [64]); діагностика емоційних бар'єрів у міжособистісному спілкуванні (за В. Бойко) (додаток В); діагностика комунікативної толерантності (В. Бойко); діагностика потреби у спілкуванні (за Ю. Орловим [314]); діагностика рівня полікомунікативної емпатії (І. Юсупов [165]); тест «Визначення стилю поведінки в конфліктній ситуації» (додаток Д); методика «Вибір учинку» (додаток Е); діагностика лідерських здібностей (методика Є. Жарикова, Є. Крушельницького (додаток Ж)); діагностика соціального інтелекту (Дж. Гілфорда та М. Саллівена) [94].

Коефіцієнт сформованості в майбутніх учителів початкової школи умінь організації дозвіллевої діяльності молодших школярів K_y обчислювався за формулою:

$$K_y = \frac{\sum R}{\sum M}, \quad (1.2),$$

де $\sum R$ – сума реально отриманих умінь конкретного рівня діяльності;

ΣM – сума максимально можливих умінь конкретного рівня.

Визначаючи рівень готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності за *рефлексивно-саморегулятивним* критерієм, ми застосовували такі *методи*: бесіда, спостереження, методики вивчення рівня самооцінки та самооцінки психологічної адаптивності, визначення самооцінки рівня онтогенетичної рефлексії, самооцінки комунікативного контролю (соціальна гнучкість); методика оцінки рівня самоактуалізації (за опитувальником А. Шострома) (додаток З), діагностика індивідуальних особливостей саморегуляції, дослідження суб'єктності студентів в освітньому процесі (додаток К-Л).

Всі використані методики діагностування стану готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів адаптовано до проблеми дисертаційного дослідження. Так, як один із видів опитування респондентів використовувалось анкетування.

Запропоновані анкети (відкритого, закритого та змішаного типів) розроблені нами самостійно, містили набір запитань, відповіді на які відображали стан сформованості різних компонентів готовності студентів до організації дозвілєвої діяльності дітей. Анкетні запитання передбачали декілька відповідей, включаючи й власну думку опитуваного. Відповідям студентів присвоювалась відповідна кількість балів, залежно від кількості запитань в анкеті й змісту відповіді на них. Максимально можлива кількість набраних балів в анкеті становила 100 балів (додаток К-Л).

Тестові завдання в дослідженні використано як один із засобів перевірки й оцінки результатів засвоєння знань майбутніх учителів початкової школи (одного із важливих показників готовності до організації дозвілєвої діяльності за інформаційно-пізнавальним критерієм). Розробляючи тестові завдання, дотримано основні вимоги щодо їх створення, а саме: завдання в тесті формулювалися чітко й конкретно; його зміст має бути однозначним і відповідали обсягу знань, необхідних для ґрунтового вирішення досліджуваної проблеми.

За формулою 1.1 визначено K_z – коефіцієнт рівня знань, значення якого відповідало тому чи тому рівню готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів. Аналогічно, за формулою 1.2 досліджено коефіцієнт сформованості вмінь організації дозвілєвої діяльності K_y , значення якого також відповідало певному рівню готовності студентів до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів.

Метою методики «Незакінчені речення» було також визначення рівня засвоєння професійних знань респондентів, володіння ними методами наукового пізнання тощо. Так, студенти, продовжуючи думку й закінчуючи незавершені речення, обґрунтовували свої міркування й висловлювання з того чи того питання. Завершені речення класифікувалися на правильні, частково правильні та неправильні й оцінювалися відповідною кількістю балів. Максимально можлива кількість балів – 100.

З метою дослідження особистісних якостей майбутніх учителів використовувались також наративні методи дослідження (*narrative* – розповідь, оповідання) – есе, міні-твори. Відповідний аналіз студентських робіт дав можливість якісно дослідити сформованість готовності майбутніх учителів до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів.

Враховуючи специфіку дослідження, продуктивним для визначення рівня готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності виявивлено якісний аналіз дій суб'єктів у міжособистісній взаємодії, а також аналіз поведінки в тій чи тій ситуації. Взаємодія завжди має інтерсуб'єктний характер, тобто реалізується як система відносин, системі якої притаманні певні ознаки [48; 114; 474].

Бесіда і спостереження (розроблені питання бесіди, картки спостереження) дали змогу якісно дослідити сформованість мотиваційного, ціннісного, когнітивного, діяльнісного й рефлексивного компонентів готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів. Так, картка спостереження відображала, насамперед, рівень дотримання учасниками взаємодії основних вимог спільної діяльності: 1) наявність спільних цілей для учасників взаємодії; 2) спільна мотивація, тобто учасники спільної діяльності, крім індивідуальних мотивів, повинні мати спонуку спільно діяти; 3) розподіл діяльності на функціонально пов'язані компоненти, тобто окремі функціонально пов'язані сукупності дій, операцій мають бути розподілені між учасниками взаємодії; 4) об'єднання індивідуальних діяльностей, тобто формування цілісності спільної діяльності, взаємозв'язків і взаємозалежностей між учасниками; 5) погоджене виконання розподілених і об'єднаних індивідуальних діяльностей, йдеться про координацію дій (розподілених і об'єднаних індивідуальних діяльностей) учасників взаємодії; 6) управління діяльністю (зокрема й самоуправління), зумовлене потребою спільної діяльності; 7) результат діяльності, його оцінка, самооцінка; поєднання результату діяльності кожного учасника та спільного результату як єдиного, завершального; 8) виявлення єдиного простору й одночасність виконання дій усіма учасниками взаємодії; сприяння кожного учасника створенню позитивного психологічно-емоційного мікроклімату та сприятливого дозвілєвого середовища.

Психодіагностичні методики застосовувались згідно інструкцій їх проведення, а ключі інтерпретації результатів були адаптовані до методики діагностування рівнів готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів.

Узагальнена характеристика діагностики рівнів готовності за визначеними критеріями та їх показниками подано в таблиці 1.10.

Таблиця 1.10

Діагностичні методи дослідження показників готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів

ПОКАЗНИКИ	МЕТОДИ ДІАГНОСТИКИ
Мотиваційно-ціннісний критерій	
- інтерес до організації дозвіллевої діяльності молодших школярів, його поєднання з професійним інтересом; - мотивація до професійної діяльності; - прагнення залучати молодших школярів до організації дозвіллевої діяльності й потреба в організації дозвілля дітей; - ставлення до соціальних норм і цінностей; - сформованість загальнолюдських цінностей, наявність професійних цінностей; - усвідомлення готовності до організації дозвіллевої діяльності молодших школярів як особистісної й професійної цінності.	бесіда, анкетування, аналіз студентських робіт (есе, міні-твори), психодіагностична методика К. Земфір в модифікації А. Реана дослідження мотивації професійної діяльності, експрес-діагностика соціальних цінностей особистості, дослідження цінностей особистості (методика М. Рокича) (додаток А).
Інформаційно-пізнавальний критерій	
- знання теоретичних основ організації дозвіллевої діяльності, її психолого-педагогічного забезпечення; - володіння методами наукового пізнання; - володіння знаннями з технологій і методик організації дозвіллевої діяльності учнів молодшого шкільного віку; - володіння гностичними вміннями	аналіз творчих робіт студентів, бесіда, тест «Незакінчені речення»; оцінювання контрольних робіт у вигляді виконання тестових завдань (додаток Б).
Діяльнісно-комунікативний критерій	

Продовження таблиці 1.10

- моделі соціальної поведінки і діяльності майбутніх учителів початкової школи; - вміння проектування алгоритму дій в організації дозвіллевої діяльності молодших школярів, - уміння організації та проведення дитячого дозвілля (організаторські, комунікативні, вміння формувати цілі й завдання, прогнозувати програму індивідуальної участі молодших школярів в дозвіллі та їхнього розвитку; моделювати зміст, форми та методи дозвіллевої діяльності й можливі виховні ситуації; вміння реалізувати поставлені завдання; добирати оптимальні види, форми, методи дозвілля); - вміння взаємодіяти (співпрацювати в групі та команді, виконувати різні ролі й функції; вміння проявляти ініціативу; вміння встановлювати доцільні, доброзичливі стосунки, проявляти	бесіда, анкетування, спостереження, аналіз дій у взаємодії, у ситуації, аналіз творчих робіт, експертні оцінки; методика виявлення творчого потенціалу особистості студента (Н. Кіршевої [64], Н. Рябчикової [64]); діагностика емоційних бар'єрів у міжособистісному спілкуванні (за В. Бойко); діагностика комунікативної толерантності (В. Бойко); діагностика потреби у спілкуванні (за Ю. Орловим); діагностика рівня полікомунікативної емпатії (І. Юсупов); тест «Визначення стилю поведінки в конфліктній ситуації»; методика «Вибір учинку»; діагностика лідерських здібностей (методика Є. Жарикова, Є. Крушельницького); діагностика соціального інтелекту (Дж. Гілфорда та М. Саллівена) (додатки В-З).

педагогічний такт, вимогливість і принциповість, контролювати свої дії); - вміння об'єктивно оцінювати результати діяльності й розвивати власну суб'єктність і суб'єктність вихованців; - вміння проявляти творчий потенціал.	
Рефлексивно-саморегулятивний критерій	
- виявлення у майбутніх учителів рефлексії; - адекватність самооцінки; - володіння навиками самоаналізу, саморегуляції, самооцінки і самоконтролю, самоактуалізації, спрямованими на розвиток власної суб'єктності у професійній діяльності.	бесіда, спостереження, методика вивчення рівня самооцінки та самооцінки психологічної адаптивності, визначення самооцінки рівня онтогенетичної рефлексії, самооцінки комунікативного контролю (соціальна гнучкість); методика оцінки рівня самоактуалізації (за опитувальником А. Шострома), діагностика індивідуальних особливостей саморегуляції, дослідження суб'єктності студентів в освітньому процесі (додаток К-Л).

Таким чином, аналізуючи результати дослідження, за набраною сумою балів за кожним показником визначеного критерію визначали критеріальні рівні й як їх усереднене – рівень готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів. Було застосовано універсальний підхід (умовно вибрано максимальну кількість – 100 балів) до творчого рівня готовності до організації дозвілєвої діяльності були зараховані респонденти, які набрали 75–100 балів, до конструктивного – 50–74 бали, до базового – 25–49 балів і до елементарного рівня – 0–24 бали (табл. 1.11).

Таблиця 1.11

Шкала розподілу за рівнями готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів (у балах)

Бали	Рівень
75–100	Творчий
50–74	конструктивний
25–49	Базовий
0–24	Елементарний

Детальне кількісно-якісне дослідження критеріальних рівнів готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів і визначення реального стану досліджуваної проблеми подано в наступному підрозділі дисертаційної роботи.

1.4. Аналіз стану готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів

Безсумнівно, стан готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів залежить від стану аналогічної підготовки. З метою з'ясування стану вказаної підготовки на початку констатувального експерименту (у 2016–2017 н.р.) було проаналізовано освітньо-професійні програми першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 013 Початкова освіта галузі знань 01 Освіта/педагогіка закладів вищої освіти, залучених до експериментальної роботи [322]. Однак вивчення змісту цих документів показав, що, попри потенціал окремих (і обов'язкових, і за вибором студентів) загалом навчальних дисциплін (педагогіка, теорія і методика виховання, основи педагогічної майстерності та ін.) та окремих навчальних тем, немає чіткого змісту підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів. Вказане конкретизує та актуалізує розробку й проведення нашого педагогічного експерименту.

Кількісно-якісна інтерпретація визначеного рівня готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів дала змогу не лише проаналізувати реальний стан проблеми, але й конкретно визначити труднощі й перешкоди в організації освітнього процесу в закладах вищої освіти в контексті формування визначених компонентів готовності студентів до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів (мотиваційно-ціннісного, когнітивного, діяльнісного й рефлексивного) й відповідно розробити й апробувати систему професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи до такого виду діяльності.

Експериментальною базою дисертаційного дослідження було обрано Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, Луцький педагогічний коледж, Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, Харківську гуманітарно-педагогічну академію, Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, Хмельницьку гуманітарно-педагогічну академію. Вибір закладів вищої освіти ґрунтувався на їх типовості в контексті підготовки вчителя за спеціальністю 013 Початкова освіта, освітньої програми Початкова освіта.

Дослідно-експериментальна робота здійснювалась в умовах освітнього процесу визначених закладів вищої освіти протягом 2016–2020 рр. і передбачала реалізацію трьох етапів – констатувального, формувального і контрольного.

Констатувальний експеримент мав за мету:

- 1) визначити реальний рівень готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів як інтегративне (усереднене) значення досліджених рівнів за показниками кожного з визначених критеріїв (мотиваційно-

ціннісного, інформаційно-пізнавального, діяльнісно-комунікативного й рефлексивно-саморегулятивного); для їх діагностування підібрано відповідні методи й методики (підрозділ 1.3);

- 2) виявити й узагальнити суперечності, труднощі у формуванні готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів;
- 3) дослідити фактори, які сприяють формуванню готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів.

У ході експериментального дослідження з виявлення стану готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів було враховано два важливі моменти:

- 1) специфіку професійної підготовки майбутніх учителів до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів, для якої найважливішим є розвиток суб'єктності як педагога, так і вихованця;
- 2) особливості організації дозвілєвої діяльності в середовищі початкової школи, зумовлені суб'єкт-суб'єктною взаємодією «вчитель ↔ учень ↔ учні» з властивими їй взаємною залежністю та емоційною вибірковістю.

До дослідно-експериментальної роботи було залучено 604 студенти, об'єднаних у дві групи: 298 осіб – студенти експериментальної групи і 306 – студенти контрольної групи.

Вибір експериментальної групи у дослідженні був випадковим (метод випадкового відбору).

Насамперед, провели дослідження сформованості мотиваційно-ціннісного компонента готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів шляхом визначення за показниками *мотиваційно-ціннісного критерію*, застосовувавши такі методи педагогічного діагностування: бесіда, анкетування, аналіз студентських творчих робіт, психодіагностичні методики. Так, аналізуючи відповіді студентів на поставлені в ході бесіди запитання: «Чи подобається Вам гратися з дітьми?», «Чи прагнете Ви до взаємодії з молодшими школярами?», «Чи маєте Ви потребу у взаємодії з іншими особами?», «Чи налаштовані Ви на організацію дозвілля молодших школярів?», «Яке ставлення до дозвілєвої діяльності? До організації дозвілля молодших школярів?», «Що, на Вашу думку, є основним в організації дозвілля молодших школярів?» тощо, встановлено, що переважна більшість студентів (62,2 % контрольної та 61,9 % експериментальної груп) дали ствердну відповідь щодо наявності потреби у взаємодії з іншими людьми, зокрема з молодшими школярами; більше половини опитаних респондентів з обох груп (52,3 % – контрольної та 51,8 % – експериментальної) налаштовані на організацію дозвілєвої діяльності молодших школярів. Більше третини опитаних студентів обох груп (32,5 % з контрольної та 32,8 % – з експериментальної) наголошують на

необхідності організації дозвілєвої діяльності молодших школярів як важливого напрямку роботи в їхній професійній діяльності. Незначна кількість опитаних студентів (18,4 % з контрольної групи та 19,2 % з експериментальної) узгоджують та інтегрують інтерес до організації дозвілєвої діяльності з професійним інтересом.

Продовжуючи досліджувати стан сформованості мотиваційно-ціннісного компонента готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів, проаналізували співвідношення мотиваційних комплексів внутрішньої і зовнішньої мотивації професійної діяльності за допомогою методики дослідження мотивації (К. Земфір у модифікації А. Реана) [187]. Одержані результати подано в таблиці 1.12.

Таблиця 1.12

Розподіл респондентів КГ і ЕГ майбутніх учителів початкової школи за мотивацією до професійної діяльності у сфері організації дозвілєвої діяльності молодших школярів

Мотивація	КГ		ЕГ	
	К-ть	%	К-ть	%
Зовнішня негативна мотивація	159	52,0	149	50,0
Зовнішня позитивна мотивація	79	25,8	80	26,8
Внутрішня мотивація	68	22,2	69	23,2

За результатами проведеної методики, внутрішню мотивацію до професійної діяльності мають лише 22,2 % респондентів контрольної та 23,2 % – експериментальної групи; переважає в обох групах зовнішня негативна мотивація (52,0 % у студентів контрольної групи та в 50,0 % – експериментальної групи). У решти респондентів – 25,8 % студентів з контрольної та в 26,8 % – експериментальної групи – зовнішня позитивна мотивація до професійної діяльності.

Отже, серед студентів контрольної та експериментальної груп переважальним є мотиваційний комплекс типу: зовнішня негативна мотивація > зовнішня позитивна мотивація > внутрішня мотивація, тобто зовнішня негативна мотивація переважає зовнішню позитивну мотивацію; зовнішня позитивна мотивація переважає внутрішню мотивацію.

Проаналізувавши відповіді студентів на запитання методики, також стверджуємо, що майбутні вчителі початкової школи усвідомлюють усі проблеми, які чекають їх у майбутній професійній діяльності. Йдеться, насамперед, про низьку заробітну платню вчителів (переважно респонденти (57,2 %) з контрольної групи та 56,8 % – з експериментальної групи); неготовність закладів загальної середньої освіти до повноцінної реалізації Концепції нової української школи (34,5 % – експериментальної групи та 35,2 % – контрольної групи); брак розвивально-дозвілєвого середовища в

початковій школі – (28,2 % студентів контрольної та 29,7 % – експериментальної групи).

Для визначення сформованості мотиваційно-ціннісного компонента готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності було проведено експрес-діагностику соціальних цінностей особистості, результати якої дали змогу виявити особистісні, професійні й соціально-психологічні орієнтації студентів (додаток А).

Одержані результати подано в таблиці 1.13.

Таблиця 1.13

Розподіл респондентів КГ і ЕГ майбутніх учителів початкової школи за орієнтаціями на види цінностей у сфері організації дозвілєвої діяльності молодших школярів

Орієнтація	КГ		ЕГ	
	К-ть	%	К-ть	%
Професійні цінності	164	53,6	158	53,0
Фінансові цінності	173	56,5	182	61,1
Сімейні цінності	172	56,2	178	59,7
Соціальні цінності	41	13,4	45	15,1
Суспільні цінності	32	10,5	29	9,7
Духовні цінності	24	7,8	27	9,1
Фізичні цінності	65	21,2	58	19,5
Інтелектуальні цінності	51	16,7	57	19,1

Отже, аналіз таблиці свідчить про те, що в обох групах переважальними в студентів є фінансові та сімейні цінності. Позитивним, на нашу думку, є показник орієнтованості майбутніх учителів початкової школи на професійні цінності (більше половини опитаних респондентів з обох груп). Однак, дуже низькими є показники вибору студентами з обох груп духовних і суспільних цінностей (7,8 % та 10,5 % – з контрольної групи відповідно й 9,1 % та 9,7 % – з експериментальної групи).

Для визначення ціннісних орієнтацій майбутніх учителів початкової школи була застосована методика «Ціннісні орієнтації» М. Рокича [377]. Аналіз одержаних результатів дав підстави для твердження, що такі термінальні цінності, як активне діяльне життя, життєва мудрість; краса природи і мистецтва; продуктивне життя якнайповніше використання своїх здібностей, можливостей, сил; щастя інших людей тощо не є значущими для майбутніх учителів початкової школи (причому, для респондентів з обох груп). Водночас, важливими й поширеними серед респондентів контрольної та експериментальної груп виявлено такі термінальні цінності, як: здоров'я (фізичне і психічне); щасливе сімейне життя; любов і матеріально забезпечене життя.

Досліджуючи інструментальні цінності, з'ясовано, що студентами обох груп відмічені найчастіше освіта, чесність і ефективність у справах; водночас, найменш значимими є широта поглядів, таких, як: уміння розуміти точку зору іншої людини, поважати смаки / вибір інших людей, а також

самоконтроль і самодисципліна.

Проаналізувавши відповіді студентів на анкетні запитання «Чи важливою є для професійного становлення майбутнього вчителя початкової школи сформованість ціннісної сфери особистості?», «Яка роль цінностей в особистісному становленні людини?», «Яка роль цінностей у професійному становленні людини?», «Чи усвідомлено Вами поняття цінностей та ціннісних орієнтацій?», «Які цінності є важливими для професійної діяльності вчителя початкової школи?», «Які загальнолюдські цінності є важливими для Вас?» тощо, зроблено висновок про те, що переважно у студентів обох груп сформовані загальнолюдські цінності (63,5 % – контрольної групи та 67,2 % – експериментальної групи); більше третині з опитаних обох груп властива професійно-ціннісна зорієнтованість (32,3 % з контрольної групи та 31,8 % – з експериментальної групи). Однак, лише 5,7 % опитаних з контрольної групи та 6,2 % – з експериментальної визначають готовність до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів як особистісну та професійну цінність; лише чверть з опитаних обох груп (24,9 % з контрольної групи та 25,3 % – з експериментальної) визначають професійні цінності як мотиватор майбутньої професійної діяльності, тобто узгоджують мотиви й цінності як основні важелі майбутньої професійної діяльності.

Таким чином, узагальнюючи одержані результати, визначено рівні готовності майбутніх учителів початкової школи за мотиваційно-ціннісним критерієм (таблиця 1.14 та рис. 1.7).

Таблиця 1.14

Розподіл респондентів КГ і ЕГ майбутніх учителів початкової школи за рівнями готовності до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів (за мотиваційно-ціннісним критерієм)

Рівні Групи	Творчий		Конструктивний		Базовий		Елементарний	
	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%
КГ	17	5,6	100	32,6	168	54,9	21	6,9
ЕГ	18	6,0	106	35,6	153	51,3	21	7,1

Аналіз табличних даних та діаграми свідчить про те, що в контрольній та експериментальній групах переважальним є базовий рівень готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів за мотиваційно-ціннісним критерієм (54,9 % та 51,3 %); орієнтовно, третині опитаних з обох груп (32,6 % та 35,6 %) властивий конструктивний рівень готовності; лише 5,6 % та 6,0 % студентів мають творчий рівень готовності, водночас 6,9 % та 7,1 % володіють елементарним рівнем готовності до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів.

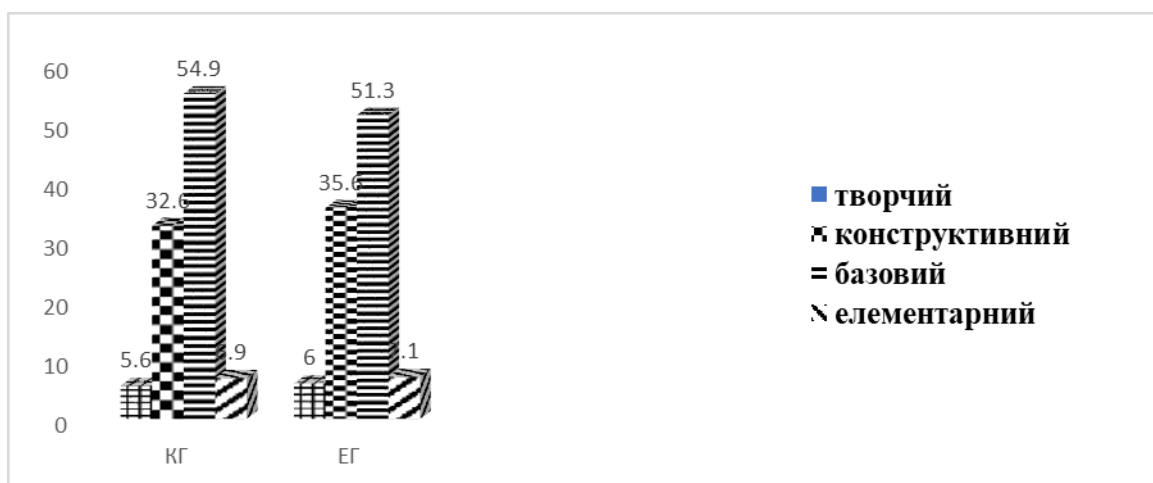

Рис. 1.7. Рівні готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів за мотиваційно-ціннісним критерієм

Це свідчить про те, що мотиваційно-ціннісний компонент готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів недостатньо сформовані, результатом чого й є переважальна зовнішня мотивація майбутніх учителів до професійної діяльності; вибірковий інтерес і ситуативно позитивно-емоційне ставлення до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів; ситуативне прагнення залучати молодших школярів до організації дозвілєвої діяльності. У студентів загалом позитивне ставлення до соціальних норм і цінностей, сформовані загальнолюдські цінності, наявні також вибіркові професійні цінності.

На нашу думку, значним є показник елементарного рівня готовності студентів до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів. Тобто, 6,9 % та 7,1 % студентам з контрольної та відповідно експериментальної групи бракує інтересу до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів; їм притаманне пасивне ставлення до професійної діяльності загалом й організації дозвілля молодших школярів зокрема; бракує потреби в організації дозвілля молодших школярів.

Одержані експериментальні дані переконливо доводять актуальність проблеми дослідження загалом й зокрема необхідність пошуку шляхів активізації формування мотиваційно-ціннісного компонента готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілля молодших школярів.

Дослідження сформованості когнітивного компоненту готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів провадили шляхом визначення рівня готовності за показниками інформаційно-пізнавального критерію, застосувавши такі методи педагогічного діагностування: анкетування, бесіда, тест «Незакінчені речення», оцінювання контрольних робіт у вигляді виконання тестових завдань (додаток Б).

Результати відповідей студентів обох груп на запитання в ході бесіди та анкетування (додаток) дали змогу встановити, що більшість респондентів (70,2 % контрольної та 71,54 % – експериментальної груп) отримують інформацію з досліджуваної проблеми репродуктивним способом (тобто під час навчання на лекціях, практичних і семінарських заняттях, а також ситуативно, опрацювавши підручники та навчально-методичні посібники); майже всі опитані з обох груп вказали на

Інтернет як джерело інформації, до якого вони звертаються лише через необхідність підготуватися до навчальних занять); лише 4,5 % студентів з контрольної групи і 5,7 % – з експериментальної групи шукають інформацію про організацію дозвілля молодших школярів, її форми та методи, засоби активізації винятково із-за цікавості й усвідомлення необхідності володіння нею задля успішного виконання своїх майбутніх професійних обов'язків. Також з'ясовано, що навичок самостійної роботи в майбутніх учителів початкової школи зазвичай бракує (68,7 % – у контрольній групі, 59,9 % – в експериментальній групі). Майже всі опитані дали ствердну відповідь на запитання «Чи має бути вчитель високоосвіченою людиною, здатною до пізнання нової інформації?» (82,5 % з контрольної групи та 86,4 % – з експериментальної групи). Водночас, на визначення ролі знань в організації дозвіллевой діяльності молодших школярів, відповіді були неоднозначними. Так, 46,7 % опитаних з контрольної та 44,5 % – з експериментальної групи визначили вирішальну роль знань в організації дозвілля молодших школярів. У свою чергу, більше третини з опитаних обох груп (37,2 % з контрольної та 34,1 % – з експериментальної) наголосили на особистісних організаторських здібностях майбутніх учителів початкової школи задля успішної організації дозвілля молодших школярів, не відзначивши при цьому важливості знань і умінь володіння науковими методами пізнання інформації й навколишнього світу. На запитання анкети «Чи важливо для професійної діяльності майбутніх учителів початкової школи вміти організувати дозвіллеву діяльність молодших школярів?» ствердну відповідь дали 43,4 % респондентів з контрольної групи та 45,6 % з експериментальної групи; 7,5 % з контрольної та 8,3 % – з експериментальної групи відповіли «ні»; 35,2 % опитаних з контрольної групи та 38,2 % – з експериментальної групи не знають відповіді. Відповідаючи на запитання «Яку роль відіграє дозвіллева діяльність у становленні особистості молодшого школяра?», студенти обох груп переважно називали визначальну або одну із провідних ролей (разом 86,5 % з контрольної та 92,1 % з експериментальної групи); лише 5,2 % студентів з контрольної та 4,1 % – з експериментальної групи зазначили, що не знають відповіді на це запитання. Позитивним, на нашу думку, є той факт, що на поставлене запитання варіант відповіді «не відіграє» не був обраний жодним із опитаних студентів обох груп. Тобто майбутні учителі початкової школи усвідомлюють важливу роль дозвілля в особистісному становленні молодших школярів. Далі на цьому етапі дослідження з'ясовували рівень засвоєння студентами професійних знань з проблеми організації дозвілля молодших школярів. Студентам обох груп було запропоновано тест «Незакінчені речення», в якому визначалась сутність базових понять дослідження. Так, наприклад, взаємодія – це процес безпосереднього або опосередкованого; функціями дозвілля є.....; спілкування – це тощо. Відповіді респондентів класифікувались на «правильні», «частково правильні» та «неправильні». Правильними визначено лише ті відповіді, в яких була вказана конкретна й повна інформація; відповіді, в яких сутнісної інформації було орієнтовно 50 %, зараховано до «частково правильних»; відповіді, які містили менше 50 % необхідної інформації, визначено як неправильні. Проаналізувавши одержані результати написання тесту

«Незакінчені речення», показники засвоєння основних досліджуваних понять подано в таблиці 1.15.

Таблиця 1.15

Показники засвоєння майбутніми вчителями початкової школи основних досліджуваних понять у сфері організації дозвілєвої діяльності молодших школярів

Поняття	Правильна відповідь				Частково правильна відповідь				Неправильна відповідь			
	КГ		ЕГ		КГ		ЕГ		КГ		ЕГ	
	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%
Дозвілля	78	25,5	74	24,8	169	55,2	171	57,4	59	19,3	53	17,8
Дозвілєва діяльність	43	14,1	45	15,1	178	58,2	182	61,1	85	27,7	71	23,8
Взаємодія	91	29,7	89	29,9	141	46,1	149	50,0	74	24,2	60	20,1
Принципи організації дозвілля дітей	65	21,2	61	20,5	115	37,6	119	39,9	126	41,2	118	39,6
Функції дозвілля	88	28,8	89	29,9	114	37,3	108	36,2	104	33,9	101	33,9
Типи, види і форми дозвілля	69	22,5	72	24,2	202	66,0	205	68,8	35	11,5	21	7,0
Спілкування	105	34,3	107	35,9	149	48,7	137	46,0	52	17,0	54	18,1
Взаєморозуміння	65	21,2	61	20,5	43	14,1	45	15,1	198	64,7	192	64,4

Продовження таблиці 1.15

Взаємодія міжособистісна	89	29,1	91	30,5	150	49,0	158	53,0	67	21,9	49	16,5

Аналіз одержаних результатів свідчить про те, що студенти-майбутні вчителі початкової школи обох груп недостатньо ґрунтовно володіють професійними знаннями з досліджуваної проблеми. Так, найбільша кількість респондентів з обох груп (34,3 % з контрольної та 35,9 % – з експериментальної) ґрунтовно й правильно визначили поняття спілкування. Найважчими для засвоєння для студентів обох груп (лише приблизно одна п'ята студентів із опитаних дали правильну відповідь) виявилися поняття дозвілєвої діяльності (найчастіше студенти ототожнювали це поняття з поняттям дозвілля), визначення взаєморозуміння й аналіз принципів організації дозвілля, а також – типи, види і форми дозвілля.

Оцінивши виконані студентами контрольні роботи (завдання відображали зміст поняття дозвілєвої діяльності, її специфіку організації в початковій школі; визначення

атракції, емпатії, емпатійного слухання, контактності, координації, лідерства, потреби в афіліації, соціального інтелекту та інших важливих понять, актуальних для організації дозвілєвої діяльності), визначили за формулою 2.1 середній коефіцієнт рівня професійних знань студентів обох груп. Одержані результати подано в таблиці 1.16.

Таблиця 1.16

Середні коефіцієнти рівня професійних знань майбутніх учителів початкової школи у сфері організації дозвілєвої діяльності молодших школярів

Респонденти	КГ	ЕГ
Коефіцієнт рівня знань		
Середній коеф. рівня знань (Кз)	0,27	0,30

Проаналізувавши результати, відзначаємо, що середній коефіцієнт рівня знань студентів контрольної та експериментальної груп (0,27 (8 правильних відповідей із 30) та 0,30 (9 правильних відповідей із 30)) є надзвичайно низьким.

Узагальнивши всі одержані результати, визначено рівень готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності за інформаційно-пізнавальним критерієм (таблиця 1.17 та рис. 1.8).

Таблиця 1.17

Розподіл респондентів КГ і ЕГ майбутніх учителів початкової школи за рівнями готовності до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів (за інформаційно-пізнавальним критерієм)

Рівні Групи	Творчий		Конструктивн ий		Базовий		Елементарни й	
	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%
КГ	12	3,9	103	33,7	162	52,9	29	9,5
ЕГ	14	4,7	105	35,2	154	51,7	25	8,4

Аналіз визначених рівнів готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів за інформаційно-пізнавальним критерієм свідчить про те, що у студентів обох груп переважальним є базовий рівень готовності (52,9 % у контрольній групі та 51,7 % – в експериментальній групі); елементарний рівень готовності властивий 9,5 % респондентів з контрольної групи та 8,4 % – з експериментальної і лише 3,9 % студентів з контрольної та 4,7 % – з експериментальної групи володіють творчим рівнем досліджуваної готовності

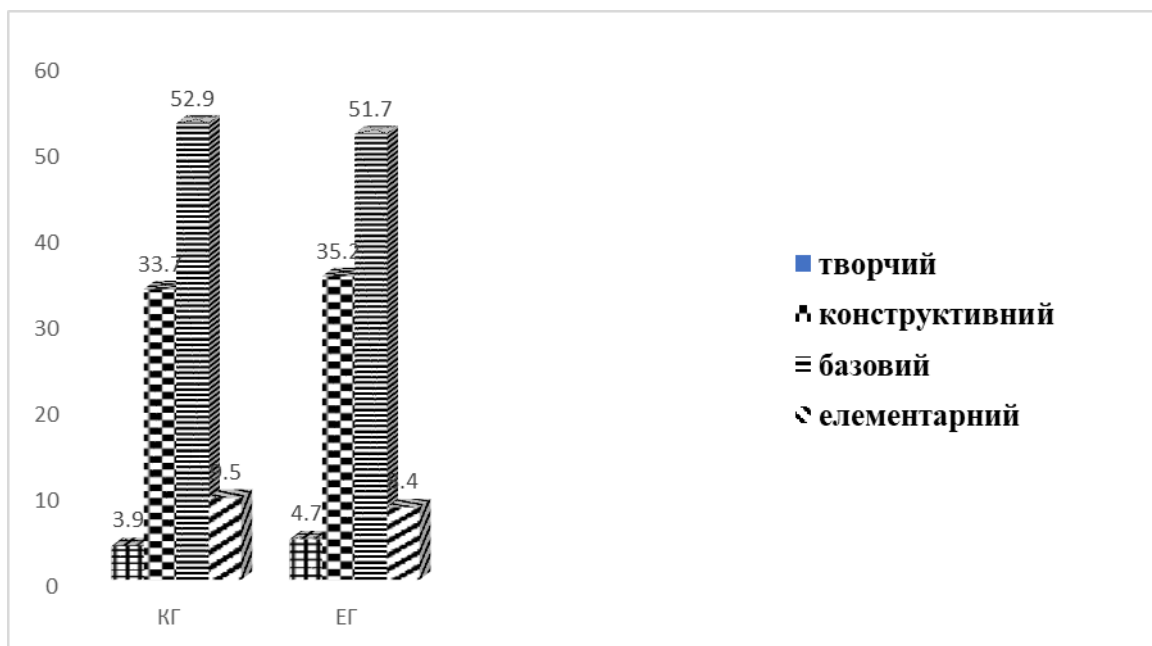

Рис. 1.8. Рівень готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів за інформаційно-пізнавальним критерієм

. Одержані дані дають підстави для твердження, що когнітивний складник готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів сформований недостатньо. У результаті цього, студенти з обох груп переважно володіють базовими професійними знаннями, тобто у них наявні вміння виділяти деякі категорійні ознаки досліджуваних понять, однак аналіз основних причинно-наслідкових зв'язків між основними явищами в організації дозвілєвої діяльності молодших школярів є ситуативним. Студенти володіють також і елементарними знаннями з технологій і методик організації дозвілєвої діяльності молодших школярів. Майбутні вчителі початкової школи володіють методами наукового пізнання, однак не вміють їх інтегрувати. Студентам переважно властива вибіркова активність у пошуку навчально-методичної й пізнавально-розвивальної інформації з організації дозвілля молодших школярів. Недостатньо сформованими є також і гностичні вміння у студентів. Звідси, логічним є висновок про те, що своєчасним є дослідження факторів позитивного впливу на когнітивний складник готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілля в початковій школі.

Дослідження сформованості діяльнісного компоненту готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів шляхом визначення рівня готовності за показниками діялісно-комунікативного критерію, застосовувавши такі методи педагогічного діагностування: бесіда, анкетування, спостереження, аналіз дій у взаємодії, споглядання ситуації, аналіз творчих робіт, експертні оцінки; методика виявлення творчого потенціалу особистості студента (Н. Кіршевої, Н. Рябчикової); діагностика емоційних бар'єрів у міжособистісному спілкуванні (за В. Бойко); діагностика комунікативної толерантності (В. Бойко); діагностика потреби у спілкуванні (за Ю. Орловим); діагностика рівня полікомунікативної емпатії (І. Юсупов); тест «Визначення стилю поведінки в конфліктній ситуації»; методика «Вибір учинку»; діагностика лідерських здібностей (методика Є. Жарикова, Є. Крушельницького); діагностика соціального інтелекту (Дж. Гілфорда та М. Саллівена) (додаток В-Ж).

Логіка вибору цих методів і психодіагностичних методик діагностування рівня готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності

молодших школярів за діяльнісно-комунікативним критерієм будувалась з міркувань:

- 1) важливим фактором успішної організації дозвілєвої діяльності є сформованість комунікативних умінь педагога та реалізація спілкування як специфічного виду діяльності;
- 2) дозвілєва діяльність ґрунтується на творчій, активній суб'єкт-суб'єктній міжособистісній взаємодії «вчитель ↔ учень ↔ учні»;
- 3) результативність дозвілєвої діяльності як чинника особистісного становлення молодших школярів залежить від сформованості професійних умінь, організаторських здібностей майбутніх учителів початкової школи та рівня розвитку їхнього соціального інтелекту.

Насамперед, за результатами бесіди зі студентами контрольної та експериментальної груп з'ясовано, що в майже половини з опитаних респондентів (в 52,4 % контрольної та 51,8 % експериментальної групи) усвідомлена рольова поведінка організатора дозвілєвої діяльності; лише 47,1 % опитаних контрольної та 48,2 % експериментальної групи зазначають, що організація дозвілєвої діяльності молодших школярів пропорційно залежить від умінь, організаторських здібностей, ініціативності й творчості педагога, а, отже, слід працювати над собою саме в напрямі організації дозвілля дітей.

Для визначення коефіцієнту сформованості в майбутніх учителів умінь організації дозвілєвої діяльності K_u студентам контрольної й експериментальної груп було запропоновано оцінити свої практичні вміння, наприклад, розробивши алгоритм дій учителя та учнів у проведенні певного видовищного заходу; проаналізувати складники спільної ігрової діяльності; визначити критерії суб'єктності вчителя та учнів у проведенні інтелектуальної гри чи вікторини; змодельовати дії ведучого ток-шоу «Що? Де? Коли?» або члена журі КВК тощо. Було також запропоновано студентам довести у практичній діяльності володіння методами наукового пізнання (аналіз, синтез, узагальнення, індукція, дедукція, абстрагування, порівняння); визначити й проранжувати власні організаторські вміння; розв'язати й проаналізувати різні педагогічні ситуації.

Коефіцієнт сформованості в майбутніх учителів умінь організації дозвілєвої діяльності K_u обчислювався за формулою 1.2. Одержані результати подано в таблиці 1.18.

Аналіз даних таблиці засвідчує низький коефіцієнт сформованості умінь організації дозвілля, якими володіють студенти контрольної та експериментальної груп (відповідно 0,33 у контрольній та 0,35 – в експериментальній групі). Максимально можливих умінь студентами було визначено $\sum M=20$; реально володіють студенти контрольної групи $\sum R=6$, експериментальної – $\sum R=7$.

Таблиця 1.18

Середні коефіцієнти сформованості у майбутніх учителів початкової школи умінь організації дозвілля для молодших школярів

Респонденти	КГ	ЕГ
Коефіцієнт професійно-оцінних умінь		
Середній коеф. сформованості уміння (K_u)	0,30	0,35

Зазначимо, що експерти також наголошували на низькому рівні практичних умінь організації дозвілєвої діяльності молодших школярів у майбутніх учителів початкової школи.

Організація й практична реалізація дозвілєвої діяльності залежить від творчості вчителя. Тому задля визначення творчого потенціалу майбутніх учителів початкової школи була використана методика Н. Кіршевої, Н.

Рябчикової [64]. Результати дослідження подано в таблиці 1.19. Зауважимо, що назви рівнів творчого потенціалу, запропоновані в методиці, адаптовано до дисертаційної роботи.

Отже, результати засвідчили, що в 44,5 % студентів контрольної групи та 42,5 % експериментальної групи *виражений* рівень творчого потенціалу (у дисертаційній роботі – конструктивний) тобто майбутні вчителі початкової школи мають певні сприятливі для творчості особистісні якості, хоча їм властиві перешкоди для творчої педагогічної роботи загалом й зокрема для організації дозвілля молодших школярів.

Високим творчим потенціалом (творчий рівень) володіє 21,3 % опитаних контрольної групи і 22,5 % – експериментальної. Водночас, 26,3 % студентів контрольної та 26,6 % – експериментальної групи мають *незначний* творчий потенціал (базовий рівень). Можливо респонденти занижено оцінюють власні творчі здібності. Також з'ясовано, що в 7,9 % респондентів контрольної групи та в 8,4 % – експериментальної – *низький рівень* творчості (елементарний рівень).

Таблиця 1.19

Розподіл респондентів КГ та ЕГ майбутніх учителів початкової школи за рівнем творчого потенціалу у сфері організації дозвілєвої діяльності молодших школярів (за методикою Н. Кіршевої, Н. Рябчикової [88])

Рівень творчого потенціалу	КГ		ЕГ	
	К-ть	%	К-ть	%
Творчий	65	21,3	67	22,5
Конструктивний	136	44,5	127	42,5
Базовий	81	26,3	79	26,6
Елементарний	24	7,9	25	8,4

Наступним кроком у визначенні рівня готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів було дослідження комунікативних та організаторських здібностей студентів за допомогою відповідної методики [113]. Одержані результати подано в таблиці 1.20.

Таблиця 1.20

Розподіл респондентів КГ та ЕГ майбутніх учителів початкової школи за рівнем комунікативних та організаторських здібностей у сфері організації дозвілєвої діяльності молодших школярів

Рівень комунікативних та організаторських здібностей	КГ	ЕГ	Рівень комунікативних та організаторських здібностей	КГ
	К-ть	%	К-ть	%
Творчий	23	7,3	24	8,1

Конструктивний	147	48,1	144	48,3
Базовий	114	37,4	110	36,8
Елементарний	22	7,2	20	6,8

Аналіз одержаних результатів свідчить про те, що в обох групах переважальним є середній рівень прояву комунікативних та організаторських здібностей – тобто конструктивний рівень (в 48,1 % з контрольної групи та 48,3 % – з експериментальної групи). В 37,4 % опитаних з контрольної та 36,8 % – експериментальної групи виявлено рівень прояву комунікативних та організаторських здібностей нижче середнього, тобто у нашій роботі – базовий рівень. Низький рівень вияву здатності до комунікативно-організаторської діяльності встановлено в 7,2 % студентів з контрольної групи та в 6,8 % – з експериментальної групи – тобто елементарний рівень. Лише 7,3 % студентів контрольної та 8,2 % – експериментальної групи володіють творчим рівнем прояву комунікативних та організаторських здібностей.

Для дослідження наявності емоційних бар'єрів у спілкуванні була використана методика В. Бойка [57], яка дала змогу діагностувати рівні емоційності (за набраною кількістю балів), що заважають або ж, навпаки, сприяють міжособистісному спілкуванню майбутнім учителям початкової школи в організації дозвілєвої діяльності молодших школярів. Одержані результати подано в таблиці 1.21.

Таблиця 1.21

Розподіл респондентів КГ та ЕГ майбутніх учителів початкової школи за рівнем наявності емоційних бар'єрів у спілкуванні у сфері організації дозвілєвої діяльності молодших школярів (за методикою В. Бойка [57])

Рівень наявності емоційних бар'єрів	КГ	ЕГ	Рівень наявності емоційних бар'єрів	КГ
Творчий	92	30,1	94	31,4
Конструктивний	99	32,2	100	33,7
Базовий	54	17,8	51	17,1
Елементарний	61	19,9	53	17,8

Аналізуючи одержані результати, можна зробити висновок, що в майбутніх учителів початкової школи значними є показники елементарного й базового рівнів наявності емоційних бар'єрів. Так, у контрольній групі 19,9 % опитаних, а в експериментальній – відповідно 17,8 % – мають значні труднощі у спілкуванні через емоції або ж навпаки їх брак (визначено як елементарний рівень). У 17,8 % з контрольної та в 17,1 % респондентів – з експериментальної – емоції є шкідливими у встановленні міжособистісних контактів (базовий рівень).

Практично рівномірно розподілено показники творчого й конструктивного рівнів, тобто емоції є адекватними і не заважають міжособистісній взаємодії та спілкуванню (в 30,1 % з контрольної та 31,4 % – з експериментальної) – творчий рівень; водночас, в 32,2 % опитаних з контрольної та в 33,7 % – з експериментальної – притаманні емоції майбутніх учителів початкової школи частково ускладнюють їхню взаємодію з іншими

людьми.

Продовжуючи діагностувати рівень готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів за діяльнісно-комунікативним критерієм, доречним, на нашу думку, є визначення рівня полікомунікативної емпатії, що власне й сприяє міжособистісному контакту й розвитку суб'єктності школяра.

Результати визначення рівня полікомунікативної емпатії за І. Юсуповим [165] подано в таблиці 1.22.

Аналіз одержаних результатів свідчить, що лише в 7,8 % студентів з контрольної та в 8,1 % – з експериментальної – наявна висока емпатичність (згідно із запропонованою методикою ними набрано від 63 до 81 балів), тобто їм властива співчутливість до потреб і проблем інших осіб, великодушність, чуйність, контактність. У контексті проблеми дослідження цей рівень диференційовано як творчий. Переважна більшість респондентів обох груп (46,8 % контрольної та 47,2 % – експериментальної) набрала за методикою від 37 до 62 балів, тобто цим студентам властивий нормальний рівень емпатійності (у нашому дослідженні – конструктивний рівень).

Таблиця 1.22

Розподіл респондентів КГ та ЕГ майбутніх учителів початкової школи за рівнем полікомунікативної емпатії у сфері організації дозвілєвої діяльності молодших школярів (за методикою І. Юсупова [165])

Рівень емпатії		КГ		ЕГ	
		К-ть	%	К-ть	%
Творчий		24	7,8	24	8,1
Конструктивний		143	46,8	141	47,2
Базовий		101	32,9	97	32,4
Елементарний		38	12,5	37	12,3

Ці студенти мають властивість об'єктивно оцінювати інших людей, вони не є надто емоційними, навпаки, врівноваженими й контролюють свої емоції. Хоча, згідно із інтерпретацією результатів за методикою, бувають надто критичними до співрозмовників і можуть втрачати терпіння. У 32,9 % опитаних з контрольної групи та в 32,4 % – експериментальної – низький рівень емпатійності, тобто у майбутніх учителів початкової школи є труднощі й бар'єри у взаємодії з іншими особами; їм заважає галас і гучність у взаєминах; часто незрозумілими для них є емоційні прояви інших людей; вони захоплюються певною конкретною справою з точним формулюванням раціональних рішень. Цей рівень визначено як базовий. Решта опитаних (12,5 % – контрольної та 12,3 % – експериментальної) володіють наднизьким рівнем емпатійності (згідно із методикою ці студенти набрали 11 балів і менше, що означає нерозвиненість емпатійних тенденцій, замкнутість, прагнення до ізоляції, бракує бажання взаємодіяти з іншими та розуміти інших. Визначено цей рівень як елементарний [165].

Важливим показником сформованості діяльнісного складника готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої

діяльності молодших школярів є виявлення у нього лідерських здібностей. Для дослідження лідерських здібностей було використано методику Є. Жарикова та Є. Крушельницького [178], яка має 50 висловлювань з відповідними відповідями «так» або «ні» й присвоєнням певної кількості балів (додаток Ж). За сумарною кількістю набраних респондентом балів діагностовано чотири рівня володіння лідерськими здібностями. Результати дослідження подано в таблиці, адаптувавши запропоновані авторами методики рівні до проблеми дисертаційної роботи (табл. 1.23).

Таблиця 1.23

Розподіл респондентів КГ та ЕГ майбутніх учителів початкової школи за рівнем наявності лідерських здібностей у сфері організації дозвілєвої діяльності молодших школярів (за методикою Є. Жарикова та Є. Крушельницького [178])

Рівень наявності лідерських здібностей	КГ		ЕГ	
	К-ть	%	К-ть	%
Творчий	14	4,7	15	5,0
Конструктивний	107	35,1	102	34,2
Базовий	97	31,6	98	32,9
Елементарний	88	28,6	83	27,9

Аналіз табличних даних свідчить про те, що переважальними в обох групах респондентів є конструктивний і базовий рівень наявності лідерських здібностей. Це означає, що майже третина опитаних (35,1 % контрольної та 34,2 % – експериментальної) володіє середнім рівнем лідерських здібностей (конструктивний), тобто вміє і може організувати навколо себе інших людей для взаємодії та спільної справи, однак робить це не завжди.

Значним, на нашу думку, є показник низького рівня володіння лідерськими здібностями (елементарний рівень) – 28,6 % студентів контрольної та 27,9 % – експериментальної групи не можуть вести за собою, не вміють організувати інших для колективної справи, не беруть відповідальності за доручену справу. Лише в 4,7 % студентів з контрольної групи та в 5,0 % – експериментальної високий рівень наявності лідерських здібностей (творчий рівень), тобто ці студенти є лідерами у студентській групі, вміють організувати інших, впевнено ведуть за собою.

Наступним показником діяльнісного компонента готовності до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів є стратегія поведінки майбутніх учителів початкової школи у конфліктній ситуації, що демонструє наявність педагогічного такту, вміння конструктивно розв'язати ту чи іншу педагогічну ситуацію. Була застосована методика К. Томаса (адаптована Н. Грішиною) [166], яка визначає домінуючий тип поведінки майбутніх учителів початкової школи у конфліктній взаємодії: пристосування, ухилення, компроміс, конкуренція та співробітництво (додаток Е). Методику адаптували до проблеми дисертаційної роботи, зокрема досліджені стратегії поведінки респондентів узгоджено з рівнями готовності таким чином: творчий рівень – співробітництво; конструктивний рівень – компроміс; базовий рівень – конкуренція; елементарний рівень – ухилення, пристосування.

Одержані результати подано в таблиці 1.24.

Таким чином, аналіз одержаних результатів засвідчує той факт, що творчий рівень властивий лише 4,8 % опитаних з контрольної та 5,2 % – з експериментальної груп.

Таблиця 1.24

Розподіл респондентів КГ та ЕГ майбутніх учителів початкової школи за стратегією поведінки у конфліктній взаємодії у сфері організації дозвілєвої діяльності молодших школярів (за методикою К. Томаса, адаптованою Н. Грішиною [166])

Стратегія поведінки	КГ		ЕГ	
	К-ть	%	К-ть	%
Співробітництво	15	4,8	16	5,2
Ухилення	100	32,4	92	30,9
Пристосування	70	22,8	61	20,4
Конкуренція	61	20,1	64	21,5
Компроміс	60	19,9	65	22,0

У свою чергу, конструктивним рівнем готовності володіє 19,9 % студентів контрольної та 22,0 % – експериментальної групи. Базовий рівень властивий відповідно 20,1 % респондентам з контрольної та 21,5 – експериментальної груп. Решта опитаних ($32,4+22,8=55,2$ % контрольної та $30,9+20,4=51,3$ % – експериментальної групи) мають елементарний рівень цієї готовності.

Важливою умовою успішності включення людини в соціальне життя, її адаптації до мінливих умов життєдіяльності, взаємодії з іншими людьми, їхнього розуміння, на думку А. Мельника, є соціальний інтелект, який часто помилково ототожнюється з інтелектуальними здібностями особистості й ігнорується його роль у міжособистісній взаємодії [290]. На нашу думку, саме рівень сформованості соціального інтелекту визначає поведінку людини в тому чи іншому середовищі; її здатність взаємодіяти з іншими людьми; емоційно впливаючи на них і сприймати все, що відбувається навколо. Тому ще одним показником готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів обрано рівень соціального інтелекту, що можна дослідити за допомогою тесту Дж. Гілфорда та М. Салівена [94]. Оскільки для організації дозвілєвої діяльності важливою є здатність до соціальної взаємодії, то вибрано два субтести «Вербальна експресія», що дає змогу визначити здатність майбутніх учителів початкової школи розуміти зміни у вербальних реакціях людини залежно від ситуації та «Історії з доповненням», що дає змогу діагностувати здатність студентів усвідомлено й оцінно розуміти ситуації взаємодії, поведінку інших у конкретній ситуації. Так, аналізуючи результати за субтестом «Вербальна експресія», ми дійшли висновку, що респондентам із обох груп (56,2 % з контрольної та 57,7 % – з експериментальної) найвластивіший середній рівень розвитку здібностей розуміти зміст значень подібних вербальних реакцій людини, залежно від контексту ситуацій, що їх спровокували. За методикою показник дослідження в студентській групі дорівнював 2,9 – 3,3

балів із максимальних 5. У дисертаційній роботі це – базовий рівень. У 27, 3 % опитаних контрольної та 28,7 % – експериментальної цей показник дещо вищий середнього – тобто конструктивний рівень розвитку розуміння змісту вербальних реакцій людини на певну ситуацію. Ці студенти є також певною мірою чутливими до взаємодії з іншими людьми, розуміють поведінку інших. На нашу думку, надто низьким є визначник високого рівня розвитку розуміння змісту вербальних реакцій людини на конкретну ситуацію: властивий лише 4,3 % респондентів з контрольної та 5,0 % – з експериментальної. Це студенти, які вміють спілкуватися з різними співрозмовниками, розуміють їх, уміють і можуть виконувати різні ролі у взаємодії, тобто їм властива рольова пластика. У дисертаційній роботі цей рівень визначено як творчий. У 12,2 % студентів контрольної та 8,6 % – експериментальної діагностовано низький рівень розвитку здібностей розуміти зміст значень подібних вербальних реакцій людини в залежності від контексту ситуацій (елементарний рівень). Для цих студентів властиве недостатньо ґрунтовне розуміння різних значень вербальних повідомлень залежно від характеру стосунків людей і змісту ситуації спілкування, що ускладнює їхні взаємини з іншими людьми. Одержані результати подано в таблиці 1.25.

Таблиця 1.25

Розподіл респондентів КГ та ЕГ майбутніх учителів початкової школи за рівнем соціального інтелекту у сфері організації дозвілєвої діяльності молодших школярів (за субтестом «Вербальна експресія» [94])

Рівень соціального інтелекту	КГ	ЕГ	Рівень соціального інтелекту	КГ
	К-ть	%	К-ть	%
Творчий	13	4,3	15	5,0
Конструктивний	84	27,3	85	28,7
Базовий	172	56,2	172	57,7
Елементарний	37	12,2	26	8,6

Проаналізувавши результати діагностики за субтестом «Історії з доповненням», ми з'ясували, що майбутні учителі початкової школи володіють недостатніми здатностями розуміти логіку розвитку ситуацій взаємодії, а також сутність і значення поведінки людей у цих ситуаціях. Так, лише 4,2 % опитаних з контрольної групи та 3,9 % – з експериментальної володіють розвинутими вміннями аналізувати складні ситуації взаємодії людей, є чутливими до різних учасників комунікації, розуміють логіку поведінки різних людей у різних ситуаціях та взаємодії. Тобто визначаємо цей рівень як творчий. У дослідженні також встановлено, що більшість студентів із обох груп (57,7 % з контрольної та 55,7 % – з експериментальної) не вміють достатньо повно й ґрунтовно аналізувати ситуації міжособистісної взаємодії й прогнозувати поведінку її учасників, тобто володіють базовим рівнем. У 28,5 % опитаних з контрольної та 27,8 % – експериментальної групи визначено середній рівень розвитку здатності розуміти логіку розвитку

ситуацій взаємодії, значення поведінки людей у конкретних ситуаціях, тобто конструктивний рівень.

У решти опитаних – в 9,6 % – з контрольної групи та в 12,6 % – з експериментальної групи діагностовано низький рівень розвитку цієї здатності, тобто в контексті дисертаційної роботи їм властивий елементарний рівень, що свідчить про їхню неготовність до міжособистісної взаємодії, спілкування й аналізу власної поведінки та поведінки інших у тій чи іншій ситуації. Результати дослідження за субтестом «Історії з доповненням» подано в таблиці 1.26.

Визначаючи рівень готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності учнів за діяльнісно-комунікативним критерієм, ми також досліджували їхню позицію у міжособистісній взаємодії за допомогою методики «Вибір учинку», адаптованої до проблеми дисертаційної роботи [94]. Згідно з методикою кожен студент вибирав той варіант відповіді, котрий найбільш відповідний до його вчинку у певній ситуації.

Таблиця 1.26

Розподіл респондентів КГ та ЕГ майбутніх учителів початкової школи за рівнем соціального інтелекту у сфері організації дозвілєвої діяльності молодших школярів (за субтестом «Історії з доповненням» [94])

Рівень соціального інтелекту	КГ		ЕГ	
	К-ть	%	К-ть	%
Творчий	13	4,2	12	3,9
Конструктивний	87	28,5	83	27,8
Базовий	177	57,7	166	55,7
Елементарний	29	9,6	37	12,6

Можливий також варіант власної відповіді респондента. За цією методикою визначено такі позиції майбутніх учителів початкової школи в міжособистісній взаємодії: активну, стійко-позитивну; пасивну стійко-позитивну; нестійку, ситуативну у взаєминах; негативну позицію. Результати подано в таблиці 1.27.

Досліджені позиції майбутніх учителів початкової школи в міжособистісній взаємодії узгоджено з визначеним рівнем їхньої готовності до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів за діяльнісно-комунікативним критерієм: активна, стійко-позитивна позиція характерна творчому рівню готовності; пасивна, стійко-позитивна позиція визначає конструктивний рівень; нестійка, ситуативна – відповідна базовому рівню й негативна позиція визначає елементарний рівень готовності. Отже, переважальним у респондентів обох груп (48,6 % контрольної та 49,1 % – експериментальної) є нестійка, ситуативна позиція, тобто базовий рівень готовності.

Значним є показник негативної позиції, тобто елементарного рівня готовності – 19,0 % в контрольній групі та 18,2 % – в експериментальній

групі. Водночас, низьким є відсоток в обох групах (7,3 % в контрольній та 7,8 % – в експериментальній) активної, стійко-позитивної позиції майбутніх учителів у міжособистісній взаємодії, тобто творчого рівня готовності.

Таблиця 1.27

Розподіл респондентів КГ та ЕГ майбутніх учителів початкової школи за типом позиції в міжособистісній взаємодії сфері організації дозвілєвої діяльності молодших школярів

Тип позиції у міжособистісній взаємодії	КГ		ЕГ	
	К-ть	%	К-ть	%
Активна, стійко-позитивна	22	7,3	23	7,8
Пасивна, стійко-позитивна	77	25,1	74	24,9
Нестійка, ситуативна	149	48,6	146	49,1
Негативна	58	19,0	55	18,2

Узагальнивши результати дослідження за всіма показниками, визначили рівень готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів за діяльнісно-комунікативним критерієм (таблиця 1.28 та рис. 1.9).

Таблиця 1.28

Розподіл респондентів КГ і ЕГ майбутніх учителів початкової школи за рівнями готовності до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів (за діяльнісно-комунікативним критерієм)

Рівні Групи	Творчий		Конструктивний		Базовий		Елементарний	
	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%
КГ	9	2,9	98	32,0	167	54,6	32	10,5
ЕГ	13	4,4	95	31,9	159	53,3	31	10,4

Аналіз результатів визначення рівня готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів за діяльнісно-комунікативним критерієм свідчить про те, що, як і в попередніх випадках, переважальним у студентів обох груп є базовий рівень готовності (54,6 % у контрольній групі та 53,3 % – в експериментальній групі).

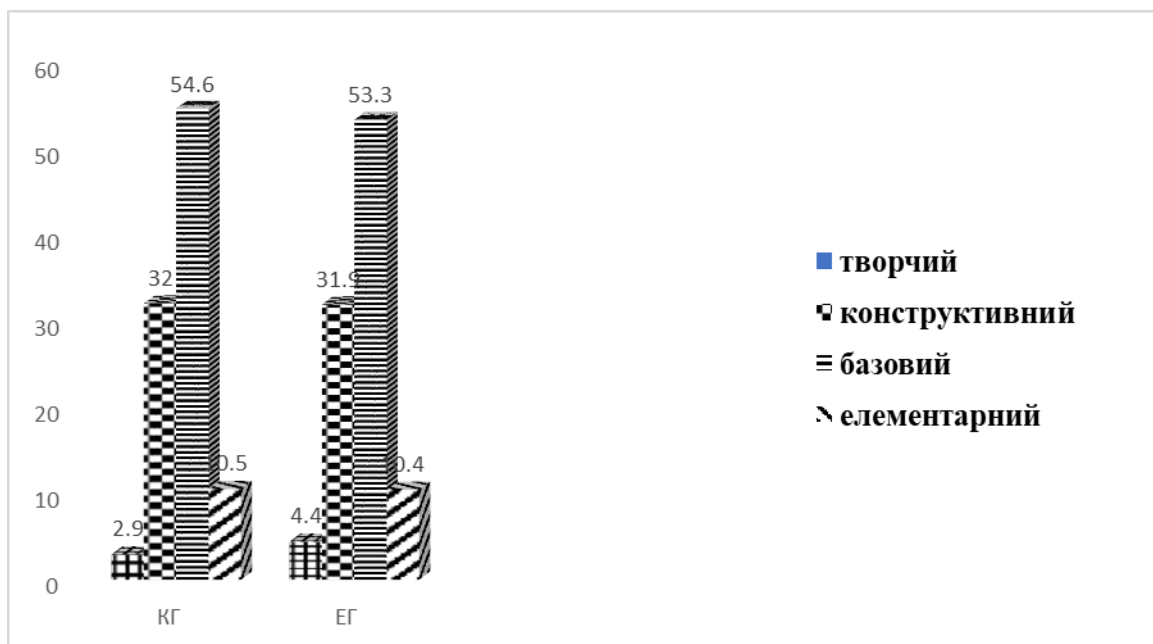

Рис. 1.9. Рівень готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів за діяльнісно-комунікативним критерієм

Це означає, що майбутні вчителі початкової школи переважно володіють ситуативно активною моделлю соціальної поведінки; базовими вміннями визначати й проектувати алгоритм дій в організації дозвілєвої діяльності молодших школярів; мають частково сформовані комунікативні й організаторські здібності; примітивно формують цілі та завдання й частково прогнозують програму розвитку молодших школярів та їхньої індивідуальної участі в організації дозвілля. Лише третина опитаних (32,0 % з контрольної та 31,9 % – з експериментальної групи) володіють конструктивним рівнем, тобто вміють ситуативно моделювання змісту, форми й методи дитячого дозвілля, вибирають активні види й форми організації дитячого дозвілля; вміють працювати в команді, хоча ініціативність та активність часто є вибірковими. Значними є показники в обох групах елементарного рівня (10,5 % у контрольній та 10,4 % – в експериментальній), тобто це майбутні вчителі, які не вміють взаємодіяти з іншими, не є емпатійними, мають великі труднощі у спілкуванні з молодшими школярами, не проявляють творчості у професійній діяльності. Лише 2,9 % опитаних з контрольної групи та 4,4 % – з експериментальної групи мають творчий рівень готовності до організації дозвілля молодших школярів. Звідси логічно випливає, що діяльнісний компонент готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності не є достатньо сформованим, а, отже, необхідним є пошук нових змісту, форм і методів професійної підготовки майбутніх учителів у плані організації дозвілєвої діяльності молодших школярів.

Дослідження сформованості рефлексивного компоненту готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів здійснено шляхом визначення рівня готовності за показниками рефлексивно-саморегулятивного критерію, застосовувавши такі методи педагогічного діагностування: бесіда, спостереження, методики дослідження самооцінки та самооцінки психологічної

адаптивності, визначення самооцінки рівня онтогенетичної рефлексії, самооцінки комунікативного контролю (соціальна гнучкість); методика оцінки рівня самоактуалізації (за опитувальником А. Шострома), діагностика індивідуальних особливостей саморегуляції, дослідження суб'єктності студентів в освітньому процесі (додаток К-Л).

Досліджуючи стан готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів важливим є з'ясування сформованості її рефлексивного компонента, оскільки від здатності особистості об'єктивно аналізувати свою діяльність, пізнавати й оцінювати себе у взаємодії з іншими залежить успішність виконання професійних обов'язків. З огляду на це й було досліджено: а) здатність майбутніх учителів реально оцінювати свої можливості в організації дозвілєвої діяльності; б) рівень рефлексії майбутніх учителів початкової школи; в) рівень соціальної гнучкості; г) рівень самооцінки та самооцінки психологічної адаптивності; д) готовність до самовдосконалення; е) рівень самоактуалізації; є) суб'єктність майбутніх учителів початкової школи.

Проаналізувавши результати відповідей студентів обох груп на анкетні запитання, на запитання бесіди з ними, з'ясували, що майбутнім учителям початкової школи найвластивіший ситуативний рівень здатності об'єктивно оцінювати себе й результати власної діяльності в команді (47,7 % з контрольної групи та 48,3 % – з експериментальної групи). Щодо прогнозування результатів своєї діяльності й визначення свого місця в колективній дозвілєвій діяльності, то лише третина студентів адекватно себе оцінюють і бачать результати своєї роботи (в 30,3 % з контрольної та в 32,1 % – експериментальної групи). Узагальнені результати анкетування й бесіди подано в таблиці 1.29.

Таблиця 1.29

Розподіл респондентів КГ та ЕГ майбутніх учителів початкової школи за рівнем здатності адекватно оцінювати результати власної діяльності у сфері організації дозвілєвої діяльності молодших школярів

Здатність адекватно оцінювати результати власної діяльності	КГ		ЕГ	
	К-ть	%	К-ть	%
Творчий	25	8,2	21	7,1
Конструктивний	152	49,7	139	46,6
Базовий	90	29,4	89	29,9
Елементарний	39	12,7	49	16,4

Досліджуючи стан онтогенетичної рефлексії, прагнули з'ясувати чи майбутні вчителі початкової школи аналізують набуті знання, власні помилки й у цілому життєвий досвід аби їх не повторювати в подальшій життєдіяльності, а, навпаки, продуктивні знання застосовувати у професійній діяльності [94]. Методика передбачала відповіді респондентів на 15 тверджень, кожна з яких оцінюється відповідною кількістю балів, за загальною сумою яких і досліджується відповідний рівень рефлексії (таблиця 1.30). Методику адаптовано до проблеми дослідження й, відповідно, студентів з (+) рефлексією зараховано до творчого рівня, респондентів з (-) рефлексією – до конструктивного рівня. Водночас, усіх опитаних з браком рефлексії диференційовано на дві групи (залежно від кількості набраних балів) і зараховано, відповідно, до базового й елементарного рівнів.

Таблиця 1.30

Розподіл респондентів КГ та ЕГ за рівнем рефлексії майбутніх учителів початкової школи у сфері організації дозвілєвої діяльності молодших школярів

Рівень рефлексії	КГ		ЕГ	
	К-ть	%	К-ть	%
Рефлексія (+) (творчий)	74	24,2	78	26,2
Рефлексія (–) (конструктивний)	83	27,1	91	30,5
Брак рефлексії (базовий)	109	35,6	86	28,9
Брак рефлексії (елементарний)	40	13,1	43	14,4

Аналіз результатів засвідчив той факт, що у студентів обох груп інформаційно-пізнавальною є від'ємна рефлексія або ж її брак (27,1 % з контрольної та 30,5 % з експериментальної й, відповідно, 35,6 % – з контрольної та 28,9 % – з експериментальної). Це означає, що майбутнім учителям початкової школи необхідно вчитися аналізувати власні помилки, свій життєвий досвід, працювати над собою в плані розв'язання різних життєвих, зокрема педагогічних ситуацій. Лише 24,2 % студентів з контрольної та 26,2 % – з елементарної групи володіють (+)рефлексією, тобто здатні до самоаналізу, до аналізу власних помилок і загалом життєдіяльного досвіду. Чимало, на нашу думку, студентів, взагалі володіють елементарним рівнем, тобто не мають рефлексії, байдуже ставляться до власних помилок, не задумувались над необхідністю аналізу власного життєвого досвіду, своїх помилок і поразок (13,1 % – контрольної та 14,4 % – експериментальної групи).

Однією з важливих якостей майбутніх учителів початкової школи, як практично кожної людини, є оцінка самого себе, своїх реальних можливостей, місця та ролі у соціумі. Самооцінка відіграє одну з вирішальних ролей у професійному становленні особистості. Найчастіше для визначення самооцінки користуються «формулою Джеймса»: Самооцінка = Успіх / Домагання [93]. У процесі дослідження з'ясовано, що в 46,3 % респондентів з контрольної та 48,1 % – з експериментальної занижена самооцінка; у 25,4 % з контрольної та 27,1 % з експериментальної – завищена; у решти опитаних (в 28,3 % з контрольної та 24,8 % – з експериментальної) – адекватна самооцінка. Студентів з адекватною оцінкою однозначно зараховано до творчого рівня; відповідно респондентів з завищеною та заниженою самооцінкою у відповідності з набраною кількістю балів розділено на конструктивний, базовий і елементарний рівні. Одержані результати подано в таблиці 1.31.

Таблиця 1.31

Розподіл респондентів КГ та ЕГ за рівнем самооцінки майбутніх учителів початкової школи у сфері організації дозвілєвої діяльності молодших школярів

Самооцінка	КГ		ЕГ	
	К-ть	%	К-ть	%
Адекватна (творчий)	87	28,5	78	26,2
Завищена (конструктивний)	89	29,1	90	30,2
Завищена або занижена (базовий)	121	39,5	115	38,6
Завищена або занижена (елементарний)	9	2,9	15	5,0

Далі досліджувалась самооцінка психологічної адаптивності майбутніх учителів початкової школи за допомогою методики, що містить 15 тверджень, відповіді на які оцінюються певною кількістю балів, за сумою яких визначено рівні психологічної адаптивності: високий, вище середнього, середній, нижче середнього і низький. Методика адаптована до проблеми дослідження й відповідно визначено такі рівні: високий – творчий, вище середнього та середній – конструктивний, нижче середнього – базовий і низький – елементарний. Результати дослідження подано в таблиці 1.32.

Таблиця 1.32

Розподіл респондентів КГ та ЕГ за рівнем соціально-психологічної адаптивності майбутніх учителів початкової школи у сфері організації дозвілєвої діяльності молодших школярів

Рівень соціально-психологічної адаптивності	КГ		ЕГ	
	К-ть	%	К-ть	%
Творчий	52	17,0	54	18,1
Конструктивний	83	27,1	79	26,5
Базовий	113	36,9	116	38,9
Елементарний	58	19,0	49	16,5

Аналіз одержаних результатів свідчить про те, що у майбутніх учителів початкової школи обох груп (36,9 % контрольної та 38,9 % – експериментальної) переважає базовий рівень соціально-психологічної адаптивності, тобто адаптивність студентів до нового середовища, до виконання нових ролей є нижче середнього, що ускладнює їхню взаємодію з вихованцями, зменшує їхню активність і креативність.

Лише в 17,0 % студентів з контрольної групи та у 18,1 % – експериментальної групи соціально-психологічна адаптивність є високою, тобто студенти володіють творчим рівнем, це означає, що майбутні учителі початкової школи легко пристосовуються до змін, до мінливих умов у соціумі та до виконання різних ролей у міжособистісній взаємодії з молодшими школярами.

Досліджуючи рефлексивний складник готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів, актуальним є з'ясування потреби людини стати тим, ким вона може стати, тобто визначення рівня самоактуалізації. З цією метою була застосована методика оцінки рівня самоактуалізації (опитувальник А. Шострома) [466] (додаток 3). Одержані результати подано в таблиці 1.33.

Таблиця 1.33

Розподіл респондентів КГ та ЕГ за рівнем самоактуалізації майбутніх учителів початкової школи у сфері організації дозвілєвої діяльності молодших школярів (за опитувальником А. Шострома [466])

Рівень самоактуалізації	КГ		ЕГ	
	К-ть	%	К-ть	%
Творчий	32	10,5	34	11,4
Конструктивний	138	45,1	141	47,3
Базовий	118	38,6	107	35,9
Елементарний	18	5,8	16	5,4

Аналіз таблиці свідчить про те, що у студентів обох груп переважальними є конструктивний і базовий рівні самоактуалізації, тобто ці студенти діють за власними переконаннями, певною мірою вмотивовані до професійної діяльності, однак професійні цінності ще недостатньо регулюють їхню життєдіяльність (45,1 % з контрольної та 47,3 % – з експериментальної й 38,6 % з контрольної та 35,9 % – з експериментальної відповідно). Значними є показники елементарного рівня (тобто низький загальний бал за шкалою

методики – у 5,8 % респондентів з контрольної та 5,4 % – експериментальної групи. Це студенти, які ігнорують власними орієнтаціями, у них бракує цінностей, що могли б бути мотиватором їхньої професійної діяльності. Лише в 10,5 % студентів з контрольної групи та в 11,4 % – з експериментальної групи – творчий рівень самоактуалізації, тобто студенти чітко вмотивовані до професійної діяльності; творчі, принципові; мають сформовану систему професійних орієнтацій, які й визначають майбутню професійну діяльність.

Для визначення рівня готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності важливим було також дослідження індивідуальної системи саморегуляції студентів, оскільки саме вона свідчить про особистісне становлення особистості та професійне самовизначення. Діагностовані окремі особистісні якості майбутніх учителів початкової школи саме в контексті організації дозвілєвої діяльності молодших школярів. Опитувальник методики містив 8 шкал: планування, моделювання, програмування, оцінка результатів, усвідомленість, реалістичність, надійність і дієвість; а також узагальнена шкала «Загальний рівень саморегуляції». За відповіді присвоювалась певна кількість балів (загальна сума від 0 до 57), тобто вищі показники відображали здатність особистості студента самостійно адаптуватися в нових ситуаціях; відповідно, низькі – свідчили про слабку усвідомленість своїх дій [466]. Методику адаптовано до дисертаційної роботи і визначено чотири рівні (таблиця 1.34).

Таблиця 1.34

Розподіл респондентів КГ та ЕГ за загальним рівнем саморегуляції майбутніх учителів початкової школи у сфері організації дозвілєвої діяльності молодших школярів

Загальний рівень саморегуляції	КГ		ЕГ	
	К-ть	%	К-ть	%
Творчий	28	9,1	31	10,4
Конструктивний	92	30,1	86	28,9
Базовий	106	34,6	99	33,2
Елементарний	80	26,2	82	27,5

Табличні дані свідчать про те, що в обох групах у студентів переважає базовий (34,6 % – контрольної та 33,2 % – експериментальної) та конструктивний (30,1 % – з контрольної та 28,9 % – експериментальної) рівні. Це означає, що майбутні вчителі початкової школи, переважно, мають середні саморегулятивні властивості, що гальмує їхнє професійне становлення й удосконалення. Лише в 9,1 % респондентів з контрольної групи та в 10,4 % – експериментальної – високі саморегулятивні якості й властивості, тобто творчий рівень. Студенти з обох груп володіють елементарним рівнем, тобто низькими й дуже низькими саморегулятивними властивостями (26,2 % контрольної та 27,5 % – експериментальної).

Досліджуючи рефлексивний компонент готовності майбутніх учителів до організації дозвілєвої діяльності, надзвичайно актуальним є також з'ясування їхнього рівня комунікативного контролю (соціальної гнучкості). Задля цього було застосовано методику самооцінки комунікативного контролю, що містить 10 ситуацій, які необхідно розв'язати респонденту. Вирішення ситуації відображає особистісну реакцію респондента на неї й оцінюється відповідною кількістю балів [466]. Одержані результати подано в таблиці 1.35.

Таблиця 1.35

Розподіл респондентів КГ та ЕГ за рівнем комунікативного контролю (соціальної гнучкості) майбутніх учителів початкової школи у сфері організації дозвілєвої діяльності молодших школярів

Рівень комунікативного контролю	КГ		ЕГ	
	К-ть	%	К-ть	%
Творчий	34	11,1	38	12,7
Конструктивний	78	25,5	90	30,2
Базовий	162	52,9	139	46,7
Елементарний	32	10,5	31	10,4

Аналіз одержаних результатів свідчить про те, що переважальним у студентів обох груп є базовий рівень, тобто студенти не є соціально гнучкими в різних соціумах і в різних обставинах; важко студентам налагоджувати контакт і вступати у взаємодію з іншими (52,9 % – контрольної групи та 46,7 % – з експериментальної групи). Творчий рівень властивий лише 11,1 % студентів з контрольної групи та 12,7 % – з експериментальної. Тобто незначна кількість майбутніх учителів початкової школи легко і швидко знаходять спільну мову у незнайомому або малознайомому середовищі. Водночас, майже стільки ж майбутніх учителів початкової школи (10,5 % з контрольної групи та 10,4 % – з елементарної) володіють елементарним рівнем, тобто є соціально негнучкими, не вміють або ж не хочуть знаходити спільну мову й вступати у контакт з іншими людьми.

Важливою ознакою готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів є їхня суб'єктність як організаторів дозвілля, яка має сформувати суб'єктність вихованця на рівнопартнерських засадах. Тому важливим було з'ясувати суб'єктність майбутніх учителів початкової школи. За допомогою анкетування було визначено, що більше третини студентів (32,7 % із контрольної групи та 31,8 % – з експериментальної) мають низький рівень суб'єктної позиції в освітньому процесі (у дисертаційній роботі – елементарний рівень). Йдеться про те, що майбутні вчителі початкової школи на заняттях, у позааудиторний час, під час виховних заходів займають зазвичай пасивну позицію. Також установлено, що в 47,8 % респондентів з контрольної та в 47,4 % – з експериментальної групи – середній рівень суб'єктної позиції (базовий рівень). Студенти інколи проявляють активність, однак ініціативність ситуативна; вибірково беруть участь у виховних заходах, хоча інколи відстоюють власну думку, аргументують свою позицію. Студенти з достатнім рівнем суб'єктної позиції (12,8 % – контрольної та 12,0 % – експериментальної) володіють конструктивним рівнем і студенти з високим рівнем суб'єктної позиції (6,7 % – контрольної та 8,8 % – експериментальної групи) мають творчий рівень, це студенти з внутрішньою активністю, прагненням пізнати нове, творчо діяти, моделювати, конструювати тощо. Одержані результати подано в таблиці 1.36.

Таблиця 1.36

Розподіл респондентів КГ та ЕГ за рівнем суб'єктності майбутніх учителів початкової школи у сфері організації дозвілєвої діяльності молодших школярів

Рівень суб'єктності	КГ		ЕГ	
	К-ть	%	К-ть	%
Творчий	20	6,7	26	8,8
Конструктивний	39	12,8	36	12,0
Базовий	147	47,8	141	47,4
Елементарний	100	32,7	95	31,8

Узагальнивши одержані результати, визначено рівень готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів за рефлексивно-саморегулятивним критерієм (таблиця 1.37, рисунок 1.10).

Таблиця 1.38

Розподіл респондентів КГ і ЕГ майбутніх учителів початкової школи за рівнями сформованості готовності до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів (за рефлексивно-саморегулятивним критерієм)

Рівні Групи	Творчий		Конструктивний		Базовий		Елементарний	
	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%
КГ	7	2,3	93	30,4	168	54,9	38	12,4
ЕГ	9	3,0	95	31,9	155	52,0	39	13,1

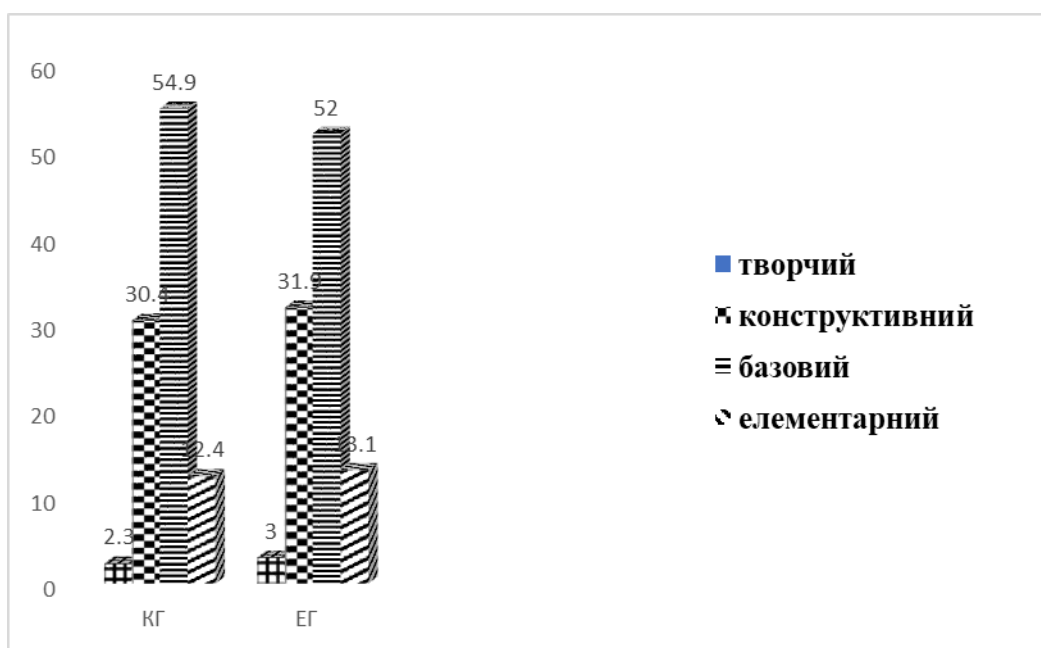

Рис. 1.10. Рівень сформованості готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів за рефлексивно-саморегулятивним критерієм

Аналіз табличних даних і діаграми свідчить про те, що в обох групах переважає базовий рівень готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів за рефлексивно-саморегулятивним критерієм (54,9 % – контрольної групи та 52,0 % – експериментальної групи). Це означає, що в студентів сформовані елементи педагогічної рефлексії як уміння аналізувати власні педагогічні вміння, способи та результати власної діяльності з організації дозвілля молодших школярів; переважає неадекватна самооцінка (занижена або завищена); часткове володіння прийомами самоаналізу, примітивний рівень саморегуляції та самоактуалізації. Третина з опитаних обох груп мають конструктивний рівень готовності, тобто достатні саморегулятивні властивості,

рефлексію, середній рівень соціальної гнучкості, достатній рівень самоактуалізації. Лише 2,3 % респондентів з контрольної групи та 3,0 % – з експериментальної групи володіють творчим рівнем, тобто мають адекватну самооцінку, розвинену рефлексію, сформовані саморегулятивні властивості й високий рівень самоактуалізації.

Елементарний рівень властивий 12,4 % студентів контрольної та 13,1 % – експериментальної груп.

На нашу думку, це значний показник, який засвідчує труднощі у формуванні рефлексивного компоненту готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів. Отже, необхідним є пошук оптимізації освітнього процесу в закладах вищої освіти задля конструктивного вирішення означеної проблеми.

На основі досліджених рівнів готовності студентів до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів за показниками визначених мотиваційно-ціннісного, інформаційно-пізнавального, діяльнісно-комунікативного й рефлексивно-саморегулятивного критеріїв визначено загальний рівень досліджуваної готовності й (результати подано в таблиці 1.39 та на рис. 1.11).

Таблиця 1.39

Розподіл респондентів КГ і ЕГ майбутніх учителів початкової школи за рівнями сформованості готовності до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів

Рівні Групи	Творчий		Конструктивний		Базовий		Елементарний	
	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%
КГ	11	3,6	99	32,4	166	54,2	30	9,8
ЕГ	14	4,7	100	33,6	155	52,0	29	9,7

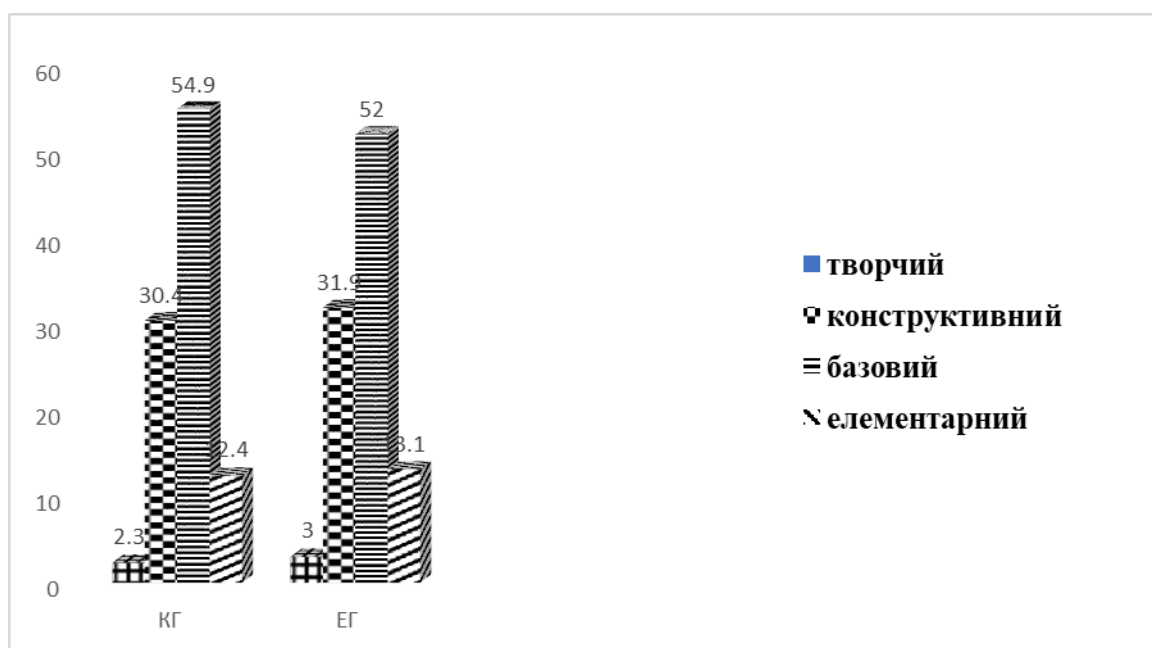

Рис. 1.11. Рівні сформованості готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів

Аналіз результатів констатувального етапу дослідження засвідчив той факт, що переважальним у студентів контрольної й експериментальної групи є базовий рівень готовності до організації дозвіллевої діяльності молодших школярів (54,2 % опитаних контрольної та 52,0 % – експериментальної групи). Майже третина опитаних респондентів обох груп володіють конструктивним рівнем готовності (32,4 % – контрольної групи та 33,6 % – експериментальної). Елементарний рівень готовності досліджено в 9,8 % студентів контрольної групи та 9,7 % – експериментальної групи. Лише 3,6 % студентам з контрольної групи та 4,7 % – з експериментальної групи властивий творчий рівень. Одержані результати однозначно доводять актуальність досліджуваної проблеми і необхідність пошуку конструктивних шляхів її вирішення.

Аналіз визначених критеріальних рівнів готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвіллевої діяльності молодших школярів дав змогу проаналізувати основні труднощі й суперечності у процесі професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи у контексті організації ними дозвілля молодших школярів. Так, насамперед, недостатньо сформовані мотиваційно-ціннісний компонент готовності студентів до організації дозвіллевої діяльності школярів, а, отже, необхідно мотивувати майбутніх учителів початкової школи до цього напряму педагогічної діяльності, сформулювати професійні цінності, трансформувавши їх відповідно у професійні орієнтації, що стало б мотиватором професійної діяльності.

Звідси, логічним є висновок, що недостатньо задіяні у процесі професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи такі фактори, які б позитивно впливали на розвиток мотивації організації дозвілля молодших школярів; активізували позитивні емоції під час організації дитячого дозвілля; формували позитивне ставлення до педагогічної діяльності в плані дозвіллевої діяльності; формували ціннісне ставлення до готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дитячого дозвілля й усвідомлення її як професійної цінності. Йдеться насамперед про пошук нових змісту, форм і методів організації виховної діяльності й науково-дослідної роботи в закладах вищої освіти; практичної підготовки студентів, в основі яких було би закладено елементи творчої діяльності.

Потребує також удосконалення когнітивний компонент готовності студентів до організації дитячого дозвілля. Таким чином, доцільно, на нашу думку, доповнити зміст професійної підготовки інформаційним блоком з дозвіллезнавства. Насамперед, доцільним є введення у навчальний план професійної підготовки спеціальних навчальних дисциплін, вивчення яких сприяло б формуванню цілісної системи знань з теорії та методики організації дитячого дозвілля.

Очевидною є недостатня сформованість діяльнісного складника готовності, що вимагає оновлення насамперед технологій професійної підготовки, використання у освітньому процесі форм і методів інтерактивного навчання та виховання.

Таким чином, підготовка майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілля молодших школярів має буди, насамперед, системною й передбачати модифікацію змісту та методів теоретико-практичної підготовки майбутніх учителів, а також необхідність інтеграції аудиторної й позааудиторної роботи студентів.

Проблемною виявилась також і рефлексивний складник готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвіллевої діяльності молодших школярів, а тому своєчасним є впровадження в освітній процес закладів вищої освіти самоуправлінських і саморегулятивних компонентів, тобто активізації в студентському середовищі механізмів самооцінки, самоконтролю, самоаналізу, самовдосконалення.

Отже, аналіз реального стану готовності студентів до організації дитячого дозвілля дав змогу окреслити основні напрями розробки системи професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвіллевої діяльності молодших школярів, чому й буде присвячений наступний розділ дисертаційної роботи.

На основі аналізу наукових джерел виявлено, що учені розглядають різні аспекти професійної підготовки вчителів початкової школи, організації дозвілля учнів, виховання особистості засобами дозвіллевої діяльності тощо. Проте бракує цілісних досліджень, що розкривали б специфіку підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвіллевої діяльності молодших школярів, яка відрізняється від дозвілля підлітків, старшокласників чи студентів за змістом, формами проведення тощо. Підготовку майбутніх учителів початкової школи до організації дозвіллевої діяльності молодших школярів визначено як цілеспрямований процес оволодіння студентами загальними та фаховими компетентностями щодо продуктивної організації та проведення дозвіллевої діяльності у початковій школі, виховання молодших школярів як її суб'єктів та формування у них основ визнання цінності дозвілля.

Обґрунтовано, що поняття «дозвілля» є родовим для поняття «дозвіллева діяльність» і визначається як соціальне та культурне явище, ґрунтоване на задоволенні дозвіллевих потреб особистості. Дозвіллева діяльність – ціннісно зумовлене вільне обрання та здійснення активних дій соціальними суб'єктами з метою задоволення особистих духовних і соціальних потреб. Похідними від дозвіллевої діяльності є «освітньо-дозвіллева» та «культурно-дозвіллева» діяльності, позакласна дозвіллева діяльність, а також «здоров'язбережувальне дозвілля», тлумачення яких подібне за сутністю з акцентом на конкретний зміст поняття. Дозвіллева діяльність ґрунтується на вільному виборі, що надається у сфері дозвілля; здійснюється в специфічних умовах у межах дозвіллевого середовища, заклади якого мають власну специфіку й засоби створення соціально-виховного осередку (музею, парку, туристичного об'єкта, клубу тощо); має сприяти продуктивним взаємозв'язкам соціальних суб'єктів і закладів сфери дозвілля, у процесі яких відбувається педагогізація середовища, що має мати найменший ступінь зовнішньої регульованості, водночас із найбільшим рівнем ціннісної зумовленості. Водночас з'ясовано різноманітність підходів науковців до структури дозвіллевої діяльності, компонентами якої визначено суб'єктів, взаємодію між суб'єктами, мету, зміст, форми, методи і результат діяльності. Аналізуючи структурні компоненти дозвіллевої діяльності молодших школярів, встановлено, що освітній процес у початковій школі здійснюється шляхом організації освітньої діяльності учнів, а життєва активність молодших школярів виявляється у різноманітних її видах – навчальній, ігровій, трудовій, творчій, фізичній та дозвіллевій. Наголошено, що організація дозвіллевої діяльності має здійснюватися згідно із психолого-педагогічними вимогами та з урахуванням вікових особливостей учнів. Визначено структуру організації дозвіллевої діяльності молодших школярів: мета, суб'єкти, зміст, взаємодія між суб'єктами, форми і методи, результат, корегування результатів, рефлексія суб'єктів дозвіллевої діяльності; її специфічні характеристики та основні функції (рекреаційна, гедоністична, емоційно та духовно збагачувальна, пізнавально-розвивальна (самопізнання та самореалізація), ціннісно-орієнтаційна, комунікативна, соціальна, виховна, компенсаторно-психотерапевтична, творча).

Беручи до уваги специфіку дозвіллевої діяльності та основні вікові характеристики учнів молодшого шкільного віку, визначено сутність поняття «готовність майбутніх учителів початкової школи до організації дозвіллевої діяльності молодших школярів», яке потрактовано як сформоване інтегральне ціннісно-особистісне утворення, що забезпечує професійний розвиток особистості студента шляхом свідомого гармонійного поєднання компетентностей продуктивної організації дозвіллевої діяльності молодших школярів, сприяє успішній комунікації у колективній діяльності на основі усвідомлених морально-етичних норм, переконань, передбачає здатність до постійного професійного самовдосконалення, самовираження задля виховання молодших школярів як суб'єктів дозвіллевої діяльності.

З аналізу структури готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвіллевої діяльності молодших школярів, зокрема з визначення її основних компонентів (мотиваційного, когнітивного, діяльнісного та рефлексивного) й з

урахуванням специфіки організації дитячого дозвілля виокремлено критерії: мотиваційно-ціннісний, інформаційно-пізнавальний, діяльнісно-комунікативний та рефлексивно-саморегулятивний й відповідно – їх показники. Визначені критерії та їх показники є взаємозалежними, взаємообумовленими, взаємодоповнювальними й становлять цілісне утворення, що відображає готовність майбутніх учителів початкової школи до організації дозвіллевой діяльності молодших школярів. Кількісно-якісний аналіз показників (за частотою, інтенсивністю, яскравістю їх прояву) для кожного з визначених критеріїв дав можливість диференціювати чотири рівні готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвіллевой діяльності молодших школярів: елементарний, базовий, конструктивний і творчий. Визначення рівня готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвіллевой діяльності молодших школярів як результату професійної підготовки в ЗВО здійснено за допомогою педагогічної діагностики, що розглянута в дослідженні як цілісний процес, що поєднує низку методів: інформаційно-констатувальні (бесіда, анкетування, тестування); оцінювальні (рейтинг) – експертна оцінка, оцінка, самооцінка; вивчення творчості й аналіз продуктів діяльності студентів; педагогічне спостереження; аналіз дій у взаємодії, у ситуації; психодіагностичні методики; методи математичної статистики.

Попереднє опитування та аналіз стану готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвіллевой діяльності молодших школярів показав, що переважно студенти мають базовий рівень досліджуваної готовності (54,2 %); лише 3,6 % студентам притаманний творчий рівень. Одержані результати однозначно доводять актуальність досліджуваної проблеми і необхідність пошуку конструктивних шляхів її вирішення.

Положення і висновки, викладені в першому розділі, детально розкриті у працях автора: [106], [112], [113], [114], [115], [135], [141], [142], [143].

РОЗДІЛ 2

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ДОЗВІЛЛЕВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

2.1. Методологічні підходи до досліджуваного напрямку професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи

Грунтовність педагогічного дослідження залежить від логічності його обраної методології, тобто тих методологічних підходів, з позицій яких буде розроблено концепцію дослідження.

Орієнтовано на те, що методологічна основа дослідження має бути ґрунтована на положеннях філософії людиноцентризму в освіті [443]; діалектичних принципах взаємозв'язку та взаємозумовленості закономірностей і явищ об'єктивної дійсності, єдності теоретичного знання і практичної діяльності [63]; принципах взаємозв'язку свідомості, самосвідомості та соціального розвитку людини в культурно-історичному просторі [112]; використанні комплексу наукових підходів щодо підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвіллевої діяльності молодших школярів [58; 63]; концептуальних положеннях педагогіки дозвілля, педагогічної інноватики [24; 119] та ін.

Отже, методологічний рівень має репрезентувати підготовку майбутніх учителів початкової школи до організації дозвіллевої діяльності молодших школярів, ґрунтуючись на провідних засадах сучасної філософії освіти та інтерпретації основних методологічних підходів до педагогічної освіти з урахуванням психолого-педагогічних особливостей навчання майбутніх учителів та організації дозвіллевої діяльності учнів у початковій школі.

Актуальним у методологічному та значущим у науковому і соціокультурному аспектах є всебічне вивчення сутнісних характеристик і феноменологічної специфіки дозвіллевої діяльності молодших школярів та професійної діяльності вчителів початкової школи (п. 1.1–1.2). Сучасні підходи до підготовки майбутніх учителів початкової школи мають ґрунтуватися на особистісно орієнтованій парадигмі освіти, визначеної Законами України «Про освіту» [186], «Про вищу освіту» [185], Концепцією «Нова українська школа» [304] та ін. нормативних документах. У центрі такої освіти постає дитина, її духовний розвиток, система цінностей, формування її особистісних якостей, творчої свободи, що передбачає спрямованість на задоволення її інтересів і прагнень, гуманізацію освіти, синтез процесів соціалізації.

У цьому контексті окрему значущість становлять дослідження методологічних засад професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи: системного підходу (Н. Колесник [226], Л. Хомич [448] та ін.); компетентнісного (Н. Бібік [43], Л. Хомич [448] та ін.), суб'єктного (О. Біда [47], А. Кузьмінський [47], О. Кучай [47] та ін.), діяльнісного (Ю. Журат [181] та ін.), технологічного (О. Дзюба-Шпурик [168], О. Комар [228], Л. Коваль [220], І. Осадченко [316], О. Пометун [348] та ін.), практико-орієнтованого (І. Пальшкова [329] та ін.) та ін.

Важливим у професійній підготовці майбутніх учителів початкової школи до організації дозвіллевої діяльності молодших школярів визначено системний підхід (В. Безлюдна [29], Н. Бідюк [51], Н. Глузман [144], В. Кириченко [208], О. Коберник [219], Л. Коваль [220], Н. Колесник [226], В. Кушнір [258], С. Кушнірук [259], І. Лисєєв [389], О. Марущак [286], О. Пометун [348], В. Садовський [389], Т. Шанскова [460] та ін.), за яким підготовка вчителя початкової школи розглядається як система зі взаємозв'язаними й взаємозалежними компонентами. С. Гончаренко констатує, що системний підхід у педагогічній науці орієнтований на пояснення єдності об'єктів, явищ та процесів, виявлення їх різноманітних зв'язків, зведення в цілісну картину [103, с. 305]. Реалізувати

можливості системного підходу у процесі професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів – означає, розглядати освітній процес як систему, як цілісність та єдність теоретичної, практичної й самоосвітньої підготовки.

Так, у дисертаційній роботі О. Буднік [63] проблема професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи до соціально-педагогічної діяльності також розглянута з точки зору системного підходу. Саме організація дозвілєвої діяльності є видом соціально-педагогічної діяльності, яку вчена розуміє різновидом професійної діяльності педагога, ґрунтованій на психолого-педагогічному розумінні її сутності, структури, передбачаючи соціальний аспект: соціокультурну специфіку шкільного середовища та соціальні проблеми вихованців [63, с. 72]. Тому системний підхід охоплює структурно-функціональний та комплексний підходи, оскільки система (професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи) апріорі передбачає функціональну структуру (дієві складники – компоненти – цілого), що досліджуються комплексно, у єдності, взаємозалежності та взаємодоповнюваності кожного компонента системи. Наприклад, соціально-педагогічна модель організації дозвілля учнівської молоді, запропонована Ю. Бардашевською, ґрунтується на структурно-функціональному підході та є багатоплановим утворенням: має змістовно-цільовий, формально-організаційний, управлінський, кадровий аспекти і враховує соціально-вікові, освітньо-статусні особливості учнівської молоді; охоплює обрані молоддю бажані на перспективу форми дозвілля, що узгоджуються з певними періодами її вільного, зокрема канікулярного часу [25, с. 15]. Приміром, О. Красовська зазначає, що художньо-педагогічні технології передбачають використання декількох видів мистецтва одночасно, комплексно; здійснення комплексного підходу, шляхом поєднання базових предметних компонентів з іншими видами мистецтва та із залученням аналогів з різних видів творчості; врахування змісту художньо-творчої діяльності студентів у залежності від їхніх вікових особливостей та особистісних нахилів і уподобань (вбачається доцільними порівняння найефективнішого використання для інтеграції окремих видів, наприклад: колір у малярстві та фонетиці мовлення і виконавство у музиці; театралізована драматизація, створення музики, досконалі форми малювання та сприймання); поєднання індивідуальної художньо-творчої діяльності з колективною поліхудожньою творчістю [244, с. 246].

Отже, особливо важливим у рамках досліджуваної проблеми є системний підхід, мета якого полягає у підвищенні якості та удосконаленні змістового, організаційного, технологічного, навчально-методичного, особистісного, управлінського системних складників підготовки майбутніх учителів початкової школи, шляхом створення інноваційного освітнього середовища, реалізації найдоцільніших технологій індивідуально-творчого характеру навчання, забезпечення цілеспрямованої практичної та самоосвітньої підготовки майбутніх учителів зазначеної спеціальності тощо. Застосування системного підходу надасть можливість охарактеризувати підготовку майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів з позицій цілісності та взаємозумовленості її структурних компонентів як системи; визначити взаємозалежність, інтегрованість процесу підготовки майбутніх учителів початкової школи до досліджуваного виду діяльності з іншими аспектами їхнього навчання у закладах вищої освіти. Конкретна методологія нашого дослідження має бути ґрунтована на ідеях цілісності як принципу тлумачення специфіки педагогічних явищ і процесів; системного підходу як засобу всебічного і багаторівневого їх аналізу.

Кожна система розвивається, удосконалюється, тому у процесі підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів важливим є дотримання синергетичного підходу (В. Лутай [265], В. Прісняков [358] та ін.), який орієнтує процес професійної підготовки майбутніх учителів початкової на творчий характер взаємодії у ході оволодіння компетентностями організації

дозвіллевій діяльності молодших школярів.

З погляду синергетики [265; 358], в організації вищої освіти головним є не передача знань, а навчання оволодінню способами поповнення знань і швидкої орієнтації в розгалуженій системі знань, а також способами самоосвіти. Синергетична парадигма самоорганізації спричиняє новий діалог людини із природою, з іншими людьми та із самим собою. Застосування синергетики, як теорії самоорганізації системи вищої освіти дозволяє по-новому осмислити проблему міждисциплінарності підготовки майбутніх учителів початкової школи (розширенням номенклатури дисциплін гуманітарного циклу); забезпечення взаємопроникнення гуманітарних і негуманітарних (природничо-наукових) знань; проблему надання кожному суб'єкту освіти можливості визначати індивідуальну траєкторію освіти, темп навчання, досягати певного рівня освіченості; проблему стимулювання самостійності вибору та ухвалення відповідального рішення особистістю. Використання синергетичного підходу дасть змогу визначити одним із головних завдань системи підготовки майбутніх учителів початкової школи – формування нелінійного синергетичного мислення та світобачення, яке є, на нашу думку, адекватним глобальним викликом людству цивілізованого культурного суспільства. У контексті організації дозвіллевій діяльності саме синергетична методологія вносить принципово нові сюжети у дозвіллеву діяльність; сприяє глибшому розумінню механізму розвитку вищої освіти в масштабах усієї планети та передбаченню наслідків важливих процесів, що відбуваються в цій складно організованій системі.

Оскільки синергетика досліджує спільну дію багатьох елементів системи, що керують (управляють) самоорганізацією («самоорганізація» – явище, коли система переходить із менш упорядкованого в упорядкованіший стан не через зовнішні впливи, а лише під дією внутрішньосистемних змін) [365], намагаючись визначити іманентну фазу природи (спільні принципи), то потрібно кооперувати низку дисциплін у процесі оволодіння компетенціями організації дозвіллевій діяльності. Отже, нова структура виникає як інтегративний процес у середовищі зі складною будовою.

Розглядаючи підготовку майбутніх учителів початкової школи до організації дозвіллевій діяльності молодших школярів з позицій системного та синергетичного підходів, резюмуємо, що однією з основних якостей освітнього процесу закладу вищої освіти є його цілісність, як синтетична якість, що розкриває вищий рівень його розвитку, результат свідомих дій суб'єктів (педагога і школярів), які функціонують у ньому. Тому в моделюванні освітнього процесу цілісність визначаємо як інтегральну якість взаємодії всіх його складників (методологічно-цільового, змістово-процесуального та моніторингово-результативного) формування особистості майбутнього вчителя початкової школи як організатора дозвілля дітей.

Таким чином, синергетичний підхід сприятиме здійсненню аналізу функціонування окремих компонентів підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвіллевій діяльності молодших школярів як системи, виявляючи їх нелінійність, варіативність, відкритість, здатність до біфуркацій (роздвоєнь) з метою адаптації в конкретних умовах вищої педагогічної школи до вимог і особливостей підготовки майбутніх учителів початкової школи.

Системоутворювальним у підготовці майбутніх учителів початкової школи, зокрема до організації дозвіллевій діяльності молодших школярів є акмеологічний підхід (Т. Дерека [160], О. Дубасенюк [172], Г. Сизоненко [394] та ін.), який передбачає, що акме та самореалізація майбутніх учителів початкової школи – це не ідеальні образи, а постійний до них рух через узгодження реальних характеристик розвитку особистості студентів з оптимальною моделлю творчого саморозвитку в закладах вищої освіти [160]. Дотримання акмеологічного підходу орієнтує систему підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвіллевій діяльності молодших школярів на вивчення комплексу наукових дисциплін, об'єктом яких є особистість в динаміці самоактуалізації її творчого потенціалу, саморозвитку, самовдосконалення, самовизначення у різних життєвих сферах, самостійній професійній діяльності, системі підвищення кваліфікації [172]. Студенти, перебуваючи в цілеспрямовано створеному середовищі закладів вищої освіти, не просто реалізують себе через репродуктивні засоби розвитку, а якісно

змінюють себе, долаючи психологічні бар'єри, шукаючи можливості для розвитку акмеологічно значущих якостей, необхідних в організації дозвілєвої діяльності, визначають особисту траєкторію творчого саморозвитку відповідно до її цінностей, установок, мотивації, цілей, свого творчого й суб'єктного «Я». Саме за умов акмеологічного підходу в системі підготовки майбутніх учителів початкової школи домінує проблематика розвитку творчих здібностей професіоналів з урахуванням різних аспектів їхньої підготовки і вдосконалення, а найважливішим загальними акмеологічними чинниками є високий рівень мотивації, потреба у досягненнях, прагнення самореалізації. В основу саморозвитку і самореалізації закладена потреба майбутніх учителів початкової школи в нових досягненнях, прагнення до успіху, до вдосконалення, до активної життєвої позиції, до позитивного мислення, віру у свої можливості, усвідомлення сенсу життя [394]. Саме акмеологічний підхід уможливорює проектування етапів професійно-особистісного сходження («саморуку») майбутніх учителів початкової школи від однієї вершини в готовності до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів до іншої. Лише акмеологічний підхід орієнтує їх на постійне самовдосконалення і здатність до самореалізації, самоорганізації та саморозвитку та вияву творчої суб'єктності.

Отже, акмеологічний підхід актуалізує закономірності й механізми досягнення формування готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів як поетапного наближення особистості до вершин професійного розвитку та зрілості.

У контексті нашого дослідження необхідно у системі підготовки майбутніх учителів початкової школи враховувати і культурологічний підхід (Г. Балл [23], І. Бех [35], І. Зязюн [198], С. Максименко [268] та ін.), оскільки саме культурним змістом дозвілєвої діяльності має стати багатий культурний досвід народностей України, їхніх традицій, звичаїв у синтезі з досвідом інших народів планети. Культурологічний підхід у процесі підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів дасть змогу студентам самостійно здобувати та освоювати культурно-дозвілєві цінності, способи майбутньої професійної діяльності з організації дозвілля дітей з урахуванням індивідуальних ціннісних орієнтацій свого народу, його ментальності з поєднанням традицій народів світу тощо.

Таким чином, культурологічний підхід передбачає аналіз підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів як до соціокультурного феномена, ґрунтованого на врахуванні сучасних досягнень вітчизняної та світової культури, зорієнтованість педагогічного процесу на міжкультурну взаємодію;

Спрямованість підготовки на формування в майбутніх фахівців початкової школи системи загальнолюдських і професійних цінностей, котрі й визначають ставлення до навколишнього світу, до себе, власної діяльності уможливорює аксіологічний підхід (І. Бех [34], І. Зязюн [198], Г. Чижакова [456] та ін.). За такого підходу система підготовки майбутніх учителів початкової школи скеровується на трансформування в його професійній свідомості сутнісних характеристик готовності організовувати дозвілля молодших школярів з інформаційного рівня на рівень особистісних цінностей. З огляду на це, підготовка майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів буде спрямована на усвідомлення кожним студентом необхідності в сформованості творчого рівня готовності організовувати дозвілля учнів початкової школи як важливої особистісної цінності.

Отже, на основі аксіологічного підходу відбуватиметься засвоєння майбутніми учителями початкової школи цінностей освіти на суспільному, професійному й особистісному рівнях, що властиве гуманістичній педагогіці, оскільки вона вбачає в людині найвищу цінність суспільства та самоціль суспільного розвитку.

Враховуючи думки Л. Гусак, а також думку про те, що показником готовності студентів до професійної діяльності є сформованість професійної компетентності,

резюмуємо, що в структурі готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів має бути закладеним компетентнісний підхід. Ухвалення Закону «Про освіту» [186] визначає нові вимоги до підготовки висококваліфікованих учителів нової української початкової школи і для його реалізації затверджено механізми імплементації положень щодо вищої освіти та впровадження педагогічних інновацій в професійну підготовку майбутніх учителів початкової школи.

У психолого-педагогічній літературі [42; 54; 193; 348] компетентнісний підхід тлумачиться на його системній, міждисциплінарній природі, яка охоплює і особистісний, і діяльнісний аспекти, підкреслює практичну спрямованість освіти, роль досвіду, здатність практично реалізовувати знання та забезпечувати постійний саморозвиток і самовдосконалення особистості, її здатність до свідомої самоосвіти упродовж життя.

Компетентнісним підходом (Ш. Амонашвілі [17], І. Бех [38], Н. Бібік [43], В. Семиченко [392], Л. Хомич [448] та ін.) системи підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів передбачається усвідомлення студентами необхідності в оволодінні загальними та фаховими компетентностями вчителя як організатора дозвілля дітей, власних прагнень до майбутньої професійної діяльності загалом й організації дозвілля молодших школярів зокрема; мотивів професійного зростання; трансформування набутих знань, умінь і навичок у результативну та якісну діяльність вчителя початкової школи організовувати дозвілля дітей. Застосування компетентнісного підходу зумовлено тим, що компетентність є найважливішим показником готовності майбутніх учителів початкової школи організовувати дозвілєву діяльність дітей.

В умовах компетентнісного підходу майбутні учителі початкової школи мають розуміти, що вони мають бути не лише конкурентоспроможним у сучасних умовах життя, а й бути готовим і здатним до співпраці та спільної діяльності з учнями, їхніми батьками, колегами, громадськістю при організації дозвілєвої діяльності.

Щодо компетентностей, то у процесі підготовки майбутніх учителів початкової школи враховано думки Н. Бібік, яка наголошує на важливості таких основних їх ознак:

- компетентності динамічні й постійно змінюються (змінюється світ й змінюються вимоги до людини, особистості, компетентного фахівця), що актуалізує самоосвітню діяльність як засіб неперервного самовдосконалення і саморозвитку;
- компетентності орієнтовані у майбутнє, оскільки проявляються у можливостях організації власної освіти, спираючись на власні здібності, результати самооцінки та бачення перспектив самореалізації нині й у майбутньому, що більшою або меншою мірою пов'язано з самоосвітньою діяльністю індивіда;
- компетентності мають діяльнісний характер унаслідок поєднання узагальнених умінь та професійних і предметних умінь у конкретних галузях або ситуаціях, що передбачає можливість і здатність фахівця постійно їх оновлювати як через систему інституційної освіти, так й шляхом самоосвіти;
- компетентності проявляються в уміннях здійснювати вибір, виходячи з адекватної оцінки себе, своїх наявних знань, умінь, навичок, досвіду у конкретній ситуації;
- компетентності пов'язані з мотивацією до неперервної самоосвітньої діяльності [43].

Подані компетентнісні ознаки ще раз підтверджують актуальність цього підходу в підготовці майбутніх учителів початкової школи, оскільки компетентнісний підхід у системі підготовки зазначених фахівців є нині стратегічним напрямом модернізації цієї ланки педагогічної освіти. Саме компетентнісний підхід вимагає зміщення акцентів з надання та поширення знань до розвитку вмінь, навичок, ставлень та здатностей

приймати рішення, вирішувати професійні завдання різної складності, розвивати здатність до професійного вдосконалення; забезпечує орієнтацію всього навчального процесу на такі основні цілі освіти як: формування й розвиток здатності до навчання упродовж життя, до самовизначення і самоактуалізації особистості, до її активної професійної адаптації та соціалізації; безперервний розвиток індивідуальності тощо. Лише вказаний підхід ґрунтується на визначенні компетентності як цілі підготовки майбутніх учителів початкової школи.

Аспекти професійної діяльності майбутніх учителів початкової школи також обґрунтовано у монографії Л. Коваль, присвяченій проблемам професійного становлення зазначених фахівців засобами узагальненого типу технологій навчання – загальнонавчальних [221]. Авторка обґрунтовує загальнотеоретичні та дидактико-методичні засади підготовки майбутніх учителів початкової школи, визначаючи у цьому контексті пріоритетними технологічний та компетентнісний підходи. Учена наголошує, що саме впровадження цих підходів дозволить модернізувати професійне навчання студентів з урахуванням розвитку сучасної шкільної практики.

Отже, компетентнісний підхід зумовить необхідність визначення і обґрунтування якості підготовки студентів з позиції набуття майбутніми вчителями початкової школи здатності швидко реагувати на запити часу, досвіду при інтеграції і застосуванні знань, умінь у процесі організації дозвіллевої діяльності молодших школярів.

Важливими ознаками системи готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвіллевої діяльності молодших школярів є креативність, активність та ініціативність. Особистісними якостями, необхідними для організації майбутніми вчителями початкової школи дозвілля молодших школярів, є творчий пошук, прагнення до самопізнання, саморегуляції, саморозвитку, тобто риси, які визначають суб'єктність особистості вчителя. Формування вказаних якостей забезпечується дотриманням суб'єктно-діяльнісного підходу (О. Біда [46], І. Єрмакова [177], Ю. Журат [181], І. Зязюн [198], Т. Кириленко [211], О. Киричук [211], В. Кремень [246], А. Кузьмінський [252], О. Кучай [48], І. Маноха [211], В. Пискун [211], В. Роменець [211], В. Татенко [427] та ін.), оскільки однією із передумов суб'єктності вчителів початкової школи є їхня здатність диференціювати своє Я-професійне, моделювати й проектувати свою діяльність, протиставляти себе як суб'єкта об'єктам свого впливу, рефлексувати свої дії та думки, віднаходити нове, нестандартне в підходах до організації дозвілля молодших школярів та неординарно, творчо залучати вихованців до дозвіллевої діяльності задля їхнього самоствердження, самовираження, саморозвитку, саморегуляції.

Саме саморегуляція є тим вольовим виявом майбутніх учителів початкової школи, який розкриває сутність таких якостей, як ініціативність, самостійність і відповідальність. У контексті організації дозвіллевої діяльності молодших школярів необхідною є творча суб'єктність майбутніх учителів початкової школи, яка відображає їхнє активно-вибіркове, ініціативно-відповідальне, творчо перетворювальне ставлення до дозвіллевої діяльності, самого себе, до вихованців, до світу і життя загалом. Вона детермінує особливу форму активності, спрямовану на самоконтроль за особистісними проявами в різних ситуаціях дозвіллевої діяльності через вияв власної педагогічної творчої суб'єктної позиції [453]. Для повноцінності результату важливо не лише знати, що і як робити, але й хотіти цього, знаходити нестандартні рішення, взаємодіяти й досягати. У центрі суб'єктно-діяльнісного підходу – майбутні учителі початкової школи, як активні творці своєї особистості в підготовці загалом і в організації дозвілля молодших школярів зокрема.

Готовність до педагогічної діяльності з позицій суб'єктно-діяльнісного підходу В. Сластьонін визначає як особливий психічний стан, що характеризується наявністю в суб'єкта образу структури певної дії та постійною спрямованістю свідомості на її виконання. Вона, на думку вченого, має різні спрямування на усвідомлення педагогічного завдання, моделі ймовірної поведінки, визначення спеціальних способів діяльності, оцінку своїх можливостей у їхньому співвідношенні з труднощами та

необхідністю досягнення певного результату. До факторів готовності вчений зараховує теоретичну і практичну підготовку студентів до педагогічної діяльності, розвиток у них адекватної мотивації та професійно важливих якостей особистості [404].

Дозвіллева діяльність і є продуктивною діяльністю, в якій твориться щось нове задля задоволення інтересів, бажань й потреб особистості. З огляду на це, майбутні учителі початкової школи мають бути підготовленими до перетворювальної активності, пошуку нової структури вже відомих компонентів організації дозвілля молодших школярів, їхніх нових поєднань у ході суб'єкт-суб'єктної взаємодії. Поряд з цим, як зазначає В. Татенко, дозвіллева діяльність має бути зорієнтована, поряд із суб'єктно-діяльнісним підходом, на суб'єкт-учинковий підхід в її організації. Автор наголошує, що якщо суб'єктно-діяльнісний підхід звертає увагу дослідників на такі сутнісні ознаки людської активності, як ініціативність, автономність, креативність, самодостатність, цілісність, зорієнтовує на пошук внутрішніх джерел та рушійних сил розвитку людської істоти, підкреслює її спроможність починати причинний ряд із самої себе, то учинковий підхід базується на уявленні про індивідуально-неповторний, ціннісно-смисловий, культурно-психологічний вектори суб'єктної активності людини та визначає її як вищу цінність утвердження високої моральності, готовності до самопожертви заради ідеалів істини, добра, краси, любові, асоціюється з поняттями «совість», «честь», «мужність», «відважність», «справедливість», «відповідальність» тощо) [427].

Таким чином, суб'єктно-діяльнісний підхід уможливить здійснення дослідження у єдності особистісно орієнтованого, акмеологічного та діяльнісного аспектів, що становлять сутність методології сучасної гуманістичної педагогіки, дають змогу розглядати підготовку майбутніх учителів початкової школи як специфічний спосіб самореалізації особистості, сферу певної сукупності особистісних утворень і проектувати освітній процес у закладах вищої освіти з урахуванням вимог її формування у майбутніх учителів початкової школи.

У процесі мотивації й стимулювання майбутніх учителів початкової школи до організації дозвіллевої діяльності молодших школярів в інноваційному середовищі закладів вищої освіти вагомим є врахування вимог Концепції нової української школи, в якій основний акцент зроблений на пріоритетності партнерства між всіма учасниками освітнього процесу, що і є виявом комунікативного підходу. У ній зазначається, що педагогіка партнерства (співробітництва) ґрунтується на принципах гуманізму й творчого підходу до розвитку особистості [304].

Оскільки інноваційне середовище закладів вищої освіти має бути максимально наближеним до професійного середовища, то пріоритетною у ньому визначаємо педагогіку партнерства та співпраці, мета якої полягає в подоланні інертності мислення, перехід на якісно новий рівень побудови взаємовідносин між учасниками освітнього процесу [304, с. 16]. Кожен учасник цього середовища в умовах організованої співпраці проходить послідовно стадії співпраці: від співпраці з однолітками, через співпрацю з учителем до співпраці із самим собою [304, с. 80].

Комунікативний підхід (В. Бойко [57], І. Бужина [64], Ю. Вторнікова [399], К. Галацин [91], О. Рудницька [379], С. Скворцова [399], Г. Сагач [388], В. Семиченко [392], В. Тернопільська [431] та ін.) у процесі підготовки студентів до організації дозвіллевої діяльності молодших школярів визначає предметність комунікації; ретельний добір дозвіллевих мовленнєвих інтенцій, тем і ситуацій дозвіллевого спілкування, що відображають практичні інтереси і потреби майбутніх учителів початкової школи; комунікативно-вмотивовану поведінку викладача та студентів у процесі підготовки до організації дозвіллевої діяльності молодших школярів через діалогічного та полілогічну взаємодію; використання спеціальних методів і форм навчання та виховання, що сприяють максимальній реалізації комунікативної спрямованості підготовки до організації дозвіллевої діяльності молодших школярів; використання різноманітних засобів наочності.

Комунікативний підхід у педагогіці, як зазначає В. Сластьонін, пов'язаний, насамперед, із практичною діяльністю викладачів, з їхньою взаємодією зі студентами. Він обґрунтовує комунікативний підхід до підготовки майбутніх учителів початкової школи, стверджуючи, що педагогічна діяльність є процесом розв'язання множини педагогічних задач соціального управління [404]. Змістовну сторону педагогічного управління у нашому дослідженні складають комунікативно-управлінські дії викладача процесом формування ключових компетенцій організації дозвілєвої діяльності молодших школярів.

Поряд з цим, підготовка майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілля молодших школярів є самокерованою діяльністю, спрямованою на самовиховання, саморозвиток, самоствердження майбутніх учителів початкової школи. Тому завдання для навчальної, виховної, науково-дослідної роботи студентів та для проходження майбутніми вчителями початкової школи різних видів практики, міститимуть методики для діагностики стану сформованості всіх компонентів готовності до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів, які сприяли самовихованню й самоосвіті студентів.

Взаємозв'язок та необхідність врахування методологічних підходів у системі підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації учнів молодшого шкільного віку подано на рис. 2.1.

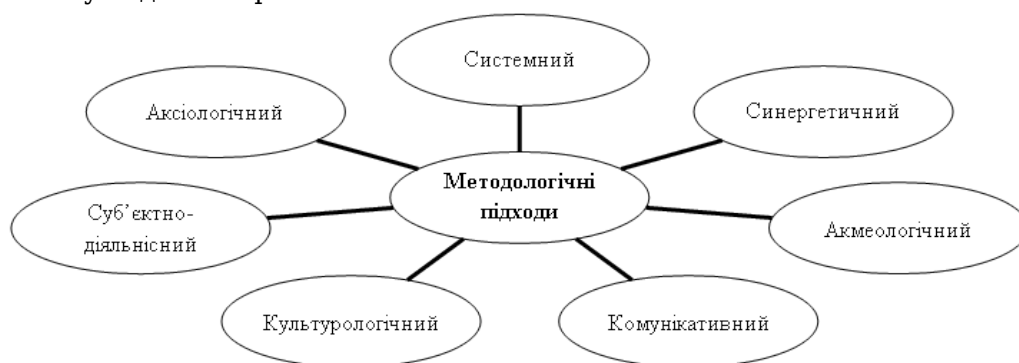

Рис. 2.1. Методологічні підходи до системи підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів

Таким чином, визначено й обґрунтовано методологічні підходи до підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів:

- системний – дасть можливість охарактеризувати підготовку вказаних майбутніх фахівців до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів з позицій цілісності та взаємозумовленості її структурних компонентів як системи; визначити взаємозалежність, інтегрованість процесу підготовки майбутніх учителів початкової школи до досліджуваного виду діяльності з іншими аспектами їхнього навчання у закладах вищої освіти;
- культурологічний – передбачить аналіз підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів як до соціокультурного феномена, ґрунтованого на врахуванні сучасних досягнень вітчизняної та світової культури, зорієнтованості педагогічного процесу на міжкультурну взаємодію;
- аксіологічний, на основі якого відбудеться засвоєння цінностей освіти на суспільному, професійному й особистісному рівнях і який властивий гуманістичній педагогіці, оскільки вона вбачає в людині найвищу цінність суспільства та самоціль суспільного розвитку;

- суб'єктно-діяльнісний – дасть можливість здійснити дослідження у єдності особистісно орієнтованого, акмеологічного та діяльнісного аспектів, що становлять сутність методології сучасної гуманістичної педагогіки, дають змогу розглядати професійну підготовку майбутніх учителів початкової школи як специфічний спосіб самореалізації особистості, сферу певної сукупності особистісних утворень і проектувати освітній процес у закладах вищої освіти на засадах демократії, толерантності, підтримки, співпраці та співтворчості для забезпечення результативної діяльності;
- комунікативний – орієнтуватиме на пріоритетну специфіку організації майбутніми вчителями початкової школи дозвіллевої діяльності молодших школярів засобами спілкування, спрямовуючи на аналіз такої організації з точки зору набуття та вияву взаємної, триєдиної комунікативної компетентності усіх учасників досліджуваного процесу (майбутніх учителів початкової школи, молодших школярів, викладачів ЗВО) як ключової компетентності у єдності аксіологічних та суб'єкт-діялісних вимірів парадигми сучасної освіти;
- синергетичний – надасть змогу здійснити аналіз функціонування окремих компонентів підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвіллевої діяльності молодших школярів як системи, виявляючи їх нелінійність, варіативність, відкритість, здатність до біфуркацій з метою адаптації в конкретних умовах ЗВО до вимог і особливостей підготовки майбутніх учителів початкової школи;
- компетентнісний – зумовить необхідність визначення і обґрунтування якості підготовки студентів з позиції набуття майбутніми вчителями початкової школи здатності швидко реагувати на запити часу, досвіду при інтеграції і застосуванні знань, умінь у процесі організації дозвіллевої діяльності молодших школярів;
- акмеологічний висвітлить закономірності й механізми досягнення готовності майбутніми учителями початкової школи до організації дозвіллевої діяльності молодших школярів як поетапного наближення особистості до вершин професійного розвитку та зрілості.

Конкретна методологія ґрунтована на ідеях цілісності як принципу тлумачення специфіки педагогічних явищ і процесів; системного підходу як засобу всебічного і багаторівневого їх аналізу.

2.2. Концепція підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвіллевої діяльності молодших школярів

Розв'язання завдань дисертаційної роботи вимагає визначення та обґрунтування концептуальних засад дослідження, оскільки в процесі підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвіллевої діяльності молодших школярів виникають важко прогнозовані ситуації на етапі теоретичного осмислення.

У положеннях Закону України «Про освіту» [186], «Про вищу освіту» [185], Концепції нової української школи [304] та ін. нормативно-правових документах визначено загальну концепцію підготовки майбутніх учителів, яка передбачає формування педагога нового покоління, висококваліфікованого, здатного не лише розв'язувати типові та нестандартні професійні завдання, а й проектувати, моделювати перспективні ситуації як власного професійного зросту, так і розвитку його вихованців – учнів.

Брак у науковому обігові концепції системи підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвіллевої діяльності молодших школярів спрямовує нас до наукового її обґрунтування з урахуванням результатів аналізу вивчення стану

дозвіллевой діяльності молодших школярів на сучасному етапі, узагальнених вимог до професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи в контексті викликів нової української школи, авторського формулювання мети, завдань, змісту та вибору форм, методів, засобів підготовки студентів до організації такого виду професійної діяльності.

Провідною ідеєю дослідження є положення, що теоретичні та методичні засади підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвіллевой діяльності молодших школярів: детермінуються сучасними методологічними підходами до реалізації соціально-освітніх потреб суспільства у висококваліфікованих учителях – модераторах змін; відповідають вимогам нової української школи щодо розвитку культурно-освітніх інтересів особистості учня; орієнтовані на активізацію навчально-пізнавальної діяльності майбутніх учителів початкової школи у контексті організації культурного дозвілля учнів; ґрунтуються на врахуванні перспектив розвитку шкільної освіти та реалізацію інноваційних підходів у вищій педагогічній освіті, що передбачають осучаснення змісту, розроблення адекватних форм, методів та технологій навчання організації дозвіллевой діяльності молодших школярів.

Варто зазначити, що поняття «концепція» в соціологічному словнику походить від лат. *conceptio* – розуміння, система та визначається як узагальнення поглядів; метод розуміння, сутності будь-яких явищ чи процесів; ключова ідея системної теоретичної та методологічної характеристики явищ / процесів [411]. У педагогічному словнику це поняття тлумачиться як домінантна ідея певної педагогічної теорії [411, с. 177].

У контексті нашого дослідження за основу обрано концептуальні засади системи підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвіллевой діяльності молодших школярів, як провідні сучасні теоретико-методичні ідеї – базові у процесі підготовки зазначених фахівців до вказаного виду діяльності, врахування яких сприятиме формуванню творчого рівня готовності студентів планувати, організовувати та здійснювати ефективне дозвілля молодших школярів.

Аналіз педагогічної теорії (І. Бойчев [58], В. Бочелюк [62], О. Голік [96], І. Олійник [310], С. Пішун [346] та ін.) та освітньої практики [44; 65; 115] дозволив стверджувати, що важливою у досліджуваному контексті є цілеспрямованість і системність підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвіллевой діяльності молодших школярів, що і визначаємо як провідне концептуальне положення нашого дослідження.

Виклики нинішнього реформування системи освіти в контексті впровадження Концепції нової української школи [304] стимулюють заклади вищої освіти модернізувати цілі та зміст підготовки майбутніх учителів початкової школи, для яких пріоритетними є формування загальнолюдських цінностей студентів, їхньої індивідуальності та творчості. Отже, новий зміст освіти передбачає активне включення до пізнавальної діяльності загалом суб'єктів освітнього процесу, сприяючи розвитку творчого потенціалу студентів і самореалізації викладачів на засадах встановлення взаємодовіри, творчої співпраці, діалогічності шляхом застосування різноманітних форм, методів, засобів та технологій навчання [304].

Зазначене, насамперед, вимагає цілеспрямованості підготовки майбутніх учителів початкової школи, зокрема – до організації дозвіллевой діяльності молодших школярів. Цілеспрямованість вимагає свідомого проектування цілей та завдань такої підготовки, що характеризується чітко окресленою метою, як системоутворювальним елементом та як одним з компонентів системи.

Варто зазначити, що виникненню мети передують мотив, спонука, стимул – без яких мета не може сформуватися. Сама мета виникає за наявності взаємозв'язку мотиву та засобів і передбачає такий послідовний ланцюг операцій. Узявши за основу ідеї Є. Овчаренко [307, с. 144], взаємозв'язок мотивів та засобів досягнення результату визначаємо як циклічний зв'язок.

Оскільки особистість досягає однієї з поставлених оперативних цілей, у неї виникає потреба й мотив у реалізації тактичних та стратегічних цілей (рис. 2.2).

Рис. 2.2. Взаємозв'язок мотивів та засобів досягнення результату діяльності у процесі підготовки майбутніх учителів початкової школи

Важливо зазначити, що складною характеристикою цілей є їхня ієрархічна залежність, яку практично неможливо виявити одразу та встановити пріоритетність й підпорядковану залежність кожної мети, що ускладнює роботу суб'єкта управління. Так, оперативні цілі визначаються до кожного окремо взятого навчального заняття або завдання. У контексті досліджуваної теми, оперативні цілі передбачають цілепокладання конкретного завдання аудиторної чи позааудиторної підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілля молодших школярів.

Уже тактичні цілі формулюються на семестр чи кожен курс і, відповідно, до кожного виду підготовки (виховна, науково-дослідна, практична підготовка, самоосвіта). Тактичними у процесі системи підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілля молодших школярів визначаємо: стимулювання й мотивація студентів до оволодіння компетенціями про дозвіллеву діяльність загалом та її організації в початковій школі зокрема; видами, структурою дозвіллевої діяльності молодших школярів та здатністю їх визначати. У контексті науково-дослідної роботи до тактичних цілей також зараховано залучення студентів до виконання дослідницьких проєктів, реферативних повідомлень, написання статей, участь у діяльності проблемних груп, семінарів, конференцій з окресленої проблеми тощо.

У процесі проходження педагогічної практики тактичні цілі підготовки до організації дозвіллевої діяльності молодших школярів визначено відповідно до кожного виду педагогічної практики (освітній ступінь «бакалавр»: педагогічна практика в дитячих оздоровчих таборах (IV сем.), навчально-виховної (V сем.), педагогічної (VI, VII сем.) практики); освітній ступінь «магістр»: (асистентська (II сем.) та науково-дослідна (III сем.) практики), оскільки саме у ході практики майбутні вчителі початкової школи перебувають у середовищі професійної діяльності, вирішують завдання, які будуть ухвалювати в майбутній професійній діяльності. Такими цілями є формування умінь налагоджувати взаємодію з учнями початкової школи в процесі організації їхнього дозвілля; враховувати вікові особливості школярів, їхні бажання й інтереси в дозвіллевій діяльності тощо. У процесі підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвіллевої діяльності молодших школярів варто враховувати, що дитина досить усвідомлено підходить до організації власної дозвіллевої діяльності, оскільки в неї виникають нові мотиви діяльності. Так, наприклад, якщо це змагання, то бажання обов'язково виграти в них тощо. У дозвіллевій діяльності дитина проявляє волю зусилля, засвоює соціальний досвід, етичні норми. У неї з'являються перші захоплення, які поки що нестійкі й можуть змінюватися залежно від умов і впливу дорослих. Тому майбутньому вчителю початкової школи в ході організації дозвіллевих заходів потрібно дбати про створення таких умов, які допоможуть дитині задовольнити її соціально-культурні потреби й проявити себе й свої здібності.

Тактичні цілі професійної самоосвіти до організації дозвіллевої діяльності учнів визначаються як цілеспрямована, планомірна, самостійна робота особистості над підвищенням своєї професійної майстерності через системне оволодіння ключовими компетенціями її проведення зі школярами. У такому контексті самоосвіта розглядається як професійна функція, а її мета пов'язується з підвищенням ефективності майбутньої професійної діяльності.

Уже стратегічні цілі орієнтовані на вирішення перспективних масштабних проблем і передбачають досягнення майбутніми вчителями початкової школи творчого рівня готовності організовувати дозвіллеву діяльність учнів як складника їхньої підготовки, а саме здатності організовувати різні види й форми дозвіллевої діяльності на творчому, конструктивному рівнях; налагоджувати конструктивну міжособистісну взаємодію з майбутніми колегами, учнями, їхніми батьками, іншими суб'єктами освітньої діяльності в процесі організації дозвілля дітей; розвивати дозвіллеві інтереси

дітей та їхню суб'єктність у процесі дозвілля тощо.

Діагностичною буде мета системи підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілля молодших школярів за умов, якщо функціонує:

- достатньо чіткий перелік специфічних, на відміну від загальних, якостей особистості майбутніх учителів початкової школи, що необхідно сформулювати у процесі їхньої професійної підготовки до організації дозвіллевої діяльності молодших школярів;
- інструментарій діагностики означених якостей майбутніх учителів початкової школи у процесі контролю за сформованістю, або є можливість визначення критеріїв оцінювання сформованості цих якостей;
- можливість зміни, динаміки інтенсивності конкретної якості майбутніх учителів початкової школи на підставі даних діагностики;
- шкала оцінювання досліджуваних якостей студентів щодо їхньої компетентності у організації дозвілля молодших школярів, базованих на результатах відповідних вимірювань [25].

Крім діагностичності, має бути й реальність визначеної мети – обґрунтування й формулювання цілей у контексті можливостей певного закладу вищої освіти. Реальність такої мети сприятиме:

- якісній підготовці майбутніх учителів початкової школи щодо організації різних видів дозвілля учнів;
- підвищенню формування професійної майстерності майбутніх учителів початкової школи у сфері організації дозвіллевої діяльності молодших школярів;
- мотивації освітніх досягнень студентів у процесі оволодіння ними низкою спеціальних компетентностей – з організації дозвілля молодших школярів у закладах початкової освіти.

У цьому контексті наголошуємо на важливості збалансування бажаної мети та проєктованих результатів у реальних умовах. Поряд з цим, як зазначає Н. Чувасова [458, с. 147], має бути й ідентифікація мети, яка, досягається через включення в процес формулювання цілей усіх суб'єктів підготовки у закладах вищої освіти, а саме: професорсько-викладацького складу закладу вищої освіти та студентів.

Системність у контексті нашого дослідження розглядається як усвідомлення цілісності системи професійної підготовки вчителя. Це й отримало відображення у тлумаченні системи як «цілого, складеного з частин» [226]. Системність професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілля молодших школярів передбачає єдність аудиторної, позааудиторної та самоосвітньої роботи. Кожний компонент належить до процесу системи професійної підготовки як його структурний елемент, а, отже, має властивості, що забезпечують його системні зв'язки на трьох рівнях згідно із системним підходом, як:

- самостійно існуюче, якісно визначене явище, яке має власні якісні ознаки, що відрізняють її від інших складників освітнього процесу (предмет, завдання, засоби пізнання, методичну базу, інформаційний та операційні складники тощо);
- компонент у рамках загальної цілісності, що вступає у взаємодію, інтегрується з іншими елементами системи, а ті цілісності (системи менших масштабів), що виникають у результаті цієї первинної інтеграції, є взаємозалежними і мають схожі властивості за певною спільною ознакою;
- компонент підготовки, який інтегрується в загальну цілісність, яка водночас делегує йому певні системні якості. Адже загальні властивості системи професійної підготовки не існують в абстрактному метасторі, вони також реалізуються через окремі компоненти як структурні елементи цієї системи,

що отримують на певному рівні свого інтегрування нові властивості, які не можуть бути виведені з якостей кожного відокремлено взятого елемента [458].

На наше переконання, саме системна методологія є найупорядкованішою, надійною основою для підготовки майбутніх учителів початкової школи, дозволяючи розкривати й аналізувати складові компоненти системи освіти й послідовно поєднувати їх один із одним.

Цілеспрямованість і системність також ґрунтуються на логічній послідовності процесу підготовки до організації дозвілля молодших школярів; стимулюванні прагнення майбутніх учителів початкової школи до вдосконалення професійної культури у сфері дозвілля; чіткій організації міжпредметних зв'язків та взаємодоповненні різних видів професійної підготовки – навчальної, науково-дослідної, виховної, практичної та самоосвітньої у контексті організації дозвіллевой діяльності школярів.

Системність професійної підготовки студентів до організації дозвіллевой діяльності молодших школярів забезпечується змістово-логічними зв'язками між окремими її компонентами на кожному зі здобутих освітніх ступенів (бакалавр, магістр) навчання. За нашим переконанням, лише цілісна система цілепокладання, системність і неперервність їх реалізації забезпечить цілеспрямованість процесу підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвіллевой діяльності молодших школярів.

По-справжньому успішним учитель початкової школи може стати за умови постійного саморозвитку, самовдосконалення й самотворення, оскільки, людина – це носій (ініціатор, творець, розпорядник) предметно-практичної діяльності й пізнання; суб'єкт власної діяльності [458]. Особливо важливим це є у педагогічній діяльності, коли майбутні учителі початкової школи як суб'єкти діяльності мають учити молодших школярів проявляти свою суб'єктність у навчанні, спілкуванні, грі тощо.

Наступним концептом нашого дослідження визначено орієнтування системи підготовки майбутніх учителів початкової школи на формування творчої суб'єктності студентів в організації дозвіллевой діяльності школярів.

Варто зазначити, що в педагогічному словнику суб'єкт – це активно діюча людина (колектив), яка має свідомість, здатна до пізнання, може виявити ініціативу та самостійність, прийняти та реалізувати рішення, оцінити наслідки своєї поведінки, визначати перспективу власної багатовимірної життєдіяльності [4]. Психологічна енциклопедія О. Степанов суб'єктом (лат. *subjectum* – підкладене) називає певного індивіда / соціальну спільноту, що має свідомість, волю, спроможна здійснювати перетворювальну діяльність себе та світу [415, с. 357]. Тобто, суб'єктом людина може бути лише, взаємодіючи з іншими людьми, у спільній діяльності. Доповнюючи ідеї О.

Степанов, Н. Ничкало зазначає, що суб'єкт – це людина на вищому рівні діяльності, спілкування й автономності. Саме здатність особистості організувати і регулювати своє життя як підпорядкування власним цілям, цінностям є вищим рівнем і справжньою якістю суб'єкта [415, с. 37]. Водночас важливою властивістю суб'єкта є здатність перетворювати власну життєдіяльність на предмет практичних перевтілень, мати сформоване ставлення до самого себе, оцінювати способи діяльності, контролювати її хід і результат [415, с. 17]. Тому, майбутні учителі початкової школи мають бути суб'єктом організації дозвілля молодших школярів, регулюючи, організовуючи не лише власну професійну діяльність й життя відповідно до поставлених цілей і визначених цінностей, але й життя й різнопланову діяльність молодших школярів, формуючи в них особистісні оціночні судження, здатності відстоювати власну позицію в процесі діяльності.

Отже, провідною властивістю суб'єкта визначаємо його спрямованість на самого себе, й наголошуємо, що суб'єктом можна назвати особистість цілеспрямовану й активну, здатну до самоаналізу, рефлексії, яка вільно виражає свої погляди, ідеї, має власну особистісну позицію, власні переконання погляди; здатна до самопошуку, самоаналізу, самовідтворення, самостійності, самодіяльності, самоучіння, які в єдності забезпечують

їй самовдосконалення, самовираження, а в кінцевому результаті – саморозвиток.

Якщо розглядати суб'єкта як особистість, що має певні характеристики та рівень розвитку, то суб'єктність є характеристикою суб'єкта в спілкуванні та спільній діяльності, з точки зору комунікативного та суб'єктно-діяльнісного підходів. Суб'єктність, як риса особистості передбачає позицію творця власного життєвого шляху, ініціює всі види людської активності і сприяє її результативності. Як наголошують Ю. Гуйда, В. Дротенко, суб'єктність не є вродженою характеристикою людини і не властива лише видатним особистостям: суб'єктні якості можуть розвинути в кожній людині [171]. суб'єктність визначає як специфічний «модальний оператор» особистості (необов'язковість, можливість, дійсність), що виявляє зміст і форму спільної діяльності суб'єктної активності індивіда, а саме: спосіб самовизначення (вибір і прийняття рішень; гармонізація проблемності діяльності), форми самореалізації (інтерактивність способів взаємодії та продуктивність результатів діяльності); необхідність відповідально (рефлексивно) розпоряджатися свободою в конкретному часі й просторі [171].

Аналізуючи суб'єктність, та враховуючи погляди Г. Балла [23], О. Бартків [26], Є. Дурманенко [174], В. Ковальчук [223] та ін., можемо виокремити такі аспекти її прояву (рис. 2.3).

Рис. 2.3. Прояви суб'єктності особистості майбутнього вчителя початкової школи

Отже, як свідчить рис. 2.3, окрім активності, суб'єктність яскраво виражається в особистісній свободі людини щодо прийняття й схвалення рішень, у пізнанні себе та в досвіді, який набуває вона в процесі реалізації різних видів діяльності.

Уже О. Лінник, суб'єктність доповнює такою характеристикою як самовдосконалення, яке уможливорюється завдяки наявності таких якостей, як відповідальність, ініціативність, активність, здатність до прийняття самостійних рішень [264]. З іншого боку, О. Бартків та Є. Дурманенко визначають суб'єктність результатом розвитку самосвідомості особистості, найвищим рівнем особистісного розвитку педагога [26; 174].

У контексті нашого дослідження важливим є розгляд професійної суб'єктності вчителя загалом та вчителя початкової школи зокрема, оскільки суб'єкта учня в дозвілєвій діяльності може виховувати лише суб'єкт учитель з яскраво вираженою професійною суб'єктністю.

Аналізуючи суб'єктність учителя Ю. Журат її трактує як інтегральну професійно важливу якість фахівця, основними проявами якої є професійне самовизначення як суб'єкта педагогічної діяльності, здатність і готовність до педагогічної діяльності та автономність у ній, а також суб'єктна поведінка та діяльність у процесі реалізації професійних функцій. Її формування відбувається за такими напрямками суб'єкта, як: власної психічної активності; суб'єкта навчальної діяльності; суб'єкта квазіпедагогічної діяльності; суб'єкта педагогічної діяльності [181].

У поглядах М. Федоренко суб'єктність педагога розглядається як якість, що виражає суб'єктний блок у структурі особистості. Відповідно, професійно значущі якості, що входять до цього блоку, визначаються дослідницею метаякостями: педагогічна спрямованість; активність; ціннісні орієнтації; педагогічна креативність; компетентне вирішення педагогічних завдань; рефлексія [441].

Проблеми суб'єктності викладачів закладу вищої освіти розкривають у своїх дослідженнях О. Бартків, Є. Дурманенко та ін., розуміючи останню як інтегральну якість викладача, яка проявляється в здатності до самовизначення, до надактивності, самостійності, новаторства, самовдосконалення, самодетермінації, свідомої саморегуляції власних дій на основі внутрішньо сформованої педагогічної позиції. У розвиненому вигляді суб'єктність, на думку авторів, спонукає викладача бути відповідальним, ініціативним і новаторським; проявляти надситуативну активність, протистояти шаблонам і педагогічній рутині; критично ставитись до загальновідомих істин і прийнятих правил та норм; відстоювати власну творчу свободу, унікальність і професійну позицію. Авторки наголошують, що такі характеристики суб'єктності, як активність і надситуативність забезпечують викладачеві здатність долати суперечності, які виникають у професійній діяльності [26; 174].

Отже, прояви суб'єктності майбутніх учителів початкової школи в контексті організації дозвілєвої діяльності подано на рис. 2.4:

Рис. 2.4. Прояви суб'єктності майбутніх учителів початкової школи в контексті організації дозвілєвої діяльності молодших школярів

Як засвідчує рис. 2.4, суб'єктність майбутніх учителів початкової школи у процесі організації дозвілєвої діяльності молодших школярів виявляється в унікально-професійному «Я», компетентності організовувати дозвілєву діяльність, в особистісному творчому стилі та суб'єктній позиції вчителів в організації дозвілєвої діяльності. Вказані прояви суб'єктності майбутніх учителів початкової школи в дозвілєвій діяльності дітей у кожного студента потрібно розвивати.

У психології творчість вивчається у двох напрямках: як процес створення нового та як сукупність властивостей особистості, які забезпечують її включення в творчу діяльність, як діяльність людини, яка створює щось нове, все одно буде це створено творчою діяльністю, якою-небудь річчю зовнішнього світу або відомою будовою розуму чи почуття, що перебуває лише в самій людині) [303]. З огляду на це, можемо зробити висновок, що освоєння невідомого спонукає людину до творчої діяльності.

Творчість, як особливий вид людської діяльності, потрібно відрізнити від інших, нетворчих видів або проявів діяльності. Так, В. Андреев зазначає, що творчість можна розуміти як творчу діяльність, яка протистоїть деструктивній (руйнівній) діяльності. Виявляючи незвичайні властивості речей і їхніх поєднань, вона забезпечує певний приріст, отримання нових результатів. Поряд з цим, творчість має деструктивний елемент, такою мірою, у якій потрібне усунення, наприклад, сповільнювального чинника і звільнення місця для нового творчого рішення [18].

У процесі організації дозвілєвої діяльності розглядаємо творчість як процес конструктивних перетворень пізнавальної інформації та створення інноваційних дозвілєвих результатів у вільний час дитини, які є суб'єктивно й об'єктивно значущими

для неї, й реалізуються задля задоволення її потреб.

Як суб'єктивну детермінанту творчості, як системне (багатовимірне, багаторівневе) психічне утворення, що дозволяє їй максимально емоційно створити новий продукт у вигляді організації різних видів та форм дозвілдової діяльності учнів визначаємо креативність особистості вчителя в організації дозвілля молодших школярів. Проблема креативності – це проблема креативної особистості (а не продуктів креативної діяльності). Креативність виступає як побічний продукт розвитку особистості [142]. Як наголошує Н. Чувасова, креативність – це робота із шаблонами творчості, наслідування творчості, вона не вимагає великої концентрації уваги, на відміну від творчості. Креативність використовується для формування стилю та форми подання змісту, оскільки на відміну від творчості, не знімає тимчасово наявні обмеження, а, навпаки, додає обмеження, для того, щоб обійти деякі з обмежень. Креативність починає формуватися разом із досвідом творчості [459].

В. Сухомлинський наголошував, що діяльність учителя початкової школи за будь-яких обставин має бути творчою, зазначаючи: аби праця надавала педагогові радість, не перетворилася у нудну повинність повсякденні уроки, необхідно вести «кожного вчителя на щасливу стежину творчості» [422, с. 298].

Взявши до уваги погляди відомого педагога-класика, зазначаємо, що діяльність учителя початкової школи з організації дозвілля молодших школярів беззаперечно має бути творчою, коли кожен фахівець по-своєму креативно організовує діяльність дітей задля задоволення їхніх потреб, інтересів тощо й для особистісного самовдосконалення та саморозвитку. З огляду на це, творчу суб'єктність майбутніх учителів початкової школи розглядаємо їхньою інтегральною якістю, що проявляється в готовності та здатності активно-інноваційно організовувати дозвіллову діяльність молодших школярів, урахувуючи їхні інтереси та потреби, мобілізуючи як власний внутрішній потенціал, так і креативність учнів. Основними рисами творчої суб'єктності майбутніх учителів початкової школи щодо організації дозвілдової діяльності молодших школярів визначаємо: надситуативну активність, креативність, відповідальність, неповторність професійного «Я», унікальність у такій діяльності, творчу суб'єктну позицію та індивідуальний творчий стиль.

Розвиваючи творчу суб'єктність майбутніх учителів початкової школи щодо організації дозвілля молодших школярів важливим є дотримання стадій, які проходить кожен творчий фахівець у своєму розвитку [49; 135; 221]:

- професійне становлення – шлях «спроб і помилок», особистих пошуків у підготовці до організації дозвілдової діяльності;
- стихійне самовдосконалення, яке полягає в орієнтації творчої діяльності майбутніх учителів початкової школи на розширення ключових компетентностей організації дозвілля молодших школярів;
- планомірна раціоналізація особистісної творчої діяльності, що виражається в плануванні педагогом власного творчого досвіду, а також у несистемному використанні власних новацій в організації дозвілля молодших школярів;
- оптимізація процесу й результатів організації дозвілля дітей: період, коли творча дозвіллова діяльність не лише планується, а й на основі наукової організації праці прогнозується її розвиток.

Значущим концептом нашого дослідження є врахування у процесі професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілдової діяльності молодших школярів вітагенного досвіду студентів, оскільки їхня творча суб'єктність у процесуальному контексті передбачає досвід суспільної діяльності, властивий кожному окремо взятому майбутньому фахівцеві.

Сучасні дослідники (А. Белкін [30], А. Вербицька [30], В. Вдовенко [75], З. Курлянд [256] та ін.) визначають вітагенне навчання як процес взаємодії школяра та педагога, що покликаний допомогти учневі сформуванню повноцінного прояву індивідуальності, життєдіяльності, адекватних до розвитку суспільства засобом актуалізації, набування

його нових конструктивних форм, опори на вітагенний досвід загалом людства та окремих його груп.

Поряд з поняттям «вітагенне навчання», у психолого-педагогічних джерелах аналізується поняття «вітагенна освіта» (освіта, яка базується на актуалізації життєвого досвіду особистості, її інтелектуально-психологічного потенціалу) та вітагенний досвід (та частина досвіду, яка є найзначущішою для індивіда, часто актуалізується в адекватних ситуаціях; інформація, яка стала досягненням особистості, відкладена у резервах довготривалої пам'яті, перебуває в стані постійної готовності до актуалізації, вона становить сплав тих думок, почуттів, учинків, які прожиті людиною і є для неї самодостатньою цінністю) [256].

Варто зазначити, що джерелами вітагенної інформації є засоби масової інформації, міжособистісне спілкування, різні види діяльності, освітній процес.

А. Белкін вітагенне навчання аналізує як навчання, засноване на актуалізації життєвого досвіду особистості і розрізняє два поняття: досвід життя, як вітагенну інформацію, пов'язану лише з певною обізнаністю людини про факти, події чи явища життєдіяльності, але ця інформація не підкріплена власним досвідом, і така інформація не набуває для особистості власної цінності [30]. У цьому контексті З. Курлянд наголошує на іншому значенні поняття життєвий досвід, під яким розуміє вітагенну інформацію, що стає набуттям особистості внаслідок певних переживань, зусиль, різноманітних дій, яка переміщується у довготривалу пам'ять і постійно готова до актуалізації у відповідних ситуаціях, адекватних цьому досвіду. Саме така інформація (життєвий досвід), на її думку, найбільш суттєво впливає на особистість, визначаючи її систему поглядів, цінностей, переконань і, в решті решт, поведінку людини, її суб'єктивний досвід [256].

В. Вдовенко життєвий досвід аналізує як ту частину досвіду життя, яка відчута, пережита, продумана особистістю [75, с. 54]. Під вітагенним досвідом дослідниця розуміє особистісно значущу соціальну інформацію, що формує ціннісне ставлення особистості до сутності життя та навколишнього світу з перспективою проєкції майбутнього в конкретних життєво-професійних ситуаціях [75, с. 24].

Під вітагенним досвідом майбутніх учителів початкової школи щодо організації дозвілєвої діяльності учнів розуміємо особисто значущу частину суб'єктного життєвого досвіду студентів, орієнтованої на його інтелектуальний та творчий потенціал для реалізації визначених цілей організації дозвілєвої діяльності молодших школярів.

Аналіз поглядів учених (А. Белкін [30], А. Вербицька [30], В. Вдовенко [75], З. Курлянд [256] та ін.) дозволив нам визначити стадії формування вітагенного досвіду студентів. Характеризуючи ці стадії зазначаємо, що на першій стадії проходить первинне сприймання майбутніми вчителями початкової школи вітагенної інформації, як правило, воно нерозчленоване й недиференційоване. Уже на другій стадії особистість визначає для себе значення одержаної інформації з загальнолюдських, гностичних позицій, потім з позицій особистого значення цієї інформації для студента. Саме на цій стадії відбувається онтогенетичне відсіювання інформації. На третій стадії особистість створює або стихійно, або осмислено установку на запам'ятовування потрібної інформації з орієнтовним терміном

«зберігання», який визначається її значущістю, життєвою і практичною спрямованістю. Це визначає й рівень її засвоєння [256, с. 222].

Поряд з цим, як зазначає З. Онишків, засвоєння вітагенної інформації відбувається і крізь особистісно-значущий фільтр. Це дає можливість людині підсвідомо відправити в далекі запасники пам'яті таку інформацію, яка повинна зберігатися тривалий час, але може бути потрібною в адекватних життєвих ситуаціях [312, с. 223].

Оскільки у процесі вітагенної освіти значущу роль відіграють творчість та фантазія здобувачів освіти як прояв їхньої підсвідомості (А. Белкін [256], А. Вербицька [30], В. Вдовенко [75], З. Курлянд [256] та ін.), то й у розвитку творчої суб'єктності майбутніх учителів початкової школи має бути акцентовано на вітагенному досвіді студентів, зокрема щодо підготовки до організації дозвіллевої діяльності молодших школярів у контексті ціннісного ставлення до цього напрямку професійної діяльності.

Здійснений аналіз наукових джерел [30; 75; 256] та результати констатувального експерименту дозволили нам виокремити такі концептуальні засади професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвіллевої діяльності молодших школярів:

1. Цілеспрямованість та системність вказаної професійної підготовки.
2. Орієнтування обґрунтованої системи на формування творчої суб'єктності майбутніх учителів початкової школи.
3. Урахування вітагенного досвіду студентів у процесі їхньої підготовки до організації дозвіллевої діяльності молодших школярів (рис. 2.5).

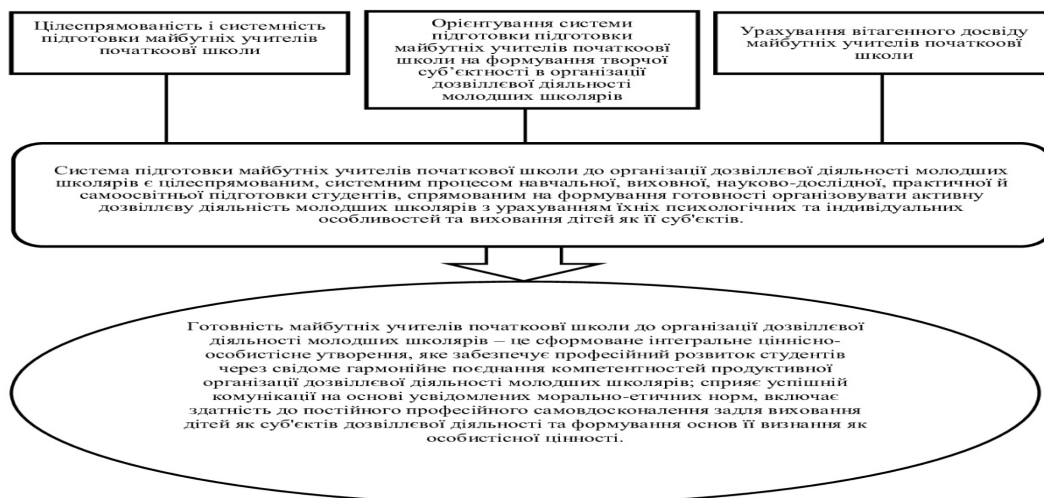

Рис. 2.5. Модель концептуальних засад підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів

Саме ці концептуальні положення вважаємо пріоритетними в системі професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів, яких будемо дотримуватися в процесі дослідження.

2.3. Педагогічні умови підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів

Теоретичні засади підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів, обґрунтовані у попередніх підрозділах роботи, та результати констатувального експерименту підтвердили необхідність створення спеціального освітнього середовища у закладах вищої освіти для реалізації мети вказаної підготовки. Таке освітнє середовище ймовірно лише за виокремлення та дотримання певних педагогічних умов, зважаючи на те, що педагогічна умова – цілеспрямовані та спеціально організовані особливості та обставини освітнього процесу, орієнтовані на досягнення кінцевого результату [30; 75; 256].

Педагогічні умови стали наскрізним предметом дослідження сучасних дисертацій. Окремі дисертаційні роботи, як і наукові публікації ключовими поняттями вказують саме педагогічні умови підготовки майбутніх учителів початкової школи (О.

Бездверна-Хомерікі [28], Л. Бурман [66], Н. Дворнікова [156], М. Марусинець [284] та ін.) або ж їх уточнення: організаційно-педагогічні (І. Сидор [393]), соціально-педагогічні (О. Василенко [70]) тощо.

Проблемі підготовки майбутніх учителів початкової школи присвячена й дисертаційна робота О. Комар щодо теоретико-методичних аспектів цієї підготовки до застосування технології інтерактивного навчання [229]. Ученою окреслено педагогічні умови функціонування системи зазначеної підготовки майбутніх учителів початкової школи, серед яких: переорієнтація навчального змісту психолого-педагогічних дисциплін ЗВО на підготовку майбутніх учителів до застосування технології інтерактивного навчання; забезпечення спеціальної підготовки викладачів ЗВО до проведення інтерактивних занять з дисциплін психолого-педагогічного циклу та керівництва педагогічною практикою студентів; побудова навчального процесу у ЗВО з різних, насамперед, психолого-педагогічних дисциплін з обов'язковим включенням технології інтерактивного навчання та її елементів; створення під час навчання спеціального емоційно-позитивного середовища для зростання інноваційного потенціалу майбутніх учителів, зокрема оволодіння ними технології інтерактивного навчання; підтримання у освітньому процесі ЗВО атмосфери співробітництва як під час занять, так і у спільній позанавчальній діяльності студентів і викладачів.

Нам імпонують визначені Л. Коваль організаційно-педагогічні умови цієї підготовки майбутніх учителів початкової школи, серед яких: здатність викладача дидактико-методичних дисциплін педагогічного ЗВО до інноваційної діяльності, самоорганізації, постійного вдосконалення професійної компетентності; використання у технологічній підготовці майбутніх учителів початкової школи технологічних карт і алгоритмічних приписів; моделювання квазіпрофесійної навчально-пізнавальної діяльності студентів; поетапність управління процесом підготовки майбутніх фахівців до застосування загальнонавчальних технологій, що передбачає неперервний моніторинговий супровід на критеріальній основі; створення інформаційно-комунікаційного педагогічного середовища, що забезпечує технологізацію змісту й процесу навчання майбутніх учителів початкової школи [220, с. 102].

Здійснений аналіз довідкових джерел [28; 66; 156; 220] засвідчив: умова – це певна та потрібна обставина, що уможливорює створення, реалізацію певного процесу чи явища. Оскільки розкриваємо зміст поняття «педагогічні умови», то логічним є твердження, що йдеться про обставини, пов'язані з організацією такої професійної підготовки студентів, за якої ефективно відбувається виховна, навчальна, пізнавальна, науково-дослідницька і практична діяльність студентів, спрямована на формування, насамперед, їхніх професійних знань, умінь і навичок, професійної компетентності, без яких неможлива ефективна організація дозвілєвої діяльності молодших школярів. Виходячи з окресленого, можемо констатувати, що без наявності таких обставин бажане явище не може виникнути та реалізуватися.

Педагогічні умови розуміємо як такі спеціально створені в закладі вищої освіти обставини, за яких організація системи професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів сприятиме ефективному формуванню у них мотиваційного, когнітивного, діяльнісного та рефлексивного компонентів готовності організовувати дозвілєву діяльність молодших школярів.

Як зазначає О. Комар, педагогічні умови завжди підпорядковані зовнішнім і внутрішнім чинникам: до зовнішніх можна зарахувати, наприклад, особливості організації освітнього процесу; зміст навчального матеріалу; побудову міжособистісної взаємодії учасників навчання тощо, до внутрішніх – рівень професійної мотивації студентів; їхня потреба у самовдосконаленні; їхні нахили, уподобання, зацікавленість у професійному становленні тощо [229]. У контексті нашого дослідження у визначенні педагогічних умов професійної підготовки студентів до організації дозвілля молодших школярів враховано і зовнішні, й внутрішні чинники.

На основі аналізу наукових джерел [66; 156; 220], здійсненого у попередніх підрозділах теоретичного обґрунтування системи підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів та результатах проведеного експериментального дослідження визначено такі педагогічні умови вказаного процесу:

- цілеспрямована позитивна мотивація студентів до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів в інноваційному середовищі закладів вищої освіти;
- удосконалення змісту професійної підготовки студентів до організації дозвілля учнів початкової школи;
- застосування інтерактивних та інтегрованих художньо-педагогічних технологій у процесі підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів;
- інтеграція управління та самоуправління суб'єктів системи підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності учнів.

Аналіз першої педагогічної умови (цілеспрямована позитивна мотивація студентів до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів в інноваційному середовищі закладів вищої освіти) розпочнемо з визначення сутності мотивації й стимулювання студентів. Так, у педагогічному словнику мотивацію визначено, як системну єдність мотивів / стимулів, що спонукають особистість до певних форм / методів діяльності / поведінки [340, с. 217]. Мотивами можуть бути потреби, інтереси, емоції, установки. Поряд з цим, учені, переважно (С. Занюк [187], Є. Ільїн [201], В. Кириченко [208], Н. Клименко [216], А. Коломієць [227], А. Маслоу [287], В. Патрушев [332] та ін), мотивацію аналізують як динамічний процес формування мотиву. Розглядаючи навчальну мотивацію, О. Савченко визначає її як систему спонук (стимулів), що визначають пізнавальну спрямованість індивіда [382, с. 491]. З огляду на це, мотивацію оволодіння компетентностями організації дозвілля молодших школярів необхідно розвивати, розпочинаючи з першого курсу, формуючи у студентів професійний інтерес та бажання до такого виду організації в початковій школі.

На мотивацію підготовки вчителя початкової школи до організації дозвілля дітей впливають мотиви вибору професії студентом, що в подальшому пов'язано з вивченням фахових навчальних дисциплін. Як відзначають С. Вершловський [56], Н. Клименко [216], Н. Кузьміна [252], В. Сластьонін [404], мотивами вибору професії є інтерес до вдосконалення власних здібностей; усвідомлення соціальної значимості професії вчителя початкової школи, прагнення здобути вищу освіту в педагогічній сфері. У цьому контексті важливим є врахування того, що мотивація і мотиви завжди внутрішньо зумовлені, проте можуть залежати від зовнішніх факторів [404, с. 68]. Мова йдеться про зовнішні і внутрішні стимули, що спонукають розгортання мотиваційного процесу майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів. Обставини, ситуації чи будь-які зовнішні фактори набувають значення для мотивації тільки тоді, коли стають для людини задоволенням потреб, бажань. Тому, до зовнішніх факторів мотивації вибору професії майбутніх учителів початкової школи можемо зарахувати підвищення заробітної праці вчителів, значну кількість календарних днів відпустки, незначну тривалість робочого дня тощо. Водночас, вказані зовнішні фактори в процесі мотивації мають трансформуватися у внутрішні через прояв прагнення й бажання особистості до самовдосконалення в процесі професійної підготовки, активності в дозвілєвих заходах на рівні факультету, університету з метою формування вітагенного досвіду такої діяльності, можливістю самопрояву й самовираженню тощо.

Позитивній мотивації до оволодіння майбутніми учителями початкової школи компетентностями організації дозвілля дітей викликає й інноваційна діяльність, яка, на наш погляд, реалізується в інноваційному середовищі закладів вищої освіти. Саме

інноваційне середовище професійної підготовки визначено як засіб мотивацій й стимулювання у студентів потреби в оволодінні компетенціями організації дозвілєвої діяльності дітей. Тому з метою мотивацій й стимулювання майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів важливим є інтеграція студентів в цілеспрямовано створене інноваційне середовище закладів вищої освіти, яке базується на партнерській суб'єкт-суб'єктній взаємодії, особистісно-орієнтованому підході та інтегрує в собі гуманістичність та паритетність у відносинах його суб'єктів.

Тлумачний словник сучасної української мови поняття «середовище» визначає як соціально-побутові умови, в яких живе людина (оточення), природні умови, в яких відбувається життєдіяльність якогось певного організму (довкілля); речовини, тіла, що заповнюють простір і мають певні властивості [434, с. 745].

Аналізуючи інноваційне середовище, констатовано його ознаки: відкритість до нововведень в освітньому просторі, визнання їх ключового значення в його структурі, що й визначає рівень інноваційного потенціалу початкової школи, представленого комплексом різних видів взаємопов'язаних ресурсів, ефективність використання яких забезпечує можливість реалізації інновацій [119, с. 17].

Гуманістичність інноваційного середовища передбачає усвідомлення власної місії в реалізації людських цінностей в освітньому процесі через суспільні та особистісні мотиви інноваційної діяльності; формування мотивації до нововведень, створення атмосфери постійного творчого пошуку, корпоративного духу, що, в свою чергу, сприяє зняттю бар'єрів у сприйнятті та реалізації змін.

На нашу думку, спрямованістю змісту на розвиток мотиваційно-потребнісної сфери особистості майбутніх учителів початкової школи можна трансформувати в їхній професійній свідомості сутнісні характеристики готовності організовувати дозвілля молодших школярів з інформаційного рівня на рівень особистісних цінностей.

Таким чином, значущість першої педагогічної умови підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів зумовлена необхідністю:

- трансформувати зовнішні мотиви майбутніх учителів початкової школи у внутрішні шляхом прояву прагнення й бажання до самовдосконалення в процесі професійної підготовки;
- активності в дозвілєвих заходах;
- потреби студентів у самопрояві й самовираженні;
- побудови стосунків між учасниками освітнього процесу на взаємодовірі та повазі.

Вважаємо, що зазначене забезпечить цілеспрямовану позитивну мотивацію у майбутніх учителів початкової школи не лише до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів, а й до освітнього процесу загалом.

З метою модифікації змісту професійної підготовки студентів до організації дозвілля дітей у рамках обґрунтування другої педагогічної умови (удосконалення змісту професійної підготовки студентів до організації дозвілля учнів початкової школи) розроблено навчальну програму курсу «Організація дозвілєвої діяльності молодших школярів» (5 сем, 4 кредити) (додаток М); «Система виховної роботи вчителя в закладах освіти нового типу»; тематичне оновлення змісту обов'язкових та вибіркових навчальних дисциплін: «Педагогічна майстерність», «Інноваційні виховні технології», «Інноваційна діяльність організатора початкової освіти» та ін.

У процесі впровадження навчального курсу маємо на меті сформувати у студентів знання про психолого-педагогічні особливості роботи з молодшими школярами; напрями й форми розвитку вітчизняного та світового дозвілєзнавства; методики організації й проведення дозвілєвої діяльності учнів початкової школи. Серед пріоритетних визначили уміння здійснювати планування, підготовку та управління процесом проведення певного дозвілєвого заходу через виконання конкретних завдань,

які забезпечують гармонійний розвиток естетичної свідомості особистості молодшого школяра; робити підбір необхідного педагогічно обґрунтованого матеріалу та підбирати ефективні методи його подачі для організації дозвілля учнів початкової школи; використовувати методики, які стимулюють творчу активність особистості молодшого школяра, створюють передумови для вільного вибору виду діяльності за інтересами; реалізувати свій творчий потенціал в умовах колективного спілкування; створювати атмосферу співтворчості та взаєморозуміння; застосовувати набуті знання в практичній діяльності.

Засвоєння змісту організації дозвіллевої діяльності молодших школярів має здійснюватися в спеціально змодельованому сприятливому середовищі протягом усього періоду професійної підготовки й мало динамічний характер. Тому не обмежилися лише освітнім процесом, оскільки підготовка майбутніх вчителів початкової школи до організації дозвіллевої діяльності молодших школярів – це цілісна система навчальної, виховної, науково-дослідної, практичної роботи, самоосвітньої діяльності, які є взаємозалежними та взаємодоповнюючими.

Тому було розроблено програму студентського клубу «Цікаве дозвілля молодших школярів» (додаток Н), програму проблемної групи «Умови успішної організації дозвіллевої діяльності молодших школярів», модифіковано завданнями, спрямованими на розвиток компонентів готовності майбутніх вчителів організовувати дозвілля дітей зміст науково-дослідної, виховної роботи студентів та програм проходження майбутніми вчителями початкової школи педагогічної в дитячих оздоровчих таборах (IV сем., терміном 3 тижні), навчально-виховної (V сем., протягом семестру), педагогічної (VI, VII сем. протягом 4 тижнів) практики (додаток О).

Програми навчальних та виробничих практик модифікували завданнями дозвіллевої спрямованості, виконання яких сприятиме не лише формуванню компетенцій організації дозвіллевої діяльності молодших школярів, але й умінь визначати власну суб'єктну позицію в ході організації різних видів та форм дозвіллевої діяльності учнів початкової школи; аналізувати їх, визначати рівень власної готовності до цієї діяльності. Акцентовано увагу на тому, що студент має конкретне завдання, яке полягає в усвідомленому, оцінному засвоєнні ним знань, формування умінь організації дозвіллевої діяльності молодших школярів з максимальним наближенням професійної діяльності майбутніх фахівців до реальних умов сучасності і застосування цих знань і вмінь у практичній діяльності. Саме тому на настановній конференції кожного з видів практик студенти мають отримати конкретне завдання, яке вони готують під час її проходження; презентувати перед колективом вчителів початкової школи певної бази практики, а також після завершення практики – перед студентами не лише своєї групи, а загалом курсу / факультету.

Оновлені програми практик різними видами практичних вправ, завдань, що сприятиме закріпленню умінь застосовувати засвоєні знання у життєдіяльності задля організації успішної організації дозвіллевої діяльності молодших школярів, налагодження контакту, поліпшення спілкування; конструктивного вирішення дозвіллевих конфліктних ситуацій; встановлення конструктивних стосунків з іншими людьми, зокрема з дітьми молодшого шкільного віку, розуміючи їх. У процесі проходження педагогічної практики студенти матимуть змогу здобуті теоретичні знання трансформувати в практичні уміння, що, водночас, сприятиме поступовому переходу від теоретичних й методичних аспектів підготовки майбутніх учителів початкової школи організовувати дозвіллеву діяльність молодших школярів.

Наступна педагогічна умова (застосування інтерактивних та інтегрованих художньо-педагогічних технологій у процесі підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілля молодших школярів) передбачала застосування в освітньому процесі закладів вищої освіти таких форм та методів (технологій) роботи зі студентами, які б найефективніше сприяли суб'єкт-суб'єктній взаємодії професорсько-викладацького складу та студентів між собою, розвивали інтеракцію та створювали

можливість трансформації дозвіллево-оцінних знань студентів у їхні переконання, дозвіллево-професійних цінностей – у дозвіллево-ціннісній орієнтації. Особлива увага в процесі підготовки надаватиметься використанню таких технологій навчання:

- проблемних (О. Аніщенко [11], О. Антонова [12], А. Грішин [148], П. Гусак [154], І. Дичківська [164], О. Дубасенюк [173], О. Коберник [217], Л. Коваль [220], І. Коновальчук [234], О. Пометун [348], В. Радул [371], І. Смолюк [409], Н. Яковець [11] та ін.);
- ігрових (О. Аніщенко [11], О. Антонова [12], П. Гусак [155], І. Дичківська [164], І. Коновальчук [234], О. Пометун [348], В. Радул [371], І. Смолюк [409], Н. Яковець [11] та ін.);
- інтерактивних (О. Аніщенко [11], О. Антонова [12], П. Гусак [154], Г. Коберник [218], О. Комар [228], І. Осадченко [219], А. Панченко [331], Л. Пироженко [200], О. Пометун [348], С. Сисоєва [395], І. Шевчук [463], Н. Яковець [11] та ін.);
- інтегрованих художньо-педагогічних (О. Красовська [244], Л. Масол [288] та ін.).

Зважаючи на достатню розробленість у наукових джерелах питання застосування проблемних, ігрових та інтерактивних технологій навчання у підготовці майбутніх учителів, зокрема майбутніх учителів початкової школи, не будемо вдаватися до докладного аналізу вказаних технологій. Наголосимо на тому, що, ґрунтуючись на характеристиці інтегрованих художньо-педагогічних технологій навчання, здійснених О. Красовською [244], Л. Масол [288] та ін., докладно цю технологію описали окремою публікацією [119].

Інтерактивність у процесі системи професійної підготовки студентів до організації дозвіллевої діяльності молодших школярів визначаємо як цілеспрямовану взаємодію її суб'єктів, перебування їх у режимі діалогу, бесіди, спільної дії. Взаємодія є процесом суб'єкт-суб'єктної діяльності викладача й студентів, спрямована на взаємні зміни їхньої поведінки, діяльності, стосунків, настанов та виявляється у вигляді співробітництва: досягнення обома сторонами взаємної згоди й однастайності в розумінні цілей спільної діяльності з підготовки до організації дозвіллевої діяльності молодших школярів та шляхів їх досягнення. З огляду на це, інтерактивність у професійній підготовці, на нашу думку, забезпечуватиметься використанням у навчальній, виховній, науково-дослідній та практичній підготовці форм та методів інтерактивного навчання. За нашим переконанням, одним із функціональних призначень цих методів є те, що їх використання у процесі підготовки вчителів початкової школи до організації дозвіллевої діяльності молодших школярів сприятиме формуванню в студентів умінь самопрезентації, що й спонукатиме студентів шукати різні способи для вираження власних суджень, міркувань, відстоювати особисту думку та переконання, проявляти свою суб'єктність та суб'єктну позицію в підходах до організації дозвілля дітей початкової школи.

У системі підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвіллевої діяльності молодших школярів значна увага приділена організації процесу ефективної комунікації (у контексті нашого дослідження – дозвіллевої діяльності), в якій учасники процесу взаємодії мобільніші, відкриті й активні. Отже, основою інтеракції (як здатності взаємодіяти або знаходитись у режимі бесіди, діалогу з іншою людиною; навчання в дії [119, с. 47]) є принцип багатоваріантної комунікації, що характеризується браком полярності та мінімальною сконцентрованістю на особистості викладача.

Застосування інтерактивних форм (лекція з паузами, проблемна лекція, лекція-діалог, лекція диспут тощо), методів («рольова гармонізація», «золота середина», «змінювальна тактика», сократівський діалог тощо) та завдань («Обґрунтуй позицію», «Які мої захоплення на дозвіллі?», «Що таке „цікаве дозвілля“?», «Чим краще зайнятись на дозвіллі?» тощо) сприятиме формуванню у студентів умінь презентувати власні думки; пошуку різних способів вираження власних суджень, міркувань; аргументовано відстоювати особисту думку та переконання, проявляти власну суб'єктну позицію до

організації дозволля молодших школярів.

Реалізація інтегрованої художньо-педагогічної технології сприятиме художньо-педагогічній підготовці, яка розглядається як важливий механізм культурної спадкоємності, форма збереження і розвитку культурного надбання нації і всього людства, фактор життєздатності молодого покоління, яке завтра буде визначати долю України, як важливий ресурс духовного відродження і стратегічний напрям державної політики і зумовлює її визначення як процес і результат педагогічно організованого становлення особистості студента як суб'єкта культури та освіти шляхом освоєння системи художньо-педагогічних знань, цінностей, принципів комунікації та досвіду художньо-педагогічних практик [119, с. 4].

Поряд з розвитком суб'єктних якостей майбутніх учителів початкової школи з організації дозвілєвої діяльності молодших школярів проектна діяльність передбачатиме розвиток вітагенного досвіду студентів. Йдеться, насамперед, про систематизацію у студентів таких якостей і вмінь, які є найціннішими у їхньому житті загалом та в професійній діяльності зокрема, оскільки сприяють пошуку можливості віднайти своє місце в житті, а саме: здатність швидко адаптуватися в мінливих життєвих та професійних ситуаціях, генерувати нові ідеї, приймати нестандартні рішення, творчо мислити, бути комунікабельним, контактним у різних соціальних групах, працювати в команді, запобігати та виходити з будь-яких конфліктних ситуацій, планувати стратегію власного життя, орієнтуватися в системі найрізноманітніших суперечливих і неоднозначних цінностей, визначати своє кредо і стиль; здатність критично мислити та використовувати набуті знання й уміння у повсякденному житті.

З метою ефективності підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності відібрано такі форми, методи і засоби організації та проведення навчальної, позааудиторної роботи та дозвілєво-громадських і спортивно-оздоровчих заходів, які ґрунтувалися на принципах співпраці і співтворчості; поєднували колективні, групові й індивідуальні форми; передбачали створення різновікових (зі студентів різних курсів) груп постійного та змінного складів; використовували активні й інтерактивні методи спілкування і взаємодії; орієнтували учасників педагогічного процесу на кінцевий результат, яким став інформаційний обмін, загальна думка.

Використання інтерактивної та інтегрованої художньо-педагогічної технології в системі підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів передбачатиме формування у студентів позитивної мотивації (мотиваційний компонент готовності до організації дозвілля), ефективний вплив на інтелектуальний (когнітивний компонент), вплив на формування суб'єктної моделі поведінки та її корекцію у відповідних умовах (діяльнісний компонент), розвиток творчих та організаторських здібностей особистості студента, та в цілому на усвідомлення необхідності самовиховання та самовдосконалення (рефлексивний компонент). Детальний аналіз використаних в освітньому процесі закладу вищої освіти вказаних технологій подамо в наступних підрозділах роботи. Упровадження інтегрованої художньо-педагогічної технології передбачає комплексне використання у процесі підготовки майбутніх учителів початкової школи декількох видів мистецтва шляхом їх поєднання з нормативними освітніми компонентами. Це дасть змогу залучити студентів до різних видів творчості з врахуванням особистісних нахилів і уподобань під час виконання таких завдань: «Зобрази характер мелодії», «Відобрази мелодію засобами аплікації», «Створи музичні образи героїв казки», «Оживи картину за допомогою жестів» тощо.

Лише цілеспрямована діяльність викладачів, які створюють інноваційне, суб'єктно-орієнтоване середовище в закладах вищої освіти з урахуванням особливостей підготовки майбутніх фахівців, їхніх особистісних рис, вимог сучасної освіти, спонукатиме студентів не просто запам'ятовувати інформацію, а й осмислювати її, формулювати певні висновки, узагальнення, висловлювати власну суб'єктну думку,

визначати особистісну позицію, прагнути до професійного самопізнання, самовдосконалення, самоосвіти та самовиховання. Тому наступною умовою визначено інтеграцію управлінських зусиль суб'єктів системи професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів.

Інтеграція (від лат. «повний, цілісний») – це створення нового цілого на основі виявлення однотипних елементів і частин із кількох раніше розрізнених одиниць (навчальних предметів, видів діяльності тощо) [68, с. 44]. У педагогіці «інтеграція» – це процес взаємопроникнення наук; не розчинення одне в одному, а об'єднання в єдине ціле раніше ізольованих частин, внаслідок якого основні компоненти дисциплін синтезуються в цілісну систему [68, с. 65].

З огляду на тлумачення окресленого поняття, інтеграція управлінських зусиль суб'єктів професійної підготовки забезпечувалася поєднанням практичної діяльності викладачів та їх взаємодії зі студентами, як самокерованої діяльності, яка передбачає самовиховання, самоосвіту, саморозвиток, самоствердження майбутніх учителів початкової школи.

Інтеграція управлінських зусиль суб'єктів системи професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів передбачатиме активну участь викладачів у формуванні в майбутніх учителів початкової школи позитивної мотивації в оволодіння системою знань окремих компонентів готовності організовувати дозвілля дітей, умінь сприймати цю готовність як необхідний складник загальної та професійної культури фахівців. Ця інтеграція досягатиметься за допомогою управління з боку викладачів та самодіяльності з боку студентів.

Також необхідно прагнути мотивувати майбутніх фахівців до професійного самопізнання, самовдосконалення, самоосвіти та самовиховання. Тому в процесі вивчення навчальних дисциплін особливий акцент було зроблено на формуванні умінь самопрезентації майбутніх учителів початкової школи та розкритті таких її стратегічних технік (А. Крижановський) [248]:

- інтраціяція як прикрашання, самовихваляння, прагнення зробити себе привабливим, особливо для тих, хто має високий статус;
- самопідтримка як прагнення справити враження, описуючи свої таланти і знання;
- «грітися в променях чужої слави» як вибудова свого образу через підкреслення тісного зв'язку з успішними, знаменитими, видатними людьми;
- врівноважування успіхів і помилок як створення перешкод і обґрунтування виправдань поганих результатів і невдач [248].

Успішність підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів забезпечувалася вихованням у студентів інтересу до необхідності в систематичному й цілеспрямованому самовихованні та самоосвіті, розвитку умінь керувати власним професійним зростанням, здатності систематичного поповнення здобутих знань, використання новітніх досягнень сучасної науки та розвитку особистісних розумових здібностей. Тому у процесі різних складників системи підготовки треба намагатися зорієнтовувати студентів щодо форм та методів особистісного й професійного зростання, формували навички самовдосконалення задля формування професійної майстерності загалом та організації дозвілєвої діяльності дітей зокрема.

Звідси, основними вимогами в системі підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності учнів визначено: активна діяльність,

творчість та самостійність; індивідуалізація та диференціація навчально-пізнавальної діяльності; демократизація, гуманізація та співробітництво у взаєминах викладачів і студентів; врахування духовних потреб студентів, їхніх потенційних можливостей, системи особистісних і професійних цінностей. Виділені вимоги тісно взаємопов'язані, зумовлюють одна одну й суттєвою їх ознакою є комплексність, тобто вони мають втілюватись в освітню практику не послідовно, а нерозривно, власне й забезпечуючи цілісність і системність педагогічної підготовки майбутніх учителів початкової школи.

У системі підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвіллевої діяльності молодших школярів та реалізації визначених педагогічних умов враховано досвід, вікові, індивідуально-психологічні особливості студентів, специфіку майбутньої професійної діяльності вчителів початкової школи.

Зокрема, під час проходження майбутніми вчителями початкової школи різних видів практики, пропонуватимуться методики для діагностування рівня сформованості компонентів готовності до організації дозвіллевої діяльності учнів, за результатами яких студенти розробляли й виконували програми самовиховання й самоосвіти. Особливе місце в інтеграції управління та самоуправління суб'єктів посідають завдання для самостійної роботи: проаналізувати взаємозв'язок дозвіллевої діяльності та сучасних умов життя в забезпеченні особистості; визначити основні вимоги до організатора дозвіллевої діяльності; розробити алгоритм вивчення дозвіллевих інтересів учнів початкової школи; скласти план дозвіллевої діяльності на один семестр для учнів 1–4 класів.

Дотримання загалом педагогічних умов підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвіллевої діяльності молодших школярів спрямоване на визначення узгодження мети і завдань, формування мотиваційного, когнітивного, діяльнісного й рефлексивного компонентів готовності студентів до вказаного виду діяльності.

Висновки до другого розділу

Визначено й обґрунтовано методологічні підходи до підготовки майбутніх учителів початкової школи: системний; культурологічний; аксіологічний; суб'єктно-діяльнісний; комунікативний; синергетичний; компетентнісний; акмеологічний.

Концептуальні засади підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвіллевої діяльності молодших школярів визначено провідними ідеями педагогічної теорії та практики процесу досліджуваної підготовки, врахування яких сприятиме формуванню найвищого, у дослідженні – творчого, рівня готовності студентів організовувати й реалізовувати цілеспрямовану дозвіллеву діяльність молодших школярів. Такими засадами обґрунтовано: цілеспрямованість і системність підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвіллевої діяльності молодших школярів; орієнтування системи підготовки майбутніх учителів початкової школи на формування творчої суб'єктності студентів в організації дозвіллевої діяльності молодших школярів; врахування у процесі досліджуваної підготовки вітагенного досвіду студентів.

Згідно з результатами аналізу наукових праць та практичного досвіду виокремлено такі педагогічні умови: цілеспрямована

позитивна мотивація студентів до організації дозвіллевої діяльності молодших школярів в інноваційному середовищі закладів вищої освіти; удосконалення змісту професійної підготовки студентів до організації дозвілля учнів початкової школи; застосування інтерактивних та інтегрованих художньо-педагогічних технологій у процесі підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвіллевої діяльності молодших школярів; інтеграція управління та самоуправління суб'єктів системи підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвіллевої діяльності учнів.

Перша педагогічна умова – цілеспрямована позитивна мотивація студентів до організації дозвіллевої діяльності молодших школярів в інноваційному освітньому середовищі ЗВО – зумовлена необхідністю трансформувати зовнішні мотиви майбутніх учителів початкової школи у внутрішні шляхом прояву прагнення й бажання до самовдосконалення в процесі професійної підготовки, активності в дозвіллевих заходах, потребі студентів у самопрояві й самовираженні. Формування цілеспрямованої позитивної мотивації студентів до організації дозвіллевої діяльності молодших школярів забезпечувалася в умовах інноваційного освітнього середовища, що сприяло підготовці мобільних майбутніх фахівців, здатних швидко реагувати на всі нововведення в освітньому процесі, творчо впроваджувати інноваційні ідеї дозвіллевої діяльності у професійну діяльність. Це передбачало підготовку майбутніх учителів початкової школи максимально наближено до реальних умов професійної діяльності на засадах педагогіки партнерства та співпраці. Такий підхід сприяв подоланню побудові стосунків між учасниками освітнього процесу на взаємодовірі та повазі, що забезпечило цілеспрямовану позитивну мотивацію у майбутніх учителів початкової школи не лише до організації дозвіллевої діяльності молодших школярів, а й до освітнього процесу загалом.

Друга педагогічна умова – удосконалення змісту професійної підготовки студентів до організації дозвілля учнів початкової школи – передбачала оновлення змісту підготовки майбутніх учителів початкової школи з урахуванням вимог Концепції «Нова українська школа». З цієї метою було розроблено авторські програми навчальних дисциплін за вибором студентів («Організація дозвіллевої діяльності молодших школярів», «Система виховної роботи вчителя в закладах освіти нового типу»), що забезпечували формування у студентів необхідних знань (про психолого-педагогічні особливості роботи з молодшими школярами; напрями й форми розвитку вітчизняного та світового дозвіллезнавства;

методики організації й проведення дозвіллевої діяльності учнів початкової школи) та умінь (планувати, управляти процесом проведення певного дозвіллевого заходу через виконання конкретних завдань; здійснювати підбір змісту матеріалу, ефективних методів його подачі для організації дозвілля учнів початкової школи; використовувати методики, що стимулюють творчу активність особистості молодшого школяра, створюють передумови для вільного вибору виду діяльності за інтересами; реалізувати особистий творчий потенціал в умовах колективного спілкування; створювати атмосферу співтворчості та взаєморозуміння тощо).

Третя педагогічна умова – застосування інтерактивних та інтегрованих художньо-педагогічних технологій у процесі підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілля молодших школярів – передбачала залучення студентів до активної взаємодії у контексті художньо-творчої діяльності. Інтерактивні технології дали змогу забезпечити підготовку майбутніх учителів початкової школи до організації дозвіллевої діяльності молодших школярів на засадах співробітництва: досягнення обома сторонами (викладачами і студентами) взаємної згоди й одностайності в розумінні цілей спільної діяльності з підготовки до такого виду професійної роботи та шляхів їх досягнення. Застосування інтерактивних форм (лекція з паузами, проблемна лекція, лекція-діалог, лекція диспут тощо), методів («рольова гармонізація», «золота середина», «змінювальна тактика», сократівський діалог тощо) та завдань («Обґрунтуй позицію», «Які мої захоплення на дозвіллі?», «Що таке „цікаве дозвілля“?», «Чим краще зайнятись на дозвіллі?» тощо) сприяло формуванню у студентів умінь презентувати власні думки; пошуку різних способів вираження власних суджень, міркувань; аргументовано відстоювати особисту думку та переконання, проявляти власну суб'єктну позицію до організації дозвілля молодших школярів.

Четверта педагогічна умова – інтеграція управління та самоуправління суб'єктів системи підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвіллевої діяльності учнів – регламентовано поєднанням практичної діяльності викладачів та їхньої взаємодії зі студентами, як самокерованої діяльності, що передбачала самовиховання, самоосвіту, саморозвиток, самоствердження майбутніх учителів початкової школи. Реалізація цієї умови досягалася за допомогою управління – з боку викладача – та самодіяльності – з боку студентів. Зокрема, під час проходження майбутніми вчителями початкової школи різних видів практики, їм

пропонувалися методики для діагностування рівня сформованості компонентів готовності до організації дозвілєвої діяльності учнів, за результатами яких студенти розробляли й виконували програми самовиховання й самоосвіти. Особливе місце в інтеграції управління та самоуправління суб'єктів посідали завдання для самостійної роботи: проаналізувати взаємозв'язок дозвілєвої діяльності та сучасних умов життя в забезпеченні особистості; визначити основні вимоги до організатора дозвілєвої діяльності; розробити алгоритм вивчення дозвілєвих інтересів учнів початкової школи; скласти план дозвілєвої діяльності на один семестр для учнів 1–4 класів.

Положення і висновки, викладені у другому розділі, детально розкриті у працях автора: [107], [109], [114], [115], [119], [120], [124], [125], [130].

РОЗДІЛ 3

МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ РЕАЛІЗАЦІЇ СИСТЕМИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ДОЗВІЛЛЕВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

3.1. Модель системи підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвіллевої діяльності молодших школярів

Одним із завдань дослідження є обґрунтування моделі системи підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвіллевої діяльності школярів.

Поняття «модель» (від лат. *modulus* – міра, мірило чи зразок) – це об'єкт, що заміщує оригінал і розкриває найважливіші риси й властивості оригіналу для певного дослідження, його мети за обраної системи гіпотез [405, с. 44]. На думку С. Сисоєвої модель є інструментом пізнання, засобом інтерпретації та пояснення явищ реальності. Робота з моделями заснована на мисленнєвому експерименті, що складається з таких стадій: побудова за певними правилами мисленнєвої моделі справжнього об'єкта вивчення; побудова ідеалізованих умов, які впливають на модель; свідоме та послідовне зміна і відносно вільне чи довільне комбінування умов та їхній вплив на модель; свідоме та точне застосування законів та використання фактів [395]. Модель визначають як цілісну систему, кожен із компонентів якої спрямований на реалізацію поставленої мети, й пошук новизни в реалізації цієї системи (К. Інґекамп) [395, с. 99].

Для нашого дослідження цінними є думки С. Смирнова [408], який визначає модель як описовий аналог діяльності, який у формалізованих конструкціях відображає її найважливіші характеристики. Причому нова інформація про досліджуваний об'єкт виникає на всіх етапах конструювання моделі: у процесі емпіричного дослідження об'єкта, у структурі самої моделі, що створює елементи новизни в силу особливої презентації набутих знань про об'єкт, як результат подальшого мисленнєвого експерименту [408, с. 45]. Моделювання трактується як процес опосередкованого пізнання та перетворення дійсності, у якому об'єкт-оригінал перебуває в певній відповідності з об'єктом-моделлю (модель здатна замінювати об'єкт-оригінал на певних етапах пізнавального процесу) [408].

У контексті нашого дослідження варто звернути увагу на розроблену і теоретично обґрунтовану О. Комар модель реалізації системи підготовки майбутніх учителів початкової школи до застосування технології інтерактивного навчання. На наш погляд, представлена модель досить вдало методично інтерпретується у вигляді конкретних форм, методів і засобів навчання [229].

Оскільки для нас важливим є обґрунтування моделі системи підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвіллевої діяльності молодших школярів, то звернемося до трактування поняття системи. У педагогіці під системою розуміють сукупність компонентів, що складається з елементів, частин, пов'язаних між собою й таких, що утворюють нову якісну єдність [83]. Серед основних характеристик системи можемо визначити стан, рух, розвиток, динаміку, функції, через які вона включається в складніші системи [98]. У цьому контексті важливою є думка В.

Вітлінського, який зазначає, що породжує ці функції структура, що зумовлює й функції системи загалом, і функції її частин та елементів зокрема. Тому, врахування цієї ознаки потребує побудови ієрархії систем, виокремлення в розробленій системі підсистем, здатних до самоорганізації [81, с. 4–5].

У процесі побудови моделі системи підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілля молодших школярів враховувалися такі положення:

- заклад вищої освіти – це вже є система зі взаємопов'язаними елементами, що функціонують як єдине ціле. Кожна з підсистем робить свій внесок у загальний процес функціонування ЗВО, а всі вони спрямовані на загальне

завдання – підвищення якості підготовки студентів до організації дозвілля учнів і досягнення належного рівня професійно-педагогічної компетентності випускників;

- професійна підготовка майбутніх учителів початкової школи – динамічний процес, який формується та розвивається завдяки цілеспрямованим організаційним і педагогічним впливам; її ефективність (рівень професійно-педагогічної компетентності випускників) детермінується умовами, в яких функціонує освітня система.

Оскільки розглядаємо модель системи професійної підготовки студентів, то цінним є розгляд поняття педагогічної системи в інтерпретації І. Єрмакової [177], яка її визначає як соціально зумовлену цілісність учасників педагогічного процесу (у контексті нашого дослідження – це професорсько-викладацький склад, студенти закладу вищої освіти, керівники практик з баз практик, інші суб'єкти, безпосередньо причетні до професійної підготовки вчителів), які взаємодіють між собою, навколишнім середовищем й її духовними та матеріальними цінностями на основі співпраці, спрямованої на формування й розвиток особистості майбутніх фахівців. Саме такий підхід сприяє розгляду процесу підготовки майбутніх учителів початкової школи як самостійної системи й, водночас, як засобу забезпечення зв'язків у складнішій педагогічній системі – середовищі закладу вищої освіти.

Моделюючи систему професійної підготовки студентів до організації дозвіллевої діяльності молодших школярів, враховуємо основні властивості системи, а саме: її цілеспрямованість, цілісність, структурність, ієрархічність, множинність, взаємопов'язаність, зв'язок із середовищем, відкритість, динамічність, інваріантність, розвиток за висхідною спіраллю [63]. Тому модель системи підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілля молодших школярів представимо як теоретичне узагальнення й схематичне відтворення фундаментальних компонентів цілісного процесу системи підготовки майбутніх учителів початкової школи, спрямованого на формування у них мотиваційного, когнітивного, діяльнісного та рефлексивного компонентів готовності до організації дозвіллевої діяльності молодших школярів.

У дослідженні модель системи підготовки студентів до організації дозвіллевої діяльності молодших школярів є сукупністю складників цієї професійної підготовки, пов'язаних між собою, що утворюють нову якісну єдність організації виховної, навчальної, науково-дослідної, практичної та самоосвітньої діяльності майбутніх учителів початкової школи, включення в яку студентів, за цілеспрямовано розробленою технологією й за дотримання певних вимог та педагогічних умов, сприятиме успішному формуванню їхньої готовності організовувати дозвіллеву діяльність молодших школярів.

У ході аналізу спроектованої системи підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвіллевої діяльності учнів намагалися, щоб вона не лише забезпечувала контроль за процесом особистісного й професійного становлення студента як професіонала в контексті організації дозвілля учнів, а й створювала можливості для активного втручання у процес підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвіллевої діяльності молодших школярів з метою корекції та підсилення ефективності формування відповідних компонентів готовності.

На основі теоретичного аналізу проблеми (п.п. 1.1, 1.2) система підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвіллевої діяльності молодших школярів розглядається як цілеспрямований, системний процес виховної, навчальної, науково-дослідної, практичної та самоосвітньої підготовки студентів, спрямований на формування в них мотиваційного, когнітивного, діяльнісного та рефлексивного компонентів готовності організовувати дозвіллевую діяльність молодших школярів з урахування їхніх психологічних та індивідуальних особливостей і специфіки організації дозвілля дітей цього віку.

У процесі проектування моделі системи підготовки враховувано вплив суб'єктів, які реалізовували визначену мету й завдання, на всі компоненти системи – підсистеми; у конструюванні змісту ми зважали на інтереси та вітагенний досвід суб'єктів взаємодії; у виборі методів, форм та засобів підготовки студентів прагнули надавати пріоритет таким, що сприяють суб'єктному зростанню фахівця, забезпечували суб'єкт-суб'єктний й творчий характер взаємодії у процесі реалізації змісту професійної підготовки, а при оцінюванні готовності майбутніх учителів до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів прагнули вважати рівень сформованості його творчої суб'єктності як провідної характеристики готовності.

На нашу думку, для ефективного виконання професійних функцій з організації дозвілєвої діяльності молодших школярів майбутнім учителям початкової школи необхідний творчий рівень готовності, якого можна досягнути, поєднуючи й цілеспрямовано організовуючи аудиторну, позааудиторну та самоосвітню роботу, за умови активної позиції кожного студента.

Акцентовано увагу на тому, що рівень взаємозв'язку компонентів моделі збільшується мірою розвитку готовності особистості до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів та її сходження сходінками системи професійної підготовки. Лише при усвідомленні взаємозв'язку й взаємозумовленості компонентів моделі системи можна вчасно коригувати подальший процес підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів, оскільки звернення до створеної моделі сприятиме поступовій трансформації механізму формування у студентів компонентів готовності до організації дозвілля дітей зі стану зовнішнього керування з боку викладача у внутрішній процес саморозвитку студентів, за якого готовність до організації дозвілєвої діяльності учнів молодшого шкільного віку набуває ознак внутрішньої вмотивованості, самокерованості та саморегульованості.

З огляду на окреслене вище, модель системи підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності учнів є конструктивною технологією організації підготовки студентів у закладах вищої освіти; цілісною системою, яка передбачає єдність методологічно-цільової, змістово-процесуальної та моніторингово-результативної підсистем (рис. 3.1).

Схарактеризуємо кожну підсистему вказаної моделі докладно.

Методологічно-цільова підсистема моделі представлена її головною метою, яка прогнозує кінцевий результат – найвищий рівень (у дослідженні – творчий) готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності учнів як результат системи їх професійної підготовки.

Конкретизуємо мету чітко визначеними завданнями:

- стимулювання та мотивація майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності учнів;
- формування системи знань, умінь і навичок щодо організації дозвілєвої діяльності учнів;
- створення інноваційного освітнього середовища в закладі вищої освіти;
- забезпечення самоосвітньої підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності учнів;
- удосконалення навчально-методичного забезпечення.

Методологічно-цільова підсистема також визначає методологічні підходи, які спрямовують систему підготовки студентів до організації дозвілєвої діяльності учнів початкової школи на досягнення означеної мети. У нашому дослідженні система підготовки майбутнього вчителя початкової школи до організації дозвілєвої діяльності учнів ґрунтується на положеннях системного, синергетичного, акмеологічного, культурологічного, комунікативного, аксіологічного, компетентнісного та суб'єктно-діяльнісного підходів, які створили підґрунтя для розробки принципів функціонування цієї системи.

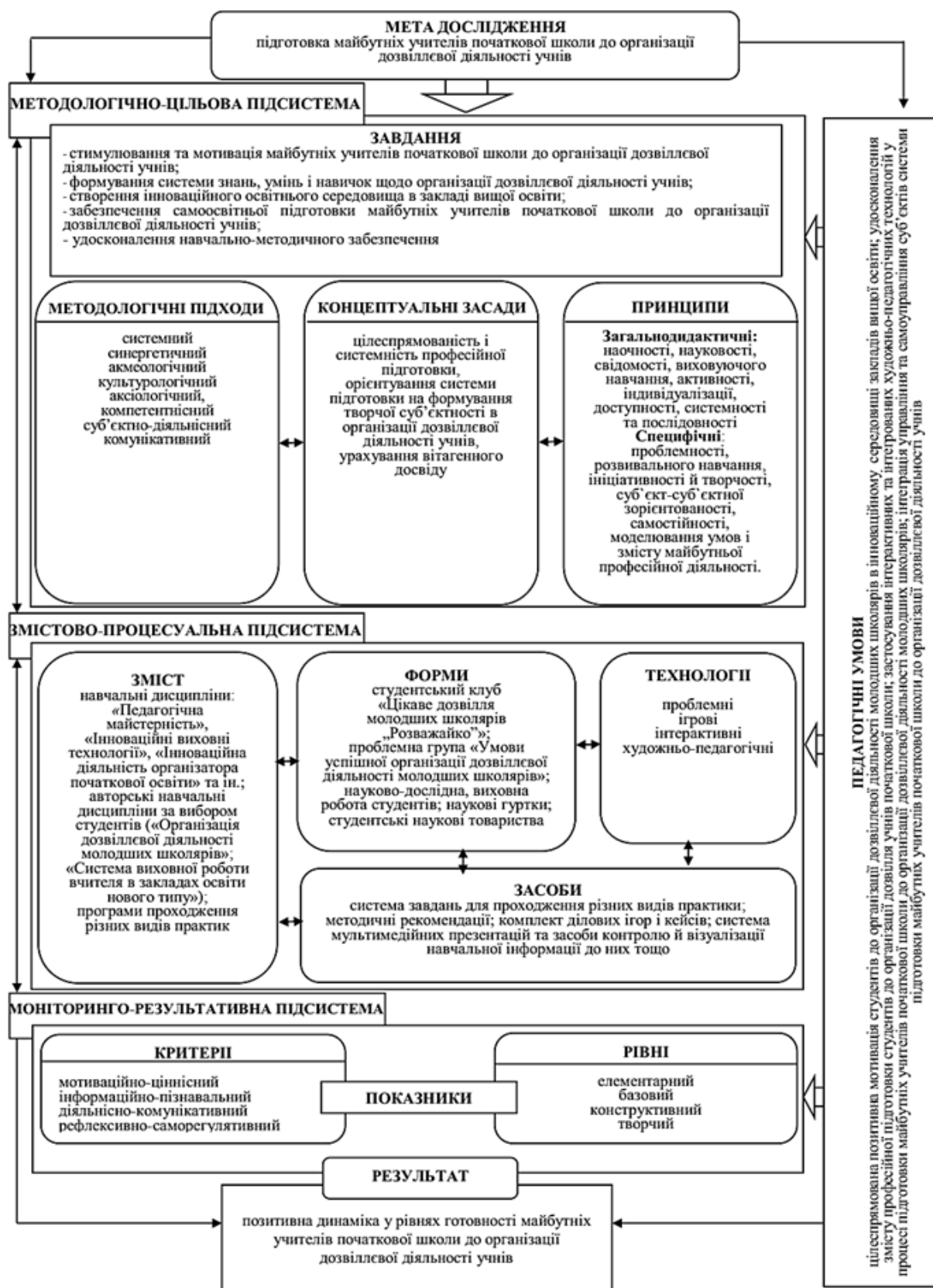

Рис. 3.1. Модель системи підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів

З метою удосконалення системи підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів обрано ті загальнодидактичні принципи [382], які більшою мірою сприяли ефективності цього процесу, і тим самим

забезпечували підвищення якості фахової підготовки студентів: доступності, систематичності та послідовності, свідомості, наочності, науковості, виховуючого навчання, індивідуалізації, активності.

Визначено специфічні принципи системи підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвіллевої діяльності молодших школярів: ініціативності й творчості у формуванні ключових компетентностей організації дозвілля молодших школярів, суб'єкт-суб'єктної зорієнтованості підготовки, самостійності, моделювання умов і змісту майбутньої професійної діяльності; розвивального навчання; проблемності.

Так, принцип ініціативності і творчості передбачатиме вияв у студентів у процесі підготовки ініціативності, інноваційного мислення і креативності, здібностей творчо підходити до організації дозвіллевої діяльності молодших школярів; необхідності дотримуватися критеріїв творчої особистості-педагога. Застосування принципу ініціативності та творчості також сприятиме вияву студентами самореалізації (самоактуалізації), тобто їхнього прагнення до якомога повнішого розкриття і розвитку своїх особистісних можливостей.

Принцип суб'єкт-суб'єктної зорієнтованості полягає в тому, що рівень готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвіллевої діяльності молодших школярів залежить від рівня його суб'єктності, а також обумовлюється закономірною залежністю між рівнем підготовки студентів до організації суб'єкт-суб'єктної взаємодії та рівня сформованості суб'єктності всіх учасників цієї взаємодії, що доведено у попередньому підрозділі. Налагодженню суб'єкт-суб'єктної взаємодії між викладачами і студентами сприятиме створена в процесі підготовки атмосфера співробітництва та творчості, яка передбачатиме розвиток у студентів системи гуманних цінностей та ідеалів, сенсифікацію почуття власної гідності і поваги до іншої людини, формування свідомого прагнення до духовного збагачення, підвищення рівня моральності, засвоєння етичних норм і правил соціальної відповідальності та формування активної життєвої позиції особистості.

Аналізуючи наукові дослідження з цієї проблеми (Т. Равчина [370], З. Онишків [312]), можна виділити такі головні параметри суб'єкт-суб'єктної взаємодії викладачів і студентів в системі підготовки до організації дозвіллевої діяльності молодших школярів:

- активність суб'єктів у єдності усіх рівнів її організації: фізична; психічна (перцептивна, інтелектуальна, афективна); поведінкова (вербальна й невербальна);
- вияв головних характеристик, що визначають взаємозв'язок суб'єктів (системність, цілеспрямованість, усвідомленість);
- взаємозалежність впливів й очікуваних реакцій суб'єктів, яка виявляється у конкретних діях, поведінці;
- наявність психологічного контакту на підставі дії механізмів – інтелектуальна, емоційна, поведінкова погодженість;
- ставлення суб'єктів один до одного і мотиваційна готовність до процесу взаємодії;
- вплив спрямованості взаємодії на процес і результат навчального процесу, характер міжособистісних стосунків суб'єктів [312, с. 8].

Поряд з цим, вказаний принцип спрямований на позиціонування студентів як активних учасників освітнього процесу та орієнтацію підготовки на розвиток їхньої творчої суб'єктності у дозвіллевій діяльності та її організації з молодшими школярами.

Принцип моделювання умов і змісту майбутньої професійної діяльності передбачатиме необхідність створення цілеспрямованого освітнього середовища в закладах вищої освіти, максимально наближених до прогнозованого професійного.

Підготовка майбутніх учителів початкової школи до здійснення дозвілєвої діяльності в початковій школі має бути зумовлена цілеспрямованістю й організованістю освітнього процесу в закладах вищої освіти з формування у молоді загальних, фахових та спеціальних компетентностей організації дозвілля молодших школярів. Адже, освітня діяльність – це цілеспрямована і упорядкована комплексність дій, операцій та прийомів, що складають мотиваційну активність суб'єктів діяльності в організований викладачами процес навчання. Особливість освітньої діяльності майбутніх учителів початкової школи полягає у тому, що вони є одними з найактивніших суб'єктів навчання й часто самі стають його організатором у процесі практичних занять, педагогічної практики, самостійної і самоосвітньої діяльності.

Освітній процес у закладах вищої освіти передбачає систему організаційних і дидактичних заходів, спрямованих на реалізацію змісту освіти на певному освітньому або кваліфікаційному рівні відповідно до державних стандартів освіти [370]. Здійснюючи підготовку майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності школярів, важливо брати до уваги поліфункціональність, багатопредметність та полікомпонентність такої діяльності.

Систему підготовки майбутніх учителів початкової школи розуміємо як дуалістичний процес: з одного боку – соціальний, оскільки допомагає майбутньому фахівцеві адаптуватися у професійній сфері та взаємодіяти в різних життєвих ситуаціях за рамками освітнього процесу; з іншого – індивідуальний, оскільки спрямований на формування особистості вчителів, його активної громадської та професійної позиції, розвиток і реалізацію творчого особистісного потенціалу. З огляду на це, компонентами моделі системи підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів є тісний зв'язок аудиторної та позааудиторної (виховної, науково-дослідної практичної та самоосвітньої) роботи в реалізації цього процесу його суб'єктами.

Наступна підсистема моделі – змістово-процесуальна – охоплює визначений зміст тих компетентностей та компетенцій організації дозвілля молодших школярів з методами й формами їх засвоєння, які більшою мірою забезпечать сформованість творчого рівня готовності фахівців. Цей компонент моделі вибудований з урахуванням, насамперед, специфіки професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи, особливостей педагогічного середовища в початковій школі, психофізіологічного розвитку молодших школярів, стану розвитку дозвілєвої діяльності та її специфіки на сучасному етапі, теоретичних здобутків дослідників теорії дозвілля, вітчизняного і зарубіжного досвіду культурно-дозвілєвої підготовки тощо.

Змістово-процесуальна підсистема моделі системи підготовки представлена розробленням змісту авторських:

- програм навчальних дисциплін за вибором студентів («Організація дозвілєвої діяльності молодших школярів», «Система виховної роботи вчителя в закладах освіти нового типу»);
- роботи студентського клубу «Цікаве дозвілля молодших школярів „Розважайко“»;
- діяльності проблемної групи «Умови успішної організації дозвілєвої діяльності молодших школярів» (модифікованих завданнями, спрямованими на розвиток компонентів готовності майбутніх учителів початкової школи організовувати дозвілєву діяльність молодших школярів);
- проходження майбутніми вчителями початкової школи різних видів практик (педагогічної в дитячих оздоровчих таборах, навчально-виховної, педагогічної, науково-дослідної та асистентської).

Зміст підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілля молодших школярів визначили з урахуванням вимог суспільства, тобто передбачали потребу в обсязі сучасної інформації, необхідної для педагогічної полісуб'єктної діяльності фахівця в контексті організації дозвілєвої діяльності дітей аби якомога

повніше забезпечити його спроможність відповідати вимогам Нової української школи та потребам культурно-інформаційного суспільства.

У процесі засвоєння змісту професійної підготовки до організації дозвілєвої діяльності учнів початкової школи забезпечуватиметься полісуб'єктність взаємодії в системах: викладач-студент; студент ↔ студент; викладач ↔ студент ↔ студент; студент ↔ викладач ↔ студент.

Засвоєння змісту професійної підготовки до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів здійснюватиметься в спеціально змодельованому середовищі закладів вищої освіти протягом загалом періоду навчання й має динамічний характер. Зазначено, що змістовий складник моделі підготовки майбутніх учителів початкової школи характеризується обсягом знань, їх глибиною, системністю, стилем мислення.

Професійні знання подаються як відомості про сутність та структуру організації дозвілєвої діяльності молодших школярів, її види, типи, форми. Як критеріальні показники виділяються теоретичні знання про особливості використання різних видів, типів, форм організації дозвілєвої діяльності молодших школярів з урахуванням психолого-педагогічних особливостей учнів початкової школи.

Навчальна програма з курсу «Організація дозвілєвої діяльності молодших школярів» належить до циклу дисциплін за вибором професійної та практичної підготовки здобувачів вищої освіти галузі знань 01 «Освіта», спеціальності 013 «Початкова освіта» денної форми навчання. Програму було укладено відповідно до вимог Європейської кредитної трансферно-накопичувальної системи.

У процесі застосування навчального курсу мали на меті сформувані у студентів знання про психолого-педагогічні особливості роботи з молодшими школярами; напрями й форми розвитку вітчизняного та світового дозвілєзнавства; методики організації й проведення дозвілєвої діяльності учнів початкової школи.

Серед пріоритетних визначили уміння здійснювати планування, підготовку та управління процесом проведення певного дозвілєвого заходу через виконання конкретних завдань, які забезпечують гармонійний розвиток естетичної свідомості особистості молодшого школяра; робити підбір необхідного педагогічно обґрунтованого матеріалу та підбирати ефективні методи його подачі для організації дозвілля учнів початкової школи; використовувати методики, які стимулюють творчу активність особистості молодшого школяра, створюють передумови для вільного вибору виду діяльності за інтересами; реалізувати свій творчий потенціал в умовах колективного спілкування; створювати атмосферу співтворчості та взаєморозуміння; застосовувати набуті знання в практичній діяльності.

На наше переконання, саме вивчення вказаного курсу спрямоване на формування інтегрованих компетентностей, визначених в освітньо-професійних програмах [321; 322; 323; 324] підготовки студентів за спеціальністю 013 Початкова освіта, а саме:

- організаційна компетентність: здатність планувати, організувати, координувати, контролювати та оцінювати діяльність і взаємодію її суб'єктів; спроможність до роботи в міждисциплінарній команді під керівництвом лідера (учителя) у процесі виконання навчально-педагогічних завдань;
- психолого-педагогічна компетентність: володіння базовими знаннями з педагогіки й психології та вміння їх застосовувати, знання закономірностей особистісного становлення й розвитку людини на різних вікових етапах; психологічних механізмів навчання та виховання дитини задля забезпечення спрямованої соціалізації й інтеграції особистості;
- культурологічна компетентність: засвоєння теоретико-прикладних основ дозвілєзнавства та усвідомлення дозвілля як одного з культурних феноменів ;
- методична компетентність: володіння дидактичними методами й прийомами та вміння їх застосовувати в процесі навчання й у подальшій практичній

діяльності з організації дозвілля дітей [321, с. 101].

У процесі відбору змісту навчального матеріалу, дотримувалися принципів: гуманістичності (спрямованість на формування в студентів «Я»-позиції; переконання у власних силах, можливостях та здібностях; формування адекватної самооцінки тощо); урахування вікових і індивідуальних особливостей студентів (обов'язкове врахування когнітивних, емоційних і вольових здібностей кожного студента, його професійне й особистісне становлення); комунікативної спрямованості завдань (відображення рівноправності та партнерства викладачів і студентів у вигляді суб'єкт-суб'єктних навчальних стосунків); принцип поваги до особистості, що ґрунтується на усвідомленні емоційного стану іншої особистості й прийняття іншої особистісної позиції); відкритості (розвиток творчого мислення, здатного сприймати будь-яку інформацію і позитивно ставитися до цінностей і надбань, які репрезентують різні культури); синергетичності (спрямування освітнього процесу на самореалізацію і саморозвиток особистості на основі постійної взаємодії з оточуючими, що сприяє формуванню нових якостей особистості тощо).

Важливо зазначити, що суттєвою характеристикою цих принципів визначено комплексність, що вимагає, щоб принципи втілювались у практику викладання не послідовно, а нерозривно, в чому й полягає ідея цілісності освітнього процесу.

У ході лекційних та практичних занять студенти мають детально опановувати знаннями про різні підходи вчених до трактування поняття «дозвілєвої діяльності», її структуру (мета, суб'єкти, зміст, взаємодія між суб'єктами, форми і методи результат) та функції (рекреаційну, гедоністичну (розважальну), емоційно та духовно-збагачувальну, пізнавально-розвивальну, ціннісно-орієнтаційну, комунікативну, соціальну, компенсаторно-психотерапевтичну, творчу та виховну); основні напрями дозвілєвої діяльності (просвітницький, художньо-естетичний, фізично-оздоровчий, розважальний) та регіональні особливості дозвілєвої діяльності. У процесі вивчення навчальної дисципліни студенти виконуватимуть самостійну роботу, яка має творчий характер і передбачає систематизацію отриманих на лекційних та практичних заняттях знань та формування умінь та навичок організації дозвілля молодших школярів.

Виховну роботу зі студентами необхідно спрямовувати на те, щоб кожен студент розкривав себе як особистість моральну, творчу і активну, прагнув до олюднення навколишнього середовища і сам був активним учасником педагогічної взаємодії.

Приміром, потрібно мотивувати студентів до участі в роботі студентського клубу «Цікаве дозвілля молодших школярів», оскільки саме клубна робота в закладі вищої освіти є діяльністю студентів за інтересами, сприятиме організації їхньої різноманітної творчої роботи, має певну структуру та органи самоврядування. Поряд з активною участю і роботі студентського клубу, майбутні вчителі стануть активними організаторами та учасниками факультетських, загальноуніверситетських дозвілєвих заходів, організаторами дозвілля дітей на рівні міста та області та ін.

У процесі науково-дослідної роботи з вивчення проблеми організації дозвілля дітей студенти братимуть активну участь у роботі проблемної групи «Умови успішної організації дозвілєвої діяльності молодших школярів», конкурсах захиста наукових робіт з проблеми організації дозвілєвої діяльності молодших школярів, написання курсових робіт; підготовки тез участі в конференціях, семінарах, круглих столах тощо.

Змістовий складник моделі також передбачав насичення змісту програм навчальних (навчально-виховної: V сем., протягом семестру) та виробничих (педагогічної в дитячих оздоровчих таборах: IV сем., терміном 3 тижні; педагогічної: VI, VII сем. протягом 4 тижнів) практик завданнями дозвілєвої спрямованості, виконання яких сприяло не лише формуванню компетенцій організації дозвілєвої діяльності молодших школярів, але й умінь алгоритмізувати педагогічні дії в організації дозвілєвої діяльності дітей, визначати власну суб'єктну позицію в ході організації різних видів та форм дозвілєвої діяльності учнів початкової школи, аналізувати їх, визначати рівень власної готовності до цієї діяльності.

Водночас процесуальний складник змістово-процесуальної підсистеми моделі передбачав, як ми вже зазначали вище, вибір технологій професійної підготовки, які більшою мірою сприяли ґрунтовному оволодінню ключовими компетентностями організації дозвілєвої діяльності молодших школярів; формуванню в майбутніх учителів суб'єктної професійної позиції, соціальному вдосконаленню, розвитку свідомості, креативного мислення, людяності, толерантності, поваги до інших, бажання творити, бути активним учасником дозвілєвої взаємодії та, в кінцевому результаті, забезпечували сформованість творчого рівня готовності організовувати дозвілєву діяльність молодших школярів.

У цьому контексті важлива увага в процесі підготовки майбутніх вчителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів приділена використанню інтерактивних та інтегративних художньо-педагогічних технологій. Адже, у Концепції «Нова українська школа» [304] зазначається, що вчителі початкової школи мають сформувані в дитини розуміти твори мистецтва, розвивати власні естетичні смаки, самостійно виражати ідеї, досвід та почуття прекрасного [304], а це можливо за сформованості в учнів здатності урізноманітнювати своє дозвілля відповідно бажань, інтересів та потреб. Тому, доцільними в процесі формування в студентів ключових компетентностей організації дозвілєвої діяльності молодших школярів є інтерактивні технології (спрямовані на розвиток мислення студентів, умінь висловлювати та доводити власну суб'єктну позицію з питань організації дозвілєвої діяльності молодших школярів) та інтегративні художньо-педагогічні технології (сприяють художньо-педагогічній підготовці студентів, яка розглядається як важливий механізм культурної спадкоємності, форма збереження і розвитку культурного надбання нації і всього людства, фактор життєздатності молодого покоління, яке завтра буде визначати долю України, як важливий ресурс духовного відродження і стратегічний напрям державної політики і зумовлює її визначення як процес і результат педагогічно організованого становлення особистості студента як суб'єкта культури та освіти шляхом освоєння системи художньо-педагогічних знань, цінностей, принципів комунікації та досвіду художньо-педагогічних практик) [304, с. 4]. Акцентуємо увагу на тому, що об'єктом інтеграції інтегративної художньо-педагогічної технології можуть бути будь-які компоненти педагогічної діяльності, явища чи предмети: матеріальні й ідеальні об'єкти (принципи, концепції, поняття, ідеї, теорії), діяльність (методи, форми, технології), особистість (стан, якості, характеристики, мотиви) [304]. Але обов'язковою умовою є визначення інтегратора, яким можуть виступати такі компоненти змісту освіти, як здатність включатись в іншій зміст, об'єднуватись із ним у системи вищого рівня, не втрачаючи своєї сутності. У контексті нашого дослідження інтегрувальним чинником буде виступати зміст дисциплін циклу професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи та педагогічні технології підготовки фахівців.

На думку О. Красовської, у художньо-педагогічній технології інтеграція здійснюється навколо таких універсальних понять, як: стиль, жанр, течія у мистецтві, засоби виразності художнього мовлення, які об'єднують розрізнені складники художньої культури. Загальні для природи мистецтва закономірності: ритм, гармонія, пропорція, рівновага, симетрія і асиметрія, динаміка, статика, контраст і нюанс. У процесі сприймання мистецтва інтегрувальними категоріями є емоційно-естетична оцінка, художній образ, ідея, форма, композиція, напрям, стиль, жанр. Саме завдяки взаємопроникненню різних видів мистецтва стає повнішим усвідомлення сутності художньої культури загалом [244, с. 245].

Тому інтегративні художньо-педагогічні технології підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілля дітей визначено як динамічний процес конструювання підготовки з метою формування загальних та фахових компетентностей фахівців, заснований на інтеграції змісту, способів та засобів взаємодії суб'єктів навчання.

У процесі професійної підготовки враховано положення про те, що метою інтегрованої художньо-педагогічної технології підготовки фахівців початкової школи до організації дітей є цілеспрямоване та системне формування в студентів фахових компетентностей естетично-художньої організації дозвілля дітей.

Важливим компонентом моделі системи професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілльової діяльності учнів є педагогічні умови. Зазначено, що умови ефективної підготовки майбутніх учителів до організації дозвілля молодших школярів мають бути закладені у фундамент системи освітнього процесу закладу вищої освіти та системи професійної підготовки студентів. У контексті нашого дослідження – це аудиторна й позааудиторна робота студентів.

Дотримання загалом педагогічних умов як складників моделі системи підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілльової діяльності молодших школярів спрямоване на визначення узгодження мети і завдань, формування мотиваційного, когнітивного, діяльнісного й рефлексивного компонентів готовності студентів та прогнозування кола проблем, які потребують подальшого дослідження.

Моніторингово-результативна підсистема моделі системи підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілльової діяльності молодших школярів передбачає визначення рівнів готовності студентів до організації дозвілля учнів, яка є складним особистісним утворенням, що містить мотиваційний, когнітивний, діяльнісний та рефлексивний компоненти.

Зазначено, що система підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілльової діяльності молодших школярів буде ефективною за умови отримання науково обґрунтованої інформації про стан готовності студентів до такої діяльності. Рішенням цієї проблеми може слугувати система моніторингу, яка успішно використовується в ході діагностики, контролю сформованості системи компетенцій у майбутніх учителів початкової школи тощо. Тому визначено за необхідне виділити моніторинговий складник цієї підсистеми моделі, що дасть змогу здійснювати постійне відстежування динаміки рівня готовності студентів організовувати дозвілльову діяльність учнів початкової школи, інтерпретувати отримані дані, забезпечувати зворотний зв'язок, розробляти рекомендації, вносити відповідні корективи до системи професійної підготовки майбутніх учителів і на цій основі ефективно реалізувати управлінські та самоуправлінські функції. Ефективність підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілльової діяльності учнів відстежувалася за допомогою моніторингу на різних рівнях управління: науково-педагогічному – діяльність професорсько-викладацького складу; управління та самоуправління – навчальна й науково-дослідна, практична й самоосвітня діяльність студентів.

Результативний складник підсистеми передбачав визначення змісту кожного із компонентів готовності, розробки критеріїв, показників оцінки та рівнів їх сформованості, що детально описано у розділі 1 нашого дослідження.

Усі структурні підсистеми моделі системи професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілльової діяльності молодших школярів перебувають у взаємозв'язку й взаємодії, що сприяє забезпеченню їх цілісності.

Таким чином, розроблена та охарактеризована модель системи підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілльової діяльності молодших школярів підпорядкована меті дослідження, передбачає поєднання методологічно-цільової, змістово-процесуальної та моніторингово-результативної підсистем, які тісно між собою взаємозв'язані.

3.2. Методичні особливості реалізації системи підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів

Освітній процес у закладах вищої освіти спрямований на гармонійне поєднання професійної підготовки конкурентного, висококваліфікованого й компетентного фахівця та формування високодуховної, всебічно розвиненої особистості. Тому, одним із головних завдань системи підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності дітей є формування загальних та фахових компетентностей організації змістовного й цілеспрямованого дозвілля молодших школярів, оволодіння якими забезпечує творчий рівень їхньої готовності в цій сфері.

Оскільки, реформування і розвиток освіти в Україні, запровадження Концепції нової української школи, Закону України «Про освіту», Національної доктрини розвитку освіти в Україні, Концепції національного виховання дітей та молоді в Україні передбачає підвищення вимог до виховної роботи з учнями та визначає стратегію формування творчої особистості, орієнтуючи освіту на створення такого середовища, в якому б дитина могла самореалізуватися, то методичні особливості підготовки вчителя початкової школи до організації дозвілля дітей мають відображати специфіку дитячого дозвілля (його види, форми, типи) та вимоги до його організації в молодшому шкільному віці.

У процесі професійної підготовки важливо враховувати, що завдання школи, особливо початкової її ланки, полягає в підготовці майбутнього громадянина й працівника, який усвідомлює свою соціальну відповідальність, є суб'єктом особистісного і професійного зростання, здатний до різноманітних видів творчої діяльності. У контексті цього, важливе місце відводиться формуванню в учнів умінь раціональної організації свого вільного часу, оскільки в його умовах найсприятливіше проходять рекреаційно-відтворюючі процеси, які знімають інтенсивні фізичні, інтелектуальні, психічні навантаження людини.

У процесі підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілля дітей враховувалося положення про те, що дозвілля учнів характеризується специфічними ознаками, пріоритетними серед яких названо свободу й умотивованість цього виду діяльності, спрямованість на задоволення потреб, інтересів і бажань особистості; забезпечення вільного вибору форм відповідно до власних уподобань, інтересів, ідей та задумів людини; прагнення до участі в різнопланових формах роботи із сучасними назвами, змістом, сюжетом тощо. Саме ці ознаки є пріоритетними й для організації дозвілля дітей молодшого шкільного віку.

Звідси й підготовка вчителя до організації дозвілєвої діяльності молодшого школяра як її суб'єкта, на нашу думку, також має бути підпорядкована загальним завданнєво-віковим особливостям розвитку, зміст, динаміка й характер перебігу якого в умовах індивідуального життя має свою специфіку. Тому для нашого дослідження важливим є аналіз методичних особливостей системи підготовки вчителя початкової школи до організації дозвілля дітей, серед яких провідними визначено:

1) урахування в системі підготовки майбутніх учителів початкової школи вікових та індивідуальних особливостей учнів початкової школи;

2) урахування в системі підготовки майбутніх учителів початкової школи специфіки організації та проведення дитячої дозвілєвої діяльності.

Зупинимось на аналізі визначених методичних особливостей.

Отже, важливою методичною особливістю системи професійної підготовки вчителя є доцільність і необхідність урахування вікових та індивідуальних психофізіологічних характеристик учнів початкової школи.

Узявши за основу погляди О. Савченко [383], визначили такі властивості розвитку молодшого школяра згідно із завданнєво-віковим підходом, урахування яких необхідне в організації дозвілєвої діяльності дітей. У молодшому шкільному віці відбувається подальший фізичний і психофізіологічний розвиток, що забезпечує можливість

долучення дитини до всіх видів діяльності. З'являються психологічні новоутворення, які характеризують найбільш значущі досягнення в особистісному розвитку та є фундаментом, що забезпечує розвиток на наступному віковому етапі. Ідеться, насамперед, про:

- 1) довільність як особливу якість психічних процесів та їх внутрішнє опосередкування, що виявляється в умінні свідомо ставити цілі, шукати й знаходити засоби їх досягнення, долати труднощі та перешкоди. Керування своєю поведінкою на основі заданих зразків сприяє розвитку в дітей довільності;
- 2) внутрішній план дій. Під час виконання дозвіллевих завдань учні шукають найкращі способи їх розвитку, обирають і зіставляють варіанти дій, планують їх порядок та засоби реалізації. Чим більше цих варіантів, тим успішніше вони будуть їх виконувати; усвідомлення власних змін у результаті розвитку пізнавальної діяльності;
- 3) почуття соціальної й психологічної компетенції при несприятливому розвитку – соціальної та психологічної неповноцінності почуття, диференціації своїх можливостей. Ці характеристики молодшого шкільного віку спрямовані на виконання, насамперед, природно-культурних завдань завданнєво-вікового підходу (розвиток рухових навичок і маскулінності-фемінності, формування довільних психічних процесів, а саме пам'ять молодшого школяра поступово набуває рис довільності, стаючи опосередкованою та свідомо регульованою; довільність психічних процесів детермінує в подальшому й формування вміння планувати; простежено внутрішній зв'язок планування й рефлексії). Суб'єктам організації дозвіллевої діяльності з молодшими школярами потрібно враховувати те, що в них дуже швидко настає перевтома від надлишку спілкування, вражень, активної діяльності.

Майбутні учителі початкової школи має знати, що для цієї групи дітей характерні рухливість, емоційність, зацікавленість, невміння концентрувати увагу тривалий час на чомусь одному. Тому дозвіллеві заходи мають бути короткими (до 1 год), а через кожні 10–15 хв. доцільно вводити спокійні ігри, музичні паузи, мультзбірники тощо. Оскільки діти цього віку краще сприймають усе в кольорах, то дозвіллеві заходи повинні вирізнятися образністю, костюмованістю, яскравістю. Студенти мають бути підготовлені до використання в заходах казкових персонажів, улюблених героїв. Використання загадок, шарад, колективне повторювання віршів, пісень, різноманітні ігри сприятимуть розвитку пам'яті, уваги, фантазії, кмітливості, спритності, оскільки діти цієї вікової групи охоче беруть участь у різноманітних дозвіллевих заходах, є дуже активними, чесними учасниками.

Молодший шкільний вік характеризується зміною соціальної ситуації розвитку дитини, яка часто супроводжується складністю адаптації до неї. Саме в молодшому шкільному віці відбувається докорінна зміна соціальної ситуації розвитку дитини, оскільки дошкільник стає учнем зі зміною типу провідної діяльності з ігрової на навчальну й починає виконувати суспільно важливу діяльність. Засвоєння дитиною соціального досвіду відбувається разом із навчальною діяльністю, у грі, спілкуванні, залученні дитини до праці.

У цей період формується новий тип стосунків із людьми, які її оточують, зокрема безумовний авторитет дорослого відходить на другий план, а більшого значення набуває спілкування з однолітками, зростає роль дитячого співтовариства. Для молодшого школяра характерні увага до оцінки його вчинку значущими дорослими, бажання стати хорошим і в очах людей, і у своїх власних. Важливим у цьому зв'язку є емоційне підкріплення педагогом дій, учинків учнів. Використання похвали, заохочення, акцентування успіху викликають у школярів почуття задоволення, радості. Учні з позитивним емоційним самопочуттям хочеться повторити успіх, досягти більш значних

результатів. Навпаки, неуспіх, невиконання пред'явлених вимог, безвідповідальне ставлення до справи викликають осуд, негативні емоції й бажання не опинитися в подібній ситуації.

Названі вище характеристики молодшого шкільного віку спрямовані на виконання соціально-культурних вікових завдань молодшого шкільного віку й узагальнено передбачають завдання оволодіння роллю учня, систематизованими знаннями та вміннями в обсязі шкільного навчання, індивідуалізації інтересів й оволодіння способами самоорганізації для їх реалізації, формування прагнень до досягнення результату, умінь адекватно оцінювати власні досягнення й невдачі. Варто зазначити, що виконання соціально-культурних завдань безпосередньо пов'язане з готовністю дитини до школи, процесами адаптації й дезадаптації.

Задля ефективної організації дозвіллевої діяльності дітей молодшого шкільного віку суб'єктам дозвіллевої діяльності потрібно за посередництва яскравих емоційних заходів формувати моральні якості, такі як взаємоповага, взаємовиручка, взаємодопомога, товариськість, доброзичливість, увічливість, відповідальність тощо; сприяти розвитку творчих здібностей, мислення, допитливості, уважності, спостережливості; розширювати кругозір, розвивати дозвіллеві інтереси, культурні потреби дітей; формувати вольові якості (наполегливість, ініціативність, стриманість, відповідальність, дисциплінованість тощо) (О. Яковлева) [476, с. 23]:

У молодшому шкільному віці формується словесно-логічне, роздумливе мислення в процесі засвоєння наукових знань, на основі чого перебудовуються й усі інші пізнавальні процеси (пам'ять стає мисленневою, а сприйняття – думаючим). Н. Бібік вважає, що в цей період здійснюється перехід від учіння за власною програмою до учіння за програмою, заданою дорослим, та виникає така особливість, яку можна назвати научуваністю [42].

Указаний віковий етап характеризується виникненням довільної й просоціальної поведінки, в основу якої покладено моральні мотиви та переживання дитиною власної унікальності. Саме тоді розвивається емоційно-сміслова орієнтувальна основа вчинку, здійснюється планування результатів власних дій і рефлексії, пов'язаних з основним мотивом, що домінує в цьому віці (мотивом досягнення успіху). Діти повинні розгорнуто обґрунтувати справедливості своїх висловлювань і дій, уміння ніби збоку розглядати й оцінювати власні думки та дії, які покладено в основу рефлексії. Рефлексія проявляється в можливості виокремити особливості власних дій і робити їх предметом аналізу. Розвиток рефлексії змінює думки дітей про світ, змушує виробляти власні погляди, уявлення про цінності; відбувається становлення дитини як активного суб'єкта пізнання й діяльності. У контексті цього варто відзначити, що в процесі дозвіллевої діяльності всі пропозиції дорослих, однолітків приймаються та виконуються молодшими школярами з великим бажанням. Міркування й оцінки старших легко стають міркуваннями та оцінками самих дітей.

Отже, до соціально-психологічних вікових завдань молодшого шкільного віку відносять розвиток рефлексії щодо своєї діяльності; подолання суперечностей між ролями дитини й школяра (криза шести років) та між прагненнями до імпровізації, творчості, демократичного спілкування та схильністю до стереотипів, підкорення авторитетам. Усі ці завдання взаємопов'язані й взаємозумовлені особливостями

засвоєння діяльності та соціального досвіду й майбутні вчителі мають бути підготовлені до їх розв'язання в процесі дозвіллевої діяльності.

Виконання всіх груп означених вище завдань у їх цілісній єдності в процесі соціального виховання детермінує успішний характер соціалізації молодшого школяра. Тому саме цей період сприятливий у навічнні способів організації змістовного дозвілля й усвідомлення його дитиною як ціннісного для її особистісного розвитку (О. Істратова) [203, с. 55].

Варто також наголосити, що молодший шкільний вік є важливою стадією соціалізації та має певні особливості:

- відбувається активне залучення дитини в нове шкільне середовище;
- посилюється роль учня як суб'єкта соціалізації, відносна самостійність у виборі цінностей, ідеалів, середовища для спілкування, видів діяльності;
- домінуючим чинником впливу стає нове соціальне середовище (клас, групи за інтересами).

Як зазначає С. Савченко, соціалізація неможлива без активної участі самої людини в процесі засвоєння широкого кола цінностей [387, с. 12]. Зі свого боку,

І. Шевчук відзначає, що характер і тип соціалізації визначаються культурою суспільства: у демократичному суспільстві соціалізація і за формою, і за змістом має гуманістичний характер [463, с. 15]. Тому соціалізація молодших школярів набуде більш гуманістичного характеру, якщо в процесі взаємодії з ними увагу звертатимемо на цінності вільного часу, дозвіллевої діяльності як середовища особистісного розвитку.

З процесом соціалізації пов'язане поняття соціальної суб'єктності, яке трактується як соціокультурний явище, якість особистості, що характеризується ціннісними орієнтаціями, правильним життєвим вибором, цілеспрямованою активністю (С.

Савченко) [387, с. 155]. На думку А. Рижанової, соціальна суб'єктність є основою соціального розвитку особистості й звернення до цього поняття зумовлене піднесенням індивідуальності в культурі інформаційного суспільства, гармонізувати яку можна цілеспрямованою актуалізацією соціальних потреб індивіда, групи, соціуму.

Продовжуючи цю думку, науковиця констатує, що основою становлення соціальної суб'єктності є відчуття власної гідності, що забезпечується свободою волі [376, с. 84]. Саме свобода вільного вибору є основою дозвіллевої діяльності, а, отже, дозвілля може бути виміром сформованих просоціальних потреб і культури дозвіллевих бажань особистості. На думку Н. Максимовської, суб'єктність відображає ставлення людини до себе як діяча, інших людей та соціуму загалом, проявляється у вчинках, є характеристикою зрілої особистості [271, с. 176]. Тому в молодшому шкільному віці закладаються основи суб'єктності дитини. У цьому контексті саме дозвіллева діяльність – консолідуючий чинник, який зумовлює баланс процесів соціалізації й індивідуалізації особистості. Засвоєння індивідом культурних цінностей створює передумови його адаптації до соціуму та залишає простір для розвитку, самореалізації й інтеграції особистості, вияву її суб'єктності (І. Шевчук) [463, с. 15].

Отже, молодший шкільний вік – це вік інтенсивного інтелектуального та особистісного розвитку. Новоутворення, що виникають у цей період, створюють передумови для успішного розвитку дитини в різних видах діяльності загалом й у дозвіллевій зокрема. Прогресивні досягнення в психічному та особистісному розвитку в молодшому шкільному віці стають основою для прояву не лише в навчальній, а й у дозвіллевій діяльності, спонукають учня до виявлення своєї власної позиції в досягненні дозвіллевих цілей. Дозвіллева діяльність молодших школярів істотно відрізняється від дозвілля інших вікових груп через специфічні духовні та фізичні потреби й властиві їм соціально психологічні особливості.

Аналіз поглядів учених (Н. Максимовської [271], О. Савченко [383], О. Яковлевої [476] та ін.) дав нам підставу узагальнено виокремити ті основні характеристики молодшого шкільного віку (детальний аналіз подано в п. 1.1 роботи), які потрібно враховувати майбутньому вчителю початкової школи в організації дозвіллевої

діяльності учнів:

1. сензитивність віку інтенсивному розвитку та якісному перетворенню пізнавальних процесів;
2. активне залучення дитини до суспільно значущої та суспільно-оцінювальної діяльності, в тому числі й до дозвіллевої;
3. вікові новоутворення: формування внутрішнього плану дії, довільність, рефлексія, оцінне ставлення до себе й інших, що трансформують молодшого школяра з об'єкта діяльності в її суб'єкта.

У свою чергу, успіх справи в організації дозвілля молодших школярів залежатиме не лише від активності дитини як суб'єкта дозвілля, а й від таких чинників, як: створення відповідної дозвіллевої «атмосфери», вміння педагога задовільнити потреби й запити школяра, високої якості організації дозвіллевих послуг тощо.

Наступною методичною особливістю системи підготовки майбутніх учителів початкової школи є врахування в організації дозвіллевої діяльності учнів специфіки дитячого дозвілля. Важливо наголосити, що дозвілля відіграє важливу роль у системі життєдіяльності молодших школярів. У ньому розширюються можливості для інтелектуального, духовного, творчого і фізичного розвитку особистості (Н. Татаренко) [428], забезпечуються потреби в спілкуванні та розвагах, добровільному виборі видів діяльності, особистісно-індивідуальному самовираженні (С. Шмаков) [465], здійснюється процес соціалізації (І. Бех) [35].

Дозвілля для дітей – це завжди самореалізація й самореабілітація. Високо оцінюючи грамотно організоване дозвілля дітей, Н. Краснова називає його:

- школою профілактики бездуховності, емоційної бідності, інтелектуальної вузькості, практичної обмеженості, а не лише профілактики правопорушень;
- школою підтримки, підбадьорення будь-якої дитини, а тим більше – слабкого, «важкого»;
- сферою самовиховання, тим особистим простором, де найповніше і яскраво розкриваються природні потреби у свободі, незалежності [428].

На думку вченої, дозвілля дитини надає «межі самостійності й труднощів», вона їх долає, а отже, росте; дозвілля задовольняє багато соціально-психологічних потреб у реалізації інтересів, самоперевірці сил, самоствердженні серед однолітків, визнанні власної особи; дозвілля є «зоною» задоволення домагань спілкування, субординації відносин із тими, хто старший або молодший, причому ці відносини розумно поблажливі [428].

На основі аналізу психолого-педагогічної літератури [35; 428; 465] та власної практики педагогічної роботи зазначаємо, що дозвіллева діяльність молодших школярів характеризується подвійною природою: з одного боку, це самоорганізована вільно-творча діяльність, спонтанна, невимущена діяльність; з іншого боку, це діяльність культуро-формуального типу, виховуюча й розвивальна, якій сприяють зусилля педагогів (докладний сутнісний аналіз поняття «дозвілля», його структури та функцій, особливостей організації дитячої дозвіллевої діяльності подано в п. 1.1 роботи).

Отже, ураховуючи сутність дозвіллевої діяльності, її основні характеристики та психологічні особливості молодшого шкільного віку, під дозвіллям молодших школярів розуміємо діяльність дитини у вільний час, яка обрана за власними інтересами й нахилами, приносить їй моральне задоволення та в якій вона може проявити себе як особистість – суб'єкт цієї діяльності.

На сьогодні діти та молодь сприймають вільний час і дозвілля як період розваг. На наше переконання, це пояснюється тим, що зовсім знизилася цінність освіти й

навчання, самоосвіти та творчості, а дозвіллева діяльність розглядається лише як розважальні заходи. Як зазначає А. Гриньків, неорганізоване, стихійне дозвілля дітей, а іноді й організоване, але з асоціальною метою часто стає джерелом негативної реакції на незадоволеність культурних потреб, причиною протизаконної діяльності дитячої компанії, імпульсом до розвитку шкідливих звичок, нездорового способу життя. Організоване ж у соціально значущих цілях дозвілля є педагогічною та соціальною підтримкою зростаючої особистості, формування активної й творчої позиції в ставленні до навколишнього світу, засобом задоволення дитячих різнобічних потреб [146]. Тому важливою є підготовка вчителя до залучення школярів до таких видів дозвіллевої діяльності, які дають змогу розвивати творчий потенціал особистості, її прагнення до саморозвитку, самовдосконалення та самоствердження себе в суспільстві.

Характерна особливість дозвілля – це те, що така діяльність є джерелом та способом максимальної активізації самореалізації й творчої діяльності молодших школярів, привносячи повсякчас різноаспектні емоційні забарвлення. Отже, в основі організації дозвіллевої діяльності молодших школярів слід враховувати саме ці специфічні ознаки.

Ще В. Сухомлинський наголошував, що невміння правильно організовувати дозвілля – одна з головних причин асоціальної поведінки: хуліганства, пияцтва, що виникають у поведінці молодих людей [421, с. 253]. Прямо не заперечуючи пропозиції відкрити більше молодіжних кафе, танцювальних майданчиків; прийняти закон щодо алкоголізму і, загалом, регулювання споживання спиртних напоїв, В. Сухомлинський висловлював думку про необхідність і пріоритетність «тонкої, вмілої, наполегливої виховної роботи» з формування в учнів правильного ставлення до вільного часу, культури його проведення [421, с. 253]. На думку вченого, щоб уміло організувати дозвіллеву діяльність учнів, потрібно визначати ті її види, у яких школярі зможуть задовольнити свої внутрішні потреби й проявити себе як особистість.

Звернемося до аналізу видів дозвіллевої діяльності. Так, вид – (лат. *species*) – таксономічна категорія, що використовується для позначення підпорядкування різних груп ..., що відрізняються одна від одної ступенем спорідненості [405, с. 56]. Вид – більш широке, ніж тип, поняття. Вид виявляє ступінь виразності загальних для видового ряду ознак в одиничному предметі або явищі [405, с. 35].

Аналіз психолого-педагогічної, культурологічної та соціологічної літератури дає підставу стверджувати, що нині бракує однозначних поглядів науковців щодо практикування видів дозвіллевої діяльності. В її контексті науковці визначають, крім видів, також типи дозвілля. Варто зазначити, що поняття «тип» означає визначник, за яким можна описати певну річ, явище або істоту; форму, вид певних явищ [406, с. 69].

Проаналізуємо, яким чином учені розмежовують типи й види дозвіллевої діяльності. Так, досліджуючи види дозвіллевої діяльності, В.

Балахтар зазначає, що вони можуть класифікуватися залежно від виконуваних функцій, що враховує істотні риси дозвілля, відповідають соціальному замовленню суспільства, потребам, бажанням й інтересам окремої особистості. Відповідно, учена визначає такі види дозвілля, а, отже, і дозвіллевої діяльності:

- фізичне дозвілля для зняття фізично-психічної напруги (спортивні заняття);
- практичне дозвілля (уможливлює вільний вибір різних видів зайнятості і є найпоширенішим серед усіх верств населення,

- незалежно від віку й соціальної приналежності);
- культурне дозвілля (спрямоване на інтелектуальний розвиток особистості);
- соціальне дозвілля (поєднує міжособистісне спілкування, встановлення психологічної емоційної рівноваги) [22, с. 56].

Вивчаючи види дозвілля, О. Голік серед видів дозвілльової діяльності виокремлює культурну й антикультурну, асоціальну та злочинну; залежно від виду виховання, виділяє релігійне (конфесійне), суспільне (соціальне) та адаптаційно-корекційне дозвілля [96].

Р. Стеббінс також вважає дозвілля певним видом діяльності і поділяє його на серйозне і несерйозне (звичайне). Серйозне дозвілля, як вбачає вчений, – це сталі заняття аматорів або учасників громадської (само) діяльності, які захоплюють людину численними можливостями і властивою їм комплексністю [414, с. 66]. На відміну від звичайного у процесі серйозного дозвілля людина набуває спеціальних навичок, отримує задоволення та можливість самореалізації. Серед найголовніших ознак серйозного дозвілля вчений виділяє такі: потреби продовжувати певне дозвілльове заняття; можливість зафіксувати свої вміння й навички у громадському житті й мати від своєї участі відповідний результат; наявність духовних й матеріальних переваг (самореалізація, духовне збагачення, підвищення самооцінки, позбавлення комплексів); почуття самовинагороди; унікальність духу, створення групового соціального світу на основі спільних інтересів і, як наслідок, приналежність до певного колективу (спільноти). Несерйозне дозвілля є антиподом серйозному. На думку Р. Стеббінса, дозвілля як складова вільного часу є певним видом діяльності, ідентифікуючись з яким суб'єкт може досягати власних дозвілльових цілей [414, с. 59].

Як уже було зазначено вище, в контексті дозвілльової діяльності вчені визначають і типи дозвілля. Так, І. Сидор, характеризуючи типи дозвілля, а відтак і дозвілльової діяльності як діяльнісного прояву дозвілля виділяє, залежно від рівня активності особистості, чисте дозвілля, що характеризується високим рівнем свободи та задоволення. Зазвичай це творча діяльність; нецілеспрямоване – характеризується свободою, але низькою активністю особистості; інституційне – пов'язане із соціальними ролями (сім'я, робота, релігія); відчужене – притаманний низький рівень свободи вибору, можливостей і задоволення [393, с. 9].

Досліджуючи дозвілля, Ю. Жданович, відповідно до рівня активного включення школяра в дозвілльову діяльність, виокремлює такі його типи, як пасивне, розважальне, пізнавальне, оздоровче, творче дозвілля. Пасивне – це відновлення життєвих сил, душевної рівноваги; споживання творчих зусиль та надбань інших людей (відпочинок, споглядання й естетичне милування природою, навколишнім світом). Розважальне дозвілля – це дозвілльова діяльність, спрямована на емоційне задоволення, психічну розрядку; при цьому учні долучаються до елементарних культурних цінностей (ігри, танці, зустрічі з друзями, легке читання). Пізнавальне дозвілля – зусилля школяра в

цей час, спрямовані на здобуття знань, розвиток мислення, пам'яті, уяви, задоволення пізнавальних потреб, формування художнього смаку, культури (читання пізнавальної літератури, розв'язування кросвордів, ребусів, творчих завдань тощо, відвідування історичних, краєзнавчих, художніх музеїв). Оздоровче дозвілля передбачає фізичний розвиток, оздоровлення, формування фізичної культури й здорового способу життя (різні види фізичних вправ, ходьба, біг, мандрівки тощо, заняття в різних спортивних секціях або самостійне заняття спортом). Творче дозвілля – самодіяльна творчість, винахідництво, емоційно захоплююча активність, під час якої особистість активно долучається до творення матеріальних і художніх цінностей (різні види захоплень, художня творчість, декоративно-ужиткове мистецтво, конструювання, моделювання тощо) [180, с. 29–34].

Зі свого боку, І. Сидор на основі аналізу наукових підходів зарубіжних (Дж. Неш, Т. Кендо, Д. Бішоп та ін.) і вітчизняних (В. Піча, А. Воловик, В. Воловик, І. Петрова та ін.) дослідників з'ясовує, що дозвіллевій діяльності притаманна різноманітність структурних і функціональних характеристик, сукупність яких формує тип дозвіллевої діяльності: освітній, творчий, активний, інтелектуальний, пасивний, розважальний, розвивальний, спортивний, суспільно-політичний, конструктивний, компенсаторний, моральний, асоціальний тощо [393, с. 9].

У контексті нашого дослідження важливе чітке визначення типів і видів дозвіллевої діяльності молодших школярів. Адже дитина молодшого шкільного віку – не пасивний об'єкт формування, а активний суб'єкт. Вона, задовольняючи свої потреби, перетворює середовище та себе в цьому процесі. Саме тому дозвіллева діяльність є сприятливим ґрунтом для випробовування дітьми молодшого шкільного віку власних творчих потреб і можливостей. Коли вільний час дитини заповнений цікавою, пізнавальною, розвивальною діяльністю, то і в майбутньому вона стане організованою, успішною, отримуватиме задоволення від своїх досягнень.

На думку Н. Краснової, дозвілля дитини – міст у великий світ. Він забезпечує додаткову освіту, розвиток, самовиховання. Дозвілля пронизане, переповнене способами життя. Суть дозвілля – підтримати дитину як людину й діяча. Тому науковиця ще раз підкреслює, що дозвіллева діяльність відрізняється абсолютною добровільністю, змусити дітей займатися дозвіллям неможливо. Можна заохотити до нього. Дозвілля спирається на принцип задоволення, на плотську основу приємних відчуттів, переживань, думок, воно задовольняє особисті інтереси й домагання дітей. Закон дозвіллевої діяльності – сублімація, тобто процес перетворення та перемикання енергії ефективних (душевних, пристрасних, емоційних) потягів, хвилювань із метою соціальної діяльності й культурної творчості. Потрібно спокійно та терпляче ставитися до «первинних» пристрасностей дітей і поступово переводити їх у русло соціально значущих. Дітям властиво все випробувати: збирання, колекціонування, спорт, світ музики, читання книг, туризм, технічну творчість [243]. Саме Н. Краснова, говорячи про дозвілля дітей, зазначає, що воно може бути пасивним (глядацьким, слухацьким) й

активним (діяльнісним), організованим (педагогічно доцільно використовуваний вільний час) і стихійним (спонтанний процес використання вільного часу); контрольованим та неконтрольованим; колективним й індивідуальним, наслідувальним і творчим; випереджувальним (перспективна дослідницька діяльність) та нормативним (моделі дозвілля, що традиційно склалися) [243].

Відповідно до рівня активного включення школяра в дозвіллеву діяльність, Ю. Жданович виокремлює види дозвілля, а отже, і дозвіллевої діяльності: освітньо- й культурно-дозвіллеву діяльність. На думку науковця, сутність указаних понять залежить від змістової насиченості самої дозвіллевої діяльності. Як зазначає Ю. Жданович, освітньо-дозвіллева діяльність спрямована на створення соціально значущих знань і цінностей дитини, розвиток творчого потенціалу, інтелектуального збагачення, усвідомлення себе як особистості. Культурно-дозвіллева діяльність має на меті, передусім, художньо-естетичний розвиток особистості. Кожен з указаних видів дозвіллевої діяльності має визначені функції (комунікативну, когнітивну, креативну, рекреаційну, духовну та інформаційно-освітню, соціально-педагогічну, творчо-розвивальну, рекреаційно-розважальну [180, с. 29–34].

Отже, відзначаємо неоднозначність підходів учених до визначення як типів, так і видів дозвілля й дозвіллевої діяльності особистості загалом та дитячого дозвілля зокрема. На нашу думку, така розмитість і нечіткість визначення типів та видів дозвіллевої діяльності, ототожнення або ж підміна їх сповільнюють пошук продуктивних способів розв'язання досліджуваної проблеми.

Рис. 3.2. Класифікація видів організації дозвіллевої діяльності молодших школярів

Тому вважаємо за доречне запропонувати класифікацію типів і видів дозвіллевої діяльності молодших школярів (рис. 3.2–3.3), визначивши відповідні критерії:

Для класифікації видів організації дозвіллевої діяльності дітей молодшого шкільного віку обрано такі критеріальні ознаки: зміст діяльності, функційне призначення діяльності, активність суб'єктів діяльності та рівень творчості суб'єктів діяльності. Відповідно класифіковано такі види організації дозвіллевої діяльності молодших школярів:

- 1) освітньо-дозвіллева, культурно-дозвіллева, спортивно-дозвіллева;
- 2) пізнавальна, виховна, розвивальна, формувальна, комунікативна, розважальна, адаптаційна, рекреаційна;
- 3) активна й пасивна;
- 4) репродуктивна, продуктивна, творча, конструктивна.
- 5)

Рис. 3.3. Типи організації дозвілєвої діяльності молодших школярів

Так, для визначення типу організації дозвілєвої діяльності учнів початкової школи запропоновано брати такі критерії, як чіткість постановки цілі; рівень організації діяльності, її керованість; термін і періодичність діяльності. Отже, класифіковано такі типи організації дозвілєвої діяльності учнів початкової школи:

- 1) цілеспрямована та нецілеспрямована діяльність;
- 2) організована, неорганізована, стихійна діяльність;
- 3) довготривала, тривала й короткотривала діяльність;
- 4) системна, періодична, випадкова діяльність.

Важливим моментом у дослідженні проблеми системи підготовки майбутніх вчителів до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів, на нашу думку, є також наявність чіткої класифікації її форм. Поняття форми у філософії визначається як вираження змісту, його зумовлення; внутрішня та зовнішня організація змісту, спосіб його існування, який має певну визначеність, стабільність і самостійність; форма нерозривно пов'язана зі змістом, а через нього – із сутністю (Т. Щербан) [468, с. 21]. У педагогічній теорії формою є вираження змісту педагогічної діяльності (навчання, виховання, дозвілєвої діяльності тощо). Аналізуючи форми організації дозвілєвої діяльності, доцільно звернути увагу на те, що дитина молодшого шкільного віку сприймає образно зовнішнє, емоційно реагуючи на ту чи іншу форму. Далі – від форми занурюється в зміст, усвідомлюючи й сприймаючи його. Отже, пошук форми організації дозвілєвої діяльності молодших школярів має бути динамічним, оскільки варіативні самі ці форми, залежно від складності, від конкретного змістового наповнення, від тих чи інших конкретних обставин. Кожна з форм має забезпечувати зорове, слухове й рухове емоційне сприйняття дитиною інформації. Іншими словами, будь-яка форма організації дозвілєвої діяльності має забезпечити особистість дитини новою інформацією, яка б викликала певне оцінне ставлення (емоції, переживання) й спонукала до дії.

З аналізу психолого-педагогічної та культурологічної літератури зроблено висновок про те, що немає єдиного підходу і до класифікації форм організації дозвілєвої діяльності молодших школярів.

Так, колектив науковців під редакцією І. Звереві пропонують класифікувати форми організації дозвілля за такими специфічними ознаками:

- функціональність, яка вказує на те, що форми є найбільш пріоритетні для реалізації певного напрямку педагогічної діяльності. Так реалізуючи дозвілєву діяльність, на думку вченої, пріоритетними є свята, конкурси, вечори відпочинку, змагання тощо;
- структурність, що характеризується спеціальними вимогами до підготовки окремих типів форм. Так, наприклад, у ході підготовки вечора відпочинку організатору потрібно продумати загальну сюжетну лінію, підібрати оригінальні конкурси, завдання, знайти оптимальні засоби для створення позитивного емоційного настрою учасників;
- інтегративність передбачає, що проведення одних форм сприяє підготовці та впровадженню інших, складніших форм педагогічної діяльності [191, с. 40–41].

З аналізу психолого-педагогічної та культурологічної літератури зроблено висновок про те, що немає єдиного підходу до класифікації форм організації дозвілєвої діяльності молодших школярів. Так, наприклад, Т. Черніговець акцентує увагу на ролі форм дитячого дозвілля, що ґрунтуються на традиційній культурі й дитячому фольклорі: свята, фестивалі, конкурси, ігрові програми, фольклорні колективи, етнографічні гуртки та любительські об'єднання [3, с. 70].

Такої самої думки дотримується й Т. Ковальчук, зазначаючи, що пошуки нових форм дозвілєвої діяльності вивели нас на значущість української народної творчості в сучасній педагогіці дозвілля. Погляд у минуле педагогіки свідчить, що дозвілєва діяльність така сама давня, як і сама людина [222].

Фольклорні джерела (казки, легенди, перекази, загадки, прислів'я, приказки, думи, балади, ліричні пісні) фіксують принципи, методи, форми й засоби загальнолюдської та етнічної парадигм виховання морально-етичних, патріотичних, розумових, трудових, фізичних і художньо-естетичних якостей [1, с. 10].

Н. Забабуріна на основі власного досвіду визначає такі форми дозвілля: масові свята (наприклад, міста, району, навчального закладу), театралізовані вистави (інсценізація для публіки творів вітчизняних авторів та світових шедеврів), фізкультурно-оздоровчі заходи (наприклад, тематичні забіги, товариські зустрічі з футболу чи волейболу), військово-патріотичні ігри (орієнтування на місцевості тощо), екологічні та суспільні акції (допомоги хворим дітям чи бездомним тваринам), майстер-класи (об'єднання за інтересами). Поєднуючись, а не перетинаючись у просторі і часі, вони забезпечують молоді не лише цікавий відпочинок у вільний час, а й змістовний розвиток, самовдосконалення [183, с. 179].

У контексті нашого дослідження продуктивні міркування М. Абисової щодо ролі видовища в організації дозвілєвої діяльності особистості. Так, авторка зазначає, що у сучасному соціумі з різноманітними формами та

видами контролю над усім видовище є галуззю організованого дозвілля [2, с. 110]. Аргументує свою думку вчена, посиляючись на дослідження Н. Хренова, який визначає найхарактерніші ознаки традиційних видовищних форм:

- 1) зв'язок з локальним географічним простором;
- 2) вираженість етнографічних, регіональних, національних і культурних аспектів;
- 3) часову визначеність (зв'язок з календарними звичаями тощо);
- 4) одночасність дії та її сприйняття;
- 5) безпосередній контакт учасників;
- 6) домінування механізму видовищного спілкування, характерного для певного етапу в історії видовищ;
- 7) відтворення незвичайного, несподіваного, того, що рідко зустрічається або навіть чудесного;
- 8) демократичність форми [446, с. 9].

Особливу увагу М. Абисова акцентує на ролі театралізованих дійств, оскільки в основу драматургії публічної вистави закладено співучасть її учасників [2].

У процесі дослідження з'ясовано, що однією з провідних форм організації дозвіллевої діяльності учнів ученими-педагогами названо проведення шкільних свят. Ще К. Ушинський відзначав роль свята для школяра як важливої події в житті дитини [440]. Дослідники А. Воловик та В. Воловик проведення шкільних масових свят визначають як своєрідний педагогічний процес, який полягає в тому, що виховний вплив на людину здійснюється побічно. Визначають шкільне свято як організацію дозвілля учнів, що ґрунтується на активній їх дії, а відтак сприяє самовираженню дитини, формує її оцінне ставлення до певної події, традиції чи якоїсь визначної дати [86].

Аналізуючи проблему учнівського дозвілля, Н. Волкова до масових шкільних свят відносить низку різних дозвіллевих заходів, у яких беруть участь майже всі учні школи. Ідеться про проведення днів, тижнів, місячників поезії, музики, театру, кіно, дитячої книги тощо. Учена зауважує, що під час таких свят відбуваються зустрічі з письменниками, художниками, композиторами [83, с. 21–34].

Аналіз філософської, соціологічної, культурологічної, психолого-педагогічної літератури [76; 411; 443] свідчить про те, що важливою в особистісному становленні дітей молодшого шкільного віку є ігрова діяльність. Н. Флегонтова зауважує, що ігрова сутність дозвілля чітко проглядається в трактуванні багатьох західних дослідників, які вільний час розглядають як засіб компенсації дійсності [444]. Далі авторка аналізує працю Й. Хейзинга «Homo ludens» («Людина, що грається»), у котрій гру визначено соціокультурним феноменом, у процесі якого людська сутність проявляється найповніше й глибинно [444].

На нашу думку, конструктивними є узагальнення щодо класифікації форм організації дозвіллевої діяльності, запропоновані О. Демченко [157, с. 10]. Так, науковець, узагальнивши різні підходи до систематизації форм організації дозвіллевої діяльності І. Зверєвої [191], А. Капської [206], класифікує відповідні форми за:

- кількісним складом учасників: індивідуальні (бесіда, гра) й колективні (конкурс, диспут, прес-конференція, усний журнал, відеолекторій, аукціон), масові (свято, концерт, акція, фестиваль);
- складністю побудови: прості (бесіда, диспут, вікторина), складні (конкурс, ярмарок, змагання, заочна подорож, театралізована постановка, тематичний вечір, ігрова програма), комплексні (тематичний день, тематичний тиждень, місячник, фестиваль);
- характером змістового наповнення: інформаційні (бесіда, лекція, диспут, зустріч, круглий стіл, тематичний вечір), практичні (виставка, похід, змагання, конкурс, вулична ігротека), інформаційно-практичні (гра мандрівка, тематична акція, конкурс).

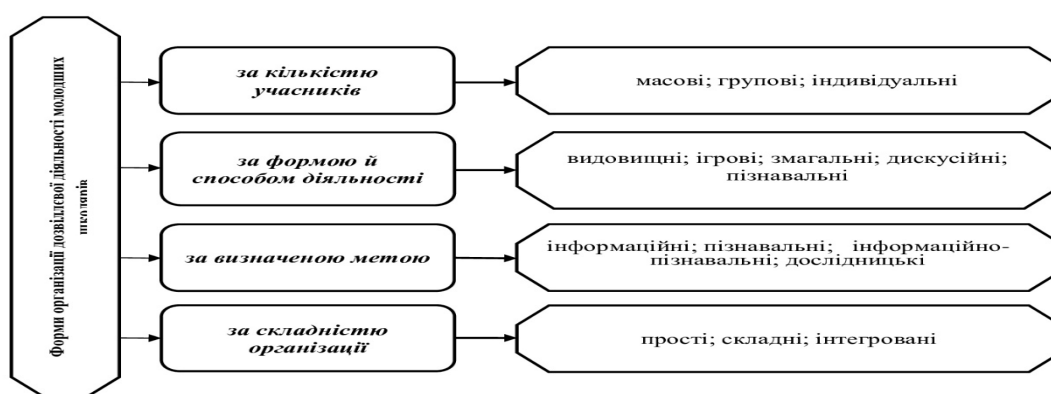
Узагальнивши різні підходи до класифікації форм організації дозвіллевої діяльності, ми визначили критерії й, відповідно, форми її реалізації для учнів молодшого шкільного віку:

- *за кількістю учасників:*
- масові: шкільне свято, концерт, фестиваль та ін.;
- групові: конкурс, зустріч, гра, ранок, екскурсія, гурток й ін.;
- індивідуальні: бесіда, конкурс, гра та ін.;
- *за формою й способом діяльності:*
- видовищні: свято, концерт, фестиваль, виставка та ін.;
- ігрові: гра, ігротека, ігрова програма й ін.;
- змагальні: конкурс, змагання, вікторина та ін.; дискусійні: дискусія, диспут, дебати й ін.;
- пізнавальні: лекція, бесіда, зустріч та ін.;
- *за визначеною метою:*
- інформаційні: бесіда, виставка, лекція й ін.;
- пізнавальні: зустріч, вікторина, бесіда, свято та ін.;
- інформаційно-пізнавальні: екскурсія, лекція, зустріч й ін.;
- дослідницькі: гурток, гра, аукціон та ін.;
- *за складністю організації:*
- прості: бесіда, зустріч, лекція та ін.;
- складні: конкурс, дитячий ранок, шкільне свято й ін.;
-

інтегровані: тиждень книги, музики, поезії; дитячий фестиваль, виставка дитячої творчості та ін. (рис. 3.4):

Рис. 3.4. Класифікація форм організації дозвілєвої діяльності молодших школярів

Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить про те, що результативність і ефективність форм організації дозвілєвої діяльності молодших школярів залежать від правильно підібраних методів досягнення відповідної її мети, від способів залучення учнів до її реалізації, від чіткості дотримання організатором принципів її проведення.

Поняття «принцип» у перекладі з грецької означає вихідне, керівне положення, першооснова в дії [461, с. 38].

Отже, принципами організації дозвілєвої діяльності ми вважатимемо ті вимоги, дотримання яких забезпечать ефективність та результативність організації дозвілєвої діяльності молодших школярів. Так, І. Петрова вважає, що дозвілєва діяльність ґрунтується на принципах, основу яких становлять теоретичні, соціальні, культурні, політичні та організаційні засади, і виокремлює такі її принципи:

- системність – це цілеспрямована системна організація дозвілєвої діяльності з метою раціонального використання вільного часу, розвитку соціальної активності та індивідуальної ініціативи людини, її відволікання від асоціальної поведінки;
- добровільність – певна незалежність дозвілля, відсутність регламентації з боку держави й інших структур, вільний вибір людиною дозвілєвих занять;
- доступність і якість дозвілєвих послуг, тобто задоволення потреб і запитів клієнтів дозвілєвого закладу, систематичне вивчення їхніх бажань, прогнозування розвитку дозвілєвої сфери;
- відповідність дозвілєвих послуг місцевим умовам: соціально-демографічним, економічним, культурно-освітнім, політичним, практичній діяльності людини.

Однак, на думку І. Петрової, провідним у дозвілєвій діяльності є принцип інтересу, що передбачає врахування інтересів особистості, сприяє не лише їх задоволенню, а й пробудженню нових потреб і запитів, формує нові духовні цінності. Принцип інтересу передбачає відповідність дозвілєвого заняття нахилам та вподобанням особистості. Принцип і функції дозвілєвої діяльності постійно змінюються, що пояснюється змінами та розвитком суспільного життя [341, с. 69]. Принципи, визначені І. Петровою, взяті також за основу і в дослідженні О. Голіка [97, с. 35].

Нам імпонують ідеї Ю. Жданович, яка, вивчаючи дозвілля дітей вимушених переселенців, наголошує, що організоване дитяче змістовне дозвілля має здійснюватися за такими принципами:

- системності (організація змістовного дозвілля дітей відбувається завдяки планомірній і безперервній взаємодії всіх соціальних інститутів, покликаних забезпечити соціальну адаптацію дітей вимушених переселенців, на основі чіткої системи цілей, завдань, різноманітності змісту, форм і методів дозвілля);
- добровільності (кожен із дітей вимушених переселенців добровільно долучається до дозвілєвої діяльності, бере участь у дозвілєвих заходах та акціях, стає учасником (вихованцем) дозвілєвих закладів);
- доступності (можливість залучення всіх дітей вимушених переселенців до дозвілєвої сфери з метою задоволення їхніх творчих можливостей, дозвілєвих потреб й інтересів);
- особистісно орієнтованого підходу (урахування особистісних зацікавлень, інтересів, здібностей, нахилів, можливостей, вікових та індивідуальних особливостей школярів під час вибору змісту, форм і методів організації дозвілєвої діяльності);
- зацікавленості (створення під час дозвілєвих заходів невимушеної психологічно позитивної атмосфери, можливості емоційного спілкування, насиченість різноманітною ігровою діяльністю, яскравість оформлення, наповненість різноманітною атрибутикою);

- відповідності місцевим умовам (форми й зміст дозвілєвої діяльності підбирають таким чином, щоб у всіх видах діяльності діти вимушених переселенців почувалися зручно та комфортно, виходячи з того, де саме проводиться дозвілєвий захід. Так, у приміщенні актового залу можна провести конкурс, вікторину, концерт, але не варто проводити дискотеки, гуляння тощо [179].

Узагальнюючи погляди науковців щодо принципів дозвілєвої діяльності, ми визначили *такі основні принципи організації дозвілєвої діяльності молодших школярів* (рис. 3.5), які власне й слугують методичним підґрунтям системи підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації учнівського дозвілля.

Рис. 3.5. Принципи організації дозвілєвої діяльності молодших школярів

Провідними в організації дозвілєвої діяльності визначено принципи суб'єктності, спрямованості на задоволення дозвілєвих потреб та інтересів дитини, системності, особистісно орієнтованого й діяльнісного підходів, емоційно-ігрової спрямованості дозвілєвої діяльності.

У сфері дитячого дозвілля, як зазначає Н. Краснова, постійно змінюються ієрархія та цільова спрямованість інтересів. Від цього залежать вибір дозвілєвої діяльності дитини та її зміст. Відповідно, і зміст дозвілля дітей Н. Краснова умовно поділяє на такі групи:

- 1) пов'язаний з функцією відновлення фізично-психічних сил (ігри, забави, спорт, прогулянки на повітрі, розваги, ранки / вечори відпочинку тощо);

- 2) стосується підвищення ерудиції, споживання духовних цінностей (читання, проглядання фільмів і телепередач, відвідини виставок, музеїв, подорожі, поїздки тощо);
- 3) сприяє розвитку духовних сил і здібностей, активної творчої діяльності (трудової, технічної, спортивно-ігрової, художньо-театральної, науково-дослідницької, прикладної);
- 4) реалізовує потребу в спілкуванні (клубна, гурткова робота, творчі об'єднання, вечори зустрічей, дискотеки, свята, диспути, танці, вечірки тощо);
- 5) пов'язана із цілеспрямованою творчою навчальною діяльністю дітей (виїзні табори, огляди, конкурси, канікулярні об'єднання, туристичні походи, школи активу тощо) [243].

Отже, зміст дитячого дозвілля відтворює реалізацію основних функцій дозвіллевої діяльності (аналіз функцій подано в п. 1.2). У ході дослідження також з'ясовано, що важливою особливістю дитячого дозвілля є його ігрова спрямованість.

Так, Н. Яременко підкреслює, що діти молодшого шкільного віку характеризуються активністю, пластичністю, емоційністю, підвищеною реактивністю, з орієнтацією на розважально-ігрову діяльність, естетичним ставленням до навколишньої дійсності, доброзичливістю, дружелюбністю, схильністю до наслідування авторитету [473].

Виходячи з вищезазначеного, можемо резюмувати, що організація дозвіллевої діяльності молодших школярів має бути *ігроспрямованою*.

На основі аналізу психолого-педагогічної літератури та власної практики педагогічної роботи зазначено, що дозвіллева діяльність молодших школярів має складну подвійну природу: з одного боку, це вільна, добровільна творча діяльність, яка є невимушеною й часто спонтанною; з іншого – ця діяльність розвивальна, виховна, культуро-формувальна, яку організовують та скеровують педагоги.

Під дозвіллям молодших школярів розуміємо діяльність дитини у вільний час, яка обрана за власними інтересами й нахилами, приносить їй моральне задоволення та в якій вона може проявити себе як особистість – суб'єкт цієї діяльності. Цю дитячу діяльність педагог повинен уміти вмотивувати, організувати й реалізувати таким чином, аби вона забезпечила особистісне становлення молодшого школяра, його успішну соціалізацію та гармонійний розвиток.

З огляду на це, система підготовки вчителя початкової школи до організації дозвілля дітей має бути спрямована на формування в студентів готовності до організації дозвілля дітей як професійної й особистісної цінності, про що йтиметься у наступних підрозділах роботи.

3.3. Інноватизація підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвіллевої діяльності молодших школярів у процесі аудиторної роботи

Концепція нової української школи, вимоги реформування сучасної освіти вимагають підготовки мобільного фахівця, здатного швидко реагувати на всі нововведення в освітньому процесі, творчо впроваджувати інноваційні ідеї дозвілєвої діяльності в професійну діяльність з метою формування загальнокультурної компетентності молодших школярів, що передбачає ерудицію та самовираження їхньої особистості у світі культури тощо.

Система підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів впроваджувалася у цілеспрямовано створеному інноваційному середовищі закладу вищої освіти і передбачала реалізацію трьох основних етапів: *підготовчий, організаційно-практичний і результативний*. Кожному етапу відповідала певна базова форма системи підготовки студентів: навчальної діяльності академічного типу; навчально-професійної, виховної, науково-дослідницької, практичної та самоосвітньої діяльності. На нашу думку, така етапність у системі підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності учнів створює передумови для послідовного включення студента в професійний і соціальний контекст майбутньої діяльності. Висхідний характер руху передбачає системне накопичення соціально-дозвілєвих психологічно- й педагогічно-дозвілєвих компетенцій, необхідних для майбутньої професійної діяльності.

Так, на першому – *підготовчому* – етапі студентів перших-других курсів (2–4 семестри) мотивували та стимулювали до участі в експериментальній діяльності; активізували внутрішні мотиваційні установки студентів на участь у роботі.

На другому – *організаційно-практичному етапі* долучали студентів третіх курсів (5–6 семестри). Вони вивчали навчальний курс «Організація дозвілєвої діяльності молодших школярів», залучалися до роботи студентського клубу «Цікаве дозвілля молодших школярів» та системи виховних заходів дозвілєвого характеру на рівні факультету та університету, проблемної групи «Умови успішної організації дозвілєвої діяльності молодших школярів», виконували розроблені завдання у ході різних видів практики. Ця системна робота сприяла поглибленню й систематизації одержаних у ході теоретичного навчання цілісних й системних психолого-педагогічних й методично-дозвілєвих знань з трансформацією їх у практичне застосування. Діагностували реальний стан сформованості у студентів компонентів готовності до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів та визначали шляхи удосконалення системи професійної підготовки та самовдосконалення.

На третьому етапі – *результативному* – майбутні фахівці – четвертокурсники (7, 8 семестри) та магістри (9, 10, 11 семестри) презентували набуті знання та вміння шляхом захистів проєктів, участі у конкурсах захиста наукових робіт, участі у виховних заходах тощо; діагностували рівень готовності студентів до майбутньої професійної дозвілєвої діяльності в початковій школі, аналізували й коригували

реальний стан професійної підготовки до майбутньої діяльності. Саме на цьому етапі у студентів розвивалося усвідомлення необхідності сформованості конструктивного / творчого рівня готовності до організації дозвіллевої діяльності молодших школярів як важливого компонента майбутньої їхньої професійної діяльності і як один із важливих складників в особистісному самовдосконаленні (рис. 3.6).

Рис. 3.6. Етапи підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвіллевої діяльності молодших школярів

Другий етап став основним, оскільки на ньому практично модифіковано зміст системи підготовки майбутніх вчителів початкової школи до організації дозвіллевої діяльності молодших школярів шляхом:

- упровадження в освітній процес закладів вищої освіти розробленого навчального курсу «Організація дозвіллевої діяльності молодших школярів» та «Система виховної роботи вчителя в закладах освіти нового типу»;
- залучення студентів до роботи студентського клубу «Цікаве дозвілля молодших школярів» й участі в виховних заходах на рівні факультету, університету, міста, області; до роботи проблемної групи «Умови успішної організації дозвіллевої діяльності молодших школярів», участі в наукових заходах;
- тематично оновленого зміст обов'язкових та вибіркового навчальних дисциплін спеціальності 013 Початкова освіта: «Педагогічна майстерність», «Інноваційні виховні технології», «Інноваційна діяльність організатора початкової освіти» та ін.;
- виконання завдань організаційно-дозвіллевого характеру у ході проходження студентами педагогічної в дитячих оздоровчих таборах (IV сем., терміном 3 тижні), навчально-виховної (V сем., протягом

семестру), педагогічної (VI, VII сем. протягом 4 тижнів), науково-дослідницької та асистентської (IX протягом 4 тижнів, X сем. протягом семестру) практики.

На кожному етапі системи підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвіллевої діяльності молодших школярів мотивували студентів до самоосвітньої діяльності з оволодіння фаховими компетностями, до розвитку їхньої творчої суб'єктності та розширення вітагенного досвіду в сфері організації власного дозвілля та дозвілля інших.

Кожен етап реалізували в цілеспрямовано створеному інноваційно-сприятливому середовищі закладу вищої освіти, оскільки інноваційність педагогічної діяльності, як відкритість, можливість сприйняття інших поглядів, сприяло розкриттю суб'єктності майбутніх учителів, формуванню вільної й відкритої до змін особистості.

В інноваційному середовищі пріоритетними для студентів стали мотиви самоактуалізації, співтворчості та самопізнання в підготовці до організації дозвілля дітей; мотив утвердження нової позиції особистості майбутніх учителів у ставленні до суспільства, оволодіння професією та удосконалення самого себе [85, с. 168].

На наше переконання, саме інноваційне середовище закладу вищої освіти, базовані на партнерстві й співпраці та необхідності дотримання принципів організації дозвіллевої діяльності учнів молодшого шкільного віку визначає *аспекти системи підготовки вчителя початкової школи* до цього напряму професійної діяльності (таблиця 3.1).

Таблиця 3.1

Аспекти системи підготовки в інноваційному середовищі закладу вищої освіти майбутніх учителів початкової школи до організації дозвіллевої діяльності молодших школярів

№ з/п	Аспекти	Характеристика аспектів
1.	Повага, довіра й доброзичливість до особистості	розуміння інтересів студентів, повага й довіра до їхніх потреб
3.	Стимулювання ініціативності й самодіяльності	стимулювання в майбутніх учителів інтересу до проведення різних видів дозвіллевої діяльності, обумовленість особистісними потребами студентів; активність суб'єктів дозвілля, формування яких завжди розгортається як самовиховання, самостановлення, самоформування.
4.	Діалог ↔ взаємодія ↔ взаємоповага	орієнтування на пропозиції студентів і включення їхніх побажань у заплановану підготовку до організації дозвіллевої діяльності; передбачення стилю взаємодії у процесі дозвіллевої діяльності, спрямованої на саморозвиток, самоствердження та самореалізацію учнів початкової школи.
5.	Розподілене лідерство	Проактивність; право вибору та відповідальність за нього, горизонтальність зв'язків; здатність до прийняття полікультурних цінностей; ініціювання і здійснення змін, які стають необхідністю формування нового погляду на майбутнє дозвіллевої діяльності; здатність виступати джерелом і

			овати
6.			рици 3.1 режимі ведінки анов та ма цілей ді методів
7.	Соціальні партнерства	Зображення	ражається у озицій, враховуванні довільності прийняття зобов'язання домовленостей у процесі реалізації дозвілєвої діяльності; рівноправні стосунки між суб'єктами дозвілля.

Основними характеристиками інноваційного потенціалу ЗВО, як мотивувальними чинниками підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів, є:

- динамічність розвитку;
- систематичність у пошуку нових можливостей;
- цілеспрямованість, цілісність і гнучкість структури;
- синергія інноваційних потенціалів суб'єктів дозвілєвої діяльності;
- технологічна забезпеченість використання ресурсів;
- активізація внутрішніх резервів;
- оптимальне узгодження традиційних та інноваційних ресурсів [234, с. 17].

Мотивація й стимулювання потреби в оволодінні компетентностями організації дозвілєвої діяльності, необхідності формування власної творчої суб'єктності студентів, розширення вітагенного досвіду в інноваційному середовищі ЗВО здійснюються кожним з його компонентів.

Структура й зміст інноваційного потенціалу середовища закладу вищої освіти визначається функціональною значущістю і взаємозв'язками кожного з його компонентів, а його основою є сукупність інновацій, якими володіє професорсько-викладацький склад і використовує їх за наявних умов (рис. 3.7).

Рис. 3.7. Сфери інноваційного середовища закладу вищої освіти у контексті підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів

Як засвідчує рис. 3.7, усі сфери інноваційного середовища закладу вищої освіти безпосередньо чи опосередковано мають мотивувальний вплив на майбутніх учителів початкової школи й одночасно сприяють забезпеченості трансформації у професійній свідомості студента сутнісних характеристик готовності організовувати дозвілля молодших школярів з інформаційного рівня на рівень особистісних цінностей.

В інноваційне середовище закладу вищої освіти, окрім складників професійної підготовки, інтегровано громадську, дозвілєву та самоосвітню діяльність, які також сприятимуть становленню майбутніх учителів початкової школи як організаторів особистої дозвілєвої діяльності та дозвілєвої діяльності молодших школярів. Безпосередня участь у різних видах діяльності виховує у студентів пізнавальну та контрольну-оцінну самостійність, ініціативність, відповідальність як уміння ставити та досягати цілей, здатність до конструктивного самовираження та взаємодії, здатність до рефлексії, уміння встановлювати та усувати причини виникнення труднощів, толерантність, систему моральних та поведінкових орієнтацій тощо.

Отже, складники інноваційного середовища, а саме: навчальна, виховна, науково-дослідницька, практична, громадська та самоосвітня, через активну участь у них студентів мають стимулювальний потенціал.

Для того, щоб інноваційне середовище закладу вищої освіти сприяло мотивації й стимулюванню потреби в оволодінні компетенціями організації дозвілля дітей, розвивало творчу суб'єктність майбутніх учителів, сприяло накопиченню й реалізації його вітагенного досвіду, важливим стало впровадження в освітній процес елементів педагогіки емпайрменту (з англ. *empowerment* – надання людині мотивації й натхнення до дії), яка має на меті формування відповідальності майбутніх учителів початкової школи в усіх її вимірах: за себе, своє життя та здоров'я, навчання, вибір тощо.

Ученими (Н. Гавриш [90], О. Пометун [348], Т. Сущенко [425] та ін. визначено, що реалізація в інноваційному середовищі ЗВО емпайрмент-педагогіки полягає у створенні умов для формування в студентів впевненості у власних силах і можливостях та відповідальності за результати навчання; прийняття ними рішень щодо власного стилю життя та їх виконання; забезпечення психологічного комфорту у процесі професійного навчання і за

допомогою спеціальних прийомів, і через доступність змісту навчання; створення умов для появи у студентів ентузіазму й почуття задоволення від групової й індивідуальної праці та її результатів, що досягається. Вимоги емпіричній педагогіки з метою мотивації студентів до оволодіння компетентностями організації дозволяли пронизували загалом систему професійної підготовки, тобто її аудиторну, позааудиторну роботу та самоосвіту й самовиховання. Для цього саме мотивувальний складник професійної підготовки активно впроваджували в два складники педагогічної співпраці: психологічний та педагогічний [425, с. 263].

Психологічний складник забезпечував першооснову: готовність майбутніх учителів початкової школи до співпраці в процесі організації дозволяв учнів, тобто спрямовував на розвиток мотиваційного компоненту готовності до міжособистісної взаємодії; на формування навичок діалогічної та полілогічної міжособистісної взаємодії, умінь вести діалог у процесі підготовки та проведення різних дозвіллевих заходів, отримувати емоційне задоволення від спілкування; на формування терпимості до думки інших членів групи; розвиток особистісної рефлексії; становлення особистості як суб'єкта дозвіллевої діяльності.

Педагогічний складник стосувався організації освітньої діяльності й забезпечувалася через модифікований зміст навчальних дисциплін, науково-дослідницької, виховної роботи, завдань різних видів виробничих практик професійної підготовки.

Розглядаючи питання вдосконалення системи підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвіллевої діяльності молодших школярів важливими є кардинальні зміни в методиці організації освітнього процесу в ЗВО. Головне завдання підготовки вчителя до організації дозволяв дітей – вибрати з педагогіки, дозвіллезнавства, інших наукових сфер доступні та потрібні студентам положення, які варто ввести до навчальної дисципліни чи курсу, обґрунтувати необхідність їх вивчення, визначити засоби і методи навчання, що забезпечать їх ефективне засвоєння [425, с. 11]. Саме тому, в п. 3.2 дисертаційної роботи проаналізовано методичні особливості системи підготовки майбутніх учителів початкової школи з визначенням доцільності врахування психофізіологічних особливостей особистісного становлення дітей у молодшому шкільному віці та специфіки організації й реалізації дозвіллевої діяльності в цьому віці.

Зупинимося на детальному аналізі підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвіллевої діяльності молодших школярів у процесі навчання.

На забезпечення програмних результатів навчання, передбачених ОПП, спрямований зміст системи підготовки вчителів початкової школи до організації дозволяв [323; 324; 325; 326]. Так, освітньо-професійною підготовкою бакалавра за спеціальністю 013 Початкова освіта галузі знань 01 Освіта / педагогіка [320] передбачено цикл нормативних дисциплін методики навчання мистецької освітньої галузі, а саме образотворче мистецтво з методикою навчання, музичне мистецтво з методикою навчання,

основи хореографії з методикою навчання, в ході вивчення яких яскраво прослідковується мистецька підготовка майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілля дітей. Водночас, з дисциплін, які дотично формують готовність організовувати дозвілля можемо визначити: культурно-дозвілєву діяльність в літніх оздоровчих таборах, педагогічну майстерність, основи культури та техніки мовлення, фольклор України, методiku виховної роботи [129]. Тобто, зазначено, що навчальної дисципліни, у процесі вивчення якої б цілеспрямовано формувалися компетентності організації дозвілля дітей немає.

Однак, вимоги сьогодення потребують підготовки саме такого фахівця. Тому з метою *інноватизації освітнього процесу та удосконалення системи підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів запропоновано введення до ОПП підготовки бакалавра за спеціальністю 013 «Початкова освіта» вивчення дисципліни «Організація дозвілєвої діяльності молодших школярів», змістовий контент якої акумулює теми про специфіку організації дозвілля дітей, сутність дозвілля й дозвілєвої діяльності, форми та методи її організації, різні види мистецтва та їх використання в процесі організації дозвілля дітей (додаток М).*

Програма навчальної дисципліни «Організація дозвілєвої діяльності молодших школярів» визначає обсяги знань, які повинен опанувати здобувач першого (бакалаврського) рівня відповідно до вимог освітньо-кваліфікаційної характеристики, силабус навчальної дисципліни, необхідне методичне забезпечення, складники та технологію оцінювання навчальних досягнень здобувачів вищої освіти.

Зміст навчального курсу (загальною кількістю 120 год) реалізовувався через систему лекцій – 18 год, практичних і семінарських занять – 28 год, самостійну роботу (66 год) й консультації (8 год).

Мета курсу – сформувати готовність майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів.

Серед основних завдань дисципліни визначено такі їх групи: навчально-пізнавальні: ознайомлення студентів із теорією дозвілєзнавства; вивчення теоретичних основ організації дозвілєвої діяльності; дослідження особливостей організації дозвілля дітей молодшого шкільного віку; методичні: ознайомлення з різними методиками організації дозвілєвої діяльності учнів початкової школи; практичні: вчити студентів самостійно організовувати дозвілєву діяльність молодших школярів; набуття вмінь організації дозвілля дітей, застосування набутих знань у майбутній професійній діяльності.

Вивчення навчального курсу спрямоване на формування компетентностей:

І. Загальні компетентності – комунікативна компетентність: здатність до міжособистісного спілкування, емоційної стабільності, толерантності; спроможність працювати у команді; інформаційна компетентність: здатність до самостійного пошуку та обробки інформації з різних джерел для розгляду

конкретних питань; здатність до ефективного використання інформаційних технологій у професійній діяльності; науково-дослідницька компетентність: спроможність виконувати навчально-дослідницькі завдання на основі аналітико-синтетичної мисленнєвої діяльності; критична обізнаність та інтелектуальна чесність; здатність до нестандартних розв'язань типових завдань і спроможність виконувати нестандартні завдання.

II. Фахові компетентності – організаційна компетентність: здатність планувати, організувати, координувати, контролювати та оцінювати діяльність і взаємодію її суб'єктів; спроможність до роботи в міждисциплінарній команді під керівництвом лідера (учителя) у процесі виконання навчально-педагогічних завдань; психолого-педагогічна компетентність: володіння базовими знаннями з педагогіки й психології та вміння їх застосовувати, знання закономірностей особистісного становлення й розвитку людини на різних вікових етапах; психологічних механізмів навчання та виховання дитини задля забезпечення спрямованої соціалізації й інтеграції особистості; культурологічна компетентність: засвоєння теоретико-прикладних основ дозвіллезнавства та усвідомлення дозвілля як одного з культурних феноменів; методична компетентність: володіння дидактичними методами й прийомами та вміння їх застосовувати у процесі навчання й у подальшій практичній діяльності.

У майбутніх учителів початкової школи після вивчення курсу має бути сформована здатність виконувати професійну дозвілєву діяльність, використовуючи поглиблені знання професійно-орієнтованих гуманітарних наук, спеціалізованих дисциплін; у процесі професійного навчання й практичної діяльності; застосовувати основи психології навчання й виховання, організаційні здібності, естетичну виразність і педагогічний артистизм, передовий досвід в освітньому процесі; користуватися різними методами під час організації дозвілля в початковій школі, володіти сучасними освітньо-виховними технологіями та методами викладання, питаннями організації дозвілєвої діяльності.

Зміст навчальної дисципліни передбачав вивчення студентами двох змістових модулів: «Теоретичні аспекти організації дозвілєвої діяльності» та «Методичні засади організації дозвілєвої діяльності молодших школярів».

У процесі вивчення першої теми «Зміст, структура й функції дозвілєвої діяльності» розкриваються різні підходи вчених до тлумачення сутності дозвілля як категорії часу; її генезу. Закцентовано увагу на тому, що значення вільного часу й дозвілля для розвитку людини досліджували економісти (І. Абанкіна [1], Т. Абанкіна [1], Ф. Алексєров [1], П. Деркачев [1], Л. Єгорова [1], К. Зінковський [1], Є. Ніколаєнко [1], Д. Огороднійчук [1], Е. Сероштан [1], Л. Філатова [1] та ін.), культурологи (М. Аріарський [20], В. Піча [345], Ю. Стрельцов [418], В. Туєв [418] та ін.), соціологи (Л. Акімова [5], М. Вебер [76], Г. Зборовський [189], Н. Цимбалюк [451] та ін.) та педагогоги (В. Бочелюк [62], А. Воловик [86], В. Воловик [86], В. Кірсанов [213], Н. Максимовська [272], С. Пішун [346] та ін.).

У змісті курсу передбачено вивчення основних показників дозвілля, а саме: *обсяг* (кількісний показник вільного часу, який вимірюється в годинах (хвилинали) і показує, скільки часу школярі займаються вибраним ними видом діяльності за власними інтересами чи уподобаннями); *структура дозвілля* (має індивідуальний характер; охоплює головні та другорядні види діяльності школяра у вільний час) та *зміст дозвілля* (якісний показник використання вільного часу, що відображає спрямованість інтересів і потреб школяра та мотиви того чи іншого виду діяльності). Водночас, особливий акцент зроблений на розумінні студентами значення понять «дозвілля», «дозвіллева діяльність», «відпочинок» та їх структурних елементах; функціях дозвіллевой діяльності (рекреаційна, розвитку творчих здібностей, створення умов для повноцінної соціально-культурної творчості людей, задоволення їхніх культурних запитів, організація спілкування). основних напрямках дозвіллевой діяльності (просвітницький, художньо-естетичний, фізично-оздоровчий, розважальний) та регіональних особливостях дозвіллевой діяльності.

Значна увага приділена аналізу специфіки організації дозвіллевой діяльності різних категорій населення, розкритті й характеристики потенційних учасників дозвіллевой діяльності (за місцем проживання, віком, професією, соціальним станом, уподобаннями). Зміст першого модуля також передбачав розкриття ролі дозвіллевой діяльності у формуванні особистості та впливу громадських закладів (школа, клуб, театр, філармонія, бібліотека й т. ін.) на формування потреб дитини у сфері дозвілля.

Водночас, у процесі вивчення змістового модуля детально вивчалися значення і місце дозвіллевой діяльності учнів у системі виховання школи, специфіка організації дозвіллевой діяльності учнів початкової школи, рівні розвитку учнівського дозвілля, сутність і структура готовності педагога до організації дозвіллевой діяльності школярів та роль учителя початкової школи в організації дозвіллевой діяльності молодших школярів.

Прикладний характер має другий змістовий модуль «Методичні засади організації дозвіллевой діяльності молодших школярів», у процесі вивчення якого значна увага відведена вивченню основних форм дозвіллевой діяльності учнів, а саме: 1) *масово-видовищні форми організації дозвіллевой діяльності молодших школярів* (Особливості масово-видовищної роботи з дітьми молодшого шкільного віку. Тематичні дитячі ранки як комплексне художнє дійство. Театралізовані тематичні свята. Літературно-музичні композиції. Ідейно-тематичний задум сценарію. Сценарний хід і сюжет; композиційна побудова сценарію. Календарні свята й обряди. Драматургія свята: композиція, сюжетність, темпоритм та ін. Особливості створення сценарію свята. Використання фольклорного матеріалу. Дитяча самодіяльна творчість як прояв колективної діяльності. Види й жанри самодіяльної творчості. Гуртки та колективи художньої самодіяльності. Концерт, його види. Вимоги до концертного номера); 2) *інформаційні, дискусійні та змагальні форми організації дозвіллевой діяльності учнів початкової школи* (Інформаційні форми організації дозвілля. Виставка як форма дозвіллевой діяльності. Виставки дитячої творчості. Екскурсії як комплексні

інформаційно-пізнавальні форми дозвіллевої діяльності. Зустрічі, бесіди й особливості їх підготовки та проведення в початковій школі. Дискусійні форми організації дозвіллевої діяльності в початковій школі. Диспути й дискусії. Змагальні форми організації дозвіллевої діяльності молодших школярів (вікторини, конкурси, змагання) та специфіка організації й проведення конкурсних програм (групових (КВК) та індивідуальних (Міс, Поле чудес, Щасливий випадок та ін.)). Робота журі. Вимоги до учасників конкурсу, їхній підбір та підготовка. Підбиття підсумків і нагородження переможців); 3) *ігрові форми організації дозвіллевої діяльності дітей* (Ігрова діяльність у сфері дозвілля. Педагогічний потенціал дитячих ігор. Поняття гри та її роль у дозвіллевій діяльності учнів молодшого шкільного віку. Класифікація ігор, їх характеристика й особливості проведення. Українські народні дитячі ігри. Творчі ігри. Характеристика ігор «за правилами». Види інтелектуальних ігор. Мовленнєві ігри в роботі з молодшими школярами. Математичні, природничі, художньо-мистецькі та музично-дидактичні ігри. Рольові ігри. Рухливі та малорухливі ігри, їх різновиди. Настільні ігри. Плакатні ігри; ігри із залом. Принципи підбору гри й методика підготовки та проведення. Вимоги до ведучого гри та реквізитів. Сюжетні ігрові програми. Дитяча ігротека).

Тематика практичних занять була спрямована на формування аналітичних здібностей студентів для аналізу й визначення ознак ідейно-тематичного задуму сценарію та композиційній його побудові, особливостей використання фольклорного матеріалу у різних формах дозвіллевої діяльності молодших школярів: розкриття особливостей та специфіки дитячої самодіяльної творчості як прояву колективної діяльності.

Не залишено поза увагою й особливості організації гурткової роботи та дитячих студій у початковій школі: звернена особлива увага на методику проведення сімейних дозвіллевих заходів.

Кожне практичне заняття передбачало підготовку однієї з форм дозвіллевої діяльності молодших школярів, наприклад: підготувати план проведення вікторини, конкурсу, змагання (за вибором) для учнів початкової школи (клас – за вибором); підготувати сценарій проведення колективної конкурсної програми (наприклад, КВК, «Що? Де? Коли?»); розробити сценарій проведення індивідуальних конкурсних програм (наприклад, «Найрозумніший», «Полес чудес», «Міс»); скласти ігрову програму для учнів 1–4 класів (за вибором); описати методику проведення естафетної, сюжетної, музичної, жартівливої, рольової гри (за вибором) тощо [26]. Варто наголосити, що до практичних занять студенти готувалися за чітким і конкретним планом, складали конспекти та виконували індивідуальні творчі завдання.

На формування практичних умінь та навичок студентів організовувати дозвіллеву діяльність молодших школярів були спрямовані, наприклад, такі завдання: проаналізувати взаємозв'язок дозвіллевої діяльності та сучасних умов життя особистості; визначити основні вимоги до організатора дозвіллевої діяльності (на конкретному прикладі для будь-якої вікової

категорії); розробити алгоритм вивчення дозвіллевих інтересів учнів початкової школи; скласти план дозвіллевої діяльності на одну чверть для учнів 1–4 класів (за вибором); обґрунтувати ідейно-тематичний задум певного конкретного сценарію за вказаним алгоритмом; проаналізувати довільно вибраний вид концерту (збірний, тематичний, театралізований); окреслити вимоги до концертного номера; розробити план тижня книги, казки, музики (за вибором), підготувати план проведення вікторини, конкурсу, змагання, колективної конкурсної програми (наприклад KBK, «Що? Де? Коли?»); визначити вимоги до учасників конкурсу (довільного); розробити алгоритм роботи журі (довільного заходу) [96]. Варто зазначити, що завдання практичних занять були прикладного творчого характеру.

На мотивацію до оволодіння ключовими компетентностями організації дозвіллевої діяльності молодших школярів впливали методика викладання курсу, зміст практичних занять з організації дозвілля молодших школярів, особистість викладача, стосунки в студентському колективі, ситуація здорового суперництва, досягнуті результати; деякі практичні емоційні прийоми (пряме включення студентів у ведення заняття; образний приклад; застосування елементів неформальності, драматизації, використання гіперболізації, прийомів апеляції до авторитету; співпереживання, провокації «несподіваного»; спонукання студентів до прийняття рішення тощо) [96, с. 107].

У процесі вивчення курсу інноваційно підійшли до підбору методів і форм організації пізнавальної діяльності студентів. Тому пріоритетними стали ігрові, проблемні, інтерактивні та інтегративні художньо-педагогічні технології (п. 2.3, 3.1).

Так, однією з інтерактивних форм професійної підготовки стала *лекція з паузами*, при підготовці до якої викладачі розподіляли навчальний матеріал на логічно завершені частини і розробляли завдання для студентів, які вони виконували в паузах між викладом матеріалу. Саме лекцію з паузами використано в ході вивчення теми «Зміст, структура й функції дозвіллевої діяльності». Протягом 10–12 хв. було інтерактивно проаналізовано сутність та зміст дозвіллевої діяльності, потім протягом 10 хв. студенти конструктивно обговорювали матеріал лекції, висловлювали власні судження на основі власного вітагенного досвіду, робили аналіз понять «дозвілля», «дозвіллева діяльність», «відпочинок», «вільний час», пропонуючи власну їх інтерпретацію з визначенням спільних та відмінних особливостей та родово-видової залежності.

Після кожної частини інформаційного блоку інформаційного матеріалу студенти виконували завдання (5–7 хв), потім – перевірка результатів виконання завдання (ще до 5 хв.). Пропонували різні форми організації пізнавальної активності студентів у процесі виконання завдань, як індивідуально, так і в парах або трійках. Для прикладу, пропонували виконання завдань, на кшталт: «Визначте для себе: що вам вдалося добре зрозуміти у цьому питанні лекції? Що було вам відомим, а що принципово новим» тощо. Студенти при цьому заповнювали відповідну таблицю (

таблиця 3.2).

Таблиця 3.2

Аналіз майбутніми вчителями початкової школи змісту лекції-паузи

вдалося зрозуміти	добре	було відомим	було новим	принципово

Такими опорними таблицями аналізу лекції вдавалося узагальнити знання студентів зі змісту лекційного матеріалу, поданого викладачем та доповненого з вітагенного досвіду студентами.

У процесі підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвіллевої діяльності молодших школярів конструктивною була також і *проблемна лекція*. Так, проблемну лекцію використовували у процесі вивчення теми «Специфіка організації дозвіллевої діяльності різних категорій населення». У процесі такої лекції процес пізнання студентів у діалогічній співпраці з викладачами було максимально наближено до дослідницької діяльності. На цих заняттях студенти засвоювали для себе нові знання, опановували теоретичні особливості організації дозвіллевої діяльності серед різних категорій населення, визначаючи її спільні та відмінні ознаки й визначали ті моменти, які можуть бути дієвими й цікавими у роботі з дітьми.

Під час обговорення навчальної проблемної ситуації, як прийоми, було використано проблемний діалог-пошук, який часто трансформувався в діалог-дискусію, і тим самим студенти самостійно розв'язували проблемну ситуацію щодо визначення специфіки організації дозвіллевої діяльності людей за професією, соціальним станом, уподобаннями. Під час аналізу такої ситуації викладач був незалежним експертом / консультантом.

Позитивним у процесі проблемної лекції було також те, що студенти самостійно структурували проблему, визначали елементи ситуації, обмінювалися думками, вели пошук, усвідомлюючи, що єдиної догматичної правильної відповіді не може бути, натомість є множинність альтернативних варіантів вирішення.

У процесі проблемної лекції для студентів будь-які завдання були пізнавальними, серед яких використовували різні їх види: перцептивні, мовленнєві, комунікативні, мисленнєві тощо. Як правило, джерелом завдання виступала проблемна ситуація – суб'єкт, тобто студент, який власне в своїй діяльності натрапляє на перешкоди. Якщо суб'єкт побачив перешкоду, зрозумів її сутність, захотів її усунути, то він «увійшов» в проблемну ситуацію [96, с. 92].

Рис. 3.8. Структура проблемної лекції для майбутніх учителів початкової школи

Отже, структуру проблемної лекції подавали як систему проблемних ситуацій, кожна з яких охоплює відповідне завдання (чи запитання), піднімаючись сходами якої, через систему засобів навчання, можливим було перетворення завдань у результат (рис. 3.8).

Варто наголосити, що в процесі проблемного пошуку зміст пошукової діяльності на лекції не вичерпувався лише елементами її структури. Оскільки важливу роль відіграють уява студентів, сумнів, інтуїція, оцінка – так звані неструктурні елементи пошукової діяльності.

Цікавою й змістовною була *лекція-діалог* (діалог з аудиторією), яка передбачала безпосередній контакт педагога з аудиторією, який зосереджував увагу студентів на найважливіших проблемах організації різних видовищних форм дозвілля молодших школярів. Саме лекцію-діалог використали у процесі вивчення теми «Особливості масово-видовищної роботи з дітьми молодшого шкільного віку». На наше переконання, саме такого виду заняття забезпечує суб'єкт-суб'єктну взаємодію викладача і студентів, а також студентів між собою. У процесі лекції-діалогу використано діалоги оцінного характеру, організації яких сприяли такі прийоми «запуску» діалогу: «оціни свої знання»:

- «знаю-не знаю / умію, не вмію»; наприклад, визначте сутність тематичного дитячого свята та його відмінність від театралізованого тематичного свята;
- «вкидання» суперечності (завдання-«пастки»); наприклад, визначте структурні компоненти драматургії свята: композиція, аналіз, темпоритм (правильно: композиція, сюжетність, темпоритм);
- відкриті запитання; наприклад, обґрунтуйте роль і значення дитячої самодіяльної творчості в розвитку колективістських якостей особистості;

- акцентування на способі дії; наприклад, збірний, тематичний, театралізований – це види свята (правильно – концерту).

Доцільною була й *лекція-диспут*, протягом якої студенти не лише отримували відповіді на окремі запитання теми, але й відбувався вільний обмін думками між лектором та аудиторією в інтервалах між логічними поділами лекційного матеріалу. Саме лекція-диспут була використана у процесі вивчення теми «Організація дозвілєвої діяльності дітей молодшого шкільного віку». Адже діалогічна взаємодія між викладачем та студентом у ході лекції-диспуту проявлялася у створенні інформаційно-пізнавальної суперечності між раніше засвоєними знаннями та новими практичними умовами їх використання. Це спонукало студентів до участі у постановці проблеми, її розв'язання, засвоєнні нової інформації.

Значну роль у системі підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів мали *методи диспуту*. Наприклад:

- круглий стіл (бесіда, в якій бере участь невелика група студентів з п'яти-шести чоловік, що обмінюються думками як між собою, так і з іншою частиною аудиторії) на тему «Регіональні особливості дозвілєвої діяльності», у процесі якого студенти різних регіонів України узагальнено презентували властиві саме певному регіону особливості дозвілєвої діяльності: національні свята, традиції тощо;
- засідання експертної групи (дискусія зазвичай чотирьох-шести студентів з попередньо призначеним головою), на якому спочатку обговорювалася всіма учасниками групи певна проблема, а потім вони викладали свою точку зору. При цьому кожен учасник виступав з коротким повідомленням) з аналізу впливу громадських закладів (школа, клуб, театр, філармонія, бібліотека тощо) на формування потреб у сфері дозвілля. Так, протягом двох тижнів експертною групою (3–4 студентів) вивчалися дозвілєві інтереси студентів і вплив на розвиток та задоволення цих інтересів різних соціальних інститутів. Після проведеного аналізу експертна група визначала значущіші соціальні інститути, які сприяли задоволенню дозвілєвих інтересів й потреб студентів, та прогнозувала роботу з популяризації цих громадських закладів з метою залучення значної кількості молоді до їх діяльності;
- форум (обговорення, у процесі якого окремі учасники обмінюються думками з «аудиторією»). Варто зазначити, що найсучаснішою формою проведення дозвілля, особливо молоді та підлітків, є інтерактивне віртуальне мистецтво. Спілкування у соціальних мережах Інтернету, перегляд відеороликів, відвідування різноманітних інтернет-форумів часто замінює будь-яку дозвілєву діяльність і безпосереднє спілкування. Часто молодь поринає у віртуальну творчість, замінюючи її реальною, предметною. З метою визначення та аналізу впливу інтернет-мережі на фізичне та

психічне здоров'я молоді проведено фрагмент форуму «Форми та види інтернет-дозвілля».

Суттєвою ознакою *диспуту* є розвиток саме творчої суб'єктності майбутніх учителів початкової школи, його суб'єктної позиції, що проявлялася в можливості висловлювати власні думки та міркування, аргументовано заперечувати, спростовувати хибні судження співрозмовника-опонента, відчувати себе суб'єктом професійно спрямованої взаємодії.

В процесі обговорення різних суперечливих проблем організації дозвілля дітей студенти узагальнювали власний вітагенний досвід з його проекцією на задоволення потреб у власній дозвіллевій діяльності.

Досить цікавим у процесі вивчення курсу став *метод дискусії* (широке публічне обговорення спірного питання, що значною мірою сприяє розвитку критичного мислення, формуванню діалогічних умінь; дає змогу сформуванню та відстоюванню особисту позицію; зміцнює знання з проблеми організації дозвіллевої діяльності з учнями початкової школи) [348].

Згорнутими формами дискусії були: «панельна дискусія», що передбачала спільне обговорення проблеми організації сімейного дозвілля учасниками групи (4–5 студентів з визначенням заздалегідь керівником) та обговорення досить стислої доповіді, в якій кожен доповідач висловлює свою позицію; «техніка акваріума» – спосіб організації групової взаємодії, який використовується в роботі з матеріалом, зміст якого пов'язаний із суперечливими підходами, конфліктами в організації дозвілля дітей [348].

У процесі різних видів дискусії особлива роль надана викладачам, їхньому вмінню ставити запитання, вести діалог, тримати паузи, очікуючи відповіді. Протягом дискусії роль викладачів не зводилася до директивних реплік або висловлювання особистих суджень. Цінними були запитання відкритого типу, які спрямовували на стимулювання творчого мислення студентів, спонукали до пошуку (наприклад, Чому? За яких умов? Як? Що може скоїтися, якщо...?). «Оцінювальні» запитання сприяли формуванню здатності висловлювати власні оцінні судження.

Практика засвідчила, що продуктивність генерації ідей збільшується, якщо викладач надавав час для обміркування відповідей, уникав питань, які нечітко сформульовані, не ігнорував жодного запитання; розширював думку або змінював її напрям, уточнював висловлювання, спонукав до поглиблення думки.

Дискусія як інтерактивний метод навчання найбільше впливав на розвиток комунікативних умінь студентів, які є найважливішими в організації дозвіллевої діяльності учнів молодшого шкільного віку.

Цікавим був і *метод відсіювання або «тригірна техніка»*, який передбачав певні етапи вирішення проблемної ситуації: на першому – кожен студент, усвідомивши сутність проблеми, мав тезисно подати (записати) своє бачення її вирішення; всі учасники доповідали про авторські списки ідей реалізації різних форм дозвіллевої діяльності учнів, при цьому однакові тези відсіювалися; на другому етапі – аналізували та відбирали найоригінальніші та унікальні ідеї щодо вирішення дозвіллевої проблеми.

Гронування («асоціативний куш», «бенгальський вогник») є стратегією, що спонукає студентів – майбутніх учителів початкової школи мислити творчо, вільно та відкрито, спрямована, насамперед, на стимулювання креативного мислення студентів, розвиток його гнучкості в процесі організації дозвілєвої діяльності молодших школярів.

На практиці метод гронування студенти сприймали як гру.

У процесі реалізації методу чітко дотримувалися етапів «гронування»:

- 1) визначення дозвілєвої проблеми;
- 2) запис з обраної теми якогось слова чи фрази; записували все, що спадає на думку (до обмеження в часі або ж коли були вичерпані всі варіанти);
- 3) встановлення логічного зв'язку між визначеними поняттями.

Так, стратегія «Асоціативний куш» [26] допомагає з'ясувати рівень розуміння майбутніми вчителями початкової школи базового поняття теми (у нашому випадку – «дозвілєва діяльність молодших школярів»).

Як правило, стратегію «асоціативний куш» використовували з метою порівняння декількох понять, з'ясування спільних і відмінних їх ознак

У Концепції «Нова українська школа» зазначено, що майбутні учителі початкової школи мають сформувати в дитини розуміти твори мистецтва, розвивати власні естетичні смаки, самостійно виражати ідеї, досвід та почуття прекрасного [304], а це можливо за сформованості в учнів здатності урізноманітнювати своє дозвілля відповідно бажань, інтересів та потреб.

Відповідно до цього, вчителі мають володіти творчим рівнем готовності до реалізації завдань естетичного виховання молодших школярів із залученням інтегративних художньо-педагогічних технологій. Тому в процесі вивчення курсу активно використовувалися інтегровані художньо-педагогічні технології (п. 2.3, 3.1).

Узявши за основу фахові компетентності, передбачені ОПП Початкова освіта» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 013 Початкова освіта, галузі знань 01 Освіта/педагогіка [299] та особливості художньо-естетичного виховання дітей, виокремлено компетентності вчителя початкової школи як організатора дозвілля дітей, які необхідно формувати у процесі вивчення курсу, застосовуючи інтегровані художньо-педагогічні технології (табл. 3.3).

Таблиця 3.3

Компетентності майбутніх учителів початкової школи як організаторів дозвілєвої діяльності молодших школярів

ВИДИ КОМПЕТЕНТНОСТІ		СУТНІСТЬ КОМПЕТЕНТНОСТІ	
ПРЕДМЕТНА – здатність до застосування знань, умінь і навичок із циклу професійно-орієнтованих дисциплін, що є теоретичною основою побудови змісту освітніх галузей (інтегрує філологічну, технологічну й мистецьку компетентності).			
Філологічна		Здатність до застосування професійно профільованих лінгвістичних і літературознавчих знань, умінь та навичок у процесі підготовки, організації та проведення дозвілля дітей.	
Технологічна		Здатність до застосування професійно профільованих проектно-технологічних знань, умінь і навичок організації різнопланових дозвіллевих заходів, ІКТ-компетентність у процесі підготовки творчих справ та дозвілля дітей, компетентності з техніки обробки матеріалів, технічної творчості, декоративно-ужиткового мистецтва, які є важливими в дитячій дозвіллевій діяльності.	
Мистецька		Здатність до застосування професійно профільованих мистецьких знань, умінь і навичок, що становлять теоретичну та діяльнісно-технологічну основу освітньої галузі «Мистецтво» загалом та окремих його змістових ліній, яка інтегрує в собі музичну, образотворчу, мистецько-синтетичну компетентності.	
ПСИХОЛОГІЧНА – здатність до розвитку молодших школярів як суб’єктів дозвіллевої діяльності на основі знань та умінь про їхні вікові, індивідуальні особливості та соціальні чинники розвитку; інтегрує диференціально-психологічну, соціально-психологічну, аутопсихологічну компетентності.			
Диференційно-психологічна		Здатність до застосування знань про особливості засвоєння організації дозвілля молодших школярів у відповідності з їхніми індивідуальними та віковими характеристиками сприймання, уваги, уяви, пам’яті, мислення; уміння застосовувати ці знання при проведенні дозвілля з молодшими школярами.	
Соціально-психологічна		Здатність організовувати різні види міжособистісної взаємодії в дозвіллі дітей; уміння моделювання дозвілля на засадах паритетності й безконфліктності.	
Аутопсихологічна		Здатність до адекватного усвідомлення особистісно-професійних якостей, самопізнання, самооцінки як підґрунтя формування критичного, гуманістично орієнтованого мислення майбутніх учителів початкової школи, емоційної усталеності, екстраверсії, розвитку проникливості; здатність до самоусвідомлення, саморозвитку, вдосконалення педагогічної діяльності з високим рівнем автономності.	
ПЕДАГОГІЧНА – здатність до проектування, організації, оцінювання, рефлексії та коригування дозвіллевої діяльності (інтегрує дидактичну, виховну та організаційну).			

Продовження табл. 3.3

Виховна	Здатність до здійснення виховної дозвіллевої діяльності з молодшими школярами; здатність до планування, проектування й аналізу виховного процесу початкової школи як цілісної педагогічної системи.
Організаційна	Здатність до організації освітнього процесу в початковій школі, систематичного підвищення професійно-педагогічної

	кваліфікації.
Дидактична	Здатність майбутніх учителів вирішувати професійні завдання з організації дозвілля дітей, обирати прийоми, засоби, технології, форми організації навчання, адекватні дидактичній ситуації в дозвіллевій діяльності.
ПРОФЕСІЙНО-КОМУНІКАТИВНА – здатність актуалізовувати та застосовувати комунікативні знання, навички, вміння, настанови, стратегії й тактики комунікативної поведінки, здобутий досвід комунікативної діяльності, а також індивідуально-психологічні якості особистості задля успішного здійснення в конкретних умовах педагогічної комунікативної діяльності з молодшими школярами, батьками, колегами.	

Формування вказаних компетентностей передбачало вибір методів й форм пізнавальної діяльності студентів, діагностику освітнього процесу за умов застосування інтегрованої художньо-педагогічної технології. Тому в процесі вивчення окремих тем курсу інтегрована художньо-педагогічна технологія підготовки майбутніх учителів початкової школи акумулювала:

- організаційні технології як форми організації пізнавальної діяльності студентів на заняттях (індивідуальні, парні, групові, колективні, масові);
- інформаційні технології, як сукупність методів і прийомів збирання, опрацювання, збереження, подання інформації за допомогою комп'ютерних комунікацій, Інтернет; поліграфічні технології [43];
- технології емоційно-семантичного резонансу, ціннісно-сислової і понятійної ідентифікації, емоційно-семантичного резонансу як пошуку і встановлення студентами під керівництвом викладача емоційної спорідненості художніх образів у різних видах мистецтва під час сприймання та у практичній-творчій діяльності на основі взаємовпливу різних мистецьких мов – інтонаційної в музиці, в скульптурі, інтонаційно-пластичної в пантомімі, пластично-рухової в хореографії [14];
- технології інтерактивного навчання як технології кооперативної роботи (робота в парах, трійках, карусель, робота в малих групах, акваріум тощо); колективно-групового навчання (мікрофон, незакінчені речення, мозковий штурм, ажурна пилка тощо); ситуативного моделювання (імітаційні ігри, рольова гра, драматизація тощо); опрацювання дискусійних питань (метод ПРЕС, займи позицію, кейс-метод, дискусія тощо) [49].

Використання будь-якої з названих вище технологій потребувало вмілого управління зі сторони викладача, як компетентної, художньо-розвиненої особистості з широкою ерудицією й кругозором.

Реалізація інтегрованої художньо-педагогічної технології передбачала емоційно забарвлену суб'єкт-суб'єктну взаємодію викладачів і студентів та самих студентів в освітньому процесі закладу вищої освіти, методи й засоби організації різних видів художньо-творчої діяльності молоді із залученням творів мистецтва, аудіовізуальних, комп'ютерних ресурсів, онлайн платформ та сайтів тощо і буде ефективною за ініціативи й прояву суб'єктності

студентів в пошуку споріднених ціннісних смислів й зв'язків у міжвидових мистецьких явищах, творчості й креативності в процесі професійної підготовки.

Водночас, у процесі вивчення курсу застосовано елементи вітагенного навчання з метою формування вітагенного досвіду майбутніх учителів початкової школи. Так, у процесі вивчення курсу враховувалися виокремлені раніше характеристики *вітагенного досвіду майбутніх учителів початкової школи*: ціннісний зміст та соціально-ціннісна потреба для студентів, соціальна конструктивність, допомога у проектуванні дозвілєвої діяльності молодших школярів, включення досвіду попередніх поколінь, постійне поповнення і розвиток у процесі фахової підготовки тощо.

У цьому контексті важливо відмітити, що вітагенний досвід у процесі вивчення курсу актуалізується голографічним методом, який відображає певний процес чи об'єкт у багатовимірному (проекційному) просторі і включає *вітагенну проекцію, стерео-проекцію та голографічну проекцію* (рис. 3.9):

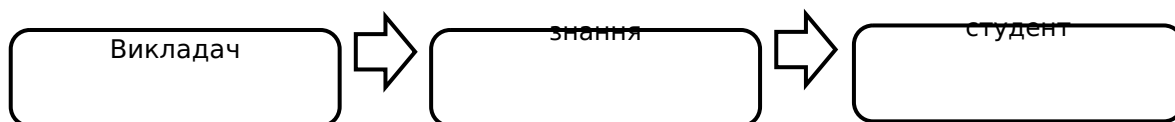

Рис. 3.9. Вітагенний досвід у процесі підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів

Отже, як засвідчив рис. 3.9, вітагенний досвід у процесі підготовки майбутніх учителів до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів включає: вітагенну проекцію, яку задає викладач, ставлячи завдання студентам перед вивченням нового матеріалу про сутність, види, типи, форми, методи організації дозвілєвої діяльності молодших школярів, особливості її організації в початковій школі. Цей процес здійснюється за схемою: «студент => знання => викладач», і спрямовується на активізацію довготривалої пам'яті. За таких обставин, попереднє ознайомлення студентів з темою створює основу для сприйняття нового матеріалу за рахунок активізації тих знань, які складають основу (фундамент) для цього змістового матеріалу. Уже стерео-проекція – це інформація, що йде від викладача, спирається на вже здобутий досвід студентів про особливості організації дозвілля дітей, її вектор: «викладач => знання => студент». Голографічний метод проекції в навчанні – це система освітніх способів, технологій, спрямована на багатомірну подачу значного за обсягом нового матеріалу, яка

відповідає особливостям багатомірності сприйняття навколишнього світу й запасу життєвого досвіду [75, с. 40–44.]. Голографічна проекція передбачає пошук інформації про дозвілєву діяльність молодших школярів з різноманітних додаткових джерел: з підручників, посібників, ЗМІ, інтернет-ресурсів, творів мистецтва і літератури тощо [75].

Використання вітагенного досвіду в процесі вивчення курсу потребувало врахування того, що перша проекція – вітагенна – залишається постійною; стереопроєкція – знання, отримані з різних джерел, голографічна – уявне моделювання знання, де джерело його одержання – інтелектуальні потенції самої особистості [75].

Значну увагу в ході вивчення навчальної дисципліни приділено *організації самостійної роботи студентів*, у процесі якої вони засвоюють необхідні знання, оволодівають уміннями й навичками, усвідомлюють необхідність здобуття освіти [75]. У процесі виконання самостійних завдань майбутні вчителі початкової школи, перебуваючи в квазіпрофесійному середовищі, вчилися використовувати різні прийоми рефлексивного слухання у конкретних ситуаціях організації дозвілєвої діяльності, обґрунтовувати власну думку з питання вибору різних видів та форм організації дозвілля молодших школярів; впливу особистісних характеристик і соціального статусу організатора дозвілєвої діяльності молодших школярів на виконання нею «ролі слухача», невербальних засобів спілкування для передачі інформації про: а) стан тих, хто спілкуються в процесі різних форм дозвілєвої діяльності; б) ставлення партнерів спілкування один до одного; в) бажання/небажання партнера спілкуватися далі. Ефективним стало виконання завдань на моделювання прикладів ситуації відповідності (та невідповідності) вербальних і невербальних засобів передачі інформації в процесі організації дозвілєвої діяльності.

Так, серед *завдань самостійної роботи* були такі: проаналізувати взаємозв'язок дозвілєвої діяльності та сучасних умов життя особистості; зазначити основні вимоги до організатора дозвілєвої діяльності (на конкретному прикладі для будь-якої вікової категорії); розробити алгоритм вивчення дозвілєвих інтересів учнів початкової школи; скласти план дозвілєвої діяльності на одну чверть для учнів 1–4 класів (за вибором) та ін. [75, с. 109–110].

Вивчення навчального курсу передбачало виконання студентами й *індивідуальних науково-дослідницьких завдань* (ІНДЗ), метою яких було формування умінь студентів самостійно й творчо розв'язувати проблеми організації дозвілєвої діяльності в початковій школі, аналізувати літературу з конкретного питання та вміти її узагальнювати й систематизувати, робити власні логічні висновки, успішно презентувати в студентській аудиторії один з обраних видів організації дозвілєвої діяльності; виховання творчої суб'єктності студента-як організатора дозвілля дітей.

Кожен студент презентував своє ІНДЗ у формі представлення в академічній групі однієї з форм дозвілєвої діяльності за розробленим алгоритмом, поданим у таблиці 3.4:

Таблиця 3.4

**Характеристика майбутніми учителями початкової школи
конкретного виду дозвілєвої діяльності молодших школярів**

Складники дозвілєвої діяльності молодших школярів	Характеристика	Примітка
Вид дозвілєвої діяльності		
Мета		
Зміст		
Методи, засоби, прийоми		
Форми організації дозвілєвої діяльності		
Прогнозування результатів		
Переваги		
Недоліки		
Умови		

У програмі навчальної дисципліни «Організація дозвілєвої діяльності молодших школярів» значну увагу було приділено виконанню студентами *проектів*, спрямованих на розвиток таких суб'єктних якостей майбутніх учителів початкової школи, як: ініціативність, наполегливість у досягненні мети, здатність до планування, самостійність тощо. Проектна діяльність цінна ще й тим, що ставить студента в умови прояву його суб'єктності, коли потрібно самостійно спланувати майбутню дозвілєву діяльність молодших школярів та визначити порядок дій, підібрати необхідні засоби, проявити сформованість ключових компетентностей організації дозвілля дітей; провести діяльність із залученням значної кількості інших її суб'єктів, змоніторити її якість, оцінити, визначити та аргументувати недоліки, та спрогнозувати шляхи її удосконалення.

У процесі підготовки була використана характеристика структурування змісту навчального матеріалу у проектному навчанні, запропонована О. Коберником: вибір теми проекту, його типу, кількості учасників; продумування можливих варіантів проблем, які важливо дослідити в рамках визначеної дозвілєвої тематики [217, с. 9]. Самі ж конкретні проблеми студенти обирали самостійно (безумовно за допомогою викладача: навідні запитання, ситуації, що сприяли визначенню проблем, відеоряд з тією ж метою тощо). У процесі організації проектної діяльності студентів доречними виявились: «мозкова атака» з наступним колективним обговоренням; розподіл завдань по групах, обговорення можливих методів дослідження, пошуку інформації, творчих рішень; самостійна робота учасників проекту за індивідуальними чи груповим дослідницьким творчим завданням; обговорення отриманих проміжних даних у групах (на заняттях або в проблемній групі, у груповій роботі в бібліотеці, медіатеці тощо); захист проектів, їх опанування; колективне обговорення, моніторинг, експертиза, оголошення результатів зовнішньої оцінки.

Цікавим і пізнавальним для широкої студенської аудиторії (запрошувались студенти з інших академічних груп і курсів) було заняття,

присвячене власне захисту проєктів. Кожен проєкт оцінювали експерти, серед яких були не лише викладачі, але й студенти, за певними критеріями, з якими автори проєктів були ознайомлені ще на початку проєктної діяльності (таблиця 3.5).

Таблиця 3.5

**Критерії оцінювання майбутніми учителями початкової школи
проєкту організації дозвілєвої діяльності молодших школярів**

Зміст	Максимальна кількість Балів	Оцінка студента	Оцінка викладача
Відповідність теми проєкту та його змісту			
Обсяг знайденої інформації, її корисність, актуальність, практичне значення			
Дизайн, відповідність графічних зображень змісту			
Логічність, правильність розподілу інформації			
Презентація. Комунікативність автора, ерудованість, мова, логіка викладу.			
Можливість практичного застосування проєктних висновків, узагальнень, пропозицій			
Сума балів			
Оцінка			

У процесі вивчення курсу *проведення ігор* не було альтернативою щодо інших методів, зокрема і зазначених вище. Найважливішим позитивом при застосуванні гри стало те, що в студентів – майбутніх учителів початкової школи виховувались індивідуальна відповідальність, ініціатива, самостійність, відповідальність за роботу всієї команди.

У процесі підготовки до проведення дозвілля молодших школярів використовувались ділові ігри, ігри-імітації, ігри-вправи. Ділові ігри (наприклад ігри «Організація масово-видовищної роботи з дітьми молодшого шкільного віку», «Підготовка дітей до свята весни», «Підготовка сценарію Конкурсу «Щасливий випадок»» тощо) містили елементи імпровізації в діях студентів. Їх тематика зазвичай скеровувалась на вирішення ситуацій саме методом згурпованої командної роботи. Ігри-імітації (наприклад «Я готуюсь до організації Виставки дитячих робіт») ґрунтувались на розгляді короткого фрагменту чи повного набору конкретної діяльності і сприяли формуванню комунікативних умінь і навичок. Зміст останніх (наприклад «Я організовую взаємодію із школярами у ході підготовки до літературно-музичні композиції «Леся Українка дітям») передбачав виконання певної фахової діяльності з визначеним порядком дій. Група складалася з певної кількості осіб (від 2 до 6–8 осіб), гра тривала 10–20 хв.

Оцінювання знань, засвоєних у процесі вивчення навчального курсу «Організація дозвілєвої діяльності молодших школярів» (згідно з навчальною програмою передбачено залік як захист проекту), ґрунтовано на вміннях студента логічно й переконливо доводити власну думку, аргументувати її достовірність, передбачало багатоваріантність можливих відповідей, плюралізм думок, творчість і гнучкість мислення, нестандартність та оригінальність розв'язання різних проблем і ситуацій, уміння аналізувати, порівнювати, систематизувати тощо.

Аналізуючи зміст курсу, наголошували на необхідності трансформації одержаних знань студентів з організації дозвілєвої діяльності молодших школярів у їхні переконання та в практичну діяльність. З огляду на це, як уже було зауважено, важливу роль відігравала й позааудиторна виховна робота студентів як складник їхньої професійної підготовки.

Варто зазначити, що така форма освітньої діяльності, побудована на принципах добровільної участі в ній, а, отже, й зацікавленості й виступала як логічне продовження аудиторних занять, часто реалізовувалася паралельно з ними, а інколи – після їх завершення. З огляду на окреслене вище, запропонований зміст підготовки студентів до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів передбачав реалізацію системи заходів з мотивації й стимулювання майбутніх учителів початкової школи до участі у виховній роботі через участь у різноманітних виховних дозвілєвих заходах на рівні факультету й університету, про що йтиметься у наступних підрозділах роботи.

3.4. Особливості підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів у процесі позааудиторної роботи

Система підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів поряд з аудиторною включає і позааудиторну роботу.

У нормативно-правових документах, що врегульовують підготовку майбутніх учителів початкової школи (Закон України «Про освіту» [186], «Про вищу освіту» [185], «Концепції розвитку неперервної педагогічної освіти» [236] «Концепції виховання дітей і молоді в національній системі освіти» [235] та ін.) наголошено на важливості підготовки свідомої національної інтелігенції шляхом модернізації позааудиторної виховної роботи, участь у якій дає змогу студентам гармонізувати внутрішні й зовнішні фактори формування професійної культури, створює умови для реалізації їхнього внутрішнього потенціалу та задоволення особистісних потреб.

Питанням позааудиторної освітньої діяльності зі студентами закладів вищої освіти присвячені роботи науковців, які розглядають цю форму освітньої діяльності як засіб: формування комунікативної культури (К. Галацин [91]), особистісно орієнтованого виховання (Т. Гуменникова [152]),

інноваційної освітньої діяльності (Т. Децюк [163], А. Дударенко [163], Н. Скрипник [402]), професійно-особистісного становлення (О. Смально [347]), міжособистісної взаємодії (О. Яструб [475]) та ін.

У словнику «позааудиторна робота» визначається як спеціально організовані й цілеспрямовані позааудиторні заняття та система пізнавальних і виховних заходів, метою яких є поглиблення та розширення знань, отриманих в умовах навчального процесу, формування творчих здібностей, наукових інтересів, різноманітних умінь і навичок [77, с. 278].

Проте, вченими позааудиторна робота трактується по-різному:

- як процес розвитку творчої обдарованості особистості, її організаторських здібностей (О. Антонова [12]);
- система заходів, спрямованих на виховання високорозвиненої особистості майбутніх учителів початкової школи зі сформованою особистісною моральною культурою, творчим мисленням, відповідальністю, різнобічними інтересами і настійними прагненнями їх задоволення (особистісний аспект) та дієвою конкурентоспроможністю (професійний аспект) (О. Смально [347, с. 79];
- система взаємопов'язаної діяльності суб'єктів освітнього процесу, яка є невід'ємним складником підготовки майбутніх фахівців і здійснюється поза розкладом навчальних занять, метою якої є створення умов для особистісного розвитку студентів і їх самореалізації, а також для практичного застосування теоретичних знань (Т. Гуменникова) [152, с. 81];
- цілеспрямована, взаємообумовлена й цілісна система виховних заходів, науково-дослідної та практичної діяльності, включення в яку студентів сприятиме вихованню різнобічно розвиненої особистості з найвищим, конструктивним рівнем налагодження міжособистісної взаємодії, творчим мисленням, різнобічними інтересами і прагненнями їх задоволення та високою конкурентоспроможністю (О. Яструб) [475, с. 63].

Аналіз поглядів Н. Скрипник дозволив виокремити такі характерні ознаки позааудиторної роботи студентів, які, на нашу думку, є найактуальнішими в процесі їхньої підготовки до організації дозвілля дітей [402] (рис. 3.10).

Отже, як засвідчує аналіз рис. 3.10, основними ознаками позааудиторної роботи, які потрібно враховувати в процесі підготовки студентів до організації дозвілля дітей, визначено її добровільність, суб'єкт-суб'єктний характер, різноманітність видів діяльності, гнучкість змісту, форм та методів, сприяння розкриттю внутрішнього потенціалу молоді, відсутність оцінювання та часткова повторюваність ситуацій професійної діяльності.

Рис. 3.10. Характеристика позааудиторної роботи у підготовці майбутніх учителів початкової школи до організації дозвіллєвої діяльності молодших школярів

Водночас, наголошуємо на тому, що позааудиторна робота є самодіяльною, ініціативною та творчою діяльністю студентів. З огляду на це, позааудиторну роботу з підготовки студентів до організації дозвілля дітей будемо розуміти як цілеспрямовану, систематичну діяльність її суб'єктів, яка реалізується в позааудиторний час, ґрунтується на добровільності, самодіяльності, ініціативності, творчості студентів і спрямована на формування загальних та фахових компетентностей у майбутніх учителів початкової школи організовувати дозвіллєву діяльність учнів.

У процесі підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвіллєвої діяльності дітей в позааудиторній роботі важливим є врахування видів позааудиторної роботи. Звичайно, позааудиторна робота є продовженням аудиторної, оскільки встановлюється тісний взаємозв'язок між системою сформованих у ході аудиторних занять компетентностей організації та проведення дозвілля з молодшими школярами. Проте, це можливо за умов цілеспрямованості, системності, систематичності позааудиторної роботи, її зв'язку з майбутньою професійною діяльністю студентів.

Метою позааудиторної роботи в цілому є створення умов для професійного й особистісного розвитку студентів, їх самореалізації й самоствердження.

У положенні «Про організацію освітнього процесу в закладах вищої освіти» видами позааудиторної роботи є: виховна, науково-дослідна та практична підготовки. Н. Скрипник [402] на основі поглядів О. Бартків [26], Є. Дурманенко [174], К. Галацин [91], до основних видів позааудиторної роботи студентів зараховує: науково-дослідну, виховну роботу, практику, гуртки, секції та індивідуальну самостійну роботу студентів [91]. У свою чергу, К. Галацин визначає такі компоненти позааудиторної роботи: науково-дослідна робота студентів, яка передбачає й їхню самостійну роботу, практична підготовка студентів (проходження різного виду практик) і виховна робота у вищому навчальному закладі [91]. Саме погляди авторки візьмемо за основу у нашому дослідженні, виділяючи в позааудиторній роботі такі її складники, як: *виховна, науково-дослідна робота, практична підготовка, доповнивши її самоосвітньою діяльністю студента*. На нашу

думку, самоосвіта є важливим компонентом позааудиторної роботи, оскільки її присутність очевидна в усіх складниках позааудиторної діяльності студентів.

Як зазначає О. Смалько, у позааудиторній виховній роботі можна визначити два види активності студентів: інтелектуальну та емоційну. Так, інтелектуальна активність забезпечується постановкою та розв'язанням проблемних завдань, які стимулюють пізнавальні процеси у виховній роботі. Емоційна ж активність пов'язується з питанням цікавості чи нецікавості студентів брати участь у виховних заходах. Оскільки участь студентів у позааудиторній виховній роботі є добровільна, то враховували, що позитивне емоційне ставлення до діяльності відіграє особливу роль у досягненні успіхів і, навпаки, негативні емоції будуть блокувати активність особистості [347].

З огляду на ідеї авторки прагнули більший акцент зробити на організацію самостійної роботи студентів, оскільки самостійність особистості також є метою й умовою ефективної підготовки до організації дозвілля дітей. На наш погляд, лише за умови переходу до творчої діяльності повністю реалізується самостійність, відповідно, зростають продуктивність пізнання, вміння самостійного прийняття рішень та формується бажання студентів до саморозвитку, самовдосконалення та самовиховання.

З метою інноватизації змісту системи підготовки студентів до організації дозвілльової діяльності учнів (п. 3.3) виховна робота передбачала залучення майбутніх учителів початкової школи до участі в роботі студентського клубу «Цікаве дозвілля молодших школярів» («Розважайко») та в дозвілльових заходах на рівні факультету, університету, міста та області. Саме клубна робота, на нашу думку, є загальнодоступною для кожного члена студентської громади, оскільки базується на добровільних засадах і бажанні студентства творчо займатися спільною справою, розвиватися, а також дотримуватися правил роботи клубу.

Провідними методичними засадами виховної роботи клубу «Цікаве дозвілля молодших школярів» визначено: системність і неперервність у формуванні компонентів готовності організації дозвілльової діяльності молодших школярів; цілісність окресленого процесу; активність і креативність студентів, конструктивна полілогічна (діалогічна) взаємодія, співпраця й партнерство викладачів, студентів і учнів молодшого шкільного віку в ході діяльності клубу; емпатія, відкритість і толерантність у міжособистісних відносинах [96].

Робота студентського клубу «Цікаве дозвілля молодших школярів» підпорядковувалася досягненню мети – розвиток стійкого інтересу до ефективної організації дозвілльової діяльності в єдності з професійним інтересом; формування здатностей ефективно організовувати дозвілльову діяльність учнів як важливого складника готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілльової діяльності дітей.

Мета діяльності клубу реалізовувалася через низку чітко окреслених завдань:

- формування позитивної внутрішньої мотивації до професійної діяльності й до організації дозвіллевої діяльності молодших школярів як важливого її складника;
- усвідомлене засвоєння студентами компетенцій організації дозвілля учнів молодшого шкільного віку, його структури, функційного призначення, розуміння специфічних особливостей дитячої дозвіллевої діяльності;
- оволодіння студентами – майбутніми вчителями – вміннями діагностики та самодіагностування рівня готовності до організації цікавої дозвіллевої діяльності молодших школярів та розробки програми з самовдосконалення (додаток Н).

У процесі занять клубу «Цікаве дозвілля молодших школярів» (студенти скорочено називали клуб «Розважайко») активно використовували традиційні, інтерактивні та інтегровані художньо-педагогічні технології, які передбачають оволодіння студентами теоретичними, методичними, психолого-педагогічними основами організації дозвіллевої діяльності молодших школярів і набуття практичних умінь організації дозвілля учнів в освітньому середовищі початкової школи; володіти ораторським мистецтвом, уміти здійснювати підбір репертуару, музичного супроводу, засобів візуалізації цілеспрямованого дозвілля дітей тощо.

Так, серед методів, спрямованих на досягнення розуміння й гармонії у процесі позааудиторної виховної роботи з підготовки студентів до організації дозвіллевої діяльності молодших школярів, зокрема й у роботі клубу, використано методи:

- «рольової гармонізації», сутність якого полягала в організації процесу пізнання на основі гармонійної ролі (ролі реалізації різних форм дозвіллевої діяльності, що доповнюють одна одну в змодельованих у процесі професійної підготовки ситуаціях) партнера взаємодії (уявлення майбутніх учителів початкової школи про рольову гармонізацію у сфері дозвілля формуються за допомогою аналітичного розбору їхньої реальної поведінки та поведінки інших суб'єктів в аналізованих професійних дозвіллевих ситуаціях);
- метод «золотої середини» – це метод довірливої комунікації в процесі організації дозвіллевої діяльності, що ґрунтується на пошуку й утриманні образу розуміння іншого суб'єкта дозвілля;
- «змінювальної тактики» – метод, який враховував суб'єктні комунікативно-дозвіллеві особливості учасників взаємодії [96].

У процесі діяльності студентського клубу активно застосовувався кейс-метод, сутність якого полягала в тому, що студенти осмислювали реальну життєву ситуацію особистої дозвіллевої діяльності, в якій одночасно присутньою є конкретна практична проблема, вирішення якої вимагає застосування системи їхніх знань, умінь і вітагенного досвіду.

Застосування кейс-стаді вимагало дотримання вимог до ситуації, яка була подана в кейсі, а саме її відповідність визначеним освітнім цілям;

актуальність; типовість, зв'язок з життям, реальність, достатній рівень складності ситуації та її дискусійний характер.

Використання методу сприяло розвитку у студентів саме творчих суб'єктних якостей організації дозвілєвої діяльності дітей (табл. 3.6).

Важливо зазначити, що запропонований метод інтерпретувався як система, що інтегрує: моделювання (побудову моделі спроектованої професійної ситуації у сфері організації дозвілля молодших школярів), мозковий штурм (продукування ідей відповідно до дозвілєвої ситуації), системний аналіз (узагальнене уявлення, подання та аналіз ситуації), дискусія (обмін думками відповідно до проблеми щодо шляхів її розв'язання), ігрові методи, проблемний метод (представлення проблеми, закладена в основу професійно-дозвілєвої ситуації) тощо.

Таблиця 3.6

Вплив методу кейсів на розвиток творчих суб'єктних якостей майбутніх учителів початкової школи в організації дозвілєвої діяльності молодших школярів

Суб'єктні якості майбутніх учителів початкової школи	Характеристика якостей
Самостійність, ініціативність, креативність.	Значна активність у різних професійно-дозвілєвих ситуаціях. Розуміння та осмислення ситуації, її системний аналіз, здатність креативно знаходити вихід з неї. Здатність визначати альтернативні шляхи розв'язання проблеми кейсу.
Здатність до оволодіння компетенціями. Етичність.	Пошук нової інформації в процесі аналізу ситуацій. Класифікація, групування, аналіз та презентація інформації. Постійна суб'єктна взаємодія та конкуренція.
Конструктивність. Логіка мислення. Пошук суб'єктно-принципових педагогічних рішень.	Пошук проблеми та визначення її особливостей. Конструктивність у варіантах вирішення ситуацій, міжособистісна взаємодія та конкуренція.
Здатність до пізнання.	Самостійний постійний пошук нової інформації в процесі аналізу ситуації, колективна взаємодія, здорова конкуренція.

Отже, кейс-метод ставив за мету максимально активізувати кожного студента задля прояву його творчої суб'єктності і залучити до аналізу ситуації та прийняття рішень.

Змістовним у процесі діяльності клубу «Цікаве дозвілля молодших школярів» став метод модерації. Традиційно члени клубу поділялись на дві команди на чолі з модераторами, яких вибирали самі студенти. На наше переконання, використання цього методу сприяло розвитку в майбутніх учителів відповідальності за власні дії й дії інших учасників дозвілєвої діяльності задля досягнення прогнозованого результату; формуванню вміння колективно розв'язувати проблеми, вести дискусію і перемовини; удосконаленню комунікативних й організаторських здібностей планування та

проведення дозвілєвої діяльності дітей; прояву творчої моделі соціальної поведінки в професійній діяльності майбутніх учителів початкової школи.

Поряд з цим, використання запропонованого методу, як засвідчують наші спостереження, забезпечував високий рівень запам'ятовування дозвілєзнавчого матеріалу через візуалізацію завдання (забезпечення та довгострокове використання наочності: цілі, питання, процеси та результати роботи завжди знаходилися в полі зору студентів, постійно супроводжували освітню діяльність членів клубу через їх візуалізацію за допомогою фреймів) та активну діяльність самих студентів (за рахунок створеного доброзичливого психологічного клімату, інноваційного сприятливого середовища для взаємодії та високого рівня активності учасників); сформованості умінь реалізовувати творчий потенціал, використовуючи інноваційні технології в дозвілєвій діяльності молодших школярів.

Обов'язковими елементами модерації були: керівна та фасилітаторська роль модератора-помічника, який підтримував та організовував активну роботу членів клубу; активне включення студентів у роботу завдяки чіткому плануванню занять чи їх циклів; візуалізація змісту, напрямів і способів діяльності; чергування форм організації пізнавальної діяльності студентів (індивідуальної, групової, парної та колективної); презентація напрацювань мікрогруп; сприятливий психологічний мікроклімат, що дозволяв «зануритися» в процес; постійна підтримка зворотного зв'язку на рівні аналізу змісту роботи, методів, самопочуття студентів, оцінки досягнення результатів [96].

З метою формування в членів клубу вмінь прийняття раціональних рішень, коли неможливо однозначно розв'язати поставлене завдання, було використано метод можливих варіантів («дерево рішень»). Так, наприклад, першим таким завданням для студентів було обґрунтування важливості оволодіння компетентностями організації дозвілля дітей: «Чому готовність вчителя початкової школи до організації дозвілля учнів є професійною й особистісною цінністю фахівця?». Студенти детально аналізували всі можливі варіанти рішень і виписували в колонки переваги та недоліки кожного з них, а також ті наслідки, до яких вони можуть призвести. Міркування студентів подано у таблиці 3.7.

Таблиця 3.7

Структуроване міркування студентів на тему: «Чому готовність учителя початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів є професійною цінністю фахівця?»

Проблема: Чому готовність учителів початкової школи до організації дозвілля учнів є професійною цінністю фахівця?	
Варіант 1: Організація дитячого дозвілля є дуже важливим складником професійної готовності сучасного вчителя.	
Переваги: організація цілеспрямованого дозвілля молодших школярів, яких я дуже люблю, задля їхнього розвитку, відпочинку й отримання задоволення; вони в ході	Недоліки: значна відповідальність; не можна однозначно визначити дозвілєві уподобання всіх дітей; діти галасливі й неслухняні в ході дозвілєвої діяльності;

<i>дозвілєвої діяльності стають особистостями, творчими людьми ...тощо</i>	<i>втрачаються цінності; ...</i>
Варіант 2: У ході проведення дозвілєвої діяльності з дітьми удосконалюються організаційні та комунікативні вміння й навички, які необхідні в професійній діяльності майбутніх учителів початкової школи.	
Переваги: <i>зараз дуже потрібні талановиті вчителі; я буду конкурентоспроможною і завжди матиму роботу; додатково буду працювати з дітьми індивідуально ...</i>	Недоліки: <i>є інші, важливіші цінності, уміння й навички в професії вчителів початкової школи; важливими є не стільки організаційні й комунікативні вміння, скільки система наукових знань; ...</i>
Ваше рішення проблеми: хочу і буду творчим учителем, для якого всі компоненти професійної готовності є особистісною цінністю; вчителем, який вміє організовувати цілеспрямоване дозвілля молодших школярів, мені це подобається, оскільки це сприяє вияву мене як особистості і досягну високих результатів у своїй професійній діяльності.	

Аналогічно члени клубу вирішували й інші проблеми, як-от: «Творчо підходити до організації дозвілля учнів – це важко?», «Що важливіше в організації дозвілєвої діяльності молодших школярів: чіткість і принциповість у власно визначених цілях і змісті чи організація дозвілля дітей з урахуванням їхніх дозвілєвих інтересів та потреб?» та ін.

Ефективним у процесі діяльності студентського клубу став також метод сократівського діалогу [26], сутність якого полягала в самостійному формулюванні студентами різноманітних проблем організації дозвілєвої діяльності учнів та визначенні альтернативних шляхів їх вирішення, виражаючи при цьому суб'єктне ставлення стосовно неї. Прогнозуючи та аналізуючи різні дозвілєві ситуації, студенти вчилися обмінюватися власними поглядами і толерантно прагнули долати суперечки, займаючи певні позиції, в яких відображаються справедливості та людська гідність. Це допомагало у вирішенні конфліктів, що виникали серед студентів на основі різних поглядів на ту чи іншу спрогнозовану ситуацію майбутньої професійної діяльності в контексті організації дозвілля дітей. Головне завдання у застосуванні цього методу – навчати студентів відстоювати суб'єктну позицію і логічно, толерантно й переконливо доводити свою думку, міркувати «вголос», застосовуючи прийоми самоаналізу, саморегуляції та самоактуалізації.

Доцільним у процесі формування умінь студентів організовувати цілеспрямовану дозвілєву діяльність дітей став метод узагальнення ідей (або «ідейна технологія»), який давав змогу з урахуванням знань студентів у письмовій формі опрацьовувати подані ідеї щодо вирішення дозвілєвої проблеми.

Використання методу передбачало реалізацію таких п'яти етапів:

- 1) постановка проблеми організації дитячого дозвілля та визначення мети для її розв'язання;
- 2) відбір учасників для обговорення;
- 3) аналіз труднощів (створюється окрема аналітична група студентів для аналізу проблеми, причин, факторів її виникнення);

- 4) збір пропозицій для розв'язання проблеми, що фіксується на картках;
- 5) складання програми заходів та узгодженої програми дій.
- 6) Різновидом загально групового обговорення, який надавав можливість кожному студентові швидко висловити власні судження, став метод «Мікрофон» та його прийом «Незакінчені речення», який сприяв ґрунтовнішій роботі над умінням висловлення власних ідей, порівняння їх з іншими (наприклад, «Щоб вибрати форму дозвілля молодших школярів, яка б для них була цікавою, я маю...», «Вивчення дозвіллевих інтересів дітей початкової школи передбачає...» та ін.). Робота за такою методикою дала змогу студентам учитися вільніше висловлюватися щодо запропонованих тем, відпрацьовувати вміння говорити коротко, але фактично й переконливо.

Метод «Прес», який використовували у процесі формування компетентностей організації дозвілля, що сприяв закріпленню в членів клубу вміння вибирати форми дозвілля дітей молодшого шкільного віку, наприклад: «Дозвілля молодших школярів має бути цілеспрямовано організованим тому, що...», «Використання різних видів дозвіллевої діяльності важливо, оскільки...» тощо.).

Для вияву власної суб'єктної позиції особистості майбутніх учителів підтвердив педагогічну доцільність метод «Я сам», розроблений О.

Столяренко [417]. Варіант «Я сам – поведінка» ґрунтується на особливій методичній розробці, втіленій у «Пам'ятці» (її видавали кожному студентові у вигляді буклету), що складається з трьох частин: рекомендації з організації роботи, методичні рекомендації і лист самоконтролю. Ось приклад розділу одного з варіантів «Книжки-пам'ятки» для підвищення власної морально-психологічної культури взаємодії у ході організації дозвіллевої діяльності молодших школярів:

- прагніть позитивного й сприятливого психологічного контакту, взаємодію будуйте спокійно, планомірно, на засадах взаємоповаги, взаємодопомоги й підтримки, адже «ніщо не коштує так дешево і не цінується так дорого, як ввічливість»;
- будьте уважними до інших, доброзичливо й культурно будуйте взаємодію;
- будьте прикладом у взаємодії та налагоджуйте ділову й одночасно, спокійну її атмосферу;
- виявляйте повагу до іншого учасника взаємодії тощо [417].

Методика використання «Книжки-пам'ятки» полягала в тому, що майбутнім учителям початкової школи роз'яснювали мету та завдання, докладно коментували правила ефективної взаємодії в процесі дозвіллевої діяльності з школярами, вказували на необхідність керуватися ними у ході спілкування з дітьми, колегами, а наприкінці дня студенти аналізувати свою поведінку. У кінці тижня студенти узагальнювали результати своєї роботи й оцінювали її за допомогою листа самоконтролю [с. 110].

Окрема роль була відведена тренінгу як ігровому моделюванню професійних (дозвіллевих) ситуацій для формування особистісних якостей студентів в організації дозвіллевої діяльності учнів. До участі в тренінгу залучали не лише членів клубу «Розважайко», але й усіх бажаючих студентів факультету, а також молодших школярів зі шкіл, де студенти проходили практики.

Розглядаємо тренінг як інноваційну форму організації інтерактивної взаємодії членів клубу, що передбачає сплановані і систематизовані зусилля педагога у напрямі модифікації компетентностей, характерних рис та якостей особистості студента методами тренування в умовах змодельованих ігрових тренінгових ситуацій.

Участь студентів у тренінгу сприяла розвитку їхньої, насамперед, розумової діяльності, адже в процесі самостійного виконання різних мислительних операцій (аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, класифікація тощо) пізнавальна діяльність майбутніх учителів ставала більш інтенсивною. Під час тренінгу студенти залучалися до професійного смислотворення, яке полягало в усвідомленій побудові ними з допомогою педагога нових для себе смислів, змісту певних педагогічних явищ, свідомого регулювання професійною діяльністю, що зумовлене як свободою вибору самого студента, так і в майбутньому – свободу вибору школярем того чи іншого виду й форми дозвілля, які й виявляють готовність і здатність самостійно й творчо діяти і взаємодіяти з іншими суб'єктами освітнього процесу. Тренінг реально засвідчував стан готовності майбутніх учителів початкової школи до професійної діяльності в цілому й зокрема до організації дозвілля учнів. Адже студенти, усвідомлюючи відповідальність за здійснений вибір, створюючи ситуації успіху, що є мотивом до саморозвитку, самовдосконалення, рефлексії, застосовувавши реальні знання, вміння, вітагенний досвід, прагнули якомога активніше, цікавіше й ґрунтовніше активно взяти участь у тренінгу (організувати й провести), залучивши інших студентів і школярів.

Серед форм, які викликали найбільший інтерес студентів стали лекція-конференція «Сучасні інноваційні форми дитячого дозвілля», круглий стіл «Як ефективно організувати онлайн-дозвілля дітей», лекція-презентація «Розвиток творчих здібностей учнів початкової школи шляхом інтеграції різних видів мистецтва в дозвіллевій діяльності», дискусія «Умови успішного формування суб'єктності учня в дозвіллевій діяльності» та ін.

Однією з дієвих форм у діяльності студентського клубу визначили «Дискусійні гойдалки». В імітації гойдалок, що розгойдуються два партнери (тобто дві групи учасників) по черговими поштовхами розгойдують «гойдалки» (дошка, маятник...), задаючи по черговою одну одну запитання. Після того, як прозвучало питання для обговорення, вони, стоячи напроти один одного, по черговою висловлюють судження щодо запропонованого питання – «гойдалки» починають свій рух. Заохочуючи, коректуючи, спрямовуючи, підсилюючи висловлення учасників, викладач підтримує хід дискусійних «гойдалок», доки засвідчиться в тому, що сили партнерів

вичерпані, зупиняє «гойдалки» і підсумовує дискусію.

Цікавою формою роботи, яка надавала можливість кожному члену студентського клубу виявити власний талант став «Анімаційний калейдоскоп». У процесі її реалізації основна увага приділялася різнобічним вподобанням студентів, об'єднаним єдиною ідеєю. У цій формі роботи активно брали участь студенти, які переважно задовольняли дозвіллеві потреби поза межами ЗВО і спочатку приєднувалися до одноразових акцій.

Однією з сучасних форм організації цілеспрямованої дозвіллевої діяльності школярів є проведення флешмобів. Тому, в ході роботи клубу особливий акцент зробили на аналізі цієї форми дозвілля дітей та методиці її підготовки. Варто зазначити, що флешмоб (англ. *flash mob* – «натовп, який спалахує», *flash* – спалах, *mob* – натовп) – це заздалегідь спланована масова акція, зазвичай організована через Інтернет або інші сучасні засоби комунікації, в якій велика кількість студентів оперативно збирається у громадському місці, протягом декількох хвилин виконує заздалегідь узгоджені дії (сценарій) і потім швидко розходяться.

Для одних суб'єктів флешмоб усього лише розвага, а для інших – засіб спілкування. Оскільки на сьогодні актуальною є проблема Інтернет-залежності, то саме участь у флешмобах, які анонсуються в Інтернет-мережах, сприяє розширенню кола спілкування для тих осіб, які проводять в Інтернеті більше часу, ніж у реальному житті. Це мають враховувати майбутні вчителі початкової школи, оскільки не всі молодші школярі люблять натовп, їм цікавіше заводити віртуальних друзів. Для них флешмоб – це вихід у реальність. Їм подобається сам процес флешмобу, а не те, що після нього, вони намагаються відчувати кожную секунду і насолодитися кожним моментом дії, задовольняючи свої дозвіллеві потреби та інтереси у діяльності [47].

У процесі роботи клубу активно готували студентів до проведення ігор з молодшими школярами. Використання такої форми роботи як «Гра-експрес» сприяла реалізації освітніх завдань: розвитку творчих, пізнавальних, організаторських здібностей, інтелекту та ерудиції, кмітливості та винахідливості, ініціативи та фантазії, наполегливості, швидкості реакції, виробленню конкретних умінь та навичок, вихованню товариськості, дружби, колективізму, почуття відповідальності. Варто зазначити, що «експрес» – швидкий потяг, а гра-експрес – це швидке пересування команд від станції до станції, на яких, зупиняючись для відпочинку, діти вирішують цікаві за змістом завдання. Тому гру-експрес ще називають станційною формою роботи. Гра-експрес – одна з активних форм організації дозвілля дітей різного віку, тому що кожен її учасник неодмінно виявляє себе в тому чи іншому виді діяльності. Тематика гри може бути різною, тому в ній закладені значні педагогічні можливості. Члени клубу, беручи участь у цій грі, одночасно оволодівали методикою її проведення.

З метою формування навичок організації інтелектуальних ігор залучали студентів до участі в інтелектуально-розважальних іграх таких, як: музична вікторина «Стежками музичного мистецтва», ігри «Вгадай мелодію», «Поле

чудес» тощо.

Молодші школярі власне дозвілля проводять по-різному, однак всі без винятку із задоволенням беруть участь в ігрових програмах. Тому особливий акцент в роботі клубу був зроблений на підготовку студентів до проведення конкурсно-ігрових програм як комплексу конкурсів-експромтів та ігор-змагань різних видів, об'єднаних єдиною темою з метою втілення певної ідеї та реалізації конкретних виховних завдань, гармонійно й логічно взаємопов'язаних сюжетом.

Варто зазначити, що ігрові програми є найпопулярнішими формами організації розвиткового дозвілля, а тому їх зміст має сприяти особистісному зростанню кожного учасника та глядача. Участь у будь-якій грі – завжди діяльність добровільна, а тому кожна дитина має можливість добровільно виявити свої знання, уміння, навички та здібності, перевірити себе у невимушеній обстановці, адже зміст, спрямування та характер ігрових програм можуть бути найрізноманітнішими: спортивними, художньо-естетичними, музичними, екологічними, пізнавальними, організаторськими, трудовими, здоров'язміцнювальними. Тому з метою формування компетенцій організовувати ігрові програми, учасники клубу стали організаторами загально факультетських конкурсних програм на факультеті «Міс факультету», «Зоряний час», «Ми – різні, ми – рівні!» та ін.

У процесі роботи студентського клубу зацентровано увагу на застосуванні у виховній роботі акмеологічних технологій, які становлять сукупність засобів, спрямованих на розкриття внутрішнього потенціалу особистості, розвиток властивостей і якостей, які сприяють досягненню високого рівня суб'єктного розвитку та професіоналізму.

Головним методом акмеологічних технологій став внутрішній або внутрішньо здійснюваний акмеологічний вплив, який сприяв розкриттю творчого потенціалу майбутніх учителів початкової школи в процесі організації дозвілєвої діяльності молодших школярів. За нашим переконанням, використання вказаних технологій сприяло рівноцінному взаємодоповненню навчальних (інформаційно-пізнавальних), виховних (нормативно-регуляційних) і освітніх (ціннісно-особистісних) аспектів вітагенного досвіду студентів. Отже, проведення виховного заходу ставало засобом розвитку суб'єктних характеристик майбутніх фахівців, збагачення його вітагенного досвіду, середовищем для повноцінної реалізації усіх (зокрема, й професійних) можливостей студентів.

Участь студентів у виховній роботі сприяла розвитку двох аспектів творчої суб'єктності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілля молодших школярів: змістового та процесуального (рис. 3.11).

Отже, змістовий аспект інтегрує особистісні та професійні якості, які в загальному утворюють структуру творчої суб'єктності педагога. Процесуальний аспект виражається в продуктивному спілкуванні, креативній діяльності, прояві культури поведінці, в процесах сприйняття та прийняття рішень, у вітагенному досвіді тощо, які активно розвиваються в освітньому процесі загалом й зокрема у виховній роботі.

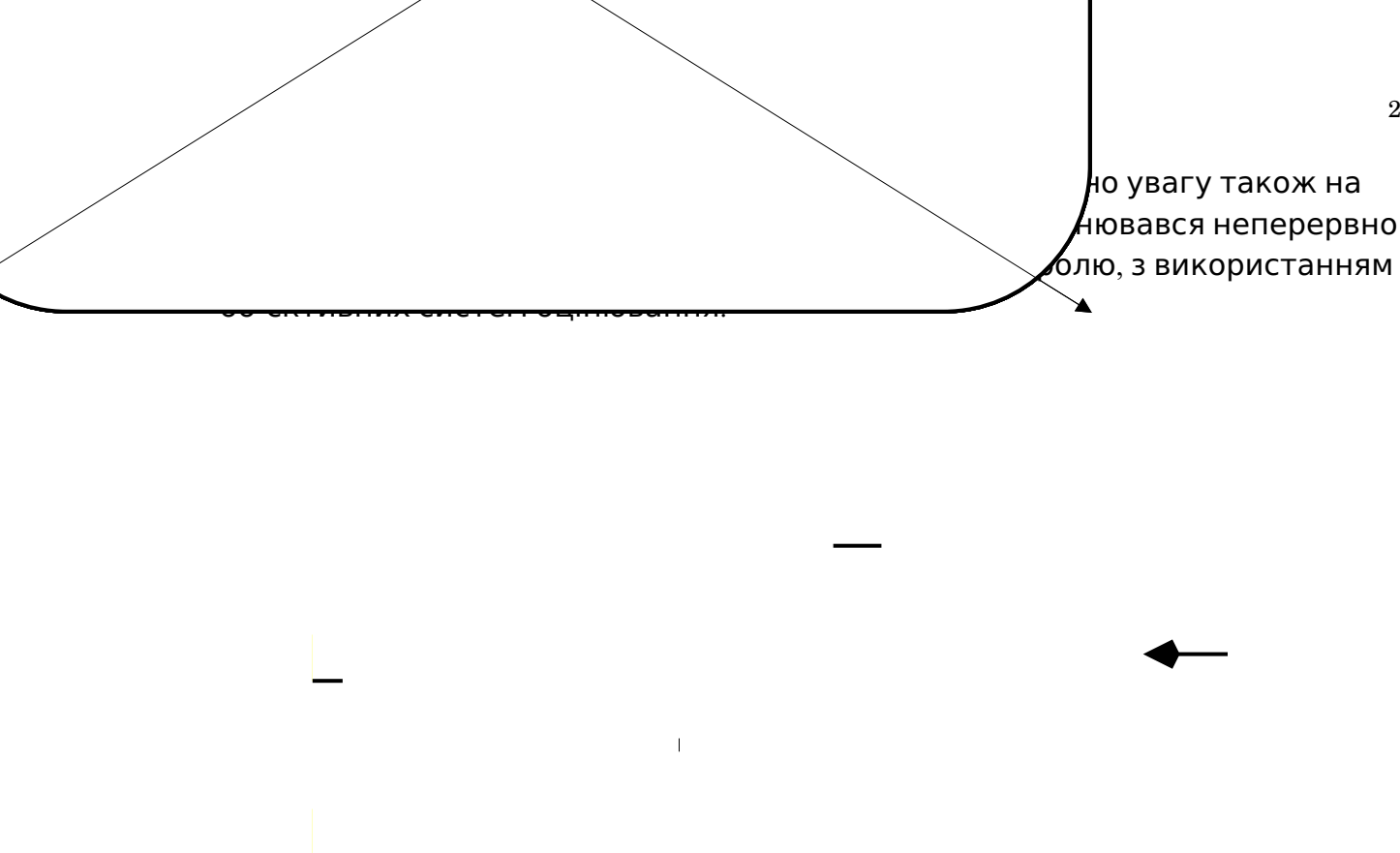

Рис. 3.11. Творча суб'єктність майбутніх учителів початкової школи: змістовий і процесуальний аспекти контексту готовності до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів

Аналіз системи підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілля дітей дає підстави для ствердження, що одним із складників цієї системи є й науково-дослідна робота студентів. Ідеться про те, що студенти мають оволодіти як теоретичними знаннями, так і практичними вміннями, а також навчитися здобувати знання самостійно; логічно мислити; досконало володіти методами наукового пізнання навколишньої реальності: індукцією, дедукцією, узагальненням, систематизацією, аналізом, синтезом, абстрагуванням тощо. Саме це дасть можливість запобігти репродуктивному накопиченню знань у процесі навчання й сприятиме формуванню творчого наукового професійного мислення майбутніх учителів.

Трансформована у навчально-пізнавальну діяльність (у викладання курсу «Організація дозвілля молодших школярів»), педагогічну практику, позааудиторну виховну діяльність науково-дослідна робота характеризується тісним системним взаємозв'язком між цими компонентами. Науково-дослідна робота студентів побудована на принципах єдності навчальної і наукової роботи і спрямована на формування в студентів дослідницького вітагенного досвіду організації дозвілля учнів, мотивацію й стимулювання до самостійності, розвитку творчого потенціалу, інтелектуальних здібностей, особистісного і професійного самовизначення майбутніх учителів початкової школи, тим самим формуючи науково-дослідну компетентність вчителів. Так, ученими було встановлено, що формування науково-дослідної

компетентності здійснюється за рахунок розвитку низки вмінь, які виявляються на всіх ступенях освітнього процесу і перебувають у діалектичному взаємозв'язку зі спеціалізованими дослідницькими компетенціями, які нарощуються за рахунок звуження проблеми, наукового пошуку внаслідок зацікавленості студента певним колом соціально-педагогічних проблем [110].

Аналізуючи науково-дослідну роботу студентів як складника системи підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілля учнів, доцільно розмежувати поняття «навчально-дослідницька» і «науково-дослідна» робота. Під навчально-дослідницькою роботою, яка виконується в ході вивчення навчальної дисципліни і є невід'ємним елементом навчального процесу та входить до календарно-тематичних і навчальних програм як обов'язкова для всіх студентів, розуміють таку роботу студентів, що забезпечує набуття ними необхідних навичок творчої, дослідницької діяльності. Завершується ця робота самостійним розв'язанням студентом завдання, вже розробленого в науці або техніці. У свою чергу, науково-дослідною вважають пошукову роботу студента (О. Малихін) [275].

Майбутні вчителі початкової школи здійснюють її поза навчальним процесом у рамках студентських науково-творчих товариств або в інших формах – у гуртках, проблемних групах, інформаційних студіях тощо (Т. Пащенко) [336]. Н. Яременко зазначає, що науково-дослідна робота є вищою формою самостійного навчального пізнання, оскільки воно набуває форм наукового передбачення (студенти самі ставлять мету та шукають шляхи її досягнення) [474]. Основною формою науково-дослідної роботи майбутніх учителів початкової школи є участь у наукових дослідженнях із психолого-педагогічної тематики, що виконують факультети (інститути) кафедри і наукові підрозділи університетів.

З огляду на це, система підготовки майбутніх учителів до організації дозвілля молодших школярів передбачала активну участь студентів у роботі проблемної групи «Умови успішної організації дозвіллевої діяльності молодших школярів», участі в конкурсах – захистах наукових робіт з проблеми організації дозвіллевої діяльності учнів, написання курсових / магістерських робіт; участі у Днях науки, конференціях, семінарах. Науково-дослідна робота, з її досить високим рівнем пізнавальної активності, як жодна інша професійна діяльність повною мірою забезпечує творчу та дослідницьку атмосферу, як під час занять, так і в позааудиторній роботі й є оптимальним способом отримання та подальшого аналізу необхідної інформації, яка доповнює та поглиблює отримані у процесі основного освітнього процесу знання.

Варто зазначити, що науково-дослідна діяльність майбутніх учителів початкової школи була спрямована на формування в них загальних компетентностей використання методів науково-педагогічного пізнання в процесі вивчення проблеми дозвіллевої діяльності, особливостей її організації в початковій школі; формування фахових компетентностей організації дозвілля дітей та розвитку їхньої творчої суб'єктності в ході

дозвілля.

Залучаючи студентів 3–5 курсів до участі в науково-дослідній роботі переслідувалася *мета* формування у них мотиваційної, когнітивної, діяльнісної та рефлексивної складових фахової готовності до організації дозвілля дітей, як-от:

- мотиваційна – задоволення потреби в пізнанні нових форм, методів організації цілеспрямованого дозвілля дітей. Формуючи мотиваційний складник готовності брали до уваги погляди А. Маслоу, який уважав, що мотиви науково пошуку – це пізнавальна потреба, що, як генератор, несе в собі енергію для наукового пошуку [287];
- когнітивна – вивчати та аналізувати психолого-педагогічну літературу з теорії організації дозвілля; вивчати й аналізувати різні види мистецтв, творів мистецтва тощо; аналізувати індивідуальні та вікові особливості школярів, прояви їхньої активності / пасивності в дозвіллевій діяльності; аналізувати педагогічні ситуації та умови, що існують у середовищі початкової школи в процесі організації дозвілля учнів; підбирати різні види, типи, форми дозвілля дітей, складати репертуар дозвіллевих заходів тощо; аналізувати та оцінювати результати діяльності учнів та власної діяльності;
- діяльнісна – планувати дозвіллеву діяльність учнів відповідно їхніх дозвіллевих інтересів, добирати адекватні методи, форми дозвілля; планувати індивідуальну програму творчого розвитку дітей, формування їхньої дозвіллевої суб'єктності;
- рефлексивна – установлювати доброзичливі стосунки з учнями в процесі дозвілля, передаючи керівну спрямованість дозвілля самим дітям; орієнтуватися в дозвіллемо-педагогічних ситуаціях, стимулювати інтерес до цілеспрямованого дозвілля.

У процесі науково-дослідної роботи, як уже було зазначено, майбутніх учителів початкової школи залучали до роботи проблемної групи «Умови успішної організації дозвіллевої діяльності молодших школярів», як об'єднання студентів з метою дослідження умов ефективної організації дозвіллевої діяльності дітей. Задля оптимізації науково-дослідної роботи, власну діяльність спрямували на формування інтересу в членів проблемної групи в удосконаленні організації дозвіллевої діяльності молодших школярів через здійснення наукових розвідок (історичними довідками про виникнення різних видів дозвілля, національних традицій проведення дитячого дозвілля різними етнічними групами, дослідженні різноманітних форм дозвіллевої діяльності учнів тощо), підготовку курсових і магістерських робіт, написання тез і статей, підготовку виступів на засіданнях студентських круглих столів, семінарів, науково-практичних конференцій; написання та захист студентських наукових робіт і участь в студентських олімпіадах.

Серед принципів діяльності проблемної групи «Умови успішної організації дозвіллевої діяльності молодших школярів» основними були: добровільність, ініціативність та творчий характер. Діяльність проблемної

групи була побудована з використанням індивідуальної та індивідуально-групової форм організації пізнавальної діяльності студентів. Кожен член групи виконував конкретне наукове завдання з проблеми власного дослідження. Умовою підвищення ефективності науково-дослідної роботи стала чітка та конкретна її організація на раціональному узгодженні між різними за змістом науковими роботами студентів, організаційними формами діяльності.

План діяльності проблемної групи «Умови успішної організації дозвілєвої діяльності молодших школярів» був насичений різноманітним змістом, який і давав змогу сформувати дослідницьку компетентність студентів як їхню інтегральну особистісно-професійну якість, яка відображає мотивацію до наукового пошуку, рівень володіння методологією здійснення наукового дослідження, сформованість особистісно-значимих якостей (табл. 3.8).

Таблиця 3.8

План роботи студентської проблемної групи «Умови успішної організації дозвілєвої діяльності молодших школярів»

№	Вид роботи	Термін	Кінцеві результати
1.	Організаційне засідання. Створення банку ідей, проєктів наукових розвідок. Обговорення індивідуальних проєктів і завдань щодо їх написання	Вересень	Затвердження графіка роботи та пріоритетних напрямів діяльності проблемної групи на навчальний рік. Вивчення методології проведення науково-дослідницької роботи.
2.	Залучення студентів до наукової роботи на рівні кафедри, факультету, університету, міста, країни	Упродовж року	Участь студентів групи в Днях науки, Яр-Фестах, круглих столах, студентських конференціях, семінарах, конкурсах-захистах наукових робіт, олімпіадах тощо.
3.	Розгляд актуальних проблем організації дозвілєвої діяльності молодших школярів і визначення найпріоритетніших і необхідних проблем для дослідження.	Жовтень	На основі доповідей студентів визначення найактуальніших проблем сучасної організації дозвілєвої діяльності молодших школярів і складання алгоритму проведення наукових досліджень.
4.	Консультації щодо написання та подальшої презентації наукової доповіді, наукових тез.	Листопад	Роз'яснення вимог до структури, змісту наукової доповіді, його оформлення і презентації. Обговорення правил написання наукових тез.
5.	Презентація теоретичних аспектів досліджуваних студентами	Грудень	Підготовка тез за результатами теоретичного аналізу проблем

	дозвіллевих проблем.		організації дозвіллевої діяльності молодших школярів.
6.	Підготовка до участі в I університетському турі конкурсів-захистів наукових робіт і до участі в студентській олімпіаді з педагогіки.	Грудень-січень	На основі досліджених проблем, підготовка й оформлення конкурсних робіт до участі (за перемоги в I турі) в II Всеукраїнському конкурс-захисті наукових робіт.
7.	Науково-педагогічний семінар «Актуальні проблеми дозвіллевої діяльності молодших школярів в контексті реформування сучасної початкової освіти».	Лютий	На основі обговорення основних проблем організації дозвілля молодших школярів, визначення основних тем для підготовки доповідей для участі в Днях науки університету.

Продовження табл. 3.8

8.	Індивідуальні та парні консультації щодо виконань наукових проєктів та підготовка до їх захистів.	Березень, квітень	Обговорення результатів досліджень наукових проєктів з метою їх презентації на Днях науки факультету, університету.
9.	Підготовка доповідей для участі у Днях науки на факультеті.	Травень	Виступи з підготовленими доповідями на пленарному засіданні науково-практичного круглого столу факультету педагогічної освіти та соціальної роботи й секційному засіданні кафедри теорії та методики початкової освіти.

Серед найдосліджуваних тем були такі: «Педагогічні умови ефективного впливу видовищних форм дозвілля молодших школярів на формування їхньої естетичної культури», «Дозвіллева діяльність як чинник формування суб'єктності молодшого школяра», «Становлення гуманних відносин у процесі організації дозвіллевої діяльності молодших школярів», «Сучасні інноваційні форми дозвіллевої діяльності в початковій школі», «Художньо-дозвіллеві технології як чинник мотивації молодших школярів до проведення змістовного дозвілля дітей», «Квест як інноваційна форма організації дозвілля учнів початкової школи» та ін.

У процесі роботи проблемної групи акцентували увагу на *творчому спрямуванні* науково-дослідної роботи, на формування у студентів їхньої творчої суб'єктності, оскільки, саме науково-дослідна робота дозволяє розвивати такі позиції творчої суб'єктності майбутніх учителів початкової школи, як «А – суб'єктність як інтегральність; Б – суб'єктність як продуктивність щодо своїх власних переживань; В – суб'єктність як незалежність (неконформність) у соціальних і міжособистісних стосунках; Г – суб'єктність як здатність самовизначення».

На наш погляд, суб'єктність у дослідницькій діяльності за будь яких обставин, спрямована на саморозвиток майбутніх учителів початкової школи, оскільки характеризується активністю, ініціативністю, здатністю до прийняття рішень. У цьому контексті зазначаємо, що виокремлені В. Бондар позиції [61], доповнили ще однією – Д позицією – це здатність до саморозвитку.

На наш погляд, саме здатність до саморозвитку як важлива спонuka, мотив життєдіяльності людини забезпечує й продуктивність у взаємодії з самим собою, з іншими людьми, і неконформність у соціальних і міжособистісних стосунках, і здатність до самовизначення тощо.

У ході науково-дослідної роботи в студентів формувалися здатності виконання розрахунків, обчислювальних завдань наукових результатів, їх моделювання; організація взаємодії з українськими та іноземними студентами за допомогою Інтернет-ресурсів, відеоконференцій, вебінарів на основі хмарних обчислень і засобів віртуалізації [25, с. 39]. Ці два глобальних напрями разом зумовлювали поряд з інноваційним створення та розвиток високопродуктивного інформаційно-освітнього середовища ЗВО, а також побудову всього освітнього процесу та наукових досліджень на основі застосування інформаційно-комунікативних технологій (рис. 3.12).

Науково-дослідна діяльність студентів забезпечує розв'язання таких завдань: формування наукового світогляду студентів, оволодіння методологією і методами наукового дослідження; оволодіння здатностями самостійної науково-дослідної діяльності; розвиток творчого мислення, наукової ерудиції, ініціативи, здатності застосовувати теоретичні знання у своїй практичній роботі; залучення креативних та обдарованих студентів до розв'язання наукових проблем, що мають суттєве значення для науки і практики.

Організовуючи науково-дослідну роботу з проблеми підготовки студентів до організації дозвілля молодших школярів, дотримувалися таких її основних етапів [25]:

- постановка проблеми;
- вивчення теорії, що присвячена означеній проблематиці;
- добір методик дослідження і практичне оволодіння ними;
- пошук необхідного матеріалу, його аналіз та узагальнення;
- власні висновки.

Рис. 3.12. Основні позиції розвитку творчої суб'єктності майбутніх учителів початкової школи у процесі науково-дослідної роботи щодо підготовки до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів

Як наголошують дослідники, структура науково-дослідної роботи інтергує в собі сукупність взаємопов'язаних і взаємозумовлених компонентів [114; 115; 190]:

- мотив – сукупність соціально обумовлених і особистісних потреб, спрямованих на предмет дослідження;
- мета – отримання об'єктивно нового знання про реальність і формування способів дії з оволодіння цим знанням;
- об'єкт – виділений для вивчення фрагмент матеріальної чи духовної дійсності;
- предмет – сукупність встановлюваних властивостей об'єкта;
- процес – послідовність дій, що протікають у відповідності з логікою наукового дослідження;
- продукт – об'єктивно нове знання про дійсність.

За даними А. Маслоу, головним мотивом, що робить працю вченого високопродуктивною, є «мотив досягнення» [287].

Сформованість у студентів умінь і навичок самостійної науково-дослідної роботи значною мірою забезпечувала ефективність розвитку й удосконалення умінь організації дозвілєвої діяльності молодших школярів. Отже, формування дозвілєвої активності, соціальної відповідальності, толерантності, альтруїзму за умови цілеспрямованої педагогічної діяльності у середовищі закладу вищої освіти, сприяють формуванню соціальності особистості, її соціального інтелекту тощо.

Значний потенціал у формуванні готовності організовувати дозвілля молодших школярів має *педагогічна практика*, яка дозволяє закріпити, узагальнити та систематизувати отримані теоретичні знання, оволодіти навичками професійної діяльності, формувати ту своєрідність, яка вирізняє фахівця-професіонала.

Педагогічна практика розглядається як інтегруючий і необхідний компонент особистісно-професійного становлення майбутніх учителів. У ході проходження різних видів практики майбутні вчителі початкової школи найповніше знайомилися зі специфікою професійного середовища, стають його активними учасниками; спілкуються з професіоналами, виконують професійні завдання та доручення, презентують звіти про виконану роботу. У процесі проходження різних видів практики студенти були залучені до проведення системи виховних, дозвілєвих заходів з молодшими школярами

З метою інноватизації системи підготовки майбутніх учителів початкової школи, зміст програм навчальних (навчально-виховної (V сем.,

протягом семестру) та виробничих (педагогічної в дитячих оздоровчих таборах: IV сем., терміном 3 тижні; педагогічної: VI, VII сем. протягом 4 тижнів) практик був доповнений завданнями дозвіллевої спрямованості, виконання яких сприяло не лише формуванню компетенцій організації дозвіллевої діяльності молодших школярів, але й умінь алгоритмізувати педагогічні дії в організації дозвіллевої діяльності дітей, визначати власну суб'єктну позицію в процесі організації різних видів та форм дозвіллевої діяльності учнів початкової школи, аналізувати їх, визначати рівень власної готовності до цієї діяльності.

Водночас, розробляючи дозвіллево-спрямовані завдання кожного виду педагогічної практики, акцентовано увагу на необхідності посилення уваги і до науково-дослідницького аспекту діяльності студентів. Усі види педагогічної практики включали завдання дозвіллево-пошукового характеру: виявлення рівня дозвіллевих інтересів дітей, естетичної вихованості учнів, індивідуальних особливостей школярів, їхніх потреб, інтересів, мотивів, ціннісних орієнтацій, проведення мікродосліджень з метою пошуку емпіричного матеріалу для курсових, бакалаврських, магістерських робіт. Виконання цих завдань розвивав дослідницький потенціал майбутніх учителів початкової школи, мотивував їх бути спостережливими, вдумливими.

Майбутні вчителі усвідомлювали важливість і складність проходження практики як однієї із форм їхньої практичної підготовки до майбутньої вчительської діяльності в цілому й зокрема до організації дозвіллевої діяльності учнів молодшого шкільного віку. Тому вже з першого курсу кожен студент готував так звану «педагогічну скарбничку», портфоліо своєї педагогічної майстерності (від італ. *portafoglio* – «портфель», як збірка напрацювань для удосконалення професійної підготовки) задля того аби міг аналізувати й узагальнювати свою навчальну діяльність, фахову підготовку; відображати динаміку своєї готовності до вчительської роботи; презентувати власний досвід тощо. Портфоліо студентів були як в електронній, так і в паперовій формах. Студенти створювали комплексні портфоліо педагогічних досягнень і портфоліо дозвіллевої діяльності дітей.

Оскільки перед виходом на навчальну чи виробничу практику майбутні вчителі отримували конкретне завдання, яке вони мали підготувати під час її проходження, а після її закінчення презентувати перед аудиторією слухачів – студентів не лише своєї групи, а цілого курсу чи навіть факультету, то такі портфоліо допомагали студентам в успішному проходженні практики та в підготовці звіту.

Як уже зазначали вище, для кожного виду практики були розроблені дозвіллево-спрямовані завдання, виконання яких сприяло узагальненню та закріпленню умінь організовувати цілеспрямовану й змістовну дозвілlevу діяльність школярів. Так, наприклад, навчально-виховна практика (V сем., протягом семестру) проходить після аудиторних завдань і має на меті ознайомлювальний характер, то і дозвіллево-спрямовані завдання були репродуктивного й конструктивного характеру (з метою ефективної

організації дозвілля дітей вивчити дозвіллеві інтереси школярів; організовувати дозвілльєву діяльність з учнями, використовуючи різні форми організації дозвілля: проводити цілеспрямовано дозвілльєву діяльність з школярами тощо).

Уже завдання педагогічної практики в дитячих оздоровчих таборах (V сем, терміном 3 тижні) передбачали формування системи умінь організації змістовного дозвілля в тимчасовому дитячому колективі. Мета цього виду практики – поглиблення професійно-педагогічних знань та формування в студентів професійних компетенцій, особистісно значущих якостей майбутніх педагогів, організація дозвілля в закладах літнього відпочинку дітей і підлітків. З метою методичного забезпечення проходження цього виду практики авторкою роботи підготовлено та видано навчально-методичний посібник «Підготовка майбутніх педагогів до дозвілльєвої діяльності в дитячих закладах оздоровлення та відпочинку», в якому відображено дозвілльєво-спрямовані завдання цього виду практики [133].

Після завершення усіх видів практики студенти захищали індивідуальні проекти. Саме захист такого проекту наочно демонстрував рівень сформованості професійних рис майбутніх учителів початкової школи в цілому й їхньої готовності організовувати дозвілля молодших школярів зокрема.

Варто наголосити, що всі складники системи підготовки спрямовувалися на формування готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілля молодших школярів. Тому в процесі проведення студентами різних форм дитячого дозвілля ми дотримувалися етапів конструювання дозвілльєвих заходів, запропонованих Ю. Боловацькою [59] (таблиця 3.9).

Таблиця 3.9

**Етапи конструювання дозвілльєвих заходів для молодших школярів
(за Ю. Боловацькою [59])**

<i>Е т а п</i>	Назва етапу	Викладач-наставник	Учасники творчої команди	Результат
<i>І е т а п</i>	Цілепокладання	Визначення мети і завдань дозвілльєвого заходу, створення позитивного мікроклімату в творчій команді.	Обговорення мети, генерування ідей щодо сутності заходу, обрання доцільних варіантів.	Поглиблення знань про форми і методи культурно-дозвілльєвої діяльності, сприяння розвитку креативних здібностей, популяризація духовно-моральних цінностей.
<i>І І е т а</i>	Колективне планування	Розвиток найцікавіших ідей; допомога у розробці сценарного плану.	Формулювання однієї креативної ідеї, розробка сценарного плану.	Сприяння розвитку креативних здібностей та комунікативних якостей, прагнення раціонально організовувати дозвілля інших студентів.

<i>n</i>				
<i>I I I e t a n</i>	Організація / підготовка	Координація процесу підготовки; розподіл ролей між студентами на основі особистісного підходу.	Колективне обговорення заходу, розподіл функціонально-рольових позицій.	Сприяння розвитку організаторських якостей, готовність багато працювати для досягнення колективної мети.
<i>I V e t a n</i>	Реалізація	Створення позитивного емоційного настрою, заохочення студентів під час самостійного	Виконання певної командної ролі.	Сприяння самореалізації студентів, вихованню готовності до взаємозаміни командних ролей, розподілу доручень на основі особистісного підходу.

Продовження таблиці 3.9

<i>V e t a n</i>	Колективне підведення підсумків, оцінка результатів	Оцінювання та аналіз результатів колективної діяльності.	Підведення підсумків.	Сприяння розвитку комунікативних умінь, самоаналізу студентів.
<i>V I e t a n</i>	Організація післядії	Акцентується увага на необхідності використання досвіду в процесі реалізації аналогічних заходів.	Визначення напрямів діяльності творчої команди, планування наступних заходів.	Сприяння розвитку умінь якісно і відповідально доводити розпочату справу до завершення.

Визначені етапи передбачали врахування особистісного потенціалу учасників дозвілєвої діяльності й їх урахування, на наш погляд, забезпечувало результативність підготовки студентів до організації та проведення дозвілєвої діяльності учнів [59, с. 16].

Отже, як засвідчує проведений аналіз, на досягнення мети і завдань підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілля дітей, а саме:

- формування творчої комунікативної особистості, яка здатна швидко адаптуватися до складних умов реального професійного середовища і організовувати дозвілєву діяльність у ньому;
- вміє співпрацювати з іншими суб'єктами дозвілля; вміє слухати і чути співрозмовника;
- вміє аргументувати і доводити свої міркування у ході організації дозвілля молодших школярів спрямована вся система позааудиторної роботи в закладі вищої освіти.

Важливим фактором підготовки студентів до організації дозвілля молодших школярів є їхня самоосвіта і самовиховання як усвідомлена діяльність, спрямована на розвиток, удосконалення своїх якостей у відповідності соціальної і/чи індивідуальної системи цінностей, інтересів і мотивів.

Роль самовиховання студентів визначається, на нашу думку, неперервністю цього процесу, доцільністю гнучкої адаптації до соціальних умов, загальної соціальної ситуації розвитку суспільства та професійного середовища. Це й актуалізує розвивальний вплив на власну особистість, оскільки особливість самовиховання полягає в тому, що воно найбільшою мірою спирається на індивідуальні особливості людини, її нахили, інтереси та потреби. Тому кожен із складників системи підготовки вчителя початкової школи до організації дозвіллевой діяльності учнів посилювалася самоосвітньою складовою через систему виконання завдань для самоосвіти і самовиховання студентів.

Висновки до третього розділу

Обґрунтовано систему підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвіллевой діяльності молодших школярів, яку розглянуто як цілеспрямований, системний процес виховної, навчальної, науково-дослідної, практичної та самоосвітньої підготовки студентів, спрямований на формування в них мотиваційного, когнітивного, діяльнісного та рефлексивного компонентів готовності організовувати дозвіллеву діяльність молодших школярів з урахування їхніх психологічних та індивідуальних особливостей і специфіки організації дозвілля дітей цього віку. Схематичним узагальненням обґрунтованої системи стала модель, яка передбачала єдність методологічно-цільової, змістово-процесуальної та моніторинго-результативної підсистем.

Методологічно-цільова підсистема акумулює мету, методологічні підходи (системний, синергетичний, акмеологічний, культурологічний, особистісно орієнтований, аксіологічний, компетентнісний, суб'єктно-діяльнісний, комунікативний) і принципи: загальнопедагогічні (наочності, науковості, свідомості, виховуючого навчання, активності, індивідуалізації, доступності, системності та послідовності) та специфічні (проблемності, розвивального навчання, ініціативності й творчості, суб'єкт-суб'єктної зорієнтованості, самостійності, моделювання умов і змісту майбутньої професійної діяльності).

Змістово-процесуальна підсистема репрезентує зміст, форми, методи, засоби й педагогічні умови підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвіллевой діяльності молодших школярів.

Моніторинго-результативна підсистема відображає критерії, показники, рівні та результат підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвіллевой діяльності молодших школярів.

Система підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвіллевой діяльності молодших школярів реалізована трьома етапами: підготовчим (активізація внутрішніх мотиваційних установок студентів), організаційно-практичним (поглиблення й систематизація одержаних у ході

теоретичного навчання цілісних, системних психолого-педагогічних і методично-дозвілєвих знань з трансформацією їх у практичне застосування) і результативним (презентування набутих компетентностей з допомогою захистів проєктів і наукових робіт; участі у конкурсах, виховних заходах; діагностування рівня готовності студентів до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів). Кожному етапу відповідала певна форма діяльності: навчальна, навчально-професійна, виховна, науково-дослідницька, практична та самоосвітня.

Визначено критерії організації дозвілєвої діяльності молодших школярів: чіткість постановки цілей; рівень організації діяльності, її керованість; термін і періодичність діяльності. Виокремлено такі типи організації дозвілєвої діяльності молодших школярів: цілеспрямована та нецілеспрямована; організована, неорганізована, стихійна; довготривала, тривала й короткотривала; системна, періодична, випадкова діяльності.

У процесі підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів, насамперед, ураховано положення про те, що: 1) молодший шкільний вік є сензитивним у формуванні дозвілєвих інтересів, потреб, мотивів особистості; у цьому віці дитина прагне до діяльності, зокрема до дозвілєвої; відбувається перехід учня з об'єкта в суб'єкт діяльності; дозвілля стає засобом пізнання нового, навчання, виховання та самовиховання; 2) дитяче дозвілля характеризується специфічними ознаками, пріоритетними серед яких виділено: діяльнісний характер дозвілля, свободу й умотивованість, спрямованість на задоволення потреб, інтересів і бажань дитини; добровільність і забезпечення вільного вибору форм відповідно до власних уподобань, інтересів, ідей та задумів; прагнення до участі в різнопланових формах і видах дозвілля тощо.

Розкрито зміст інноватизації підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів. Акцентовано увагу на необхідності створення інноваційного середовища в ЗВО, що б забезпечувало підготовку мобільного фахівця, здатного швидко реагувати на всі нововведення в освітньому процесі, творчо впроваджувати інноваційні ідеї дозвілєвої діяльності молодших школярів у професійну діяльність з метою формування загальнокультурної компетентності дітей молодшого шкільного віку, яка передбачає: ерудицію та самовираження особистості у світі культури, розуміння власної національної ідентичності як підґрунтя відкритого ставлення та поваги до культурного вираження інших. Саме інноваційне середовище ЗВО є системним і охоплює всі ланки роботи освітнього закладу, сприяє формуванню суб'єктної творчості майбутніх учителів початкової школи, їхньої креативності як особистісної здатності до творчої педагогічної діяльності, вітагенного досвіду, що й слугуватиме потужним засобом успішної організації та реалізації дозвілєвої діяльності молодших школярів.

Важливе значення мало презентування студентами набутих компетентностей шляхом захистів проєктів, участі у тренінгах, конкурсах-захистах наукових робіт, участі у виховних заходах тощо; а також діагностування рівня готовності студентів до організації дозвілєвої діяльності

молодших школярів.

Положення і висновки, викладені у третьому розділі дослідження, детально розкриті у таких працях автора: [133], [135], [136], [137], [138], [139], [142], [143].

РОЗДІЛ 4

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ СИСТЕМИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ДОЗВІЛЛЕВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

4.1. Методика організації експериментального дослідження

Одним із завдань дисертаційної роботи було визначено експериментальну перевірку ефективності системи підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвіллевої діяльності учнів. У дослідженні професійна підготовка майбутніх учителів початкової школи до організації дозвіллевої діяльності молодших школярів визначається як цілеспрямований процес оволодіння студентами загальними та фаховими компетентностями продуктивної організації та проведення дозвіллевої діяльності у початковій школі, виховання дітей як її суб'єктів та формування у них основ визнання цінності дозвілля. Результатом підготовки є *готовність* майбутніх учителів початкової школи до організації дозвіллевої діяльності молодших школярів, яку потрактовано як сформоване інтегральне ціннісно-особистісне утворення, яке забезпечує професійний розвиток

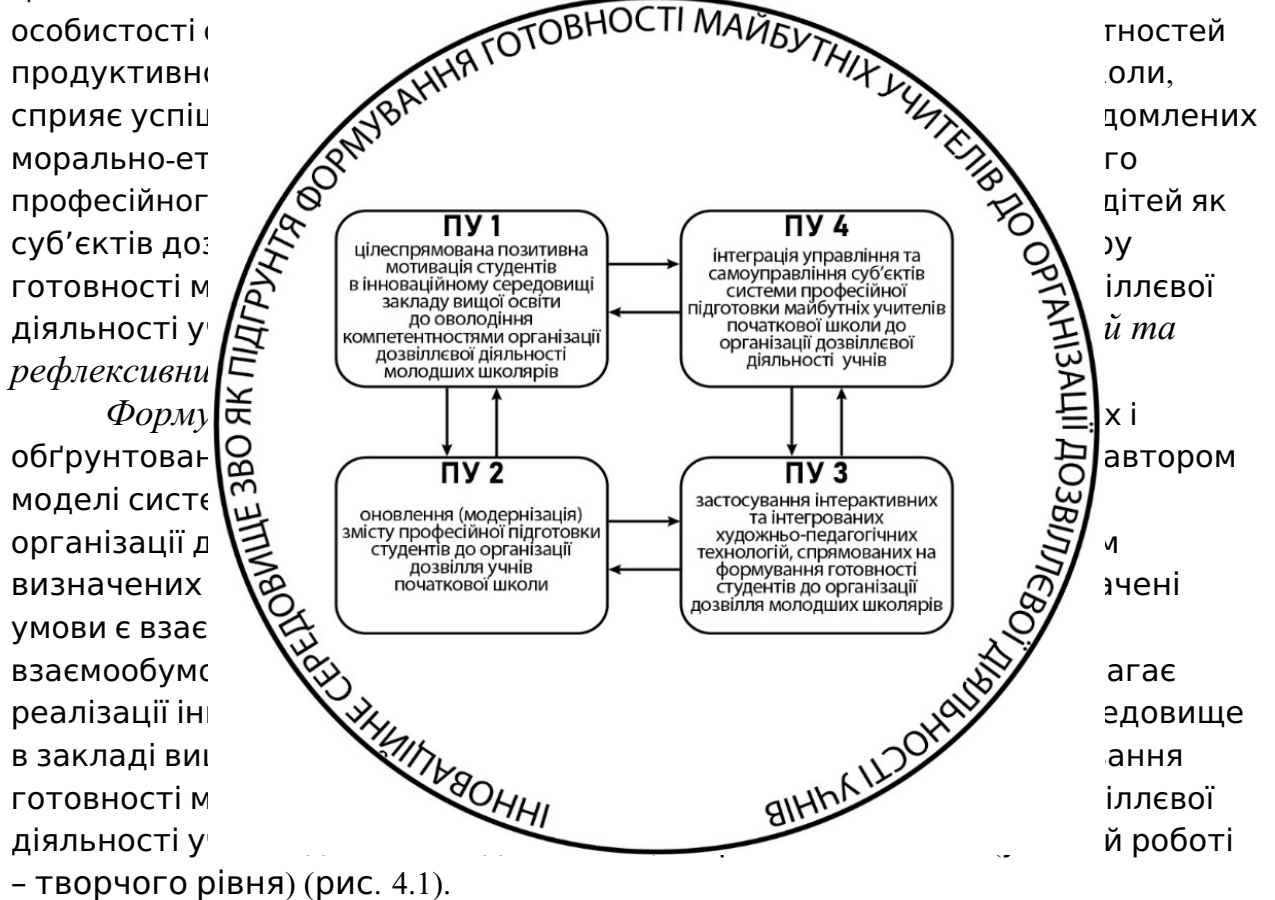

Рис. 4.1. Взаємозв'язок педагогічних умов формування готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів

Формувальний експеримент передбачав три етапи, умовно названими, як: *підготовчий, організаційно-практичний та результативний*. На першому етапі студенти (переважно першого-другого курсів, 2–4 семестри) залучалися до експериментальної діяльності, мотивувалися до участі в системі дозвілєвих заходів (до роботи в клубі, у проблемній групі, як слухачі під час захисту презентацій старшокурсниками тощо). Саме на цьому підготовчому етапі ми прагнули активізувати інтереси й внутрішні мотиваційні установки студентів до участі в роботі.

Власне на підготовчому етапі певною мірою реалізовували першу з визначених педагогічних умов шляхом зацікавлення студентів досліджуваною проблемою, переконання їх у необхідності її конструктивного вирішення й усвідомлення ними важливості дозвілєвих умінь у майбутній професійній діяльності.

Другий етап передбачав більш широке залучення студентської молоді до експериментальної роботи, оскільки були задіяні студенти третіх курсів (4–6 семестри). На *організаційно-практичному етапі* вивчався навчальний курс «Організація дозвілєвої діяльності молодших школярів», майбутні вчителі залучалися до роботи студентського клубу «Цікаве дозвілля молодших школярів» й системи виховних заходів дозвілєвого характеру на рівні факультету та університету; були учасниками проблемної групи «Умови успішної організації дозвілєвої діяльності молодших школярів», виконували розроблені завдання у ході різних видів практики.

Цей етап став основним у реалізації всіх визначених педагогічних умов, оскільки на ньому практично *оновлено зміст системи* підготовки майбутніх учителів до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів (зміст другої умови) шляхом упровадження в освітній процес ЗВО розробленого навчального курсу «Організація дозвілєвої діяльності молодших школярів», «Система виховної роботи вчителя в закладах освіти нового типу»; удосконалення змісту підготовки майбутніх учителів початкової школи (тематичне оновлення змісту обов'язкових та вибіркових навчальних дисциплін: «Педагогічна майстерність», «Інноваційні виховні технології»,

«Інноваційна діяльність організатора початкової освіти» та ін.); залучення майбутніх учителів до роботи студентського клубу «Цікаве дозволяє молодших школярів» й участі у виховних заходах; до роботи проблемної групи «Умови успішної організації дозвіллевої діяльності молодших школярів», участі в наукових заходах. На цьому етапі студентам давалися завдання організаційно-дозвіллевого характеру перед практикою в дитячих оздоровчих таборах (IV сем., терміном 3 тижні), навчально-виховної (V сем., протягом семестру), педагогічної (VI, VII сем. протягом 4 тижнів) практики (детально описано в п. 3.3). Така системна робота сприяла поглибленню й систематизації одержаних у ході теоретичного навчання цілісних й системних психолого-педагогічних й методично-дозвіллевих знань з трансформацією їх у практичне застосування.

Організаційно-практичний етап передбачав також реалізацію третьої педагогічної умови, оскільки модифікація змісту вимагала відповідно й застосування *інноваційних технологій*. Поряд з традиційними для реалізації оновленого змісту системи підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвіллевої діяльності були застосовані інтерактивні методи навчання, художньо-педагогічні технології (п. 3.2, 3.3, 3.4).

Використання інтерактивних методів системи підготовки ґрунтувалося на завданнево-віковому підході, тобто виборі таких методів організації освітнього процесу, які б давали можливість творчо вирішувати поставлені завдання з урахуванням психофізіологічних й індивідуальних особливостей особистості того чи іншого віку. Так, у формувальному експерименті враховували:

- 1) вік студентський як сприятливий для професійного становлення, і
- 2) особливості молодшого шкільного віку як сензитивного для соціалізації та дозвіллевої діяльності учнів початкової школи.

Цей етап також передбачав урахування специфіки організації дозволя в молодшому шкільному віці.

Дієвими виявилися проблемні методи, дискусії, тренінг, проектне навчання, ігри та ін., тобто такі способи організації освітнього процесу, які передбачали суб'єкт-суб'єктну міжособистісну взаємодію, вияв ініціативи, прояв активності, відповідальності, формували комунікативні та організаторські, лідерські вміння.

Практика засвідчила, що лише активне спілкування та інтеракція забезпечують суб'єктність як майбутніх учителів початкової школи, так і молодшого школяра.

Було запропоновано алгоритм проведення різних дозвіллевих заходів, який був універсальним як для закладу вищої освіти, так і у початковій школі. Цей алгоритм передбачав реалізацію таких основних компонентів, як: визначення мети заходу з конкретизацією його завдань; розробку чіткого плану заходу з зазначенням цікавих ідей; організація – підготовка заходу з обов'язковим розподілом ролей між виконавцями з урахування особистісного підходу; власне проведення заходу зі створення позитивного емоційного настрою, заохоченням учасників під час самостійного вирішення ними

непередбачуваних ситуацій; спільне колективне підведення підсумків та об'єктивна оцінка результатів; організація післядії заходу, в якій акцентується увага на необхідності використання позитивного досвіду в процесі реалізації аналогічних заходів та попередження недоліків.

Реалізація оновленого змісту за допомогою інноваційних методів була успішною лише за умови професійного управління цим процесом з боку викладачів та поступовим його переходом у самоуправління (зміст четвертої педагогічної умови). Інтеграція управлінських зусиль викладачів і студентів забезпечувала чіткість та активність організації освітнього процесу з підготовки до проведення дитячого дозвілля, а також спонукала до самоосвіти учасників педагогічної взаємодії.

Йдеться про те, що лише на початку експерименту викладач змушений був організувати той чи інших виховний захід, проведення заняття клубу чи проблемної групи. Далі студенти зацікавлювались справою, усвідомлювали її значущість для майбутньої професії й самі готували заняття, залучивши інших студентів, відповідно переконуючи їх у доцільності, а отже й мотивуючи до участі в експериментальній роботі (перша педагогічна умова).

На третьому етапі студенти – четвертокурсники (7–8 семестри) презентували набуті знання та вміння через захисти проєктів, участь у конкурсах – захистах наукових робіт, участь у виховних заходах тощо. Саме на *результативному* етапі у майбутніх учителів розвивалося усвідомлення необхідності сформованості найвищого – творчого рівня готовності до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів як важливого компонента майбутньої професійної діяльності. На цьому етапі відбувалось діагностування реального стану сформованості готовності до майбутньої вчительської роботи. Таке діагностування було комплексним, оскільки оцінювалась робота як з боку викладача, так і з боку експертів – одногрупників або й однокурсників, а також проводилось самодіагностування. Результати оцінки готовності до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів активно обговорювались, визначались позитивні моменти у професійній готовності та недоліки.

Особливо для студентів були важливими результати самооцінки, які порівнювались з оцінкою інших людей (викладачів, інших студентів) і вироблялась програма самовдосконалення.

Зауважимо, що на цьому етапі під час презентацій завжди були присутні студенти з інших спеціальностей, курсів, запрошені вчителі, учні з базових шкіл, викладачі з інших кафедр.

Цікава презентація, захід, дійство мотивувало студентів до участі в експериментальній роботі (перша педагогічна умова); очевидні недоліки, труднощі спонукали до пошуку нового змісту, його модернізацію (друга педагогічна умова); пасивність, відсутність ініціативи, байдужість студентів і глядачів вимагали перегляду використаних технологій і пошуку відповідно більш цікавих форм організації заняття, заходу (третя педагогічна умова). Глибокий сутнісний аналіз заходу, реалізації його мети та завдань, рівень активності та залучення студентів до його проведення, їх ініціативність давав

змогу визначити наскільки успішно зреалізована четверта педагогічна умова – управлінська, тобто наскільки діяльність студентів з підготовки до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів є самокерованою.

У п. 1.4 зазначалось, що дослідно-експериментальна робота здійснювалась в умовах освітнього процесу визначених закладів вищої освіти (Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, Луцького педагогічного коледжу, Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, Харківської гуманітарно-педагогічної академії, Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди, Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії) протягом 2016–2020 років і передбачала реалізацію трьох етапів – констатувального, формувального і контрольного.

Вибір експериментальних закладів ґрунтувався на їх типовості в контексті підготовки вчителя за спеціальністю 013 Початкова освіта, освітньої програми Початкова освіта.

Результати констатувального етапу експерименту дали змогу визначити актуальний рівень готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності учнів (п. 1.4); виявити й певною мірою узагальнити суперечності та труднощі в досліджуваному процесі, а також дослідити чинники, які сприяють або ж навпаки заважають формуванню готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності школярів.

Схематично організацію формувального експерименту подано на рис. 4 .2.

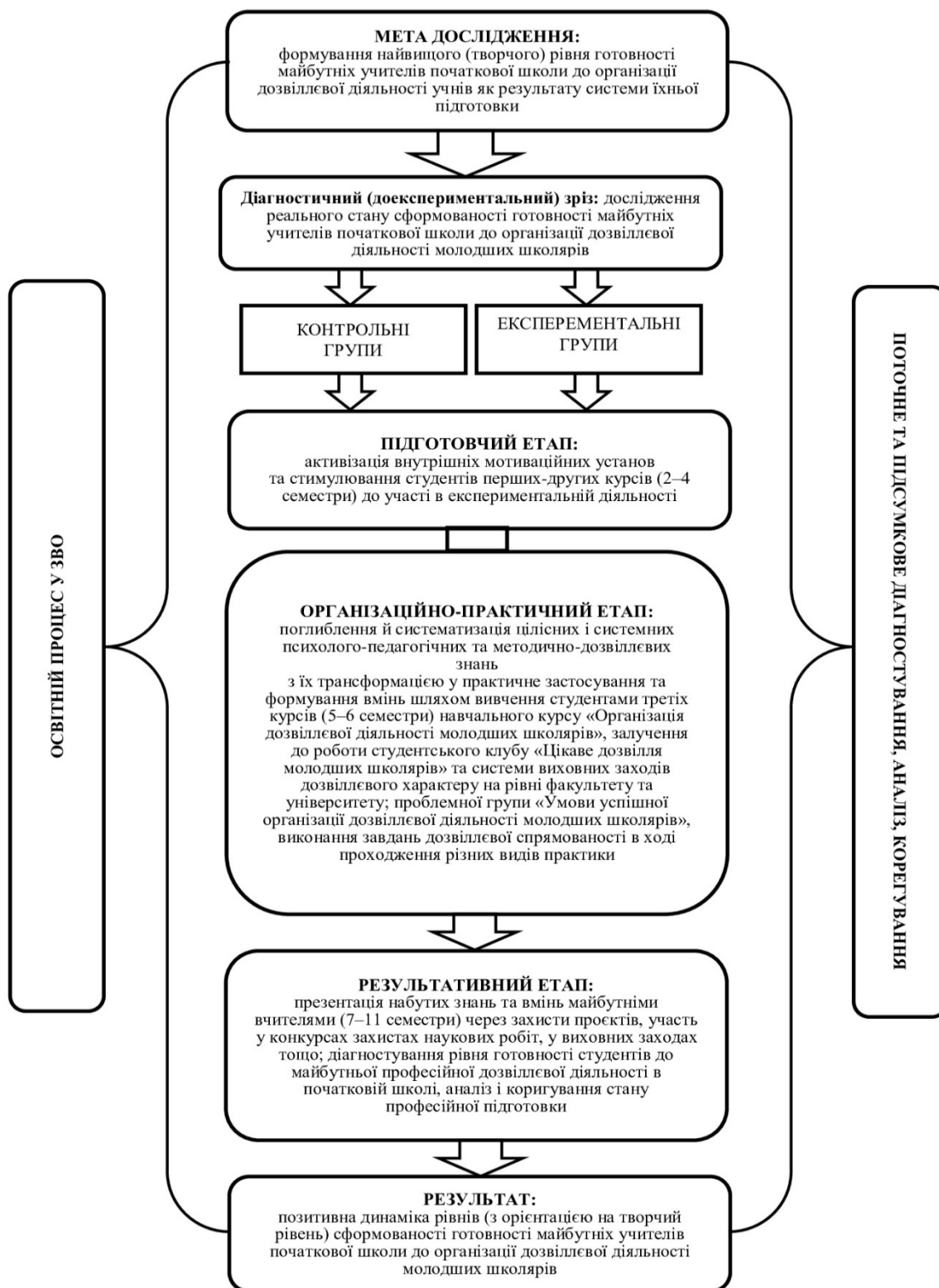

Рис. 4.2. Схема організації формувального експерименту щодо впровадження моделі системи підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів

Під час проведення констатувального експерименту було враховано два важливі моменти: специфіку підготовки майбутніх учителів до

організації дозвілєвої діяльності дітей (зокрема, розвиток суб'єктності як педагога, так і вихованця, необхідність реалізації в освітньому процесі суб'єкт-суб'єктної їх взаємодії) (п. 1.2.) та специфіку організації дозвілля учнів молодшого шкільного віку, зумовлену насамперед психофізіологічними особливостями особистісного становлення молодших школярів і характерними ознаками дитячого дозвілля (п. 1.2).

У ході проведення формувального етапу експерименту були враховані ці ж моменти. Однак було також акцентовано увагу ще й на необхідності реалізації системи підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності учнів, що й стало основою авторської концепції.

Таким чином, формувальний експеримент передбачав упровадження системи підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності учнів, складниками якої визначено: навчальну, виховну, науково-дослідну, практичну й самоосвітню діяльність студентів. Практичне втілення визначених складників системи підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності учнів здійснювалось шляхом реалізації обґрунтованих педагогічних умов, кожна із яких відігравала важливу роль у формуванні професійної готовності майбутніх учителів початкової школи.

Результатом системи підготовки майбутніх учителів початкової школи до реалізації дозвілєвої діяльності учнів є сформованість мотиваційного, когнітивного, діяльнісного та рефлексивного компонентів готовності студентів до її успішного здійснення (п. 1.2.).

На основі структури готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності учнів були визначені й відповідні критерії та їх показники для дослідження рівня сформованості того чи іншого компоненту готовності й у цілому професійної готовності (п. 1.3). Визначені на констатувальному етапі критерії та показники залишились актуальними й на формувальному етапі.

Схематично логіку реалізації формувального експерименту й дослідження його результатів подано на рис. 4.3.

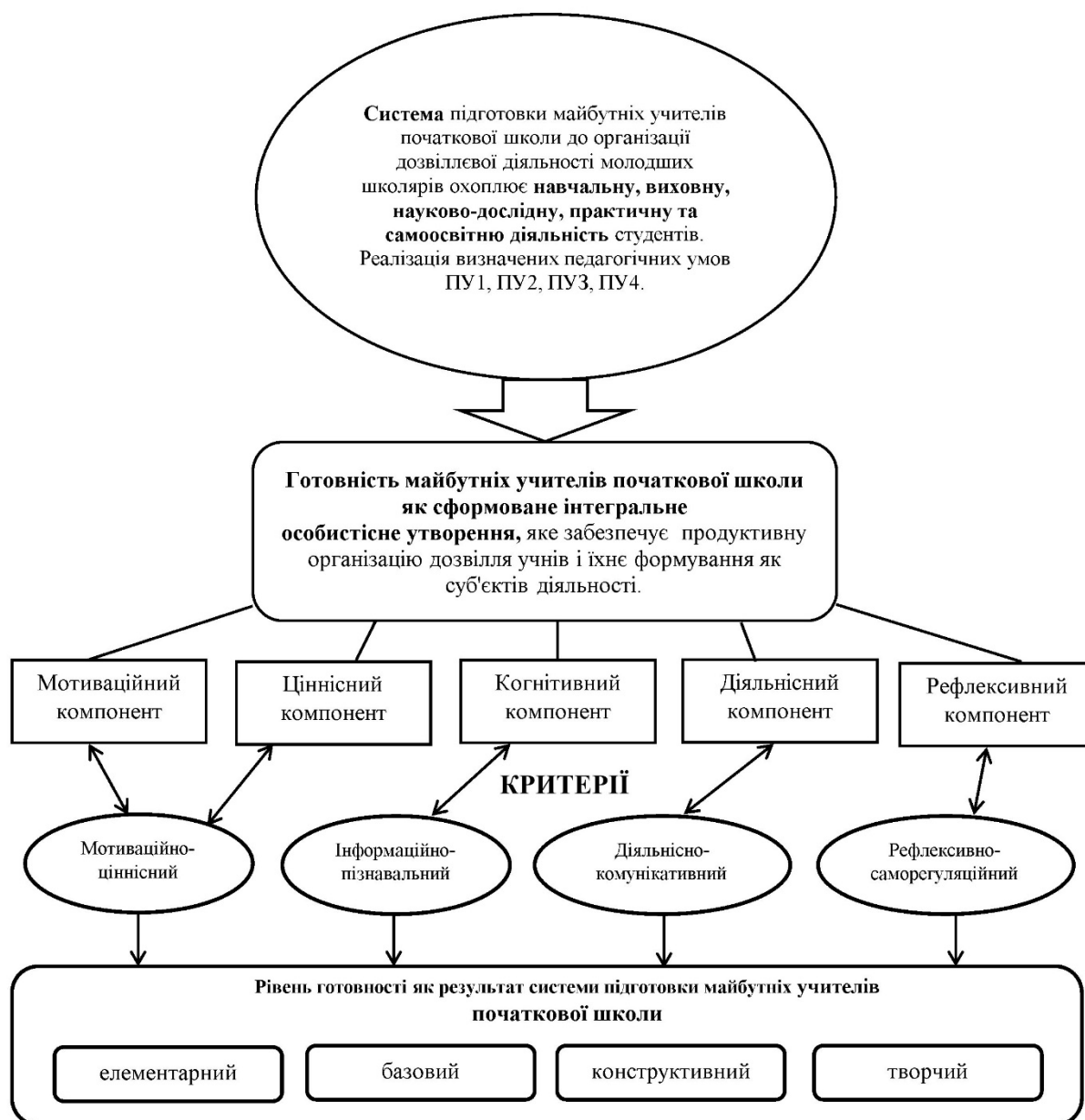

Рис. 4.3. Схема реалізації формувального експерименту щодо впровадження моделі системи підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів

Аналіз показників (кількісний і якісних – за частотою, інтенсивністю, яскравістю їх прояву) кожного із визначених критеріїв дав можливість визначити чотири рівні сформованості готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності учнів: елементарний, базовий, конструктивний і творчий.

На контрольному етапі були застосовані ті ж методики й методи, що й для дослідження вихідного стану проблеми підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілля дітей. Тобто для до експериментального (діагностичного) зрізу ми брали дані констатувального експерименту, оскільки ніяких суттєвих змін в організації освітнього процесу

в ЗВО не відбулося й часовий інтервал був незначним (рис. 4.2).

До формувального експерименту були задіяні 612 студентів, відповідно 302 студентів у контрольній групі та 310 студентів – в експериментальній. Вибір експериментальної групи, як і на констатувальному етапі, був випадковим (метод випадкового відбору).

Методика визначення готовності майбутніх учителів до організації дозвіллевої діяльності молодших школярів, а саме визначення критеріїв, показників, характеристика рівнів сформованості готовності аналогічна методиці, описаній у п. 1.3 для констатувального етапу. Тобто, після завершення формувального експерименту (вересень–листопад 2019 р.) проведено контрольний зріз стану сформованості готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвіллевої діяльності учнів за визначеними раніше критеріями, показниками й аналогічною процедурою.

Так, для визначення рівня сформованості *мотиваційного складника готовності* майбутніх учителів початкової школи до організації дозвіллевої діяльності визначено *мотиваційно-ціннісний критерій*, показниками якого є:

- інтерес до організації дозвіллевої діяльності дітей, його поєднання з професійним інтересом;
- мотивація до професійної діяльності;
- прагнення залучати молодших школярів до організації дозвіллевої діяльності й потреба в організації дозвілля дітей;
- ставлення до соціальних норм і цінностей;
- сформованість загальнолюдських цінностей, наявність професійних цінностей;
- усвідомлення готовності до організації дозвіллевої діяльності молодших школярів як особистісної й професійної цінності.

Для визначення показників цього критерію застосовано *наступні методики*: бесіда, анкетування, аналіз студентських робіт (есе, міні-твори), психодіагностична методика К. Земфір в модифікації А. Реана дослідження мотивації професійної діяльності, експрес-діагностика соціальних цінностей особистості, дослідження цінностей особистості (методика М. Рокича) [291].

За інтенсивністю й частотою проявів визначених показників цього критерію діагностовано чотири рівні сформованості готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвіллевої діяльності молодших школярів.

Елементарний рівень: відсутність інтересу до організації дозвіллевої діяльності учнів молодшого шкільного віку; пасивне ставлення до професійної діяльності в цілому й організації дозвілля молодших школярів зокрема; відсутність потреби в організації дозвілля дітей; ігнорування потребами, мотивами й інтересами молодших школярів; зовнішня мотивація до професійної діяльності; в цілому позитивне ставлення до соціальних норм і цінностей, сформованість загальнолюдських цінностей; ситуативні прояви сформованості професійних цінностей.

Базовий рівень: вибірковий інтерес і ситуативне позитивно-емоційне ставлення до організації дозвілєвої діяльності дітей, ситуативне його поєднання з професійним інтересом; зовнішня (позитивна у поєднанні з негативною) мотивація до професійної діяльності, ситуативне прагнення залучати молодших школярів до організації дозвілєвої діяльності, ситуативне усвідомлення потреб, мотивів і цінностей молодшого школяра; позитивне ставлення до соціальних норм і цінностей, сформованість загальнолюдських цінностей, наявність вибіркового професійних цінностей.

Конструктивний рівень: наявність стійкого інтересу до організації дозвілєвої діяльності дітей, який поєднується з професійним інтересом, ситуативна потреба в організації дозвілля дітей і прагнення залучати молодших школярів до організації дозвілєвої діяльності; позитивна зовнішня з елементами внутрішньої мотивація до вчительської діяльності; позитивне ставлення до соціальних норм і цінностей, сформованість системи загальнолюдських цінностей, наявність професійних цінностей.

Творчий рівень: поєднання стійкого інтересу студента до організації дозвілєвої діяльності дітей з його з професійним інтересом; емоційно-позитивне прагнення залучати дітей до організації дозвілєвої діяльності й професійно-особистісна потреба в організації їх дозвілля; віра в можливості й здібності учнів й уміння усвідомлювати потреби, мотиви й цінності молодших школярів; позитивна внутрішня мотивація до професійної діяльності в цілому й до організації дозвілєвої діяльності як важливого її складника; позитивне ставлення до соціальних норм і цінностей, сформованість загальнолюдських цінностей, наявність ієрархії професійних цінностей і усвідомлення майбутніми учителями початкової школи готовності до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів як особистісної й професійної цінності.

Для дослідження рівня сформованості когнітивної складника готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності визначено інформаційно-пізнавальний критерій, показниками якого виділено:

- знання теоретичних основ організації дозвілєвої діяльності, її психолого-педагогічного забезпечення;
- володіння методами наукового пізнання;
- володіння знаннями з технологій і методик організації дозвілєвої діяльності учнів молодшого шкільного віку;
- володіння гностичними вміннями.

Для дослідження показників цього критерію використано *методи:* аналіз творчих робіт студентів, бесіда, тест «Незакінчені речення», оцінювання контрольних робіт у вигляді виконання тестових завдань.

Характеристика *рівнів* готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності учнів за даним критерієм:

Елементарний рівень: репродуктивне відтворення професійних знань (майбутній учитель володіє навчальною інформацією, може її переказати,

відтворює готові визначення, однак має труднощі у виділенні категорійних ознак основних досліджуваних понять; педагогічні й дозвілєві процеси аналізує ізольовано, не прослідковує зв'язків між основними явищами в організації дозвілєвої діяльності молодших школярів); ситуативне і часткове володіння методами наукового пізнання; пасивність у пошуку навчально-методичної інформації з організації дозвілля дітей; поверхневі знання з технологій і методик організації дозвілєвої діяльності учнів молодшого шкільного віку; фрагментарне володіння гностичними вміннями, насамперед у виборі способу розв'язку певної педагогічної задачі, аналізу педагогічної ситуації тощо.

Базовий рівень: володіння базовими професійними знаннями (наявні вміння виділяти деякі категорійні ознаки досліджуваних понять; ситуативний аналіз основних причинно-наслідкових зв'язків між основними явищами в організації дозвілєвої діяльності молодших школярів); володіння методами наукового пізнання (однак без їх поєднання); вибіркова активність у пошуку навчальної, методичної, пізнавально-розвивальної інформації з організації дозвілля дітей; володіння базовими знаннями з технологій і методик організації дозвілєвої діяльності дітей молодшого шкільного віку; поверхневе володіння гностичними вміннями.

Конструктивний рівень: усвідомлені знання теоретичних основ організації дозвілєвої діяльності й їх практичне застосування (перетворення теоретичних знань у прикладний аспект), системні психолого-педагогічні й методичні знання продуктивної організації дитячого дозвілля; інтуїтивне володіння аналітико-синтетичним, індукційно-дедукційним, узагальнюючо-систематизаційним, порівняльно-узагальнюючим методами пізнання навколишньої реальності; активність у пізнанні нової інформації; володіння гностичними вміннями (наприклад, пошуку нової інформації, аналізу педагогічної ситуації, соціальної події життєдіяльності молодшого школяра, його поведінки, однак при вирішенні певної педагогічної проблеми (у тому числі й дозвілєвої) студенти стереотипно тлумачать її й шукають традиційних шляхів вирішення)).

Творчий рівень: цілісні й системні психолого-педагогічні й методичні знання та знання теоретичних основ організації дозвілєвої діяльності з трансформацією їх у практичне застосування; усвідомлене володіння новими способами та прийомами мислительної діяльності, а також інтегративним володінням усіма методами наукового пізнання (аналітико-синтетичним, індукційно-дедукційним, узагальнювально-систематизаційним, порівняльно-узагальнюючим тощо); творча активність у пізнанні нової інформації; усвідомлене та оцінене володіння гностичними вміннями (аналізу педагогічної ситуації на основі різнобічних її зв'язків та суперечностей, вирішення педагогічної проблеми оригінальним способом тощо).

Для визначення стану сформованості діяльнісного компонента готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності учнів вибрано діяльнісно-комунікативний критерій, показниками якого є:

- моделі соціальної поведінки і діяльності майбутніх учителів початкової школи;
- вміння проектування алгоритму дій в організації дозвіллевої діяльності молодших школярів,
- уміння організації та проведення дитячого дозвілля (організаторські, комунікативні, вміння формувати цілі й завдання, прогнозувати програму індивідуальної участі дитини в дозвіллі та її розвитку; моделювати зміст, форми та методи дозвіллевої діяльності й можливі виховні ситуації; вміння реалізувати поставлені завдання; добирати оптимальні види, форми, методи дозвілля);
- вміння взаємодіяти (співпрацювати в групі та команді, виконувати різні ролі й функції; вміння проявляти ініціативу; вміння встановлювати доцільні, доброзичливі стосунки, проявляти педагогічний такт, вимогливість і принциповість, контролювати свої дії);
- вміння об'єктивно оцінювати результати діяльності й розвивати власну суб'єктність і суб'єктність вихованців;
- вміння проявляти творчий потенціал.

Методи діагностування визначених критеріальних показників: бесіда, анкетування, спостереження, аналіз дій у взаємодії, у ситуації, аналіз творчих робіт, експертні оцінки; методика виявлення творчого потенціалу особистості студента [151]; діагностика емоційних бар'єрів у міжособистісному спілкуванні (за В. Бойко [57]); діагностика комунікативної толерантності (В. Бойко [57]); діагностика потреби у спілкуванні (за Ю. Орловим, Л. Орловою, В. Шкуркіним [314]); діагностика рівня полікомунікативної емпатії (І. Юсупов [165]); тест «Визначення стилю поведінки в конфліктній ситуації»; методика «Вибір учинку» [1]; діагностика лідерських здібностей (методика Є. Жарикова, Є. Крушельницького [178]); діагностика соціального інтелекту (Дж. Гілфорда та М. Саллівена [94]).

Аналіз рівнів готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвіллевої діяльності за *діяльнісно-комунікативним критерієм*:

Елементарний рівень: пасивна модель соціальної поведінки і діяльності майбутніх учителів початкової школи, відсутність вміння визначати й проектувати оптимальний алгоритм дій в організації дозвіллевої діяльності молодших школярів, елементарні комунікативні й організаторські вміння проведення дитячого дозвілля; відсутність уміння формувати цілі й завдання, прогнозувати програму розвитку й індивідуальної участі дитини в дозвіллі; труднощі у моделюванні змісту, форм і методів дозвіллевої діяльності у середовищі початкової школи й у виборі продуктивних видів і форм організації дитячого дозвілля; часткові вміння співпрацювати в групі та команді; безініціативність, пасивність, байдужість майбутніх учителів до організації дозвіллевої діяльності молодших школярів; невміння адекватно оцінювати результати дозвіллевої діяльності й елементарні вміння проявляти творчий потенціал (застосування традиційних форм і методів роботи з дітьми

).

Базовий рівень: ситуативно активна модель соціальної поведінки майбутніх учителів початкової школи й його професійної діяльності (в тому числі й організації дозвілля дітей); наявність базових умінь визначати й проектувати алгоритм дій в організації дозвіллевої діяльності молодших школярів; часткове володіння комунікативними й організаторськими вміннями проведення дитячого дозвілля; примітивні вміння ситуативно формувати цілі та завдання й частково прогнозувати програму розвитку молодшого школяра й його індивідуальної участі в організації дозвілля; вибіркоче моделювання змісту, форм і методів дитячої дозвіллевої й вибір оптимальних видів і форм організації дитячого дозвілля; вміння співпрацювати в групі та команді; ситуативна ініціативність і вибіркоче активність та зацікавленість організацією дозвіллевої діяльності молодших школярів; примітивні вміння адекватно оцінювати результати дозвіллевої діяльності й належні вміння проявляти творчий потенціал (оволодіння традиційними технологіями організації дозвіллевої діяльності молодших школярів).

Конструктивний рівень: активна модель соціальної поведінки і професійної діяльності майбутніх учителів початкової школи, наявність вміння алгоритмізувати педагогічні дії в організації дозвіллевої діяльності учнів молодшого шкільного віку; сформовані комунікативні й організаторські вміння організації та реалізації дозвіллевої діяльності дітей; ситуативні вміння формувати цілі й завдання дозвіллевої діяльності, а також програмувати індивідуальну участь і розвиток дитини (її суб'єктність) у діяльності; вміння моделювати зміст, форми й методи дитячого дозвілля, вибираючи найбільш продуктивні види й форми її організації; вміння працювати в команді; ініціативність, зацікавленість майбутніх учителів до організації дозвіллевої діяльності молодших школярів; уміння адекватно оцінювати результати дозвіллевої діяльності й проявляти творчий потенціал, наприклад, застосовуючи традиційні форми і методи роботи з дітьми в поєднанні з інноваційними технологіями.

Творчий рівень: творча модель соціальної поведінки і професійної діяльності майбутніх учителів початкової школи, практичні вміння алгоритмізувати педагогічні дії в організації дозвіллевої діяльності дітей; сформовані комунікативні й організаторські вміння організації та реалізації дозвіллевої діяльності молодших школярів; практичні вміння формувати цілі й завдання дозвіллевої діяльності, програму індивідуального розвитку молодшого школяра (його суб'єктності) в дозвіллевій діяльності; вміння моделювати організацію дозвілля дітей з прогнозуванням її результатів; уміння здійснювати моніторинг дитячої дозвіллевої діяльності; вміння реалізовувати творчий потенціал, використовуючи інноваційні технології в дозвіллевій діяльності молодших школярів.

Для визначення рівня сформованості *рефлексивного складника* готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвіллевої діяльності учнів вибрано *рефлексивно-саморегулятивний критерій та*

відповідні показники:

- наявність у майбутніх учителів рефлексії;
- адекватність самооцінки;
- володіння навиками самоаналізу, саморегуляції, самооцінки і самоконтролю, самоактуалізації, спрямованими на розвиток власної суб'єктності у професійній діяльності.

Методи діагностування проявів показників цього критерію: бесіда, спостереження, методика вивчення рівня самооцінки та самооцінки психологічної адаптивності, визначення самооцінки рівня онтогенетичної рефлексії, самооцінки комунікативного контролю (соціальна гнучкість); методика оцінки рівня самоактуалізації (за опитувальником А. Шострома), діагностика індивідуальних особливостей саморегуляції, дослідження суб'єктності студентів в освітньому процесі.

Аналіз рівнів сформованості готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності учнів за рефлексивно-саморегулятивним критерієм:

Елементарний рівень: відсутність у майбутніх учителів рефлексії як уміння аналізувати власні педагогічні вміння, способи та результати власної діяльності з організації дозвілля дітей; наявність заниженої або завищеної самооцінки; елементарні вміння володіння прийомами самоаналізу, саморегуляції та самоактуалізації.

Базовий рівень: наявність елементів педагогічної рефлексії як уміння аналізувати власні педагогічні вміння, способи та результати власної діяльності з організації дозвілля дітей; переважаюча неадекватна самооцінка майбутніх учителів (занижена або завищена); часткове володіння прийомами самоаналізу, примітивний рівень саморегуляції та самоактуалізації.

Конструктивний рівень: сформована рефлексія, переважаюча адекватна самооцінка майбутніх учителів; володіння елементарними прийомами самоаналізу, саморегуляції та самоактуалізації, спрямованими на розвиток професійної майстерності й суб'єктності в організації дозвілєвої діяльності дітей.

Творчий рівень: сформована рефлексія, адекватна самооцінка студентів; володіння прийомами самоаналізу, саморегуляції та самоактуалізації, спрямованими на розвиток суб'єктності в організації дозвілєвої діяльності дітей.

Алгоритм визначення рівня готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності учнів після завершення формульованого експерименту:

1. Дослідження критеріальних рівнів сформованості того чи того складника готовності студентів до організації дозвілєвої діяльності дітей молодшого шкільного віку (за визначеними методиками дослідження того чи іншого показника кожного критерію); табличне й графічне зображення одержаних результатів; їх аналіз та інтерпретація.

2. На основі одержаних значень дослідження критеріальних рівнів визначаємо рівень сформованості готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності учнів; одержані дані подаємо таблично й зображаємо графічно; аналізуємо результати, інтерпретуємо їх.

3. Здійснюємо порівняльний аналіз значень досліджених рівнів сформованості готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності учнів у контрольній та експериментальній групах до початку й після завершення експерименту; одержані дані подаємо таблично й графічно; аналізуємо динаміку в кількісному виразі та якісно.

4. За допомогою методів математичної статистики доводимо достовірність одержаних експериментальних даних.

Отже, схарактеризуємо кожен етап дослідження готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів.

4.2. Аналіз результатів експериментальної перевірки ефективності системи підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів

4.2.1. Дослідження мотиваційного компонента готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів

Дослідження сформованості мотиваційного компонента готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілля дітей здійснювалося за одним мотиваційно-ціннісним критерієм, оскільки ці два компоненти взаємопов'язані й є залежними один від одного. Саме мотиви особистості спонукають людину до діяльності, яка в кінцевому результаті є особистісною цінністю. З іншого боку, цінності особистості визначають мотиви людської діяльності. Показниками цього критерію визначено: інтерес до організації дозвілєвої діяльності дітей, його поєднання з професійним інтересом; прагнення залучати молодших школярів до організації дозвілєвої діяльності й потреба в організації дозвілля дітей; мотивація до професійної діяльності; ставлення до соціальних норм і цінностей; сформованість загальнолюдських цінностей, наявність професійних цінностей і усвідомлення готовності до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів як особистісної й професійної цінності.

Для визначення наведених показників застосовано *наступні методики*: бесіда, анкетування, аналіз студентських робіт (есе, міні-твори), психодіагностична методика К. Земфір в модифікації А. Реана дослідження мотивації професійної діяльності, експрес-діагностика соціальних цінностей особистості, дослідження цінностей особистості (методика М. Рокича) [291].

Під час бесід зі студентами – респондентами ми прагнули дослідити їхній інтерес та ставлення до дозвілєвої діяльності в цілому й зокрема до організації дозвілля дітей як однієї із функцій майбутніх учителів початкової школи. Студентам було запропоновано дати відповіді на низку запитань. Як-

от: «Чи подобається Вам гратися з дітьми?», «Чи прагнете Ви до взаємодії з людьми, в тому числі й дітьми?», «Чи маєте Ви потребу у взаємодії з іншими особами?», «Чи налаштовані Ви на організацію дозвілля молодших школярів?», «Яке ставлення до дозвіллевої діяльності? До організації дозвілля молодших школярів?» та ін. Відповідь була однозначно ствердною (+) або ж заперечною (-). Так, більшість студентів із обох груп мають потребу у взаємодії з іншими людьми, їм цікаво проводити дозвілля дітей і своє власне. У контрольній групі ці показники становлять більше половини опитаних, в експериментальній групі – суттєво збільшені і становлять приблизно 80–90 % . Всі опитані однозначно визначають необхідність організації дозвілля в початковій школі й хочуть організовувати дозвілльєву діяльність молодших школярів. Відповіді респондентів на поставлені запитання подано в таблиці 4 .1.

Таблиця 4.1

Розподіл відповідей респондентів КГ та ЕГ майбутніх учителів початкової школи під час бесід, спрямованих на дослідження їхньої мотивації до організації дозвіллевої діяльності молодших школярів (після завершення дослідно-експериментальної роботи)

Запитання Ствердна відповідь Заперечна відповідь	КГ		ЕГ	
	К-ть	%	К-ть	%
Чи подобається Вам гратися з дітьми? + -	158 24	52,3 7,9	287 8	92,6 2,6
Чи прагнете Ви до взаємодії з іншими людьми, в тому числі й дітьми? + -	162 37	53,6 9,9	274 6	88,4 1,9
Чи маєте Ви потребу у взаємодії з іншими особами? + -	160 13	53,0 4,3	298 2	96,1 0,6
Чи налаштовані Ви на організацію дозвілля молодших школярів? + -	186 43	61,6 14,2	265 32	85,5 10,3
Яке ставлення до дозвіллевої діяльності? + -	212 46	70,2 15,2	298 2	96,1 0,6
Чи відіграє дозвілля важливу роль у Вашому житті? + -	278 23	92,1 7,6	287 16	92,6 5,2
Чи цікаво Вам організовувати дитяче дозвілля? + -	167 39	55,3 12,9	285 12	91,9 3,9
Граючись з дітьми, Ви отримуєте задоволення? + -	153 47	50,7 15,6	286 21	92,3 6,8
Чи суттєвим є дозвілля для молодшого школяра? + -	195 34	64,6 11,3	298 -	96,1 -

Чи хочете Ви проводити дозвілля дітей? +	162	53,6	296	95,5
-	42	13,9	-	-

Деякі із респондентів відмовилися коментувати свої відповіді й були пасивними під час бесіди (орієнтовно таких студентів у контрольній групі 10–12 %, в експериментальній – 2–5 %. Ці відповіді не бралися до розрахунку балів).

Відповідаючи на відкрите запитання «Що, на Вашу думку, є основним в організації дозвілля молодших школярів?», студенти з контрольної групи називали: бажання (47,2 %), залучення дітей до дозвілля (56,3 %), вміння вчителя цікаво організовувати дозвілля (36,2 %). Водночас, студенти з експериментальної групи на перше місце ставили знання вчителем специфіки організація дозвілля в молодшому шкільному віці (65,5 %), володіння вчителем інноваційними формами й методами організації дитячого дозвілля (58,7 %), мотивації. Вчителя до організації дозвілля дітей (47,8 %). Відповіді респондентів із експериментальної групи відрізнялися більшою чіткістю, конкретністю, володіння термінами теорії дозвіллезнавства тощо. Очевидною є також різниця у співвіднесенні студентами із контрольної та експериментальної груп інтересу до організації дозвіллевої діяльності з професійним інтересом. Так, у контрольній групі усвідомлюють та інтегрують інтерес до організації дозвілля учнів молодшого шкільного віку та професійний інтерес лише 19,1 %, в експериментальній групі – 32,1 %.

Як і на констатувальному етапі експерименту, після завершення формульовального дослідження ми визначали сформованість мотивації майбутніх учителів початкової школи до професійної діяльності в цілому й зокрема до організації дозвілля учнів за методикою К. Земфір у модифікації А. Реана [25]. З цією метою було проаналізовано співвідношення мотиваційних комплексів внутрішньої і зовнішньої мотивації професійної діяльності. З'ясовано, що внутрішню мотивацію мають лише 72 студентів з контрольної групи (23,8 %). В експериментальній групі внутрішньою мотивацією володіє значно більша кількість студентів – 138 осіб (44,5 %). Це ті студенти – майбутні учителі початкової школи, які розуміючи всі складнощі й проблеми освітан, усвідомлено й мотивовано зробили свій професійний вибір і однозначно налаштовані на роботу в школі, а відтак і на організацію дозвілля дітей як важливий напрям вчительської професійної діяльності. Зовнішню позитивну мотивацію мають 96 студентів із контрольної групи (31,8 %) та 102 студентів (32,9 %) з експериментальної групи. Ці респонденти розуміють труднощі вчительської діяльності, однак мотивують свій вибір престижністю праці вчителя (особливо для сільської місцевості), надією на можливість ще навчатися, щось змінити тощо. В решти студентів – в 134 осіб з контрольної (44,4 %) та в 70 – (22,6 %) з експериментальної групи зовнішня негативна мотивація. Тобто мотиви виключно зовнішнього характеру, без внутрішньої орієнтації на вчительську роботу: низький конкурсний бал, стипендія тощо. Результати проведеної методики подано в таблиці 4.2.

Таблиця 4.2

Розподіл респондентів КГ і ЕГ майбутніх учителів початкової школи за мотивацією до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів (після завершення дослідно-експериментальної роботи)

Мотивація	КГ		ЕГ	
	К-ть	%	К-ть	%
ЗНМ	134	44,4	70	22,6
ЗПМ	96	31,8	102	32,9
ВМ	72	23,8	138	44,5

Таким чином, після реалізації педагогічних умов системи підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності учнів лише в експериментальній групі в 44,5 % переважала внутрішня мотивація. В решти студентів з експериментальної групи переважав мотиваційний комплекс типу ЗПМ > ВМ > ЗНМ. У контрольній групі ситуація значно гірша. Як і на констатувальному етапі переважає комплекс типу ЗНМ > ЗПМ > ВМ, тобто зовнішня негативна мотивація переважає зовнішню позитивну мотивацію, яка в свою чергу переважає внутрішню мотивацію.

Аналізуючи відповіді студентів на запитання, передбачені методикою, зроблено висновок, що майбутні вчителі із обох груп чітко визначають проблеми, пов'язані з майбутньою професійною діяльністю. Це, насамперед низька заробітна плата, завантаженість учителя початкової школи, слабка матеріальна база, недостатнє інформаційно-технічне забезпечення, неготовність до реалізації Концепції НУШ [304], відсутність або недостатня підготовка в ЗВО до організації дитячого дозвілля, відсутність розвивального дозвілєвого середовища в школі та ін.

Досліджуючи стан сформованості ціннісного складника мотиваційного компонента готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності учнів, діагностували сформованість соціальних цінностей майбутніх учителів початкової школи [114]. Експрес-діагностика дала змогу дослідити особистісні, професійні й соціально-психологічні орієнтації студентів, їх значення в повсякденному житті. Студенти робили вибір з системи цінностей: професійні, фінансові, сімейні, соціальні, духовні, фізичні, суспільні та інтелектуальні та ранжували їх по значимості для кожної особистості. Узагальнені дані ми подали в таблиці 4.3.

Таблиця 4.3

Розподіл респондентів КГ і ЕГ майбутніх учителів початкової школи за обраними цінностями до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів (після завершення дослідно-експериментальної роботи)

Групи Цінність	КГ		ЕГ	
	К-ть	%	К-ть	%
Професійні цінності	168	55,6	229	73,9
Фінансові цінності	182	60,3	174	56,1

Сімейні цінності	173	57,3	178	57,4
Соціальні цінності	44	14,6	68	21,9
Суспільні цінності	30	9,9	56	18,1
Духовні цінності	25	8,3	61	19,7
Фізичні цінності	62	20,5	79	25,5
Інтелектуальні цінності	53	17,6	157	50,6

Таким чином, аналіз одержаних експериментальних даних свідчить про те, що в контрольній групі після завершення дослідно-експериментальної роботи найбільший вибір студентами (60,3 %) мають фінансові цінності; 57,3 % респондентів з цієї групи обрали сімейні цінності, 55,6 % – професійні цінності; і найменше – лише 8,3 % вибрано духовні цінності. В експериментальній групі показники дещо інші. Так, найбільший вибір – 73,9 % опитаних – припадає на професійні цінності; 57,4 % респондентів вибрали сімейні цінності; 56,1 % – фінансові цінності; найменший вибір – 18,1 % – за суспільними цінностями (однак зауважимо, це на 8,2 % респондентів більше, ніж у контрольній групі). Суттєвою є різниця між контрольною та експериментальною групами у виборі духовних цінностей – в експериментальній групі на 11,4 % більше респондентів; інтелектуальних цінностей – на 33,0 % більше, ніж у контрольній групі.

Важливим, на нашу думку, стало також дослідження ціннісних орієнтацій майбутніх учителів початкової школи. Адже, як вже зауважувалось, ціннісні орієнтації є стимулятором, мотиватором і регулятором діяльності людини. Саме від ціннісних орієнтацій особистості залежить її професійна життєдіяльність. З цією метою ми, як і на констатувальному етапі використали методику «Ціннісні орієнтації» М. Рокича [377]. Майбутні вчителі початкової школи визначали та ранжували термінальні та інструментальні цінності. На початку дослідження студентам обох груп запропоновано було детально ознайомитись із запропонованим переліком цінностей і саме в контексті організації дозвілєвої діяльності визначити пріоритетні для себе цінності.

Проаналізувавши результати проведеної методики, встановили, що після реалізації педагогічних умов вибрані ціннісні орієнтації студентами контрольної й експериментальної груп істотно різняться. Так, серед термінальних цінностей студенти контрольної групи вибрали: щасливе сімейне життя – 79,1 %; здоров'я (фізичне і психічне) – 65,2 %; матеріально забезпечене життя (брак матеріальних труднощів) – 63,2 %; любов (духовна і фізична близькість з людиною, яка подобається) – 49,0 %. Найменше виборів у цій системі цінностей – життєва мудрість, краса природи і мистецтва (споглядання прекрасного в природі і в мистецтві) – по 8,3 % та активне, діяльне життя (повнота і емоційна насиченість життя) – 8,6 %. Серед інструментальних цінностей у контрольній групі переважають: освіта – 37,7 %; старанність (дисциплінованість) – 29,1 %. Найменший вибір у цій групі мають такі інструментальні цінності, як: незалежність (здатність діяти самостійно, рішуче) – 11,8 %, самоконтроль (стриманість, самодисципліна) –

14,1 %.

В експериментальній групі серед термінальних цінностей домінують: щасливе сімейне життя – 78,9 %; любов (духовна і фізична близькість з людиною, яка подобається) – 70,3 %; здоров'я (фізичне і психічне) – 63,9 %; цікава робота – 55,5 % тощо. Найнижчими є показники таких термінальних цінностей, як: активне, діяльне життя (повнота і емоційна насиченість життя) (19,0 %); краса природи і мистецтва (споглядання прекрасного у природі і в мистецтві) – 22,9 % тощо.

Аналіз одержаних експериментальних даних свідчить про більшу активність респондентів з експериментальної групи (значно більші відсотки виборів тієї чи іншої цінності у порівнянні з респондентами з контрольної групи). Наприклад, цінність самоконтроль (стриманість, самодисципліна) 14,1 % виборів у контрольній групі та 47,4 % – в експериментальній; ефективність у справах (працьовитість, продуктивність у роботі) – 31,1 % в контрольній групі та 63,9 % – в експериментальній.

Ще одним важливим моментом у дослідженні сформованості ціннісного складника мотиваційного компонента готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвіллевої діяльності молодших школярів став аналіз відповідей студентів обох груп на анкетні запитання: «Чи важливою є для професійного становлення майбутніх учителів початкової школи сформованість ціннісної сфери особистості?», «Роль цінностей в особистісному становленні людини?», «Роль цінностей у професійному становленні людини?», «Чи усвідомлено Вами поняття цінностей та ціннісних орієнтацій?», «Які цінності є важливими для професійної діяльності вчителя?» (додаток), виражені міні-творами, есе тощо. Так, студенти обох груп однозначно стверджують важливу роль цінностей в особистісному становленні майбутніх учителів початкової школи, зауважуючи особливу значимість їх у вчительській роботі. Однак, змістове наповнення, логіка викладу й узагальнення головної думки студентських робіт контрольної та експериментальної груп різняться. Так, у контрольній групі лише 31,7 % професійно зорієнтовані; лише 6,5% опитаних визначають готовність до організації дозвіллевої діяльності молодших школярів як особистісну та професійну цінність, причому інколи навіть ототожнюючи ці цінності.

Алгоритм визначення загальної суми балів, набраних респондентами й їх розподіл за рівнями аналогічний, тому, який було описано на констатувальному етапі експерименту (п. 1.4). Тому, узагальнивши одержані результати, дослідили рівень готовності майбутніх учителів початкової школи за мотиваційно-ціннісним критерієм, що власне й відображає стан сформованості мотиваційного компонента такої готовності (таблиця 4.4. та рис. 4.4.).

Таблиця 4.4

Розподіл респондентів КГ і ЕГ майбутніх учителів початкової школи за рівнями сформованості готовності до організації дозвіллевої діяльності молодших школярів за мотиваційно-ціннісним критерієм (

після завершення дослідно-експериментальної роботи)

Рівні Групи	Творчий		Конструктивний		Базовий		Елементарний	
	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%
КГ	19	6,3	98	32,5	162	53,6	23	7,6
ЕГ	35	11,3	175	56,4	91	29,4	9	2,9

Рис. 4.4. Розподіл респондентів КГ і ЕГ майбутніх учителів початкової школи за рівнями сформованості готовності до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів за мотиваційно-ціннісним критерієм (після завершення експерименту)

В експериментальній групі студенти переважно наголошують на ціннісній спрямованості готовності майбутніх учителів конструктивно організовувати дитяче дозвілля (82,2 %) й 75,5 % визначають професійні цінності як стимул майбутньої професійної діяльності, тобто узгоджують мотиви й цінності як основні важелі в майбутній професійній діяльності.

Аналіз експериментальних даних, зображених у таблиці 4.4 та діаграмою (рис. 4.4 .) свідчить про те, що після завершення дослідно-експериментальної роботи в контрольній та експериментальній групах переважають базовий та конструктивний рівні готовності: в експериментальній групі – конструктивний рівень готовності, яким володіє 56,4 % студентів, а в контрольній – базовий рівень, який властивий 53,6 % опитаних студентів. В експериментальній групі 11,3 % респондентів мають творчий рівень, водночас цей показник у контрольній групі становить лише 6,3 %. У контрольній групі 7,6 % студентів володіють елементарним рівнем, в експериментальній групі – 2,9 % опитаних.

Одержані результати свідчать про те, що в обох групах недостатньо сформований мотиваційний компонент готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності учнів. Особливо яскраво це проявляється у студентів контрольної

групи, оскільки саме в них переважає зовнішня мотивація до професійної діяльності, вибірковий інтерес, ситуативно позитивно-емоційне ставлення до організації дозвілєвої діяльності дітей; ситуативне прагнення залучення молодших школярів до організації дозвілля.

На нашу думку, позитивна динаміка сформованості (+5 % респондентів з творчим рівнем та – 4,7 % – елементарним рівнем) мотиваційного компонента готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності учнів в експериментальній групі є результатом реалізації педагогічних умов системи професійної підготовки, розроблених. Хоча наявність у 9 студентів з експериментальної групи (2,9 % опитаних) елементарного рівня готовності свідчить про те, що необхідно й надалі шукати способи й засоби впливу на особистість студента з метою розвитку його мотиваційно-ціннісної сфери й відповідно готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілля учнів. На нашу думку, недостатньо була зреалізована перша педагогічна умова, зміст якої полягав у цілеспрямованій позитивній мотивації студентів в інноваційному середовищі закладу вищої освіти до оволодіння компетентностями організації дозвілєвої діяльності молодших школярів.

Проблемним виявилось саме створення інноваційного середовища в ЗВО як підґрунтя формування професійної готовності.

4.2.2. Діагностування когнітивного компонента готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів

Важливим завданням в організації дослідно-експериментальної роботи виявилось з'ясування стану сформованості когнітивного складника готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності учнів, задля чого було визначено інформаційно-пізнавальний критерій, показниками якого виділено: знання теоретичних основ організації дозвілєвої діяльності, її психолого-педагогічного забезпечення; володіння методами наукового пізнання; володіння знаннями з технологій і методик організації дозвілєвої діяльності учнів молодшого шкільного віку; володіння гностичними вміннями.

На цьому етапі було використано наступні методи: аналіз творчих робіт студентів, бесіда, тест «Незакінчені речення», оцінювання контрольних робіт у вигляді виконання тестових завдань.

Запитання бесіди були зорієнтовані на визначення наступних запитань: яким чином і звідки студенти отримували інформацію про сутність дозвілля, його структуру, функції, особливості організації в середовищі молодших школярів; чи володіють майбутні студенти навичками самостійної роботи з досліджуваної проблеми; чи працюють студенти над собою з метою удосконалення готовності до організації дозвілєвої діяльності учнів та ін. Так, одержані результати відповідей студентів з контрольної групи свідчать про те, що майбутні вчителі черпали необхідну інформацію з проблеми організації дозвілля дітей репродуктивно, тобто 211 студентів (69,9 %) зазначили, що вони ознайомлювались з досліджуваною проблемою лише під час навчання на лекціях, практичних і семінарських заняттях, а також ситуативно, опрацювавши підручники та навчально-методичні посібники. Одразу зауважимо, що студенти наголосили на недостатньому висвітленні цієї проблеми в змісті професійної підготовки. 78 студентів (25,8 %) респондентів з контрольної групи назвали також Інтернет як джерело необхідної навчальної інформації. Лише незначна кількість опитаних у цій групі – 43 особи (14,2 %) самостійно шукають інформацію про організацію дозвілля дітей, її форми та методи, засоби активізації через підвищену цікавість і професійний інтерес до проблеми.

В експериментальній групі ці показники різняться. Так, наприклад, майже всі опитані 298 студентів (96,1 %) зазначили, що під час вивчення курсу «Організація дозвілєвої діяльності молодших школярів» вони ґрунтовно вивчили всі досліджувані

питання, познайомились з формами й методами організації дитячого дозвілля. Роботу студентського клубу «Цікаве дозвілля молодших школярів» («Розважайко») та участь у проблемній групі «Умови успішної організації дозвіллевой діяльності молодших школярів» також визначили дієвими засобами формування їхньої готовності до роботи в школі в цілому й зокрема до організації дитячого дозвілля.

На думку більше половини опитаних із експериментальної групи (223 студенти – 71,9 %) участь у дозвіллевих заходах, в роботі клубу та проблемної групи стимулювало до активності й практичної участі безпосередньо в школі під час проходження практики. 192 опитаних (61,9 %) із експериментальної групи позитивно оцінили свою участь в експериментальній роботі як важливий чинник їхнього професійного становлення та формування готовності, наголосивши при цьому на формуванні їх самостійності та ініціативності, комунікативних та організаційних умінь.

Студентам також було запропоновано дати однозначні відповіді «так»(+) та «ні» (-) на запитання типу: «Чи має бути вчитель високоосвіченою людиною, здатною до пізнання нової інформації?», «Чи потрібні знання вчителю в організації дозвіллевой діяльності учнів?», «Чи важливими є особистісні організаторські здібності вчителя задля успішної організації дозвілля школярів?», «Чи потрібні комунікативні вміння вчителю для організації дитячого дозвілля?», «Чи важливо для професійної діяльності вчителя початкової школи вміти організувати дозвіллевую діяльність учнів?». Такі запитання дають можливість дослідити конкретну позицію студентів стосовно певної проблеми. У нашому випадку – з'ясування стану усвідомленості майбутніми учителями початкової школи необхідності в самоосвіті, в формуванні комунікативності, в поглибленні знань, в оволодінні методами наукового пізнання навколишньої реальності, що й відображає сформованість когнітивного складника готовності майбутніх учителів початкової школи до професійної діяльності. Зміст деяких запитань (їх перефразування) повторюється в анкетах і під час бесід задля достовірності відповідей респондентів. Відповіді студентів обох груп узагальнено й подано в таблиці 4.5.

Таблиця 4.5

Розподіл відповідей респондентів КГ та ЕГ майбутніх учителів початкової школи під час бесід, спрямованих на визначення ролі знань і комунікативних умінь організації дозвіллевой діяльності молодших школярів (після завершення дослідно-експериментальної роботи)

Запитання Ствердна відповідь Заперечна відповідь	КГ		ЕГ	
	К-ть	%	К-ть	%
«Чи має бути вчитель високоосвіченою людиною, здатною до пізнання нової інформації?» + -	150 32	49,7 10,6	292 8	94,2 2,6
«Чи потрібні знання вчителю в організації дозвіллевой діяльності учнів?» + -	160 30	53,0 9,9	284 4	91,6 1,3
«Чи важливими є особистісні організаторські здібності вчителя задля успішної організації дозвілля школярів?» + -	160 13	53,0 4,3	298 2	96,1 0,6
«Чи потрібні комунікативні вміння вчителю для організації дитячого дозвілля?» + -	180 21	59,6 6,9	289 -	93,2 -

«Чи важливо для професійної діяльності вчителя початкової школи вміти організувати дозвіллеву діяльність учнів? +	210 36	69,5 11,9	302 -	97,4 -
-				

Незначний відсоток із опитаних не давали відповіді на поставлені запитання. Особливо поширеним це було в контрольній групі. Насторожує той факт, що в контрольній групі є чималий відсоток студентів (10,6 %), які вважають, що вчителю не обов'язково бути високоосвіченою людиною. Або ж 36 студентів (11,9 %) не визнають важливості для професійної діяльності вчителя початкової школи вміти організувати дозвіллеву діяльність учнів.

У дослідженні сформованості когнітивного компонента готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвіллевої діяльності учнів важливим, на нашу думку, є визначення розуміння студентами ролі дозвілля в становленні особистості дитини та усвідомлення специфіки його організації в молодшому шкільному віці. З цією метою було запропоновано студентам обох груп дати відкриті (розширені) відповіді на запитання «Яку роль відіграє дозвіллева діяльність у становленні особистості молодшого школяра?».

Позитивним є те, що всі респонденти з обох груп переважно визначили важливість дозвілля в життєдіяльності молодшого школяра. Так, у контрольній групі 210 студентів (69,5 %) назвали таку роль визначальну у становленні дитини; 78 студентів (25,8 %) означили її як одну із провідних ролей; решта – 14 студентів (4,6 %) просто не відповіли на це запитання.

В експериментальній групі всі студенти (100 %) визначили дозвілля як визначальний фактор в особистісному становленні дитини. Зауважимо, що відповіді студентів з експериментальної групи вирізняються глибоким змістом, детальним інформаційним наповненням, як-от: «дозвілля дитини сприяє її соціалізації»; «дозвілля дитини передбачає її діяльність, що є однією із особливостей дитячого розвитку та становлення особистості»; «необхідність залучення дитини до різних форм організації дозвілля є обов'язковою вимогою в організації освітнього процесу», «дозвіллева діяльність є запорукою успішної освітньої діяльності НУШ» тощо.

Отже, майбутні учителі початкової школи усвідомлюють важливу роль дозвілля в особистісному становленні молодшого школяра, а це вже є важливим фактором їх професійного утвердження та зростання.

Далі, досліджуючи сформованість когнітивного компонента готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвіллевої діяльності учнів після завершення дослідно-експериментальної роботи, як і на констатувальному етапі, визначався рівень оволодіння та засвоєння студентами професійних знань з проблеми організації дозвілля учнів.

Правильними визначались лише ті відповіді, в яких була вказана конкретна й повна інформація; відповіді, в яких сутнісної інформації було орієнтовно 50 %, були «частково правильними»; відповіді, які містили менше 50 % необхідної інформації, визначались як неправильні. Результати подано в таблиці 4.6.

Таблиця 4.6

Засвоєння основних досліджуваних понять майбутніми вчителями початкової школи (після завершення дослідно-експериментальної роботи)

Поняття	Правильна відповідь				Частково правильна відповідь				Неправильна відповідь			
	КГ		ЕГ		КГ		ЕГ		КГ		ЕГ	
	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%

Дозвілля	82	27,2	194	62,6	167	55,3	116	37,4	53	17,5	-	-
Дозвіл- лева діяль- ність	67	22,2	199	64,2	188	62,3	182	61,1	47	15,5	71	23,8
Функції дозвілля	91	30,1	189	61,0	141	46,7	111	35,8	70	23,2	10	3,2
Принци- пи органі- зації дозвілля	72	23,8	161	51,9	115	38,1	119	38,4	115	38,1	30	9,7

Продовження табл. 4.6.

Типи, види і форми дозвілля	98	32,5	189	61,0	114	37,7	121	39,0	90	29,8	-	-
Взаємо- дія	58	19,2	212	68,4	128	42,4	95	30,6	116	38,4	3	1,0
Спілку- вання	115	38,1	207	66,8	152	50,3	103	33,2	35	11,6	-	-
Взаєморо- зуміння	65	21,5	161	51,9	83	27,5	147	47,4	154	51,0	2	0,7
Взаємо- дія міжосо- бистісна	91	30,1	201	64,8	150	49,7	158	53,0	61	20,2	2	0,7

Респондент контрольної та експериментальної груп розв'язували завдання, яке давало можливість визначити зміст базових понять дослідження. Іншими словами, за допомогою тесту «Незакінчені речення», студенти визначали сутність різних понять. Як-от: взаємодія – це процес безпосереднього або опосередкованого ...; функціями дозвілля є ...; спілкування – це ... тощо. Алгоритм оцінювання аналогічний тому, який був і на констатувальному етапі.

Тобто, відповіді поділялись на «правильні», «частково правильні» та «неправильні». Аналіз одержаних результатів переконливо засвідчує суттєву різницю в засвоєнні студентами базових понять дослідження. Так, у контрольній групі незначна кількість респондентів дала правильну відповідь на визначені поняття. Лише третина із опитаних могли визначити функції дозвілля (30,1 %), 32,5 % студентів розкрили типи, види та форми дозвілля, 38,1 % опитаних студентів дали повне визначення спілкування та 30,1 % – міжособистісної взаємодії. Важкими для усвідомленого тлумачення студентами цієї групи виявились такі поняття як: принципи організації дозвілля, взаємодія, взаєморозуміння. Так, 51,0 % студентів із контрольної групи дали неправильну відповідь на визначення поняття взаєморозуміння, 38,4 % не визначили взаємодії, для 29,8 % опитаних важкими й нерозкритими залишились типи, форми та види дозвілля і т. п.

В експериментальній групі ситуація інша. Так, у переважній більшості студенти давали повні та правильні відповіді.

Найкраще засвоєні поняття спілкування, дозвілля, дозвіллева діяльність, взаємодія, типи взаємодії тощо. Труднощі для студентів цієї групи викликало лише поняття дозвіллевої діяльності. 23,8 % респондентів не дали правильного визначення цьому поняттю, підмінивши його помилково визначенням дозвілля (ототожнивши їх). До речі, правильне визначення дозвілля дане 62,6 % студентами й частково правильну –

рештою – 37,4 % опитаних.

Наступним кроком у дослідженні рівня сформованості готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності учнів за інформаційно-пізнавальним критерієм стало виконання респондентами обох груп контрольних робіт, завдання яких передбачали розкриття змісту поняття дозвілєвої діяльності, її специфіку організації в початковій школі; визначення атракції, емпатії, емпатійного слухання, контактності, координації, лідерства, потреби в афіліації, соціального інтелекту та інших важливих понять, актуальних для організації дозвілєвої діяльності.

Далі за формулою (1.1) визначався середній коефіцієнт рівня професійних знань студентів обох груп. Так, у контрольній групі в середньому студентами з 30 запитань на 9 дано правильну відповідь, тобто середній коефіцієнт рівня знань (K_3) рівний 0,3. В експериментальній групі середній коефіцієнт рівня знань (K_3) дорівнює 0,867, тобто узагальнено студенти дали 26 правильних відповідей із 30 запропонованих запитань. Одержані результати подали в таблиці 4.7.

Таблиця 4.7

Середні коефіцієнти рівня знань майбутніх учителів початкової школи щодо організації дозвілєвої діяльності молодших школярів (після завершення дослідно-експериментальної роботи)

Респонденти	КГ	ЕГ
Коефіцієнт рівня знань		
Середній коеф. рівня знань (K_3)	0,30	0,87

Аналіз одержаних результатів свідчить про те, що студенти контрольної групи недостатньо володіють професійними знаннями у галузі організації дитячого дозвілля, що свідчить відповідно й про недостатню сформованість когнітивного складника готовності в цілому й зокрема до організації дозвілля в початковій школі.

Просумувавши одержані в ході дослідження результати, ми дослідили рівень готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності учнів за інформаційно-пізнавальним критерієм, який власне й відображає стан сформованості когнітивного компонента їхньої готовності до цього напрямку роботи (таблиця 4.8 та рис. 4.5).

Таблиця 4.8

Розподіл респондентів КГ і ЕГ майбутніх учителів початкової школи за рівнями сформованості готовності до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів за інформаційно-пізнавальним критерієм (після завершення дослідно-експериментальної роботи)

Рівні Групи	Творчий		Конструктивний		Базовий		Елементарний	
	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%
КГ	14	4,6	110	36,4	155	51,3	23	7,7

ЕГ	62	20,0	188	60,6	58	18,7	2	0,7

Рис. 5.5. Розподіл респондентів КГ і ЕГ майбутніх учителів початкової школи за рівнями сформованості готовності до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів (за інформаційно-пізнавальним критерієм після завершення експерименту)

Студенти експериментальної групи після завершення формувального експерименту навпаки засвідчили хороші професійні знання й достатнє володіння навчальним матеріалом у цілому й зокрема в аспекті організації дозвілля учнів, тобто можна судити про сформованість у них когнітивного компонента готовності до організації дитячого дозвілля.

Аналіз досліджених рівнів готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності учнів за інформаційно-пізнавальним критерієм дає підстави для твердження про те, що стан сформованості когнітивного компонента готовності студентів до організації дозвілєвої діяльності учнів у контрольній та експериментальній групах суттєво різниться. Так, у контрольній групі переважаючим є базовий рівень готовності (51,3 %), тобто 155 студентів цієї групи володіють базовими професійними знаннями, мають певні вміння виділяти деякі категорійні ознаки досліджуваних понять, уміють ситуативно аналізувати основні причинно-наслідкові зв'язки між основними явищами в організації дозвілєвої діяльності учнів; володіють окремими методами наукового пізнання; їм властива вибіркова активність у пошуку навчальної, методичної, пізнавально-розвивальної інформації з організації дозвілля дітей, а також уміння володіти деякими технологіями й методиками організації дитячого дозвілля; поверхнево володіють також гностичними вміннями. У цій групі 23 студенти з елементарним рівнем готовності до професійної діяльності в плані організації дозвілєвої роботи зі школярами, що особливо актуалізує досліджувану проблему. Лише 14 студентів (4,6 %) мають творчий рівень досліджуваної готовності, й це означає, що ці студенти можуть і вміють професійно організовувати дитяче дозвілля в умовах початкової школи.

В експериментальній групі ситуація інша. Так, в 20,0 % опитаних студентів – творчий рівень готовності до організації дозвілєвої діяльності учнів. Тобто, 62 майбутніх учителів початкової школи мають цілісні й системні психолого-педагогічні й методичні знання, а також знання теоретичних основ організації дозвілєвої діяльності з

трансформацією їх у практичне застосування. Ці студенти усвідомлено володіють новими способами та прийомами мислительної діяльності. Їм також властиве аналітико-синтетичне, індукційно-дедукційне, узагальнювально-систематизаційне, порівняльно-узагальнювальне наукове пізнання. Ці майбутні вчителі творчо й активно пізнають нову інформацію; усвідомлено й оцінно аналізують різні педагогічні ситуації на основі їх зв'язків та суперечностей, конструктивно вирішують різні педагогічні проблеми тощо. 188 студентів з цієї групи (60,6 %) мають конструктивний рівень готовності, що також підтверджує сформованість когнітивного компоненту їх готовності до організації дитячого дозвілля. У 2 студентів (0,7 %) елементарний рівень готовності. Як з'ясовано, це студенти, які не відвідували заняття з тих чи інших причин.

На нашу думку, таку різницю у стані сформованості когнітивного складника готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвіллевой діяльності молодших школярів можна пояснити, насамперед, дієвістю реалізації визначених педагогічних умов системи їхньої підготовки, зокрема другої та третьої педагогічних умов: оновлення / модернізація змісту професійної підготовки та застосування інтерактивних, інтегрованих художньо-педагогічних технологій, спрямованих на формування відповідної готовності студентів.

4.2.3. Виявлення діяльнісного компонента готовності студентів до організації дозвіллевой діяльності молодших школярів

Одним із важливих компонентів готовності є діяльнісний, оскільки він відповідає за практичну готовність майбутніх учителів початкової школи успішно здійснювати свою діяльність. У контексті досліджуваної проблеми саме цей компонент готовності забезпечує творчу конструктивну діяльність учителя початкової школи з організації та проведення дозвіллевой діяльності учнів молодшого шкільного віку. З урахуванням специфіки дитячого дозвілля, підготовки майбутніх учителів початкової школи та психофізіологічних особливостей особистісного становлення у молодшому шкільному віці для дослідження стану сформованості діяльнісного складника готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвіллевой діяльності учнів вибрано діялісно-комунікативний критерій, показниками якого є: моделі соціальної поведінки і діяльності майбутніх учителів початкової школи; вміння проектувати алгоритм дій в організації дозвіллевой діяльності молодших школярів, уміння організації та проведення дитячого дозвілля (організаторські, комунікативні, вміння формувати цілі й завдання, прогнозувати програму індивідуальної участі дитини в дозвіллі та її розвитку; моделювати зміст, форми та методи дозвіллевой діяльності й можливі виховні ситуації; вміння реалізувати поставлені завдання; добирати оптимальні види, форми, методи дозвілля); вміння взаємодіяти (співпрацювати в групі та команді, виконувати різні ролі й функції; вміння проявляти ініціативу; вміння встановлювати доцільні, доброзичливі стосунки, проявляти педагогічний такт, вимогливість і принциповість, контролювати свої дії); вміння об'єктивно оцінювати результати діяльності й розвивати власну суб'єктність і суб'єктність вихованців та проявляти творчий потенціал.

Для визначення названих показників обрано раніше обрані та схарактеризовані методи.

Оскільки діялісний компонент готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвіллевой діяльності учнів є складним і відповідає за виконання учителем багатьох функцій, то набір діагностичних методик є також комплексним і спрямованим на виявлення рівня сформованості комунікативних умінь педагога та реалізації ним спілкування як специфічного виду діяльності; на дослідження творчого потенціалу майбутніх учителів початкової школи, їхніх лідерських здібностей; розвитку соціального інтелекту тощо.

Під час бесіди зі студентами обох груп досліджували наскільки є усвідомленою рольова поведінка майбутніх учителів початкової школи як організаторів дозвіллевой

діяльності і чи залежить вона від сформованих професійних та особистісних якостей і рис майбутніх учителів. Аналіз відповідей свідчить про те, що переважна більшість студентів із обох груп (156 студентів – 51,7 % з контрольної та 276 студентів – 89,0 % з експериментальної) розуміють, що вчитель має бути організатором дитячого дозвілля і саме від нього залежить успіх у його проведенні. Коли ж запитання було конкретизовано й запропоновано студентам уточнити від яких саме професійних та особистісних якостей залежить результат дозвілєвої діяльності, то відповіді студентів із обох груп стали істотно відрізнятися. Так, наприклад, лише 78 осіб з контрольної групи (25,8 %) назвали: організаторські здібності, комунікативні вміння, ініціативність, творчість. У той же час 223 студенти (71,9 %) з експериментальної групи впевнено перерахували: комунікативні вміння, вміння спілкуватися, організаторські здібності, лідерські здібності, творчість, емпатія, ініціативність, відповідальність педагога. Причому, майже половина із опитаних – 153 студенти (49,4 %) зазначили, організація дозвілєвої діяльності учнів прямо залежить від особистості вчителя, а тому необхідно працювати над собою саме в цьому напрямі.

Далі нами визначався коефіцієнт сформованості умінь організації дозвілєвої діяльності Ку. З цією метою студентам контрольної й експериментальної груп було

запропоновано оцінити свої практичні вміння й за формулою (2.2) визначити власний коефіцієнт. Для прикладу, були дані такого типу завдання: наприклад, проаналізувати складники спільної ігрової діяльності; визначити критерії суб'єктності вчителя та учнів у проведенні інтелектуальної гри чи вікторини; змодельовати дії ведучого ток-шоу «Що? Де? Коли?» або члена журі КВК тощо.

Вираховували узагальнений коефіцієнт сформованості в майбутніх учителів умінь організації дозвілєвої діяльності Ку. Результати подані в таблиці 4.9.

Таблиця 4.9

Середні коефіцієнти сформованості умінь майбутніх учителів початкової школи організації дозвілєвої діяльності молодших школярів (після завершення дослідно-експериментальної роботи)

Респонденти	КГ	ЕГ
Коефіцієнт сформованості професійних умінь		
Середній коеф. сформованості умінь (Ку)	0,40	0,90

Студенти також визначали наявність і вміння володіти методами наукового пізнання; аналізували й ранжували власні організаторські вміння; розв'язували різні педагогічні ситуації тощо. Студенти під керівництвом викладача самостійно визначали 20 максимально можливих і найбільш важливих умінь (цей набір був універсальним для всіх студентів) і кожен визначав ті вміння, якими він реально вже володіє. Тоді за формулою кожен студент визначав свій власний коефіцієнт сформованості умінь організації дозвілєвої діяльності Ку.

Аналіз одержаних результатів свідчить про те, що в контрольній групі коефіцієнт сформованості умінь організації дозвілля низький – 0,40, тобто студенти в середньому виявили лише 8 реальних умінь у наборі з 20. В експериментальній групі цей коефіцієнт вищий і становить 0,90, тобто з набору в 20 умінь студентами вибрано реальних, уже сформованих 18 умінь, які сприяють успішній організації та проведенню дозвілєвої діяльності молодших школярів.

Доцільно зауважити, що експерти, зокрема викладачі інших кафедр факультету, вчителі шкіл, методисти педагогічних практик зазначали, що студенти контрольної та експериментальної групи відрізняються рівнем практичних умінь організації дитячого дозвілля. У контрольній групі такі вміння є несформованими, що слугує певною

проблемою під час проходження практики в школах.

Досліджуючи стан діяльнісного складника готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів, важливим було визначити творчий потенціал студентів. Саме творча діяльність особистості майбутніх учителів початкової школи, його креативність як здатність творчо діяти закладені в основу авторської ідеї формування творчої суб'єктності кожного студента як модератора розвитку суб'єктності молодших школярів у дозвілєвій діяльності (одне із концептуальних положень дисертаційної роботи). З цією метою було застосовано відповідну методику [114], результати чого, а саме дослідження рівнів творчого потенціалу, адаптовано до визначених у дисертаційній роботі рівнів сформованості готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів. Результати подано в таблиці 4.10.

Таблиця 4.10

Розподіл респондентів КГ та ЕГ майбутніх учителів початкової школи за рівнем творчого потенціалу до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів (за методикою Н. Кіршевої, Н. Рябчикової [88] після завершення дослідно-експериментальної роботи)

Рівень творчого потенціалу	КГ		ЕГ	
	К-ть	%	К-ть	%
Творчий	63	20,9	97	31,3
Конструктивний	138	45,7	177	57,1
Базовий	79	26,1	28	9,0
Елементарний	22	7,3	8	2,6

Таким чином, аналіз проведеної методики свідчить про те, що у студентів обох груп, як контрольної, так і експериментальної, переважаючим є конструктивний рівень творчості. Це означає, що 138 студентів (45,7 %) з контрольної та 177 (57,1 %) з експериментальної групи мають певні сприятливі для творчості особистісні якості. Однак їм властиві й певні бар'єри, перешкоди для творчої професійної діяльності.

Найвищий (у дослідженні творчий) рівень творчого потенціалу мають 63 студентів з контрольної групи (20,9 %) та 97 студентів з експериментальної (31,3 %), тобто в цих студентів є виражений високий рівень творчого потенціалу.

Елементарним рівнем творчого потенціалу володіє 22 студентів з контрольної групи (7,3 %) та 8 студентів з експериментальної групи (2,6 %). Хоча цей показник в експериментальній групі на 4,7 % нижчий, ніж у контрольній, однак його наявність уже насторожує й вимагає оптимізації системи підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності учнів саме в контексті формування його творчості.

Ураховуючи актуальність в організації дозвілєвої діяльності учнів наявність комунікативних та організаторських здібностей педагога, далі ми досліджували рівень їх сформованості за допомогою методики КОЗ-1 [93]. Запропоновані методикою рівні наявних комунікативних та організаторських здібностей адаптовано до дисертаційної роботи й відповідно визначено: середній рівень як конструктивний, нижче середнього – базовий, дуже низький – елементарний і високий – творчий рівень. Результати проведеної методики подано в таблиці 4.11.

Таблиця 4.11

Розподіл респондентів КГ та ЕГ майбутніх учителів початкової школи за рівнем комунікативних та організаторських здібностей до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів (після завершення дослідно-експериментальної роботи)

Рівень комунікативних та організаторських здібностей	КГ		ЕГ	
	К-ть	%	К-ть	%
Творчий	25	8,3	89	28,7
Конструктивний	118	39,0	144	46,4
Базовий	124	41,1	74	23,9
Елементарний	35	11,6	3	1,0

З таблиці очевидно, що дані визначеного рівня творчого потенціалу у студентів з контрольної та експериментальної груп різняться. Так, у контрольній групі переважаючим є базовий рівень. 124 студенти мають середній творчий потенціал. В експериментальній групі переважає конструктивний рівень творчості, тобто 144 студенти достатньо володіють творчим потенціалом. Особливо суттєвою є різниця між показниками творчого та елементарного рівнів. В експериментальній групі на 64 студентів більше (на 20,4 %) мають творчий потенціал, ніж у контрольній, і навпаки на 32 студенти (на 10,6 %) менше – елементарний рівень творчого потенціалу.

Наступним важливим кроком у дослідженні стану сформованості діяльнісного компоненту готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілдової діяльності молодших школярів було визначення наявності емоційних бар'єрів у спілкуванні. Акцентовано увагу на цьому показнику через те, що спілкування є важливим видом діяльності вчителя початкової школи: саме педагогічне спілкування відіграє чи не найважливішу роль в організації освітньої діяльності молодших школярів. Наявність емоційних бар'єрів заважає не лише реалізації дозвілля молодших школярів, але й загалом їхнього навчання, виховання, розвитку. Для дослідження була використана методика В. Бойка [57]. Ця методика дала можливість дослідити рівні емоційності особистості студента (адаптована до дисертаційної роботи). Результати подано в таблиці 4.12.

Таблиця 4.12

Розподіл респондентів КГ та ЕГ майбутніх учителів початкової школи за рівнем емоційних бар'єрів у спілкуванні у організації дозвілдової діяльності молодших школярів (за методикою В. Бойка [57] після завершення дослідно-експериментальної роботи)

Рівень емоційних бар'єрів	КГ		ЕГ	
	К-ть	%		К-ть
Творчий	89	29,5	182	58,7
Конструктивний	102	33,8	108	34,8
Базовий	68	22,5	16	5,2
Елементарний	43	14,2	4	1,3

Аналіз результатів проведеної методики свідчить про те, що в цілому в обох групах студенти налаштовані на взаємодію і мають непоганий рівень емоційності у долати бар'єрів під час спілкування. Зауважимо, що і в контрольній групі відносно непоганим є показник творчого рівня наявності емоційних бар'єрів. Показник в експериментальній групі значно вищий: на 93 студенти більше (це на 29,2 %) володіють творчим рівнем у порівнянні з контрольною групою. Ці дані є свідченням того, що майбутні вчителі обох груп володіють своїми емоціями, вміють долати бар'єри у спілкуванні й налагоджувати взаємодію зі школярами. Конструктивний рівень властивий приблизно однаковій кількості респондентів із обох груп. Однак, суттєвою є різниця в показниках базового й елементарного рівнів. Так, у контрольній групі елементарним рівнем володіє 43 студентів (14,2 %), а в експериментальній лише 4 студенти (1,3 %). Цей рівень свідчить про труднощі у спілкуванні, про наявність бар'єрів, які заважають майбутньому вчителю налагоджувати контакти та взаємодію з дітьми,

що й ускладнює професійну діяльність. Для успішної організації дозвілля дітей важливою є наявність в учителя полікомунікативної емпатії, яка дає змогу не лише організувати дитячу діяльність та взаємодію, але й забезпечити міжособистісний контакт, взаєморозуміння й таким чином сприяти розвитку суб'єктності школяра. З метою визначення рівня полікомунікативної емпатії майбутніх учителів початкової школи була застосована методика І. Юсупова [165]. Згідно цієї методики ми діагностували чотири рівні емпатійності: висока емпатійність відповідає творчому рівню; нормальна відповідає конструктивному рівню; низька емпатійність відповідає базовому рівню і наднизька – елементарному. Результати дослідження подано в таблиці 4.13.

Таблиця 4.13

Розподіл респондентів КГ та ЕГ майбутніх учителів початкової школи за рівнем полікомунікативної емпатії до організації дозвіллевої діяльності молодших школярів (за методикою І. Юсупова [165], після завершення дослідно-експериментальної роботи)

Рівень емпатії	КГ		ЕГ	
	К-ть	%	К-ть	%
Творчий	32	10,6	48	15,5
Конструктивний	112	37,1	142	45,8
Базовий	118	39,1	117	37,7
Елементарний	40	13,2	3	1,0

Проаналізувавши одержані експериментальні дані, можна зробити висновок, що після проведення дослідно-експериментальної роботи у студентів обох груп переважають конструктивний і базовий рівні. Показники базового рівня приблизно однакові, тобто 118 студентів у контрольній групі та 117 студентів – в експериментальній – володіють базовим рівнем емпатійності. У них наявні труднощі й бар'єри у взаємодії з іншими особами, їм заважає галас і гучність у взаєминах, часто незрозумілими для них є емоційні прояви інших людей. Такі студенти часто захоплюються певною конкретною справою з точним формулюванням раціональних рішень. Це певною мірою заважає їм успішній і творчій організації дозвілля дітей.

У контрольній групі 37,1 % студентів з конструктивним рівнем емпатійності, водночас в експериментальній групі таких студентів 45,8 %. Їм властиво об'єктивно оцінювати інших людей, вони не є надто емоційними, навпаки, врівноваженими й контролюють свої емоції; бувають надто критичними до співрозмовників і можуть втрачати терпіння, що власне й може ускладнювати їх професійну діяльність у контексті дитячого дозвілля.

Творчий рівень, який характеризується співчутливістю до потреб і проблем інших осіб, великодушністю, чуйністю, контактністю характерний 32 студентам з контрольної групи (10,6 %) та 48 студентам (15,5 %) з експериментальної групи.

Суттєво різняться значення елементарного рівня, який означає відсутність емпатійних тенденцій, замкнутість, прагнення до ізоляції, відсутність бажання взаємодіяти з іншими та розуміти інших, що є недопустимим у вчительській роботі. 40 осіб (13,2 %) з елементарним рівнем виявлено в контрольній групі та 3 студентів (1,0 %) – в експериментальній групі.

Досліджуючи сформованість діяльнісного складника готовності майбутніх учителів до організації дитячого дозвілля, ми визначали також наявність і рівень сформованості в них лідерських здібностей. Для цього було використано методику Є.

Жарикова та Є. Крушельницького, адаптовану до дисертаційної роботи [178]. Результати проведеної методики подано в таблиці 4.14.

Таблиця 4.14

Розподіл респондентів КГ та ЕГ майбутніх учителів початкової школи за рівнем наявності лідерських здібностей до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів (за методикою Є. Жарикова та Є. Крушельницького [178], після завершення дослідно-експериментальної роботи)

Рівень наявності лідерських здібностей	КГ		ЕГ	
	К-ть	%	К-ть	%
Творчий	15	5,0	45	14,5
Конструктивний	102	33,8	162	52,3
Базовий	111	36,7	98	31,6
Елементарний	74	24,5	5	1,6

Аналіз одержаних результатів свідчить про те, що в обох групах респондентів переважають конструктивний і базовий рівні наявності лідерських здібностей. Так, у контрольній групі 102 студенти володіє конструктивним рівнем (33,8 %). Водночас, в експериментальній групі 162 респонденти мають конструктивний рівень сформованості лідерських здібностей (52,3 %). Тобто це ті студенти – майбутні вчителі початкової школи, які вміють і можуть організувати навколо себе інших людей для взаємодії та спільної справи, однак роблять це не завжди. У контрольній групі з базовим рівнем 111 студентів (36,7 %), в експериментальній дещо менше – 98 осіб (31,6 %). Це студенти, які вміють, але не хочуть працювати в команді, вести за собою, а інколи й просто не можуть це робити. Насторожує той факт, що 74 студенти з контрольної групи (24,5 %) та 5 студентів з експериментальної (1,6 %) володіють елементарним рівнем наявності лідерських здібностей. Це означає, що не можуть вести за собою, не вміють організувати інших для колективної справи, не беруть відповідальності за доручену справу. На нашу думку, такі студенти не можуть працювати вчителем у початковій школі.

Творчий рівень наявності лідерських здібностей властивий 15 студентам з контрольної групи (5,0 %) та 45 студентам з експериментальної (14,5 %). Такі майбутні вчителі є лідерами у студентській групі, вміють організувати інших, впевнено ведуть за собою, що надзвичайно важливо для майбутньої професійної діяльності.

Враховуючи специфіку організації дитячого дозвілля, зокрема її змагальний характер і постійну загрозу виникнення суперництва та різного виду суперечностей у дитячому середовищі, важливим є дослідження стратегії поведінки вчителя у конфліктній ситуації, що є одним із показників сформованості діяльнісного компоненту готовності студентів до дозвілєвої діяльності. Одержані результати ми подали в таблиці 4.15.

Таблиця 4.15

Розподіл респондентів КГ та ЕГ майбутніх учителів початкової школи за стратегією поведінки у конфліктній взаємодії в організації дозвілєвої діяльності молодших школярів (за методикою К. Томаса, адаптованою Н. Грішиною [166], після завершення дослідно-експериментальної роботи)

Стратегія поведінки – рівень	КГ		ЕГ	
	К-ть	%	К-ть	%
Співробітництво – творчий	17	5,6	26	8,4
Ухилення – елементарний	99	32,8	78	25,2
Пристосування – елементарний	74	24,5	60	19,4

Конкуренція – базовий	69	22,8	38	12,2
Компроміс – конструктивний	43	14,3	108	34,8

Для дослідження конфліктологічних умінь майбутніх учителів початкової школи, наявності його педагогічного такту, вміння конструктивно вирішити будь-яку проблему в освітньому процесі (в тому числі й під час дозвілля) ми застосували методику К.

Томаса (адаптовану Н. Грішиною) [166]. Ця методика дала змогу визначити провідний тип поведінки студента в конфліктній взаємодії. За методикою визначається п'ять основних стилів: пристосування, ухилення, компроміс, конкуренція та співробітництво. Як і на констатувальному етапі, адаптовано цю методику до проблеми дисертаційного дослідження й діагностовано такі рівні: співробітництво як творчий рівень; компроміс – конструктивний рівень; конкуренція – базовий рівень; елементарному рівню відповідні ухилення та пристосування.

Проаналізувавши результати проведеної методики, зроблено висновок про те, що після реалізації педагогічних умов системи підготовки майбутніх учителів до дозвілєвої діяльності учнів суттєвих змін у стратегії поведінки студентів контрольної та експериментальної груп не виявлено. За винятком стратегії компромісу, що відповідає конструктивному рівню сформованості готовності до організації дозвілля дітей: так у контрольній групі цією стратегією володіє лише 43 студенти (14,3 %), водночас в експериментальній – 108 осіб (34,8 %). Ця стратегія передбачає здатність людини взаємодіяти з іншими з урахуванням інтересів як власних, так і тих, з ким співдієш, що є важливим у вчительській роботі. Виявлено також незначне збільшення в експериментальній групі показника стратегії співробітництва (на 9 осіб (2,8 %)), що особливо актуально для організації дитячого дозвілля. На 10,6 % знизився також показник конкуренції, що відповідає базовому рівню готовності.

Як уже зазначалося під час опису констатувального експерименту, важливим показником сформованості діяльнісного компонента готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності учнів є рівень сформованості соціального інтелекту, який визначає поведінку вчителя у педагогічному середовищі, його здатність взаємодіяти з дітьми, їх батьками, колегами, емоційно реагувати на таку взаємодію, впливати на інших людей, контактувати з ними тощо. Рівень соціального інтелекту було досліджено за допомогою тесту Дж. Гілфорда та М. Салівена [94]. Для дослідження здатності майбутніх учителів початкової школи до соціальної взаємодії, що є найактуальнішим у контексті дисертаційної роботи, вибрали діагностування за двома субтестами «Вербальна експресія» та «Історії з доповненням». Субтест «Вербальна експресія» дав змогу діагностувати здатність майбутніх учителів початкової школи розуміти зміни у вербальних реакціях людини залежно від ситуації. У свою чергу, субтест «Історії з доповненням» дав можливість визначити здатність майбутніх учителів розуміти ситуації взаємодії, поведінку інших у конкретній ситуації, що є важливим в організації дитячого дозвілля. Одержані результати подано в таблицях 4.16 та 4.17.

Таблиця 4.16

Розподіл респондентів КГ та ЕГ майбутніх учителів початкової школи за рівнем соціального інтелекту до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів (за субтестом «Вербальна експресія» [93], після завершення дослідно-експериментальної роботи)

Рівень соціального інтелекту	КГ		ЕГ	
	К-ть	%	К-ть	%
Творчий	15	5,0	48	15,5
Конструктивний	88	29,1	175	56,5

Базовий	179	59,3	81	26,1
Елементарний	20	6,6	6	1,9

Табличні дані свідчать про те, що у респондентів контрольної групи переважає базовий рівень соціального інтелекту. Тобто в 179 студентів (59,3 %) середній рівень розвитку здібностей розуміти зміст значень подібних вербальних реакцій людини залежно від контексту ситуацій, що їх спровокували. У свою чергу, в експериментальній групі найбільше студентів з конструктивним рівнем соціального інтелекту – 175 осіб (56,5 %), тобто цим майбутнім учителям початкової школи властивий вищий середнього рівень розвитку розуміння змісту вербальних реакцій людини на певну ситуацію, вони певною мірою є чутливими до взаємодії з іншими людьми, розуміють поведінку інших, що є обов'язковим у роботі з дітьми. Зауважимо також, що після формувальної роботи в експериментальній групі зросла кількість студентів з творчим рівнем соціального інтелекту. Це означає, що на 33 особи (9,5 %) стало більше тих, які мають високий рівень розвитку розуміння змісту вербальних реакцій людини на конкретну ситуацію. Саме ці студенти, як досліджено, вміють спілкуватися з різними співрозмовниками, розуміють їх, уміють і можуть виконувати різні ролі у взаємодії, тобто їм властива рольова пластика. Очевидним є також зменшення в експериментальній групі числа студентів з елементарним рівнем соціального інтелекту. Виявлено лише 6 осіб (1,9 %), які володіють низьким рівнем розвитку здібностей розуміти зміст значень подібних вербальних реакцій людини в залежності від контексту ситуацій. Такі студенти (їх у контрольній групі аж 20 осіб (6,6 %) недостатньо ґрунтовно розуміють різні значення вербальних повідомлень залежно від характеру взаємовідносин людей і змісту ситуації спілкування, що ускладнює їхні взаємини з іншими людьми й виконання професійних функцій учителя.

Таблиця 4.17

Розподіл респондентів КГ та ЕГ майбутніх учителів початкової школи за рівнем соціального інтелекту до організації дозвілленої діяльності молодших школярів (за субтестом «Історії з доповненням» [94], після завершення дослідно-експериментальної роботи)

Рівень соціального інтелекту	КГ		ЕГ	
	К-ть	%	К-ть	%
Творчий	15	5,0	75	24,2
Конструктивний	89	29,5	161	51,9
Базовий	167	55,3	72	23,2
Елементарний	31	10,2	2	0,7

Як і в попередньому випадку, у контрольній групі переважаючим є базовий рівень соціального інтелекту, тобто 167 студентів (55,3 %) не вміють достатньо повно й ґрунтовно аналізувати ситуації міжособистісної взаємодії й прогнозувати поведінку її учасників, що є вкрай негативним у педагогічній діяльності. У цій групі 89 студентів мають конструктивний рівень соціального інтелекту (29,5 %), тобто у них визначено середній рівень розвитку здатності розуміти логіку розвитку ситуацій взаємодії, значення поведінки людей у конкретних ситуаціях. Цей показник в експериментальній групі значно вищий – ним володіє 161 студент (51,9 %). Зауважимо, що в експериментальній групі 75 студентів мають творчий рівень соціального інтелекту. Тобто 24,2 % респондентів володіють розвинутими вміннями аналізувати складні ситуації взаємодії людей, є чутливими до різних учасників комунікації, розуміють логіку поведінки різних людей у різних ситуаціях та взаємодії. Низький рівень розвитку цієї здатності, тобто елементарний рівень соціального інтелекту властивий 2 студентам з експериментальної групи (0,7 %) та 31 студенту з контрольної групи (10,2 %), що свідчить

про їх неготовність до міжособистісної взаємодії, спілкування й аналізу власної поведінки та поведінки інших у тій чи іншій ситуації.

Ще одним кроком у дослідженні стану сформованості діяльнісного компоненту готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів стало визначення їхньої позиції у міжособистісній взаємодії за допомогою методики «Вибір учинку» [93]. Як і на констатувальному етапі, було досліджено такі позиції студентів у міжособистісній взаємодії: активну, стійко-позитивну; пасивну стійко-позитивну; нестійку, ситуативну у взаєминах; негативну позицію. Одержані результати адаптовано до дисертаційної роботи.

Так, активна, стійко-позитивна позиція характерна творчому рівню готовності; пасивна, стійко-позитивна позиція визначає конструктивний рівень; нестійка, ситуативна – відповідна базовому рівню й негативна позиція визначає елементарний рівень готовності. Дані подано в таблиці 4.18.

Таблиця 4.18

Розподіл респондентів КГ та ЕГ майбутніх учителів початкової школи за типом позиції в міжособистісній взаємодії до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів (після завершення дослідно-експериментальної роботи)

Тип позиції у міжособистісній взаємодії	КГ		ЕГ	
	К-ть	%	К-ть	%
Активна, стійко-позитивна	20	6,6	63	20,3
Пасивна, стійко-позитивна	92	30,5	194	62,6
Нестійка, ситуативна	119	39,4	48	15,5
Негативна	71	23,5	5	1,6

За даними з таблиці можна зробити висновок, що в контрольній групі переважаючим є базовий рівень готовності, оскільки 119 студентів (39,4 %) мають нестійку, ситуативну позицію у міжособистісній взаємодії. У цій же групі 92 студентів з пасивною, стійко-позитивною позицією у міжособистісній взаємодії, що означає, що 30,5 % готові до взаємодії з іншими людьми, позитивно налаштовані на таку взаємодію, однак їм потрібна певна мотивація й організація їх до діяльності. Негативним, на нашу думку, є той факт, що в контрольній групі 71 студент (23,5 %) з негативною позицією, що відповідає елементарному рівню готовності до дозвілєвої діяльності і свідчить про неготовність майбутніх учителів початкової школи професійно виконувати свою діяльність.

В експериментальній групі після формуального експерименту показники кращі. Так, 63 студентів (20,3 %) мають творчий рівень готовності, тобто активну, стійко-позитивну позицію у міжособистісній взаємодії. 194 студенти (62,6 %) володіють конструктивним рівнем. Лише 5 осіб (1,6 %) мають негативну позицію, тобто є проблемними у взаємодії й неготові до діяльності.

На основі узагальнення одержаних результатів за всіма показниками діялісно-комунікативного критерію дослідили стан сформованості діялісного компоненту готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів (таблиця 4.19 та рис. 4.6).

Таблиця 4.19

Розподіл респондентів КГ і ЕГ майбутніх учителів початкової школи за рівнями сформованості готовності до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів (за діялісно-комунікативним критерієм, після завершення дослідно-експериментальної роботи)

Рівні Групи	Творчий		Конструктивний		Базовий		Елементарний	
	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%
КГ	32	10,6	103	34,1	141	46,7	26	8,6
ЕГ	79	25,5	181	58,4	46	14,8	4	1,3

Рис. 5.6. Розподіл респондентів КГ і ЕГ майбутніх учителів початкової школи за рівнями сформованості готовності до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів (за діяльнісно-комунікативним критерієм, після завершення експерименту)

Аналіз одержаних результатів дослідження рівня сформованості готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів за діяльнісно-комунікативним критерієм свідчить про те, що у контрольній групі переважальним є базовий рівень сформованості цієї готовності. Це означає, що 141 студент (майже половина з опитаних – 46,1 %), переважно, ситуативно володіють активною моделлю соціальної поведінки; базовими вміннями визначати й проектувати алгоритм дій в організації дозвілєвої діяльності молодших школярів; мають частково сформовані комунікативні й організаторські здібності; примітивно формують цілі та завдання й частково прогнозують програму розвитку молодшого школяра й його індивідуальної участі в організації дозвілля. Це актуалізує проблему й переконливо свідчить, що її потрібно конструктивно вирішувати. У цій групі 8,6 % студентів володіють елементарним рівнем сформованості готовності, тобто це такі майбутні вчителі, які не вміють взаємодіяти з іншими, не є емпатійними, мають великі труднощі у спілкуванні з дітьми, не проявляють творчості у професійній діяльності. Іншими словами, просто не готові до майбутньої професійної діяльності.

В експериментальній групі переважаючим є конструктивний рівень сформованості готовності до організації дозвілєвої діяльності учнів. 181 респондент (58,4 %) студентів уміють ситуативно моделювання змісту, форми й методи дитячого дозвілля, вибирають активні види й форми організації дитячого дозвілля; вміють працювати в команді, хоча ініціативність та активність часто є вибірковими. У цій групі

79 студентів (25,5 %) володіють творчим рівнем готовності, тобто мають не лише знання, але й практичні вміння й особистісні якості та риси, сприятливі успішній організації дитячого дозвілля.

Отже, як висновок, ми стверджуємо, що в контрольній групі діяльнісний компонент готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілдової діяльності не є достатньо сформованим. Аналіз одержаних результатів дослідження в експериментальній групі після формувального експерименту свідчить, що є певні позитивні зміни у сформованості діялісного компоненту готовності, а відтак можна говорити про дієвість реалізації педагогічних умов системи підготовки майбутніх учителів до організації дозвілдової діяльності учнів.

4.2.4. Вивчення рефлексивного компонента готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілдової діяльності молодших школярів

Важливим складником готовності майбутніх учителів початкової школи до реалізації дозвілдової діяльності учнів є її рефлексивний компонент, який відповідає об'єктивності самооцінювання готовності, самоаналіз та самовдосконалення. Для діагностики стану сформованості рефлексивного складника готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілдової діяльності учнів було вибрано рефлексивно-саморегулятивний критерій та підібрано відповідні показники: наявність у майбутніх учителів рефлексії; адекватність самооцінки та володіння її навичками; володіння навичками самоаналізу, саморегуляції, самоконтролю, самоактуалізації, спрямованими на розвиток власної суб'єктності у професійній діяльності.

Методами діагностування проявів визначених показників даного критерію стали тіж методи, що й були визначені на констатувальному етапі дослідження: бесіда, спостереження, методика вивчення рівня самооцінки та самооцінки психологічної адаптивності, визначення самооцінки рівня онтогенетичної рефлексії, самооцінки комунікативного контролю (соціальна гнучкість); методика оцінки рівня самоактуалізації (за опитувальником А. Шострома [466]), діагностика індивідуальних особливостей саморегуляції, дослідження суб'єктності студентів в освітньому процесі.

Насамперед, на цьому етапі ми досліджували рівень здатності студентів об'єктивно оцінювати себе й результати власної діяльності в команді, а також уміння прогнозувати результати своєї діяльності й чітко визначати своє місце і роль у колективній діяльності. Задля цього респондентам було запропоновано анкету, відповіді на питання якої узагальнено засвідчили результати цього показника. Узагальнені відповіді студентів на анкетні запитання та запитання під час бесід подано в таблиці 4.20.

Таблиця 4.20

Розподіл респондентів КГ та ЕГ майбутніх учителів початкової школи за рівнем здатності адекватно оцінювати результати власної діяльності в організації дозвілдової діяльності молодших школярів (після завершення дослідно-експериментальної роботи)

Рівень здатності адекватно оцінювати результати власної діяльності	КГ		ЕГ	
	К-ть	%	К-ть	%
Творчий	29	9,6	74	23,9
Конструктивний	137	45,4	182	58,7
Базовий	110	36,4	49	15,8
Елементарний	26	8,6	5	1,6

З результатів дослідження можна зробити висновок, що у студентів контрольної групи переважає конструктивний рівень здатності адекватно оцінювати результати власної діяльності (137 студентів – 45,4 %). Це студенти, які реально оцінюють свої знання та вміння, однак не вміють прогнозувати результати професійної діяльності, а відтак їм досить важко щось проектувати, творити нове та цікаве. Приблизно однакова кількість у цій групі респондентів з творчим рівнем здатності адекватно оцінювати результати власної діяльності (9,6 % уміють мріяти, планувати, творити) та з елементарним рівнем (8,6 %), які не можуть оцінити свою роботу, байдужі до її результатів.

В експериментальній групі значення цього показника дещо інші. Як-от: переважає конструктивний рівень у більше половини опитаних – у 58,7 % – в 182 студентів. Творчий рівень здатності адекватно оцінювати результати власної діяльності властивий 74 студентам – 23,9 %. Лише 5 осіб (1,6 %) не хочуть, не вміють і не можуть оцінити свою працю і спланувати та спрогнозувати власну діяльність, тобто їм властивий елементарний рівень.

Далі досліджувався рівень рефлексії студентів контрольної та експериментальної груп за допомогою методики вивчення онтогенетичної рефлексії [282]. Цю методику ми адаптували до нашого дослідження, визначивши відповідно респондентів (+) рефлексією як тих, які володіють творчим рівнем, респондентів з (-) рефлексією віднесли до конструктивного рівня; решту опитаних залежно від кількості набраних балів поділено на дві групи і віднесено відповідно до базового й елементарного рівнів. Результати діагностики подано в таблиці 4.21.

Таблиця 4.21

Розподіл респондентів КГ та ЕГ майбутніх учителів початкової школи за рівнем рефлексії щодо організації дозвілєвої діяльності молодших школярів (після завершення дослідно-експериментальної роботи)

Рівень рефлексії	КГ		ЕГ	
	К-ть	%	К-ть	%
Рефлексія (+) (творчий)	78	25,8	91	29,4
Рефлексія (-) (конструктивний)	99	32,8	138	44,5
Відсутність рефлексії (базовий)	93	30,8	70	22,6
Відсутність рефлексії (елементарний)	32	10,6	11	3,5

З аналізу результатів проведеної методики можна зробити висновок, що у контрольній групі переважає рефлексія (-), що відповідає конструктивному рівню та відсутність рефлексії, тобто базовий рівень (99 студентів та 93 – відповідно). Це означає, що майбутнім учителям початкової школи необхідно вчитися аналізувати власні помилки, свій життєвий досвід, працювати над собою в плані розв'язання різних життєвих у тому числі й педагогічних ситуацій. У 78 студентів з цієї групи позитивна рефлексія, тобто творчий рівень, і означає, що 25,8 % здатні до самоаналізу, до аналізу власних помилок і в цілому життєдіяльного досвіду. В експериментальній групі таких студентів – 91 – 29,4 % (з творчим рівнем). Переважає у цій групі кількість студентів з від'ємною рефлексією, тобто з конструктивним рівнем, що вимагає постійної роботи над собою майбутніх учителів задля формування умінь і навичок розв'язання різних ситуацій та врахування досвіду як життєвого, так і соціального. В обох групах є студенти, які володіють елементарним рівнем, тобто в них відсутня рефлексія, вони байдуже ставляться до власних помилок, не задумувались над необхідністю аналізу власного життєвого досвіду, своїх помилок і поразок (10,6 % у контрольній групі та 3,5 % в експериментальній).

У рефлексивному компоненті готовності важливою є самооцінка особистості, яка відіграє одну із вирішальних ролей у професійному становленні майбутніх учителів початкової школи. Для визначення типу самооцінки майбутніх учителів була застосована так звана формула Джеймса Самооцінка = Успіх / Домагання і відповідна методика для її обрахунків [78]. Цю методику ми адаптували до проблеми дисертаційної роботи, тобто респондентів з адекватною оцінкою віднесли до творчого рівня; респондентів з завищеною та заниженою самооцінкою у відповідності з набраною кількістю балів поділено на конструктивний, базовий і елементарний рівні. Одержані результати подано в 4.22.

З таблиці слідуює, що в контрольній групі респонденти приблизно рівномірно розподілені за трьома рівнями: базовий рівень (32,5 %), конструктивний (30,1 %) та творчий – 28,1 %. Тобто студенти мають завищену або занижену оцінку та адекватну, що дає можливість більш-менш реально оцінювати свої можливості та досягнення. В 9,3 % студентів із цієї групи різко завищена або ж дуже занижена самооцінка, за результатами балів вони зараховані до елементарного рівня, що спотворює їх успішність, ініціативність і відповідно є проблемою у підготовці до здійснення професійної діяльності.

Таблиця 4.22

Розподіл респондентів КГ та ЕГ майбутніх учителів початкової школи за рівнем самооцінки щодо організації дозвілєвої діяльності молодших школярів (після завершення дослідно-експериментальної роботи)

Самооцінка	КГ		ЕГ	
	К-ть	%	К-ть	%
Адекватна (творчий)	85	28,1	112	36,1
Завищена (конструктивний)	91	30,1	138	44,5
Завищена або занижена (базовий)	98	32,5	50	16,1
Завищена або занижена (елементарний)	28	9,3	10	3,2

В експериментальній групі значення цього показника розподілились між конструктивним рівнем (44,5 %) та творчим (36,1 %). Тобто сумарно 250 студентів із цієї групи (80,6 %) можуть успішно виконувати свою професійну діяльність, оскільки мають адекватну або ж помірно підвищену чи занижену самооцінку. В 50 (16,1 %) студентів базовий рівень і в 10 осіб – 3,2 % елементарний рівень, що заважає успішній професійній діяльності.

Наступним кроком у дослідженні стану сформованості рефлексивного компоненту готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності було визначення рівня самооцінки психологічної адаптивності за відповідною методикою, аналогічною тій, що була використана й на констатувальному етапі. Так само ця методика була адаптована до проблеми дослідження й відповідно досліджувались такі рівні: високий – творчий, вище середнього та середній – конструктивний, нижче середнього – базовий і низький – елементарний. Одержані результати ми подали в таблиці 4.23.

Аналіз результатів дослідження свідчить про те, що в контрольній групі після формувальної роботи переважаючим є базовий рівень соціально-психологічної адаптивності, тобто 115 студентів (38,1 %) володіють нижче середнього рівня адаптації, їм важко адаптуватись до нового середовища, до виконання нових ролей є нижче середнього, що ускладнює їхню взаємодію з вихованцями, зменшує їх активність і креативність. У 87 студентів (28,9 %) конструктивний рівень, тобто їхні адаптивні

можливості вже кращі, хоча також потрібно працювати над собою аби бути більш активним і креативним у своїй діяльності. 52 студентів із цієї групи (17,2 %) практично не можуть адаптуватися до нових умов, вимог нового середовища, що ускладнює їх взаємодію з іншими людьми і практична унеможливлює їх професійну діяльність

Таблиця 4.23

Розподіл респондентів КГ та ЕГ майбутніх учителів початкової школи за рівнем соціально-психологічної адаптивності щодо організації дозвілєвої діяльності молодших школярів (після завершення дослідно-експериментальної роботи)

Рівень соціально-психологічної адаптивності	КГ		ЕГ	
	К-ть	%	К-ть	%
Творчий	48	15,9	89	28,7
Конструктивний	87	28,8	148	47,8
Базовий	115	38,1	64	20,6
Елементарний	52	17,2	9	2,9

. У 48 студентів (15,9 %) висока адаптивність, тобто ці студенти володіють творчим рівнем, вони легко пристосовуються до змін, до мінливих умов у соціумі та до виконання різних ролей у міжособистісній взаємодії зі школярами.

В експериментальній групі 89 (28,7 %) студентів з творчим рівнем адаптивності, відповідно 148 осіб з конструктивним рівнем (47,8 %), 64 студенти (20,6 %) – з базовим рівнем і 9 осіб (2,9 %) – з елементарним рівнем психологічної адаптивності.

У контексті визначення стану рефлексивного складника готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності учнів важливим є визначення їх рівня самоактуалізації. Для цього було використано опитувальник А.

Шострома, адаптований до проблеми дисертаційної роботи [466]. Результати подано в таблиці 4.24.

Таблиця 4.24

Розподіл респондентів КГ та ЕГ майбутніх учителів початкової школи за рівнем самоактуалізації до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів (за опитувальником А. Шострома [466], після завершення дослідно-експериментальної роботи)

Рівень самоактуалізації	КГ		ЕГ	
	К-ть	%	К-ть	%
Творчий	35	11,6	92	29,7
Конструктивний	118	39,1	148	47,7
Базовий	132	43,7	66	21,3
Елементарний	17	5,6	4	1,3

Аналіз результатів дослідження свідчить про те, що в контрольній групі переважають базовий та конструктивний рівні самоактуалізації (132 студенти та 118 відповідно – 43,7 % та 39,1 %). Це означає, що студенти цієї групи діють за власними переконаннями, певною мірою вмотивовані до професійної діяльності, однак професійні цінності ще недостатньо регулюють їхню життєдіяльність. У цій групі 17 студентів (5,6 %) мають елементарний рівень самоактуалізації, тобто ігнорують власними орієнтаціями, у них відсутні цінності, що могли б бути мотиватором їхньої професійної діяльності. З творчим рівнем самоактуалізації 35 студентів (11,67 %), які чітко вмотивовані на професійну діяльність, творчі, принципові, мають сформовану систему професійних орієнтацій, які й визначають майбутню їх професійну діяльність.

В експериментальній групі таких студентів значно більше – 92 осіб (29,7 %). 4 студентів мають елементарний рівень (1,3 %); 148 студентів володіють конструктивним рівнем (47,7 %) і 66 студентів – базовим рівнем (21,3 %).

Наступним кроком на цьому етапі дослідження стало визначення рівня індивідуальної системи саморегуляції студентів, що свідчить про особистісне становлення людини та її професійне самовизначення. На нашу думку, це важливий показник дослідження стану сформованості рефлексивного компонента готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності учнів. Ми використали відому комплексну методику, яка містить вісім шкал: планування, моделювання, програмування, оцінка результатів, усвідомленість, реалістичність, надійність і дієвість; і узагальнену шкалу «Загальний рівень саморегуляції». Як і на констатувальному етапі ця методика була до дисертаційної роботи, й давала змогу визначити чотири рівні [78]. Узагальнені результати подано в таблиці 4.25.

Таблиця 4.25

Розподіл респондентів КГ та ЕГ майбутніх учителів початкової школи за загальним рівнем саморегуляції до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів (після завершення дослідно-експериментальної роботи)

Загальний рівень саморегуляції	КГ		ЕГ	
	К-ть	%	К-ть	%
Творчий	29	9,6	94	30,3
Конструктивний	96	31,8	149	48,1
Базовий	117	38,7	58	18,7
Елементарний	60	19,9	9	2,9

Табличні дані дають підстави для твердження, що в контрольній групі після завершення формуального експерименту, як і на констатувальному його етапі, переважаючими є базовий (117 осіб (38,7 %)) та конструктивний (96 студентів (31,8 %)) рівні. Тобто майбутні вчителі в переважній своїй більшості мають середні саморегулятивні властивості, що гальмує їх професійне становлення й удосконалення. 29 студентів (9,6 %) володіють високими саморегулятивними якостями й властивостями (творчий рівень) та 60 студентів (19,9 %) – низькими й дуже низькими саморегулятивними властивостями, тобто елементарним рівнем.

Наступним показником для дослідження стану рефлексивного компонента сформованості готовності майбутніх учителів до організації дозвілєвої діяльності учнів була їх соціальна гнучкість, іншими словами досліджувався рівень комунікативного контролю. Була використана та ж методика, яку застосовували й на констатувальному етапі [78]. Визначені результати подано в таблиці 4.26.

Таблиця 4.26

Розподіл респондентів КГ та ЕГ майбутніх учителів початкової школи за рівнем комунікативного контролю (соціальної гнучкості) до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів (після завершення дослідно-експериментальної роботи)

Рівень комунікативного контролю	КГ		ЕГ	
	К-ть	%	К-ть	%
Творчий	36	11,9	112	36,1
Конструктивний	81	26,8	144	46,4

Базовий	155	51,4	52	16,8
Елементарний	30	9,9	2	0,7

З таблиці робимо висновок, що в контрольній групі суттєвих змін у значеннях показника соціальної гнучкості після проведення дослідно-експериментальної роботи немає. Так, переважає базовий рівень (115 осіб – 51,4 %) та високими є значення конструктивного рівня (81 студент – (26,8 %)). Це свідчить про те, що студенти цієї групи у переважній своїй більшості не є соціально гнучкими в різних соціумах і в різних обставинах; їм важко налагоджувати контакт і вступати у взаємодію з іншими. У контексті досліджуваної проблеми це є серйозною перешкодою в професійній підготовці майбутніх учителів початкової школи.

Значення творчого та елементарного рівнів комунікативного контролю в контрольній групі приблизно однакові. Так, 36 студентів (11,9 %) володіють творчим рівнем, тобто легко і швидко знаходять спільну мову у незнайомому або малознайомому середовищі, легко контактують і вміють вести за собою. 30 студентів (9,9 %) мають елементарний рівень соціальної гнучкості, що свідчить про те, як їм важко входити у контакт з іншими людьми, вони є соціально негнучкими, не вміють або ж не хочуть знаходити спільну мову з іншими людьми.

Значення цього показника в експериментальній групі після проведення формувального експерименту інші. Так, переважають значення конструктивного (144 студенти (46,4 %)) та творчого (112 студентів (36,1 %)) рівнів комунікативного контролю. Лише 2 студентів мають елементарний рівень (0,7 %) та 52 студенти (16,8 %) володіють базовим рівнем соціальної гнучкості.

Оскільки одним із методологічних положень дисертаційної роботи було визначено орієнтування системи підготовки майбутніх учителів початкової школи на формування творчої суб'єктності в організації дозвілєвої діяльності учнів, то важливим став показник сформованості готовності, який засвідчував суб'єктність організатора дозвілля. З огляду на це, як і на констатувальному етапі, було проведено визначення рівня суб'єктності. Результати дослідження подано в 4.26.

Аналіз одержаних результатів свідчить про те, що майже половина з опитаних контрольної групи 138 осіб (45,7 %) мають базовий рівень суб'єктної позиції, тобто майбутні вчителі початкової школи на заняттях, у позааудиторний час, під час виховних заходів займали зазвичай не дуже активну позицію. 65 студентів (21,5 %) – взагалі пасивні, тобто їм властивий низький рівень суб'єктної позиції, у дисертації – елементарний рівень. У 21 студента (лише 7,0 %) творчий рівень суб'єктної позиції, тобто ці студенти з внутрішньою активністю, прагненням пізнати нове, творчо діяти, моделювати, конструювати тощо.

Таблиця 4.26

Розподіл респондентів КГ та ЕГ майбутніх учителів початкової школи за рівнем суб'єктності до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів (після завершення дослідно-експериментальної роботи)

Рівень суб'єктності	КГ		ЕГ	
	К-ть	%	К-ть	%
Творчий	21	7,0	78	25,2
Конструктивний	78	25,8	183	59,0
Базовий	138	45,7	34	11,0
Елементарний	65	21,5	15	4,8

В експериментальній групі після формувального експерименту значення цього показника інші. Так, переважає конструктивний рівень (183 студенти (59,0 %)), тобто студенти проявляють активність, ініціативність, однак їм характерна ситуативність такого прояву, вони не завжди беруть участь у виховних заходах, хоча вміють відстоювати власну думку, аргументувати свою позицію. Творчим рівнем володіє 78 студентів (25,2 %) і лише 15 студентів (4,8 %) мають низький (елементарний) рівень суб'єктної позиції.

На основі узагальнених результатів ми дослідили рівень готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності учнів за рефлексивно-саморегулятивним критерієм, який власне й відображає стан рефлексивного компоненту готовності (таблиця 4.27, рисунок 4.7).

Аналіз одержаних результатів, поданих у таблиці та на діаграмі, свідчить про те, що після формувального експерименту суттєво змінилися значення визначених рівнів готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності за рефлексивно-саморегулятивним критерієм у контрольній та експериментальній групах.

Таблиця 4.27

Розподіл респондентів КГ і ЕГ майбутніх учителів початкової школи за рівнями готовності до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів (за рефлексивно-саморегулятивним критерієм, після завершення дослідно-експериментальної роботи)

Рівні Групи	Творчий		Конструктивний		Базовий		Елементарний	
	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%
КГ	11	3,6	87	28,8	149	49,4	55	18,2
ЕГ	62	20,0	195	62,9	50	16,1	3	1,0

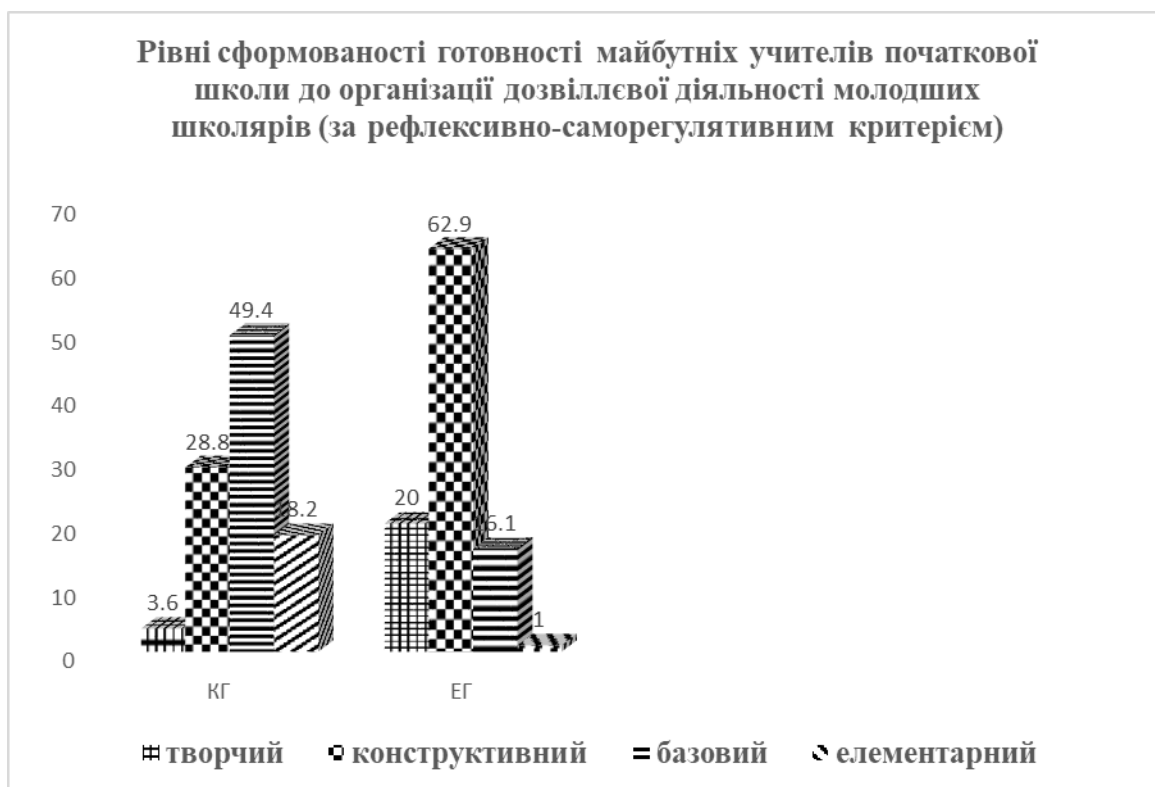

Рис. 4.7. Розподіл респондентів КГ і ЕГ майбутніх учителів початкової школи за рівнями готовності до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів (за рефлексивно-саморегулятивним критерієм, після завершення експерименту)

Так, насамперед зауважимо, що в контрольній групі переважаючим залишився, як і на констатувальному етапі, базовий рівень готовності (149 студентів (49,4 %)). Тобто у студентів цієї групи переважно сформовані елементи педагогічної рефлексії як уміння аналізувати власні педагогічні вміння, способи та результати власної діяльності з організації дозвілля дітей; переважає неадекватна самооцінка (занижена або завищена); часткове володіння прийомами самоаналізу, примітивний рівень саморегуляції та самоактуалізації. У цій групі 87 студентів (28,8 %) володіють конструктивним рівнем, тобто в них достатні саморегулятивні властивості, рефлексія, середній рівень соціальної гнучкості, достатній рівень самоактуалізації. В 55 студентів (18,2 %) елементарний рівень сформованості готовності за цим критерієм, що демонструє наявні труднощі і проблеми у формуванні рефлексивного компоненту готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвіллевой діяльності школярів.

В експериментальній групі після дослідно-експериментальної роботи 195 студентів, а це більше половини з опитаних (62,9 %), володіють конструктивним рівнем готовності, тобто рефлексивний складник готовності достатньо сформована, що забезпечить успішне виконання майбутніми учителями початкової школи своїх професійних функцій. 62 студентів у цій групі (20,0 %) мають творчий рівень, і лише 3 студентам (1,0 %) властивий елементарний рівень готовності. Отже, можемо зробити висновок, що реалізовані педагогічні умови системи підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвіллевой діяльності учнів позитивно вплинули на стан сформованості рефлексивного компонента їх готовності.

4.2.5. Динаміка готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвіллевой діяльності молодших школярів

Одним із важливих завдань дисертаційної роботи було визначено з'ясування динаміки сформованості готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвіллевой діяльності школярів за результатами дослідження, проведеного до початку формуального експерименту й після його завершення. З цією метою на основі визначених рівнів готовності студентів до організації дозвіллевой діяльності учнів за показниками мотиваційно-ціннісного, інформаційно-пізнавального, діяльнісно-комунікативного й рефлексивно-саморегулятивного критеріїв (п. 4.2.1, 4.2.2, 4.2.3, 4.2.4 дисертаційної роботи) дослідили рівень готовності як середнє арифметичне й результати подали в таблиці 4.28 та на рис. 4.8.

Таблиця 4.28

Розподіл респондентів КГ і ЕГ майбутніх учителів початкової школи за рівнями готовності до організації дозвіллевой діяльності молодших школярів (після завершення дослідно-експериментальної роботи)

Рівні Групи	Творчий		Конструктивний		Базовий		Елементарний	
	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%
КГ	19	6,29	100	33,11	152	50,33	31	10,27
ЕГ	60	19,36	185	59,68	61	19,68	4	1,28

Аналіз одержаних результатів свідчить про те, що після завершення дослідно-експериментальної роботи у контрольній групі, як і на констатувальному етапі, переважаючими виявилися базовий (152 студенти (50,33 %)) та конструктивний (100 студентів (33,11 %)) рівні.

В експериментальній групі після проведення дослідно-експериментальної роботи значення визначених рівнів сформованості готовності студентів до організації дозвілєвої діяльності учнів суттєво змінилися. Так, переважає конструктивний рівень готовності (185 студентів (59,68 %)); в 60 студентів (19,36 %) – творчий рівень готовності; в 61 опитаного – базовий рівень (19,68 %) і лише в 4 студентів (1,28 %) – елементарний рівень готовності до організації дитячого дозвілля.

Рис. 4.8. Розподіл респондентів КГ і ЕГ майбутніх учителів початкової школи за рівнями готовності до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів (після завершення дослідно-експериментальної роботи)

У 31 студента (10,27 %) елементарний рівень готовності і лише в 19 опитаних студентів творчий рівень готовності (6,29 %). Ці дані переконливо доводять, що:

- 1) недостатньо сформований мотиваційний компонент готовності студентів до організації дозвілєвої діяльності учнів. Звідси актуальною є проблема мотивації студентів у цілому до вчительської роботи й зокрема до дозвілєвої діяльності, як важливого складника освітнього процесу в початковій школі. Актуальним є також формування системи професійних цінностей студентів, у якій би важливе місце займала й готовність до організації дозвілля дітей;
- 2) необхідним є удосконалення когнітивного компоненту готовності майбутніх учителів до організації дитячого дозвілля. Це вимагає насамперед доповнення й оновлення змісту підготовки дозвілєзнавчими знаннями;
- 3) проблемним є стан сформованості діяльнісного складника готовності. Отже, важливим аспектом в організації освітнього процесу в ЗВО має стати реалізація інноваційних технологій, упровадження інтерактивних форм і методів навчання та виховання;
- 4) недостатньо сформований рефлексивний складник готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності учнів, яка сповільнює самоосвітню та саморегулятивну діяльність студентів. Тобто, необхідним є пошук таких форм і методів організації освітнього процесу й управління ним, які б спонукали до самопізнання, самоаналізу,

самовдосконалення.

Для унаочнення даних дослідження й порівняльного їх аналізу подано динаміку рівнів сформованості готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів за результатами на початку й після завершення експерименту (у %) (таблиця 4.29 та рис. 4.9).

З таблиці та діаграми видно, що в контрольній групі, як уже вище було зазначено, суттєвих змін між значеннями досліджених рівнів до початку й після завершення експерименту не виявлено. Так, зменшилось на 4,64 % значення базового рівня готовності, зріс на 2,98 % визначник творчого рівня. Водночас, на 0,33 % зросло число студентів з конструктивним рівнем і на 1,33 % збільшилось число студентів з елементарним рівнем.

Ці певною мірою незначні позитивні зміни, на нашу думку, можна пояснити насамперед тим, що студенти – майбутні вчителі усвідомлюють важливість проблеми організації дозвілля в середовищі дітей і часто самостійно цікавилися шляхами її вирішення; студенти з контрольної групи добровільно ситуативно долучалися до заходів, передбачених дослідно-експериментальною роботою (як-от, співавторство у розробці сценарію, підготовці тез, членство в журі, незалежній експертизі тощо), обмінювалися інформацією зі студентами з експериментальної групи (особливо інтенсивно під час проходження практик) та ін.. У цілому ж такий стан сформованості готовності студентів контрольної групи до реалізації дозвілєвої діяльності учнів ми пояснюємо відсутністю цілеспрямованої й системної роботи з її формування.

Таблиця 4.29

Порівняльні результати діагностування рівнів готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів до та після експерименту

Студен ти	Контрольна група (КГ)			Експериментальна група (ЕГ)		
	Рівні					
	на початок експеримент у	після експеримент у	динамі- ка	на початок експерименту	після експеримент у	динамі- ка
Творчий	3,31	6,29	+2,98	4,52	19,36	+14,84
Констру ктивний	32,78	33,11	+0,33	32,26	59,68	+27,42
Базовий	54,97	50,33	- 4,64	53,23	19,68	-33,55
Елемент арний	8,94	10,27	+1,33	10,0	1,28	-8,72

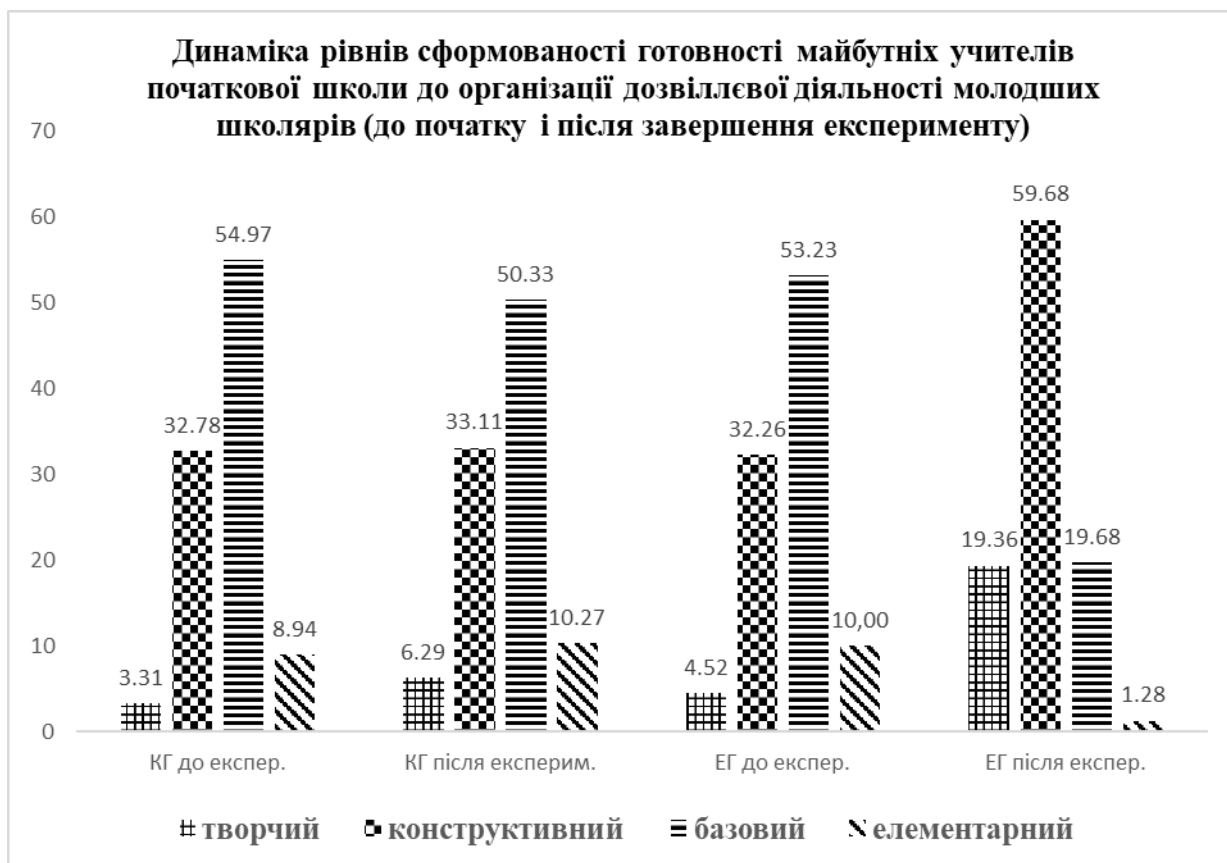

Рис. 4.9. Динаміка рівнів сформованості готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів за результатами до початку і після завершення експерименту

В експериментальній групі після завершення дослідно-експериментальної роботи значення рівнів готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності учнів суттєво різняться. Так, на 14,84 % зріс визначник творчого рівня готовності; на 27,42 % збільшилося число студентів з конструктивним рівнем готовності. Водночас, що також підтверджує позитивну динаміку, зафіксовано зменшення значення на 33,55 % базового та 8,72 % елементарного рівнів.

Особливо істотними були зміни після формульовального експерименту в сформованості рівнів готовності за інформаційно-пізнавальним та рефлексивно-саморегулятивним критеріями. Наприклад, зростання значення творчого рівня за інформаційно-пізнавальним критерієм на 15,4 %, а відповідно зниження елементарного рівня на 7,0 %; збільшення на 16,4 % визначника творчого рівня за рефлексивно-саморегулятивним критерієм і зменшення на 17,2 % елементарного рівня.

Наявність такої позитивної динаміки дає підстави для твердження, що виокремлені та обґрунтовані педагогічні умови системи підготовки майбутніх учителів початкової школи до реалізації дозвілєвої діяльності молодших школярів є дієвими. Тобто реалізація визначених педагогічних умов сприяла вирішенню проблеми дослідження.

Хоча, як також доведено, значного покращення вимагає стан сформованості мотиваційного компонента готовності. Так, після завершення формульовального експерименту, порівняно невисоким є значення творчого рівня (11,3 %), водночас 29,4 % студентів з базовим та 2,9 % – з елементарним рівнем. На, нашу думку, оптимізації також потребує й діяльнісний складник готовності. Зокрема, 25,5 % студентів мають творчий та 58,4 % конструктивний рівні. Значення в цілому непогані, але в порівнянні з

прогнозованими не є достатніми.

Для математичної перевірки ефективності обґрунтованої системи підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів, що охоплює виховну, навчальну, науково-дослідну, практичну й самоосвітню діяльність студентів і передбачала реалізацію визначених педагогічних умов, а також об'єктивності одержаних результатів, використано статистичний критерій λ Колмогорова-Смирнова. Цей критерій застосовний для оцінки достовірності відмінностей між цими показниками. Застосування критерію λ Колмогорова-Смирнова передбачало дотримання таких основних вимог:

- 1) вибірка має бути значною, тобто $n_{1,2} > 50$;
- 2) упорядкованість розрядів за наростанням або спаданням певної ознаки;
- 3) відображення конкретної односпрямованої зміни цієї ознаки [160].

Дані вимоги дотримані у дисертаційному дослідженні, бо:

- 1) оцінюється достовірність двох емпіричних розподілів;
- 2) вибірка значна: в КГ – 302 особи, в ЕГ – 310, тобто $302 > 50$ та $310 > 50$;
- 3) визначальною ознакою в дослідженні був рівень сформованості готовності майбутніх учителів початкової школи до реалізації дозвілєвої діяльності учнів; цей рівень був спадним від теоретичного рівня до елементарного рівня.

Проаналізовано чотири випадки:

- 1) емпіричні розподіли рівнів у КГ та ЕГ після експерименту;
- 2) емпіричні розподіли рівнів у КГ та ЕГ до експерименту;
- 3) емпіричні розподіли рівнів у КГ до і після експерименту;
- 4) емпіричні розподіли рівнів в ЕГ до і після експерименту.

Ми визначили зміст таких гіпотез:

H_0 – відмінності між розподілами недостовірні;

H_1 – відмінності між розподілами достовірні.

Емпіричне значення критерію обчислюється за формулою:

$$(4.1)$$

де n_1 та n_2 – кількість респондентів у першій та другій вибірках відповідно, $d_{\max}$ – найбільша абсолютна величина серед значень різниці накопичених емпіричних частотей [].

Результати обчислення подані в табл. 4.30 – 4.32.

Емпіричні частоти f ЕГ та f КГ визначаємо кількістю респондентів, які мають відповідний рівень сформованості в експериментальній та контрольній групах відповідно та записуємо результати в 2 та 3 стовпчики.

Емпіричні частоти $f_{емп}$ ЕГ та $f_{емп}$ КГ обчислюємо послідовним діленням емпіричної частоти за даним рівнем на загальну кількість респондентів відповідної групи, після цього результати записуються в 4 та 5 стовпчики.

Таблиця 4.30

Емпіричні розподіли рівнів у КГ та ЕГ майбутніх учителів початкової школи щодо готовності до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів (до експерименту)

$\lambda_k = 2,12$, отже $\lambda_e < \lambda_k$, бо $5,261 > 1,36$ та $5,261 > 1,63$, тобто дійсною є гіпотеза H_1 – відмінності між розподілами достовірні.

Логічним є висновок про те, що професійна підготовка майбутніх учителів початкової школи має бути системною й охоплювати виховну, навчальну, науково-дослідну, практичну та самоосвітню підготовку студентів, спрямовану на формування у них мотиваційного, когнітивного, діяльнісного та рефлексивного компонентів готовності.

Педагогічними умовами системи підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів є: цілеспрямована позитивна мотивація студентів до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів в інноваційному середовищі закладів вищої освіти; удосконалення змісту професійної підготовки студентів до організації дозвілля учнів початкової школи; застосування інтерактивних та інтегрованих художньо-педагогічних технологій у процесі підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів; інтеграція управління та самоуправління суб'єктів системи підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності учнів.

Висновки до четвертого розділу

Проведення педагогічного експерименту передбачало виконання низки завдань: аналіз рівня готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів; вибір бази експериментальної роботи, консультування викладачів щодо умов проведення педагогічного експерименту; визначення критеріїв, показників та рівнів готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів; організація експерименту; визначення експериментальної вибірки, яка є репрезентативною для сукупності досліджуваних явищ і процесів; проведення констатувального діагностування студентів щодо рівнів їхньої готовності; розробка та реалізація моделі системи підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів; проведення формувального етапу експерименту, інтерпретація отриманих результатів: кількісно-якісний аналіз результатів експерименту; опис отриманих результатів та їх інтеграція в освітній процес, визначення ефективності експериментальної роботи.

Педагогічний експеримент проводився на базі шести ЗВО України: Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, Луцького педагогічного коледжу, Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, Харківської гуманітарно-педагогічної академії, Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди, Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, які здійснюють підготовку майбутніх учителів початкової школи. Він включав три етапи: підготовчий (2012–2017 рр.), констатувальний (

2017–2018 рр.), формувальний (2018–2020 рр.) етапи експерименту.

Формувальний етап експерименту передбачав упровадження системи підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів. Практичне втілення визначених складників системи підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів здійснювали шляхом реалізації обґрунтованих педагогічних умов, кожна з яких відігравала значну роль у готовності студентів до вказаного напрямку професійної діяльності. Результатом ефективної реалізації системи такої підготовки є сформованість мотиваційного, когнітивного, діяльнісного та рефлексивного компонентів готовності студентів до її успішного здійснення.

До формувального етапу експерименту було залучено 612 студентів: 302 студенти – КГ та 310 студентів – ЕГ (методом випадкового відбору). Визначено алгоритм дослідження рівня готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів після завершення формувального етапу експерименту: 1) дослідження рівнів сформованості того чи іншого складників готовності студентів до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів; табличне й графічне зображення одержаних результатів; їх аналіз та інтерпретація; 2) порівняльний аналіз значень досліджених рівнів готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів у контрольній та експериментальній групах до початку й після завершення експерименту; подання таблично й графічно одержаних даних; аналіз кількісної та якісної динаміки; 3) доведення достовірності одержаних експериментальних даних за допомогою методів математичної статистики.

Аналіз одержаних результатів засвідчив, що після завершення дослідницько-експериментальної роботи у КГ, як і на констатувальному етапі, переважальними виявилися базовий (154 студенти (50,99 %)) та конструктивний (105 студентів (34,77 %)) рівні. У 24 студентів (7,95 %) – елементарний рівень готовності і лише в 19 студентів – творчий рівень готовності до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів (6,29 %). В ЕГ після проведення дослідницько-експериментальної роботи значення встановлених рівнів готовності студентів до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів суттєво змінилися. Так, переважає конструктивний рівень готовності (185 студентів (59,68 %)), що на 27,42 % більше, ніж було до експерименту; у 60 студентів (19,36 %) – творчий рівень готовності, що на 14,84 % вище, ніж діагностувалося до формувального етапу експерименту; у 61 респондента – базовий рівень (19,68 %), що також, відповідно, менше на 33,55 %, ніж було до початку експерименту. Лише у 4-х студентів (1,28 %) – елементарний рівень готовності до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів, що на 8,72 % нижче, ніж було на початку дослідницько-експериментальної роботи.

Отже, формувальний етап педагогічного експерименту показав дієвість системи підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів. Таким чином, висунута на

початку дослідження гіпотеза одержала своє підтвердження. Результати експериментальної роботи засвідчили її ефективність, що дає змогу вважати, що мети дослідження досягнуто, а завдання – виконано.

Положення і висновки, викладені у четвертому розділі дисертації, детально розкриті у таких працях автора [107], [109], [114], [115], [119], [120], [124], [125], [130].

ВИСНОВКИ

У результаті теоретичного обґрунтування та експериментальної перевірки розробленої системи підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів зроблено такі висновки:

1. У сучасній педагогічній теорії і практиці проблема підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів є недостатньо дослідженою. Зокрема бракує цілісних наукових розвідок, що розкривали б підготовку майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів з урахуванням видів та форм організації дозвілля, вікових і психо-фізіологічних характеристик учнів, вимог нової української школи, потреб вчителя та учня, системності цього процесу тощо. Різновекторність наукових поглядів на дозвілєву діяльність, методологічних підходів до визначення її сутності відображені у сучасних дослідженнях з проблем підготовки майбутніх учителів, зокрема початкової школи. Уточнено сутність ключових понять дослідження: «дозвілля», «культурно-дозвілєва діяльність», «дозвілєва діяльність молодших школярів» та ін. Підготовку майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів визначено як цілеспрямований процес оволодіння студентами загальними та фаховими компетентностями щодо продуктивної організації та проведення дозвілєвої діяльності у початковій школі, виховання молодших школярів як її суб'єктів та формування у них основ визнання цінності дозвілля. Така підготовка ґрунтована на методологічних підходах (системний, синергетичний, акмеологічний, культурологічний, аксіологічний, компетентнісний, суб'єктно-діяльнісний, комунікативний), здійснюється з дотриманням загальнодидактичних та специфічних принципів підготовки майбутніх учителів початкової школи, враховує психолого-педагогічні особливості організації навчання та дозвілєвої діяльності учнів у початковій школі. Недосконалість механізмів реалізації державної освітньої та культурної політики щодо організації культурно-дозвілєвої діяльності дітей, послаблення соціального контролю за її комерціалізацією, з одного боку, та неготовність учителів початкової школи до якісного забезпечення й ефективної організації дозвілєвої діяльності молодших школярів, з іншого боку, актуалізують пошуки інновацій як до організації дозвілєвої діяльності у ЗЗСО, так і до удосконалення професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи.

2. Дозвілєву діяльність молодших школярів представлено як самокеровану діяльність, спрямовану на їхній духовний розвиток, що надає можливість вільного вибору суспільно значимих ролей, забезпечуючи умови діяльності, які сприяють доцільному використанню її безмежних можливостей. Організація дозвілєвої діяльності молодших школярів – це керований, цілеспрямований, процес взаємодії педагогів, батьків учнів та інших суб'єктів дозвілєвої діяльності з активною самодіяльністю учнів, з метою виховання суб'єктності молодших школярів у виборі видів, форм та

способів дозвілля й формування їхнього ціннісного ставлення до дозвіллевої діяльності. Структуру організації дозвіллевої діяльності молодших школярів складають мета, суб'єкти, зміст, взаємодія між суб'єктами, форми і методи, результат, корегування результатів, рефлексія суб'єктів дозвіллевої діяльності. До основних функцій дозвіллевої діяльності зараховано рекреаційну, гедоністичну, емоційно та духовно збагачувальну, пізнавально-розвивальну (самопізнання та самореалізація), ціннісно-орієнтаційну, комунікативну, соціальну, виховну, компенсаторно-психотерапевтичну та творчу.

На підставі дослідження сучасного стану готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвіллевої діяльності молодших школярів виявлено, що її зміст, організаційні форми і технології не повною мірою відповідають потребам сучасного шкільництва та вимогам нової української школи. Переважна частина діагностованих студентів характеризувалася базовим рівнем готовності до організації дозвіллевої діяльності молодших школярів (54,2 %), що засвідчило необхідність внесення педагогічних коректив у систему підготовки майбутніх учителів початкової школи на різних рівнях.

3. Готовність майбутніх учителів початкової школи до організації дозвіллевої діяльності молодших школярів потрактовано як сформоване інтегральне ціннісно-особистісне утворення, що забезпечує професійний розвиток особистості студента шляхом свідомого гармонійного поєднання компетентностей продуктивної організації дозвіллевої діяльності молодших школярів, сприяє успішній комунікації у колективній діяльності на основі усвідомлених морально-етичних норм, переконань, передбачає здатність до постійного професійного самовдосконалення, самовираження задля навчання, виховання та розвитку молодших школярів як суб'єктів дозвіллевої діяльності. Компонентами готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвіллевої діяльності молодших школярів визначено мотиваційний, когнітивний, діяльнісний і рефлексивний. Ефективність підготовки визначено за мотиваційно-ціннісним, інформаційно-пізнавальним, діялісно-комунікативним і рефлексивно-саморегулятивним критеріями. Для кожного критерію розроблено відповідні показники та методи вимірювання. Кількісно-якісний аналіз показників (за частотою, інтенсивністю, яскравістю їх прояву) для кожного з визначених критеріїв дав можливість диференціювати чотири рівні готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвіллевої діяльності молодших школярів: елементарний, базовий, конструктивний і творчий.

4. Результати теоретичного аналізу проблеми, власний практичний досвід підготовки вчителів початкової школи дозволили визначити такі концептуальні засади проблеми дослідження: детермінованість сучасними методологічними підходами до реалізації соціально-освітніх потреб суспільства в висококваліфікованих учителях – модераторах змін; цілеспрямованість професійної підготовки та орієнтування на формування творчої суб'єктності студентів; відповідність вимогам нової української

школи щодо розвитку культурно-освітніх інтересів особистості учня; орієнтованість на активізацію навчально-пізнавальної діяльності майбутніх учителів початкової школи у контексті організації культурної дозвілєвої діяльності молодших школярів; урахування перспектив розвитку шкільної освіти та модернізацію вищої педагогічної освіти, що передбачають осучаснення змісту, розроблення адекватних форм, методів та технологій навчання організації дозвілєвої діяльності молодших школярів. Концепція дослідження розкриває науково-педагогічні основи оптимізації системи професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів на трьох рівнях: методологічному, теоретичному та методичному.

5. Виокремлено, обґрунтовано та перевірено педагогічні умови підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів, а саме: цілеспрямована позитивна мотивація студентів до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів в інноваційному середовищі закладів вищої освіти; удосконалення змісту професійної підготовки студентів до організації дозвілля учнів початкової школи; застосування інтерактивних та інтегрованих художньо-педагогічних технологій у процесі підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів; інтеграція управління та самоуправління суб'єктів системи підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності учнів. Реалізація педагогічних умов забезпечила: досягнення мети і завдань системи підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів; взаємозв'язок і оптимізацію аудиторної та позааудиторної (науково-дослідної, виховної, практичної та самоосвітньої) роботи майбутніх учителів початкової школи; узгодженість і взаємодію інтерактивних та інтегрованих художньо-педагогічних технологій підготовки майбутніх учителів початкової школи; спрямування системи підготовки студентів на майбутню діяльність учителя початкової школи як творчого суб'єкта організації дозвілєвої діяльності молодших школярів.

6. Систему підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів представлено як цілеспрямований, системний процес виховної, навчальної, науково-дослідної, практичної та самоосвітньої підготовки студентів, спрямований на формування в них мотиваційного, когнітивного, діяльнісного та рефлексивного компонентів готовності організовувати дозвілєву діяльність молодших школярів з урахування їхніх психологічних та індивідуальних особливостей і специфіки організації дозвілля дітей цього віку. Система підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів є відкритою функціональною структурою, що складається із сукупності динамічних, керованих підсистем. Указана система реалізована трьома етапами: підготовчим (активізація внутрішніх мотиваційних установок студентів), організаційно-практичним (поглиблення й систематизація одержаних у ході теоретичного навчання цілісних й

системних психолого-педагогічних й методично-дозвілєвих знань з трансформацією їх у практичне застосування) і результативним (презентування набутих компетентностей через захисти проєктів і наукових робіт, участь у конкурсах, виховних заходах; діагностування рівня готовності студентів до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів). Побудована модель системи відображає взаємозв'язки трьох структурно-функціональних підсистем: методологічно-цільового, змістово-процесуального та моніторингово-результативного. Структурні компоненти моделі (мета, завдання, принципи, методологічні підходи, зміст навчальної, позааудиторної освітньої діяльності; критерії, показники та рівні готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів (елементарний, базовий, конструктивний і творчий) спрямовані на реалізацію системи підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілля учнів в інноваційному середовищі ЗВО задля підвищення продуктивності освітньої діяльності та розв'язання завдань якісної професійної підготовки.

Упровадження розробленої системи підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності учнів забезпечило переважне формування у студентів експериментальної групи конструктивного рівня досліджуваної готовності: 185 студентів (59,68 %), що на 27,42 % більше, ніж було до експерименту. У 60 студентів (19,36 %) виявлено творчий рівень (на 14,84 % вище, ніж діагностувалося до формувального етапу експерименту); у 61 студентів – базовий рівень – 19,68 % (менше на 33,55 %, ніж було до початку експерименту) й лише в 4 студентів – 1,28 % – елементарний рівень готовності до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів (на 8,72 % нижче, ніж було на початку дослідно-експериментальної роботи). Особливо суттєвими виявлено зміни після формувального етапу експерименту у рівнях готовності за інформаційно-пізнавальним та рефлексивно-саморегулятивним критеріями. Вияв позитивної динаміки дав підстави для твердження, що виокремлені педагогічні умови та реалізація системи підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів є дієвими.

7. Розроблено та запроваджено в освітній процес навчально-методичний комплекс для підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів: авторські програми навчальних дисциплін за вибором студентів («Організація дозвілєвої діяльності молодших школярів», «Система виховної роботи вчителя в закладах освіти нового типу»), програми роботи студентського клубу «Цікаве дозвілля молодших школярів „Розважайко“» та діяльності проблемної групи «Умови успішної організації дозвілєвої діяльності молодших школярів» (модифікованих завданнями, спрямованими на розвиток компонентів готовності майбутніх учителів початкової школи організовувати дозвілєву діяльність молодших школярів), комплект ділових ігор й кейсів, систему мультимедійних презентацій, засобів контролю й візуалізації навчальної

інформації до них; методики діагностування (критерії, показники, рівні, методи оцінювання) ефективності підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів; удосконалено зміст обов'язкових та вибірових навчальних дисциплін: «Педагогічна майстерність», «Інноваційні виховні технології», «Інноваційна діяльність організатора початкової освіти» та ін. та зміст науково-дослідної, виховної роботи студентів та програм проходження майбутніми вчителями початкової школи різних видів практик (педагогічної в дитячих оздоровчих таборах, навчально-виховної, педагогічної, науково-дослідної та асистентської практик).

Проведене дослідження не вичерпує всіх актуальних і практично значущих завдань підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів. Перспективу подальших розвідок становлять важливі питання: удосконалення навчально-методичної бази підготовки майбутніх фахівців до організації дозвілля молодших школярів; розвитку мобільності, конкурентоспроможності та підвищення кваліфікації вчителів початкової школи в контексті організації змістовного дозвілля учнів; активізації професійно-педагогічного потенціалу студентів із низьким рівнем самоактуалізації («синдром професійного вигорання»).

Список використаних джерел

1. Абанкина И. В., Абанкина Т. В., Алескерев Ф. Т., Деркачев П. В., Егорова Л. Г., Зиньковский К. В., Николаенко Е. А., Огороднийчук Д. Л., Сероштан Э. С., Филатова Л. М. Модель многоступенчатого выбора для прогнозирования поведения спроса на высшее образование. *Университетское управление: практика и анализ*. 2014. С. 84–94.
2. Абисова М. А. Видовище як форма масової комунікації в умовах комунікаційного плюралізму. *Вісник Національного Авіаційного Університету*. Серія: Філософія. Культурологія. № 14. С. 109–113.
3. Абульханова К. А., Березина Т. Н. Время личности и время жизни. СПб.: Алетейя, 2001. 152 с.
4. Авшенюк Н. М., Прохур Ю. З. Українсько-англійський навчальний словник з педагогіки: словник. Київ: Педагогічна думка, 2013. 512 с.
5. Акімова Л. Методологія наукових досліджень. Донецьк. 2015. 298 с.
6. Акусок А. М. Теоретичні засади формування змісту загальнопедагогічної підготовки майбутнього вчителя: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. Київ, 2009. 202 с.
7. Алексєєв В. О. Методика проведення лекційних занять у вищій школі. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*: зб. наук. пр. / ред. кол.: Т. І. Сущенко (голов. ред.) та ін. Запоріжжя, 2009. Вип. 3(56). 431 с.
8. Алексюк А. Педагогіка вищої освіти України. Історія. Теорія. *Підручник для студентів, аспірантів та молодих викладачів вищих навчальних закладів*. Київ: Либідь, 1998. 560 с.
9. Андрущук І. В. Естетичні почуття та їх вплив на професіоналізм педагога. *Молодь і ринок*. 2009. № 11. С. 78–83.
10. Андрущенко В. Проблема формування нового вчителя для об'єднаної Європи XXI століття. *Європейські педагогічні студії*. 2012. Вип. 1–2. С. 27–39. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/epc_2012_1-2_8 (дата звернення: 19.05.2019).
11. Аніщенко О. В., Н. І. Яковець. Сучасні педагогічні технології: курс лекцій. навч. посіб. / За заг. ред. Н. І. Яковець. Ніжин: Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2007. 199 с.
12. Антонова О. Є. Технологія розвитку педагогічної обдарованості майбутнього вчителя. *Наукова школа: центр професійної підготовки педагогічних кадрів*: науковий збірник / за ред. проф. Дубасенюк О. А. вид. 2-ге, доповнене. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2005. 254 с.
13. Антонова О. Є. Педагогічна обдарованість та технологія її розвитку у майбутніх учителів. *Актуальні проблеми розвитку обдарованості учнівської та студентської молоді*: зб. наук. праць / За заг. ред. О. Є. Антонової. Житомир: Вид-во ЖДУ, 2006. 156 с.

14. Антонова О. Є. Технологія формування базових педагогічних знань у майбутніх учителів. *Освітні інноваційні технології у процесі викладання навчальних дисциплін*: збірник науково-методичних праць / за ред . проф. О. А Дубасенюк. Житомир: Вид-во ЖДУ, 2004. 257 с.
15. Артемчук Г. І. Вища школа України: реальність і тенденції розвитку: *монографія*. Київ: Ленвіт, 2004. 176 с.
16. Азарова Р. Н. Соціально-педагогическая организация досуга учащейся молодежи: дис. ...д-ра пед. наук: 13.00.05. Москва, 2005. 373 с.
17. Амонашвили Ш. А. Как живет, дети? Москва: Просвещение, 1991. 175 с.
18. Андреев В. И. Педагогика: учебный курс для творческого саморазвития. 3-е изд. Казань: Центр инновационных технологий, 2012. 608 с.
19. Антонюк Н. А. Формування у майбутніх учителів початкової школи діалогічних умінь у процесі професійної підготовки: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини. Умань, 2015. 20 с.
20. Ариарский М. А. Культура досуга как предмет педагогики и прикладной культурологии. URL: <http://www.knukim.edu.ua> (дата звернення: 10.11.2020)
21. Аристотель. О небе. Сочинения. В 4-х т. Т. 3: Перевод, вступ. статья и примеч. И. Д. Рожанский. Москва: Мысль, 1981. С. 263–378.
22. Балахтар В. В. Використання досвіду організації дозвілля дітей та підлітків в сучасних умовах. *Науковий вісник Чернівецького університету*: зб. наук. праць. Чернівці: Рута, 2009. Вип. 465: Педагогіка та психологія. С. 11–16.
23. Балл Г. О. Про психологічні засади формування готовності до професійної праці. *Психолого-педагогічні проблеми професійної освіти*. 1994. С. 98–100.
24. Баранецька Ю. М. Виховання у студентів вищих педагогічних навчальних закладів культури дозвілля засобами музичного мистецтва: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07. Хмельницький 2017. 257 с.
25. Бардашевська Ю. О. Підготовка майбутніх учителів до організації дозвіллевої діяльності старшокласників: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед наук: 13.00.04. Вінниця 2007. 30 с.
26. Бартків О. С. Клубна робота як одна з форм виховання у студентів відповідального ставлення до батьківства. *Conference Proceedings of the 7th International Scientific Conference Problems and Prospects of Territories' Socio-Economic Development* (Opole, Poland 4–7 April, 2018). The Academy of Management and Administration in Opole, 2018. Pp. 31–37.
27. Бартків О. С. Оздоровчо-виховна діяльність у дитячому таборі: *монографія*. Луцьк: Вежа-Друк, 2013. 204 с.
28. Бездверна-Хомерікі О. А. Педагогічні умови гуманістичного виховання підлітків у сфері культурно-дозвіллевої діяльності: дис... канд. пед . наук: 13.00.05 / Київський державний інститут культури. Київ, 1997. 216 с.

29. Безлюдна В. В. Система соціальної роботи з сім'єю в США: автореферат дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.05. Київ. 2012. 20 с.
30. Белкин А. С., Вербицкая А. О. Витагенное образование в системе педагогического знания. URL: journals.uspu.ru/i/inst/pedobraz/ped2007/.pdf (дата звернення: 10.11.2020).
31. Березівська Л. Д. Принципи індивідуального підходу до учнів у творчій спадщині В. О. Сухомлинського і О. А. Захаренка. *Історико-педагогічний альманах*. 2010. № 1. С. 20–26.
32. Беспалько В. Педагогические ошибки тестирования. *Педагогические измерения*. М.: НИИ школ. технологий, 2012. № 3. С. 27–38.
33. Бех І. Д. Виховний процес з глибинним психозануренням: (поради вчителю). *Початкова школа*. 2009. № 2. 280 с.
34. Бех І. Д. Інноваційна виховна технологія: сутнісні положення і шляхи реалізації. *Педагогіка і психологія*. 2014. № 1. С. 12–17.
35. Бех І. Д. Концепція «Я-центрованого» духовно-розвивального виховання: парадигмальні ознаки. *Методист*. 2016. № 7 (5). С. 64–70.
36. Бех І. Д. Майстерність педагога у виховній взаємодії. *Відкритий урок: розробки, технології, досвід*. 2006. № 9–10. С. 3–10.
37. Бех І. Д. Педагогічне регулювання виховної ситуації. *Дошкільне виховання*. 2010. № 4. С. 2–3.
38. Бех І. Д. Справедливість несправедливості у міжособистісних взаєминах. *Світ виховання*. 2006. № 3 (16). С. 8–10.
39. Бех І. Д. 100 ключів виховного успіху: науково-методичний посібник. *Шкільний світ*. 2009. Червень. № 21–23. 151 с.
40. Белецька І. В. Вплив організованого вільного часу на становлення особистості учня. *Соціальна педагогіка: теорія та практика*. 2013. № 1. 304 с. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/spttp_2013_1_6 (дата звернення: 10.11.2020)
41. Бєсєдіна Л. М. Педагогічна майстерність, активні методи навчання та методична робота у навчальних закладах: методичний посібник. Київ: Логос, 2009. 204 с.
42. Бібік Н. М. Компетентністний підхід до презентації освітніх результатів. *Школа І ступеня: теорія і практика*: збірник наукових праць Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені Григорія Сковороди. Переяслав-Хмельницький, 2004. Вип. 10. С. 24–37.
43. Бібік Н. М. Компетентністний підхід: рефлексивний аналіз застосування. Компетентністний підхід в сучасній освіті. Світовий досвід та українські перспективи / під заг. ред. Овчарук О. В. Київ, 2001. 111 с.
44. Бібік Н. М. Компетентність і компетенції у результатах початкової освіти. *Початкова школа*. 2010. № 9. 135 с.
45. Бібік Н. М. Проблеми професійного вдосконалення вчителя початкових класів. *Школа І ступеня: теорія і практика*: збірник наукових праць Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету

імені Григорія Сковороди. Переяслав-Хмельницький, 2004. Вип. 10. С. 24–37

46. Біда О. А., Кузьмінський А. І., Кучай О. В. Професійна суб'єктність майбутнього фахівця початкової школи: філософський аспект. *Гуманітарні студії: педагогіка, психологія, філософія*. Випуск 10 (4). 2019. Національний університет біоресурсів і природокористування України. С. 100–108.
47. Біда О. А., Кузьмінський А. І., Кучай О. В. Формування професійної позиції майбутнього вчителя початкової школи. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2019. Випуск 11 (395). С. 77–81.
48. Біда О. А., Кучай О. В. Готовність майбутнього вчителя початкової школи до професійного самовизначення. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України*. Серія «Педагогіка, психологія, філософія». Київ: Міленіум, 2018. Вип. 291. С. 20–25.
49. Біда О. А. Підготовка майбутніх учителів до професійної орієнтації учнів. *Витоки педагогічної майстерності*. Серія: Педагогічні науки. 2011. Вип. 8(1). С. 45–49. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/vpm_2011_8\(1\)_11](http://nbuv.gov.ua/UJRN/vpm_2011_8(1)_11) (дата звернення: 19.05.2019).
50. Біда О. А. Роль українських народних традицій у формуванні культури сучасної людини. *Вісник Черкаського університету*. Серія: Педагогічні науки. Випуск № 3. Черкаси, 2016. С. 145–148.
51. Бідюк Н. М. Розвиток системи освіти дорослих у США (друга половина ХХ – початок ХХІ століття). *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2015. № 1 (45). С. 3–10.
52. Біла книга національної освіти України / Акад-ра пед. наук України; за ред. В. Г. Кременя. Київ, 2009. 185 с.
53. Білецька Г. Обґрунтування концепції природничо-наукової освіти майбутніх екологів. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2014. № 1. С. 37–46. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pippo_2014_1_5 (дата звернення: 12.06.2017).
54. Бірюк Л. Компетентнісний підхід як методологічне підґрунтя формування професійної компетентності майбутнього викладача. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка*. Сер.: Педагогічні науки. 2016. Випуск 30. С. 7–13.
55. Богуш А. М. Зміст і напрями діяльності наукової школи: українська дошкільна лінгводидактика. *Наука і освіта: науково-практичний журнал*. Одеса. 2014. № 10. С. 7–10.
56. Боднар А. Я., Журат Ю. В. Психолого-педагогічний аналіз проблеми суб'єкта та суб'єктності в процесі становлення. *Наукові записки. Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота*. Том 149. 142 с.
57. Бойко В. В. Діагностика комунікативної толерантності; діагностика емоційних бар'єрів у міжособистісному спілкуванні. URL:

<http://weblib.pp.ua/322-diagnostika-kommunikativnoy-tolerantnosti-22440.html> (дата звернення: 12.07.2019).

58. Бойчев І. І. Підготовка майбутнього вчителя до організації культурно-дозвілєвої діяльності учнів: дис ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Південноукраїнський державний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського. 2005. 256 с.
59. Боловацька Ю. І. Особистісно орієнтоване виховання студентів у культурно-дозвілєвій діяльності вищого педагогічного навчального закладу: дис. канд. пед. наук: 13.00.07 / Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна. Харків, 2015. 16 с.
60. Бондар О. П., Семенюта М. Ф., Ковальов Ю. Г., Задорожна О. В., Ковальова О. С., Якуніна І. Л., Якунін Р. П. Математична статистика як елемент педагогічної технології навчання у вищій школі. *Науковий вісник львівської академії*. Сер.: Педагогічні науки. 2017. Вип. 2. С. 17-23. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/sbfasps_2017_2_4.pdf (дата звернення: 18.02.2018).
61. Бондар В. І. Теорія і технологія управління процесом навчання в школі. АПН України; Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. Київ, 2000. 192 с.
62. Бочелюк В. Й, Бочелюк В. В. Дозвілєзнавство: навчальний посібник. Київ: Центр навчальної літератури, 2006. 208 с.
63. Буднік О. Б. Теоретичні і методичні засади професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів до соціально-педагогічної діяльності: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04 / Житомирський державний університет імені Івана Франка. 555 с.
64. Бужина І. В. Розвиток педагогічного творчого потенціалу студентів у процесі розв'язання ними комунікативних завдань. *Людинознавчі студії. Педагогіка*. 2014. Вип. 29(2). С. 22-30.
65. Буздуган О. А. Підготовка майбутніх учителів початкових класів до педагогічної взаємодії з батьками учнів: дис... канд. пед. наук: 13.00.04 / Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського». Одеса, 2013. 267 с.
66. Бурман Л. В. Педагогічні умови формування діалогічних умінь у студентів вищих навчальних педагогічних закладів: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Кривий Ріг, 2008. 292 с.
67. Бьорер Джон. Практичні поради викладачам / упор. О. Сидоренко, В. Чуба. Київ: Центр інновацій та розвитку, 2001. С. 206-246.
68. Василюк А. В. Педагогічний словник-лексикон. Англо-український. Українсько-англійський. Ніжин: Вид-во НДУ ім. М. Гоголя, 2004. 154 с.
69. Вайнола Р. Х. Педагогічні засади особистісного розвитку майбутнього соціального педагога в процесі професійної підготовки: автореф . дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук: 13.00.04. Київ, 2009. 46 с.

70. Василенко О. М. Соціально-педагогічні умови адаптації молодших школярів з особливими потребами до навчання в загальноосвітній школі: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05. Хмельницький, 2009. 301 с.
71. Васянович Г. П. Методологічні основи виховання морально-правової відповідальності педагога / Морально-правова відповідальність педагога (теоретико-методологічний аспект): *монографія*. Вид. 2. Львів, 2002. С. 2359.
72. Васянович Г. П. Педагог і його роль у навчально-виховному процесі. *Офіцер України*. 2013. № 8. 178 с.
73. Ваховський Л. Ц. Методологія дослідження історико-педагогічного процесу: постановка проблеми. *Шлях освіти*. 2005. № 2. С. 7–11.
74. Вашуленко М. Методика навчання української мови в початковій школі: навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів / За наук. ред. М. С. Вашуленка. Київ: Літера ЛТД, 2011. 364 с.
75. Вдовенко В. В. Використання технологій вітагенного навчання при викладанні математики в школі. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія: Педагогічні науки*. 2010. Вип. 90. С. 40–44. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nz_p_2010_90_13 (дата звернення: 19.05.2019).
76. Вебер М. Соціологія. Загальноісторичні аналізи. Політика / Пер. з нім. Олександр Погорілий. Київ: Основи, 1998. 534 с.
77. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ, Ірпінь: ВТФ «Перун», 2007. 1736 с.
78. Вернік О. Л. Особливості суб'єктивної оцінки способу життя студентською молоддю у контексті проведення нею дозвілля. URL: <http://appspsychology.org.ua/data/jrn/v7/i33/8.pdf> (дата звернення: 10.11.2020).
79. Віаніс-Трофименко К. Б. Підвищення професійної компетентності педагога. Харків: Вид. група «Основа», 2007. 176 с.
80. Вітвицька С. С. Основи педагогіки вищої школи: методичний посібник для студентів магістратури. Київ: Центр навчальної літератури, 2003. 316 с.
81. Вітлінський В. В. Моделювання економіки: навчальний посібник. Київ: КНЕУ, 2005. 408 с.
82. Власенко О. М. Формування моральних цінностей у майбутніх учителів засобами моделювання педагогічних ситуацій: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07 / Херсонський державний університет. Житомир, 2005. 223 с.
83. Волкова Н. П. Педагогіка: посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ: Видавничий центр «Академія», 2001. 576 с.
84. Волкова Н. П. Професійно-педагогічна комунікація: навчальний посібник. Київ: ВЦ «Академія», 2006. 256 с.
85. Волобуєва Т. Б. Теоретичні основи інноваційної моделі навчання. *Наукова скарбниця освіти Донеччини*. 2013. № 2. С. 19–24.

86. Воловик А. Ф. Педагогіка дозвілля: підручник. Харків: ХДАК, 1999. 329 с.
87. Воровка М. І. Ділова гра як засіб підготовки майбутніх учителів до професійної діяльності: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Запорізький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти. Запоріжжя, 2007. 275 с.
88. Воропай Н. А. Формування самоосвітньої компетентності майбутніх учителів початкових класів (на матеріалі курсу «Історія педагогіки» з застосуванням Web-мультимедіа енциклопедії) для студентів напряму підготовки «Початкова освіта» денної, заочної та екстернатної форм навчання: методичні рекомендації. Херсон: Айлант, 2011. 72 с.
89. Вукіна Н. В. Критичне мислення: як цього навчати: науково-методичний посібник. Харків: Основа, 2007. 112 с.
90. Гавриш І. В. Теоретико-методологічні основи формування готовності майбутніх учителів до інноваційної професійної діяльності: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04 / Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди. Харків, 2006. 542 с.
91. Галацин К. О. Позааудиторна робота у вищому технічному навчальному закладі як чинник формування комунікативної культури у майбутніх інженерів. *Наукові праці вищого навчального закладу «Донецький національний технічний університет». Серія «Педагогіка, психологія і соціологія»*: зб. наук. пр. Вип. 2(14), 2013. Донецьк: ТОВ «Цифрова типографія», 2013. С. 30–35.
92. Галузевий стандарт вищої освіти. URL: http://nads.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=663746&cat_id=34595 (дата звернення: 17.01.2020).
93. Галян І. М. Психодіагностика: навчальний посібник. Київ: Академвидав, 2009. 464 с.
94. Гилфорд Дж., Саллівен М. Діагностика соціального інтелекту. URL: <https://lib.chmnu.edu.ua/pdf/posibnuku/160/41.pdf> (дата звернення: 29.09.2019).
95. Гобсс Л. Левіафан, або Суть, будова і повноваження держави церковної та цивільної. / переклад з англійської: Р. Димерець, В. Єрмоленко, Н. Іванова, Є. Мірошніченко, Т. Олійник; передмова та примітки: Т. Польська та В. Малахов. Київ: Дух і Літера, 2000. 600 с.
96. Голік О. В. Клуб веселих та найкмітливіших як форма організації дозвілля студентів у вищому навчальному закладі. *Соціальна педагогіка: теорія та практика*. 2008. № 1. С. 42–46.
97. Голік О. В. Організаційно-управлінський аспект позакласної дозвілєвої діяльності старшокласників: *монографія*. Донецьк: ТОВ «Юго-Восток, ЛТД», 2008. 168 с.
98. Гомонюк О. М. Методичні вказівки щодо проведення культурно-дозвілєвої практики. Хмельницький: ХДУ, 2004. 72 с.

99. Гомонюк О. М., Шеремет А. М. Ознайомча, соціально-виховна та соціально-педагогічна практика: метод. вказівки для студ. спец. «Соціальна педагогіка». Хмельницький: ХНУ, 2005. 76 с.
100. Гомонюк О. М. Роль куратора у вихованні студентської молоді. *Деструктивні емоційні стани учнів: тене́за, психологічні механізми, профілактика та корекція*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (20 листоп. 2012 р.) / за наук. ред. М. І. Томчука, С. М. Томчука. Вінниця, 2012. С. 19–23.
101. Гончаренко С. У. Методика як наука. Хмельницький: Вид-во ХГПК, 2000. 30 с.
102. Гончаренко С. У. Методологічні особливості наукових поглядів на педагогічний процес. *Шлях освіти*. 2008. № 4. С. 2–10.
103. Гончаренко С. У. Методологія. Енциклопедія освіти / головний ред. В. Г. Кремінь. Київ: Юрінком Інтер, 2008. С. 498–500.
104. Гончаренко С. У. Про фундаментальні і прикладні педагогічні дослідження, або «Не споруджують освіту на піску». *Шлях освіти*. 2010. № 2. С. 2–10.
105. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ: Либідь, 1997. 376 с.
106. Гончарук О. Авторські школи України як феномен інноваційної освітньої практики. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2015. № 1 (302). С. 21–26. URL: <http://esnuir.eenu.edu.ua/bitstream/123456789/6562/1/5.pdf> (дата звернення: 19.05.2019).
107. Гончарук О. Аспекти формування моральних цінностей особистості за В. О. Сухомлинським. *Молодь і ринок*: науково-педагогічний журнал. Дрогобич, 2012. Вип. 7 (90). С. 75–78. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mir_2012_7_19 (дата звернення: 19.05.2019).
108. Гончарук О. В. Аспекти формування професійно-педагогічної готовності студентів до роботи з батьками молодших школярів. *Теорія і практика підготовки майбутніх учителів до педагогічної дії*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю (Житомир, 20–21 травня 2011 року). Житомир: Вид-во ЖДУ ім. Івана Франка. С. 75–80.
109. Гончарук О. В. Видо-типова характеристика дозвіллевої діяльності молодших школярів. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*. Умань, 2019. Вип. 2. С. 24–31. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpudpu_2019_2_5 (дата звернення: 11.07.2019).
110. Гончарук О. В., Гац Г. О. Організація дозвілля молодших школярів (в інтернатному закладі): робоча навчальна програма та методичні рекомендації. Луцьк: Редакційно-видавничий відділ „Вежа” Волинського національного університету ім. Лесі Українки. 2012. 58 с.
111. Гончарук О. В., Гац Г. О. Педагогіка сімейного виховання: робоча навчальна програма та методичні рекомендації. Луцьк: Редакційно-видавничий відділ „Вежа” Волинського національного університету ім. Лесі

Українки. 2012. 40 с.

112. Гончарук О. В. Готовность будущего учителя начальной школы к конструктивному решению конфликтов. *Личность. Образование. Общество. Формирование педагога будущего: от компетентности к самореализации*: материалы Междунар. науч.-практ. конф., (Гродно, Беларусь, 31 октября 2019 г.): в 2 ч. / ред. кол.: С. А. Сергейко [и др.]. Гродно: ГУО «Гродненский областной институт развития образования», 2020. Ч. 1. С. 81–84.

113. Гончарук О. В. Діагностика готовності майбутніх учителів до організації дозвілля дітей: навчально-методичний посібник. Луцьк: Вежа-Друк, 2019. 164 с.

114. Гончарук О. В. Дослідження мотиваційно-ціннісного складника готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвіллевої діяльності дітей. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 5: Педагогічні науки: реалії та перспективи*: збірник наукових праць. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2019. Вип. 71. С. 78–83. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/28183> (дата звернення: 19.05.2019).

115. Гончарук О. В. Дослідження стану підготовленості майбутніх учителів початкової школи до організації дозвіллевої діяльності молодших школярів. *Педагогічні науки*: збірник наукових праць. Херсон, 2017. Вип. LXXIX. С. 126–131. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znppn_2017_79%281%29__27 (дата звернення: 15.09.2019).

116. Гончарук О. Досуг как фактор развития личности. *Современное образование Витебщины*. № 1 (19). 2018. С. 47–51. URL: <https://lib.vsu.by/jspui/bitstream/123456789/13764/1/47-51.pdf> (Білорусія) (дата звернення: 05.01.2020).

117. Гончарук О. В. Змістовий потенціал навчальних дисциплін професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілля школярів. *Педагогічний часопис Волині*: науково-педагогічний журнал. Луцьк, 2017. № 4 (7). С. 62–66. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pchv_2017_4_12 (дата звернення: 11.03.2020).

118. Гончарук О. Інноватизація системи професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвіллевої діяльності учнів. *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького. Серія: Педагогіка*. 2020. Вип. 1(24). С. 62–68. URL: <http://magazine.mdpu.org.ua/index.php/nv/article/view/2848> (дата звернення: 19.05.2019).

119. Гончарук О. В. Інтегративна художньо-педагогічна технологія в підготовці майбутнього вчителя до організації дозвілля дітей. *Інноваційна педагогіка*: науковий журнал. 2020. № 24. С. 131–136. URL: http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2020/24/part_1/27.pdf (дата звернення: 11.03.2020).

120. Гончарук О. В. Інтерактивні форми й методи професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілля

дітей: навчально-методичний посібник. Луцьк: Вежа-Друк, 2019. 119 с.

121. Гончарук О. Компоненти готовності дитини до школи.

Модернізація освітнього середовища: проблеми та перспективи: матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції (Умань, 11–12 жовтня 2018 р.). Умань: ВПЦ «Візаві», 2018. С. 44–46.

122. Гончарук О. Комунікативність особистості вчителя як складова його професійної майстерності. *Молодь і ринок*: науково-педагогічний журнал. Дрогобич, 2016. Вип. 7 (138). С. 33–34. URL: http://dspu.edu.ua/biblioteka/wp-content/uploads/2016/10/7_138_2016.pdf (дата звернення: 19.05.2019).

123. Гончарук О. В. Критерії діагностики готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілля молодших школярів. *Педагогічний часопис Волині: науково-педагогічний журнал*. Луцьк, 2019. № 3 (14). С. 73–79. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pchv_2019_3_15 (дата звернення: 11.12.2020).

124. Гончарук О. Людинознавчий підхід у педагогіці: ретроспективний погляд. *Вісник Прикарпатського університету. Серія: Педагогіка*. Вип. 37. 2011. С. 21–24. URL: <http://lib.pnu.edu.ua/files/Visniki/visnyk-pedagogika-2011-37.pdf>

125. Гончарук О. Мельник І. Етапи професійного становлення майбутнього педагога. *Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Серія: Педагогічні науки*. 2012. № 24. (237). С. 100–103. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/153576367.pdf> (дата звернення: 15.10.2019).

126. Гончарук О. В. Модель системи підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвіллевої діяльності учнів. *Науковий вісник Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка*. Серія: Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. 2019. № 9 (93). С. 167–177. <https://repository.sspu.edu.ua/bitstream/123456789/8533/1/Honcharuk.pdf> (дата звернення: 02.04.2020).

127. Гончарук О. В. Модифікація позааудиторної роботи у контексті підготовки майбутніх учителів до організації дозвілля учнів початкової школи. *Revistă Științifică Progresivă*. 2020. № 4 (6). С. 5–8. URL: <https://sci-vector-balkans.com/wp-content/uploads/2020/11/SVB-2019-T.3-24.pdf> (дата звернення: 12.04.2020).

128. Гончарук О. В. Народнознавчі традиції в організації дозвілля молодших школярів. *Актуальні проблеми педагогічної освіти: європейський і національний вимір*: матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю (Луцьк, 31 травня – 1 червня 2018 р.). Луцьк: ФОП Покора І. О. С. 77–79.

129. Гончарук О. В. Організація виховної роботи в навчальному закладі нового типу. *Освіта XXI століття: теорія, практика, перспективи*: матеріали Першої міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції (Київ, 18 квітня 2019 р.). Київ: Фенікс, 2019. С. 140–143.

130. Гончарук О. В. Організація дозвіллевої діяльності молодших школярів: навчальний посібник. Луцьк: Вежа-Друк, 2018. 128 с.
131. Гончарук О. Організація роботи в групі продовженого дня. *Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Серія: Педагогічні науки*. 2013. № 40 (293). С. 29–32.
132. Гончарук О. В. Педагогические условия организации работы младших школьников с раздаточным материалом. *Личность. Образование. Общество. Инновационная деятельность субъектов образования как фактор устойчивого развития региона: материалы Междунар. науч.- практ. конф. (Белорусь, Гродно, 29–30 ноября 2018 г.)*. Гродно: ГУО «Гродненский областной институт развития образования», 2019. С. 6–9.
133. Гончарук О. В. Підготовка майбутніх педагогів до дозвіллевої діяльності в дитячих закладах оздоровлення та відпочинку: навчально-методичний посібник. Луцьк: Вежа-Друк, 2020. 114 с.
134. Гончарук О. В. Підготовка майбутніх учителів початкової школи до організації дозвіллевої діяльності молодших школярів: теорія та практика: *монографія*. Луцьк: Вежа-Друк, 2020. 399 с.
135. Гончарук О. Підготовка майбутніх учителів початкової школи до формування основ моральної свідомості молодших школярів засобами дитячої літератури у процесі дозвілля. *Модернізація освітнього середовища: проблеми та перспективи: матеріали П'ятої Міжнародної науково-практичної конференції (Умань, 8–9 жовтня 2020 р.)*. Умань: ВПЦ «Візаві», 2020. С. 39–43.
136. Гончарук О. В. Профессиональная подготовка будущих учителей начальной школы к организации досуговой деятельности как объект теоретического анализа. *Jurnal Ulumanitar Modern*. 2020. № 4 (6). С. 14–17. URL: <https://sci-vector-balkans.com/wp-content/uploads/2020/11/SVB-2019-T.3-24.pdf> (дата звернення: 11.12.2020).
137. Гончарук О. Психопедагогічні умови виховання у молодших школярів шанобливого ставлення до людей. *Актуальні проблеми сучасної психодидактики: філософські, психологічні та педагогічні аспекти: матеріали I Міжнар. Інтернет-конф. (м. Умань, 27 квітня 2017 р.)*. *Вісник Польсько-української науково-дослідницької лабораторії психодидактики імені Я. А. Коменського*. Умань: ФОП Жовтий О. О., 2017. С. 25–28.
138. Гончарук О. В. Реалізація педагогічних умов системи підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілля молодших школярів. *Педагогічні науки: збірник наукових праць*. Херсон, 2020. Вип. 90. С. 79–86 URL: <https://ps.journal.kspu.edu/index.php/ps/article/download/4310/3808> (дата звернення: 15.06.2019).
139. Гончарук О. В. Суб'єктивність молодшого школяра у дозвіллевій діяльності. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Сер. Педагогічні науки*. 2018. № 1 (315). С. 219–228. URL: <http://dspace.luguniv.edu.ua/xmlui/handle/123456789/3365> (дата звернення: 11.12.2020).

140. Гончарук О. Теоретичні основи формування культури поведінки сучасних школярів в умовах дозвілєвої діяльності. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки*. 2011. № 8. С. 4–8. URL: <http://bo0k.net/index.php?p=achapter&bid=17742&chapter=1> (дата звернення: 02.03.2020).
141. Гончарук О. В. Формування компетентності майбутнього педагога з організації дозвілєвої ігрової діяльності учнів. *Актуальні проблеми педагогічної освіти: європейський і національний вимір*: матеріали І Міжнародної науково-практичної конференції (Луцьк, 3–5 травня 2016 року). Луцьк: ФОП Покора І. О. С. 97–105.
142. Гончарук О. Формування педагогічної креативності майбутніх учителів початкової школи. *Сучасні проблеми обдарованості особистості*: матеріали І Міжнародної науково-практичної конференції (м. Умань, 20–21 травня 2020 р.). Умань: ВПЦ «Візаві», 2020. С. 29–32.
143. Гончарук О. В. Функційне призначення дозвілєвої діяльності молодших школярів. *Педагогічний часопис Волині: науково-педагогічний журнал*. Луцьк, 2018. № 4 (11). С. 178–183. URL: <http://esnuir.eenu.edu.ua/handle/123456789/15921?mode=full> (дата звернення: 11.12.2020).
144. Глузман Н. А. Система формування методико-математичної компетентності майбутніх учителів початкових класів: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04 / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2011. 425 с.
145. Городецька Н. Г. Психологічні особливості подолання інноваційних бар'єрів у педагогічній діяльності: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07. Дрогобич, 2009. 225 с.
146. Гриньків А. Роль культурно-дозвілєвої діяльності у процесах соціалізації дитини. *Вісник Інституту розвитку дитини. Сер.: Філософія, педагогіка, психологія*. 2014. № 33. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vird_2014_33_4
147. Гриньова В. М. Про співвідношення понять «професіоналізм», «професійна культура», «професійна компетентність», «професійна підготовка». *Педагогіка та психологія*. 2014. Вип. 45. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/znpkhnpu_ped_2014_45_10.pdf (дата звернення: 11.12.2020)
148. Грішин А. М. Освітні технології та їх використання в навчальному процесі. *Освіта в інформаційному суспільстві: філософські, психологічні та педагогічні аспекти*: матеріали Всеукр. науково-практ. конф. (м. Суми, 27–28 жовтня 2010 р.). Суми: Університетська книга, 2010. 256 с.
149. Горнов П. П. Консультативная психология: теория и практика проблемного подхода. Киев: Ника-Центр, 2018. 400 с.
150. Горноста́й П. Основи соціальної психології: навчальний посібник / за ред. М. М. Слюсаревського. Київ: Міленіум, 2008. 496 с.
151. Гулай О. В. Перспективи впровадження проблемного навчання у вищих навчальних закладах. *Педагогіка формування творчої особистості у*

вищій і загальноосвітній школах: зб. наук.пр. / ред. кол.: Т. І. Сущенко (голов . ред.) та ін. Запоріжжя, 2009. Вип. 3(56). 180 с.

152. Гуменникова Т. Потенційні можливості позааудиторної роботи щодо підготовки студентів до особистісно орієнтованого виховання. *Науковий вісник Південноукраїнського державного педагогічного університету*. 2004. Вип. 12. С. 58–61.

153. Гуревич Р. Формування інформаційної культури майбутнього фахівця. *Педагогіка і психологія професійної освіти: результати досліджень*: зб. наук. праць / за ред. І. А. Зязюна, Н. Г. Ничкало. Київ, 2003. 679 с.

154. Гусак Л. Є Теоретичні і методичні основи підготовки майбутніх учителів до асоціативного навчання іноземних мов у початковій школі: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук: 13.00.04. Київ, 2014. 40 с.

155. Гусак П. М. Підготовка учителя: технологічні аспекти: *монографія*. Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 1999. 278 с.

156. Дворнікова Н. С. Педагогічні умови модернізації навчально-виховного процесу у вищих навчальних закладах: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. Київ, 2009. 185 с.

157. Демченко О. П. Можливості використання соціально-педагогічних форм організації дозвіллевої діяльності школярів. *Науковий збірник МОН; Інститут інноваційних технологій і змісту освіти. Проблеми освіти*. № 7. Частина 2. Київ, 2012. С. 7–11.

158. Демченко О. П. Формування у майбутніх учителів початкових класів професійної готовності до створення виховних ситуацій: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Вінницький держ. пед. ун-т ім. Михайла Коцюбинського. Вінниця, 2006. 252 с.

159. Дем'янюк Т. Д. Методика виховання в сучасній школі: навчальний посібник. Київ, 2000. 286 с.

160. Дерека Т. Г. Неперервна професійна підготовка фахівців фізичного виховання: акмеологічні засади: *монографія* / за ред. С. О. Сисоєвої. Київ: Видавництво ВП «Едельвейс», 2016. 528 с.

161. Дерека Т. Г. Акмеологічні засади неперервної професійної підготовки фахівців фізичного виховання: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04 / Київський університет імені Бориса Грінченка. Київ, 2017. 536 с.

162. Дерека Т. Г. Розвиток акмеології: філософський аспект. *Педагогічний часопис Волині*. 2016. № 2. С. 14–19. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pchv_2016_2_5 (дата звернення: 11.12.2019).

163. Децюк Т. М., Дударенко А. А. Форми та методи позааудиторної роботи студентів у вищих навчальних закладах «Young Scientist». 2018. № 3 (55). March. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2018_3%281%29__21 (дата звернення: 11.12.2019).

164. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології: навчальний посібник. Київ: Академвидав, 2004. 352 с.
165. Диагностика уровня поликоммуникативной эмпатии (И. М. Юсупов) / Фетискин Н. П., Козлов В. В., Мануйлов Г. М. Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп. Москва, Изд-во Института Психотерапии, 2002. URL: <http://www.gurutestov.ru/test/309/> (дата звернення: 11.12.2019).
166. Диагностика схильності до конфліктної поведінки. Методика К. Томаса діагностики схильності особистості до конфліктної поведінки, адаптація Н. В. Гришиної. URL: <http://www.info-library.com.ua/books-text-7602.html> (дата звернення: 15.10.2018).
167. Диагностика емоційних бар'єрів у міжособистісному спілкуванні (за В. Бойко). URL: <https://studfile.net/preview/5186358/page:39/> (дата звернення: 19.10.2018).
168. Дічек Н. Герменевтика та діалогізм як засади оновлення методологічної бази історико-педагогічних досліджень. *Гуманітарні науки*. 2006. № 2. 134 с.
169. Дзюба-Шпурик О. Формування готовності майбутніх учителів початкової школи до ознайомлення учнів з інформаційно-комунікаційними технологіями: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08. Полтава, 2016. 290 с.
170. Дозвілля. Словник української мови: в 11 томах. Том 2. Київ: Наукова думка, 1971. 347 с.
171. Дротенко В., Гуйда Ю. Суб'єктність як модальний оператор особистості. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія» Серія «Філософія»*. 2017. Випуск 20. URL: <https://www.oa.edu.ua/ua/science/sjournal/> (дата звернення: 11.12.2019)
172. Дубасенюк О. А. Професійна педагогічна освіта: інноваційні технології та методики: *монографія*. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. 564 с.
173. Дубасенюк О. А. Професійна підготовка майбутнього вчителя до педагогічної діяльності: *монографія*. Житомир: Житомир. держ. пед. ун-т., 2003. 193 с.
174. Дурманенко Є. А. Діяльність соціального педагога в дитячих закладах оздоровлення та відпочинку: навчально-методичний посібник. Луцьк: Вежа-Друк, 2017. 300 с.
175. Енциклопедія освіти / Академія пед. наук України; головний редактор В. Г. Кремінь. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
176. Євтух М. Педагогічна діяльність. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; головний ред. В. Г. Кремінь. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 640 с.
177. Єрмакова І. П. Модель підготовки майбутнього вчителя суспільствознавчих дисциплін до використання дослідницької технології у професійній діяльності. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу "Києво-Могилянська академія"*.

Серія: Педагогіка. 2011. Т. 173. Вип. 161. С. 32–37.

178. Жариков Є., Крушельницький Є. Діагностика лідерських здібностей. URL: <http://weblib.pp.ua/631-diagnostika-liderskih-sposobnostey-jarikov-22499.html> (дата звернення 01.01.2021)
179. Жданович Ю. М. Виховний процес як об'єкт наукового дослідження. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*: зб. наук. пр. / АПН України. Ін-т проблем виховання. Житомир, 2005. Вип. 7. 116 с.
180. Жданович Ю. М. Теоретичні засади організації змістовного дозвілля для дітей переселенців. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/inuv_2016_3_15 (дата звернення: 11.12.2019).
181. Журат Ю. В. Майбутній педагог початкових класів як суб'єкт специфічної педагогічної діяльності. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка* (59). С. 126–131.
182. Журба, К. О., Шкільна, І. М. Квест як засіб формування національно-культурної ідентичності. *Рідна школа*, 2017. № 11–12. С. 44–52.
183. Забабуріна Н. Дозвілля учнівської молоді: моделювання та організація. *Педагогічні науки: збірник наукових праць*. 2011. Вип. 60. 179 с.
184. Забезпечення якості вищої освіти: європейський досвід та реалії українського класичного університету: навч. пос. / укл. Петришин Р. І., Ушенко О. Г., Іванчук М. Г. та ін. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2013. 208 с.
185. Закон України «Про вищу освіту» 01.07.2014 № 1556-XVII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення: 11.12.2019).
186. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: zakon.rada.gov.ua/go/2145-19 (дата звернення: 11.05.2019).
187. Занюк С. С. Мотиваційний тренінг. Формування мотивації навчальної діяльності у студентів та старшокласників. *Практична психологія та соціальна робота*. 2002. № 8. С. 1–42.
188. Зарубінська І. Б. Модерація як форма розвитку соціальної компетентності студентів вищих навчальних закладів. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*: зб. наук. праць. Кам'янець-Подільський: Вип. 14, кн. 2, 2010. 596 с.
189. Зборовский Г. Е. Социология досуга и культуры. Москва: Альтекс, 2006. 242 с.
190. Звекова В. К. Підготовка майбутніх учителів до організації здоров'язберігаючого дозвілля школярів: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Південноукраїнський державний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського. Одеса, 2009.
191. Зверєва І. Д. Соціальна педагогіка: мала енциклопедія. Київ: Центр учбової літератури, 2008. 336 с.
192. Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень / За ред. В. О. Моляко, О. Л. Музики. Житомир: Вид-во Рута, 2006. 320 с.

193. Зеер Э. Модернизация профессионального образования: компетентностный подход: учебное пособие. Москва, 2005. 216 с.
194. Зінов'єва Л. О. Англо-український, українсько-англійський словник. 3-тє вид., випр. та допов. Харків: ТОРСІНГ ПЛЮС, 2006. 560 с.
195. Зіньковський Ю. Зміст вищої освіти. Енциклопедія освіти. Акад-ра пед. наук України / головний ред. В. Г. Кремін. Київ: Юрінком Інтер, 2008. URL: http://www.library.univ.kiev.ua/ukr/elcat/new/detail.php3?doc_id=1205134 (дата звернення: 11.12.2019).
196. Зіньковський Ю. Практика навчальна. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; головний ред. В. Г. Кремін. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 704 с.
197. Зоренко І. С. Ігрове навчання на заняттях з іноземної мови як складова професійно-педагогічного становлення майбутнього вчителя. *Педагогіка вищої та середньої школи*: зб. наук. праць. Кривий Ріг: редакція КДПУ, 2010. Випуск 30. 121 с.
198. Зязюн І. А. Концептуально-методологічні та дидактичні підходи до наукового дослідження педагогічної освітньо-виховної проблематики: *монографія*. Діагностика і розвиток педагогічної майстерності у професійних навчальних закладах: колективна монографія. Київ: Педагогічна думка, 2007. 177 с.
199. Ізбаш С. С. Проектна діяльність як фактор соціально-професійної адаптації студентів педагогічного університету: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Мелітополь, 2007. 204 с.
200. Інтерактивні технології навчання / О. І. Пометун, Л. В. Пироженко, Г. І. Коберник та ін. Київ: Наук. світ, 2004. 85 с.
201. Ильин Е. П. Мотивация и мотивы. СПб.: Питер, 2002. 512 с.
202. Ингенкамп К. Педагогическая диагностика: пер. с нем. Москва: Педагогика, 1991. 240 с.
203. Істратова О. М. Психодіагностика: навчальний посібник. Київ: Академвидав, 2009. 464 с.
204. Истратова О. Н Справочник психолога средней школы. Изд. 6-е. Ростов н / Д: Феникс, 2010. 510 с.
205. Інституціональна модернізація культурно-дозвілєвої сфери в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра соціолог. наук: 22.00.04 . Київ, 2005. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=ARD&P21DBN=ARD&Z21ID=&Image_file_name=DOC/2005/05cnmdsu.zip&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1 (дата звернення: 11.12.2019).
206. Капська А. Й. Соціальна робота: деякі аспекти роботи з дітьми та молоддю: навчально-методичний посібник. Київ: УДЦССМ, 2001. 220 с.
207. Кацова Л. І. Формування професійного інтересу у майбутніх учителів у процесі педагогічної практики: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.04. Харків, 2005. 19 с.

208. Кириченко В. Г. Підготовка майбутнього вчителя-філолога до організації культурно-дозвілєвої діяльності учнів сільської школи на засадах українознавства: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Умань. 2019. 20 с.
209. Кириченко В. Формування мотивації у студентів-філологів до організації культурно-дозвілєвої діяльності учнів на засадах українознавства. *Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»*. Додаток 1. Вип. 36, Т. III (63): тематичний випуск «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору». Київ: Гнозис, 2015. С. 357–364.
210. Кириченко В. Г. Формування системи культурних цінностей у студентів філологів в процесі їх підготовки до організації культурно-дозвілєвої діяльності в школі (з досвіду Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини). *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. Умань: ФОП Жовтий О. О., 2016. Вип. 13. С. 138–144.
211. Киричук О. В., Роменець В. А., Кириленко Т. С., Маноха І. П., Пискун В. М. Основи психології: підручник для студентів вищих навчальних закладів. Київ: Либідь, 2006. 632 с.
212. Кіліченко О. І. Професіограма вчителя, здатного забезпечити наступність дошкільного і початкового навчання в умовах модернізації освіти. *Педагогічна освіта: теорія і практика*: зб. наук. пр. Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка; Інститут педагогіки НАПН України / гол. ред. Лабунець В. М.. Вип. 22. Ч. 2. Кам'янець-Подільський, 2017. С. 182–187.
213. Кірсанов В. В. Теоретико-методологічні та методичні засади педагогічної діагностики організації дозвілля: *монографія*. Київ: Альтерпрес, 2006. 352 с.
214. Кічук Н. В. Творча особистість майбутнього фахівця як предмет сучасних педагогічних досліджень. *Актуальні проблеми сучасної науки*: матер. Міжн. наук.-прак. конф. Вінниця, 2008. С. 155–158.
215. Киселева Т. Г. Основы социально-культурной деятельности. Москва, МГУК, 2004. 539 с.
216. Клименко Н. Формування мотивів навчально-пізнавальної діяльності студентів вищих навчальних закладів гуманітарного профілю: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 3.00.04. Луганськ, 2005. 22 с.
217. Коберник О. М. Проектно-технологічна система трудового навчання. *Трудова підготовка в закладах освіти*. Київ: Науковий світ, 2003. 172 с.
218. Коберник О. М. Інноваційні технології навчання та виховання: навчальний посібник. Умань: ПП Жовтий, 2010. 210 с.
219. Коберник О. М. Теорія і методика психолого-педагогічного проектування виховного процесу в школі: навч.-метод. посіб. Київ: Науковий світ, 2001. 182 с.

220. Коваль Л. В. Система професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи до застосування загальнонавчальних технологій: дис. ... д-ра пед. наук:13.00.04. Бердянськ, 2010. 538 с.
221. Коваль Л. В. Професійна підготовка майбутніх учителів у контексті розвитку початкової освіти: *монографія*. 2-е вид., перероб. і допов. Донецьк: ЛАНДОН-XXI, 2012. 343 с.
222. Ковальчук Т. Дозвіллієва діяльність: сутність, структура і підходи до досліджень. *Психолого-педагогічні науки*. 2014. № 4. С. 7–11.
223. Ковальчук В. А. Методичні основи розв'язання соціально-педагогічних задач у процесі підготовки майбутніх учителів. *Наукова школа: центр професійної підготовки педагогічних кадрів*: науковий збірник / за ред. проф. Дубасенюк О. А. вид. 2-ге, доповнене. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2005. 327 с.
224. Кодлюк Я. П. Підручник для початкової школи: теорія і практика: *монографія*. Тернопіль. 2004. 288 с.
225. Кокун О. М., Пішко І. О., Лозінська Н. С. Збірник методик діагностики лідерських якостей курсантського, сержантського та офіцерського складу: методичний посібник. Київ: НДЦ ГП ЗСУ, 2012. 433 с.
226. Колесник Н. Є. Системний підхід у підготовці майбутніх учителів початкової школи засобами трудового навчання учнів. Професійна педагогічна освіта: системні дослідження: *монографія* / за ред. О. А. Дубасенюк. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2015. 308 с.
227. Коломієць А. А. Аналіз підходів до формування мотивації навчально-пізнавальної діяльності студентів у процесі їх фундаментальної підготовки. *Вісник Вінницького політехнічного інституту*. 2014. № 4. С. 129–134.
228. Комар О. Теоретичні та методичні засади підготовки майбутніх учителів початкової школи до застосування інтерактивних технологій: дис. канд. пед. наук: 13.00.04 / Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини. 2011. 512 с.
229. Комар О. А. Підготовка майбутніх учителів початкової школи до застосування інтерактивних технологій: теоретико-методичні аспекти: *монографія*. Умань: Софія, 2008. 332 с.
230. Комар О. А. Система взаємодії підрозділів педагогічного ВНЗ у підготовці майбутнього вчителя початкової школи до застосування інтерактивної технології. *Вісник Черкаського університету. Серія: Педагогічні науки*. Черкаси, 2010. Випуск 191. Частина II. 162 с.
231. Колупаєва А. А. Досвід реалізації інклюзивної освіти в країнах Європи. Педагогічні основи інтегрування школярів з особливостями психофізичного розвитку в загальноосвітні навчальні заклади: *монографія*. Київ: Педагогічна думка, 2007. 458 с.
232. Кондратова Л. Проблеми модернізації педагогічної підготовки студентів в умовах університетської освіти. *Вісник Львівського університету. Серія педагогічна* / відп. ред. Т. Кошманова. Львів: Львівський національний

університет імені Івана Франка, 2009. Випуск 25. Частина 1. URL: <http://publications.lnu.edu.ua/bulletins/index.php/pedagogics/article/view/5035> (дата звернення: 16.01.2020).

233. Кондрашова Л. В. Концепція «Взаємодії моральних і психологічних якостей у змісті педагогічного професіоналізму». Професійне становлення майбутнього вчителя: монографічний огляд. Кривий Ріг, 2006. 34 с.

234. Коновальчук І. І. Теоретичні та технологічні засади реалізації інновацій у загальноосвітніх навчальних закладах: автореф. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук: 13.00.01. Житомир, 2015. 40 с.

235. Концепція нової української школи. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення: 16.01.2020).

236. Концепція розвитку неперервної педагогічної освіти (2018). URL: http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/36816/ (дата звернення: 19.05.2019).

237. Концепції розвитку освіти України на період 2015–2025 рр. (2018). URL: http://tnpu.edu.ua/EKTS/proekt_konsepс.pdf (дата звернення: 16.01.2020).

238. Корнієнко С. В. Розв'язування психологічних задач як засіб становлення творчої активності майбутнього вчителя: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.01. Київ, 2008. 172 с.

239. Корсунська Н. О. Складові педагогічних технологій. Професійна освіта в зарубіжних країнах: порівняльний аналіз: *монографія* / за ред. Н. Г. Ничкало, В. О. Кудіна. Черкаси: Вибір, 2002. 250 с.

240. Костюк Г. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості. Київ, 1989. 608 с.

241. Кравець Л. М. Виховання саморефлексії у студентів вищих педагогічних навчальних закладів: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07. Рівне, 2009. 249 с.

242. Кравченко Т. В. Особистість і соціальне середовище. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*: зб. наук. праць / Ін-т проблем виховання АПН України. Житомир, 2003. Вип. 5. 150 с.

243. Краснова Н. Технології організації дозвілля у соціально-педагогічній роботі. URL: http://www.rusnauka.com/29_SSN_2013/Pedagogica/6_145632.doc.htm (дата звернення: 16.01.2020).

244. Красовська О. О. Теоретичні та методичні засади професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи в галузі мистецької освіти засобами інноваційних технологій: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04 / Житомирський державний університет імені Івана Франка. Житомир, 2017. 567 с.

245. Красюк Л. В. Формування основ професіоналізму майбутніх учителів початкових класів у процесі моделювання педагогічних ситуацій: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Переяслав-Хмельницький, 2008. 209 с.

246. Кремень В. Освіта і наука в Україні інноваційні аспекти. Київ: Грамота, 2005. 431 с.
247. Крутій В. А. Активізація навчальної діяльності молодших школярів у процесі використання дидактичних ігор: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.09. Київ, 2001. 236 с.
248. Крижановський А. І. Модель формування професійної компетентності майбутніх учителів початкової школи з використанням веб-технологій у педагогічних коледжах. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. 2016. Вип. 46. С. 81–85. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Sitimn_2016_46_22 (дата звернення: 16.01.2020)
249. Кротова Ю. Н. Становление и развитие педагогики досуга в США и Великобритании: дис... д-ра пед. наук: 13.00.05. 1994. 250 с.
250. Кузь В. Г. Українське дошкілля: Наукові записки Уманського державного педагогічного університету: зб. наук. пр. / Уманський держ. педагогічний ун-т ім. Павла Тичини; голов. ред. В. Г. Кузь. Київ: Науковий світ, 2000. 92 с.
251. Кузьміна Н. Созидательный вектор фундаментального образования. *Інноваційні підходи до виховання студентської молоді у вищих навчальних закладах*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конференції (м. Житомир, 22–23 травня 2014 р.) / За ред. О. А. Дубасенюк, В. А. Ковальчук. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. С. 20–78.
252. Кузьмінський А. І. Педагогіка вищої школи: навчальний посібник. Київ: Знання, 2005. 486 с.
253. Кузьмінський А. І. Проблеми студентського самоврядування у вищій школі (рецепція вітчизняного і європейського досвіду). *Наукові записки*. Випуск 156. Серія : Педагогічні науки. Кропивницький: РВВЦ ДПУ ім. В. Винниченка, 2017. С. 12–25.
254. Кузьмінський А. І. Професійна підготовка українського вчителя у вимірі європейських вимог / Освітній україноцентризм Георгія Філіпчука: зб. наук. пр. НАПН України; Ін-т пед. освіти і освіти дорослих НАПН України. Київ: Богданова А. М., 2016. С. 286–293.
255. Кузьмінський А. І. Трансформаційні процеси в освітній системі України в контексті цивілізаційних змін. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. № 2 (375). 2018. Луцьк. С. 11–18.
256. Курлянд З. Н. Вітагенна технологія формування професійної ідентичності майбутнього вчителя. *“Наука і освіта”*. № 10, 2014. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NiO_2014_10_27 (дата звернення: 16.06.2020)
257. Кучерявий О. Г. Професійне самовиховання у вищій школі: навчальний посібник. Київ: Освіта України, 2010. 200 с.
258. Кушнір В. А. Теоретико-методологічні основи системного аналізу педагогічного процесу вищої школи: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04. Кіровоград, 2003. 491 с.

259. Кушнірук С. А. Педагогічна система. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України / головний ред. В. Г. Кремінь. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 488 с.

260. Лавриченко Н. Методологічні аспекти порівняльно-педагогічних досліджень. *Школа освіти*. 2006. № 2. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=REF&P21DBN=REF&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=fullwebr&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TJ=&S21COLORTERMS=1&S21STR=%D0%A8%D0%BB%D1%8F%D1%85%20%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B8 (дата звернення: 16.01.2020)

261. Лавріненко О. Педагогічна майстерність як домінуючий складник педагогічної дії. *Теорія і практика управління соціальними системами*. 2013. № 3. С. 102–106. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tipuss_2013_3_15 (дата звернення: 12.06.2017).

262. Лемак М. В., Петрище В. Ю. Психологу для роботи: діагностичні методики. *Збірник психодіагностичних методик*. Ужгород, 2011. URL: https://www.studmed.ru/lemak-m-v-petrische-yu-v-psihologu-dlya-roboty-d-agnostichn-metodiki_13b0129ec87.html (дата звернення: 06.04.2019).

263. Литвиненко С. А. Соціально-педагогічна підготовка майбутніх учителів початкових класів: творче осмислення спадщини В. О. Сухомлинського. *Педагогічний дискурс*. 2011. Вип. 10. С. 290–293.

264. Лінник О. О. Система підготовки майбутнього вчителя до організації суб'єкт-суб'єктної взаємодії з учнями початкової школи: дис. д-ра пед. наук: 13.00.04. Старобільськ, 2016 520 с.

265. Лутай В. С. Синергетичний підхід в освіті. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; головний ред. В. Г. Кремінь. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 827 с.

266. Лякішева А. В. Теоретико-методичні засади формування соціальної поведінки студентів у процесі групової взаємодії: автореф. дис.... д-ра пед. наук: 13.00.05 / НАПН України, Ін-т проблем виховання. Київ, 2015. 38 с.

267. Макаренко А. С. Лекції про виховання дітей. Твори: В 7 т. Т. 4. Київ: Радянська школа, 1954. С. 387.

268. Максименко І. Г. Використання імітаційних методів активного навчання. *Педагогіка вищої та середньої школи*: збірник наукових праць. Кривий Ріг: Редакція КДПУ, 2010. Випуск 30. URL: [http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=JRN&P21DBN=JRN&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=fullwebr&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=I=&S21COLORTERMS=1&S21STR=%D0%9670936\\$](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=JRN&P21DBN=JRN&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=fullwebr&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=I=&S21COLORTERMS=1&S21STR=%D0%9670936$) (дата звернення: 16.01.2020).

269. Максименко С. Фахівця потрібно моделювати (Наукові основи готовності випускника педвузу до педагогічної діяльності). *Рідна школа*. 1994. № 3–4. 90 с.

270. Максимов В. Г. Педагогическая диагностика в школе: учеб. пособие для студ. высш. пед. учебн. заведений. Москва: Академия, 2002.

272 с.

271. Максимовська М. О. Соціальне виховання засобами дозвілля: проблеми та перспективи. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*: зб. наук. праць. Вип. 14, кн. II. Київ, 2010. 180 с.

272. Максимовська Н. О. Теоретичні і методичні засади соціально-педагогічної діяльності зі студентською молоддю в сфері дозвілля: автореф. дис...д-ра пед. наук: 13.00.05. Старобільськ, 2015. 46 с.

273. Максимовська Н. О. Соціально-педагогічна експлікація поняття «сфера дозвілля». *Вісник Харківської державної академії культури*. 2012. Вип. 38. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=JRN&P21DBN=JRN&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=fullwebr&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=I=&S21COLORTERMS=0&S21STR=%D0%9670200 (дата звернення: 23.06.2018).

274. Малков Д. Ю. Особливості організації дозвіллевої діяльності за місцем проживання. *Актуальні питання культурології Альманах наукового товариства «Афіна» кафедри культурології та музеєзнавства*. URL: file:///C:/Users/Vanyaha/Downloads/apkant_2012_12_64.pdf (дата звернення: 23.02.2019).

275. Малихін О. В. Теоретико-методологічні засади організації самостійної навчальної діяльності студентів вищих педагогічних навчальних закладів: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.09 / Криворіз. держ. пед. ун-т. Кривий Ріг, 2009. 418 с.

276. Мальований Ю. Форми навчання. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України / головний ред. В. Г. Кремін. Київ: Юрінком Інтер, 2008. URL: http://www.library.univ.kiev.ua/ukr/elcat/new/detail.php3?doc_id=1205134 (дата звернення: 23.02.2018).

277. Мариновська О. Концепція технологічного проектування інноваційного розвитку школи. *Обрії*. 2015. № 2. С. 12–15.

278. Мартиненко С. М. Діагностування особистісно-професійної готовності вчителя початкової школи до педагогічної діяльності. *Рідна мова: освітній кварталник Українського вчительського товариства у Польщі*. № 17. 2012. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzvdpu_pp_2011_34_88 (дата звернення: 23.01.2019).

279. Мартиненко С. М. Діагностична діяльність майбутнього вчителя початкових класів: теорія і практика: *монографія*. Київ: КМПУ ім. Б. Д. Грінченка, 2008. 434 с.

280. Мартиненко С. М. Основи діагностичної діяльності вчителя початкової школи: навчально-методичний посібник. Київ: Київський університет імені Бориса Грінченка, 2010. 264 с.

281. Мартиненко С. М. Система підготовки вчителя початкової школи до діагностичної діяльності: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04. Київ, 2009. 476 с.

282. Марусинець М. М. Педагогічні умови формування професійної рефлексії майбутніх учителів початкових класів URL:<http://www.nbuv.gov>.

ua/portal/Soc_Gum/NiO/2011_4_1/statti/Marus.htm (дата звернення: 25.03.2020).

283. Марусинець М. М. Педагогічні умови та засоби формування професійної рефлексії майбутніх учителів початкових класів. *Гірська школа Українських Карпат*. № 12–13. Івано-Франківськ, 2015. С. 196–199.

284. Марусинець М. М. Рефлексійно-інноваційне середовища як чинник професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів. *Науковий часопис. Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи. Випуск 304. 2019. С. 117–124.

285. Марусинець М. М. Розвиток рефлексивної позиції майбутнього вчителя початкової школи в умовах освітніх змін. *Професійна освіта : методологія, теорія та технології*. 2018. Вип. 7/1. С. 152–169.

286. Марущак О. Структура системного підходу до професійної підготовки майбутніх вчителів трудового навчання. URL: https://library.udpu.edu.ua/library_files/zbirnuk_nayk_praz/2010/2010_3_6.pdf (дата звернення: 23.01.2020).

287. Маслоу А. Мотивация и личность. 3-е. изд. Санкт-Петербург: Питер, 2003. 352 с.

288. Масол Л. Художньо-педагогічні технології в основній школі: єдність навчання і виховання: метод. посібник. Харків: «Друкарня Мадрид», 2015. 178 с.

289. Матвієнко О. В. Теоретико-методичні засади підготовки майбутніх учителів до педагогічної взаємодії у навчально-виховному середовищі школи першого ступеня: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04. Київ, 2010. 496 с.

290. Мельник А. А. Особливості поведінкового компоненту соціального інтелекту учнів середнього та старшого шкільного віку. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Серія Психологія. № 959. Вип. 46. Харків, 2011. URL: [file:///C:/Users/Vanyaha/Downloads/VKhnpu_psychol_2011_40_18%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Vanyaha/Downloads/VKhnpu_psychol_2011_40_18%20(1).pdf) (дата звернення: 12.06.2017).

291. Методика «Ціннісні орієнтації» Рокича. URL: http://psychologis.com.ua/metodika_cennostnye_orientacii_rokicha.htm#:~:text=%D0%9 (дата звернення: 19.05.2019).

292. Мешко О. І. Особливості суб'єктної складової професійної позиції майбутнього. URL: <http://vuzlib.com/content/view/993/94> (дата звернення: 23.01.2020)

293. Миронова Е. Е. Сборник психологических тестов: Пособие. Часть I: Минск: Женский институт ЭНВИЛА, 2005. 155 с.

294. Миронова Е. Е. Сборник психологических тестов: Пособие. Часть II: Минск: Женский институт ЭНВИЛА, 2005. 176 с.

295. Мисечко О. Становлення професійної підготовки вчителя іноземної мови в Україні як системи. *Історико-педагогічний альманах*. 2008.

Вип. 1. С. 28–34. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ipa_2008_1_7. (дата звернення: 11.11.2018).

296. Мільто Л. О. Методика розв'язання педагогічних задач: навчальний посібник. 2-ге вид., перероб і доп. Харків: Ранок-НТ, 2004. 152 с.

297. Молочний В. В. Форми організації дозвілля дітей та молоді: *методичні матеріали до тренінгу*. Київ: Науковий світ, 2004. 58 с.

298. Мохнар Л. І. Виховання культури міжособистісної взаємодії курсантів у навчально-виховному процесі вищих навчальних закладів системи МНС України: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07. Умань, 2014. 171 с.

299. Навчальний план підготовки бакалавра за спеціальністю 013 Початкова освіта галузі знань 01 Освіта/педагогіка, 2019 р. URL: https://eenu.edu.ua/sites/default/files/Files/po_bakalavr__dfn_2019_pdf.io_.pdf (дата звернення: 20.08.2020).

300. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року від 25.06.2013. Офіційне Інтернет-представництво Президента України. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/344/2013#n10>

301. Національний класифікатор України: «Класифікатор професій» ДК 003:2010. Київ: Видавництво «Соцінформ», 2010. Проект TUNING (Education). URL: <http://www.unideusto.org/tuningeu/publications/269-reference-points-for-the-design-and-delivery-of-degree-programmes-in-education.html> (дата звернення: 23.01.2020).

302. Ничкало Н. Г. Неперервна професійна освіта як світова тенденція . Професійна освіта в зарубіжних країнах: порівняльний аналіз: *монографія* / за ред. Н. Г. Ничкало, В. О. Кудіна. Черкаси: Вибір, 2002. 46–68 с.

303. Ничкало Н. Г. Психологія для всіх і кожного. *Практична психологія та соціальна робота*. 2010. № 7. 80 с.

304. Нова українська школа (концепція). URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/nova-ukrainska-shkola> (дата звернення: 02.02.2017).

305. Нова українська школа: поради для вчителя / Під заг. ред. Бібік Н. М. Київ: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2017. 206 с.

306. Новейший психолого-педагогический словарь / сост. Е. С. Рапацевич; под. общ. ред. А. П. Астахова. Минск: Современная школа, 2010. 928 с.

307. Овчаренко Є. І. Методологія формування та узгодження цілей у системі економічної безпеки підприємства: дис. д-ра екон. наук: 08.00.04 / СЛУ ім. В. Даля. Сєверодонецьк 2015. 631 с.

308. Овчаренко Є. І. Праксеологічний профіль поняття підприємства та його економічної безпеки. *Перспективи управлінської діяльності суб'єктів господарювання в контексті економічної безпеки*: матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф., 28–30 берез. 2014 р. Черкаси: ПП Чабаненко Ю. А., 2014. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eiou_2014_1-2_29 (дата звернення: 23.04.2019).

309. Олійник Г. М. Підготовка майбутніх соціальних педагогів до організації освітньо-дозвілєвої діяльності учнів 5–7 класів: автореф. дис. на

здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.05. Київ, 2015. 23 с.

310. Олійник І. О. Формування культури дозвілля студентської молоді . *Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві*: збірник наукових праць. 2013. № 1 (21). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fvs_2013_1_53 (дата звернення: 23.07.2019).

311. Олійник О. О. Формування національної свідомості майбутніх учителів початкових класів у процесі фахової підготовки: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07. Слов'янськ, 2007. 268 с.

312. Онишків З. М. Система підготовки майбутніх учителів початкових класів до роботи в загальноосвітніх навчальних закладах сільської місцевості: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04. Тернопіль, 2016. 439 с.

313. Онопрієнко О. В. Концептуальні засади компетентнісного підходу в сучасній освіті. *Шлях освіти*. 2007. № 4. 155 с.

314. Орлов Ю., Шкуркин В., Орлова Л. Тест для визначення потреби у спілкуванні. URL: <https://sci.house/konfliktologiya-scibook/test-dlya-viznachennya-potrebi.html> (дата звернення: 26.02.2019).

315. Осадченко І. І. Історія проведення Фестивалю педагогічної творчості УДПУ імені Павла Тичини. *Вісник Черкаського університету*. Сер.: Педагогічні науки. Черкаси, 2008. Вип. 131. С. 19–24.

316. Осадченко І. Психодидактична готовність викладачів до застосування у ВНЗ креативних технологій навчання. *Науковий вісник Кременецького обласного гуманітарно-педагогічного інституту ім. Тараса Шевченка*. Сер.: Педагогіка. / за заг. ред. Ломаковича А. М., Бенери В. Є. Кременець: ВЦ КОГПІ ім. Тараса Шевченка. 2017. Вип. 8. С. 111–121.

317. Осадченко І. Ситуаційні завдання, кейси, збірки педагогічних ситуацій: початкова школа: навч.-метод. посіб. 3-є вид., доповн., виправл. Умань: ФОП Жовтий О. О., 2016. 184 с.

318. Осадченко І. І. Теорія і практика ситуаційного навчання у підготовці майбутніх учителів початкової школи: монографія. Умань: ПП Жовтий, 2011. 414 с.

319. Осадченко І. І. Технологія ситуаційного навчання у підготовці майбутніх учителів початкової школи: автореф. на здобуття наук. ступеня д-р . пед. наук: 13.00.09. Київ, 2013. 39 с.

320. Освітньо-професійна програма. Початкова освіта. Першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 013 Початкова освіта галузі знань 01 Освіта/педагогіка. Затверджено на засіданні Вченої ради Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Протокол № 2 від 27 серпня 2017 р. Вінниця, 2017. 22 с.

321. Освітньо-професійна програма. Початкова освіта. Першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 013 Початкова освіта галузі знань 01 Освіта/педагогіка. Затверджено на засіданні Вченої ради Київського університету імені Бориса Грінченка. Протокол № 14 від 28 серпня 2017 р. Київ, 2017. 18 с. URL: https://eenu.edu.ua/sites/default/files/Files/_perspektiva_op_bak_4_roki_stac_zaochn.pdf (дата звернення: 16.09.2017).

322. Освітньо-професійна програма. Початкова освіта. Першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 013 Початкова освіта галузі знань 01 Освіта/педагогіка. Затверджено на засіданні Вченої ради Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Протокол № 2 від 29 серпня 2017 р. Луцьк, 2017. 19 с. URL: https://eenu.edu.ua/sites/default/files/Files/_perspektiva_op_bak_4_roki_stac_zaochn.pdf (дата звернення: 12.12.2017).

323. Освітньо-професійна програма. Початкова освіта. Першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 013 Початкова освіта галузі знань 01 Освіта/педагогіка. Затверджено на засіданні Вченої ради Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. Протокол № 14 від 28 серпня 2017 р. Умань, 2017. 18 с. URL: https://eenu.edu.ua/sites/default/files/Files/_perspektiva_op_bak_4_roki_stac_zaochn.pdf (дата звернення: 16.09.2017).

324. Освітньо-професійна програма. Початкова освіта. Першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 013 Початкова освіта галузі знань 01 Освіта/педагогіка. Затверджено на засіданні Вченої ради Харківської гуманітарно-педагогічної академії. Протокол № 13 від 28 серпня 2017 р. Харків, 2017. 20 с.

325. Освітньо-професійна програма. Початкова освіта. Першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 013 Початкова освіта галузі знань 01 Освіта/педагогіка. Затверджено на засіданні Вченої ради Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Протокол № 2 від 27 серпня 2017 р. Харків, 2017. 22 с.

326. Освітньо-професійна програма. Початкова освіта. Першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 013 Початкова освіта галузі знань 01 Освіта/педагогіка. Затверджено на засіданні Вченої ради Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії. Протокол № 1 від 26 серпня 2017 р. Хмельницький, 2017. 18 с.

327. Освітньо-професійна програма підготовки бакалавра (в частині розподілу загального навчального часу за циклами підготовки, переліку та обсягу нормативних дисциплін). Галузь знань: 0101 Освіта. Напрямок підготовки: 6.01.01.02 Початкова освіта. Затверджено МОНУ 08.02.2018 р. Київ, 2018. URL: https://www.nmu.org.ua/ua/content/infrastructure/structural_divisions/science_met_centra/skladovi-normativnoi-bazi-v-sferi-osviti-ngu/%D0%9E%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%BD%D1%8F%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%BC%D0%B0%20%D0%BC%D0%B0%D0%B3%D1%96%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B0%20%D1%81%D0%BF%D0%B5%D1%86%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96%20011%20%D0%9D%D0%B0%D1%83%D0%BA%D0%B8%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%20%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D1%83.pdf (дата звернення: 23.08.2019).

328. Отич О. Естетичні та етичні засади особистісного розвитку педагога. *Естетика і етика педагогічної дії*. 2011. Вип. 1. С. 46–58. URL:

http://nbuv.gov.ua/UJRN/cepd_2011_1_8

329. Пальшкова І. О. Практико-орієнтований підхід у формуванні професійно-педагогічної культури вчителів початкових класів теоретико-методологічний підхід: *монографія*. Одеса, 2008. 339 с.

330. Панарин А. С. Стратегическая нестабильность XXI века. URL: http://www.gramotey.com/?open_file=1269009380#TOC_id1886582 (дата звернення: 23.01.2020)

331. Панченко А. Навчання в дії: Як організувати підготовку вчителів до застосування інтерактивних технологій навчання: методичний посібник. Київ: А.П.Н., 2003. 72 с.

332. Патрушев В. Д. Труд и досуг рабочих (бюджет времени, ценности и мотивы). Москва: Изд-во Института социологии РАН, 2006. 164 с.

333. Пащенко Д. І. Формування виховних аспектів професійної компетентності майбутнього вчителя-гуманіста для початкової школи. Формування компетентного вчителя: теоретичні аспекти та перспективи реалізації: колективна *монографія* / За заг. ред. О. О. Ярошинської. Умань: ПП Жовтий О. О., 2012. С. 36–89.

334. Пащенко С. Ю. Підготовка соціальних педагогів до організації освітньо-дозвілєвої діяльності учнівської молоді: автореферат дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.04. Київ, 2000. 19 с.

335. Пащенко С. Ю. Соціально-педагогічний аспект в організації освітньо-дозвілєвої діяльності учнівської молоді. *Соціалізація особистості*. Вип. 4. Київ: НПУ, 1999. С. 60–68.

336. Пащенко Т. М. Методика самостійної роботи студентів аграрного коледжу в процесі вивчення спеціальних дисциплін: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.02. Київ, 2005. 22 с.

337. Педагогика: большая современная энциклопедия / сост. Е. С. Рапацевич. Мн.: Современ. слово, 2005. 720 с.

338. Педагогіка співробітника. URL: http://osvita.ua/school/lessons_summary/upbring/31097/ (дата звернення: 19.07.2019)

339. Педагогічне діагностування. Вікіпедія. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/> (дата звернення: 19.07.2019).

340. Педагогічний словник / за ред. дійсн. члена АПН України Ярмаченка М. Д. Київ: Педагогічна думка, 2004. 698 с.

341. Петрова І. В. Дозвілля в зарубіжних країнах: підручник. Київ: Кондор, 2005. 408 с.

342. Пехота О. М. Основи педагогічних досліджень: від студента до наукової школи: навчально-методичний посібник. Миколаїв: Іліон, 2012. 340 с.

343. Пилипчук В. В. Розвиток педагогічної майстерності вчителя в предметних методиках навчання: *монографія*. Київ: Педагогічна думка, 2007. 176 с.

344. Підласий І. П. Практична педагогіка або три технології: інтерактивний підручник для педагогів ринкової системи освіти. Київ: Слово, 2004. 616 с.
345. Піча В. М. Культура вільного часу (Філософсько-соціологічний аналіз). Львів: Світ, 1990. 152 с.
346. Пішун С. Г. Формування культури дозвілля студентів ВНЗ в умовах роботи студентського клубу: автореф. дис.... на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.07. Київ, 2005. 23 с.
347. Смалько О. Позааудиторна виховна робота як чинник професійно-особистісного становлення майбутніх фахівців. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvvnup_2014_8_19 (дата звернення: 20.06.2019).
348. Пометун О. І. Дискусія українських педагогів навколо питань запровадження компетентнісного підходу в українській освіті. Компетентнісний підхід у сучасній освіті. Світовий підхід та українські перспективи / під заг. ред. О. В. Овчарук. Київ, 2004. 111 с.
349. Пометун О. І. Енциклопедія інтерактивного навчання. Київ: СПД Кулінічев Б. М., 2007. 144 с.
350. Пометун О. І. Інтерактивні методики та система навчання. Київ: Шкільний світ, 2007. 112 с.
351. Пометун О. І. Особливості використання інтерактивних технологій навчання у початковій школі. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини* / гол. ред. Мартинюк М. Т. Умань: СПД Жовтий, 2008. Ч. 1. 189 с.
352. Пометун О. І. Підготовка вчителів початкових класів: інтерактивні технології у ВНЗ. Умань: РВЦ «Софія», 2007. 65 с.
353. Половєня Д. И. Роль свободного времени в процессе творческой самореализации личности. *Природа, человек, культура: проблемы гармонии: материалы научной конференции*. Мн.: Белорус. гос. ун-т культуры, 2003. С. 442–446.
354. Поплавський М. Питання культурології: збірник наукових праць. Київ, 2012. Вип. 28. 207 с.
355. Порадник для вчителя нової української школи. URL: <https://nus.org.ua/articles/vchyteli-ne-propustit-navchalno-metodychnyj-posibnyk-poradnyk-dlya-vchytelya/> (дата звернення: 03.10.2018).
356. Практическая психодиагностика. Методики и тесты: учебное пособие / Д.Я. Райгородский (ред.-сост.). Самара: Издательский дом «БАХРАХ-М», 2002. 668 с.
357. Пріма Р. М. Професійна мобільність майбутнього вчителя початкових класів: навчально-методичний посібник. Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2007. 128 с.
358. Прісняков В. Синергетика. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; головний ред. В. Г. Кремінь. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 811 с.

359. Програма «Нова українська школа»: у поступі до цінностей: Київ, 2018. 40 с.

360. Проект Державного стандарту вищої освіти. Спеціальність 013 Початкова освіта: URL: https://www.megu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/02/Standart._Bakalavr._Pochatkova__osvita-8.pdf (дата звернення: 12.06.2019).

361. Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти: Постанова КМУ №1392 від 23.11.11 р. URL: http://ru.osvita.ua/legislation/Ser_osv/28030/ (дата звернення: 23.09.2017).

362. Про затвердження Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді, Заходів щодо реалізації Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді та методичних рекомендацій щодо національно-патріотичного виховання у загальноосвітніх навчальних закладах. Наказ МОН України № 641 від 16.06.2015 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0641729-15/sp:max20#Text> (дата звернення: 23.09.2017).

363. Про затвердження Концепції розвитку педагогічної освіти: Наказ МОН України № 776 від 16.07.2018 р. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-konceptsiyi-rozvitku-pedagogichnoyi-osviti> (дата звернення: 03.10.2018).

364. Про затвердження професійного стандарту «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти»: Наказ Міністерства соціальної політики України № 1143 від 10.08.2018 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1143732-18#Text> (дата звернення: 16.09.2018).

365. Про затвердження професійного стандарту за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти». URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/mon-proponuye-dlya-gromadskogo-obgovorennya-proyekt-profstandartu-za-profesiyami-vchitel-pochatkovih-klasiv-zzso-vchitel-zzso> (дата звернення: 04.06.2020).

366. Проект «Тьюнінг» гармонізація освітніх структур у Європі. Внесок університетів у Болонський процес. URL: <http://tuning.unideusto/tuningeu>. (дата звернення: 12.02.2019).

367. Психологічний тлумачний словник найсучасніших термінів / за заг. ред. В. Шапаря. Харків: Прапор, 2009. 672 с.

368. Пустовіт Г. П. Формування ціннісних орієнтирів навчально-виховного процесу у позашкільних навчальних закладах: *монографія*. Київ: Видавництво «Сталь», 2017. 220 с.

369. Путіловська Н. Теорії та підходи до питання диференціації у сфері дозвілля. *Молодий вчений*. 2017. № 11. С. 502–505.

370. Равчина Т. Теоретичні засади організації суб'єкт-суб'єктної взаємодії викладача і студента у навчальному процесі. *Вісник Львівського університету. Серія педагогічна*. 2008. Вип. 24. URL: http://publications.lnu.edu.ua/bulletins/index.php/pedagogics/user/setLocale/uk_UA?source=%2Fbulletins%2Findex.

php%2Fpedagogics%2Farticle%2Fview%2F5494%2F5500 (дата звернення: 14.03.2018).

371. Радул В. В. Дидактичні аспекти застосування сучасних технологій навчання у підготовці майбутніх учителів початкової школи. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. Вип. 107. Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2013. 208 с.

372. Ратовська С. В. Підготовка майбутнього вчителя початкової школи до організації групової навчальної діяльності учнів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.04. Ялта, 2010. 29 с.

373. Ревнюк Н. І. Зміст формування національної свідомості та громадсько-політичної активності студентів в Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини. *Inovativny výskum v oblasti vzdelávania a sociálnej práce: zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie* / Séfredaktor: Prof. JUDr. Stanislav Mráz. Sládkovičovo: Vysoká škola Danubius, 2017. P. 181–183.

374. Реформа освіти: школи шукають людей без педагогічного досвіду. Дата публікації: 14.02.2017. URL: <https://www.segodnya.ua/ua/lifestyle/psychology/reforma-obrazovaniya-v-shkoly-ishchut-lyudey-bez-pedagogicheskogo-opyta--796880.html> (дата звернення: 14.09.2019).

375. Рибалка В. В. Методологічні засади теоретичної та практичної психології: особистість, психологічна діяльність, духовність. *Психологія і особистість*. 2018. № 1. С. 9–19.

376. Рижанова А. О. Розвиток соціальної суб'єктності та принцип субсидіарності соціально-педагогічної діяльності. *Педагогіка та психологія*: зб. наук. пр.; за заг. ред. І. Ф. Прокопенка; Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. 150 с.

377. Рокич М. Методика «ціннісні орієнтації». URL: <https://kipt.sumdu.edu.ua/vykhovannia/item/2478-tsinnisni-orientatsii-m-rokych> (дата звернення: 12.05.2020).

378. Рубцов М., Муртазієв Е., Рубцова Н. Методика вибору статистичного критерію та його застосування до результатів педагогічного експерименту. *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету*. Сер.: Педагогіка. 2018. № 2 (21). С. 164–172. URL: <http://elar.tsatu.edu.ua/bitstream/123456789/7629/1/26.pdf> (дата звернення: 21.07.2019).

379. Рудницька О. П. Педагогіка: загальна та мистецька: навчальний посібник. Київ: Інтерпроф, 2002. 270 с.

380. Савченко К. Ю. Моделювання професійних ситуацій на заняттях з педагогічних дисциплін. *Педагогіка вищої та середньої школи*: збірник наукових праць. Кривий Ріг: Редакція КДПУ, 2010. Вип. 30. С. 206–211.

381. Савченко О. Я. Виховний потенціал початкової освіти. Київ: СПД «Цудзинович Т. І.», 2007. 204 с.

382. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи: підручник для студентів пед. ф-тів. Київ: Грамота, 2012. 504 с.

383. Савченко О. Професійна підготовка вчителя: погляд польського вченого: про книжку пол. вченого Т. Левовицького «Професійна підготовка і праця вчителів». *Рідна школа*. 2011. № 11. С. 67.
384. Савченко О. Розвиток змісту початкової освіти в умовах Державного суверенітету України: методологічний законодавчий, дидактичний аспект. *Початкова школа*. 2011. № 8. 90 с.
385. Савченко О. Я. Уміння вчитися як ключова компетентність загальної середньої освіти. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: бібліотека з освітньої політики / під заг. ред. О. В. Овчарук. Київ: «К. І. С», 2004. С. 33–45.
386. Савченко О. Шкільна освіта як замовник підготовки майбутнього вчителя. *Рідна школа*. 2007. № 5. С. 6–8. URL: <http://presa.ua/ridna-shkola.html> (дата звернення: 21.08.2018).
387. Савченко С. В. Науково-теоретичні засади соціалізації студентської молоді в позанавчальній діяльності в умовах регіонального освітнього простору: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.05 / Луганський національний педагогічний університету імені Тараса Шевченка. Луганськ, 2004. 455 с.
388. Сагач Г. М. Вибрані твори: в 5 т. Т. 3. Ділова риторика: «Добротословіє». Рівне: ППДМ, 2006. 320 с.
389. Садовский В. Н., Лисеев И. К. Системный подход в современной науке. Москва: Прогресс-Традиция, 2004. 560 с.
390. Сасыхов А. В. Культурно-досуговая деятельность как социокультурный феномен. Київ, 2002. Ч. 1. 358 с.
391. Саух П. Ю. Сучасна освіта: портрет без прикрас: *монографія*. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2012. 382 с.
392. Семиченко В. Психологія педагогічної діяльності: навчальний посібник. Київ: Вища школа. 2004. 335 с.
393. Сидор І. І. Організаційно-педагогічні умови дозвіллевої діяльності студентів у педагогічних коледжах Великої Британії: автореф. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.01. 2010. URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/1507> (дата звернення: 20.03.2019)
394. Сизоненко Г. С. Педагогіка успіху (досвід становлення акмеологічної системи ліцею). Київ: Гнозис, 2004. 607 с.
395. Сисоєва С. О. Інтерактивні технології навчання дорослих: навчально-методичний посібник. Київ: ВД «ЕКМО», 2011. 324 с.
396. Сисоєва С. О., Кристопчук Т. Є. Методологія науково-педагогічних досліджень: підручник. Рівне: Волинські обереги, 2013. 360 с.
397. Сисоєва С. О. Теоретичні і методичні основи підготовки вчителя до формування творчої особистості учня: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04 / Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України. Київ, 1997. 532 с.
398. Семиченко В. А. Проблема формування ключових компетентностей у процесі професійної підготовки майбутніх практичних

психологів. *Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Педагогіка. Психологія*. Київ: НАУ, 2018. Вип. 13(1). С. 145–157.

399. Скорцова С. О., Вторнікова Ю. С. Професійно-комунікативна компетентність учителя початкових класів: *монографія*. Харків: «Ранок-НТ», 2013. 290 с.

400. Скорик Т. В. Освітньо-виховний потенціал дозвілля: від народних традицій до сучасності. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VchdpuP_2014_115_57 (дата звернення: 13.09.2018)

401. Скрипник М. Мистецтво бути педагогом: збірник тренінгових занять. Київ: Видавничий дім «Шкільний світ»: Вид. Л. Галіціна, 2006. 112 с.

402. Скрипник, Н. С. Позааудиторна діяльність студентів вищих навчальних закладів: сутність, структура й особливості. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2012. Вип. 27 (80). 580 с.

403. Скульський Р. П. Методика викладання народознавства в школі: посібник для вчителів, вихователів, студ. і викл. пед. ін-тів та ун-тів. Івано-Франківськ. 1995. 176 с.

404. Сластенин В. А. Готовность педагога к инновационной деятельности. *Педагогическое образование и наука*. 2000. № 1. С. 32–37.

405. Словник іншомовних слів / за ред. О. С. Мельничука. Київ: Гол. ред. УРЕ АН УРСР, 1974. 775 с.

406. Словник іншомовних слів: 10000 слів / уклад. С. М. Морозов, Л. М. Шкарапута. Київ: Наук. думка, 2000. 680 с.

407. Словник труднощів української мови: Біля 15 000 слів / Гринчишин Д. Г., Капелюшний А. О., Пазяк О. М. та ін. / за ред. с. Я. Єрмоленко. Київ: Радянська школа, 1989. 336 с.

408. Смирнов С. Д. Педагогика и психология высшего образования: от деятельности к личности: учебное пособие для студентов высших педагогических учебных заведений. Москва: Академия, 2001. 304 с.

409. Смолюк І. Педагогічна технологія (для магістрів). Луцьк: Вид-во: обласна друкарня, 2003. 146 с.

410. Солдатенко М. Розвиток педагогічної майстерності викладача в умовах інформаційного суспільства: когнітивний аспект: *монографія*. Київ: Педагогічна думка, 2012. 167 с.

411. Соціологія: словник термінів і понять / за заг. ред. Біленького Є. А., Козловця М. А. Київ: Кондор, 2006. 372 с.

412. Спірін О. М. Теоретичні та методичні засади професійної підготовки майбутніх вчителів інформатики за кредитно-модульною системою: *монографія*. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2007. 300 с.

413. Стаднік Н. В. Виховання відповідальності у дітей шестирічного віку у взаємодії сім'ї та школи: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07. Київ, 2009. 233 с.

414. Стеббинс Р. Л. Свободное время: к оптимальному стилю досуга (взгляд из Канады). *Социс*. 2000. № 7. URL: <https://docplayer.ru/35935204->

Svobodnoe-vremya-k-optimalnomu-stilyu-dosuga-vzglyad-iz-kanady.html (дата звернення: 12.03.2019).

415. Степанов О. Психологічна енциклопедія / автор-упорядник О. Степанов. Київ: Академвидав, 2006. 424 с.
416. Степанченко Н. І. Система професійної підготовки майбутніх учителів фізичного виховання у вищих навчальних закладах: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра. пед. наук: 13.00.04. Вінниця, 2017. 30 с.
417. Столяренко А. М. Экстремальная психопедагогика: учебное пособие для вузов. Москва: ЮНИТИ-ДАНА, 2002. 607 с.
418. Стрельцов Ю. А. Культурология досуга: учебное пособие. Изд. 2-е. Москва: МГУКИ, 2003. 296 с.
419. Сучасний словник іншомовних слів: близько 20 тис. слів і словосполучень / уклали: О. І. Скопненко, Т. В. Цимбалюк. Київ: Довіра, 2006. 786 с.
420. Сухомлинська О. Розвиток особистості і освіта: історичний вимір . *Освіта України*. Київ: ВП «Едельвейс», 2008. 728 с.
421. Сухомлинський В. О. Сто порад учителям. *Вибрані твори. у 5-ти т.* Київ: «Рад. Школа», 1976. Т. 2. С. 417-654.
422. Сухомлинський В. О. Народний учитель. Вибрані твори в п'яти томах. Київ: Радянська школа, 1977. Т. 5. С. 239-255.
423. Сучасний тлумачний словник української мови / за ред. В. В. Дубічинського. Харків, 2006. 1008 с.
424. Сучасні форми організації дозвілля в позаурочний час: інформаційні матеріали / упорядник Т. Головешкіна. Київ, Прагмун. 2014. 14 с.
425. Сущенко Т. І. Психологічні особливості реалізації особистісно орієнтованого педагогічного процесу. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2017. Вип. 53. С. 316-324. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pfto_2017_53_42 (дата звернення: 01.02.2021).
426. Тарасенко Г. Взаємозв'язок естетичної та екологічної підготовки вчителя в системі професійної освіти. Черкаси: Вертикаль. 2006. 308 с.
427. Татенко В. Методологія суб'єктно-вчинкового підходу: соціально-психологічний вимір: *монографія*. Київ: Міленіум, 2017. 184 с.
428. Татаренко М. Г. Розвиток творчих здібностей молодших школярів засобами театрального мистецтва в умовах дозвілля: автореф. дис.... канд. пед. наук: 13.00.06. Київ: КНУКіМ, 2006. 21 с.
429. Татур Ю. Г. Компетентность в структуре модели качества подготовки специалиста. *Высшее образование сегодня*. 2004. № 3. С. 20-26.
430. Терещенко Ю. М. Віра як світоглядний креатив життєдіяльності людини. *Філософія освіти*. 2006. № 3(5). 216 с.
431. Тернопільська В. І. Соціально-комунікативна культура школяра: шляхи сходження: *монографія*. Житомир, 2008. 300 с.
432. Технології роботи організаційних психологів: Навчальний посібник / За наук. ред. Л. М. Карамушки. Київ: Фірма «ІНКОС», 2005. 366 с.

433. Титаренко Т. М. Життєвий світ особистості: у межах і за межами буденності. Київ: Либідь, 2003. 376 с.

434. Тлумачний словник. Літературознавча енциклопедія: у 2 т. / авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. Київ: ВЦ «Академія», 2007. Т. 2: 486 с.

435. Тлумачний словник сучасної української мови: загальноновживана лексика: близько 60000 слів / за заг. ред. проф. В. С. Калашника. Харків: ФОП Співак Т. К., 2009. 960 с.

436. Тлумачний словник української мови: понад 12500 статей (близько 40000 слів) / за ред. д-ра філолог. наук, проф. В. С. Калашника 2-е вид., випр. і доп. Харків: Прапор, 2006. 992 с.

437. Томэ Г. Теоретические и эмпирические основы психологии развития человеческой жизни. *Принципы развития в психологии*. 1978. № 3. С. 17.

438. Третьюко В. В. Сучасні тенденції інноваційного розвитку системи вищої освіти в Україні. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота*. Ужгород: Видавництво УЖНУ «Говерла», 2011. Вип. 23. С. 186–188.

439. Унтілова Е. А. Формування еталонів ефективної педагогічної взаємодії у процесі підвищення кваліфікації вчителів: дис.... канд. пед. наук: 13.00.04 / Південноукраїнський державний педагогічний університет ім. К. Д. Ушинського. 2005. 236 с.

440. Ушинський К. Д. Людина як предмет виховання. *Спроба педагогічної антропології: вибр. пед. твори: в 2-х т.* / пер. з рос.; редкол.: В. М. Столетов та ін. Київ: Рад. школа, 1983. Т. 1. 488 с.

441. Федоренко М. В. Формування професійно значущих якостей майбутнього вчителя початкової школи у процесі фахової підготовки: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Луганськ, 2010. 242 с.

442. Філіпчук Г. Національна ідентичність: культурно-освітній вимір: *монографія*. Чернівці: Друк Арт, 2016. 329 с.

443. Філософія: навчальний посібник для студентів вищих навч. закл. / За заг. ред. С. П. Щерби. Київ: МАУП, 2004. 216 с.

444. Флегонтова Н. М. Педагогічна організація культурного дозвілля школярів: навчально-методичний посібник. Київ: Освіта України, 2007. 144 с.

445. Харченко А. С. Психолого-педагогічні критерії диференціації навчання молодших школярів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: 19.00.07. Київ, 2000. 17 с.

446. Хренов Н. А. Зрелища в эпоху восстания масс. Москва: Наука, 2006. 646 с.

447. Хижна О. П. Мистецька освіта майбутніх учителів початкової школи як важливий чинник гуманізації вищої освіти України. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського*. 2011. № 1–2. С. 35–43.

448. Хомич Л. Професійно-педагогічна підготовка вчителя початкових класів: *монографія*. Київ: Магістр-S. 1998. 125 с.

449. Хоружа Л. Л. Теоретичні засади формування етичної компетентності майбутніх учителів початкових класів: дис... д-ра пед. наук: 13.00.04 / Інститут педагогіки АПН України. Київ, 2004. 320 с.
450. Хуторской А. В. Ключевые компетенции и образовательные стандарты URL: <http://www.eidos.ru/news/compet/htm/> (дата звернення: 20.05.2019).
451. Цимбалюк Н. М. Інституціональна модернізація культурно-дозвілєвої сфери в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра. соц. наук: 22.00.04. Київ, 2005. 20 с.
452. Цуркан Т. Г. Формування педагогічної культури батьків молодших школярів у взаємодії сім'ї і школи: автореф. дис.... канд. пед. наук: 13.00.07. Умань, 2018. 20 с.
453. Чайка В. Підготовка майбутнього вчителя до саморегуляції педагогічної діяльності: *монографія*. Тернопіль: ТНПУ. 2006. 275 с.
454. Черніговець Т. І. Дитяче дозвілля як предмет педагогічних студій . *Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти: збірник наукових праць РДГУ*. Рівне: РДГУ, 2000. Ч. 2. С. 75–78.
455. Чепелева Н. Теоретико-методологічні проблеми генетичної психології: *матеріали Міжнар. наук. конф., присвяч. 35-річчю наук. та пед. діяльн. акад. Сергія Дмитровича Максименка, 17–18 груд. 2001 р. Т. 2 / ред.: Н. В. Чепелева; АПН України. Ін-т психології ім. Г. С. Костюка*. Київ: Міленіум, 2002. 312 с.
456. Чижакова Г. И. Аксиология профессионально-педагогического образования. *Вестник КГПУ им. В. П. Астафьева*. № 2. 2013. С. 46–55.
457. Чобітько М. Теоретико-методологічні засади особистісно орієнтованої професійної підготовки майбутніх учителів: дис... д-ра пед. наук: 13.00.04 / АПН України, Ін-т пед. освіти і освіти дорослих. Київ, 2007. 608 с.
458. Чувасова Н. О. Теоретичні і методичні засади розвитку творчого потенціалу майбутніх учителів хімії та біології у вищих навчальних закладах: дис... д-ра пед. наук: 13.00.04. Черкаси 2017. 530 с.
459. Чувасова Н. О. Формування творчого потенціалу майбутніх учителів хімії та біології у процесі фахової підготовки. *Педагогіка вищої та середньої школи*. 2015. Вип. 45. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/PVSSh_2015_45_25 (дата звернення: 14.03.2020).
460. Шанскова Т. І. Системний підхід у соціально орієнтованій підготовці студентів до роботи з батьками учнів. *Вісник Житомирського педагогічного університету*. Житомир. 2000. № 6. 80 с.
461. Шапар В. Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. Харків: Прапор, 2007. 640 с.
462. Шахов В. І. Теоретико-методологічні основи базової педагогічної освіти майбутніх учителів: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04. Вінниця, 2008. 526 с.

463. Шевчук І. Використання інтерактивних технологій у проведенні виховних годин. *Початкова школа*. 2004. № 5. С. 13–15.
464. Шквир О. Л. Підготовка майбутніх учителів початкової школи до класного керівництва: дис... канд. пед. наук: 13.00.04. Житомир, 2004. 230 с.
465. Шмаков С. А. Теория, методика, практика воспитания и организации досуговой деятельности школьников: по материалам работ профессора С. А. Шмакова: справочник / Сост. Л. П. Шопина. Липецк. 2008. 349 с.
466. Шостром А А. Методика оцінки рівня самоактуалізації. URL: https://web.posibnyky.vntu.edu.ua/icgn/11prishak_osnovy_psiholog_pedagogiki_labpraktik/5.html (дата звернення: 16.05.2019).
467. Шуть М. Школа ігромайстерності. Київ: Вид. дім «Шкільний світ»: Вид. Л. Галіцина, 2006. 128 с.
468. Щербан Т. В. Психологія навчального спілкування: *монографія*. Київ: Міленіум, 2004. 346 с.
469. Щербань П. М. Навчально-педагогічні ігри у вищих навчальних закладах: навчальний посібник. Київ: Вища школа, 2004. 207 с.
470. Яременко Н. В. Дозвіллезнавство : навчальний посібник. Фастів: Поліфаст, 2007. 460 с.
471. Яременко Н. В. Самостійна робота студентів у процесі вивчення навчальної дисципліни «Дозвіллезнавство»: навч.-метод. посіб. Вид. 3-тє, доповн. Біла Церква: КОІПОПК, 2007. 102 с.
472. Яременко Н. Специфіка організації роботи з обдарованими дітьми. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету*. Серія: Педагогіка. № 4. 2006. 210 с.
473. Яременко Н. В. Формування компетентності майбутнього педагога з організації дозвіллевої ігрової діяльності учнів. *Народна освіта: Електронне наукове фахове видання*. 2007. № 3. URL: <http://www.narodnaosvita.kiev.ua/vupysku/3/statti/2yaremenko/yaremenko.ht> (дата звернення: 18.01.2017).
474. Яременко Н. В. Характеристика готовності майбутніх учителів до організації дозвіллево-ігрової діяльності учнів основної школи. *Нові технології навчання: науково-методичний збірник*. Київ: Інститут інноваційних технологій і змісту освіти, 2007. Вип. 49. С. 43–50.
475. Яструб О. О. Формування культури міжособистісної взаємодії у майбутніх учителів початкової школи у позааудиторній роботі: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07 / Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини. Умань, 2016. 283 с.
476. Яковлева О. В. Молодший школяр як суб'єкт соціального виховання. *Соціальна педагогіка: теорія та практика*. 2014. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/spttp_2014_1_6 (дата звернення: 12.08.2019).
477. Яценко Е. П. Концепция видов и функций досуга в *монографии* Роже Сю "Досуг". *Культура в современном мире: опыт, проблемы, решения: научно-информационный сборник*. 1995. № 3. С. 1–10.

478. Яценко Т. С. Теорія і практика групової психокорекції: активне соціально-психологічне навчання: навчальний посібник. Київ: Вища школа, 2004. 679 с.
479. Garrahy D. A. Voices from the trenches: an exploration of teachers' management knowledge. *The journal of Educational research*. 2005. № 99(1). P. 56–64.
480. Dębska E. Interakcyjne wymiary kształcenia. *Paradygmaty współczesnej dydaktyki / pod redakcją Lucyna Hurło, Doroty Klus-Stańskiej, Majki Łojko*. Kraków: «Impuls», 2009. S. 162–170.
481. Hurło L. Innowacyjność w pracy zawodowej współczesnego nauczyciela w dobie globalizacji. *Paradygmaty współczesnej dydaktyki / pod redakcją Lucyna Hurło, Doroty Klus-Stańskiej, Majki Łojko*. Kraków: «Impuls», 2009. S. 421–426.
482. Honcharuk O. V. Conceptual principles of the professional training system of future teachers of primary school to organization of leisure activities of primary schoolchildren. *Scientific Vector of the Balkans*. 2019. Т. 3. № 2 (4). URL: <https://sci-vector-balkans.com/wp-content/uploads/2020/11/SVB-2019-T.3-24.pdf> (дата звернення: 16.08.2020).
483. Kaplan M. A. System and Process in International Politics. N.Y., 1962. URL: <https://www.britannica.com/topic/System-and-Process-in-International-Politics> (дата звернення: 03.06.2018).
484. Klayberg Yu. A. Epatage and manipulation is concept and deviantology nature. *Вестник Московского государственного областного университета. Серия: Психологические науки*. 2013. № 4. С. 41–47.
485. Klayberg Yu. A. Modern dispositive deviant behavior of youth in conditions of social transformation. *Sheffield: Science and Education LTD*, 2014/
486. Melbøe L., Ytterhus B. Disability leisure: in what kind of activities, and when and how do youths with intellectual disabilities participate? *Scandinavian Journal of Disability Research*. 19(3), 2017. pp. 245–255.
487. Nowak Jo, Sokal U. Wyzwania dydaktyczne stawiane nauczycielom akademickim. *Paradygmaty współczesnej dydaktyki / pod redakcją Lucyna Hurło, Doroty Klus-Stańskiej, Majki Łojko*. Kraków: «Impuls», 2009. S. 479–488.
488. Nozdrenko E. Creating Demand in Cultural and Leisure Activities by Means of Advertisement. *Humanities & Social Sciences*. 2015. 8 (5). Pp. 927–939. URL: <http://elib.sfu-kras.ru/handle/2311/16823> (дата звернення: 03.06.2018).
489. Orit G., Klibanski H., Kfir D. Implementation and Organisation of Leisure Activities for Children with Disabilities: Coping with Difficulties. *International Journal of Disability Development and Education*. January, 2020. pp. 234–246. URL: https://www.researchgate.net/publication/338890499_Implementation_and_Organisation_of_Leisure_Activities_for_Children_with_Disabilities_Coping_with_Difficulties (дата звернення: 09.05.2020).
490. Raven J. The Tragic Illusion: Educational Testing. Winner of World Education Fellowship Best Book of Year Award. *Trillium Press*. 1991. 139 p.

491. Raven J. & Navrotsky, V. The Development and Use of maps of Socio-Cybernetic Systems to Improve Educational and Social Policy, with particular reference to sustainability. *Journal of Mental Changes*. 2001. № 7 (1-2), S. 19-60.
492. Raven J. Open Dialogue: Education, Educational Research, Ethics and the BPS. *BPS Education Section Review*. 1997. № 21 (2), 3-26.
493. Smorawinski J. Education for leisure activities. *For debate in the Standing Committee – see Rule 15 of the Rules of Procedure*. 7 July. 2005. URL: <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/X2H-Xref-ViewHTML.asp?FileID=10971&lang=EN> (дата звернення: 03.06.2018).
494. UNESCO. Recommendations Addressed to the United Nations Educational Scientific and Cultural Organization In Education for the Media and the Digital Age. Vienna: UNESCO. 1999. S. 273-274.
495. Veblen T. The Theory of the Leisure Class: An Economic Study of Institutions. New York: MacMillan, 1899. 400 p.

ДОДАТКИ

Додаток А

ЕКСПРЕС-ДІАГНОСТИКА СОЦІАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ

Методика дає змогу дослідити особистісні професійні й соціально-психологічні орієнтації майбутнього вчителя.

Інструкція. Респондентам запропоновано 16 тверджень. Необхідно кожне із тверджень оцінити за значущістю для себе за схемою: від 10 (неважливо) до 100 (дуже важливо).

Питальник

1. Захоплююча робота, яка приносить задоволення.
2. Високооплачувана робота.
3. Вдале одруження або заміжжя.
4. Знайомство з новими людьми, соціальні заходи.
5. Залучення до суспільної діяльності.
6. Ваша релігія.
7. Спортивні вправи.
8. Інтелектуальний розвиток.
9. Кар'єра.
10. Дорогі машини, одяг, будинок тощо.
11. Проведення часу в колі сім'ї.
12. Коло близьких друзів.
13. Робота на добровільних засадах у некомерційних організаціях.
14. Медитація, роздуми, молитви тощо.
15. Здорова збалансована дієта.
16. Читання освітньої літератури, перегляд освітніх передач, самовдосконалення та саморозвиток тощо.

Оцінювання та інтерпретація результатів

Розподіліть бали відповідно до таблиці (цифри в розділах – номери відповідних тверджень).

Професій- ні	Фінан- сові	Сімейні	Соціаль- ні	Суспіль- ні	Духовні	Фізичні	Інтелек- туальні
1	2	3	4	5	6	7	8
9	10	11	12	13	14	15	16
Разом балів:	Разом балів:	Разом балів:	Разом балів:	Разом балів:	Разом балів:	Разом балів:	Разом балів:

Чим вища сумарна кількість балів в кожному розділі, тим більшу цінність має для вас вказаний напрямок. При цьому чим ближчі один до одного значення у всіх восьми розділах, тим більш різнобічною людиною ви є.

Додаток Б

ДІАГНОСТИКА КОГНІТИВНОЇ СКЛАДОВОЇ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ДОЗВІЛЛЕВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Тест «Незакінчені речення», в якому визначається сутність базових понять дослідження:

взаємодія - це процес безпосереднього або опосередкованого

функціями дозвілля є.....;

спілкування – це ;

принципи організації дозвіллевой діяльності дітей -;

інтелектуальними видами дозвілля дітей є;

до активних видів дозвілля належать.....;

дозвілля дітей базується на;

типи дозвіллевой діяльності – тощо.

Відповіді респондентів класифікуються на «правильні», «частково правильні» та «неправильні». Правильними визначено лише ті відповіді, в яких вказана конкретна й повна інформація; відповіді, в яких сутнісної інформації орієнтовно 50 %, відносяться до «частково правильних»; відповіді, які містять менше 50 % необхідної інформації, визначаються як неправильні.

Студентам також можна запропонувати *тестові завдання* для визначення рівня засвоєння знань за формулою 1:

(1)

де K_z – коефіцієнт рівня знань;

P – число правильно означених елементів знань;

N – загальна кількість елементів знань.

Набір тестових завдань:

1. Дозвілля – це

2. Дозвіллева діяльність -

3. Функції дозвіллевой діяльності:

4. Принципи організації дозвіллевой діяльності:

5. Типи дозвіллевой діяльності:

6. Види дозвіллевой діяльності:

7. Форми дозвіллевой діяльності:

8. Комунікативність – це....

9. Взаємодія – це.....

10. Інтеракція -.....

11. Перцепція -

12. Міжособистісна взаємодія-

13. Ознаки спільної діяльності:

14. Спілкування – це....

15. Видовищні форми дозвілля дітей:

16. Ігри бувають

17. До змагального виду дозвілля відноситься.....

18. Конкурси та вікторини – це....

19. Інтелектуальні ігри – це.....

20. Готовність педагога до професійної діяльності – це....

21. Компонентами готовності майбутнього вчителя до організації дозвіллевой діяльності є.....

22. Комунікабельність педагога – це....

23. Добровільність та активність у грі - це
24. Спілкування містить три аспекти:
25. Інтеракція передбачає
26. Перцепція - це....
27. Гра - це.....
28. Принцип партнерства передбачає
29. Серед професійних якостей педагога-організатора дозвілля дітей найбільш важливими є.....
30. Вимоги до проведення дитячої гри....

Додаток В
ДІАГНОСТИКА ДІЯЛЬНІСНОЇ СКЛАДОВОЇ ГОТОВНОСТІ
МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ
ДОЗВІЛЛЕВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ.
ДІАГНОСТИКА КОМУНІКАТИВНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ
(за В. Бойко)

Інструкція. Студентам запропоновано оцінити себе в дев'яти нескладних ситуаціях взаємодії з іншими людьми.

1.Перевірте себе: наскільки ви здатні приймати чи не приймати індивідуальність людей, з якими зустрічаєтесь. Оцініть своє ставлення до кожного з 5 висловлювань у дев'яти поданих нижче ситуаціях. Ваші оцінки в балах проставте в колонці «Бали». Підрахуйте суми балів, набраних у дев'яти ситуаціях. Нарахування балів по кожному із суджень відбувається в залежності від того, наскільки правильні ці судження по відношенню до вас:

- 0 балів – зовсім ні;
- 1 бал – так, певною мірою (не сильно);
- 2 бали – так, значною мірою (значущо);
- 3 бали – однозначно так (дуже сильно).

з/п

негативно

№	Судження	Бали
1	Повільні люди, зазвичай, діють мені на нерви	
2	Мене дратують метушливі, непосидючі люди	
3	Шумні дитячі забави переношу важко	
4	Оригінальні, нестандартні, яскраві особистості, зазвичай, діють на мене	
5	Бездоганна у всіх відношеннях людина мене б насторожила	
Всього:		

2. Перевірте себе: чи немає у вас тенденції оцінювати людей, виходячи із власного «Я». Міру погодження з судженнями, як і в попередньому випадку, виражайте в балах від 0 до 3.

з/п

літаку,

рівень

рівня,

№	Судження	Бали
1	Мене, зазвичай, виводить з рівноваги некмітливий співрозмовник	
2	Мене роздратовують любителі поговорити.	
3	Для мене обтяжлива розмова з байдужою мені людиною в автобусі,	
4	Для мене обтяжлива розмова з випадковою людиною, в якій нижчий	
5	Мені важко знайти спільну мову з партнерами іншого інтелектуального	
Всього:		

3.Перевірте себе: в якій мірі категоричні або незмінні оцінки оточуючих (оцінка суджень від 0 до 3 балів).

з/п

одяг,

№	Судження	Бали
1	Сучасна молодь викликає неприємні почуття своїм зовнішнім виглядом (	
2	одяг, зачіска, косметика та ін..)	

	Так званні «Крутелики» викликають неприємне враження або відсутність культури, або намагання щось прихопити для себе в інших будь-якими методами	
3	Представники окремих національностей в моєму оточенні відверто несимпатичні мені	
4	Є тип чоловіків (жінок), яких я не можу переносити	
5	Не можу терпіти ділових людей з низьким професійним рівнем	
	Всього:	

4.Перевірте себе: в якій мірі ви вмієте приховувати або згладжувати неприємні враження при зіткненні з некультурними людьми (оцінка суджень від 0 до 3 балів).

з/п	№	Судження	Бали
	1	Вважаю, що на грубість треба відповідати тим же	
	2	Мені важко приховувати, якщо людина мені не приємна	
	3	Мене дратують люди, які в спорі намагаються відстоювати власну думку	
	4	Мені неприємні самовпевнені люди	
	5	Зазвичай мені важко утримуватись від зауважень на адресу озлобленої або нервової людини, яка штовхається у транспорті	
		Всього:	

5.Перевірте себе: чи є у вас схильність переробляти і перевиховувати партнера (оцінка суджень від 0 до 3).

з/п	№	Судження	Бали
	1	Я маю звичку повчати оточуючих	
	2	Невиховані люди обурюють мене	
	3	Я часто ловлю себе на тому, що намагаюсь кого-небудь виховувати	
	4	Я за звичкою постійно роблю кому-небудь зауваження	
	5	Я люблю керувати близькими	
		Всього:	

6.Перевірте себе: в якій мірі ви схильні підганяти партнерів під себе, робити їх «зручними» (оцінка суджень від 0 до 3).

з/п	№	Судження	Бали
	1	Мене роздратовують люди похилого віку, коли вони в міському транспорті або в магазині з'являються в час, коли там найбільше людей	
	2	Жити в одному номері готелю зі сторонньою людиною для мене просто мука	
	3	Коли партнер не погоджується з моєю правильною позицією, то зазвичай це мене роздратовує	
	4	Я проявляю нетерпимість, коли мені суперечать	
	5	Мене роздратовує, якщо партнер намагається робити щось по-своєму, не так, як мені хочеться	
		Всього:	

7.Перевірте себе: чи притаманна вам така тенденція поведінки (оцінка суджень від 0 до 3).

з/п	№	Судження	Бали
	1	Зазвичай я надіюсь, що тих, хто мене образив, життя покарає	
	2	Мене часто звинувачують у буркотливості	

3	Я довго пам'ятаю образи, вчинені тими, кого я ціную і поважаю	
4	Не можна прощати співробітникам нетактовні жарти	
5	Якщо діловий партнер не спеціально зачепить моє самолюбство, то я на нього все рівно ображусь	
	Всього:	

8. *Перевірте себе:* в якій мірі ви терпимі до дискомфортних станів оточуючих (оцінка суджень від 0 до 3).

з/п	№	Судження	Бали
	1	Я осуджую людей, які «плачуться у жилетки»	
	2	Внутрішньо я не схвалюю колег (приятелів), які в кожному зручному випадку розповідають про свої хвороби	
	3	Я намагаюсь уникати розмов, якщо хтось намагається висловлювати незадоволення своїм сімейним життям	
	4	Зазвичай я без особливої уваги вислуховую сповіді друзів (подруг)	
	5	Іноколи мені подобається позлити кого-небудь з рідних або друзів	
		Всього:	

9. *Перевірте себе:* які ваші адаптаційні здібності у взаємодії з людьми (оцінка суджень від 0 до 3).

з/п	№	Судження	Бали
	1	Зазвичай мені важко йти на поступки партнерам	
	2	Мені важко налагоджувати стосунки з людьми, в яких поганий характер	
	3	Зазвичай мені важко пристосовуватись до нових партнерів по роботі	
	4	Я уникаю підтримувати стосунки з дещо дивними людьми	
	5	Зазвичай я з принципу наполягаю на своєму, навіть якщо розумію, що партнер правий	
		Всього:	

Обробка та інтерпретація даних

Підраховуємо суму балів, одержаних з усіх ознак. Чим більше балів, тим нижчий рівень комунікативної толерантності. Максимальна кількість можливих балів – 135 балів – свідчить про абсолютну нетерпимість до оточуючих, що недопустимо для життєдіяльності людини в цілому й особистості педагога зокрема. Одержані 0 балів теж свідчать про те, що особистість не може бути терпимою до всіх типів партнерів у всіх ситуаціях.

Для визначення рівня комунікативної толерантності майбутніх учителів початкової школи запропоновано наступний рівневий розподіл балів:

Рівень комунікативної толерантності	Кількість балів
Елементарний	110-135
Базовий	80-109
Конструктивний	50-79
творчий	0-49

Доцільно також звернути увагу на те, за якими із 9 запропонованих вище ознак у респондентів найвищі сумарні оцінки. Чим вище балів за конкретною ознакою, тим менш толерантною є дана особа саме з цього аспекту стосунків з оточуючими. І навпаки, чим нижчі оцінки з певних ознак, тим більшою є толерантність у взаємодії з іншими.

Додаток Д

МЕТОДИКА «ВИБІР УЧИНКУ»

Метою методики є з'ясування позиції майбутніх учителів початкової школи в ситуаціях міжособистісної взаємодії.

Інструкція. Із запропонованих варіантів відповідей обери той, який відповідає твоєму вчинку у відповідній ситуації, або допиши власний варіант відповіді.

1. Ти став свідком того, як однокласник незаслужено образив іншого. Як ти вчиниш?

- а) Вимагатимеш від кривдника вибачень на адресу потерпілого;
- б) висловиш співчуття тому, кого образили;
- в) втрутишся, якщо потерпілий твій друг, якщо ні – не втручатимешся;
- г) зробиш вигляд, що тебе це не стосується;
- д) або ...

2. Твій однокласник звертається до тебе з проханням дати йому послухати диск із сучасною музикою. Зі слів друзів ти знаєш, що він учора з тебе насміхався. Як ти вчиниш?

- а) Виконаєш його прохання;
- б) диск із музикою даси, але зауважиш, що некоректно говорити негарні речі поза очі;

- в) відмовиш йому;
- г) почнеш з'ясовувати стосунки;
- д) або ...

3. Ти випадково, не бажаючи того, заподіяв лихо іншій людині. Як ти вчиниш?

- а) Зробиш усе можливе для усунення лиха;
- б) вибачишся, поясниш потерпілому, що не хотів цього;
- в) зробиш вигляд, що ти не винен;
- г) звернеш провину на того, хто потерпів: хай не лізе, сам винен;
- д) або ...

4. Менш здібний і старанний від тебе однокласник отримує від вчителя заохочення і похвалу. Як ти вчиниш?

- а) Порадієш за успіхи однокласника;
- б) не надаси особливого значення цьому;
- в) розчаруєшся, образишся, але активних дій не застосовуватимеш;
- г) втрутишся у ситуацію і намагатимешся відновити справедливість;
- д) або ...

5. Твій співрозмовник не прагне тебе зрозуміти і не бажає слухати. Назріває суперечка. Як ти вчиниш?

- а) Спокійно поясниш йому, щоб він тебе зрозумів;
- б) залишиш його при своїй думці;
- в) припиниш із ним спілкуватися;
- г) будеш доводити свою правоту;
- д) або ...

6. Друзі чи рідні критикують тебе. Як ти вчиниш?

- а) Із вдячністю приймеш їхні зауваження;
- б) не звертатимеш на критику уваги;
- в) висловиш свою незгоду або затамуєш образи;
- г) ображатимешся, злитимешся, критикуватимеш їх у відповідь;
- д) або ...

7. Ти випадково почув, як група однокласників висловлювала на твою адресу справедливі, але не дуже приємні зауваження. Як ти вчиниш?

- а) Спробуєш тактовно пояснити товаришам свою поведінку;
- б) переведеш усе на жарт, однак постарася виправити свою поведінку;

- в) зробиш вигляд, що нічого не чув;
- г) скажеш товаришам, що вони не кращі від тебе, оскільки критикують поза очі;
- д) або ...

8. Тобі доводиться контактувати з людиною, щодо якої ти відчуваєш неприязнь. Як ти вчиниш?

- а) Спробуєш змінити своє ставлення на позитивне;
- б) намагатимешся бути терплячим і дипломатичним;
- в) не звертатимеш на неї уваги, ігноруватимеш її;
- г) даси зрозуміти, що спілкування з нею у тебе не викликає захоплення;
- д) або ...

9. Один із ровесників постійно чіпляє на тебе ярлики, ображає. Як ти вчиниш?

- а) Не надаси цьому особливого значення – час найкращий суддя;
- б) обмежиш із ним контакти;
- в) намагатимешся з'ясувати ситуацію;
- г) діятимеш щодо нього тими ж методами;
- д) або ...

10. Тобі доводиться мати справу з невихованою малокультурною особистістю. Як ти вчиниш?

- а) Спробуєш знайти підхід і вплинути позитивно на неї;
- б) терпляче вирішуватимеш з нею справу до кінця;
- в) спробуєш обмежити взаємодію з нею;
- г) рішуче поставиш цю людину на місце;
- д) або ...

Обробка одержаних даних. Для визначення позиції в ситуаціях міжособистісної взаємодії потрібно підрахувати суму відповідей кожного типу: вибір відповіді „а” – *свідчить про активну*, стійко-позитивну позицію у взаєминах; відповідь „б” – вказує на *пасивну стійко-позитивну* позицію у міжособистісній поведінці; вибір відповіді „в” свідчить про *нестійкість, ситуативність* дій у взаєминах; відповідь „г” означає *негативну позицію у взаєминах* із іншими.

Варіант „д” потребує якісної обробки і співвідноситься з одним із запропонованих вище варіантів.

У контексті дослідження готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвіллевої діяльності молодших школярів рівневий розподіл співвіднесено з типом позиції у міжособистісній взаємодії наступним чином:

Рівень готовності	Тип позиції
Елементарний	негативна
Базовий	нестійка, ситуативна
Конструктивний	пасивна стійко- позитивна
творчий	активна

Додаток Е
МЕТОДИКА К. ТОМАСА «СТРАТЕГІЇ ПОВЕДІНКИ ЛЮДИНИ У
КОНФЛІКТНІЙ СИТУАЦІЇ»
(адаптація Н. Грішиної)

Опитувальник складається з 30 тверджень, що попарно згруповано в різних комбінаціях. У кожній з комбінацій респонденту дається можливість обирати між двома твердженнями, що є типовими для характеристики його поведінки.

Текст опитувальника

1	А	Інколи я даю можливість іншим взяти на себе відповідальність за вирішення дискусійного питання.	
	Б	Замість того, щоб обговорювати те, у чому ми розходимось, я намагаюсь звернути увагу на те, з чим ми не погоджуємося	
2	А	Я прагну знайти компромісне рішення	
	Б	Я намагаюсь налагодити справу із урахуванням інтересів іншого та моїх власних	
3	А	Зазвичай я наполегливо прагну досягти свого	
	Б	Я прагну заспокоїти іншого і найголовніше зберегти наші відносини	
4	А	Я прагну знайти компромісне рішення	
	Б	Деколи я жертвую власними інтересами задля інтересів іншої людини	
5	А	Налагоджуючи суперечливу ситуацію, я увесь час намагаюсь знайти підтримку в іншого	
	Б	Я прагну зробити усе, щоб уникнути зайвої напруженості	
6	А	Я прагну уникнути неприємностей для себе	
	Б	Я прагну досягти свого	
7	А	Я прагну відкласти рішення суперечливого питання з тим, щоб з часом до нього повернутись	
	Б	Я припускаю за можливе в дечомупоступитися, щоб досягти головного	
8	А	Переважно я наполегливо прагну досягти свого	
	Б	Я найперше прагну чітко з'ясувати те, в чому полягають усі інтереси та питання, що стосується мене.	
9	А	Думаю, що не завжди потрібно хвилюватися з приводу розбіжностей, що з'являються	
	Б	Я докладаю зусилля, щоб досягти свого	
10	А	Я завжди прагну досягти свого	
	Б	Я прагну віднайти компромісні рішення	
	А	Я впершу чергу прагну чітко з'ясувати те, в чому полягають усі інтереси та питання	

11	Б	Я прагну заспокоїти іншого і найголовніше зберегти наші відносини	
	А	Загалом я уникаю позиції, яка може викликати суперечку	
12	Б	Я даю можливість іншому у деяких питаннях залишитись при свої думці, якщо він також іде мені на зустріч	
	А	Я пропоную середню позицію	
13	Б	Я наполягаю, щоб було по-моєму	
	А	Я повідомляю іншому власну точку зору й цікавлюсь його поглядами	
14	Б	Я пробую довести іншому логіку та переваги моїх поглядів	
	А	Я прагну заспокоїти іншого і загалом зберегти відносини	
15	Б	Я прагну зробити усе необхідне, щоб запобігти напруженості	
	А	Я прагну не зачіпати почуттів іншого	
16	Б	Я намагаюсь переконати іншого в перспективах моєї позиції	
	А	Переважно я наполегливо намагаюся досягти свого	
17	Б	Я прагну зробити все, щоб уникнути зайвої напруженості	
	А	Якщо це зробить іншого щасливим, я дам йому можливість наполягти на своєму	
18	Б	Я даю можливість іншому у деяких питаннях залишитись при свої думці, якщо він також іде мені на зустріч	
	А	Я найперше прагну чітко з'ясувати те, в чому сутність усіх інтересів та питань	
19	Б	Я прагну відкласти вирішення суперечного питання для того, щоб з часом вирішити його остаточно	
	А	Я намагаюсь відразу подолати наші розбіжності	
20	Б	Я прагну знайти краще співвідношення втрат і здобутків для нас двох	
	А	У процесі ведення переговорів я намагаюсь бути уважним до бажань іншого	
21	Б	Я завжди схильюся до відвертого обговорення проблеми	
	А	Я намагаюсь знайти позицію, що є середньою між моєю і точкою зору іншої людини	
22	Б	Я відстоюю власні бажання	
	А	Здебільшого я переймаюсь тим, щоб задовольнити бажання кожного з нас	
23	Б	Деколи я надаю можливість іншим взяти на себе відповідальність вирішення суперечливого питання	
	А	Якщо позиція іншого видається йому виваженою, я намагатимусь піти йому назустріч	

24	Б	Я намагатимусь переконати іншого дійти компромісного рішення	
25	А	Я намагаюсь довести іншому логіку й переваги моїх поглядів	
	Б	У процесі ведення переговорів я прагну бути уважним до бажань іншого	
26	А	Надаю перевагу середній позиції	
	Б	Майже завжди переймаюсь тим, аби задовольнити бажання кожного з нас	
27	А	Переважно я уникаю позиції, яка може викликати суперечки	
	Б	Якщо це зробить іншого щасливим, я дам йому можливість наполягти на своєму	
28	А	Переважно я наполегливо прагну досягти свого	
	Б	Залагоджуючи ситуацію, здебільшого я намагаюсь знайти підтримку в іншого	
29	А	Я пропоную середню позицію	
	Б	Думаю, що не завжди потрібно хвилюватися з приводу розбіжностей, що з'являються	
30	А	Я прагну не зачіпати почуттів іншого	
	Б	Я завжди займаю таку позицію в дискусійному питанні, щоб ми спільно з іншою зацікавленою людиною могли досягти успіху	

Особливості інтерпретації.

Обробка результатів дослідження за опитувальником К.Томаса поводитьсь за допомогою ключа. За кожну відповідь нараховується **1 бал** до кожної зі шкал.

Наприклад.

24	А	Якщо позиція другого видається йому виваженою, я намагатимусь піти йому назустріч	+
	Б	Я намагатимусь переконати іншого дійти до компромісного рішення	

Респондент із двох запропонованих варіантів обрав "А". За ключем пара тверджень має такі варіанти: «А» належить до шкали **пристосування**; варіант «Б» – до шкали **компроміс**.

№	Конкуренція	Співробітництво	Компроміс	Уникнення	Пристосування
24			Б		А

У результаті та шкала, яка буде мати найбільшу суму балів визначатиме домінуючу стратегію вирішення конфлікту досліджуваним.

Ключ для кількісної обробки результатів дослідження за опитувальником К. Томаса

№	Конкуренція	Співробітництво	Компроміс	Уникнення	Пристосування
1			А	Б	
2		Б	А		
3	Б				
4	Б				
5	Б				

6	Б			А	
7			Б	А	
8	А	Б			
9	Б			А	
10	А		Б		
11		А			Б
12			Б	А	
13	Б		А		
14	Б	А			
15				Б	А
16	Б				А
17	А			Б	
18			Б		А
19		А		Б	
20		А	Б		
21		Б			А
22	Б		А		
23		А		Б	
24			Б		А
25	А				Б
26		Б	А		
27				А	Б
28	А	Б			
29			А	Б	
30		Б			А

У контексті дослідження готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвіллевої діяльності молодших школярів рівневий розподіл узгоджено з типом стратегії поведінки у конфліктній взаємодії наступним чином:

Рівень готовності	Тип стратегії
елементарний	конкуренція
базовий	пристосування, ухилення
конструктивний	компроміс
творчий	співробітництво

Додаток Ж

ДІАГНОСТИКА ЛІДЕРСЬКИХ ЗДІБНОСТЕЙ (Є. Жариков, Є. Крушельницький)

Тестовий матеріал

1. Чи вважаєте, що багато хто з оточуючих одногрупників займають більш високе становище у групі, ніж Ви?
А) так; Б) ні.
2. Чи отримуєте задоволення, коли бачите, що оточуючі Вас побоюються?
А) так; Б) ні.
3. Чи вважаєте Ви, що справляєте на людей значне враження?
А) так; Б) ні.
4. Чи вважаєте Ви себе мрійником?
А) так; Б) ні.
5. Чи розгублюєтеся Ви, якщо оточуючі люди висловлюють незгоду з Вами?
А) так; Б) ні.
6. З ким, на Вашу думку, краще працювати в групі?
А) з покірними людьми; Б) з незалежними і самостійними людьми.
7. Чи намагаєтеся Ви уникати гострих дискусій?
А) так; Б) ні.
8. Коли Ви були дитиною, чи часто стикалися з владністю батька?
А) так; Б) ні.
9. Чи поважаєте ви дисципліну?
А) так; Б) ні.
10. Якому з наступних двох керівників Ви віддасте перевагу?
А) тому, хто все вирішує сам; Б) тому, хто завжди радиться і прислухається до думок інших.
11. Чи часто у Вас виникає враження, що інші зловживають Вами?
А) так; Б) ні.
12. Який з наступних портретів більше нагадує Вас?
А) людина, у якої сильний голос, виразні жести, «за словом у кишеню не лізе»; Б) людина, яка має спокійний, тихий голос, стримана, замислена.
13. Чи дорікаєте Ви людям, якщо вони на це заслуговують?
А) так; Б) ні.
14. Чи вважаєте, що Ваша нервова система здатна витримати життєве навантаження?
А) так; Б) ні.
15. Чи вважаєте Ви, що людина повинна зробити щось видатне?
А) так; Б) ні.

Сума балів за відповіді підраховується за допомогою ключа до опитувальника.

Ключ: 1а, 2а, 3б, 4а, 5а, 6б, 7а, 8б, 9б, 10а, 11а, 12а, 13б, 14б, 15а, 16б, 17а, 18б, 19б, 20а, 21а, 22а, 23а, 24а, 25б, 26а, 27б, 28а, 29б, 30б, 31а, 32а, 33б, 34а, 35б, 36б, 37а, 38б, 39а, 40б, 41а, 42а, 43а, 44а, 45б, 46а, 47б, 48а, 49б, 50б.

Рівень прояву лідерських здібностей	Кількість балів
елементарний	до 19 або більше 40
базовий	20-25
конструктивний	26-35
творчий	36-40

Додаток 3

МЕТОДИКА ОЦІНКИ РІВНЯ САМОАКТУАЛІЗАЦІЇ

(за опитувальником А. Шострома)

Метою проведення методики є визначення рівня самоактуалізації особистості як її потреби стати тим, ким вона здатна стати. За А. Маслоу: «людина, що досягла вищого рівня своїх потреб, досягає повного використання своїх особистих талантів, здібностей і потенціалу».

Тест в адаптованому варіанті включає 14 шкал і 126 пунктів. Кожен пункт містить дві альтернативні думки, одна з яких повинна бути обов'язково вибрана респондентом як найбільшою мірою відповідна його поглядам і переконанням.

Тестовий матеріал

1. а) Я вірю в себе тільки тоді, коли відчуваю, що можу справитися зі всіма завданнями, що стоять переді мною.
б) Я не вірю в себе навіть тоді, коли припускаю, що можу виконати всі завдання, що стоять переді мною.
2. а) Я всіляко прагну уникати засмучень.
б) Я не вважаю за потрібне уникати засмучень.
3. а) Я часто переживаю почуття занепокоєння, думаючи про майбутнє.
б) Я рідко переживаю почуття занепокоєння, думаючи про майбутнє.
3. а) Мені здається, що велику частину часу я не живу, а ніби готуюся до того, щоб почати жити в майбутньому.
б) Мені здається, що велику частину часу я живу по-справжньому вже зараз, а не готуюся до майбутнього справжнього життя.
4. а) Я часто замислююся про те, чи правильно я поведився в тих або інших випадках.
б) Я рідко замислююся про те, чи правильно я поведився в якійсь ситуації.
5. а) Дві людини краще порозуміються, коли кожна з них прагне, перш за все, принести задоволення іншій, на противагу вільному вияву своїх почуттів.
б) Дві людини краще порозуміються, якщо кожна з них прагне, перш за все, виразити свої почуття на противагу прагненню принести задоволення іншій.
6. а) Я мирюся із суперечностями в самому собі.
б) Я не можу миритися із суперечностями в самому собі.
7. а) Я часто переживаю через те, що зараз не роблю нічого помітного, видатного.
б) Я рідко переживаю через те, що зараз не роблю нічого помітного, видатного.
8. а) Я прагну виражати відкрито свої почуття, навіть якщо це може привести до неприємностей.
б) Я прагну не виражати відкрито свої почуття, якщо це може привести до неприємностей.
9. а) Мені здається, що люди повинні відкрито проявляти у відносинах з іншими своє незадоволення ними.
б) Мені здається, що в спілкуванні з іншими людьми потрібно приховувати своє незадоволення ними.
10. а) Мені здається, що я можу осуджувати поведінку інших людей.
б) Мені здається, що я не можу осуджувати поведінку інших людей.
11. а) У деяких випадках я вважаю, що маю право натякнути людині на те, що вона здається мені нерозумною та нецікавою.
б) У деяких випадках я не вважаю, що маю право натякати людині на те, що вона здається мені нерозумною і нецікавою.
12. а) Про те, наскільки щасливо складаються стосунки між людьми, можна судити, спостерігаючи за ними зі сторони.

- б) Спостерігаючи зі сторони, не можна сказати, наскільки щасливо складаються стосунки між людьми.
13. а) Звичайно я турбуюся через втрату або поломку речі, що подобалася мені.
б) Звичайно я не турбуюся через втрату або поломку речей, що подобалися мені.
14. а) Людина повинна шкодувати про вчинене.
б) Людина не обов'язково повинна шкодувати про вчинене.
15. а) Мені необхідні обґрунтування для ухвалення моїх вчинків.
б) Звичайно мені не потрібні ніякі обґрунтування для ухвалення моїх вчинків.
16. а) У більшості ситуацій я перш за все прагну зрозуміти, чого хочу я сам.
б) У більшості ситуацій я перш за все прагну зрозуміти, чого хочуть оточуючі.
17. а) Мені завжди необхідно схвалення того, що я роблю.
б) Мені не завжди необхідно схвалення того, що я роблю.
18. а) Я легко ухвалюю ризиковані рішення.
б) Звичайно мені буває важко ухвалити ризиковані рішення.
19. а) Я стараюся у всьому і завжди бути чесним.
б) Я вважаю, іноді можна обдурювати.
20. а) Я готовий змиритися зі своїми помилками.
б) Мені буває важко змиритися зі своїми помилками.
21. а) Минуле, теперішнє і майбутнє уявляється мені єдиним цілим.
б) Теперішнє я уявляю мало пов'язаним з минулим і майбутнім.
22. а) Я вважаю, що краще проводити відпустку подорожуючи, навіть якщо це пов'язано з великими витратами і незручностями.
б) Я вважаю, що краще проводити відпустку спокійно, в комфортних умовах.
23. а) Я завжди можу надіятися на свої здібності, орієнтуватися в ситуації.
б) Я не завжди можу надіятися на свої здібності, орієнтуватися в ситуації.
24. а) Звичайно я не турбуюся, якщо мені не вдається досягти досконалості в тому, що я роблю.
б) Я часто переживаю, якщо мені не вдається досягти досконалості в тому, що я роблю.
25. а) Іноді я боюся видатися дуже ніжним.
б) Я ніколи не боюся видатися дуже ніжним.
26. а) Мені легко змиритися із своїми слабкостями.
б) Мені важко змиритися із своїми слабкостями.
27. а) Мені здається, що я повинен досягати досконалості у всьому, що роблю.
б) Мені здається, що я не повинен досягати досконалості у всьому, що роблю.
28. а) Мені часто доводиться виправдовувати перед самим собою власні вчинки.
б) Мені рідко доводиться виправдовувати перед самим собою власні вчинки.
29. а) Вибираючи для себе яке-небудь заняття, людина повинна зважати на те, наскільки воно необхідне.
б) Людина повинна займатися тільки тим, що їй цікаво.
30. а) Люди іноді дратують мене.
б) Люди рідко дратують мене.
30. а) Моє відчуття самоповаги значною мірою залежить від того, чого я досяг.
б) Моє відчуття самоповаги в невеликому ступені залежить від того, чого я досяг.
31. а) Зріла людина повинна завжди усвідомлювати причини кожного свого вчинку.
б) Зрілій людині зовсім не обов'язково усвідомлювати причини кожного свого вчинку.

Обробка та інтерпретація результатів

За кожне твердження, вибране респондентом нараховується 1 бал. Потім необхідно підрахувати бали за всіма **шкалами тесту**. Після цього підраховується значення двох основних коефіцієнтів: «**Орієнтація в часі**» і «**Підтримка**», оскільки саме на основі цих

даних формується основна інтерпретація результатів.

Коефіцієнт «Орієнтація в часі» складається з кількості балів, набраних респондентом за шкалою «Орієнтація в часі». Коефіцієнт є відношенням кількості пунктів, де респондент вибрав думку, властиву для несамоактуалізованої особи, до кількості пунктів, де він вибрав думку, характерну для особи, що самоактуалізується.

Доведено, що цей коефіцієнт для особи, що самоактуалізується, співвідношенням КЧ: НЧ = 8: 1; для середньої самоактуалізації - КЧ: НЧ = 6: 1, а для несамоактуалізованої – КЧ: НЧ = 3: 1.

Аналогічно на основі даних, одержаних за другою основною шкалою, можна обчислити коефіцієнт «Підтримка». Для особи, що самоактуалізується, цей коефіцієнт рівний відповідно 1: 3, для «нормальної» людини – 1: 2, а в несамоактуалізованої особи – 1: 1. Таким чином, самоактуалізована особа в трьох випадках з чотирьох керується своєю власною внутрішньою мотивацією, не схильна до зовнішнього впливу, вільна у своєму виборі.

Пункти опитувальника, що належать до тієї або іншої шкали, вказані в таблиці. За кожен вибір (відповідь) присуджується 1 бал. Питання, що залишилися без відповіді, а також ті, в яких відмічені обидві альтернативи, при обробці не враховуються. Якщо респондент не відповів на 10 % питань і більше, дослідження вважається недійсним.

Характеристика шкал методики та інтерпретація високого й низького проявів їх ознак подано в таблиці.

Шкала та її характеристика	Високий рівень	Низький рівень
«Орієнтація в часі» включає 17 пунктів; визначає ступінь правильності орієнтації людини в часі.	(високий бал за шкалою) правильно орієнтована в часі, розглядає його в єдності минулого, теперішнього і майбутнього; така людина не відкладає життя на завтра, не «застрягає» у минулому, а живе в сучасному, сприймаючи його, проте, в єдності з минулим і майбутнім. Людина, компетентна в часі, відрізняється від несамоактуалізованої особи тим, що менш обтяжена відчуттями провини, жалю, образи, які йдуть з минулого. Її надії розумно пов'язані з поставленою в даний час метою; віра в майбутнє позбавлена нездійснених надій.	(низький бал за шкалою) , орієнтується в часі неправильно; вона або живе минулим або живе майбутнім (будує нездійсненні плани, сподівається на неможливе, ставить перед собою нереальні цілі), що відповідно сповільнює природний розвиток особистості і сприяє виникненню почуття неповноцінності. Особа з низьким рівнем самоактуалізації не співвідносить минуле і майбутнє з теперішнім часом; може орієнтуватися тільки на майбутнє або тільки на теперішнє, тобто її цілі не пов'язані з поточною діяльністю, а минулий досвід мало впливає на поведінку.
«Підтримка», або «Опора на себе» включає 90 пунктів і є другим основним параметром особи, що	самоактуалізована особа (високий бал за шкалою) – це людина, що має внутрішню підтримку, керується в основному	несамоактуалізована особа (низький бал за шкалою) «прямує із середини», тобто має зовнішню підтримку,

самоактуалізується; Цей параметр визначає спрямованість особи на себе й її спрямованість на інших, тобто чи керується людина своїми власними цілями, переконаннями, установками і принципами, або вона схильна до впливу зовнішніх сил, конформна.	інтеріоризованими принципами і мотивацією; майже не схильна до зовнішнього впливу, вільна у виборі, не конформна; їй характерне певне співвідношення орієнтації на себе і орієнтації на інших. Вона вільна, але її свобода не є результатом боротьби з іншими; у своїх вчинках спирається на власні відчуття і думки, критично сприймає дію зовнішніх сил і творчо розширює нечисленні первинні принципи, які є для неї керівними.	більшою мірою схильна до впливу зовнішніх сил. Її поведінка більше орієнтована на думку інших, а не власну, схвалення інших людей для неї стає вищою метою. Таку людину характеризує нав'язлива, ненаситна потреба в прихильності, в упевненості, що її люблять.
«Ціннісні орієнтації» включає 20 пунктів, за якими вимірюється ступінь того, наскільки людина керується цінностями, властивими особі, що самоактуалізується.	високий бал за шкалою означає, що людина дотримується тих ідеалів, цінностей, за якими живуть особи, що самоактуалізуються.	низький бал означає, що людина відкидає ці принципи; твердження, за допомогою яких оцінюється цей параметр, використовуються і при визначенні інших характеристик самоактуалізації особистості. Головні твердження: «Я чиню згідно зі своїми поглядами, бажаннями, вабленнями, згідно тому, що мені подобається або не подобається».
«Гнучкість поведінки» , за цією шкалою, що включає 24 пункти, оцінюється гнучкість поведінки в різних ситуаціях, гнучкість застосування стандартних оцінок, принципів.	високий бал відображає здатність людини швидко реагувати на ситуацію, що змінюється, при застосуванні деяких стандартних принципів.	низький бал означає догматизм, який виявляється у тому, що несамоактуалізована особа дуже жорстко дотримується загальних принципів.
«Сензитивність» , містить 13 пунктів, по ній вимірюється ступінь того, наскільки глибоко і тонко людина відчуває себе, власні переживання і потреби.	висока оцінка означає високу, порівняно з іншими, чутливість до власних переживань і потреб.	низька оцінка припускає бездушність.
«Спонтанність» , включає 14 пунктів;	висока оцінка говорить про те, що	низький бал означає, що людина

вимірює здатність спонтанно виражати свої почуття, бути самим собою.	людина схильна виражати свої почуття в непередуманих наперед діях.	побоюється відкрито виявляти свої почуття.
«Самоповага» , містить 15 пунктів. За нею вимірюють здатність людини поважати себе.	висока оцінка означає, що людина високо цінує себе, подобається собі за умови, що для цього є об'єктивні підстави.	низька оцінка свідчить про низьку самоповагу.
«Самоприйняття» , включає 21 пункт, вимірює здатність людини приймати себе всупереч своїй слабкості	висока оцінка означає, що особа, котра самоактуалізується, приймає себе такою, якою вона є, зі всіма своїми недоліками, відображає позитивне самоставлення.	низький бал означає, що в людини негативне самоставлення, надто критичне ставлення до себе й невизнання власної індивідуальності та неповторності.
«Погляд на природу людини» , оцінює розуміння людської природи, мужності і жіночності, включає 10 пунктів.	високий бал властивий людині, яка вважає, що в людській сутності співіснують добро і зло, безкорисливість і користоловство, бездушність і чутливість.	низький бал означає, що респондент вважає людину поганою, що зло – це найхарактерніша риса для природи людини.
«Синергетичність» включає 7 пунктів, вимірює здатність до цілісного сприйняття світу і людей, здатність знаходити закономірні зв'язки у всіх явищах життя, розуміти, що особистісні суперечності типу робота і відпочинок, кохання та кар'єра, егоїзм і безкорисливість тощо не є антагоністичними.	висока оцінка означає здатність людини осмислено зв'язувати суперечливі життєві явища.	низький результат означає, що життєві суперечності сприймаються як антагоністичні.
«Ухвалення агресії» , складається з 16 пунктів, вимірює здатність людини приймати свою агресивність як її природну властивість.	при високому рівні самоактуалізації особистість розуміє, що агресивність і гнів властиві природі людини і можуть виявлятися в міжособистісних контактах.	при низькому рівні самоактуалізації людина звичайно прагне приховати цю якість, відмовитися від агресії, заглушити її в собі.
«Контактність» , за 20 пунктами цієї шкали вимірюють здатність людини встановлювати глибокі і тісні контакти з оточенням.	високий результат свідчить про те, що людина може легко і швидко вступати в контакт, при цьому її стосунки з людьми не є поверховими; вона	низький загальний бал за цією шкалою означає труднощі особистості в спілкуванні та взаємодії з іншими.

	виконує значущу роль у житті своїх друзів і близьких, її відносини з людьми повні значення і доброзичливості.	
«Пізнавальні потреби» , включає 11 пунктів, встановлює ступінь вираження в людини прагнення до набуття нових знань про навколишній світ, про прагнення пізнавати щось нове.	високий бал означає, що в особи, яка самоактуалізується, такі потреби розвинені.	низький бал свідчить про те, що ці потреби виражені дуже слабо.
«Креативність» , містить 14 пунктів; вимірює вираженість творчої спрямованості особистості.	високий бал відповідає сформованості творчої спрямованості особистості, розвитку її креативності.	низький бал свідчить про слабкий творчий потенціал особистості.

Ключ опитувальника

1. *Шкала «Орієнтація в часі»*: 11а, 16б, 21а, 29б, 38б, 40б, 41б, 45б, 60б, 71б, 76б, 82б, 91б, 106б, 126б.
2. *Шкала «Підтримка»*: 1б, 2б, 3а, 4а, 5б, 7б, 8а, 9а, 10а, 12б, 14б, 15б, 17а, 19а, 22б, 23а, 25б, 26б, 27б, 28а, 31б, 32а, 33б, 84а, 85б, 36б, 39б, 42а, 43а, 44б, 46а, 47б, 49б, 50б, 51б, 52а, 53а, 55а, 56а, 57а, 59а, 61б, 62б, 65б, 66а, 67б, 68а, 69б, 70а, 72б, 73а, 74б, 75б, 77а, 80а, 81а, 83а, 85б, 86а, 87б, 88б, 89б, 90а, 93а, 94а, 95б, 96а, 97а, 98а, 99б, 100а, 102а, 103б, 104а, 105б, 108б, 109а, 110а, 111б, 113а, 114а, 115а, 116б, 117б, 118а, 119б, 120а, 122а, 123б, 125б.
3. *Шкала «Ціннісні орієнтації»*: 17а, 28а, 42а, 49б, 50б, 53а, 56а, 59а, 67б, 68а, 69б, 80а, 81а, 90а, 93а, 97а, 99б, 113а, 114а, 122а.
4. *Шкала «Гнучкість поведінки»*: 3а, 9а, 12б, 33б, 36б, 38б, 40б, 47б, 50б, 51б, 61б, 62б, 65б, 68б, 70а, 74б, 82б, 85б, 95б, 97а, 99б, 102а, 105б, 123б.
5. *Шкала «Сензитивність»*: 2б, 5б, 10а, 43а, 46а, 55а, 73а, 77а, 83а, 89б, 103б, 119б, 122а.
6. *Шкала «Спонтанність»*: 5б, 14б, 15б, 26б, 42а, 62б, 67б, 74б, 77а, 80а, 81а, 83а, 95б, 114а.
7. *Шкала «Самоповага»*: 2б, 3а, 7б, 23а, 28а, 44б, 53а, 68а, 69б, 98а, 100а, 102а, 106б, 114а, 122а.
8. *Шкала «Самоприйняття»*: 1б, 8а, 14б, 22б, 31б, 32а, 34а, 39б, 53а, 61б, 71б, 75б, 86а, 87б, 104а, 105б, 106б, 110а, 111б, 116б, 125б.
9. *Шкала «Погляд на природу людини»*: 23а, 25б, 21б, 50б, 66а, 90а, 94а, 97а, 99б, 113а.
10. *Шкала «Синергетичність»*: 50б, 68а, 91б, 93а, 97а, 99б, 113а.
11. *Шкала «Ухвалення агресії»*: 5б, 8а, 10а, 15б, 19а, 28а, 39б, 48а, 46а, 56а, 57а, 67б, 85б, 93а, 94а, 115а.
12. *Шкала «Контактність»*: 5б, 7б, 17а, 23а, 26б, 36б, 46а, 65б, 70а, 73а, 74б, 75б, 79б, 96а, 99б, 103б, 108б, 109а, 120а, 123б.
13. *Шкала «Пізнавальні потреби»*: 13а, 20б, 37а, 48а, 63б, 66а, 78б, 62б, 92а, 107б, 121б.
14. *Шкала «Креативність»*: 6б, 24а, 30а, 42а, 54а, 58а, 59а, 68а, 84а, 101а, 105б, 112б, 123б, 124б.

У контексті дослідження готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів рівневий розподіл готовності співвіднесено з рівнем самоактуалізації наступним чином:

Рівень готовності	Рівень самоактуалізації
Елементарний	низький 0-40
Базовий	вище низького 41-70
Конструктивний	нижче високого 71-90
творчий	високий 91-126

Додаток К

САМООЦІНКА ПСИХОЛОГІЧНОЇ АДАПТИВНОСТІ

Інструкція. Якщо ти погоджуєшся з твердженням, напиши відповідь «так», якщо не згоден, напиши «ні».

Тестовий матеріал

Група А

1. Я часто прагну до чогось нового, до нових вражень.
2. Мені подобається робота, яка вимагає швидкого і частого переключення з однієї справи на іншу.
3. Я можу швидко перейти від спокою (відпочинку) до інтенсивної діяльності.
4. Я швидко знаходжу спільну мову з іншими (новими) людьми.
5. Я швидко засинаю і прокидаюся.
6. Я швидко освоююся у новому середовищі.
7. Мені подобається, коли з'являються нові люди.
8. Я люблю бути в новому для себе середовищі.
9. Мені доводиться чути від оточуючих і друзів, що я дуже діяльна і рухлива людина.
10. Новий для мене навчальний матеріал я зазвичай запам'ятовую і засвоюю дуже швидко, хоча іноді здатний так само швидко його й забувати.

Група Б

1. Я не люблю заводити нових знайомств.
2. Мені дуже важко розлучитися з певною думкою, в яку я колись повірив, хоча багато переконливих доказів спростовують її.
3. Нові навички та звички формуються у мене повільно, зате засвоюються дуже міцно.
4. Мене іноді називають флегматичним (або дорікають у повільності).
5. Я не люблю рухливих ігор.

Обробка й інтерпретація результатів тесту

Знайдіть суму позитивних відповідей на твердження групи А (з 1 по 10). Далі аналогічним чином знайдіть суму позитивних відповідей на твердження групи Б (з 11 по 15). Потім від першої суми потрібно відняти другу. Цей показник і свідчитиме про ступінь вашої психологічної гнучкості в процесі діяльності.

Рівні соціально-психологічної адаптивності:

8-10 балів – високий; **6-7 балів** – вище середнього; **5 балів** – середній; **3-4 бали** – нижче середнього; **2-3 бали** – низький.

У контексті дослідження готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів рівневий розподіл готовності співвіднесено з рівнем психологічної адаптивності наступним чином:

Рівень готовності	Рівень психологічної адаптивності
елементарний	низький 0-3
базовий	середній 4-5
конструктивний	вище середнього 6-8
творчий	високий 9-10

Додаток Л

САМООЦІНКА КОМУНІКАТИВНОГО КОНТРОЛЮ

У контексті дослідження готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів рівневий розподіл готовності співвіднесено з рівнем комунікативного контролю наступним чином:

Рівень готовності	Рівень комунікативного контролю
Елементарний	низький 0-3
Базовий	середній 4-5
Конструктивний	достатній 6-8
творчий	високий 9-10

Для дослідження готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності пропонуємо також *орієнтовні анкети*.

Анкета №1

- 1.Що Ви розумієте під готовністю до організації дозвілєвої діяльності дітей?
- 2.Які ознаки, на Вашу думку, є найбільш характерними для Вашої готовності до організації дозвілля молодших школярів?
- 4.Яке значення, на Ваш погляд, відіграє організація дозвілля дітей у професійній діяльності сучасного вчителя? Назвіть декілька її функцій.
5. Як Ви оцінюєте свою готовність до організації дозвілєвої діяльності учнів початкової школи? (відповідь підкресліть)?
1) елементарна; 2) базова; 3) конструктивна; 4) творча; 5) не знаю.
6. Як оцінюють рівень Вашої готовності до організації дозвілєвої діяльності учнів початкової школи одногрупники ? (відповідь підкресліть)?
1) елементарна; 2) базова; 3) конструктивна; 4) творча; 5) не знаю.
Поясніть чому?
- 7.Як Ви оцінюєте готовність до організації дозвілєвої діяльності учнів початкової школи Ваших одногрупників ? (відповідь підкресліть)?
1) елементарна; 2) базова; 3) конструктивна; 4) творча; 5) не знаю.
Аргументуйте.
- 8.Яке значення для Вас має міжособистісна взаємодія з іншими людьми?
Поясніть чому?
- 9.Як часто Ви надаєте допомогу своїм товаришам?
-завжди;
-інколи, коли особливо потребують допомоги;
-ніколи
- інша відповідь _____
10. В якій формі Ви надаєте допомогу своїм товаришам? (наведіть приклади):

- 11.Яких форм спільної колективної діяльності Вам не вистачає для реалізації своїх можливостей?

12. Назвіть заходи, в яких Ви брали активну участь за останній рік?

13. Як часто Ви виступаєте ініціатором цікавих справ?

-рідко;

-завжди;

-часто;

- інша відповідь _____

Анкета №2

1. Оцініть (за 12-бальною шкалою) важливість кожної із особистісних якостей майбутніх учителів початкової школи як елементу готовності до організації дозвілля дітей:

бали

1.1. Порядність, чесність, безкорисливість	
1.2. Висока моральність, доброзичливість	
1.3. Відповідальність, почуття обов'язку	
1.4. Енергійність, ініціативність, працездатність	
1.5. Готовність до труднощів, психічного дискомфорту	
1.6. Терпіння, врівноваженість	
1.7. Наполегливість, волюві якості	
1.8. Комунікабельність	
1.9. Емоційна зрілість, оптимізм	
1.10. Висока освітня підготовка (відповідні знання та вміння)	
1.11. Вміння викликати довіру до себе	
1.12. Спостережливість (за суспільними подіями у своєму навчальному закладі, населеному пункті, увага до товаришів тощо)	
1.13. Критичність до недоліків власної діяльності	
1.14. Укажіть свій варіант відповіді	

2. Оцініть (за 12-бальною шкалою) необхідні якості, потрібні сучасним школярам:

2.1. Повага до товаришів, уважне ставлення до учнів інших класів та осіб із різних соціальних груп	
2.2. Готовність до спільної діяльності (співробітництва)	
2.3. Адекватне сприйняття інших людей, розуміння їх психологічного стану	
2.4. Уміння передбачати дії окремих осіб, уміти впливати на їхню поведінку чи діяльність	
2.5. Гуманне ставлення до дітей різних соціально незахищених категорій	
2.6. Укажіть свій варіант відповіді	

3. Оцініть (за 12-бальною шкалою) чинники, що впливають на підготовку майбутніх учителів початкової школи до вчительської діяльності:

бали

3.1. Життєвий досвід, знання педагогів	
3.2. Престижність, привабливість педагогічної галузі та вчительської діяльності	
3.3. Бажання та можливість приносити добро, виховувати інших, творити людину	
3.4. Інтерес до окремих видів організаційної діяльності або до роботи з різними категоріями дітей	

3.5. Укажіть свій варіант відповіді	

4. Оцініть (за 12-ти бальною шкалою) якості студента, які більшою або меншою мірою несумісні з майбутньою *бали*

4.1. Некомпетентність (професійна, методична, соціальна)	
4.2. Байдужість до чужих проблем	
4.3. Грубість, хамство, нестриманість, жорстокість, цинізм	
4.4. Безвідповідальність, відсутність почуття обов'язку	
4.5. Нечесність, егоїзм (кар'єризм), використання свого положення в корисних цілях, меркантильність	
4.6. Агресивність, злість	
4.7. Авторитарність, негнучкість мислення	
4.8. Формалізм у роботі, бюрократизм	
4.9. Хвалькуватість	
4.10. Неприязнь до немічних, хворих, людей зі слабким здоров'ям чи інших соціально незахищених категорій населення	
4.11. Невміння вирішувати конфліктні ситуації	
4.12. Укажіть свій варіант відповіді	

Запитання для самоконтролю та самоперевірки

1. Що таке педагогічна діагностика?
2. Назвати функції педагогічної діагностики.
3. Що таке критерій у педагогічному діагностуванні?
4. Назвати критерії дослідження готовності майбутнього вчителя початкової школи до організації дозвілєвої діяльності дітей.
5. Назвати рівні готовності майбутнього вчителя до організації дозвілля дітей.
6. Які методи доцільно застосувати для діагностування когнітивної складової готовності майбутнього вчителя до організації дозвілля дітей?
7. Назвіть методи діагностування мотиваційно-ціннісної сфери готовності майбутнього вчителя початкової школи до організації дозвілля дітей.
8. Проаналізуйте методи діагностування діяльнісного компонента готовності майбутніх учителів до організації дозвілля молодших школярів.
9. Назвіть методи дослідження рефлексивного компоненту готовності майбутніх учителів до організації дозвілєвої діяльності учнів початкової школи.
10. Охарактеризуйте рівні готовності майбутніх педагогів до організації дозвілля в умовах початкової школи.

Додаток М

ПРОГРАМА КУРСУ «ОРГАНІЗАЦІЯ ДОЗВІЛЛЕВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ»

З метою підвищення якості професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи, а відтак і для забезпечення їх підготовки до проходження педагогічної практики в дитячих закладах оздоровлення та відпочинку автором була розроблена експериментальна програма курсу «Організація дозвіллевої діяльності молодших школярів». Навчальний курс орієнтований на формування у майбутніх учителів інтегральної, загальної і всіх складових професійної компетентності вчителя початкової школи.

1. Опис навчальної дисципліни

Таблиця 1.

Найменування показників	Галузь знань, спеціальність, освітня програма	Характеристика навчальної дисципліни
		денна форма навчання
Кількість кредитів - 4	01 Освіта	вибіркова
	Початкова освіта	
Модулів - 3	013 Початкова освіта	Рік підготовки - 3
Змістових модулів - 2		Семестр - 5
ІНДЗ: є		Лекції - 18 год.
Загальна кількість годин - 120		Практичні - 28 год.
Тижневих годин (для денної форми навчання): Аудиторних – 3,5 Консультації – 0,8 Самостійної роботи – 8, 2	Освітній ступінь - бакалавр	Самостійна робота - 66 год.
		Консультації – 8 год.
		Форма контролю: залік

2. Анотація курсу.

Робоча програма з навчальної дисципліни «Організація дозвіллевої діяльності молодших школярів» є нормативним документом Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, який розроблено для здобувачів вищої освіти галузі знань 01 Освіта, спеціальності 013 «Початкова освіта» денної форми навчання.

Робочу навчальну програму укладено згідно з вимогами Європейської кредитної трансферно-накопичувальної системи (ЄКТС). Програма визначає обсяги знань, які повинен опанувати здобувач першого (бакалаврського) рівня відповідно до вимог освітньо-кваліфікаційної характеристики, алгоритму вивчення навчального матеріалу

вибіркової дисципліни «Організація дозвілєвої діяльності молодших школярів», необхідне методичне забезпечення, складові та технологію оцінювання навчальних досягнень здобувачів вищої освіти.

Мета курсу: професійна підготовка майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності учнів початкової школи, що передбачає оволодіння студентами теоретичними, методичними, психолого-педагогічними основами організації дозвілєвої діяльності молодших школярів і набуття практичних умінь організації дозвілля учнів у освітньому середовищі початкової школи.

Основні завдання курсу:

навчально-пізнавальні: ознайомлення студентів з теорією дозвілєзнавства; вивчення теоретичних основ організації дозвілєвої діяльності; дослідження особливостей організації дозвілля дітей молодшого шкільного віку;

методичні: ознайомлення з різними методиками організації дозвілєвої діяльності учнів початкової школи;

практичні: навчити студентів самостійно організовувати дозвілєву діяльність молодших школярів; набуття вмінь організації дозвілля дітей, застосування набутих знань у майбутній професійній діяльності.

3. Компетентності.

Вивчення навчального курсу спрямоване на формування таких компетентностей:

1. Загальні компетентності:

- *комунікативна компетентність:*
- здатність до міжособистісного спілкування, емоційної стабільності, толерантності;
- здатність працювати у команді;
- *інформаційна компетентність:*
- здатність до самостійного пошуку та обробки інформації з різних джерел для розгляду конкретних питань;
- здатність до ефективного використання інформаційних технологій у професійній діяльності;
- *науково-дослідницька компетентність:*
- здатність виконувати навчально-дослідні завдання на основі аналітико-синтетичної мисленнєвої діяльності;
- критична обізнаність та інтелектуальна чесність;
- здатність до нестандартних рішень типових задач і здатність вирішувати нестандартні завдання.

2. Фахові компетентності:

1. *Організаційна компетентність:* здатність планувати, організувати, координувати, контролювати та оцінювати діяльність і взаємодію її суб'єктів; здатність до роботи в міждисциплінарній команді під керівництвом лідера (вчителя) у процесі вирішення навчально-педагогічних завдань.

2. *Психолого-педагогічна компетентність:* володіння базовими знаннями з педагогіки і психології та вміння їх застосовувати, знання закономірностей особистісного становлення та розвитку людини на різних вікових етапах; психологічних механізмів навчання та виховання дитини задля забезпечення спрямованої соціалізації та інтеграції особистості.

3. *Культурологічна компетентність:* засвоєння теоретико-прикладних основ дозвілєзнавства й усвідомлення дозвілля як одного із культурних феноменів.

4. *Методична компетентність:* володіння дидактичними методами й прийомами та вміння застосовувати їх у процесі навчання й у подальшій практичній діяльності.

Після вивчення навчальної дисципліни здобувач першого (бакалаврського) рівня повинен продемонструвати такі *результати навчання:*

знати:

- психолого-педагогічні особливості роботи з молодшими школярами;
- напрями і форми розвитку вітчизняного та світового дозвіллезнавства;
- методики організації та проведення дозвіллевої діяльності учнів початкової школи;

вміти:

- здійснювати планування, підготовку та управління процесом проведення певного дозвіллевого заходу через виконання конкретних завдань, які забезпечують гармонійний розвиток естетичної свідомості особистості молодшого школяра;
- робити підбір необхідного педагогічно-обґрунтованого матеріалу та підбирати ефективні методи його подачі для організації дозвілля учнів початкової школи;
- використовувати методики, які стимулюють творчу активність особистості молодшого школяра, створюють передумови для вільного вибору виду діяльності за інтересами;
- реалізувати свій творчий потенціал в умовах колективного спілкування;
- створювати атмосферу співтворчості та взаєморозуміння;
- застосовувати набуті знання у практичній діяльності.

А також майбутній учитель початкової школи після вивчення курсу повинен мати *здатність*: здійснювати професійну культурно-дозвіллеву діяльність, використовуючи поглиблені знання професійно-орієнтованих гуманітарних наук, спеціалізованих дисциплін; застосовувати основи психології навчання та виховання, організаційні здібності, естетичну виразність і педагогічний артистизм, передовий досвід у освітньому процесі; користуватися різними методами при організації навчального процесу у початковій школі, володіти сучасними освітньо-виховними технологіями та методами викладання, питаннями організації дозвіллевої діяльності.

4. Інформаційний обсяг навчальної дисципліни

На вивчення навчальної дисципліни відводиться **120 годин / 4 кредити ECTS**.

Структура навчальної дисципліни

Структура навчальної дисципліни представляється у вигляді таблиці 2.

Таблиця 2.

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин						
	Усього	у тому числі					
		Лек.	Практ. (Семін.)	Лаб.	Конс.	Сам. роб.	Контр. роб.
1	2	3	4	5	6	7	8
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ОРГАНІЗАЦІЇ ДОЗВІЛЛЕВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ							
Тема 1. Зміст, структура і функції дозвіллевої діяльності. Дозвілля як категорія часу. Види дозвілля. Поняття дозвіллевої діяльності, структура. Функції дозвіллевої діяльності (рекреаційна, розвитку творчих здібностей, створення умов для повноцінної соціально-культурної творчості людей, задоволення їх культурних запитів, організація спілкування). Основні напрями дозвіллевої діяльності (	10	2	4			4	

просвітницький, художньо-естетичний, фізично-оздоровчий, розважальний). Регіональні особливості дозвіллевої діяльності.							
Тема 2. Специфіка організації дозвіллевої діяльності різних категорій населення. Потенційні учасники дозвіллевої діяльності та їх характеристика: за місцем проживання, за віком, за професією, за соціальним станом, за уподобаннями. Естетичний інтерес і його роль у формуванні особистості. Формування естетичних інтересів і потреб різних категорій населення. Роль дозвіллевої діяльності у формуванні особистості. Вплив громадських закладів (школа, клуб, театр, філармонія, бібліотека і т.д.) на формування потреб у сфері дозвілля. Дозвілєва діяльність учнів у системі виховання школи. Готовність педагога до організації дозвіллевої діяльності учнів: сутність і структура.	8	2	4			-	
Тема 3. Організація дозвіллевої діяльності дітей молодшого шкільного віку. Сутність, структура і функції дозвіллевої діяльності молодших школярів. Специфіка організації дозвіллевої діяльності учнів початкової школи. Рівні розвитку учнівського дозвілля: пасивне й активне дозвілля. Творчий підхід до організації дозвілля учнів. Організація сімейного дозвілля. Роль учителя початкової школи в організації дозвіллевої діяльності молодших школярів..	2	-	-			4	
Разом за змістовим модулем 1	20	4	8		-	8	

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2. МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЇ ДОЗВІЛЛЕВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ						
Тема 4. Масово-видовищні форми організації дозвіллієвої діяльності молодших школярів. Особливості масово-видовищної роботи з дітьми молодшого шкільного віку. Тематичні дитячі ранки як комплексне художнє дійство. Театралізовані тематичні свята. Літературно-музичні композиції. Ідейно-тематичний задум сценарію. Сценарний хід і сюжет; композиційна побудова сценарію. Календарні свята і обряди. Драматургія свята: композиція, сюжетність, темпоритм та ін. Особливості створення сценарію свята. Використання фольклорного матеріалу. Дитяча самодіяльна творчість як прояв колективної діяльності. Види і жанри самодіяльної творчості. Гуртки та колективи художньої самодіяльності. Концерт, його види (збірний, тематичний, театралізований). Вимоги до концертного номеру. Шоу-програми; фестивалі, їх різновиди та особливості проведення. Тижні книги, казки, музики. Дитяча гурткова робота, дитячі студії. Методика проведення сімейних «вечорів» відпочинку.	38	6	6		2	24
Тема 5. Інформаційні, дискусійні та змагальні форми організації дозвіллієвої діяльності учнів початкової школи. Інформаційні форми організації дозвілля. Виставка як форма дозвіллієвої діяльності. Виставки дитячої творчості. Екскурсії як комплексні інформаційно-пізнавальні	32	4	6		4	18

форми дозвілєвої діяльності. Зустрічі, бесіди й особливості їх підготовки та проведення у початковій школі. Дискусійні форми організації дозвілєвої діяльності у початковій школі. Диспути й дискусії. Змагальні форми організації дозвілєвої діяльності молодших школярів (вікторини, конкурси, змагання) та специфіка організації й проведення конкурсних програм (групових (КВК) та індивідуальних (Міс, Поле чудес, Щасливий випадок та ін.)). Робота журі. Вимоги до учасників конкурсу, їх підбір та підготовка. Підведення підсумків та нагородження переможців.							
Тема 6. Ігрові форми організації дозвілєвої діяльності дітей. Ігрова діяльність у сфері дозвілля. Педагогічний потенціал дитячих ігор. Поняття гри та її роль у дозвілєвій діяльності учнів молодшого шкільного віку. Класифікація ігор, їх характеристика та особливості проведення. Українські народні дитячі ігри. Творчі ігри. Характеристика ігор «за правилами». Види інтелектуальних ігор. Мовленнєві ігри у роботі з молодшими школярами Математичні, природничі, художньо-мистецькі та музично-дидактичні ігри. Рольові ігри. Рухливі та малорухливі ігри, їх різноманітність. Настільні ігри. Плакатні ігри; ігри із залом. Принципи підбору гри й методика підготовки та проведення.	30	4	8		2	16	

Вимоги до ведучого гри та реквізитів. Сюжетні ігрові програми. Дитяча ігротека.							
Разом за змістовим модулем 2	100	14	20		8	58	
Усього годин	120	18	28		8	66	

5. Самостійна робота

№ з/п	Тема	Кількість годин
1	Змістовий модуль 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКИ ОРГАНІЗАЦІЇ ДОЗВІЛЛЕВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ. Тема. <u>Зміст, структура і функції дозвіллевої діяльності.</u> 1.Поняття дозвілля та дозвіллевої діяльності. 2. Аналіз різних підходів щодо структури дозвіллевої діяльності . 3.Функції дозвіллевої діяльності. 4.Напрями організації дозвіллевої діяльності. 5.Характеристика регіональних особливостей в організації дозвіллевої діяльності. Практичні завдання: 1.Проаналізувати взаємозв'язок дозвіллевої діяльності та сучасних умов життя особистості. 2.Визначити основні вимоги до організатора дозвіллевої діяльності (на конкретному прикладі для будь-якої вікової категорії).	4
2	Тема. <u>Організація дозвіллевої діяльності дітей молодшого шкільного віку.</u> 1.Специфіка організації дозвіллевої діяльності учнів початкової школи. 2.Рівні розвитку учнівського дозвілля: пасивне й активне дозвілля. 3.Творчий підхід до організації дозвілля учнів. 4.Організація сімейного дозвілля. 5. Роль учителя початкової школи в організації дозвіллевої діяльності молодших школярів. Практичні завдання: 1.Розробити алгоритм вивчення дозвіллевих інтересів учнів початкової школи. 2.Скласти план дозвіллевої діяльності на одну чверть для учнів 1-4 класів (за вибором)	4
3	Змістовий модуль 2. МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЇ ДОЗВІЛЛЕВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ Тема. <u>Масово-видовищні форми організації дозвіллевої діяльності молодших школярів.</u> 1.Специфіка організації масово-видовищної роботи з дітьми молодшого шкільного віку. 2.Комплексні художні дійства: тематичні дитячі ранки; театралізовані тематичні свята; літературно-музичні композиції. 3.Специфіка розробки сценарію свята. Використання фольклорного матеріалу.	24

	4. Дитяча самодіяльна творчість. Гуртки й колективи художньої самодіяльності. 5. Дитячі шоу-програми; фестивалі, їх різновиди та особливості проведення. 6. Гурткова робота учнів початкової школи. Дитячі студії. 7. Сімейне дозвілля. Методика проведення сімейних «вечорів» відпочинку. Практичні завдання: 1. Обґрунтувати ідейно-тематичний задум певного конкретного сценарію за алгоритмом: - сценарний хід і сюжет; - композиційна побудова сценарію. 2. Проаналізувати довільно вибраний вид концерту (збірний, тематичний, театралізований). 3. Окреслити вимоги до концертного номеру. 4. Розробити план тижню книги, казки, музики (за вибором). 5. Розробити сценарний план дитячого ранку. 6. Розробити сценарний план сюжетно- ігрової програми для дітей. 7. Розробити сценарний план програми сімейного конкурсу «Тато, мама і я – творча сім'я».	
4	Тема. <u>Інформаційні, дискусійні та змагальні форми організації дозвіллевої діяльності учнів початкової школи.</u> 1. Поняття про інформаційні форми організації дозвілля. Виставка як форма дозвіллевої діяльності. Виставки дитячої творчості. 2. Вимоги до екскурсії як комплексної інформаційно-пізнавальної форми дозвіллевої діяльності. 3. Особливості підготовки та проведення зустрічей і бесід у початковій школі. 4. Поняття про дискусійні форми організації дозвіллевої діяльності. Диспути й дискусії у початковій школі. 5. Поняття про змагальні форми організації дозвіллевої діяльності молодших школярів. 6. Специфіка організації й проведення колективних та індивідуальних конкурсних програм. Практичні завдання: 1. Підготувати план проведення вікторини, конкурсу, змагання (за вибором) для учнів початкової школи (клас – за вибором). 2. Підготувати сценарій проведення колективної конкурсної програми (наприклад, КВК, «Що? Де? Коли?»). 3. Розробити сценарій проведення індивідуальних конкурсних програм (наприклад, «Самий розумний», «Полес чудес», «Міс»). 4. Визначити вимоги до учасників конкурсу (довільного). 5. Розробити алгоритм роботи журі (довільного заходу). 6. Розробити алгоритм підведення підсумків та нагородження переможців (довільного конкурсу).	18

5	Тема. <u>Ігрові форми організації дозвілєвої діяльності дітей.</u> 1.Поняття гри та її роль у дозвілєвій діяльності учнів молодшого шкільного віку. 2.Класифікація ігор, їх характеристика та особливості проведення . 3.Українські народні дитячі ігри. 4.Творчі ігри. Характеристика ігор «за правилами». Види інтелектуальних ігор. 5.Мовленнєві ігри у роботі з молодшими школярами. 6.Математичні, природничі, художньо-мистецькі та музично-дидактичні ігри. 7.Рольові ігри. 8.Рухливі та малорухливі ігри, їх різновидність. 9.Настільні ігри. Плакатні ігри; ігри з залом. 10.Сюжетні ігрові програми. 11.Дитяча ігротека. Практичні завдання: 1.Обґрунтувати педагогічний потенціал дитячих ігор. 2.Охарактеризувати принципи підбору гри для дітей молодшого шкільного віку. 3.Визначити вимоги до ведучого гри. 4.Розробити методику проведення довільної гри. 5.Розробити алгоритм проведення гри настільної гри з олівцем (кросворд, головоломки, ребуси, чайнворди та ін.). 6.Скласти ігрову програму для учнів 1-4 класів (за вибором). 7.Розробити поради ведучому гри (мова, увага, міміка, жести, робота з аудиторією тощо). 8.Описати методику проведення естафетної, сюжетної, музичної, жартівливої, рольової гри (за вибором).	16
	Разом	66

6. Індивідуальні завдання

Індивідуальні науково-дослідні завдання (ІНДЗ) виконуються на основі знань, умінь та навичок, одержаних під час лекційних і практичних занять, самостійної роботи та консультацій.

Кожен студент презентує своє ІНДЗ – проведення в академічній групі однієї із форм дозвілєвої діяльності.

Алгоритм презентації .

1. Назва конкретного виду дозвілєвої діяльності.
2. Форма організації дозвілєвої діяльності.
3. Мета. Відповідність віковій групі.
4. Характеристика структурування змісту конкретної діяльності.
5. Характеристика методів, прийомів, засобів роботи.
6. Роль учителя.
7. Переваги обраного виду дозвілєвої діяльності в порівнянні з іншими.
8. Недоліки обраного виду в порівнянні з іншими.
9. Умови успішного проведення вибраного виду дозвілєвої діяльності.
10. Схематичне представлення конкретного виду дозвілєвої діяльності.

Наприклад:

Складові дозвілєвої діяльності	Характеристика	Примітка
Вид дозвілєвої діяльності		
Мета		
Зміст		
Методи, засоби, прийоми		
Форми організації діяльності		
Прогнозування результатів		
Переваги		
Недоліки		
Умови		

Презентація.

7.

Розподіл балів, які отримують студенти

Поточний контроль (маx = 40 балів)						Модульний контроль (маx = 60 балів)		Загальна кількість балів	
Модуль 1				Модуль 2		Модуль 3			
Змістовий модуль 1			Змістовий модуль 2			ІНДЗ	МКР 1	МКР 2	
T1	T2	T3	T4	T5	T6	28	30	30	100
	2	2	2	2	2				

Бал	Критерії оцінювання знань студента на практичному занятті		
	Характер пізнавальної діяльності	Структура відповіді	Характер відповіді

0,5	Репродуктивне відтворення навчального матеріалу у вигляді доповнення до відповіді студентів.	Зачитує виклад матеріалу.	Відповідь ситуативно усвідомлена.
1,0	Репродукція основних понять, категорій, принципів і закономірностей. Роз'яснення переважної кількості позицій.	Зачитує визначення за лекцією, з підручника або зі словника.	Відповідь усвідомлена, з наведенням власних прикладів.
1,5	Наведення власних прикладів щодо застосування розкритих проблем.	Чітка структурована відповідь за попередньо підготовленим планом та детальним описом його позицій, використання додаткових джерел.	Глибоке усвідомлення представлених позицій.
2	Представлення власної моделі, схеми, віртуального проекту тощо.	Власний мотивований, обґрунтований та відмінний від традиційного варіант відповіді.	Повне та ґрунтовне висвітлення проблеми, узагальнення викладеного у вигляді чіткого переліку позицій із застосуванням нетрадиційних форм викладу.

Навчальною програмою передбачено дві модульні контрольні роботи; кожна з контрольних робіт оцінюється максимальною кількістю в **30** балів; загальна кількість балів – **60**. Так, **26–30 балів** – відповідь належить до творчого рівня засвоєння навчального матеріалу, є повною, логічною, аргументованою та доказовою.

18–25 балів виставляється студентам, які мають базові знання, знання літературних джерел з навчальної дисципліни, проте студент не може дати їх достатньої критичної оцінки.

7–17 балів виставляється за відповіді студентів, які носять фрагментарний і неповний характер; не завжди є логічними та науково обґрунтованими, однак присутні власні судження та висновки.

0–6 балів – теоретичні і фактичні знання відтворюються репродуктивно, без осмислення, аналізу. Порівняння, узагальнення, відповідь не містить елементів власного судження або взагалі відсутня.

Оцінювання індивідуального науково-дослідного завдання, основна мета якого – навчити студентів самостійно й творчо вирішувати проблеми організації дозвілєвої діяльності в початковій школі, аналізувати літературу з конкретного питання та вміти її узагальнювати й систематизувати, робити власні логічні висновки, успішно презентувати в студентській аудиторії один із обраних видів організації дозвілєвої діяльності – в **28 балів**. Так, **20–28 балів** виставляється студентам, які аргументовано доводять доцільність обраного виду дозвілєвої діяльності, його переваги в порівнянні з іншими та

прогнозують результати дозвіллевої діяльності, проявляють творчу самостійність, виявляють здатність аналізувати й передбачати можливі проблеми, бар'єри та окреслювати шляхи їх вирішення. Матеріал презентації є доказовим, логічним, креативним, з самостійними висновками.

10-19 балів відповідають роботі, в якій на належному рівні відображена повтавлена проблема, однак недостатньо продуктивними є міркування, дії студента, його висновки та узагальнення.

Презентація є неповною і не містить креативно-дослідницького компоненту.

0-9 балів виставляється студентам, які практично не виконали завдання або ж виконали його не належному рівні: захід не відповідає проблемі дослідження, не зроблено висновків, відсутня міжособистісна взаємодія, пасивність аудиторії.

Шкала оцінювання (національна та ECTS)

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою
90 – 100	A	Відмінно / зараховано
82 – 89	B	Добре/ зараховано
75 81	C	
67 74	D	Задовільно/ зараховано
60 66	E	
1 – 59	Fx	Незадовільно/ незараховано

8. Рекомендована література:

1. Андрусенко І. Коли навчання буде цікавим і привабливим. Цікаві завдання (ребуси, кросворди, ігри, вікторини) на уроках природознавства. *Почат. освіта*. 2000. лютий. № 8.
2. Ариарский М. А. Культура досуга как предмет педагогики и прикладной культурологии. URL: <http://www.knukim.edu.ua>
3. Артемова Л. В. Розвиток теорії та практики дитячої гри. Сторінки історії *Дошкільне виховання*. 2001. № 7.
4. Артемова Л. В. Театр і гра. Київ, 2002.
5. Барташнікова І. А., Барташніков О. О. Розвиток наочно-образного та логічного мислення у дітей 5-7 років. Тернопіль: Богдан, 1998.
6. Бардашевська Ю. О. Роль дозвіллевої діяльності у формуванні особистості школяра. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*: зб. наук. пр.. Випуск 7 / редкол.: І. А. Зязюн (голова) та ін.. Київ – Вінниця: ТОВ фірма «Планер», 2005. С. 55–59.
7. Бех І. Д. Концепція виховання особистості. *Рідна школа*. 1991. № 5.
8. Большакова І. Організація ігрової кімнати в умовах ГПД. *Абетка вихователя ГПД* / упоряд. М. Голубенко. 2-ге вид., стереотипне. Київ: Ред. загальнопед. газ., 2005. С. 30–45.
9. Бочелюк В. Й, Бочелюк В. В. Дозвіллезнавство: навчальний посібник. Київ: Центр навчальної літератури, 2006. 208 с.
10. Вакарчук Н. Ігри-подорожі в початковій школі. *Початкова школа*. 2002. № 3.
11. Використання ігрових форм виховання в позакласній роботі з молодшими школярами / упор. Г. Тарасенко, Н. Вакарчук. Вінниця: ВДПУ, 2001.

12. Вишневська М. Ігри з розвитку творчого мислення. *Шкільний світ*. 2003. квітень. № 16.
13. Воропай О. Звичаї нашого народу. У 2-х кн.. Київ, 1991.
14. Выготский Л. С. Воображение и творчество в детском возрасте. *Психологические очерки*: кн. для учителя. Москва: Просвещение, 1991.
15. Герладжі Ф. П. Режисура театралізованих видовищ, народних свят та обрядів: навчальний посібник. Рівне: РДІК, 1977. 144 ст.
16. Голік О. Організаційно-управлінський аспект позакласної дозвілєвої діяльності старшокласників: монографія. Донецьк: ТОВ «Юго-Восток, ЛТД», 2008. 168 с.
17. Гордійчук О. Є. Проведення екскурсій та цільових прогулянок – складова організації дозвілєвої діяльності в групі продовженого дня. *Організаційно-педагогічні основи екскурсійної роботи вчителя природничих дисциплін*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. / за редакцією М. В. Гриньової. Полтава: Друкарська майстерня, 2012. С. 75–77.
18. Губченко Т. Народні ігри. *Початкова освіта*. 2007. № 47. С. 21.
19. Данилова О. О. Пальчикові ігри. Київ: Перо, 2008.
20. Деркач О. Педагогіка творчості: Казкотерапія на допомогу вчителю, вихователю, практичному психологу: навч.-мет. посібник. Вінниця: ВДПУ, 2008.
21. Дюмазедье Ж. Досуг как сфера духовной деятельности. Москва: Книга, 1987. С. 78–95
22. Державна національна програма «Освіта» (Україна XXI століття»). *Освіта*. 1993. С. 44–46.
23. Дозвілля. Словник української мови: в 11 томах. Том 2. Київ: Наукова думка, 1971. С. 347.
24. Енциклопедія українознавства. Львів, 1993. Т. 1–4. 1994.
25. Эльконин Д. Е. Психология игры. Москва: Педагогика, 1978.
26. Забашта Н. О. Організація прогулянок у групі продовженого дня в 1-4 класах / Н. О. Забашта, Н. О. Шматько. Харків: «Ранок», 2010. 176 с.
27. Заброцький М. М. Основи вікової психології: навчальний посібник. Тернопіль: Навчальна книга - Богдан, 2006.
28. Загоруйко Н. О. Дидактичні ігри в молодших класах. *Розкажіть онуку*. 1999. № 15–16.
29. Зинкевич-Евстигнеева Т. Д. Практикум по сказкотерапии. Санкт-Петербург: Речь, 2002.
30. Іваницький А. Українська народна музична творчість. Київ, 1990.
31. Ігри зі словами. *Почат. освіта*. 2004. Червень, № 24.
32. Іщенко Л. Дидактичні ігри як засіб екологічного виховання: на уроках природознавства. *Поч. школа*. 1998. № 12.
33. Ковальчук Т. І. Організація роботи у сфері дозвілля: інформаційна складова: монографія / Т. І. Ковальчук, Т. Ф. Мельничук. Чернігів: Видавець Лозовий В. М., 2013. 536 с.
34. Кіт Г., Тарасенко Г. Українська народна педагогіка: навчальний посібник. Вінниця, 2008. 302 с.
35. Кіт Г. Г., Тарасенко Г. С. Українська народна педагогіка: курс лекцій. Вінниця: ПП «Едельвейс і К', 2008.
36. Кобел Т. Ігри з інтелектуальним навантаженням. *Початкова освіта*. 2007. № 47. С. 22.
37. Кононко О. Л. Соціально-емоційний розвиток особистості. Київ: Освіта, 1998.
38. Крайг Г., Бокум Д. Психология развития. 9-е изд.. Санкт-Петербург: Питер, 2005.

39. Країна пальчикових ігор. *Розкажіть онуку*. 1999.
40. Культурно-дозвілєва діяльність: метод. рек. до курсу. Луцьк: Волин.нац. ун-т ім.Лесі Українки.2012. 40 с.
41. Кутузова Г. І. Культурно-дозвілєва діяльність: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.. Луцьк: Вежа-Друк, 2013. 252 с.
42. Кудикіна Н. В. Ігрова діяльність молодших школярів у позаурочному навчально-ігровому процесі: монографія. Київ: КМПУ ім..Б.Д.Грінченка, 2003. 272 с.
43. Кругляк О. Рухливі ігри та естафети в школі: посібник для вчителя. Тернопіль: Підручники і посібники, 2008.
44. Кузь В. Г., Сивачук Н. Л. Українські народні дитячі ігри. Київ: Науковий світ, 2003.
45. Концепція національного виховання. *Освіта*. 1994. 26 жовтня.
46. Лемко Г. Вплив ігор на вибір життєвої позиції дитини. *Науковий вісник Чернівецького університету*: збірник наукових праць. Вип. 418. Сер.: Педагогіка та психологія. Чернівці: Рута, 2008. С. 75–81.
47. Ліщинська Л. М. Запрошуємо до гри: Дитячі народні ігри. *Початкова школа* . 1989. № 7.
48. Лозова В. І., Троцько Г. В. Теоретичні основи виховання і навчання: навчальний посібник. Харків, 2002.
49. Макарова Л. Ігрові проблемно-практичні ситуації. *Дошкільне виховання*. 2001. № 1.
50. Максимовська М. О. Соціальне виховання засобами дозвілля: проблеми та перспективи. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*: зб. наук. праць. Вип. 14, Кн. II. Київ, 2010. С. 170 – 178
51. Матюшко І. С., Федотова Н. М. Математичні ігри в початкових класах: навч.-метод. посіб. для вчителя-класовода. Чернігів: Чернігівський ЦНТЕІ, 2001.
52. Мистецтво життєтворчості особистості: наук.-метод. посібник: у 2 ч. / ред. рада: В. М. Доній, Г. М. Несен та ін. Київ, 1997. Ч. 1: Теорія і технологія життєтворчості. 392 с.
53. Народні ігри. Для дітей дошкільного та молодшого шкільного віку / упоряд. Ю. Є. Бардакова. Харків: Вид. група «Основа», 2007.
54. Організація дитячої ігрової діяльності в контексті наступності дошкільної та початкової освіти: навчально-методичний посібник / за ред. Г. С. Тарасенко. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2010. 320 с.
55. Панчук А. Ігри в групі продовженого дня. *Початкова освіта*. 2007. № 47. С. 19.
56. Паранова В. І. Казка про правила дорожнього руху. Тернопіль: Підручники і посібники, 2008.
57. Петрова І. В. Дозвілля в зарубіжних країнах: навчальний посібник. Київ: Кондор, 2005. 408 с.
58. Піча В. М. Культура вільного часу (Філософсько-соціологічний аналіз). Львів: Світ, 1990. – 152 с.
59. Романченко О. Ігрові ситуації морального спрямування //Початкова освіта. – 2007. № 47. С. 19–21.
60. Самотулка Т. Історія України в іграх. Київ–Нью-Йорк, 1995. 347 с.
61. Салюк А. Дидактичні ігри в процесі навчання грамоти першокласників. *Початкова школа*. 2008.
62. Січовик І. П. Мовограй: Ігри з буквами та словами. Київ: Сакцент Плюс, 2005.
63. Сухарева Л. С. Навчальні ігри на уроках математики: 1 – 4 класи. Харків: Вид. група «Основа», 2007.

64. Тарасенко Г. С. Дивосвіт: технологія естетико-екологічного виховання. 2-ге вид. зі змінами. Київ: Рута, 2000.
 65. Тарасенко Г. С. Навчаємо пізнавати природу. *Позакласна виховна робота з молодшими школярами: навчально-методичний посібник*. Харків: Видавнича група «Основа», 2008.
 66. Тарасенко Г. С. Паросток: методика гуманістичного виховання молодших школярів засобами природи. 1-4 класи: посібник для вчителя. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2003.
 67. Тренінг по сказкотерапії: збірник програми по сказкотерапії / под. ред. Т. Д. Зинкевич-Евстигнеевой. Санкт-Петербург: Речь, 2004.
 68. Фіголь Д. І. Українська народна дитяча іграшка. Київ, 1956.
 69. Флегонтова Н. М. Педагогічна організація культурного дозвілля школярів: навчально-методичний посібник. Київ: Освіта України, 2007. 144 с.
 70. Цюс А. В. Українські народні ігри та забави: навчальний посібник. Луцьк: Надстир'я, 1994. 96 с.
 71. Шуть М. М. Музично-ігрова діяльність молодшого школяра. *Розкажіть онуку*. 1999. № 15–16.
 72. Яременко Н. Зробіть гру захоплюючою: методика підготовки та проведення ігрових програм. *Шкільний світ*. 2005. Листопад. № 42.
 73. Яременко Н. Клуб інтелектуальних ігор. Київ: Вид. дім «Шкіл.світ»: Вид. Л. Галіцина, 2005. 128 с. (Б-ка «Шкіл.світу»).
 74. Яременко Н. Методичні поради щодо організації клубу інтелектуальних ігор. *Спеціалізоване педагогічне видання управління освіти і науки Київської обласної державної адміністрації та Київського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних кадрів: інформаційно-методичний збірник*. Вересень, 2003. № 9. С. 66–70.
 75. Яременко Н. В. Нетрадиційні підходи до проведення вікторин: методичні рекомендації та матеріали. Біла Церква: КОШОПК, 2002. 53 с.
 76. Яременко Н. В. Підготовка вчителів у системі післядипломної освіти до організації дозвіллевої ігрової діяльності учнів. *Вісник післядипломної освіти: зб. наук. пр.* .. Вип. 3 / ред. кол.: В. В. Олійник (гол. ред.) та ін.. Київ: Міленіум, 2006. С. 158–169.
- Освітні ресурси:*
 Офіційний сайт Міністерства освіти та науки України. URL: <http://www.mon.gov.ua/>;
 Академія педагогічних наук України. URL: <http://www.apsu.org.ua>;
 Освітній портал – каталог освітніх ресурсів, новини освіти, вищі навчальні заклади України і Росії. URL: <http://osvita.org.ua>;
 Educational Network Ukraine. Українські інформаційні ресурси, пов'язані з освітніми організаціями, вищі навчальні заклади, докладна інформація про системи освіти найбільш розвинених країн, гранти, преса, виставки, конференції, фірми й ін.. URL: <http://www.ednu.kiev.ua/>;
 Каталог освітніх ресурсів О-СВІТ – інформація для учнів, студентів, педагогів, науковців. URL: <http://o-svit.iatp.org.ua>;
Електронні бібліотеки:
 Електронна бібліотека України. URL: <http://www.lib.com.ua/>;
 Електронна бібліотека. URL: <http://lib.km.ru/>;
 Велика електронна бібліотека. URL: <http://www.bestlibrary.ru/>;
 («База даних безкоштовних електронних журналів»). URL: <http://rzblx1.uni-regensburg.de>

9. Перелік питань для здійснення підсумкового контролю успішності навчання

1. Педагогічний потенціал дозвілля та його роль у формуванні особистості.

2. Сутність і структура дозвіллевої діяльності; принципи організації.
3. Основні функції дозвіллевої діяльності.
4. Завдання, характеристика та особливості дозвіллевої діяльності початкової школи в умовах національного відродження.
5. Основні вимоги до організатора дозвіллевої діяльності.
6. Взаємозв'язок дозвіллевої діяльності з сучасними умовами життя.
7. Основні форми організації дозвіллевої діяльності; їх характеристика.
8. Вплив громадських закладів на формування потреб у сфері дозвілля.
9. Поняття дозвіллевого інтересу та його роль у становленні особистості.
10. Планування дозвіллевої діяльності у початковій школі.
11. Дозвілля у системі виховної роботи в початковій школі.
12. Дитяча самодіяльна творчість, її види.
13. Індивідуальні форми дозвіллевої діяльності.
14. Специфіка видовищних заходів у дозвіллевій діяльності нової української школи.
15. Вимоги до сценарію організації дитячих свят у початковій школі.
16. Українські народні ігри та їх характеристика.
17. Сутність, функції та завдання гри. Реквізит та вимоги до нього.
18. Гра як форма організації дозвілля. Вимоги до проведення гри.
19. Класифікація ігор; їх характеристика.
20. Малорухливі ігри та їх різновиди. Використання малорухливих ігор в організації дозвілля учнів молодшого шкільного віку.
21. Рухливі ігри та їх різновиди. Використання рухливих ігор в організації дозвілля школярів у початковій школі.
22. Основні вимоги до ведучого дитячої ігрової програми.
23. Дитячі виставки; специфіка їх проведення.
24. Вимоги до організації екскурсії учнів початкової школи.
25. Змагальні форми організації дозвілля; їх підготовка та проведення.
26. Дитячі конкурси; їх підготовка та проведення.
27. Методика розробки програм фестивалів дитячої творчості.
28. Використання рухливих ігор у дозвіллевій діяльності молодших школярів.
29. Методика розробки ігрових програм для молодших школярів.
30. Значення гри у зміцненні здоров'я дітей молодшого шкільного віку.
31. Роль ведучого у проведенні інформаційних форм організації дозвіллевої діяльності.
32. Роль ведучого у проведенні дискусійних форм організації дозвіллевої діяльності.
33. Дитячі ранки; специфіка їх організації та проведення.
34. Концерт, його види; програма концерту.
35. Вимоги до ведучого дитячої концертної програми.
36. Дитячі фестивалі; їх особливості.
37. Особливості підготовки та проведення фестивалів народної творчості.
38. Організація дозвіллевої діяльності молодших школярів: зміст, функції.
39. Методика підготовки та проведення шкільних свят та обрядів.
40. Методика підготовки та проведення диспутів і дискусій у початковій школі.
41. Особливості організації дитячої ігротеки.
42. Бесіда з дітьми; її види та тематика. Методика підготовки та проведення бесіди.
43. Конкурсні форми дозвілля, їх підготовка та проведення.
44. Роль учителя початкової школи в організації дозвіллевої діяльності учнів.

45. Характеристика основних напрямів організації дозвілєвої діяльності в початковій школі.

Додаток Н
ПЛАН РОБОТИ
СТУДЕНТСЬКОГО КЛУБУ «ЦІКАВЕ ДОЗВІЛЛЯ МОЛОДШИХ
ШКОЛЯРІВ («РОЗВАЖАЙКО»

№/зп	Назва заходу	Дата проведення	Відповідальний	При мітка
1.	Лекція: «Сучасне дозвілля молодших школярів, його види, функції, вимоги до організації».	вересень	Гончарук О.В.	
2.	Вечір знайомства «Ти і я – одна родина»	вересень	Гончарук О.В., студенти	
3.	Проблемний семінар: «Розкриваємо логічний ланцюжок понять: «вільний час», «дозвілля», «відпочинок», «дозвіллева діяльність»».	жовтень	Гончарук О.В, студенти	
4.	Лекція-зустріч «Цікаве дозвілля дітей. Яким воно має бути?». Робота в парах «Готовність до організації дозвілля дітей». Діагностика та самодіагностика початкового стану сформованості готовності до організації дозвілля дітей.	жовтень	Гончарук О.В, вчителі початкової школи, студенти	
6.	Проблемна лекція з паузами «Види, типи та форми дозвілля, їх відмінні ознаки». Підготовка до проведення лекції-зустрічі з батьками молодших школярів	листопад	Гончарук О.В., вчителі початкової школи, студенти	
7	Робота в малих групах: «Калейдоскоп Новорічних ідей». Підготовка до проведення свята Миколая та Новорічних свят з молодшими школярами	листопад	Гончарук О.В., сімейний психолог	
8	Практичне заняття: Новорічні ігри, забави, дійства: якими вони мають бути»	грудень	Гончарук О.В., студенти	
9.	Мандруємо в школу. Проведення Новорічних ранків в закладах загальної освіти	грудень	Гончарук О.В., студенти	
10	Лекція-зустріч з батьками молодших школярів «Кібер-ігри: як уберегти дитину від негативного дозвілля».	січень	Гончарук О.В., студенти	
11.	Круглий стіл «Сценарна майстерність педагога» ».	лютий	Гончарук О.В.	
12	Театрально-казковий квест «У пошуках скарбів.	лютий	Гончарук О.В., студенти	
13.	Проблемний семінар «Ігрова діяльність дітей».	березень	Гончарук О.В., студенти	
14	Гра «Мандрівка станціями «Тематичні дитячі ранки», «Театралізовані тематичні свята», «Літературно-музичні композиції.»	березень	Гончарук О.В., студенти	
15.	Театрально-літературний квест «Емоційна палітра»	квітень	Гончарук О.В., сімейний психолог	

16.	Флешмоби в дозвілеєвій діяльності. Підготовка флеш-мобу до Дня захисту дітей	квітень	Гончарук О.В.	
17.	Підготовка театралізованого дійства «Легенди мого краю»	травень	Гончарук О.В., сімейний психолог, студенти	
18.	Асоціативний куш «Готовність дозвіллевої діяльності», методики на визначення рівнів готовності	травень	Гончарук О.В., студенти	
19.	Вправа на рефлексію «Компліменти». Аналіз власної діяльності у клубі.	червень	Гончарук О.В., студенти	
20.	Презентація власного проєкту «Щасливе дозвілля дітей». Підведення підсумків.	червень	Гончарук О.В., студенти	

Додаток О

ФРАГМЕНТИ СИЛАБУСУ ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРАКТИКИ В ДИТЯЧИХ ЗАКЛАДАХ ОЗДОРОВЛЕННЯ ТА ВІДПОЧИНКУ

Для успішного проходження студентами літньої практики нами розроблено силабус Педагогічної практики в дитячих закладах оздоровлення та відпочинку підготовки бакалавра галузі знань 01 Освіта/Педагогіка спеціальності 013 Початкова освіта освітньо-професійної програми Початкова освіта.

Запропонований силабус слугує путівником для студентів у проходженні ними літньої практики. Так, зокрема в силабусі визначено перелік понять, якими усвідомлено має володіти практикант, а також подано методичні вказівки для практичної підготовки й успішної реалізації всіх форм і видів організації дозвілля дітей в умовах дитячого закладу оздоровлення та відпочинку; зразки документів, необхідних для звіту за практику.

На проходження практики навчальним планом передбачено 3 кредити ECTS-90 годин: 6 год. консультації та 84 год. самостійна робота.

Анотація

Педагогічна практика в дитячих закладах оздоровлення та відпочинку є важливою складовою професійної підготовки майбутніх фахівців – бакалаврів спеціальності 013 Початкова освіта освітньо-професійної програми Початкова освіта, яка передбачена навчальним планом у 4 семестрі й має виключно практичний характер.

*Метою практики є розширення професійно – педагогічних знань майбутніх учителів початкової школи та набуття ними умінь і навичок організації виховної роботи з дітьми в літній період у дитячих закладах оздоровлення та відпочинку, пришкольних майданчиках, у таборах праці та відпочинку. Досягнення визначеної мети реалізується через виконання студентами *організаційно – педагогічної, виховної та культурно-дозвілєвої діяльності*.*

Педагогічна практика в дитячих закладах оздоровлення та відпочинку орієнтована на формування у майбутніх фахівців – учителів початкової школи *загальнонавчальної, інформаційно-аналітичної, дослідницько-праксеологічної, комунікативної, громадянської, етичної, соціокультурної компетентностей, компетентності міжособистісної взаємодії, адаптивної, рефлексивної, здоров'язберезувальної та інформаційно-комунікаційної компетентностей. А також – фахових компетентностей: усіх видів предметної компетентності, всіх складових психологічної компетентності, педагогічної, методичної та професійно-комунікативної компетентностей*.

Тематичний план

<i>Тема</i>	<i>Самостійна робота</i>	<i>Консульт ації</i>	<i>Всього</i>
Тема 4.Особливості організації життєдіяльності дітей і підлітків у умовах оздоровчої зміни	2	1	3
Тема 5.Організація діяльності студента-практиканта в дитячому оздоровчому таборі	1		1
Тема 6.Специфіка формування тимчасового дитячого колективу в умовах дитячої оздоровчої зміни	1	1	2
Тема 7.Функції педагога-вихователя	1	1	2
Тема 10.Організація та проведення різних видів ігор	1		1
Тема 11.Табірне літо у питаннях і відповідях		1	2

	1		
Тема 12.Звітна документація студента-практиканта з літньої практики -	1		1
Виконання функцій педагога-вихователя дитячого оздоровчого табору	70	-	70
Всього годин	84 год.	6 год.	90 год

Консультації

Тема 5. Організація діяльності студента-практиканта в дитячому закладі оздоровлення та відпочинку

- 1.Етапи роботи студента-практиканта у дитячому закладі.
- 2.Вивчення досвіду роботи літніх оздоровчих закладів
- 3.Психолого-педагогічна робота студента-практиканта в дитячому оздоровчому закладі.

Завдання: Ознайомитись з досвідом роботи в дитячих закладах оздоровлення та відпочинку.

Тема 6. Специфіка формування тимчасового дитячого колективу в умовах оздоровчої зміни

Тема 8. Елементи прикладної методики роботи дитячого закладу оздоровлення та відпочинку

Тема 9. Аналіз програми літньої педагогічної практики в дитячих закладах оздоровлення та відпочинку

Орієнтовна схема конспекту заходу (консультація, тренінг та інше)

У конспекті заходу студент висвітлює такі позиції:

Дата проведення заходу.

Місце проведення заходу.

Учасники заходу.

Тема заходу.

Мета і завдання заходу.

Форма проведення заходу.

Перелік обладнання (наочність, технічні засоби).

Список використаної літератури.

План проведення заходу із зазначенням розподілу часу на види роботи.

Конспект заходу (хід проведення).

Орієнтовна схема написання психолого-педагогічної характеристики вихованця

1.Загальні дані про вихованця:

- прізвище, ім'я, по батькові;
- дата народження;
- дані про батьків (батька, матір або осіб, які їх замінюють): прізвище, ім'я, по батькові, освіта, професія, місце роботи.

2.Стан здоров'я й розвитку вихованця:

- загальна оцінка здоров'я (за даними медичної картки);
- ознаки підвищеної дратівливості (не характерні; характерні: підвищена втомлюваність, знижена працездатність, підвищена збудливість, вибухи гніву, агресивність у ставленні до інших, відмова від контактів, спільних справ);
- шкідливі звички: куріння (не курить, курить епізодично, курить систематично); вживання спиртних напоїв (не вживає, вживав одноразово, епізодично, систематично); наркоманія; токсикоманія;
- диспансерний облік з приводу_____.

3.Психологічна атмосфера в сім'ї:

– тип сім'ї:

позитивна (характеризується моральною стійкістю батьків, успішним виконанням батьківських функцій, вирішенням виховних проблем, швидкою адаптацією до проблем дитини, позитивною емоційною атмосферою);

сім'я групи ризику (неповна сім'я, малозабезпечена сім'я; характеризується напруженням сил у вирішенні проблем виховання дитини, суттєвим зниженням адаптаційних можливостей, нестійкою емоційною атмосферою);

функціонально-неспроможна сім'я (характеризується неналежним виконанням батьками своїх функцій, низьким соціальним статусом у певній сфері життєдіяльності чи в кількох одночасно, значними труднощами у вихованні дитини, наявністю дезадаптаційних факторів, нестійкою емоційною атмосферою);

асоціальна сім'я (характеризується аморальною поведінкою батьків, протиправним способом життя, невідповідністю житлово-побутових умов санітарно-гігієнічним нормам, невиконанням батьками своїх функцій, відсутністю процесу виховання дитини, насиллям, наявністю дезадаптаційних факторів, негативною емоційною атмосферою);

– характер взаємин батьків із дитиною:

сімейний диктат (систематичне придушення ініціативи й почуття гідності дитини, задоволення батьками власних інтересів);

надмірна опіка (задоволення всіх потреб дитини, відгородження від труднощів, турбот, зусиль);

потурання (пасивність у спілкуванні з дитиною, визнання її повної автономії, уникнення батьками можливості відстояти власну позицію виховання);

співробітництво (активна взаємодія з дитиною, взаємна повага, спільні виховні справи, врахування інтересів, поглядів обох сторін виховного процесу).

4.Розумовий розвиток вихованця:

– особливості сприймання, уваги, пам'яті, мислення, мови;

– інтереси й захоплення;

– естетичний та культурний розвиток, світогляд;

– рівень прояву творчих здібностей.

5.Соціальна спрямованість вихованця:

– прояви інтересу до життя країни, міста; табору, загону;

– почуття національної гідності, любові до рідного краю, його культури та ін.

6.Участь вихованця в громадській роботі табору, загону. Особливості трудової діяльності вихованця:

– ставлення вихованця до праці (позитивне, байдуже, негативне);

– мотивація виконання громадських доручень, трудової діяльності (усвідомлення необхідності працювати, заслужити схвалення інших, уникнути покарання, самоутвердитися в групі однолітків);

– сформованість трудових умінь і навичок.

7.Моральні якості, риси вихованця (ініціативність, почуття відповідальності, скромність, щирість).

8.Становище в колективі:

– позиція вихованця (лідер, аутсайдер);

– характер взаємин з однолітками (діловий, рівний, дружній, теплий, конфліктний), стиль спілкування;

– ставлення до суспільної думки (активно-позитивне, нейтральне, негативне).

– наявність друзів, мотивація та характер дружби.

9.Вольові риси характеру вихованця (самостійність, організованість, наполегливість у подоланні труднощів, сумлінність, вимогливість до себе й до інших).

10.Емоційна сфера та особливості темпераменту:

– рівень вразливості психіки;

– емоційна стабільність вихованця.

Кількість дітей	З неповних сімей	З батьком									
		Всього									
	З багатодітних сімей										
	Інвалідів										
	Сиріт										
	Обдарованих										
	Девіантної поведінки										

/підпис студента-практиканта/

/підпис директора установи/

Загальні вимоги до ведення щоденника літньої педагогічної практики

Щоденник є обов'язковим документом практики, який засвідчує цілеспрямовану систематичну роботу студента-практиканта в процесі проходження літньої практики.

Зміст щоденника:

1. Мета і завдання літньої педагогічної практики.
2. Відомості про структуру бази практики, основні напрями діяльності, аналіз нормативних документів, що її регулюють, склад фахівців, їхні професійні обов'язки.
3. План роботи оздоровчої зміни.
4. Список дітей загону з відомостями про них:

№ п/п	ПІБ	Дата, рік народження	Школа, в якій навчається	Інтереси й захоплення	Захворювання, проблеми	ПІБ батьків, місце роботи, телефон	Примітка

5. План роботи загону на зміну.

6. Індивідуальний план роботи практиканта:

№№ п/п	Дата	Зміст діяльності	Оцінка керівника	Кількість балів	Підпис керівника

Примітки:

1. У графі «Зміст діяльності» практикант записує усі види діяльності, коментар-самоаналіз до них (труднощі, пропозиції, зауваження).
2. У графі «Оцінка керівника» керівник записує оцінне судження щодо якості виконаного завдання, аргументує його кількісне вираження у балах.

Запитання та завдання для самоконтролю й самоперевірки

1. Обґрунтуйте специфічні особливості виховного процесу в дитячому закладі оздоровлення та відпочинку.
2. Охарактеризуйте періоди табірної зміни.
3. Визначте основні завдання органів дитячого самоврядування в таборі.
4. Визначте роль лідерів у дитячих закладах оздоровлення та відпочинку.
5. Назвіть основні обов'язки вожатого.
6. Обґрунтуйте види діяльності вожатих у таборі.

7. Назвіть основні форми організації культурно-дозвілєвої діяльності.
8. Охарактеризуйте вогник, як одну з форм роботи з дітьми в дитячому закладі оздоровлення та відпочинку.
9. За якими ознаками класифікують дитячі ігри?
10. Що таке квест? Які види квестів найчастіше використовуються в дитячому закладі оздоровлення та відпочинку?

Тестові завдання

1. Період роботи дитячого закладу оздоровлення та відпочинку, в ході якого реалізується повноцінний оздоровчо-освітній процес і виконується весь комплекс педагогічних завдань – це: 1) режим дня; 2) табірний режим дня; 3) табірна зміна; 4) оздоровлення.
2. Встановіть послідовність основних періодів оздоровчої табірної зміни: 1) післятабірний; 2) організаційний; 3) основний; 4) підготовчий; 5) заключний.
3. Встановіть тривалість днів кожного періоду оздоровчої зміни: післятабірний...; організаційний...; основний...; підготовчий...; заключний.... 1) 3 дні; 2) 15 днів; 3) 7 днів; 4) 2 дні; 5) 1 день.
4. Ритуалами табірної зміни є: 1) лінійка, збір, вогник; 2) посвята, збір, вогник; 3) вогник, лінійка; свято.
5. У структурі табірної зміни виділяють основних періодів: 1) чотири; 2) три; 3) п'ять; 4) шість.
6. Вожатий у своїй роботі керується: 1) річним планом роботи; 2) перспективним планом роботи; 3) щоденним планом роботи; 4) планом роботи на зміну.
7. Вожатий проводить збори, екскурсії походи, загонові конкурси 1) лише сам; 2) разом з органами дитячого самоврядування; 3) разом з дітьми загону.
8. Обґрунтуйте основні етапи проведення табірного свята.
9. Визначте переваги дитячих ігор у таборі.
10. Обґрунтуйте роль і значення тимчасового дитячого колективу в розвитку особистості молодшого школяра.

Додаток П

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографія

1. Гончарук О. В. Підготовка майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів: теорія та практика: *монографія*. Луцьк: Вежа-Друк, 2020. 399 с.

Навчальні посібники

2. Гончарук О. В. Організація дозвілєвої діяльності молодших школярів: *навч. посіб.* Луцьк: Вежа-Друк, 2018. 128 с.

3. Гончарук О. В. Діагностика готовності майбутніх учителів до організації дозвілля дітей: *навч.-метод. посіб.* Луцьк: Вежа-Друк, 2019. 164 с.

4. Гончарук О. В. Інтерактивні форми й методи професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілля дітей: *навч.-метод. посіб.* Луцьк: Вежа-Друк, 2019. 119 с.

5. Гончарук О. В. Підготовка майбутніх педагогів до дозвілєвої діяльності в дитячих закладах оздоровлення та відпочинку: *навч.-метод. посіб.* Луцьк: Вежа-Друк, 2020. 114 с.

Наукові праці, у яких опубліковано основні наукові результати дисертації

Статті в наукових фахових виданнях України

6. Гончарук О. Теоретичні основи формування культури поведінки сучасних школярів в умовах дозвілєвої діяльності. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки*. 2011. № 8. С. 4–8. URL: <http://bo0k.net/index.php?p=achapter&bid=17742&chapter=1>

7. Гончарук О. Людинознавчий підхід у педагогіці: ретроспективний погляд. *Вісник Прикарпатського університету*. Серія: Педагогіка. Вип. 37. 2011. С. 21–24. URL: <http://lib.pnu.edu.ua/files/Visniki/visnyk-pedagogika-2011-37.pdf>

8. Гончарук О. Аспекти формування моральних цінностей особистості за В. О. Сухомлинським. *Молодь і ринок: науково-педагогічний журнал*. Дрогобич, 2012. Вип. 7 (90). С. 75–78. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mir_2012_7_19

9. Мельник І., Гончарук О. Етапи професійного становлення майбутнього педагога. *Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького*. Серія: Педагогічні науки. 2012. № 24. (237). С. 100–103. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/153576367.pdf>

10. Гончарук О. Аспекти формування професійно-педагогічної готовності студентів до роботи з батьками молодших школярів. *Вісник Житомирського державного університету ім. Івана Франка*. Житомир, 2012. Вип. 65. С. 25–30. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/9180/1/10s.pdf>

11. Гончарук О. Організація роботи в групі продовженого дня. *Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького*. Серія: Педагогічні науки. 2013. № 40 (293). С. 29–32.

12. Гончарук О. Авторські школи України як феномен інноваційної освітньої практики. *Науковий вісник Східноєвропейського національного*

університету імені Лесі Українки. 2015. № 1 (302). С. 21–26. URL: <http://esnuir.eenu.edu.ua/bitstream/123456789/6562/1/5.pdf>

13. Гончарук О. Комунікативність особистості вчителя як складова його професійної майстерності. *Молодь і ринок: науково-педагогічний журнал*. Дрогобич, 2016. Вип. 7 (138). С. 33–34. URL: http://dspu.edu.ua/biblioteka/wp-content/uploads/2016/10/7_138_2016.pdf

14. Гончарук О. В. Дослідження стану підготовленості майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів. *Педагогічні науки: збірник наукових праць*. Херсон, 2017. Вип. LXXIX. С. 126–131. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znppn_2017_79%281%29_27

15. Гончарук О. В. Змістовий потенціал навчальних дисциплін професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілля школярів. *Педагогічний часопис Волині: науково-педагогічний журнал*. Луцьк, 2017. № 4 (7). С. 62–66. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pchv_2017_4_12

16. Гончарук О. В. Суб'єктивність молодшого школяра у дозвілєвій діяльності. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка*. Сер. Педагогічні науки. 2018. № 1 (315). С. 219–228. URL: <http://dspace.luguniv.edu.ua/xmlui/handle/123456789/3365>

17. Гончарук О. В. Функційне призначення дозвілєвої діяльності молодших школярів. *Педагогічний часопис Волині: науково-педагогічний журнал*. Луцьк, 2018. № 4 (11). С. 178–183. URL: <http://esnuir.eenu.edu.ua/handle/123456789/15921?mode=full>

18. Гончарук О. В. Видо-типова характеристика дозвілєвої діяльності молодших школярів. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*. Умань, 2019. Вип. 2. С. 24–31. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpu_2019_2_5

19. Гончарук О. В. Критерії діагностики готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілля молодших школярів. *Педагогічний часопис Волині: науково-педагогічний журнал*. Луцьк, 2019. № 3 (14). С. 73–79. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pchv_2019_3_15

20. Гончарук О. В. Модель системи підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності учнів. *Науковий вісник Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка*. Серія: Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. 2019. № 9 (93). С. 167–177. <https://repository.sspu.edu.ua/bitstream/123456789/8533/1/Honcharuk.pdf>

21. Гончарук О. В. Дослідження мотиваційно-ціннісного складника готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності дітей. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 5 : Педагогічні науки : реалії та перспективи : зб. наук. праць. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2019. Вип. 71. С. 78–83. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/28183>

22. Гончарук О. В. Інтегративна художньо-педагогічна технологія в підготовці майбутнього вчителя до організації дозвілля дітей. *Інноваційна педагогіка: науковий журнал*. 2020. № 24. С. 131–136 URL: <http://www.>

innovpedagogy.od.ua/archives/2020/24/part_1/27.pdf

23. Гончарук О. В. Реалізація педагогічних умов системи підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілля молодших школярів. *Педагогічні науки: збірник наукових праць*. Херсон, 2020. Вип. 90. С. 79–86 URL: <https://ps.journal.kspu.edu/index.php/ps/article/download/4310/3808>

24. Гончарук О. Інноватизація системи професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвіллевої діяльності учнів. *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького. Серія: Педагогіка*. 2020. Вип. 1(24). С. 62–68. URL: <http://magazine.mdpu.org.ua/index.php/nv/article/view/2848>

Статті в іноземних наукових періодичних виданнях

25. Гончарук О. Досуг как фактор развития личности. *Современное образование Витебщины*. № 1 (19). 2018. С. 47–51. URL: <https://lib.vsu.by/jspui/bitstream/123456789/13764/1/47-51.pdf> (Білорусія)

26. Honcharuk O. V. Conceptual principles of the professional training system of future teachers of primary school to organization of leisure activities of primary schoolchildren. *Scientific Vector of the Balkans*. 2019. Т. 3. № 2 (4) URL: <https://sci-vector-balkans.com/wp-content/uploads/2020/11/SVB-2019-T.3-24.pdf> (Болгарія)

27. Гончарук О. В. Модифікація позааудиторної роботи у контексті підготовки майбутніх учителів до організації дозвілля учнів початкової школи. *Revistă Științifică Progresivă*. 2020. № 4 (6). С. 5–8. URL: <https://sci-vector-balkans.com/wp-content/uploads/2020/11/SVB-2019-T.3-24.pdf> (Молдова)

28. Гончарук О. В. Профессиональная подготовка будущих учителей начальной школы к организации досуговой деятельности как объект теоретического анализа. *Jurnal Ulumanitar Modern*. 2020. № 4 (6). С. 14–17. URL: <https://sci-vector-balkans.com/wp-content/uploads/2020/11/SVB-2019-T.3-24.pdf> (Молдова)

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

29. Гончарук О. В. Аспекти формування професійно-педагогічної готовності студентів до роботи з батьками молодших школярів. *Теорія і практика підготовки майбутніх учителів до педагогічної дії*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю (Житомир, 20–21 травня 2011 р.). Житомир : Вид-во ЖДУ ім. Івана Франка. С. 75–80.

30. Гончарук О. В. Формування компетентності майбутнього педагога з організації дозвіллевої ігрової діяльності учнів. *Актуальні проблеми педагогічної освіти: європейський і національний вимір*: матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції (Луцьк, 3–5 травня 2016 р.). Луцьк : ФОП Покора І. О. С. 97–105.

31. Гончарук О. Психопедагогічні умови виховання у молодших школярів шанобливого ставлення до людей. *Актуальні проблеми сучасної психодидактики: філософські, психологічні та педагогічні аспекти*: матеріали I Міжнар. Інтернет-конф. (м. Умань, 27 квітня 2017 р.). Вісник Польсько-української науково-дослідницької лабораторії психодидактики імені Я. А. Коменського / [гол. ред. І. І. Осадченко]. Умань : ФОП Жовтий О.

О., 2017. С. 25–28.

32. Гончарук О. В. Народознавчі традиції в організації дозвілля молодших школярів. *Актуальні проблеми педагогічної освіти: європейський і національний вимір*: матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю (Луцьк, 31 травня – 1 червня 2018 р.). Луцьк : ФОП Покора І. О. С. 77–79.

33. Гончарук О. Компоненти готовності дитини до школи. *Модернізація освітнього середовища: проблеми та перспективи: матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції* (Умань, 11–12 жовтня 2018 р.). Умань : ВПЦ «Візаві», 2018. С. 44–46.

34. Гончарук О. В. Педагогические условия организации работы младших школьников с раздаточным материалом. *Личность. Образование. Общество. Инновационная деятельность субъектов образования как фактор устойчивого развития региона*: матеріали Междунар. науч.-практ. конф. (Белорусь, Гродно, 29–30 ноября 2018 г.). Гродно: ГУО «Гродненский областной институт развития образования», 2019. С. 6–9.

35. Гончарук О. В. Організація виховної роботи в навчальному закладі нового типу. *Освіта XXI століття: теорія, практика, перспективи*: матеріали Першої міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції (Київ, 18 квітня 2019 р.). Київ: Фенікс, 2019. С. 140–143.

36. Гончарук О. В. Готовность будущего учителя начальной школы к конструктивному решению конфликтов. *Личность. Образование. Общество. Формирование педагога будущего: от компетентности к самореализации* : матеріали Междунар. науч.-практ. конф., (Гродно, Беларусь, 31 октября 2019 г.) : в 2 ч. / ред. кол.: С. А. Сергейко [и др.]. Гродно : ГУО «Гродненский областной институт развития образования», 2020. Ч. 1. С. 81–84.

37. Гончарук О. Формування педагогічної креативності майбутніх учителів початкової школи. Сучасні проблеми обдарованості особистості: *матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Умань, 20–21 травня 2020 р.). Умань : ВПЦ «Візаві», 2020. С. 29–32.

38. Гончарук О. Підготовка майбутніх учителів початкової школи до формування основ моральної свідомості молодших школярів засобами дитячої літератури у процесі дозвілля. *Модернізація освітнього середовища: проблеми та перспективи*: матеріали П'ятої Міжнародної науково-практичної конференції (Умань, 8–9 жовтня 2020 р.). Умань: ВПЦ «Візаві», 2020. С. 39–43.

Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

39. Гончарук О. В., Гац Г. О. Організація дозвілля молодших школярів (в інтернатному закладі): *робоча навчальна програма та методичні рекомендації*. Луцьк: Редакційно-видавничий відділ „Вежа” Волинського національного університету ім. Лесі Українки. 2012. 58 с.

40. Гончарук О. В., Гац Г. О. Педагогіка сімейного виховання: *робоча навчальна програма та методичні рекомендації*. Луцьк: Редакційно-видавничий відділ „Вежа” Волинського національного університету ім. Лесі Українки. 2012. 40 с.

Додаток Р

Відомості про апробацію матеріалів дисертації

1. Всеукраїнська науково-практична конференція «Теорія і практика підготовки майбутніх учителів до педагогічної дії» (Житомир, 20–21 травня 2011 р.). Форма участі – очна; публікація на тему: «Аспекти формування професійно-педагогічної готовності студентів до роботи з батьками молодших школярів».
2. Міжнародна науково-практична конференція «Психолого-педагогічні проблеми становлення сучасного фахівця» (Харків, 15–16 травня 2013 р.). Форма участі – виступ на секційному засіданні на тему: «Підготовка студентів до роботи з батьками дошкільнят».
3. Перша Міжнародна науково-практична Інтернет-конференція «Підготовка конкурентоспроможного фахівця дошкільної та початкової освіти: реалії й перспективи» (Луцьк, 21–22 листопада 2013 р.). Форма участі – очна; виступ на секційному засіданні на тему: «Особливості організації діяльності учнів у групі подовженого дня».
4. Третя Міжнародна інтернет-конференція «Сучасні тенденції використання дидактичних ідей Яна Амоса Коменського» (Умань, 25 квітня 2014 р.). Форма участі – заочна; виступ на секційному засіданні на тему: «Теоретичні засади організації сучасної гурткової роботи».
5. Перша Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні проблеми педагогічної освіти: європейський і національний вимір» (Луцьк, 3–5 травня 2016 р.). Форма участі – очна; публікація на тему: «Формування компетентності майбутнього педагога з організації дозвілдової ігрової діяльності учнів».
6. Четверта Міжнародна науково-практична конференція «Професійна підготовка вчителя початкових класів: актуальні проблеми філології та лінгводидактики» (Луцьк–Світязь, 22–24 травня 2014 р.). Форма участі – очна; виступ на секційному засіданні на тему: «Організація гурткової роботи молодших школярів».
7. Перша Міжнародна науково-практична онлайн Інтернет-конференція «Модернізація освітнього середовища: проблеми та перспективи» (Умань, 6 квітня 2017 р.). Форма участі – очна; виступ на секційному засіданні на тему: «Методологія організації дозвілдової діяльності майбутніх учителів початкової школи».
8. Перша Міжнародна науково-практична онлайн Інтернет-конференція «Актуальні проблеми сучасної психодидактики: філософські, психологічні та педагогічні аспекти» (Умань, 27 квітня 2017 р.). Форма участі – очна; виступ на секційному засіданні на тему: «Психопедагогічні умови виховання у молодших школярів шанобливого ставлення до людей».
9. Восьма Міжнародна науково-практична конференція науковців, аспірантів та студентів «Актуальні проблеми педагогіки і соціальної роботи» (Луцьк, 15 травня 2017 р.). Форма участі – очна; виступ на секційному

засіданні на тему: «Сучасні тенденції підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів».

10. Одинадцята Міжнародна науково-практична конференція студентів і аспірантів «Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень» (Луцьк, 15–16 травня 2017 р.). Форма участі – очна; виступ на секційному засіданні на тему: «Компоненти готовності дитини до школи».

11. Друга Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні проблеми педагогічної освіти: європейський і національний вимір» (Луцьк, 16–17 травня 2017 р.). Форма участі – очна; виступ на секційному засіданні на тему: «Модель підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів».

12. Всеукраїнський науково-методичний семінар «Особливості створення освітнього середовища для формування творчої особливості молодшого школяра» (Умань, 5 жовтня 2017 р.). Форма участі – заочна; сертифікат.

13. Друга Міжнародна науково-практична конференція «Модернізація освітнього середовища: проблеми та перспективи» (Умань, 5–6 жовтня 2017 р.). Форма участі – очна; виступ на секційному засіданні на тему: «Педагогічні умови підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів».

14. Всеукраїнський навчально-методичний семінар (з міжнародною участю) «Психодидактика освітнього середовища: усунення перешкод особистісного освітнього розвитку» (Умань, 6 жовтня 2017 р.). Форма участі – заочна; сертифікат.

15. Міжнародна науково-практична конференція «Педагогічна освіта на зламі століть: досвід минулого – погляд у майбутнє» (Ніжин, 19–20 жовтня 2017 р.). Форма участі – очна; виступ на секційному засіданні на тему: «Зарубіжні ідеї підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів».

16. Третя Міжнародна науково-практична конференція «Модернізація освітнього середовища: проблеми та перспективи» (Умань, 16–17 лютого 2018 р.). Форма участі – очна; виступ на секційному засіданні на тему: «Суб'єкт-суб'єктна взаємодія вчителя та молодшого школяра в дозвілєвій діяльності».

17. Міжнародна науково-практична конференція «Естетичні засади розвитку педагогічної майстерності викладачів мистецьких дисциплін» (Умань, 19 квітня 2018 р.). Форма участі – заочна; виступ на секційному засіданні на тему: «Культурологічний підхід у підготовці майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів».

18. Друга Міжнародна науково-практична Інтернет-конференція «Актуальні проблеми формування творчої особистості педагога в контексті наступності дошкільної та початкової освіти» (Вінниця, 19–20 квітня 2018 р.). Форма участі – очна; виступ на секційному засіданні на тему: «Інноваційне освітнє середовище підготовки майбутніх учителів початкової школи до

організації дозвілєвої діяльності молодших школярів».

19. Друга Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні проблеми сучасної психодидактики: філософські, психологічні та педагогічні аспекти» (Умань, 20–21 квітня 2018 р.). Форма участі – очна; виступ на секційному засіданні на тему: «Засоби підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів».

20. Всеукраїнський науково-методичний семінар-тренінг «Психодидактичні ідеї А. С. Макаренка» (Умань, 20 квітня 2018 р.). Форма участі – заочна; сертифікат.

21. Всеукраїнський науково-практичний коучинг (з міжнародною участю) «Психодидактичні засади реалізації концепції «Нова українська школа»» (м. Умань, 20 квітня 2018 р.). Форма участі – очна; виступ на секційному засіданні: «Підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів у контексті НУШ».

22. Дев'ята Міжнародна науково-практична конференція науковців, аспірантів та студентів «Актуальні проблеми педагогіки і соціальної роботи» (Луцьк, 26 травня 2018 р.). Форма участі – очна; виступ на секційному засіданні на тему: «Сучасні форми підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів».

23. Міжнародна наукова конференція «Україна і Польща: минуле, сучасне, майбутнє» (Умань, 22–23 травня 2018 р.). Форма участі – заочна; сертифікат.

24. Третя Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні проблеми педагогічної освіти: європейський і національний вимір» (Луцьк, 31 травня – 1 червня 2018 р.). Форма участі – очна; публікація на тему: «Народознавчі традиції в організації дозвілля молодших школярів».

25. Всеукраїнський творчий навчально-методичний коуч «Технологія саморегуляції особистості: усунення перешкод особистісного розвитку» (Умань, 05 червня 2018 р.). Форма участі – заочна; сертифікат.

26. Третя Міжнародна науково-практична конференція «Модернізація освітнього середовища: проблеми та перспективи» (м. Умань, 11–12 жовтня 2018 р.). Форма участі – очна; публікація на тему: «Компоненти готовності дитини до школи».

27. Всеукраїнський науково-практичний семінар-коуч «Педагогіка партнерства та її реалізація у сучасній школі» (Умань, 11 жовтня 2018 р.). Форма участі – заочна; сертифікат.

28. Всеукраїнський науково-методичний семінар «Модернізація мовно-літературної освіти у початковій школі: надбання, пошук і перспективи розвитку» (Луцьк, 31 жовтня 2018 р.). Форма участі – заочна; сертифікат.

29. Четвертий Всеукраїнський науково-практичний семінар-тренінг «Сучасні технології саморегуляції та розвитку особистості» (Умань, 23–24 листопада 2018 р.). Форма участі – заочна; сертифікат.

30. Міжнародна науково-практична конференція «Личность. Образование. Общество «Инновационная деятельность субъектов образования как фактор устойчивого развития региона»». (Білорусія, Гродно, 29–30 листопада 2018 р.). Форма участі – заочна; публікація на тему: «Педагогические условия организации работы младших школьников с раздаточным материалом».

31. Круглий стіл «Компетентнісна модель викладача вищої школи. Демаркація меж творчості та вимог нової інформаційної доби» (Луцьк, 30 січня 2019 р.). Форма участі – очна; сертифікат.

32. Всеукраїнський науково-практичний тренінг «Збереження емоційної стабільності у конфліктних ситуаціях» (Умань, 28 лютого 2019 р.). Форма участі – заочна; виступ на секційному засіданні на тему: «Конфліктологічна компетентність у контексті дозвіллевої діяльності молодших школярів».

33. Перший Всеукраїнський науково-практичний семінар «Психопедагогічне значення соціальних мереж (на прикладі Facebook)» (Умань, 26 березня 2019 р.). Форма участі – заочна; виступ на секційному засіданні на тему: «Дозвіллевої діяльності у контексті соціальних мереж».

34. Четверта Міжнародна науково-практична онлайн Інтернет-конференція «Модернізація освітнього середовища: проблеми та перспективи» (м. Умань, 6 квітня 2019 р.). Форма участі – заочна; виступ на секційному засіданні на тему: «Системний підхід у підготовці майбутніх учителів початкової школи до організації дозвіллевої діяльності молодших школярів».

35. Перша Міжнародна науково-практична Інтернет-конференція «Освіта XXI століття: теорія, практика, перспективи» (Київ, 18 квітня 2019 р.). Форма участі – заочна; публікація на тему: «Організація виховної роботи в навчальному закладі нового типу».

36. Всеукраїнська науково-практична конференція для молодих вчених «Актуальні проблеми особистісного зростання» (Житомир, 19 квітня 2019 р.). Форма участі – очна; виступ на секційному засіданні на тему: «Синергетичний підхід у підготовці майбутніх учителів початкової школи до організації дозвіллевої діяльності молодших школярів».

37. Третя Міжнародна науково-практична онлайн Інтернет-конференція «Актуальні проблеми сучасної психодидактики: філософські, психологічні та педагогічні аспекти» (Умань, 27 квітня 2019 р.). Форма участі – заочна; виступ на секційному засіданні на тему: «Суб'єктно-діяльнісний підхід у підготовці майбутніх учителів початкової школи до організації дозвіллевої діяльності молодших школярів».

38. Десята Міжнародна науково-практична конференція науковців, аспірантів та студентів «Актуальні проблеми педагогіки і соціальної роботи» (Луцьк, 13 травня 2019 р.). Форма участі – очна; виступ на секційному засіданні на тему: «Методи підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвіллевої діяльності молодших школярів».

39. Четверта Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні проблеми сучасної психодидактики: філософські, психологічні та педагогічні аспекти» (Умань, 16–17 травня 2019 р.). Форма участі – заочна; виступ на секційному засіданні на тему: «Психопедагогіка дозвілєвої діяльності».

40. Четверта Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні проблеми педагогічної освіти: європейський і національний вимір» (Луцьк, 28–29 травня 2019 р.). Форма участі – очна; виступ на секційному засіданні на тему: «Принципи підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів».

41. Друга Всеукраїнська науково-практична конференція «Педагогічна спадщина В. О. Сухомлинського» (Харків, 27 вересня 2019 р.). Форма участі – заочна; виступ на секційному засіданні на тему: «Сучасна гурткова робота у підготовці майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів».

42. П'ята Міжнародна науково-практична конференція «Модернізація освітнього середовища: проблеми та перспективи» (Умань, 5–6 жовтня 2019 р.). Форма участі – очна; виступ на секційному засіданні на тему: «Технології підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів».

43. Перший Всеукраїнський науково-практичний тренінг «Розвиток літературних здібностей: експрес-методика написання творів різних жанрів» (Умань, 10 жовтня 2019 р.). Форма участі – заочна; виступ на секційному засіданні на тему: «Дозвілєва діяльність майбутніх учителів початкової школи у контексті літературної творчості».

44. Всеукраїнський науково-практичний семінар-коуч «Усунення психолого-педагогічних проблем навчання дітей в умовах НУШ» (Умань, 11 жовтня 2019 р.). Форма участі – заочна; сертифікат.

45. Науково-практичний семінар «Реалізація профільного навчання в умовах Нової української школи» (в рамках XI Міжнародної виставки «Інноватика в сучасній освіті – 2019») (Київ, 24 жовтня 2019 р.). Форма участі – заочна; сертифікат.

46. Міжнародна науково-практична конференція «Личность. Образование. Общество «Формирование педагога будущего: от компетентности к самореализации»». (Білорусія, Гродно, 31 жовтня 2019 р.). Форма участі – заочна; виступ на секційному засіданні на тему: «Готовность будущего учителя начальной школы к конструктивному решению конфликтов».

47. Всеукраїнська науково-практична конференція «Актуальні проблеми сучасної педагогічної науки» (Дрогобич, 9–10 квітня 2020 р.). Форма участі – заочна; виступ на секційному засіданні на тему: «Сутність поняття ставлення до професійної діяльності майбутніх педагогів».

48. Четверта Міжнародна науково-практична Інтернет-конференція «Особистісне зростання: теорія і практика. Аспекти процесу самовиховання

особистості майбутнього педагога в умовах закладів вищої освіти» (Житомир, 21 квітня 2020 р.). Форма участі – заочна; публікація на тему: «Компоненти готовності дитини до школи».

49. Перша Міжнародна науково-практична конференція «Сучасні проблеми обдарованості особистості» (Умань, 20–21 травня 2020 р.). Форма участі – заочна; публікація на тему: «Підготовка майбутніх учителів початкової школи до формування основ моральної свідомості молодших школярів засобами дитячої літератури у процесі дозвілля».

50. П'ята Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні проблеми сучасної психодидактики: філософські, психологічні та педагогічні аспекти» (Умань, 21–22 травня 2020 р.). Форма участі – заочна; виступ на секційному засіданні на тему: «Психопедагогіка дозвіллевої діяльності».

51. Перша Міжнародна науково-практична конференція «Імплементация концепції інклюзивної освіти: проблеми та перспективи» (Умань, 07–08 жовтня 2020 р.). Форма участі – заочна; виступ на секційному засіданні на тему: «Теоретичні засади формування відповідального ставлення до майбутньої професії у студентів педагогічних університетів в умовах інклюзивного навчання».

52. Шоста Міжнародна науково-практична конференція «Модернізація освітнього середовища: проблеми та перспективи» (Умань, 08–09 жовтня 2020 р.). Форма участі – заочна; виступ на секційному засіданні на тему: «Сучасні технології навчання у процесі викладання педагогіки».

53. П'ята Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні проблеми педагогічної освіти: європейський і національний вимір» (Луцьк, 12–15 жовтня 2020 р.). Форма участі – заочна; публікація на тему: «Структура професійної відповідальності майбутніх учителів».

54. Четверті Всеукраїнські психологічні читання «Удосконалення професійної майстерності майбутніх психологів» (Умань, 4 листопада 2020 р.). Форма участі – заочна; виступ на секційному засіданні на тему: «Особливості професійної та особистісної готовності психолога до професійної діяльності».

55. Всеукраїнська наукова-практична конференція «Розвиток професіоналізму майбутніх педагогів дошкільної освіти» (Умань, 5 листопада 2020 р.). Форма участі – заочна; виступ на секційному засіданні на тему: «Педагогічні умови підвищення рівня професійної відповідальності майбутніх педагогів дошкільної освіти».

56. Міжнародна науково-практична конференція «Личность. Образование. Общество «Современные образовательные технологии: теория и практика использования»». (Білорусія, Гродно, 4–5 листопада 2018 р.). Форма участі – заочна; сертифікат.

ДОВІДКИ ПРО ВПРОВАДЖЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ Додаток С.1

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені Михайла Коцюбинського

вул. Острозького, 32, м. Вінниця, 21001, Україна, тел. (0432) 616-620, факс (0432) 612-812, E-mail: info@vspu.edu.ua код ЄДРПОУ 02125094

17.06.2020 № 06/30-1

на №

Довідка

про впровадження результатів наукового дослідження
Гончарук Ольги Валеріївни
«Система підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації
дозвілєвої діяльності молодших школярів»,
поданого на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук
за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

На базі факультету дошкільної, початкової освіти та мистецтв імені Валентини Волошиної Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського здійснювалося впровадження матеріалів дисертаційної роботи О.В.Гончарук, присвячене актуальність проблеми – підготовці майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів.

Авторські теоретико-методологічні і практико-методичні напрацювання використано у навчальній аудиторній роботі підготовки бакалаврів спеціальності 013 Початкова освіта. Зокрема значущий результат професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів отримано від впровадження програм студентського клубу «Цікаве дозвілля молодших школярів», проблемної студентсько-наукової групи «Умови успішної організації дозвілєвої діяльності молодших школярів», проведених тренінгів «Організація дозвілєвої діяльності молодших школярів», «Сучасні форми дозвілєвої діяльності молодших школярів» тощо.

Особливого значення набули науково обґрунтовані модифіковані завдання, спрямовані на розвиток компонентів готовності майбутніх учителів початкової школи організовувати дозвілля молодших школярів, зміст науково-дослідної, виховної роботи студентів та програм проходження майбутніми вчителями початкової школи різних видів практик.

Наукова якість дисертаційної роботи О.В.Гончарук, важливість та актуальність представленої проблематики підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів, опрацьовано колективом кафедри початкової освіти, що дозволило зробити висновки про доцільність впровадження її результатів у практику підготовки бакалаврів закладів вищої освіти спеціальності 013 Початкова освіта.

Проректор з наукової роботи

Євген Громов (0432) 616-89-72

Алла КОЛОМІЄЦЬ

Додаток С. 2

**УПРАВЛІННЯ ОСВІТИ І НАУКИ
ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ ДЕРЖАВНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ
ЛУЦЬКИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ КОЛЕДЖ**

43010 м. Луцьк, проспект Волі, 36

E-mail: lpk@ua.fm

(0332) 770659

№

303

" 04 " вересня

2020

Довідка

про впровадження результатів наукового дослідження

Гончарук Ольги Валеріївни

«Система підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів»,

поданого на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Ефективність і доцільність упровадження результатів дисертаційної роботи О.В. Гончарук підтверджено в Луцькому педагогічному коледжі протягом 2015-2020 рр. Актуальність дослідження спричинена проблемною ситуацією, пов'язаною з невідповідністю змісту, форм і методів підготовки учителів початкової школи до нових суспільних потреб модифікації сучасної початкової освіти і підготовки фахівців, спроможних забезпечувати якісну організацію змістовного дозвілля дітей; завданнями вдосконалення методики підготовки учителів початкової школи до організації дозвілля учнів, інноватизацією професійної підготовки її науково-методичного забезпечення, що відповідає державним стандартам, передбачає реалізацію методологічних підходів, дидактичних принципів, сприяє оптимізації освіти на засадах суб'єкт-суб'єктної взаємодії студентів і викладачів.

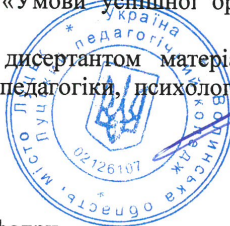
Методичний концепт дослідження передбачав розробку й експериментальну перевірку моделі системи професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності; впровадження пропонованого авторкою методичного забезпечення та методики визначення ефективності цього процесу. Авторкою обгрунтовано концептуальні основи і теоретико-методичні засади та систему фахової підготовки майбутніх учителів початкової школи, спроектовано модель системи їхньої професійної підготовки до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів; визначено принципи реалізації, етапів і педагогічних умов ефективної системної підготовки майбутніх учителів початкової школи до відповідної діяльності. Значущим у дослідженні є уточнення критеріальної характеристики професійної готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів.

Викладачі та студенти засвідчили практичну значущість дослідження, що полягає у створенні й апробації сучасної системи професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності учнів (передбачає інноватику змістово-науково-методичного забезпечення професійної підготовки студентів через апробацію студентського навчально-наукового гуртка «Організація дозвілєвої діяльності молодших школярів», програми студентського клубу «Цікаве дозвілля молодших школярів», програми діяльності студентської проблемної групи «Умови успішної організації дозвілєвої діяльності молодших школярів» тощо).

Апробовані дисертантом матеріали дослідно-експериментальної роботи схвалені на засіданні кафедри педагогіки, психології та окремих методик (протокол № 1 від 4 вересня 2020 р.).

Директор

Завідувач кафедри

Петро Бойчук

Сергій Марчук

Додаток С. 3

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВОЛИНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

просп. Болі, 13, м. Луцьк, 43025, тел. (0332) 24-10-07, факс (0332) 72-01-23
 e-mail: post@vnu.edu.ua, web: http://www.vnu.edu.ua, код ЄДРПОУ 02125102

20.10.2009р № 03-28/01/2729

Довідка

на № _____ від _____ про впровадження результатів наукового дослідження
 Гончарук Ольги Валеріївни
 «Система підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації
 дозвілєвої діяльності молодших школярів»,
 поданого на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук
 за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

На базі факультету педагогічної освіти та соціальної роботи Волинського національного університету імені Лесі Українки здійснювалося впровадження матеріалів дисертаційної роботи О. В. Гончарук, присвяченого актуальній проблемі – готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів.

В освітній процес закладу вищої освіти впроваджувались педагогічні умови, що забезпечили ефективність підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів: цілеспрямована позитивна мотивація студентів в інноваційному середовищі закладу вищої освіти до оволодіння компетентностями організації дозвілєвої діяльності молодших школярів; оновлення (модернізація) змісту професійної підготовки студентів до організації дозвілля учнів початкової школи; застосування інтерактивних, інтегрованих художньо-педагогічних та акмеологічних технологій, спрямованих на формування у студентів готовності до організації дозвілля молодших школярів; інтеграція управління та самоуправління суб'єктів системи професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності учнів.

Під час викладання навчальних дисциплін для студентів спеціальності 013 Початкова освіта забезпечувалось формування комунікативної, культурологічної, педагогічної, психологічної, методичної, інформаційної, дослідницької компетенцій, необхідних для якісного виконання майбутньої педагогічної діяльності з окресленого напрямку підготовки. У зміст практичних та лабораторних занять уведено розроблену О. В. Гончарук систему проблемних тренінгових вправ та методів з формування готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів.

Введення спеціального навчального курсу «Культурно-дозвілєва діяльність в дитячих закладах оздоровлення та відпочинку» дало можливість ознайомити майбутніх учителів початкової школи з особливостями організації дозвілєвої діяльності молодших школярів, що забезпечує ефективність процесу формування готовності майбутнього учителя з окресленої сфери роботи.

Ректор

Анатолій ЦЬОСЬ

Антонюк Володимир, 0507358428 *

Додаток С. 4

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УМАНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ПАВЛА ТИЧИНИ
20300, Черкаська обл., м. Умань, вул. Садова, 2, тел. (04744) 3-45-82, факс (04744)
3-45-82, E-mail: post@udpu.edu.ua УДПУ імені Павла Тичини р/р UA14 8201720343 12100 22 0000 4420,
банк одержувача Державна казначейська служба України, м. Київ МФО 820172, код 02125639

15.06.2020 № 965/01

На № _____ від _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів наукового дослідження

Г Гончарук Ольги Валеріївни
«Система підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації
дозвілєвої діяльності молодших школярів»,
поданого на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук
за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Упровадження матеріалів дисертації О. В. Гончарук на тему «Система підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів» здійснювалось упродовж 2016–2020 рр. в Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини.

Актуальність вказаного дослідження визначена проблемною ситуацією, пов'язаною з невідповідністю змісту, форм і методів підготовки учителів початкової школи до нових суспільних потреб модифікації сучасної початкової освіти і підготовки фахівців, спроможних забезпечувати якісну організацію змістовного дозвілля дітей; відсутністю системного зв'язку між педагогічними теоріями і практикою підготовки вчителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності учнів, необхідністю обґрунтування теоретичних і методичних засад цілісної системи такої підготовки в закладах вищої освіти.

Значущим є те, що авторкою розроблено систему професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності учнів, що інтегрує навчальну, позааудиторну (науково-дослідну, виховну, практичну, самоосвітню) складові освітнього процесу, котрі взаємодіють ефективно в інноваційному середовищі закладу вищої освіти: теоретично обґрунтовано концепцію та розроблено модель системи підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності учнів, яка охоплює методологічно-цільовий (мета, завдання, методологічні підходи, принципи підготовки), змістово-процесуальний (програма студентського навчально-наукового гуртка «Організація дозвілєвої діяльності молодших школярів», програма роботи студентського клубу «Цікаве дозвілля молодших школярів «Розважайко»», участь студентів у виховних заходах: система завдань науково-дослідницької роботи студентів).

Основні положення і результати науково-дослідницької роботи були обговорені та схвалені на засіданні кафедри педагогіки та освітнього менеджменту (протокол № 16 від 26 травня 2020 року).

08275

Перший проректор

А. М. Гедзик

Додаток С. 5

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КОМУНАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«ХАРКІВСЬКА ГУМАНІТАРНО-ПЕДАГОГІЧНА АКАДЕМІЯ»
ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ

61001, м. Харків, провулок Руставелі, 7, тел/ факс (057) 732-46-30, e-mail hgpa@kharkov.com
 Розрахунковий рахунок UA248201720344290001000032413, UA408201720344281001200032413,
 UA678201720344291001300032413 Держказначейська служба України м.Київ
 МФО 820172, Код 02125591

22.06.2020 № 01-13/340/1

на № _____ від _____

Довідка

про впровадження результатів наукового дослідження

Гончарук Ольги Валеріївни

«Система підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвіллевої діяльності молодших школярів»,

поданого на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук
 за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Матеріали та результати наукового дослідження О. В. Гончарук, присвячені вирішенню проблеми модернізації підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвіллевої діяльності молодших школярів, упроваджувались в освітній процес Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради.

Значущими для теорії і методики професійної освіти є теоретичне обґрунтування та експериментальна перевірка моделі системи підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвіллевої діяльності молодших школярів, яка охоплює методологічно-цільовий (мета, завдання, методологічні підходи, принципи підготовки), змістово-процесуальний (програми навчально-наукових гуртків, участь студентів у виховних заходах) її компоненти та систему завдань науково-дослідницької роботи студентів (діяльність проблемних груп, залучення до наукових гуртків, студентських наукових товариств, виступів на конференціях, семінарах), пов'язану з дослідженням проблеми організації дозвілля в початковій школі; систему завдань практичної підготовки; систему інтерактивних, інтегрованих художньо-педагогічних та акмеологічних форм і методів професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілля учнів.

Мають практичне значення запропоновані дисертанткою інтерактивні методи фахової підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвіллевої діяльності молодших школярів, що впроваджувалися під час лекційних, практичних і семінарських занять.

Ефективним виявилось проведення, запропонованих О. В. Гончарук, науково-практичного семінару «Підготовка майбутніх учителів початкової школи до організації дозвіллевої діяльності молодших школярів» (для науково-педагогічних працівників психолого-педагогічного факультету) та «Організація дозвіллевої діяльності молодших школярів» (для студентів).

Особливо цінною є розроблена автором концепція підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвіллевої діяльності молодших школярів, реалізація якої сприяє модернізації підготовки майбутніх учителів.

Проректор з науково-педагогічної роботи

Іван СТЕПАНЕЦЬ

Додаток С. 6

УКРАЇНА

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ імені Г.С. СКОВОРОДИвул. Алчевських, 29, м. Харків, 61002, тел. (057) 700-35-23, факс (057) 700-69-09
e-mail: rector@hnpu.edu.ua, код ЄДРПОУ 02125585Від 02.02.2020 № 01/10-729

На № _____ від _____

Довідка

про впровадження результатів наукового дослідження

Гончарук Ольги Валеріївни

«Система підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації
дозвілєвої діяльності молодших школярів»,поданого на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук
зі спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Результати дослідження, проведеного О.В. Гончарук у рамках виконання дисертації на тему «Система підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів», були впроваджені на базі Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди (з 2016 по 2020 рр.).

У освітньому процесі університету використовувалися розроблені дисертанткою змістово-науково-методичне забезпечення професійної підготовки студентів через апробацію студентського навчально-наукового гуртка «Організація дозвілєвої діяльності молодших школярів», програми студентського клубу «Цікаве дозвілля молодших школярів», програми діяльності студентської проблемної групи «Умови успішної організації дозвілєвої діяльності молодших школярів», що модифіковано завданнями, спрямованими на розвиток компонентів готовності майбутніх учителів організовувати дозвілля дітей; змістом науково-дослідної, виховної роботи студентів та програм проходження майбутніми вчителями початкової школи різних видів практик; критеріїв, показників і рівнів оцінювання ефективності підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілля учнів.

Розроблені здобувачкою, а в подальшому апробовані педагогічні умови (цілеспрямована позитивна мотивація студентів в інноваційному середовищі закладу вищої освіти до оволодіння компетентностями організації дозвілєвої діяльності молодших школярів; оновлення (модернізація) змісту професійної підготовки студентів до організації дозвілля учнів початкової

Додаток С. 7

школи; застосування інтерактивних, інтегрованих художньо-педагогічних технологій та акмеологічних технологій, спрямованих на формування у студентів готовності до організації дозвілля молодших школярів; інтеграція управління та самоуправління суб'єктів системи професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілдової діяльності учнів) забезпечили високу ефективність процесу формування готовності майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілдової діяльності молодших школярів. Запропоновані і розроблені О. В. Гончарук тренінги також сприяли формуванню зазначених навичок.

Практичну значущість має розроблене О. В. Гончарук навчально-методичне видання «Підготовка майбутніх педагогів до дозвілдової діяльності в дитячих закладах оздоровлення та відпочинку», у якому подано форми, методи та засоби підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілдової діяльності молодших школярів.

В.о. ректора

Юрій БОЙЧУК

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХМЕЛЬНИЦЬКА ОБЛАСНА РАДА
ХМЕЛЬНИЦЬКА ГУМАНІТАРНО-ПЕДАГОГІЧНА АКАДЕМІЯ**

вул. Проскурівського підпілля, 139, м. Хмельницький, 29013,
тел./факс: (0382) 72-09-23, 65-65-52, тел.: 79-53-55, 79-59-45
E-mail: kgpa@ukr.net Код ЄДРПОУ 02138872

Від 25.09.2020 № 451 на № _____ від _____

Довідка

про впровадження результатів наукового дослідження

Гончарук Ольги Валеріївни

«Система підготовки майбутніх учителів початкової школи
до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів»,
поданого на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук
за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Результати дисертаційної роботи О. В. Гончарук було впроваджено в освітній процес факультету початкової освіти та філології Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії.

Провідна ідея дослідження полягає у тому, що підготовка майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів є підсистемою цілісної системи професійної підготовки у закладах вищої освіти педагогічного спрямування (передбачає єдність мети, завдань, змісту; засобів, методів, організаційних форм відповідної роботи; критеріїв і показників їх вияву, діагностичних завдань визначення рівня готовності майбутніх учителів початкової школи тощо), що уможливить підвищення рівня їхньої готовності до організації вказаної діяльності. Формування цієї готовності передбачає також реалізацію низки підходів, що загалом становлять методологічні основи дослідження. У зв'язку з розширенням професійних функцій сучасного вчителя провідною концепцією дослідження визначено обґрунтування системи підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів. Мета дисертаційної роботи детермінує розроблення концептуальних основ цієї підготовки, що обґрунтовано на методологічному, теоретичному та методичному рівнях наукового пошуку.

Практичне значення дослідження полягає у створенні й апробації сучасної системи професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності учнів, що передбачає інноватику змістово-науково-методичного забезпечення професійної підготовки студентів через апробацію студентського навчально-наукового гуртка «Організація дозвілєвої діяльності молодших школярів», програми студентського клубу «Цікаве дозвілля молодших школярів», програми діяльності студентської проблемної групи «Умови успішної організації дозвілєвої діяльності молодших школярів».

У цілому матеріали дослідно-експериментальної роботи схвалені викладачами та студентами факультету початкової освіти та філології Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії. Внаслідок упровадження теоретичних і практичних здобутків наукової роботи О. В. Гончарук є підстави визнати факт підвищення ефективності процесу підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації дозвілєвої діяльності молодших школярів

Довідка видана для пред'явлення за місцем захисту дисертації

Проректор з наукової роботи,
доктор педагогічних наук, професор

Галус О.М.